నామలింగానుశాసన మను

అమరకోశము

(శ్రీ అమరసింహకవి ప్రణీతము.)

త్రికాండము

తెలుగు టీకా, హిందీ - ఇంగ్లీషు పర్యాయపదసహితము.

రాయలు అండ్ కో
ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్సు,
కడప : మద్రాసు.

 1951 [వెల: రూ.

AMARAKOSAM - TRIKANDAM

by

SRI AMARASIMHAKAVI

with

Telugu - English - Hindi meanings

THE JUPITER PRESS, LTD., 16 SEMBUDOSS STREET, MADRAS 1.

ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి

భగవత్కృపవలనఁ జిరకాలవాంఛిత మీనాఁటి కీడేరినది. ఇదిగో అదిగో అనుచు వచ్చిన ఈ ప్రచురణ నేఁటికి ఆంధ్రపాఠకలోకమునకు అర్పింపఁగలుగుచున్నాము.

దీని ప్రచురణ విషయమున చాల జాగైనమాట ఒప్పుకొనక తీఱదు. కాని, అందుకుఁగల కారణములను విషయజ్ఞులైన పాఠకమహాశయులు గ్రహింపకపోరు. అయినను మావంతు మేము చెప్పుట మా ధర్మము.

దీని ముద్రణ మారంభించి రెండేండ్లు దాటినది. ముద్రాశాలవారిని ఎంత తొందఱపెట్టినను, మేమెంత తొందఱపడినను ఆలస్యమయియే తీఱినది. పెద్దగ్రంథ మగుట ఒకటి; మూఁడు భాషాలిపులతో కూడియుండుట రెండు; కాగితములు, కాటుక మొదలైన ముద్రణాసామగ్రికి తలవని తలంపుగా వచ్చిన కటికి కాటకము మూఁడు; ఆఱు మూఁడైనను మూఁడు ఆఱైనను పుస్తకమును మఱెవరును తీర్చని అందచంద ములతోఁ దీర్చవలయునను పట్టుదల నాలుగు—ఇంకను ఇట్టివే మఱెన్నో కారణ ములు చేరి అనుకొనని విధముగా ఇంత జాగు అయినది.

దేశకాలపరిస్థితు లెఱిఁగిన ఆంధ్రమహాజనులు ఈ ఆలస్యమునకు మమ్ము మన్నించి, దీనిని దప్పక ఆదరింతురని ఆశించుచున్నాము. వారి ఆదరప్రోత్సాహ ములతో ఇట్టి ప్రచురణలు ఇంకను ఎన్నిటినో వెలువరింపవలెనను గాఢసంకల్పము మమ్ము నలముకొనియున్నది. ఆ సంకల్పమును సిద్ధింపఁజేయు బాధ్యత సర్వథా ఆంధ్రమహాజనులదే అని విన్నవించుచున్నాము.

ఈ ప్రచురణకు మా ఆదర్శమున కనుగుణముగా సంస్కృత మూలమును శుద్ధముగాఁ బరిష్కరించి, నలుగురికి నచ్చునట్లు తెలుఁగు టీకా వివరణములు సమకూర్చి పీఠిక వ్రాసి యిచ్చిన బ్రహ్మశ్రీ జనమంచి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మ గారియొక్కయు, బహుళవ్యాసంగములు పెట్టుకొనియు, కార్యభారమును సరకుసేయక ఇందలి సంస్కృతాంధ్రాంగ్లపదములకు అనుగుణమైన హిందీపర్యాయపదములను సమకూర్చి పెట్టిన విద్వాన్ శ్రీ ఎ. సి. కామాక్షిరావు, B. A., B. O. L. గారి యొక్కయు, గ్రంథమునందు తప్పులు పడకుండ ఆద్యంతము చక్కగ చూచిన శ్రీ టి. వి. రంగాచార్లుగారియొక్కయు అవ్యాజానురాగమును ఎంత కొనియాడినను తీఱదు. వారి కివే మా కృతజ్ఞతావందనము లర్పించుచున్నాము.

నాలుగుభాషలలో ఇంత నాణెముగాఁ దీరిన అమరము ఇదివఱకు లేని లోటును ఎంతో కష్టించి, ధనము వెచ్చపెట్టి యీ విధముగాఁ దీర్చి మావంతు విధి మేము నెఱవేర్చినారము. మిగిలిన భారము పాఠకులకే వదలినారము.

కడప,
1-2-1951.

ప్రకాశకులు.

సంకేతముల వివరణము

పర్యాయపదముల యర్థములను, లింగములను దెలుపువానికి రెండువైపుల	( )
అజంతశబ్దములకు ...	అ-ఆ మొదలైనవి
హలంతశబ్దములకు ...	చ్-జ్-త్-ష్-స్ మొదలైనవి
అవ్యయములకు ...	॥అ॥
పుంలింగములకు ...	॥పు॥
స్త్రీలింగములకు ...	॥స్త్రీ॥
నపుంసకలింగములకు ...	॥న॥
పుంస్త్రీలింగములకు ...	॥ప్స॥
పున్నపుంసకలింగములకు ...	॥ప్న॥
స్త్రీనపుంసకలింగములకు ...	॥స్న॥
త్రిలింగమునకు ...	॥త్రి॥
పాఠాంతరములకు ...	॥పా॥
పక్షాంతరములకు ...	॥ప॥
ఏకవచనములకు ...	॥ఏ॥
ద్వివచనములకు ...	॥ద్వి॥
బహువచనములకు ...	॥బ॥
ఉదాహరణములకు ...	॥ఉదా॥

శ్రీరస్తు.

ఉపోద్ఘాతము

సకల జీవకోటిలో మానవజన్మ యుత్తమము. సకల శ్రుతి స్మృతి పురా కావ్యనాటకాదులయందలి సారమును గ్రహించి సమాజశిక్ష కనువగురీతి నితరు నడిపించుచుఁ దాను నడచుచు నిహపరలోకసుఖంబుల ననుభవింప నర్హ దీ మానవజన్మమని యెల్లరకు సువిదితము. సర్వము శబ్దశక్త్యధీనము. శబ్ద వివిధ పదార్థ బృంహితము. పదస్వరూపమును 'సుప్తిఙంతంపదమ్' అని వ్యాకర్త వచించిరి. "ఏకః శబ్దః సుష్ఠు ప్రయుంజానో స్వర్గే లోకే కామధుగ్భవతి" అ సూత్రమున సుశబ్దము సుప్రయోగమయినయెడ స్వర్గసుఖంబుల ననుభవిం జేయునను భావ మిందు వ్యక్తము. సకలశాస్త్రములను, నిగమములను నవగత చేసికొనవలయునన్నఁ దదర్థబోధ మత్యావశ్యకము. పదములయం దొక శ యిమిడియుండును. అది మనస్సున కొకవిధమగు ప్రచోదనము గల్గించు మానవుఁడు దానివలన సకలవిధములగు కార్యముల నిర్వహించుటకు సమర్థ డగును. వివిధములగు శ్రుతిస్మృతుల యర్థమును గ్రహింపవలయునన్న వ్యాక ణాదులు తోడ్పడఁగలవు. పెద్దలిక్కారణముననే వ్యవహారమువలనను, ఆ వాక్యమువలనను, కోశాదులవలనను, వ్యాకరణంబువలనను, ఉపమానమువలన వాక్యముల సందర్భమువలనను పదములయొక్క భావమును సులభముగఁ దెల కొనుట కనువగునని వచించిరి. ఈ తోడ్పడువానిలో నొకదానికంటె నొక యెంతయు వంతుగొని యుపకరించునందురు. ముఖ్యముగా నిఘంటు పర్యా పదమగు కోశము మిక్కుటముగా నుపకరింపఁగలదని విజ్ఞుల మతము. తర్కిం చూడఁగా నిదే సత్యమని తోఁచుచున్నది. ఒకే యర్థమును దెలుపు పదము విరివిగ నుండినను, వాని నేకత్ర సమావేశపఱచి భాషాసేవకులకు సులభము దోడ్పడి భాషాభివృద్ధిని గలిగించునవి నిఘంటువు లను మాట యథార్థవ ఈ నిఘంటువులందలి పదములన్నియు వ్యుత్పత్తి సహితములై సార్థకముల యుండును. వీని నభ్యసించుటవలన యథార్థ జ్ఞానము తప్పక యేర్పడఁగలదు.

ఈ యథార్థజ్ఞానము తాను తరించుటకును నితరులఁ దరింపఁజేయుటకును మ కారణముగా నుండును. శుద్ధమగు పద ప్రయోజనమును దెలిసి ప్రయోగించుటకు

ననుకూలత యేర్పడును. ఈ లోకమున భాషాసేవచే లోకసేవ చేయుట, తద్వారా కృతార్థత గలుగుట, సత్పదప్రయోగముచే సుకృత సంపాదన మగుటవలనఁ బుణ్యలోకానుభవమును గలుగుననుట నిర్వివాదాంశము. 'అర్థము తెలియని చదువు వ్యర్థము' అన్నట్లు చదువుట కెంతవచ్చినను, నిరాఘాటముగ సకల గ్రంథములను జదువఁ గల్గినను పదార్థజ్ఞానవిరహితమగు చదువు చూడ నడవియందుఁ గాసిన వెన్నెలవంటిది. భస్మహవ్యమువంటిది. కాఁబట్టియే పదార్థ విజ్ఞానము మనుష్య జన్మమెత్తినవానికి ముఖ్యమనవలయును. మనుష్యులే కాదు, పశువులుకూడ ధ్వనినిబట్టి సకల కార్యకలాపముల నిర్వహించుటకు సమర్థములయి యుండుట మనము లోకమునఁ గాంచుచునే యున్నాము. కనుక శబ్దబ్రహ్మోపాసన మత్యంత మావశ్యకమయిన విషయము. చదువుటకును, వ్రాయుటకును రానివారు కూడఁ బదము విన్నంతమాత్రముననే యర్థావబోధము నొంది ప్రపంచ ప్రవృత్తి యందుత్సాహవంతులై కార్యశూరులగుటకుఁ గారణమేమి? శాబ్దబోధయే. వారికీ జ్ఞాన మెట్లు కల్గినది? కోశములను బఠించియా యనవలదు. ఆప్తవాక్యము ముఖ్యమని యెఱుంగవలయు. తగినవారు నమ్మకముగలవారీ పదమున కిది యర్థ మని వస్తుజ్ఞానము నెఱుకపఱచి యలవాటుపడునట్లు చేయుటవలన నెవరేమి పల్కినను నందలి యర్థమును గనుగొని మనస్సు ప్రేరేపింపఁగాఁ గార్యవ్యగ్రు లగుచుండుట యని తెలియవచ్చును. ముఖ్యముగా నొక్కవిషయ మాలోచిం తము. పసిబాలురు క్రమక్రమముగా భాష నధిగమించి మనము చెప్పిన నడుచు చుండుటకు, మనము పల్కిన పల్కుల యర్థమును గమనించుచుండుటకు హేతు వేమందురు? ఆప్తవాక్యముయొక్క మహిమయే. ఈ విధముగ వృద్ధిపొందిన భాష మఱింత వివేకమును గల్గించి శ్రుతి స్మృతి పురాణాదులందుఁ గల యర్థావ బోధము నొనరింప నెపుడు సమర్థమగునా యనిన నేకార్థబోధకములగు పెక్కు పదములను దెలిసికొనఁ గల్గుటచేతనే యని యెఱుంగనగును. ఇట్టి యేకార్థబోధ కములగునవియే కోశములు, నిఘంటువులు అందురు. ఈ నిఘంటు జ్ఞానము బాల్య మననే యలవడిన భాషాభివృద్ధికిఁ గడుంగడు తోడ్పడునని ముమ్మాటికిఁ జెప్ప వచ్చును.

ఇట్టి నిఘంటువు లన్నిభాషలకును లేవు. కొన్నిభాషలకు మాత్రమే కలవు. కొన్ని నిఘంటువులు నామములు మాత్రమే వివరించును. అవియును క్రమముగఁ గాక యేదో యొక ఫక్కి ననుసరించును. కొన్ని లింగములఁ దెల్పును, అవియును నస్తవ్యస్తముగనే యుండును. సంస్కృతభాషయందుఁ

బెక్కు నిఘంటువులు కలవు. ఒక్కొక్కటి యొక్కొక్క పంథయందున్నది. ఒక్కొక్క తెగకుఁ జేరిన పదముల నొక్కొక్క భాగమున నిమిడించి వానికిఁ దదనుగుణమగు లింగజ్ఞానమును దెల్పు నిఘంటువులలో మిన్న యనందగినది యమరసింహకృతమగు నామలింగానుశాసనమే యని చెప్పవలయును. మేదినీకోశము, విశ్వకోశము, ధనంజయ నిఘంటువు, హారావళి, నానార్థ రత్నమాల మున్నగునవి యెన్ని యుండినను సకలశాస్త్రవేత్తయగు అమరసింహుని నామలింగానుశాసనముతో సరిరావని చెప్పవలయును. మహాపండిత చక్రవర్తియగు అమరసింహుఁడు నామలింగానుశాసనము రచించుటచే నీ గ్రంథరత్నముయొక్క విలువను దేశమున వెలయింపఁదలఁచి పెక్కు వ్యాఖ్యానములు, వివరణములు పండిత ప్రకాండులు గావించిరి. ఇందువలన నీ నామలింగానుశాసన ప్రయోజనము సుస్పష్టమగును. గురుబాలప్రబోధిక (లింగాభట్టీయము), రామాశ్రమీయము, అమరసారము మున్నగునవి యెల్లరకుఁ దెలిసిన విషయమే. అమరసింహుఁడు గ్రంథముల నెల్లఁ బఠించి, శోధించి, నిఘంటువులఁ దర్కించి యీ నామలింగానుశాసనమును రచించినాఁడు. దాననే "సమాహృత్యాన్యతంత్రాణి" అని ఘంటాపథముగఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఈ యమరసింహ మహాకవి కాలనిర్ణయాదికము పలువురు పలువిధములుగఁ జేసియున్నారు. చారిత్రకకారుల సిద్ధాంతము మాత్రము క్రీస్తుశకము ఏడవశతాబ్ది యారంభమున నుండవచ్చునని మాత్రము తేలుచున్నది.

> "ధన్వంతరిక్షపణకామరసింహ శంఖ
> భేతాళ భట్ట ఘటకర్పర కాళిదాసాః
> ఖ్యాతోవరాహమిహిరో నృపతే స్సభాయాం
> రత్నానివై వరరుచిర్నవ విక్రమస్య"

అను శ్లోకానుసారముగ విక్రమాదిత్యుని సభయందుండు నవరత్నములలోఁ జేర్కొనఁబడిన యమరుఁడు నామలింగానుశాసన కర్త యని తెలియుచున్నది. కొందఱ మతమున క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము విక్రమాదిత్యుఁ డుండుటచేఁ దత్సభారత్నముగ అమరసింహుఁడుకూడ నుండుటవలనఁ దత్కాలికుఁడని యెన్నుదురు. ఇదమిత్థమని యింతదనుకఁ గాలనిర్ణయము చేయఁబడలేదు. ఏ కాలమువాఁడైనను సరే యఖండ యశోవిరాజితుఁడగు నీ యమరసింహుఁడు సర్వదా సర్వథా స్మరింపఁదగినవాఁడు, పూజింపఁదగినవాఁడనుట నిర్వివాదాంశము.

అమరసింహుఁడు శబరస్వామి పుత్త్రుఁడు. శూద్రస్త్రీయందు జనించినవాఁడు అని చెప్పుదురు. ఇం దెంత సత్యము గలదో? ఇట్టి ఆకాశపంచాంగముల వంటి కథలను విశ్వాసముంచి మహాకులసంభవుని నిష్టానుసారముగఁ జరిత్రలఁ గల్పించి దూషించుట మంచిదిగాదు. తన గ్రంథమున నించుకైనను దన కులగోత్రములను దెల్పుకొనకపోవుటచే నిట్టి కల్పనల నల్లుట విజ్ఞుల లక్షణముగాదు. ఇతఁడు గొప్ప పండిత వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు. చక్కని విద్యాపరిశ్రమ చేసినవాఁడు. సంస్కృత వాఙ్మయాభ్యాసకులకు ఈ మహామహుని నిఘంటు భిక్షయే యాధారమనవలయు.

మతవిషయమునఁ జర్చించినచోఁ దన నిఘంటువగు నీ నామలింగానుశాసనమునందు మొదటనే

“యస్య జ్ఞానదయాసింధో రగాధ స్యానఘా గుణాః
సేవ్యతా మక్షయో ధీరా స్స శ్రియే చామృతాయచ”

అని మంగళమును గావించుటలోఁ బాఠకులకై యెంతటి గొప్పవిషయమును బ్రతిపాదించినాఁడో చూడుఁడు. ఏ మతమునుగాని యే దైవమునుగాని పేర్కొనలేదు. గుణములను బేర్కొన్నాఁడు. ‘యస్య’ యను యచ్ఛబ్దముయొక్క షష్ఠ్యేకవచన మెంత నిగూఢముగా నుంచినాఁడో యోజించిన నెన్నియో భావములు గలవు. పాఠకుల కెట్టి వరములను గోరియున్నాఁడో యెంచిన కొలఁది నఖండముగ ననంతముగఁ గన్పడును. రెండవశ్లోకమునఁ దన గ్రంథమునకుఁ గల నామధేయమును, దత్ప్రయోజనమును సూచించియున్నాఁడే గాని మతమును నిష్టదైవమును బేర్కొనలేదు.

తాను రచింపఁబూనిన నామలింగానుశాసనమున లింగజ్ఞానోపాయమునే మూఁడవశ్లోకమున నుదాహరించినాఁడు గాని తన మతమునుగాని, తన యిష్టదైవమునుగాని తెలుపలేదు. ఇఁక నాలుగవ శ్లోకమునందును, నైదవ శ్లోకమునందును విశేషించి తన నిఘంటువునందలి ద్వంద్వసమాసములందు లింగజ్ఞానముకొఱకును, లింగముల విధించునపుడు లఘుత్వముకొఱకుఁ గొన్ని సంకేతములను వివరించియున్నాఁడు. ఇంతియేగాని తన కులదైవమునుగాని యభిమతమగు మతమునుగాని వివరింపలేదు. మొదటి శ్లోకమునం దుదాహరించిన గురుపాదపద్మస్మరణము సకలాభీష్టదమనుట మాత్రమే యెల్లరకు స్పష్టమగును.

ఇఁక నాలవ శ్లోకము మొదలు స్వర్గవర్గము ప్రారంభము. అందయిన
వ యిష్టదైవమును మొదటఁ జెప్పఁబూనినాఁడా యన్నచో నట్లుగాక స్వర్గమున
వతలను, రాక్షసులనుగూర్చి చెప్పినాఁడు. తర్వాతఁ ద్రిమూర్తులను జెప్ప
ాఁలు శ్లోకములతో బుద్ధదేవుని, ననఁగా సౌగతమూర్తిని, బర్యాయపదముఁ
లిపియున్నాఁడు. ఆ పిమ్మట నే త్రిమూర్తులను దెల్పెను. కాఁబట్టి యీ సంవి
ముచే నమరసింహ పండితుఁడు బుద్ధమతావలంబి యనియు, జనవిష్ణు సమా
ాయములుగల పదసన్నివేశముచే నూహింపవలసియున్నది. బౌద్ధ, జైన మతః
ా కాలమున వ్యాపించియుండినట్లును, నమరసింహుఁడా మతమునఁ బరిపూ
ష్ఠగలవాఁడయినట్లును విజ్ఞులు తెల్పుదురు. ప్రథమశ్లోకమునఁ గల 'జ్ఞానదరి
ంధోః', 'అక్షయః' మొదలగు పదసామరస్యముచేత హింసారహితుఁడి
ర్వజ్ఞుఁడు, దయాళువు నగు బుద్ధదేవుఁడీ యమరసింహున కుపాస్యదైవమ
సించవచ్చును.

మొత్తముమీఁద నే మతమువాఁడైన నేమి, యే దైవము నుపాసించువాఁడై
నేమి తాను భాషాసేవ చేయుటయే కాక లోకమునకు సుజ్ఞానభిక్ష పెట్టిన మహా
ారుఁ డమరసింహుఁడే యని కేల్మోడ్పవలయును. కొందఱు బౌద్ధుఁ డందురు
ొందఱు జైనుఁ డందురు. కొందఱు వైష్ణవుఁ డందురు. పలువురు పలువిధః
ఁగా నీ మహామహుని బేర్కొందురు. ఆ చర్చ యిఁక ననవసరము.

కాలమును గూర్చియుఁ గ్రీస్తువునకంటె ముందు నేఁబదియాఱువత్సరమ
ాఁటివాఁడని నిర్వచింతురు. కారణము విక్రమార్క మహీపాలుని యాస్థా
ున నున్నట్లు తెల్పుదురు. చారిత్రకవిషయములు చక్కని యాధారములు దొ
ే నే యిదమిత్థమని తేల్పవచ్చును గాని యూహాప్రపంచముతో నిర్ణయించ
రిహాసజనకమే యనవలయును.

తాను వ్రాసిన గ్రంథమునకు "సంపూర్ణ ముచ్యతే వర్గై ర్నామలింగా
శాసనమ్" అని పేరు పెట్టినను, లోకములో మాత్రము "అమరము", "అ
కోశము" అను నామములచేత నే ప్రసిద్ధి నందినది. గ్రంథకర్త నామము తెలిం
వా రీ లోకమున నుండరని విదితమగును. కొందఱు మహాకవులు తమరు
గ్రంథములకుఁ బేళ్లు ప్రత్యేకముగ సార్థకముగ నుంచియున్నను, వారి మహి
చేతను, గ్రంథమునందలి యసమాన ప్రతిభచేతను, వారి నామములచేత నే
గ్రంథములు ప్రథితమగుచున్నవి. కిరాతార్జునీయమునకు భారవి యని

శిశుపాలవధమునకు మాఘమనియు, భట్టికృతరామాయణమునకు భట్టికావ్యమనియు, అనర్ఘరాఘవమునకు మురారి యనియు నిట్లే పెక్కు గ్రంథములకుఁ బ్రతిభనుబట్టి కవినామములు ప్రసిద్ధములై యుండుట యెల్ల రెఱింగిన విషయమే. ఇవ్విధముగనే నామలింగానుశాసనముకూడ అమర అను నామమునఁ బ్రఖ్యాతి కెక్కినది.

"ఇత్యమరసింహకృతౌ నామలింగానుశాసనే" యని కాండాంతములందుఁ జెప్పుటవలన నమరసింహ పండితుని రచన యని తెలిసికొనవచ్చునే గాని సాధారణముగా అమరసింహుఁడు, అమరుఁడు, అమరము అను నామములే ప్రాచుర్యముగఁ గనఁబడును.

మొత్తముమీఁద అమరము పేరు తెలియనివారు లేరనియే చెప్పవచ్చును. ఈ గ్రంథము పర్యాయపదములను బెక్కింటిని లింగజ్ఞానముతోఁ గూడ నేర్పునుగావున బాలురచే నభ్యసింపఁజేయనివా రింత దనుక లేరనవలయు. ప్రతి పల్లెటూరియందును నుదయకాలమున నీ యమరము బాలురకు బడులలోఁ జెప్పుచునుండుట యలవాటు. ఇటీవలఁ గ్రొత్త విద్యావిధానము వచ్చిన తర్వాత నలవాటు తప్పియుండవచ్చును. అయినను విద్యాభిలాషగలవారెల్లరు నీ గ్రంథమును బఠించియే తీఱవలయును. బాలురచేఁ బఠింపించియే తీఱవలయును.

"అమరము రానివారికి నే నమరను" అని సరస్వతి చెప్పినట్లు పెద్దలు వాడుచుండుట యందఱెఱింగినమాటయే. దీనినిబట్టి భాషలోఁ బాండిత్యము సంపాదింపవలయునన్న నమరమే కంఠపాఠము చేయవలయును. అమరము చదివినవానికే తెలుఁగుబాసయందుఁగూడ భారత, భాగవత, రామాయణాది మహాగ్రంథములు, ప్రబంధములు నర్థమగును. సులభముగఁ జదువుటకును నోటికిఁ బరిపాటి కలుగును. ఉదయము ప్రతిదినము నమరము పఠించుచుండిన భాషావేత్తలగుదురని నా యుద్దేశము.

ఈ నామలింగానుశాసనము మూఁడు కాండములు గలది. మొదటికాండ స్వర్గాది. రెండవది భూవర్గాది. మూఁడవది సామాన్యకాండము. గ్రంథకర్త పాఠకుల శ్రేయమును గోరి మొట్టమొదట దేవతాసంబంధమయిన విషయములు గల స్వర్గాదికాండ రచియించినాఁడు. తర్వాతఁ బ్రాపంచికముగ భూవర్గాది కాండమున భూమి, పుర, పర్వత, కానన, సింహాది జంతు, మనుష్య బ్రాహ్మణాది వర్ణములకుఁ దగిన కాండము రచించినాఁడు. ఇందలి విషయమును గాంచిన నీ మహామహుని కెంతటి ప్రాపంచికమగు ననుభవము గలదో యెఱుంగవచ్చును.

తృతీయకాండమున విశేష్యనిఘ్న, సంకీర్ణ, నానార్థ, నానార్థావ్యయాదులు కవికిఁ గల వ్యాకరణాది పాండిత్యకృషిని ప్రబలదృష్టాంతముగాఁ దెల్పుచున్నవి. ఇట్టి మహిమోపేతమగు నీ గ్రంథము సర్వకాలములందుఁ బఠింపఁదగినది; కంఠపాఠము చేయఁదగినది.

అర్థములేని చదువు వ్యర్థమని యింతకుముందే మనవిచేసియున్నాఁడను. ప్రతి పదమునకు వ్యుత్పత్తి సహితముగ నర్థమును దెలిసికొనుట యత్యుత్తమమగు మార్గము. అంత పరిశ్రమలేకయున్నను నీ పదమున కిన్ని పర్యాయపదములున్నవి గదా యని తెలిసికొని వాని యర్థము నాకళించుకొనుటయును ముఖ్యమయిన త్రోవ. అట్లుగాక యూరక గ్రంథమును బఠించి యిది యీ యర్థమునకు సరి పోవుననుకొనుట రసాభాసము. ఒకానొక కవి యమరమును జదివి నాకుఁ గూలంకషమగు పాండిత్యము గలదని యొక విద్యార్థికి "ఇత్యపులు గూయంగ కోనంగుఁ డేయంగ అప్యేకదంతుండు ఆడఁదొడఁగె" అని యొకటి యల్లి యర్థమును వివరించుచుండెనఁట. ఎట్లనఁగా: ఇత్యపులు - కోయిలలు : కోకిలః పిక ఇత్యపి అని అమరము. ఇత్యపి యేకవచనము. ఇత్యపులు - కోయిలలు అని యర్థము. కూయుచుండఁగా, కోనంగుఁడు - మన్మథుఁడు : కందర్పో దర్పకోఽనంగః అని అమరము. కావున కోనంగుఁ డనఁగా మన్మథుఁడు. (బాణములు) ఏయంగ౯ - వేయుచుండఁగా, అప్యేకదంతుఁడు - విఘ్నేశ్వరుఁడు, అప్యేకదంత హేరంబ లంబోదర గజాననాః అని అమరము. అప్యేకదంతుఁ డనఁగా గణపతి. ఆడఁదొడఁగె, నాట్యమాడుట కారంభించెను అని యర్థము వివరించుచుండెనఁట. దానిని మార్గమున వెళ్లుచుండు నొక పండితుఁడు విని నవ్వుకొని "పాపము! ఈ యయ్యవారు అర్థము తెలియని నామలింగానుశాసనము పాఠము చేసెనే" యని చింతించి వెంటనే యటకుఁ జేరి విషయము వివరించెనఁట. కావున సార్థకమగు చదువు వన్నె నిచ్చును.

ఈ యమరమును రాయలు అండ్ కో వారు మొదట బజారునందుండు అమరము గతులను జూచి చక్కఁగఁ బరిశోధింపఁజేసి ప్రథమకాండము మూలము మాత్రము ముద్రించిరి. తర్వాత దానికే టీక వ్రాయించి ప్రకటింపఁజేసిరి. తర్వాత నామలింగానుశాసనమంతయు ముద్రించుట బాగని తలంచి మూఁడు కాండములను సంశోధింపఁజేసి లోకమున కర్పించిరి. ప్రకృతము మూఁడు కాండములను బ్రాచీన గ్రంథములతో సవరింపఁజేసి యర్థము (టీక) తోఁ బ్రకటించిరి. విశేషించి యిందుఁ దగిన యింగ్లీషు పదములు, వర్తమాన పరిస్థితి

కనుకూలముగ హిందీ పదములు చేర్చి ప్రకటించిరి. సర్వాంగసంశోభితవ ఈ గ్రంథము బాలురకు, బాలికలకు, గ్రంథకర్తలకుఁ, గవులకుఁ, బండితుల భాషాసేవ చేయఁగోరు వారెల్లరకును నవశ్యముగ గ్రహింపఁదగినది; పఠింపఁదగినది; కంఠపాఠము చేయఁదగినది; చేయింపఁదగినది యని యెవ్వరైనను ముమ్మాటికిఁ జెప్పఁగలరు.

భాషాసేవకులారా! భాషాపోషకులారా! ఈ కడప రాయలు అండ్ కో వారి భాషాసేవకుఁ జేదోడు వాదోడై కృతార్థత కల్పింతురని మనవి. ఇక ఈ రాయలు అండ్ కో వారు త్రికాండశేషమునుగూడ లోకమున కర్పించుట కాక ప్రాచీన గ్రంథములను బ్రజలకు ముఖ్యముగ నుపకరించువానిని సంస్కరింపించి, ప్రకటించి, లోకసేవ, భాషాసేవ చేయుదురని కోరుచున్నాను.

వీరికి సర్వశక్తియుక్తుఁడగు భగవంతుఁ డాయురారోగ్య భాగ్యము ప్రసాదించుఁ గాక!

శ్రీ లలితా విలాసము,
కడప,
వికృతి వైకుంఠైకాదశి,
బుధవారము.

ఇట్లు పండిత వశంవదుఁడు,
కావ్యపురాణతీర్థ, విద్వాన్,
జనమంచి వేంకట సుబ్రహ్మణ్య శర్మ
ప్రధానాంధ్రపండితుఁడు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

శ్రీ ర స్తు.

అమరకోశము, సటీకము

ప్రథమకాండము.

శ్లో. జ్ఞానానంద మయం దేవం నిర్మల స్ఫటికాకృతిమ్,
ఆధారం సర్వ విద్యానాం హయగ్రీవ ముపాస్మహే.

అవ. అమరసింహుఁ డను కవిసార్వభౌముఁడు రచింపఁ బూనిన నామలింగానుశాసన మను నిఘంటువు నిర్విఘ్న పరిసమాప్తి నొందుటకై మంగళమును శిష్యశిక్షార్థము రచించెను:—

శ్లో. యస్య జ్ఞానదయాసిన్ధో రగాధ స్యానఘా గుణాః,
సేవ్యతా మక్షయా ధీరాః సశ్రియే చామృతాయ చ. ౧

టీ. హే అనఘాః=ఓ పాపరహితులారా! అక్షయః=విష్ణువునందు నివాసము–లేక జ్ఞానము గల (బ్రహ్మనిష్ఠుఁడైన)–లేక హింస పెట్టుటలేని, ధీరాః=జ్ఞానము నొసఁగునట్టి, సః=ప్రసిద్ధుఁడైన గురువు, (భవద్భిః=మీచేత,) శ్రియేచ=భాగ్యముకొఱకును, అమృతాయచ=మోక్షముకొఱకును, సేవ్యతామ్ = సేవింపఁబడుఁగాక, జ్ఞానదయాసిన్ధోః=జ్ఞానమునకును, కారణము లేకయే పరులయాపదలను బోఁగొట్టనెంచుట యను దయకును, సిన్ధోః = సముద్రమువంటివాఁడయినట్టి, అగాధస్య = క్రిందఁబడుటలేని (జితేంద్రియుఁడైన), అస్య=ఈ గురువునకును, ఈ = లక్ష్మియు, గుణాః = సత్యము, శౌచము, జ్ఞానము, శాంతి, దాంతి మొదలగు గుణములును (సన్తి = ఉన్నవి).

అర్థాంతరము.

జ్ఞానదయాసిన్ధోః = జ్ఞానమునకును దయకును సముద్రమువంటి వాఁడును, అగాధస్య = ఇంద్రియములకు లోఁబడని, యస్య = ఏ

గురువుయొక్క, గుణాః = దయాశౌచాది గుణములు, అనఘాః = పాపములను బోఁగొట్టునవో, సః = అట్టి, అక్షయః = విష్ణుభక్తుఁడైన (హింసారహితుఁడైన,) ధీరాః = జ్ఞానము నొసంగునట్టి గురువు, శ్రియేచ = సంపదకొఱకును, అమృతాయచ = మోక్షముకొఱకును, సేవ్యతామ్ = కొలువఁబడును గాక.

తా. ఓ పుణ్యాత్ములారా! మీరు ఐహికాముష్మిక సుఖంబులను బొందఁగోరిన, జ్ఞానమునకును, దయకును సముద్రునివంటివాఁడు, జితేంద్రియుఁడు, నైన గురువును సేవింపుఁడు. అతఁడు సంపదయు, దయాదాక్షిణ్యాదిగుణంబులును గలవాఁడు గాన మీకు సకలసంపదల నిచ్చును.

అనఁగా కవి తన గ్రంథమునకుఁ బేరును ప్రయోజనమును దెలుపుట :—

శ్లో. సమాహృత్యాన్యతన్త్రాణి సంక్షిప్తైః ప్రతిసంస్కృతైః,
సంపూర్ణ ముచ్యతే వర్గై ర్నామలిఙ్గానుశాసనమ్. ౨

టీ. అన్యతన్త్రాణి - అన్య = వ్యాడివరరుచి మొదలగువారి యొక్క, తన్త్రాణి = నామలింగానుశాసనములను, సమాహృత్య = చక్కఁగాచూచి, సంక్షిప్తైః=సంగ్రహింపఁబడిన, ప్రతి సంస్కృతైః= వేర్వేఱుగాఁ గ్రమము గలిగింపఁబడిన, వర్గైః = వర్గములచేత, సమ్పూర్ణమ్ = కొఱఁత లేకుండునట్లు, నామలిఙ్గానుశాసనమ్ = నామలింగానుశాసన మను నిఘంటువు (నామములను, లింగములను విశదీకరించి చెప్పునది), మయా = నాచేత, ఉచ్యతే= చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. వ్యాడివరరుచి మొదలగువారిచే రచియింపఁబడిన నిఘంటువులు మిగుల పెద్దవై కొన్ని నామములను మాత్రము బోధించునవియుఁ గొన్ని లింగములను మాత్రము బోధించునవి యునుగా నున్నవి. ఆ నిఘంటువుల నెల్ల సంగ్రహించి నామలింగానుశాసన మనుపేర నొక నిఘంటువును వ్యర్థపదములు లేక చిన్నచిన్న

పదములచే విశదమగు నర్థము సూచితమగునట్లు సంపూర్ణముగాఁ జెప్పుచున్నాను.

అవ. లింగజ్ఞానోపాయ మే విధముగా ననఁగా :—

శ్లో. ప్రాయశో రూపభేదేన సాహచర్యా చ్చ కుత్రచిత్,
స్త్రీ పు న్నపుంసకం జ్ఞేయం తద్విశేషవిధేః క్వచిత్. 3

టీ. ప్రాయశః = తఱుచుగా, రూపభేదేన = రూపముయొక్క భేదముచేతను, కుత్రచిత్ = కొన్నితావులందు, సాహచర్యాత్ = ముందువెనుకటి పదముల నుంచుటవలనను, స్త్రీ పుం నపుంసకం = స్త్రీలింగ పుంలింగ నపుంసక లింగములు, జ్ఞేయమ్ = తెలియఁదగినవి. క్వచిత్ = కొన్నిచోట్ల, విశేషవిధేః = ప్రత్యేకముగా ఈ పద మీ లింగ మని చెప్పుటచేతను, తత్ = ఆ స్త్రీలింగ పుల్లింగ నపుంసక లింగములు, జ్ఞేయమ్ = తెలిసికొనఁదగినవి.

తా. కొన్నిచోట్ల రూపభేదముచేతను, (విసర్గ మున్నయెడల పుల్లింగమనియు, దీర్ఘాంతముగ నున్నయెడల స్త్రీలింగమనియు, బిందువుతో నున్నయెడల నపుంసకలింగమనియు) కొన్ని చోట్ల ముందువెనుకటి పదముల సంబంధమువలనను, కొన్ని చోట్ల ప్రత్యేకించి ఈ పద మీ లింగమని చెప్పుటచేతను లింగమును దెలిసికొనవలెను.

ఉదా :—1. రూపభేదము : పద్మాలయా పద్మా, పినాకో ఽజగవం ధనుః—ఇచ్చట 'పద్మా' అని ఆకారాంతమగుటచే స్త్రీ లింగమనియు, 'పినాకః' అని విసర్గముతో నుండుటచే పుంలింగ మనియు, 'అజగవం' అని బిందువుతోఁ గూడియుండుటచే నపుంసక లింగ మనియును దెలియవలయు.

2. విశేషణపదము :—"తత్పరో హనుః" అనుచోటఁ బుంలింగ మయిన తత్పరశబ్దముచేత హనుశబ్దము పుంలింగ మని తెలియవలయు.

3. సాహచర్యమున ననుటకు "భానుః కరః" "వియ ద్విష్ణుపదం" "అశ్వయు గశ్వినీ" ఈ యుదాహరణములందు కరశబ్ద

సాహచర్యముచే భానుశబ్దము పుంలింగమనియు, విష్ణుశబ్ద సాహచర్యముచే వియత్పదము నపుంసక లింగమనియు, అశ్వినీపదసాహచర్యముచే అశ్వయుక్పదము స్త్రీలింగమనియుఁ దెలియవలయు. సాహచర్య మనఁగా స్పష్టమైన లింగము గల పదము ననుసరించుట.

4. విశేషవిధిచేఁ దెలియవలయు ననుటకు ఉదా:—"భేరీ స్త్రీ దున్దుభిః పుమాన్" ఇచ్చట భేరీదుందుభిశబ్దములు వేఱులింగములు గలవగుటచే "భేరీ స్త్రీ" యనియు, "దుందుభిః పుమాన్" అనియుఁ జెప్పఁబడినవి. "రోచిః శోచి రుభే క్లీబే" అనుచో "రోచిః" "శోచిః" అను పదములు రెండును నపుంసకము లని తెల్పుటకై "క్లీబే" = నపుంసకమునందు అని చెప్పఁబడినది.

అవ. పూర్వోక్తవిధులచేత ద్వంద్వసమాసాదులయందు లింగము నెఱుంగరా దనుశంక తొలఁగుటకై:—

శ్లో. భేదాఖ్యానాయ న ద్వన్ద్వో నైక శేషో న సఙ్కరః,
కృతోఽత్ర భిన్నలిఙ్గానా మనుక్తానాం క్రమాదృతే. ౪

టీ. అత్ర = ఈ గ్రంథమునందు, అనుక్తానామ్ = వానివాని పర్యాయములందుఁ జెప్పఁబడని, భిన్నలిఙ్గానామ్ = వేర్వేఱు లింగములు గలపదములయొక్క, భేదాఖ్యానాయ=లింగభేదమును దెలుపుటకు, ద్వన్ద్వః = ద్వంద్వసమాసము, న కృతః = చేయఁబడలేదు ఏకశేషః = ఏకశేషవృత్తియు, న కృతః = చేయఁబడలేదు. క్రమాదృతే = వరుసను దప్పించి, సఙ్కరః = వేఱువేఱు లింగములు గల పదములను గలుపుట, న కృతః = చేయఁబడలేదు.

ఈ నిఘంటువునందు నొక్కచోట లింగనిర్ణయము చేయబడనిపదములు వేఱువేఱులింగములు గలవిగా నుండునేని వాని ద్వంద్వసమాసము ఏకశేషవృత్తియుఁ జెప్పఁబడలేదు.

ఉదా:—'దేవతాదైవతామరాః' అని చెప్పఁబడలేదు ఏలయనిన, దేవతాశబ్దము స్త్రీలింగము. దైవతశబ్దము నపుంస[illegible]

చెప్పియున్నచో ద్వంద్వమునఁ గడపటిపదముయొక్క లింగమే యన్ని టికివచ్చును. కావున నట్లు ద్వంద్వము చెప్పలేదు. నభః ఖం శ్రావణోనభాః = నభశ్శబ్దమునకు ఆకాశమనియును శ్రావణమాస మనియును నర్థము గలదు. ఈ యర్థములలో మొదటి యర్థమున నపుంసకము. రెండవ యర్థమునందుఁ బుల్లింగము. ఏకశేషము చెప్పిన నేలింగమునఁ బదమున్నదో ఆ లింగమే వచ్చును. కాఁబట్టి యా దోషము రాకుండుటకై 'ఖశ్రావణౌ తు నభసీ' యని చెప్పఁ బడలేదు. సమానలింగములకును ఒక్కచోట లింగనిర్ణయము చేయఁబడినవానికిని ద్వంద్వైకశేషములు చెప్పఁబడినవి. 'స్వర్గనాక త్రిదివత్రిదశాలయాః' మఱియొకచోటఁ జెప్పఁబడనివైనను అన్నియు పుల్లింగములు కావున ద్వంద్వము చెప్పఁబడినది. 'అప్సరోయక్ష రక్షోగంధర్వకిన్నరాః' ఇందు అప్సరస్-స్త్రీలింగము. యక్ష-పుల్లిం గము. రక్షస్-నపుంసకలింగము. గంధర్వకిన్నరపదములు పుల్లింగ ములు. ఇవి యిట్లు వేర్వేఱు లింగములుగలవైనను, ఇతరస్థలము లందు వీనికి లింగములు నిర్ణయింపఁబడియుండుటంజేసి ద్వంద్వము చెప్పఁబడినది. క్రమము విడిచి సంకరమును జెప్పఁబడలేదు. అనఁగా బర్యాయములు చెప్పునపు డొక్క పుల్లింగము, ఒక నపుంస కము, ఒక స్త్రీలింగము, ఒక పుల్లింగము - ఇట్లన్నియును గలిపి చెప్పక యే లింగము పదము లారంభింపఁబడునో, వానిని ముగించి పిమ్మట మఱియొక లింగము పదము లారంభింపఁబడును "స్తవః స్తోత్రం స్తుతిర్నుతిః" అనుచోట, స్తవః అను పుల్లింగము, స్తోత్రం అను నపుంసకము, స్తుతిః, నుతిః, అను రెండు స్త్రీలింగములు నొక్కటిగాఁ జెప్పఁబడినవి గాని "స్తుతిః స్తోత్రం స్తవో నుతిః" అని చెప్పఁబడలేదు.

౮౨. లింగములను విధించునపుడు లాఘవముకొఱకు కొన్ని సంకేతములు:—

శ్లో. త్రిలిఙ్గ్యాం త్రిష్వితి పదం మిథునేతు ద్వయో రితి,
నిషిద్ధలిఙ్గం శేషార్థం త్వన్తాథాది న పూర్వభాక్. ౪

టీ. త్రిలిఙ్గ్యాం = మూఁడులింగములందు, త్రిషు ఇతి పదం = త్రిషు అనుపదము, మిథునేతు = స్త్రీ పుల్లింగములందు, ద్వయోః ఇతి = ద్వయోః అనుపదము, ఉక్తమ్ = చెప్పఁబడినది, నిషిద్ధలిఙ్గమ్ = నిషేధింపఁబడిన లింగము గలపదము, శేషార్థమ్ = తక్కిన లింగములుగలది, త్వన్తాథాది = "తు" అనుపదము కడపటఁగలది, "అథ" అనుపదము మొదటఁ గలది, పూర్వభాక్ = ముందు పదములతో నన్వయించునది, న = కాదు.

తా. "త్రిషు" అనుటచే మూఁడు లింగములు గల పదమును, "ద్వయోః" అనుటచే స్త్రీలింగపుల్లింగములు గల పదమును దెలుపును. "త్రిషు స్ఫులిఙ్గోఽగ్నికణః" – ఇచట స్ఫులింగపదము మూఁడులింగములు గలదని తెలుపుటకు "త్రిషు" అని చెప్పఁబడినది. "ద్వయోః జ్వాలకీలౌ" – ఇచ్చట జ్వాలకీలశబ్దములు పుల్లింగ స్త్రీలింగములలో రెండింటియందువచ్చునని తెలుపుటకై "ద్వయోః" అని చెప్పఁబడినది. పెద్దభార్య పతివ్రతయనిన రెండవది చెడ్డది యని యర్థమగునట్లు ఏ పదము ఏ లింగమున రాదనఁబడునో, తక్కిన లింగములలో నది వచ్చునని యర్థము. "వ్రజమస్త్రీ" అనుచోట స్త్రీలింగమును నిషేధించుటచే వ్రజశబ్దము పుల్లింగ నపుంసకలింగములలో వచ్చును. 'తు' అను పద ము కడపట నున్నపదము ముందు పదముతో నన్వయింపదు. ఉదా:—"పులోమజా శచీంద్రాణీ నగరీ త్వమరావతీ" ఇట నగరీపదము ఇంద్రాణీపదముతో నన్వయింపక, ముందటి యమరావతీపదముతో నన్వయించును. అట్లే 'అథ' పదము మొదట గలది. ముందటిపదముతోఁ జేరదు. ఉదా:—జవో ఽథ శీఘ్రం త్వరితమ్–ఇట శీఘ్రపదము జవపదముతో నన్వయింపక త్వరితపదముతోఁ జేరును.

అమరకోశము

ప్రథమకాండము - స్వర్గవర్గము.

స్వ(రవ్యయం) స్వర్గనా
కత్రిదివత్రిదశాలయాః।
సురలోకో ద్యో దివౌ
(ద్వే స్త్రియాం క్లీబే)
త్రివిష్టపమ్॥ ౬

స్వః॥ అవ్య॥ - స్వర్గః - నాకః - త్రిదివః - త్రిదశాలయః - సురలోకః॥ పు॥ - ద్యౌః॥ ఓ, స్త్రీ॥ (ద్యౌః, ద్యావౌ, ద్యావః) - ద్యౌః॥ వ్, స్త్రీ॥ (ద్యౌః, దివౌ, దివః) త్రివిష్టపమ్॥ న॥ ౯ - స్వర్గము పేళ్లు, Heaven, Paradise स्वर्ग.

అమరా నిర్జరా దేవా
స్త్రిదశా విబుధా స్సు
రాః। సుపర్వాణస్సుమ
నస స్త్రిదివేశా దివౌక
సః। ఆదితేయా దివిషదో
లేఖా అదితినన్దనాః। ఆది
త్యా ఋభవో ఽ స్వ
ప్నా అమర్త్యా అమృ
తాన్ధసః॥ బర్హిర్ముఖాః
క్రతుభుజో గీర్వాణా
దానవారయః। బృన్దా
రకా దైవతాని (పుంసి
వా) దేవతా స్త్రియాం॥

అమరాః - నిర్జరాః - దేవాః - త్రిదశాః - విబుధాః - సురాః - సుపర్వాణః॥ న్॥ - సుమనసః॥ స్॥ త్రిదివేశాః - దివౌకసః॥ స్॥ - ఆదితేయాః - దివిషదః॥ ద్॥ - లేఖాః - అదితినన్దనాః - ఆదిత్యాః - ఋభవః॥ ఉ॥ - అస్వప్నాః - అమర్త్యాః - అమృతాన్ధసః॥ స్॥ - బర్హిర్ముఖాః - క్రతుభుజః జ్॥ - గీర్వాణాః - దానవారయః॥ ఇ॥ - బృన్దారకాః॥ పు॥ దైవతాని॥ న॥ - దేవతాః॥ స్త్రీ॥ ౨౬ - దేవతల పేళ్లు - ఈ దేవతావాచకశబ్దములు తఱచుగా బహువచనమునందే ప్రయోగింపఁబడుటవలన వానిని గ్రంథకర్త ప్రథమా బహువచనాంతములుగా నిర్దేశించెను గాని యివి నిత్యబహువచనాంతములు గావు. Deities, Heavenly Beings **देवता.**

ఆదిత్య విశ్వవసవ స్తు
షితాఽఽభాస్వరాఽ
నిలాః। మహారాజిక సా
ధ్యాశ్చ రుద్రాశ్చ (గణ
దేవతాః) ౧౦

ఆదిత్యా ద్వాదశ ప్రోక్తా విశ్వేదేవా దశస్మృతాః। వసవశ్చాష్టసంఖ్యాతా షట్త్రింశత్తుషితా మతాః॥ ఆభాస్వరాశ్చతుష్షష్టిర్వాతాః పఞ్చాశదూనకాః। మహారాజికనామానో ద్వేశతే వింశతిస్తథా। సాధ్యా ద్వాదశవిఖ్యాతా రుద్రా ఏకాదశ

స్మృతాః) ఆదిత్యాః-౧౨, విశ్వః॥అ॥౧౦, వసవః॥ఉ॥౮, తుషితాః-౩౬, ఆభాస్వరాః॥-౬౪, అనిలాః-౪౯, మహారాజికాః-౨౨౦, సాధ్యాః-౧౨, రుద్రాః, ॥పు,బ॥-౧౧, ఈ గణదేవతా జాతులపేళ్లు Sets of Divinities देवता गण.

విద్యాధరోఽప్సరో యక్షరక్షోగన్ధర్వకిన్నరాః పిశాచో గుహ్యకస్సిద్ధోభూతో (ఽమీ దేవయోనయః)॥౧౧॥

విద్యాధరః॥పు॥ (మాలిక, అంజనము మొదలగు విద్యలధరించు జీమూతవాహనుఁడు మొదలగువారు)-అప్సరాః స్, స్త్రీ॥ (ఊర్వశీమొదలగు దేవాంగనలు)-యక్షః॥పు॥ (కుబేరాదులు)రక్షః॥స్,న॥(లంకావాసులగుమాయావులు)-గన్ధర్వః (తుంబురు ప్రభృతులు)-కిన్నరః (అశ్వముఖులు) పిశాచః (కుబేరానుచరులగు మాంసాశనులు)-గుహ్యకః॥ (నిధిరక్షకులగు మాణిభద్రాదులు)-సిద్ధః॥ (విశ్వావసుప్రభృతులు) - భూతః॥ పు॥ (రుద్రానుచరులగుబాలగ్రహాదులు) ౧౦-అమీ =వీరు, దేవయోనయః= దేవతలకుజనించినవారు Demi - Gods and nymphs देवताओंकी संतति.

అసురా దైత్య దైతేయ దనుజేన్ద్రారి దానవాః। శుక్రశిష్యా దితిసుతాః పూర్వదేవా స్సురద్విషః॥ ౧౨॥

అసురాః - దైత్యాః-దైతేయాః-దనుజాః-ఇన్ద్రారయః॥ ఇ॥-దానవాః-శుక్రశిష్యాః - దితిసుతాః పూర్వదేవాః-సురద్విషః॥ ష్, పు, బ॥ ౧౦ - అసురులపేళ్లు, Giants or Titans Demons, राक्षस.

సర్వజ్ఞస్సుగతో బుద్ధో ధర్మరాజ స్తథాగతః। సమన్తభద్రో భగవా న్మారజిల్లోకజిజ్జినః॥ షడభిజ్ఞో దశబలో ఽ

సర్వజ్ఞః-సుగతః-బుద్ధః-ధర్మరాజః - తథాగతః - సమన్తభద్రః - భగవాన్॥ త్॥ - మారజిత్-లోకజిత్-జినః-షడభిజ్ఞః-దశబలః - అద్వయవాదీ॥ న్॥-వినాయకః-మునీన్ద్రః-శ్రీఘనః-శాస్తా॥ ఋ॥ - మునిః॥ పు॥ ౧౮ - బుద్ధదేవుని

ద్వయవాదీ వినాయకః। మునీన్ద్రః శ్రీఘనశ్శాస్తాముని (శ్శాక్యముని స్తుయః)॥౧౫॥ సశాక్యసింహస్సర్వార్థసిద్ధశ్శౌద్ధోదనిశ్చ(సః)।గౌతమశ్చార్కబన్ధుశ్చ మాయాదేవీసుతశ్చ(సః)॥

పేళ్లు Buddha or a Jina, बुद्ध देव.

శాక్యసింహః - సర్వార్థసిద్ధః-శౌద్ధోదనిః - గౌతమః - అర్కబన్ధుః - మాయాదేవీసుతః॥ పు॥ ౬ యః = ఎవఁడు, శాక్యమునిః = "శాకవృక్ష ప్రతిచ్ఛన్నం వాసం యస్మాచ్చ చక్రిరే। తస్మా దిక్ష్వాకువంశాస్తే శాక్యా ఇతిభువిస్మృతాః" అని చెప్పఁబడిన శాక్యవంశమునఁ బుట్టిన బుద్ధావాంతర భేదముగల శాక్యముని కలఁడో; సః = ఆ బుద్ధదేవుని పేళ్లు, (Buddha the founder of the religion named from him.

బ్రహ్మాఽఽత్మభూస్సురజ్యేష్ఠః పరమేష్ఠీపితామహః। హిరణ్యగర్భో లోకేశ స్స్వయమ్భూశ్చతురాననః॥౧౬॥ధాతాఽబ్జయోని ర్ద్రుహిణో విరిఞ్చిః కమలాసనః। స్రష్టా ప్రజాపతి ర్వేధా విధాతా విశ్వసృ డ్విధిః॥ [శతానన్దశ్శత ధృతి ర్విరిఞ్చోఽజోవిరిఞ్చనః॥] ౧౭॥

బ్రహ్మా॥న్॥-ఆత్మభూః - సురజ్యేష్ఠః - పరమేష్ఠీ॥ న్॥ - పితామహః - హిరణ్యగర్భః - లోకేశః - స్వయంభూః-చతురాననః-ధాతా॥ ఋ॥ -అబ్జయోనిః- ద్రుహిణః-విరిఞ్చిః-కమలాసనః - స్రష్టా॥ ఋ॥ ప్రజాపతిః - వేధాః॥స్॥- విధాతా॥ ఋ॥ - విశ్వసృట్॥ జ్॥ - విధిః॥ పు॥ ౨౦॥ - బ్రహ్మదేవుని పేళ్లు [శతానన్దః - శతధృతిః - విరిఞ్చః - అజః - విరిఞ్చనః॥] అధిక పాఠము.

బొంబాయి ప్రతియం దుండు అధికపాఠము.

[నాభిజన్మాఽణ్డజః పూర్వోఽనిధనః కమలోద్భవః। సదానన్దో రజోమూర్తి స్సత్యకో హంసవాహనః] Brahma or the Creator, ब्रह्मा.

విష్ణు ర్నారాయణః కృష్ణో వైకుణ్ఠో విష్టరశ్రవాః। దామోదరో హృషీకేశః కేశవో

విష్ణుః-నారాయణః-కృష్ణః-వైకుణ్ఠః-విష్టరశ్రవాః॥ స్॥ - దామోదరః - హృషీకేశః - కేశవః - మాధవః- స్వభూః - దైత్యారిః-పుణ్డరీకాక్షః - గోవిన్దః - గరుడధ్వజః-పీతామ్బరః-

మాధవస్స్వభూః౧౮॥ దైత్యారిః పుణ్డరీకాక్షో గోవిన్దో గరుడధ్వజః। పీతామ్బరోఽచ్యుత శ్శార్ఙ్గీ విష్వక్సేనో జనార్దనః॥ఉపేన్ద్ర ఇన్ద్రావరజ శ్చక్రపాణి శ్చతుర్భుజః। పద్మనాభో మధురిపు ర్వాసుదేవ స్త్రివిక్రమః॥ ౨౦॥ దేవకీనన్దన శ్శౌరి శ్శ్రీపతిః పురుషోత్తమః। వనమాలీ బలిధ్వంసీ కంసారాతి రధోక్షజః। విశ్వమ్భరః కైటభజి ద్విధుశ్శ్రీవత్సలాఞ్ఛనః। [గదాగ్రజో ముఞ్జకేశో దాశార్హో దశరూపభృత్]

అచ్యుతః - శార్ఙ్గీ ॥న్॥-విష్వక్సేనః-జనార్దనః-ఉపేన్ద్రః - ఇన్ద్రావరజః-చక్రపాణిః-చతుర్భుజః-పద్మనాభః-మధురిపుః-వాసుదేవః-త్రివిక్రమః-దేవకీనన్దనః-శౌరిః-(సా) సౌరిః-శ్రీపతిః-పురుషోత్తమః -వనమాలీ॥న్॥-బలిధ్వంసీ॥న్॥-కంసారాతిః - అధోక్షజః-విశ్వమ్భరః-కైటభజిత్ - విధుః-శ్రీవత్సలాఞ్ఛనః॥పు॥ ౩౯-విష్ణుదేవుని పేళ్లు. [గదాగ్రజః -ముఞ్జకేశః-దాశార్హః-దశరూపభృత్ ॥] అధికపాఠము.

బొంబాయి ప్రతియందుండు అధికపాఠము.

[పురాణపురుషో యజ్ఞపురుషోనరకాన్తకః।జలశాయీవిశ్వరూపో ముకున్దో మురమర్దనః॥]

టీ॥ పురాణపురుషః -యజ్ఞపురుషః-నరకాన్తకః-జలశాయీ విశ్వరూపః -ముకున్దః-మురమర్దనః] Sri Vishnu, the pervader and preserver, श्रीविष्णु.

వసుదేవో (ఽస్యజనకస్సఏవా)ఽనకదున్దుభిః

వసుదేవః - ఆనకదున్దుభిః ॥పు॥ ౨ -అస్యజనకః=శ్రీకృష్ణునితండ్రియగు వసుదేవుని పేళ్లు Vasudeva, father of Sri Krishna. वसुदेव.

బలభద్రః ప్రలమ్బఘ్నో బలదేవోఽచ్యుతాగ్రజః। రేవతీరమణో రామః కామపాలో హలాయుధః॥ ౨౩॥ నీలామ్బరో రౌహిణేయ

బలభద్రః - ప్రలమ్బఘ్నః-బలదేవః-అచ్యుతాగ్రజః - రేవతీరమణః-రామః-కామపాలః-హలాయుధః - నీలామ్బరః - రౌహిణేయః-తాలాఙ్కః- ముసలీ (పా) ముషలీ-హలీ॥న్॥-సంకర్షణః - సీరపాణిః - కాలిన్దీభేదనః-బలః॥పు॥ ౭౭-బలరాముని పేళ్లు. Balarama, brother of Sri Krishna

హలీ। సంకర్షణ స్సీర పాణిః కాలిన్దీ భేదనో బలః॥

మదనో మన్మథో మారః ప్రద్యుమ్నో మీనకేతనః। కన్దర్పో దర్పకోఽనఙ్గః కామః పఞ్చశరస్స్మరః॥ ౨౫॥ శమ్బరారి ర్మనసిజః కుసుమేషు రనన్యజః॥ పుష్పధన్వా రతిపతి ర్మకరధ్వజ ఆత్మభూః॥ ౨౬॥

మదనః – మన్మథః –మారః–ప్రద్యుమ్నః–మీనకేతనః –కన్దర్పః–దర్పకః–అనఙ్గః–కామః పఞ్చశరః–స్మరః–శమ్బరారిః–(పా)సమ్బరారిః–మనసిజః – కుసుమేషుః–అనన్యజః–పుష్పధన్వా ॥న్॥ రతిపతిః –మకరధ్వజః–ఆత్మభూః॥పు॥౧౯– మన్మథుని పేళ్లు. శృఙ్గారయోనిః శ్రీపుత్త్రో రుద్రారి, కన్తు కాయజౌ।ఇక్షుచాపో మధుసఖశ్శూర్పకారాతిహృచ్ఛయా టీ। శృఙ్గారయోనిః–శ్రీపుత్త్రః– రుద్రారిః–కన్తుః–కాయజః–ఇక్షుచాపః–మధుసఖః –శూర్పకారాతిః–హృచ్ఛయః] అ.పా॥ Cupid, the god of love. मन्मथ.

బ్రహ్మసూ ర్విశ్వకేతు (స్సా) దనిరుద్ధ ఉషాపతిః [అరవిన్దమశోకం చ చూతంచ నవమల్లికా। నీలోత్పలంచ పఞ్చైతే పఞ్చబాణస్య సాయకాః]

బ్రహ్మసూః – విశ్వకేతుః – (పా) ఋశ్యకేతుః–అనిరుద్ధః – ఉషాపతిః ॥పు॥ ౪ –అనిరుద్ధుని పేళ్లు. Aniruddha, son of Pradyumna. अनिरुद्ध.

అరవిన్దమ్, అశోకమ్, చూతమ్॥న॥, నవమల్లికా॥స్త్రీ॥, నీలోత్పలం॥న॥ ౫ – మన్మథుని బాణములు. [ఉన్మాదన స్తాపనశ్చ శోషణ స్స్తమ్భన స్తథా। సమ్మోహనశ్చ కామస్య పఞ్చబాణాః ప్రకీర్తితాః॥]

లక్ష్మీః పద్మాలయా పద్మా కమలా శ్రీర్హరిప్రియా। [ఇన్దిరా లోకమాతా మా రమా

లక్ష్మీః – పద్మాలయా – పద్మా–కమలా–శ్రీః–హరిప్రియా॥స్త్రీ॥౬–లక్ష్మీదేవి పేళ్లు.

(ఇన్దిరా–లోకమాతా–మా–రమా–మఙ్గళదేవతా–భార్గవీ లోకజననీ – క్షీరసాగరకన్యా

మఙ్గళదేవతా। భార్గవీ లోకజననీ క్షీరసాగరకన్యకా]

కా ॥స్త్రీ॥ అధికపాఠము.] Lakshmi, Goddess of Prosperity, लक्ष्मी.

(శఙ్ఖో లక్ష్మీపతేః) పాఞ్చజన్య (శ్చక్రం) సుదర్శనం। కౌమోదకీ (గదా) (ఖడ్గో) నన్దకః కౌస్తుభో(మణిః)॥ ౨౮॥ [(చాప) శ్శార్ఙ్గంమురారేస్తు శ్రీవత్సో(లాఞ్ఛనం మతమ్)। (అశ్వాశ్చ) శైబ్యసుగ్రీవ మేఘపుష్ప వలాహకాః। (సారథి) ర్దారుకో (మన్త్రీ) హ్యుద్ధవ (శ్చానుజో) గదః॥]

పాఞ్చజన్యః ॥పు॥ విష్ణుదేవునిశఙ్ఖము, his conch, సుదర్శనమ్ ॥న॥ (ప) సుదర్శనః ॥పు॥ విష్ణుదేవునిచక్రము his discus, सुदर्शन चक्र, కౌమోదకీ ॥స్త్రీ॥ విష్ణుదేవుని గద, his mace, गदा, నన్దకః ॥పు॥ విష్ణుదేవుని ఖడ్గము, his sword, तलवार, కౌస్తుభః॥పు॥విష్ణువుధరించుమణి, his jewel, विष्णुकी मणि.

[శార్ఙ్గమ్ ॥న॥ విష్ణుదేవుని ధనుస్సు, his bow, उनका धनुष. శ్రీవత్సః॥పు॥విష్ణుదేవుని యురస్థ్సలమునందలి మచ్చ, Mark on his breast, उनकीछाती पर चिह्न శైబ్యః-సుగ్రీవః-మేఘపుష్పః-వలాహకః॥పు॥౪-శ్రీకృష్ణుని తేరిగుఱ్ఱముల పేళ్లు - దారుకః ॥పు॥ ౧-సారథి పేరు. ఉద్ధవః ॥పు॥ ౧-మంత్రి పేరు గదః ॥పు॥ ౧-తోఁబుట్టువు పేరు॥ అ. పా॥]

గరుత్మాన్గరుడ స్తార్క్ష్యో వైనతేయః ఖగేశ్వరః। నాగాన్తకో విష్ణురథ స్సుపర్ణః పన్నగాశనః॥

గరుత్మాన్ ॥త్॥-గరుడః-తార్క్ష్యః-వైనతేయః - ఖగేశ్వరః॥-నాగాన్తకః-విష్ణురథః-సుపర్ణః-పన్నగాశనః ॥పు॥ ౯-విష్ణుదేవుని వాహనమగు గరుత్మంతుని పేర్లు. Vehicle of Vishnu, विष्णु का वाहन, गरुड़.

శమ్భురీశః పశుపతి శ్శివ శ్శూలీ మహేశ్వరః ఈశ్వరశ్శర్వ ఈశాన శ్శఙ్కర శ్చన్ద్రశేఖరః॥ ౩౦॥ భూతేశః

శమ్భుః-ఈశః-పశుపతిః-శివః-శూలీ॥న్॥-మహేశ్వరః-ఈశ్వరః-శర్వః - [పా] సర్వః-ఈశానః-శఙ్కరః-చన్ద్రశేఖరః - భూతేశః - ఖణ్డపరశుః-గిరీశః-గిరిశః - మృడః - మృత్యుఞ్జయః-కృత్తివాసాః ॥స్॥ పినాకీ॥న్॥-ప్రమథా

ఖణ్డపరశు ర్గిరీశో గిరిశో మృడః । మృత్యుంజయః కృత్తివాసాః పినాకీ ప్రమథాధిపః ॥ ౩౧॥ ఉగ్రః కపర్దీ శ్రీకణ్ఠ శ్శితికణ్ఠః కపాలభృత్ । వామదేవో మహాదేవో విరూపాక్ష స్త్రిలోచనః ॥౩౨॥ కృశానురేతాః సర్వజ్ఞో ధూర్జటిర్నీలలోహితః। హరస్స్మరహరో భర్గ స్త్ర్యమ్బక స్త్రిపురాన్తకః॥౩౩॥ గఙ్గాధరో ఽన్ధకరిపుః క్రతుధ్వంసీ వృషధ్వజః। వ్యోమకేశో భవో భీమః స్థాణూ రుద్ర ఉమాపతిః॥

ధిపః – ఉగ్రః – కపర్దీ ॥న్॥–శ్రీకణ్ఠః–శితికణ్ఠః–కపాలభృత్ –వామదేవః–మహాదేవః – విరూపాక్షః–త్రిలోచనః–కృశానురేతాః ॥స్॥–సర్వజ్ఞః–ధూర్జటిః – నీలలోహితః – హరః – స్మరహరః–భర్గః–త్ర్యమ్బకః–త్రిపురాన్తకః – గఙ్గాధరః – అన్ధకరిపుః–క్రతుధ్వంసీ॥ న్ ॥–వృషధ్వజః –వ్యోమకేశః–భవః–భీమః–స్థాణుః–రుద్రః–ఉమాపతిః పు॥ ౪౮ – శివునిపేళ్లు. Siva, the destroyer, शिवजी.

[శ్లో॥ అష్టమూర్తి రహిర్బుధ్న్యో మహాకాలో మహానటః। భస్మాఙ్గరాగో ఽస్థిహారశ్చోగ్రాక్షో నాగకఙ్కణః। కణ్ఠే కాలో ఽర్ధనారీశః కాలకూటాశనో ఽనఘః। కురఙ్గపాణి ర్దిగ్వాసాః కాలకాలో ఽమ్బరామ్బరః। పశ్యల్లలాటః ఖట్వాఙ్గధరః పితృవనేచరః। గజాసురారిః కుహనావటుకో వటమూలగః॥ ఆదిభిక్షు ర్మహామృత్యు ర్భవన్యు ర్వృషవాహనః। ఖణ్డేన్దుశిబికో ఽనాది ర్జటిలో బ్రహ్మమూర్ధ్నభృత్ ॥ నారాయణప్రియః పఞ్చవక్త్రో ద్రుహిణసారథిః। నిగమాశ్వో నదీజారో వేదకాలేయకో ఽగ్నిదృక్। క్రీడాకిరాతః కైలాసమన్దిరో క్షోబసంహరః। క్షోణీరథో హరిశరో మేరుధన్వామ్బుధీషుధిః]

కపర్దో(ఽస్యజటాజూటః) పినాకో ఽజగవం (ధనుః) । ప్రమథా (స్స్యుః)పారిషదా బ్రాహ్మీత్యాద్యాస్తు మా

కపర్దః॥పు॥౧–అస్యజటాజూటః=శివునిజటాజూటము, Braided hair, शिव का जट.
పినాకః ॥పు॥–అజగవమ్ ॥న॥ ౨–ఇతనిధనుస్సు Bow. ప్రమథాః॥ పారిషదాః ॥పు॥ బ॥ ౨–నంది మొదలైన ప్రమథగణముల పేళ్లు, Attendants

సీ, బ॥ ౧-బ్రాహ్మీ మొదలయిన సప్తమాతృకలపేళ్లు [బ్రాహ్మీ మాహేశ్వరీచైవ కౌమారీ వైష్ణవీ తథా। వారాహీచైవ చేన్ద్రాణీ చాముణ్డా సప్తమాతరః॥] The divine mothers or Energies of the gods.

విభూతి ర్భూతిరైశ్వర్య (మణిమాదిక మష్టధా)

విభూతిః - భూతిః॥సీ॥ఐశ్వర్యమ్॥న॥ ౩-అష్టధా(వర్తమానం) అణిమాదికమ్=అణిమాద్యష్టసిద్ధులపేళ్లు. [అణిమా మహిమా చైవ గరిమా లఘిమా తథా। ప్రాప్తిః ప్రాకామ్య మీశిత్వం వశిత్వం చాష్టసిద్ధయః॥] Superhuman power. अलौकिक सिद्धियाँ

ఉమా కాత్యాయనీ గౌరీ కాళీ హైమవతీశ్వరీ॥౩౬॥ శివాభవానీ రుద్రాణీ శర్వాణీ సర్వమఙ్గలా। అపర్ణా పార్వతీ దుర్గా మృడానీ చణ్డికాఽమ్బికా॥ ౩౭॥

ఉమా - కాత్యాయనీ -గౌరీ-కాళీ-హైమవతీ - ఈశ్వరీ - శివా-భవానీ-రుద్రాణీ-శర్వాణీ - సర్వమఙ్గలా-అపర్ణా-పార్వతీ-దుర్గా-మృడానీ - చణ్డికా-అమ్బికా॥సీ॥౧౭. శివునిభార్యయగు పార్వతీదేవి పేళ్లు. The wife of Siva and goddess of destruction. शिव की पत्नी पार्वती.

(ఆర్యా దాక్షాయణీ చైవ గిరిజా మేనకాత్మజా)

[ఆర్యా - దాక్షాయణీ-గిరిజా-మేనకాత్మజా-॥సీ॥ అధికపాఠము.]

వినాయకో విఘ్నరాజ ద్వైమాతుర గణాధిపాః। (అ)ప్యేకదన్త హేరమ్బ లమ్బోదర గజాననాః॥

వినాయకః - విఘ్నరాజః-ద్వైమాతురః-గణాధిపః -ఏకదన్తః-హేరమ్బః-లమ్బోదరః-గజాననః-॥పు॥౮-శివునికుమారుడైన వినాయకునిపేళ్లు. Ganesa, the obviator of difficulties, गणेशजी.

కార్తికేయో మహాసేన శ్శరజన్మా షడాననః। పార్వతీనన్దనః

కార్తికేయః - మహాసేనః - శరజన్మా॥౬॥- షడాననః - పార్వతీనన్దనః - స్కన్దః-సేనానీః-అగ్నిభూః-గుహః-బాహులేయః-తారకజిత్ -

స్కన్దస్సేనానీ రగ్నిభూ
ర్గుహః॥ బాహులేయ
స్తారకజి ద్విశాఖ శ్శిఖి
వాహనః। షాణ్మాతుర
శ్శక్తిధరః కుమారః
క్రౌఞ్చదారణః॥

విశాఖః - శిఖివాహనః-షాణ్మాతురః-శక్తిధరః-
కుమారః - క్రౌఞ్చదారణః ॥పు॥ ౧౭- శివుని
కుమారుఁడగు కుమారస్వామిపేళ్లు. God of
war. कुमार-युद्धका अधिपति षण्मुख.
[శృఙ్గీ భృఙ్గీ రిటి స్తుణ్డీ నన్దినో నన్దికేశ్వరః॥
నన్దికేశ్వరునిపేళ్లు. కర్మమోటీతు చాముణ్డా చ
ర్మముణ్డాతు చర్చికా॥ శివపరిచారకులపేళ్లు.]

ఇన్ద్రో మరుత్వాన్మ
ఘవా బిడౌజాః పాక
శాసనః। వృద్ధశ్రవా
శ్శునాసీరః పురుహూ
తః పురన్దరః॥౪౧॥జిష్ణు
ర్లేఖ ర్షభ శ్శక్ర శ్శత
మన్యు ర్దివస్పతిః। సు
త్రామా గోత్రభి ద్వ
జ్రీ వాసవో వృత్రహా
వృషా॥ వాస్తోష్పతి
స్సురపతి ర్బలారాతి
శ్శచీపతిః। జమ్భభేదీ
హరిహయ స్స్వారా
ణ్ణముచి సూదనః॥
సంక్రన్దనో దుశ్చ్యవన
స్తురాషా ణ్మేఘవాహ
నః॥ ఆఖణ్డల స్సహస్రా
క్ష ఋభుక్షా

ఇన్ద్రః - మరుత్వాన్ ॥త్॥ -మఘవా॥న్॥
బిడౌజాః ॥స్॥-పాకశాసనః-వృద్ధశ్రవాః॥స్॥-
సునాసీరః - పురుహూతః - పురన్దరః-జిష్ణుః-
లేఖర్షభః-శక్రః-శతమన్యుః-దివస్పతిః-సుత్రా
మా॥న్॥ - గోత్రభిత్ ॥ద్॥-వజ్రీ॥న్॥వాసవః-
వృత్రహా॥న్॥-వృషా॥న్॥-వాస్తోష్పతిః - సుర
పతిః - బలారాతిః - శచీపతిః - జమ్భభేదీ॥న్॥
హరిహయః - స్వారాట్ ॥జ్॥-నముచిసూదనః
సంక్రన్దః-దుశ్చ్యవనః-తురాషాట్ ॥హ్॥ మేఘ
వాహనః - ఆఖణ్డలః-సహస్రాక్షః - ఋభుక్షాః
॥న్॥పు॥౩౫ - దేవేంద్రుని పేళ్లు. శ్లో॥ ప్రాచీ
నబర్హి రహిహా పృతనాషా ట్పులోమజిత్॥
టీక. ప్రాచీనబర్హిః అహిహాన్॥పృతనాషాట్
॥హ్॥ పులోమజిత్॥ అధికపాఠము] Indra,
Regent of the Sky. इन्द्र.

(స్తస్యతుప్రియా॥౪౨॥
పులోమజా శచీన్ద్రాణీ
(నగరీ) త్వమరావతీ।
(హయ)ఉచ్చైఃశ్రవా

పులోమజా - శచీ(పా)సచీ-ఇన్ద్రాణీ॥సీ॥౩-
ఇంద్రుని భార్య పేళ్లు. Wife of Indra.
इन्द्रकी स्त्री, शची.

(స్వాతో) మాతలిర్న
న్దనం (వనమ్)॥ (స్యా
త్ప్రాసాదో వైజయ
న్తో జయన్తః పాకశా
సనిః।

అమరావతీ సీ॥ ౧-ఇంద్రుని పట్టణము పేరు.
ఉచ్చైశ్శ్రవాః ॥స॥ పు॥ అతని గుఱ్ఱము.
మాతలిః ॥పు॥ ౧-అతనిసారథి, his charioteer. इन्द्रका सारथी. నన్దనమ్॥న॥ ౧-అతని యుపవనము, his garden. इन्द्र का बाग. వైజయన్తః పు॥ ౧-అతని మేడ his palace इन्द्रका महल. జయన్తః - పాకశాసనిః॥పు॥ ౨-అతని కుమారుడు.

ఐరావతోఽభ్రమా
తఙ్గై రావణాభ్రము
వల్లభాః॥ ౪౯॥

ఐరావతః-అభ్రమాతఙ్గః-ఐరావణః - అభ్రమువల్లభః ॥పు॥ ౪ - ఇంద్రుని యేనుఁగుపేళ్లు Indra's elephant. इन्द्रका हाथी

హ్రాదినీ వజ్ర (మ
స్త్రీ)స్యా త్కులిశం
భిదురంపవిః। శతకోటి
స్స్వరుశ్శమ్బో దమ్భో
లిరశని (ర్ద్వయోః)॥
౫౦॥

హ్రాదినీ॥సీ॥ - వజ్రమ్॥ ప్న॥-కులిశమ్-భిదురమ్ ॥న॥ - పవిః - శతకోటి - స్వరుః(ప)స్వరుః॥స॥ శమ్బః - దమ్భోలిః॥ పు॥-అశనిః॥ప్స౧౦-వజ్రాయుధము పేళ్ళు. Thunder bolt. वज्र.

వ్యోమయానం వి
మానో(ఽస్త్రీ) (నార
దాద్యా) స్సురర్షయః।
(స్యా) త్సుధర్మా దేవస
భా పీయూష మమృ
తం సుధా। మన్దాకినీ వి
యద్గఙ్గా స్వర్ణదీ సురదీ
ర్ఘికా। మేరు స్సుమేరు
ర్హేమాద్రీ) రత్నసాను
స్సురాలయః॥ పఞ్చై
తే దేవతరవో మన్దారః
పారిజాతకః। సన్తానః

వ్యోమయానమ్॥న॥విమానః-॥ప్న॥ ౨-దేవ రథముపేళ్ళు, Air-chariot. हवाईजहाज विमान. సురర్షయః॥ఇ,పు,బ॥ ౧ -నారదుఁడు దేవలుఁడు మొదలుగాఁగల దేవర్షుల పేళ్ళు Divine sages. సుధర్మా (పా)సుశర్మా॥న॥-దేవసభా॥సీ॥౨-దేవసభ, The council of the Gods देव सभा. పీయూషమ్-అమృతమ్ ॥న॥ సుధా ॥సీ॥3 - అమృతముపేళ్ళు, Nectar of Ambrosia अमृत. మన్దాకినీ వియద్గఙ్గా-స్వర్ణదీ సురదీర్ఘికా ॥సీ॥౪- ఆకాశగంగపేళ్లు, The Ganges of the Sky आकाश गंगा. మేరుః-సుమేరుః-హేమాద్రిః-రత్నసానుః-సు

కల్పవృక్షశ్చ (పుంసివా) హరిచన్దనమ్॥౫౦॥

రాలయః ॥పు॥ ౫- మేరుపర్వతముపేళ్లు. The extremity of the world's axis, मेरु पर्वत. మన్దారః – పారిజాతకః – సన్తానః – కల్పవృక్షః ॥పు॥–హరిచన్దనమ్॥న్న॥౫– దేవతల వృక్షముల పేళ్లు, Celestial trees, स्वर्ग के पेड़.

సనత్కుమారో వైధాత్రః స్వర్వైద్యావశ్వినీసుతౌ। నాసత్యావశ్వినౌ దస్రావాశ్వినేయౌ చ (తావుభౌ) ౫౧॥

సనత్కుమారః–వైధాత్రః॥పు॥ ౨–బ్రహ్మ పుత్రుఁడైన సనత్కుమారుని పేళ్లు, స్వర్వైద్యౌ–అశ్వినీసుతౌ–నాసత్యౌ–అశ్వినౌ–దస్రౌ – ఆశ్వినేయౌ ॥పు, ద్వి॥ ౬–దేవవైద్యు లయిన యశ్వినీ దేవతల పేళ్లు, Physicians of Heaven, स्वर्ग के वैद्य.

(స్త్రియాం బహు) ష్వప్సరసస్స్వర్వేశ్యా (ఊర్వశీముఖాః)। ఊర్వశీ మేనకా రమ్భా ఘృతాచీచ తిలోత్తమా। సుకేశీ మంజుఘోషా చ చిత్రరేఖా సురాంగనాః (హాహా హూహూ శ్చైవమాద్యా) గన్ధర్వా (స్త్రి) దివౌకసామ్॥ ౫౨

అప్సరసః ॥స్॥ – స్వర్వేశ్యాః ॥స్త్రీ, బ॥ ౨॥ [ఊర్వశి, మేనక, రంభ, ఘృతాచి, తిలోత్తమ, సుకేశి, మంజుఘోష మొదలుగాఁగల] దేవవేశ్యలపేళ్లు. Celestial courtesans स्वर्ग की नाचनेवाली. గన్ధర్వాః॥ (పా) గాన్ధర్వాః ॥పు, బ॥ ౧ – దేవతలలో హాహా హూహూవులు తుంబురు విశ్వావసు చిత్రరథులు మొదలయిన దేవగాయకుల పేళ్లు, Celestial musicians, Quiristers of Heaven, स्वर्ग के गायक.

అగ్ని ర్వైశ్వానరో వహ్ని ర్వీతిహోత్రో ధనఞ్జయః। కృపీటయోని ర్జ్వలనో జాతివేదా స్తనూనపాత్॥ ౫౩

అగ్నిః–వైశ్వానరః–వహ్నిః – వీతిహోత్రః– ధనఞ్జయః – కృపీటయోనిః – జ్వలనః – జాతవేదాః ॥న్॥ తనూనపాత్ ॥ద్, న్న॥ బర్హిః స్॥ శుష్మాన్॥ (ప) బర్హిశ్శుష్మా॥ కృష్ణవర్త్మా॥న్॥ శోచిష్కేశః–ఉషర్బుధః–ఆశ్రయా

బర్హిశ్శుష్మా కృష్ణవర్త్మా
శోచిష్కేశ ఉషర్బుధః
ఆశ్రయాశో బృహ
ద్భానుః కృశానుః పా
వకోఽనలః। రోహి
తాశ్వో వాయుసఖ
శ్శిఖావానా శుశుక్ష
ణిః। హిరణ్యరేతా
హుతభుగ్దహనో
హవ్యవాహనః॥ ౫౫॥
సప్తార్చి ర్దమునా శ్శు
క్ర శ్చిత్రభాను ర్విభా
వసుః। శుచి రప్పిత్తం

శః (పా) ఆశయాశః - బృహద్భానుః - కృశానుః - పావకః - అనలః - రోహితాశ్వః (పా) లోహితాశ్వః - వాయుసఖః - శిఖావాన్ ॥త్॥ ఆశుశుక్షణిః-హిరణ్యరేతాః ॥స్॥ హుతభుక్ ॥జ్॥ దహనః - హవ్యవాహనః - సప్తార్చిః ॥స్॥ దమునాః ॥స్॥ శుక్రః-చిత్రభానుః-విభావసుః-శుచిః ॥పు॥ - అప్పిత్తమ్ ॥న॥ ౩౪ - అగ్నిహోత్రుని పేళ్లు, Fire. अग्नि. [కాలీ, కరాలీ, మనోజవా, సులోహితా, సుధూమ్రవర్ణా, స్ఫులింగినీ, విశ్వదాసా, అనునవి యేడు వరుసగా అగ్నిజ్వాలలు.]

ఔర్వస్తు బాడబో
బడబానలః ॥౫౬॥ (వ
హ్నేర్ద్వయో) ర్జ్వాల
కీలావర్చి ర్హేతి శ్శిఖా
(స్త్రియామ్॥) (త్రిషు)
స్ఫులిఙ్గోఽగ్నికణ స్సం
తాప స్సంజ్వర (స్స
మౌ) (ఉల్కాస్యాన్ని
ర్గత జ్వాలా భూతిర్భ
సిత భస్మనీ। క్షారో
రక్షాచ దావస్తుదవో
వన హుతాశనః॥]

ఔర్వః-బాడబః-బడబానలః ॥పు॥ ౩ బడబాగ్ని పేళ్లు, Submarine fire, वडवानल. జ్వాలః - కీలః ॥పు॥ అర్చిః ॥స్, న॥ - హేతిః ॥సీ॥ శిఖా ॥సీ॥ ౫ - అగ్నిజ్వాల పేళ్లు, Flame, ज्वाला. స్ఫులిఙ్గః ॥త్రి॥ - అగ్నికణః ॥పు॥ ౨- మిణుఁగురు పేళ్లు, Spark, चिनगारी. సన్తాపః-సంజ్వరః ॥పు॥ ౨ - వేఁడిమి పేళ్లు, Heat, गर्मी.

[ఉల్కా ॥ ౧ - కొఱవిపేరు, A Fire-brand, उल्का. భూతిః ॥సీ॥ - భసితమ్ - భస్మ ॥న్, న॥ క్షారః ॥పు॥-రక్షా ॥సీ॥ ౫-బూదిపేళ్లు, Ashes, राख. దావః - దవః॥ పు॥ ౨-కారుచిచ్చు పేళ్లు, A forest conflagration, दावानल. అధికపాఠము.]

ధర్మరాజః పితృపతి
స్సమవర్తీ పరేతరాట్।

ధర్మరాజః-పితృపతిః-సమవర్తీ॥న్॥ - పరేతరాట్॥జ్॥-కృతాన్తః-యమునాభ్రాతా॥ఋ॥-

కృతాన్తో యమునా భ్రాతా శమనో యమ రాడ్యమః॥౫౯॥ కాలో దణ్డధర శ్శ్రాద్ధదేవో వైవస్వతోఽన్తకః।

శమనః - యమరాట్॥జ్॥-యమః-కాలః-దణ్డధరః-శ్రాద్ధదేవః-వైవస్వతః-అన్తకః ॥పు॥ ౧౪ యముని పేళ్లు, Yama, the Judge of departed souls, यम.

రాక్షసః కోణపః క్రవ్యాత్క్రవ్యాదోఽస్రప ఆశరః ॥౬౦॥ రాత్రిఞ్చరో రాత్రిచరః కర్బురో నికషాత్మజః। యాతుధానః పుణ్యజనో నైరృతో యాతు రక్షసీ॥

రాక్షసః-కోణపః-(పా) కౌణపః-క్రవ్యాత్॥ద్॥ క్రవ్యాదః-అస్రపః (పా) ఆశ్రపః-ఆశరః (పా)అసురః-రాత్రిఞ్చరః-రాత్రిచరః-కర్బురః (పా) కర్వరః - నికషాత్మజః - యాతుధానః-పుణ్యజనః-నైరృతః ॥పు॥ యాతు ॥న॥ రక్షః ॥స్, న॥ ౧౬ - నిరృతి పేళ్లు, (రాక్షసవాచకములు) A Giant, राक्षस.

ప్రచేతా వరుణః పాశీ యాదసాం పతిరప్పతిః॥

ప్రచేతాః ॥స్॥ వరుణః - పాశీ॥న్॥-యాదసాంపతిః - అప్పతిః ॥పు॥ ౫ - వరుణుని పేళ్లు, The Regent of water, वरुण देव.

శ్వసన స్స్పర్శనో వాయుర్మాతరిశ్వా సదాగతిః ॥౬౧॥ పృషదశ్వో గన్ధవహో గన్ధవాహా ఽనిలాఽశుగాః।సమీర మారుత మరు జ్జగత్ప్రాణ సమీరణాః। నభస్వద్వాత పవన పవమాన ప్రభఞ్జనాః॥

శ్వసనః - స్పర్శనః - వాయుః-మాతరిశ్వా ॥న్॥ - సదాగతిః - పృషదశ్వః-గన్ధవహః-గన్ధవాహః-అనిలః-ఆశుగః-సమీరః-మారుతః - మరుత్-జగత్ప్రాణః- సమీరణః-నభస్వాన్ ॥త్॥ - వాతః - పవనః-పవమానః-ప్రభఞ్జనః ॥పు॥ ౨౦-వాయుదేవుని పేళ్లు, Air or Wind, वायुदेव.

[ప్రకమ్పనో మహావాతో ఝంఝావాత స్సవృష్టికః॥ టీక. ప్రకమ్పనః - మహావాతః - ఝంఝావాతః - సవృష్టికః=గాలితో కూడిన వాన అధిక పాఠము.] Violent wind, झांझावात.

ప్రాణోఽపానస్సమా న శ్చోదాన వ్యానౌ చ వాయవః ॥౬౩॥	ప్రాణః-అపానః-సమానః-ఉదానః-వ్యానః ౫. ఇమే=ఇవి, శరీరస్థా=శరీరమునందుండు, వాయవః = వాయువులపేళ్లు, Five vital airs, पंच वायु.
శరీరస్థా ఇమే	[(హృది) ప్రాణో (గుదే)ఽపాన స్సమానో (నాభిసంస్థితః)। ఉదానః (కణ్ఠదేశస్థో) వ్యాన (స్సర్వశరీరగః)॥ నాగశ్చకూర్మ కృకరో దేవ దత్తో ధనఞ్జయః। (వాగ్ద్వారే) నాగ (ఆఖ్యాతః) కూర్మ (ఉన్మీలనేస్మృతః)॥ కృకరా (చ్ఛుతు తంజ్ఞేయం) దేవదత్తా (ద్విజృమ్భణమ్)। (నజ హాతి మృతం వాపి సర్వవాపీ) ధనఞ్జయః॥] అధికపాఠము.
రంహస్తరసీతు రయ స్స్యదః। జవోఽథ	రంహః-తరః ॥స, న॥-రయః-స్యదః-జవః ॥పు॥ ౫ - వేగముతోఁగూడిన గమనముపేళ్లు, Speed, चाल.
శీఘ్రం త్వరితం లఘు క్షిప్ర మరం ద్రుతమ్॥ సత్వరం చపలం తూర్ణ మవిలమ్బిత మాశు చ।	శీఘ్రమ్-త్వరితమ్-లఘు-క్షిప్రమ్-అరమ్-ద్రుతమ్ - సత్వరమ్ - చపలమ్ - తూర్ణమ్-అవిలమ్బితమ్-ఆశు ॥న॥ ౧౧-శీఘ్రముగా, (లేక) శీఘ్రమైనది, Quick or swiftly, जल्दी से.
సతతానారతాశ్రాన్త సన్తతావిరతానిశమ్॥ నిత్యానవరతాజస్ర(మ	సతతమ్-అనారతమ్-అశ్రాన్తమ్-సన్తతమ్-అవిరతమ్-అనిశమ్-నిత్యమ్-అనవరతమ్ - అజస్రమ్॥ ౯. ఎడతెగక (లేక) ఎడతెగనిది, Continuous or Continually, निरन्तर.
ప్య)థాతిశయోభరః। అతివేల భృశాత్యర్థా తిమాత్రోద్గాఢ నిర్భ రమ్॥౬౬॥ తీవ్రైకాన్త నితాన్తాని గాఢ బాఢ	అతిశయః-భరః-అతివేలమ్-భృశమ్-అత్యర్థమ్-అతిమాత్రమ్ - ఉద్గాఢమ్ - నిర్భరమ్ - తీవ్రమ్ - ఏకాన్తమ్ - నితాన్తమ్-గాఢమ్ - బాఢమ్ - దృఢమ్ - ౧౪. అతిశయముపేళ్లు, Much or excessive, ज्यादा.

దృఢానిచ। (క్లీబేశీఘ్రాద్యసత్త్వేస్యా త్త్రిష్వేషాంభేద్యగామియత్)

శీఘ్ర)శబ్దము మొదలు దృఢశబ్దమువఱకుఁ గల శబ్దములలో అతిశయభరశబ్దములు రెండును నిత్య పుంలింగములు. తక్కిన శబ్దములు క్రియావిశేషణము లైనను, గుణవాచకము లైనను ।న। ఈ శబ్దములలో నేశబ్దము విశేష్యముతోఁ గూడునో యది ॥త్రి॥

కుబేర • స్త్ర్యమ్బకసఖో యక్షరాడ్గుహ్యకేశ్వరః। మనుష్యధర్మా ధనదో రాజరాజో ధనాధిపః॥ కిన్నరేశో వైశ్రవణః పౌలస్త్యో నరవాహనః। యక్షైకపిఙ్గైలబిల శ్రీదపుణ్యజనేశ్వరాః॥

కుబేరః-త్ర్యమ్బకసఖః-యక్షరాట్ ॥జ్॥ గుహ్యకేశ్వరః-మనుష్యధర్మా ॥న్॥ - ధనదః-రాజరాజః - ధనాధిపః-కిన్నరేశః-వైశ్రవణః-పౌలస్త్యః-నరవాహనః-యక్షః-ఏకపిఙ్గః- ఐలబిలః-శ్రీదః-పుణ్యజనేశ్వరః-॥పు॥ ౧౭ - కుబేరుని పేళ్లు. Kubera, the God of riches, कुबेर.

(అస్యోద్యానం) చైత్రరథం (పుత్త్రస్తు) నలకూబరః। కైలాసః (స్థాన)మలకా (పూర్విమానంతు) పుష్పకమ్॥ ౭౦ (స్యా) త్కిన్నరః కింపురుష స్తురఙ్గవదనో మయుః। నిధి(ర్నా) శేవధి (ర్భేదాః) పద్మశఙ్ఖాదయో (నిధేః)॥ ౭౧॥ [మహాపద్మశ్చ పద్మశ్చ శఙ్ఖో మకర

చైత్రరథమ్ ॥న॥ ౧-కుబేరుని తోఁటపేరు. నలకూబరః ॥పు॥ ౧ - అతనికుమారుని పేరు. కైలాసః ॥పు॥ ౧ - అతని యునికిపట్టుపేరు. అలకా ॥స్త్రీ॥ ౧ - అతని పట్టణముపేరు. పుష్పకమ్ ॥న॥ ౧-అతని విమానము పేరు. కిన్నరః-కింపురుషః-తురఙ్గవదనః - మయుః ॥పు॥ ౪-కిన్నరుల పేళ్లు. కొందఱీ నాలుగును నాలుగు జాతులందురు. నిధిః-శేవధిః॥ (స్త్రా) సేవధిః॥ పు॥ ౨-నిధిపేళ్లు, Treasure, निधि. పద్మశఙ్ఖాదయః=పద్మము శఙ్ఖము మొదలైనవి, నిధేః= నిధియొక్క, భేదాః = భేదములు. పద్మము శఙ్ఖము మొదలయినవి తొమ్మిది నిధిభేదము

కచ్ఛపౌ। ముకున్దకున్ద నీలాశ్చ ఖర్వాశ్చ నిధయో నవ॥]

లనుట. Auriferous gems. [మహాపద్మః, పద్మః, శఙ్ఖః, మకరః, కచ్ఛపః, ముకున్దః, కున్దః,నీలః, ఖర్వః ॥పు॥] ఇవి నవనిధిభేదములు. सुवर्णपूर्ण रत्न.

ఇతి స్వర్గవర్గః.

స్వర్గముతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

ద్యోదివౌ (ద్వేస్త్రియా) ౽భ్రం వ్యోమ పుష్కర మమ్బరమ్॥ నభో౽న్తరిక్షం గగన మనన్తం సురవర్త్మ ఖమ్। వియద్విష్ణుపదం (వాతుపుం) స్యాకాశ విహాయసీ॥ [విహాయసో౽పినాకో౽పి ద్యురపి స్యాత్తదవ్యయమ్। తారాపథ శ్శబ్దగుణో మేఘద్వారం మహాబిలమ్॥]

ద్యౌః॥ఓ॥-ద్యౌః-॥వ్॥స్త్రీ॥-అభ్రమ్-వ్యోమన్॥ పుష్కరమ్-అమ్బరమ్-నభః ॥స్॥ - అన్తరిక్షమ్ - గగనమ్ - అనన్తమ్-సురవర్త్మ॥న్ ఖమ్-వియత్-విష్ణుపదం ॥న॥ - ఆకాశం-విహాయః ॥స్, ప్న॥ ౧౬ - ఆకాశముపేళ్లు, The sky or atmosphere, आसमान.

[విహాయసః-నాకః ॥పు॥ - ద్యుః ॥అవ్య॥ తారాపథః-శబ్దగుణః ॥పు॥ - మేఘద్వారమ్ మహాబిలమ్॥న॥ అధికపాఠము.]

ఇతి వ్యోమవర్గః.

ఆకాశముతోఁ జేరినపదసమూహము ముగిసెను

దిశస్తు కకుభః కాష్ఠా ఆశాశ్చ హరితశ్చ (తాః)

దిశః॥శ్॥-కకుభః॥భ్॥-కాష్ఠాః-ఆశాః॥అ హారితః॥త్॥స్త్రీ॥బ॥ ౫-దిక్సామాన్యనామములు Quarters of the world, Region, Direction, दिशा.

ప్రాచ్యవాచీ ప్రతీచ్య (స్తాః పూర్వదక్షిణపశ్చిమాః)।

ప్రాచీ-అవాచీ (పా) అపాచీ-ప్రతీచీ॥స్త్రీ॥3 వరుసగాఁ బూర్వ East, पूर्व; దక్షిణ South दक्षिण; పశ్చిమ West, पश्चिम దిక్కులపేళ్లు

(ఉత్తరాది) గుదీచీ

ఉదీచీ ॥స్త్రీ॥ ౧-ఉత్తరదిక్కుపేరు, North- उत्तर.

స్యా)ద్దిశ్యంతు (త్రిషు దిగ్భవే)॥[(అవాగ్భవ) మవాచీనా ముదీచీన ముదగ్భవమ్)। (ప్రత్యగ్భవం)• ప్రతీచీనం ప్రాచీనం. (ప్రాగ్భవం త్రిషు)॥]

దిశ్యమ్ ॥త్రి॥ ౧ - దిక్కులందుఁ బుట్టిన వస్తువుపేరు. What is produced in a direction, दिशा का. [అవాచీనమ్ = దక్షిణ దిక్కునఁ బుట్టినది, Southern, दक्षिणी. ఉదీచీన = ఉత్తరదిక్కునఁ బుట్టినది, Northern, उत्तरी. ప్రతీచీనమ్ = పడమటిదిక్కునఁ బుట్టినది, Western, पश्चिमी. ప్రాచీనమ్ = తూర్పు దిక్కునఁ బుట్టినది, Eastern, पूर्वी.]

ఇన్ద్రో వహ్నిః పితృపతి ర్నైరృతో వరుణో మరుత్। కుబేర ఈశః పతయః పూర్వాదీనాం దిశాం క్రమాత్)॥ ౭౫॥

ఇన్ద్రః - వహ్నిః-పితృపతిః-నైరృతః-వరుణః-మరుత్ -కుబేరః- ఈశః॥పు॥ ౮ క్రమాత్ = వరుసగా, పూర్వాదీనామ్ = తూర్పు మొదలైన, దిశామ్ = (ఎనిమిది) దిక్కులకు, పతయః = అధిపతులపేళ్లు, Regents of quarters and points, दिक्पालक.

ఐరావతః పుణ్డరీకో వామనః కుముదో౽ఞ్జనః। పుష్పదన్తః సార్వభౌమ స్సుప్రతీక (శ్చదిగ్గజాః)॥ (కరి)ణ్యో౽భ్రముః కపిలా పిఙ్గలా౽నుపమా (క్రమాత్)। తామ్రపర్ణీ శుభ్రదన్తీ చాఙ్గనా చాఞ్జనావతీ॥ ౭౭॥

ఐరావతః - పుణ్డరీకః-వామనః-కుముదః-అఞ్జనః-పుష్పదన్తః-సార్వభౌమః - సుప్రతీకః ॥పు॥ ౮-దిగ్గజాః - (వరుసగా నెనిమిది) దిగ్గజములపేళ్లు. Elephants belonging to the Eight Regents, दिक्पाल कों के हाथी.

అభ్రముః-కపిలా-పిఙ్గలా-అనుపమా-తామ్రపర్ణీ-(పా) తామ్రకర్ణీ-శుభ్రదన్తీ, అఙ్గనా అఞ్జనావతీ ॥స్త్రీ॥ ౮ - క్రమాత్ = వరుసగా, కరిణ్యః = అష్టదిగ్గజముల భార్యలపేళ్లు, दिक्पालकों की स्त्रियाँ.

(క్లీబావ్యయ)న్త్వపదిశం (దిశోర్మధ్యే)

అపదిశమ్ ॥న, అవ్య॥-విదిక్ ॥స్త్రీ॥ ౨-దిశోర్మధ్యే = రెండుదిక్కులనడుమ నుండెడు మూల

విదిక్ (స్త్రీయామ్)। అభ్యన్తరం త్వన్తరాలం చక్రవాలం తు మణ్డలమ్॥ ౭౮॥

దిక్కు పేళ్లు, Intermediate point, बीचका प्रदेश. అభ్యన్తరమ్ - అన్తరాలమ్ ॥న॥ ౨- మధ్యప్రదేశము పేళ్లు, Included space, చక్రవాలమ్ - మణ్డలమ్ ॥న॥ ౨-మణ్డలాకారమైన వస్తువు పేళ్లు, The sensible horizon; or any arc and circumference, गोलाकार जगह.

అభ్రం మేఘోవారివాహః। స్తనయిత్నుర్బలాహకః। ధారాధరోజలధరస్తటిత్వాన్వారిదోఽమ్బుభృత్॥ ఘనజీమూతముదిరజలముగ్ధూమయోనయః। కాదమ్బినీ మేఘమాలా (త్రిషుమేఘభవే) ఽభ్రియమ్। స్తనితం గర్జితం (మేఘనిర్ఘోషో) రసితాదిచ। శమ్పాశతహ్రదాహ్రాదిన్యైరావత్యః క్షణప్రభా॥ తటిత్సౌదామనీవిద్యుచ్చఞ్చలా చపలాఽపిచ। స్ఫూర్జథుర్వజ్రనిర్ఘోషో మేఘజ్యోతిరిరమ్మదః॥ ౮౨॥ ఇన్ద్రాయుధం శక్రధను (స్తదేవఋజు) రోహితమ్॥ (వృష్టిర్వర్షం తద్విఘా

అభ్రమ్ ॥న॥-మేఘః-వారివాహః-స్తనయిత్నుః - బలాహకః - ధారాధరః-జలధరః-తటిత్వాన్ ॥త్॥ - వారిదః-అమ్బుభృత్ -ఘనః- జీమూతః - ముదిర - జలముక్ ॥చ్॥ ధూమయోనిః ॥పు॥ ౧౫ మేఘము పేళ్లు, A cloud, बादल.

కాదమ్బినీ - మేఘమాలా ॥స్రీ॥ ౨ మేఘపంక్తి, A line of clouds, मेघोंकी पंक्ति. అభ్రియమ్ ॥త్రి॥ ౧ - మేఘభవే = మేఘమునందుఁ బుట్టిన జలాదులు. స్తనితమ్-గర్జితమ్- రసితమ్ ॥న॥ 3 - మేఘములధ్వని - అనఁగా నుఱుము, The rattling of thunder, मेघ का गर्जन. ఆదిశబ్దముచేత స్వనిత ధ్వనితాదులగు పేళ్లును గలవు. శంపా(పా)సంపా- శతహ్రదా - హ్రాదినీ - ఐరావతీ-క్షణప్రభా- తటిత్ -సౌదామనీ-(సా)సౌదామినీ-విద్యుత్ - చఞ్చలా-చపలా ॥స్రీ॥ ౧౦-మెఱుము, Lightning, बिजली. స్ఫూర్జథుః-వజ్రనిర్ఘోషః (పా) వజ్రనిష్పేషః ॥పు॥ ౨ - వజ్రఘట్టనమువలనఁ గలిగిన మ్రోఁత, A clap of thunder, गर्जन. మేఘజ్యోతిః ॥స్, న॥ - ఇరమ్మదః

తే) వగ్రహావగ్రహౌ (సమౌ) ॥౮౩॥
ధారాసమ్పాత ఆసారః శీకరో ఽమ్బుకణః (స్మృతః)। వర్షోపలస్తు కరకా (మేఘచ్ఛన్నే ఽహ్ని) దుర్దినమ్॥
౮౪॥

...॥పు॥ ౧–మేఘమునందున్న తేజస్సు, A flash of lightning. ఇన్ద్రాయుధమ్ – శక్రధనుః ॥షు॥న॥ ౨–ఇన్ద్రధనుస్సు, Rainbow, **इन्द्रधनुष.** రోహితమ్ ॥న॥ ౧–ఋజు = చక్కఁగానున్న యాధనుస్సు, Indra's bow unbent. వృష్టిః ॥స్త్రీ॥–వర్షమ్ ॥న॥ ౨–వాన, Rain, **वर्षा.** వగ్రహః–అవగ్రహః ॥పు॥ ౨ – తద్విఘాతే = ఆవర్షము యొక్క విఘ్నమునందు వర్తించును. అనఁగా ననావృష్టి, Drought, **अनावृष्टि.** ధారాసమ్పాతః – ఆసారః ॥పు॥ ౨ – జడివాన, A hard shower, **मूसलधार वर्षा** శీకరః – అమ్బుకణః ॥పు॥ ౨–తుంపురులు, Thin rain. వర్షోపలః ॥పు॥–కరకా ॥స్త్రీ॥ (పా) కరకః ॥పు॥ ౨ – వడగండ్లు, Hail, **ओला.** దుర్దినమ్ ॥న॥ ౧ – మేఘచ్ఛన్నే = మేఘముచేతఁ గప్పఁబడిన, అహ్ని = దినము, A cloudy day, **मेघाच्छादित दिन.**

అన్తర్ధా వ్యవధా (పుంసి) త్వన్తర్ధి రపవారణమ్। అపిధాన తిరోధాన పిధానాచ్ఛాదనాని చ॥

అన్తర్ధా–వ్యవధా ॥స్త్రీ॥–అన్తర్ధిః ॥పు॥–అపవారణమ్–అపిధానమ్–తిరోధానమ్–పిధానమ్–ఆచ్ఛాదనమ్ ॥న॥ ౮–కప్పుటపేళ్లు, Covering disappearance, or concealment, **ढकना.**

హిమాంశుశ్చన్ద్రమాశ్చన్ద్ర ఇన్దుః కుముదబాన్ధవః। విధుస్సుధాంశు శ్శుభ్రాంశు రోషధీశో నిశాపతిః॥
౮౫॥ అబ్జో జైవాతృకస్సోమో గ్లౌర్మృగా

హిమాంశుః – చన్ద్రమాః ॥స॥ చన్ద్రః – ఇన్దుః – కుముదబాన్ధవః – విధుః–సుధాంశుః – శుభ్రాంశుః–ఓషధీశః–నిశాపతిః–అబ్జః – జైవాతృకః – సోమః – గ్లౌః–మృగాఙ్కః–కలానిధిః–ద్విజరాజః – శశధరః – నక్షత్రేశః–క్షపాకరః ॥పు॥ ౨౦–చంద్రుని పేళ్లు, The moon, **चन्द्र.**

జ్కః కలానిధిః । ద్విజ
రాజ శ్శశధరో నక్ష
త్రేశః క్షపాకరః ॥౨౮॥

కలాతు (షోడశో భా
గో) బిమ్బో (ఽస్త్రీ)
మణ్డలం (త్రిషు)॥

కలా ॥స్త్రీ॥ ౧-చంద్రునియొక్క పదియాఱవ పాలి పేరు, A digit; a phase of the moon; चन्द्रका सोलहवाँ भाग. బిమ్బః ॥పున॥ మణ్డలమ్ ॥త్రి॥ ౨ - చంద్ర సూర్య మండలముల పేళ్లు, The disc of the sun or moon; चन्द्र मण्डल.

భిత్తం శకల ఖణ్డే
(వాపుం) స్యర్ధోఽర్ధం
(సమేఽంశకే)॥ చన్ద్రి
కా కౌముదీజ్యోత్స్నా
ప్రసాద (స్తు) ప్రసన్న
తా । కలఙ్కాఙ్కౌ
లాఞ్ఛనంచ చిహ్నం
లక్ష్మ చ లక్షణమ్॥
౨౯॥ [పాఠః కేతు
ర్ధ్వజో లిఙ్గం నిమిత్తం
వ్యఞ్జనం పదమ్। ప్రజ్ఞా
నంచా ప్యభిజ్ఞానం
లలామంచ లలామ చ]

భిత్తమ్ ॥న॥ – శకలమ్-ఖణ్డమ్ ॥పున॥-అర్ధః ॥పు॥ ౪-తునక పేళ్లు, A part, हिस्सा. అర్ధ శబ్దము సమాంశమును జెప్పునపుడు ॥న॥, Half, आध. చన్ద్రికా-కౌముదీ-జ్యోత్స్నా ॥స్త్రీ॥ 3-వెన్నెల పేళ్లు, Moonlight, चांदनी ప్రసాదః ॥పు॥-ప్రసన్నతా ॥స్త్రీ॥ ౨-నిర్మలత్వము పేళ్లు, purity; clearness; brightness निर्मलता. కలఙ్కః-అఙ్కః ॥పు॥-లాఞ్ఛనమ్-చిహ్నమ్ - లక్ష్మ ॥న్॥ - లక్షణమ్ ॥న॥ ౬-గుఱుతు పేళ్లు, A spot or mark; stigma चिह्न. [పాఠః ॥స్త్రీ॥-కేతుః-ధ్వజః-లిఙ్గమ్-నిమిత్తమ్ - వ్యఞ్జనమ్ - పదమ్-ప్రజ్ఞానమ్-అభిజ్ఞానమ్-లలామమ్-లలామ ॥న్॥ అధికపాఠము.

సుషమా (పరమా శో
భా) శోభా కాన్తిర్ద్యుతి
శ్ఛవిః। అవశ్యాయస్తునీ
హారస్తుషారస్తుహినం
హిమం ॥౩౦॥. ప్రాలే
యం మిహికాచాథ

సుషమా ॥స్త్రీ॥ ౧ - పరమా-ఎక్కువైన శోభా - కాంతిపేరు, Exquisite beauty अलौकिक शोभा. శోభా - కాన్తిః-ద్యుతిః ఛవిః ॥స్త్రీ॥ ౪-కాంతిపేళ్లు, Splendour, तेज अवశ్యాయః-నీహారః-తుషారః ॥పు॥ - తుహినమ్-హిమమ్-ప్రాలేయమ్ ॥న॥ మిహికా(పా

హిమానీ హిమసంహతిః। శీతం (గుణేతద్వద్గా) న్సుషిమశ్శిశిరో జడః ॥౯౧॥ తుషారశ్శీతల శ్శీతో హిమ (స్సప్తాన్య లిఙ్గకాః) ॥ ధ్రువ ఔత్తాన పాది (స్స్యా) దగస్త్యః కుమ్భసమ్భవః। మైత్రావరుణి (రస్యైవ) లోపాముద్రా (సధర్మిణీ)। నక్షత్ర మృక్షంభం తారా తారకా ప్యుడు (వా స్త్రియామ్) దాక్షాయ (ణ్యో౽శ్వినీ త్యాది తారా) అశ్వయుగశ్వినీ। రాధావిశాఖా పుష్యేతు సిధ్యతిష్యౌ శ్రవిష్ఠయా॥౯౨॥(సమా) ధనిష్ఠా (స్స్యుః) ప్రోష్ఠపదా భాద్రపదా (స్స్త్రియః) మృగశీర్షం మృగశిర (స్తస్మిన్నే) వాఽగ్రహాయణీ ॥౯౩॥ ఇల్వలా (స్తచ్ఛిరో దేశే తారకా నివసన్తియాః)॥

మహికా ॥సీ॥ ౭-మంచుపేళ్లు, Frost, तुषार. హిమానీ - హిమసంహతిః ॥సీ॥ ౨ - మంచుయొక్క సమూహముపేళ్లు, A mass of snow, हिम. శీతమ్ ౧ గుణవాచకమైనపుడు ॥న॥ శైత్యగుణముపేరు, Chillness, ठंड. సుషిమః [పా] సుశిమః-శిశిరః-జడః - తుషారః-శీతలః-శీతః-హిమః॥ పు॥ ౭-శైత్యగుణముగలదానిపేళ్లు, Frigid, शीत. ఇవి విశేష్యలింగములు. ధ్రువః - ఔత్తానపాదిః ॥పు॥ ౨ - ధ్రువుని పేళ్లు, The polar star, ध्रुव नक्षत्र. అగస్త్యః - కుమ్భసమ్భవః - మైత్రావరుణిః ॥పు॥ ౩ - అగస్త్యుని పేళ్లు, Star Canopus, अगस्त्य. లోపాముద్రా ॥సీ॥ ౧-అగస్త్యునిభార్యపేరు. నక్షత్రమ్-ఋక్షమ్-భమ్ ॥న॥ - తారా ॥సీ॥ తారకా-ఉడు ॥స్త్ర॥ ౬-నక్షత్రముపేళ్లు, A star, नक्षत्र. అశ్వినీత్యాదితారాః-అశ్వినీనక్షత్రము మొదలయిన యిరువదియేడునక్షత్రములు, దాక్షాయణ్యః॥ ఈ, సీ, బ - దాక్షాయణు లనఁబడుచున్నవి. Asterisms. అశ్వయుక్ ॥జ॥ అశ్వినీ ॥సీ॥ ౨-అశ్వినీనక్షత్రము పేళ్లు, The head of Aries, अश्वनी नक्षत्र. రాధా విశాఖా ॥సీ॥ ౨-విశాఖా నక్షత్రము పేళ్లు, Stars in the southern scale, विशाख नक्षत्र. పుష్యమ్ ॥న॥-సిధ్యః-తిష్యః ॥పు॥ ౩-పుష్యనక్షత్రము, Stars in Cancer, पुष्य. శ్రవిష్ఠా - ధనిష్ఠా ॥సీ॥ ౨-ధనిష్ఠపేళ్లు, The Dolphin, धनिष्ठा. ప్రోష్ఠపదాః ॥సీ॥ ౧-పూర్వాభాద్రపేరు, భాద్రపదాః ॥సీ॥ ౧-ఉత్తరాభాద్రపేరు, The wing

of pegasus, उत्तराभाद्र. మృగశీర్షమ్-మృగశిరః ॥స్॥న॥ ఆగ్రహాయణీ ॥స్త్రీ॥ 3 - మృగశీర్షము పేళ్లు, Orion, मृगशिरा. ఇల్వలాః॥ ౧ - తచ్ఛిరోదేశే - ఆ మృగశీర్ష నక్షత్రము మీఁద, యాః తారకాః నివసన్తి-ఏ నక్షత్రములున్నవో అవి, Stars in the head of Orion.

బృహస్పతిస్సురాచార్యో గీష్పతి ర్ధిషణో గురుః॥ జీవ ఆఙ్గిరసో వాచస్పతి శ్చిత్రశిఖణ్డిజః॥ శుక్రో దైత్య గురుః కావ్య ఉశనా భార్గవః కవిః॥ అఙ్గారకః కుజో భౌమో లోహితాఙ్గో మహీసుతః। రౌహిణేయో బుధ స్సౌమ్య (స్సమౌ) సౌరిశనైశ్చరౌ। [శనిమన్దౌ పఙ్గు కాలౌ ఛాయాపుత్త్రో ఽసితోఽర్కజః]

బృహస్పతిః - సురాచార్యః-గీష్పతిః-ధిషణః॥ గురుః - జీవః-ఆఙ్గిరసః-వాచస్పతిః-చిత్రశిఖణ్డిజః ॥పు॥ ౯-బృహస్పతి పేళ్లు. Jupiter बृहस्पति. శుక్రః-దైత్యగురుః-కావ్యః-ఉశనా ॥స్॥ భార్గవః - కవిః ॥పు॥ ౬ - శుక్రుని పేళ్లు, Venus, शुक्र. అఙ్గారకః-కుజః-భౌమః-లోహితాఙ్గః-మహీసుతః ॥పు॥ ౫-అంగారకుని పేళ్లు Mars, कुज. రౌహిణేయః - బుధః-సౌమ్య ॥పు॥ 3-బుధుని పేళ్లు, Mercury बुध. సౌరిః-శనైశ్చరః ॥పు॥ ౨-శని పేళ్లు, Saturn, शनि [శనిః, మన్దః, పఙ్గుః, కాలః, ఛాయాపుత్త్రః అసితః, అర్కజః] అధికపాఠము. తమ ॥స్, న్న॥ - రాహుః - స్వర్భానుః-సైంహికేయః-విధుంతుదః ॥పు॥ ౫ - రాహువు పేళ్లు The ascending node, राहु.

తమస్తు రాహుస్స్వర్భాను స్సైంహికేయో విధుంతుదః। (సప్తర్షయో మరీచ్యత్రిముఖా) శ్చిత్రశిఖండినః। (రాశీనాముద

మరీచ్యత్రిముఖాః=మరీచి, (అత్రి, అంగిరస్సు, పులస్త్యుఁడు, పులహుఁడు, క్రతువు వసిష్ఠుఁడు) మొదలైన, సప్తర్షయః=సప్తర్షులు చిత్రశిఖణ్డినః ॥న్, పు, బ॥-చిత్రశిఖండులనబడుదురు. Ursa major, सप्त ऋषि के तारे లగ్నమ్ ॥న॥ ౧ - రాసుల యుదయము

యో) లగ్నం తేతు
మేషవృషాదయః॥

సూర సూర్యార్యమా
దిత్య ద్వాదశాత్మదివా
కరాః ॥౧౦౦॥ భాస్క
రా హస్కర బ్రధ్న
ప్రభాకర విభాకరాః॥
భాస్వద్వివస్వత్సప్తాశ్వ
హరిదశ్వోష్ణరశ్మయః॥

వికర్తనార్క మార్తణ్డ
మిహిరారుణ పూష
ణః। ద్యుమణి స్తరణి
ర్మిత్ర శ్చిత్రభాను
ర్విరోచనః॥ విభావసు
ర్గ్రహ పతి స్త్విషాం
పతి రహర్పతిః॥ భాను
ర్హంస స్సహస్రాంశు
స్తపన స్సవితా రవిః॥
[కర్మసాక్షీ జగచ్చక్షు
రంశుమాలీ త్రయీత
నుః। ప్రద్యోతనో దిన
మణిః ఖద్యోతో లోక
బాన్ధవః॥ ఇనో భగో
ధామనిధిః పద్మినీవల్ల
భో హరిః॥]

Ascension ; the rising of the signs, तारों का उदय. ఆ రాసులు:-మేషము, Aries, मेख राशि. వృషభము, Taurus, वृषभ राशि. మిథునము, Gemini, मिथुन राशि. కర్కటకము, Cancer, कर्क राशि. సింహము, Leo, सिंह राशि. కన్య, Virgo, कन्या राशि. తుల, Libra, तुला राशि. వృశ్చికము, Scorpio, वृश्चिक राशि. ధనుస్సు, Sagittarius, धनुष राशि. మకరము, Capricorn, मकर राशि. కుంభము, Aquarius, कुंभ राशि. మీనము, Pisces, मीन राशि అను పండ్రెండు signs of Zodiac, राशि चक्र.

సూరః (పా) శూరః - సూర్యః-అర్యమా ॥న్॥-ఆదిత్యః-ద్వాదశాత్మా ॥న్॥-దివాకరః-భాస్కరః - అహస్కరః-బ్రధ్నః-ప్రభాకరః-విభాకరః-భాస్వాన్ ॥త్॥ - వివస్వాన్ ॥త్॥ సప్తాశ్వః - హరిదశ్వః - ఉష్ణరశ్మిః-వికర్తనః-అర్కః-మార్తణ్డః (పా) మార్తాణ్డః-మిహిరః-అరుణః-పూషా ॥న్॥ - ద్యుమణిః - తరణిః-మిత్రః - చిత్రభానుః - విరోచనః-విభావసుః-గ్రహపతిః - త్విషాంపతిః-అహర్పతిః-భానుః-హంసః - సహస్రాంశుః-తపనః ॥సవితా॥ఋ॥-రవిః ॥పు॥ ౩౭ - సూర్యుని పేళ్లు. The sun, सूर्य. [కర్మసాక్షీ ॥న్॥ - జగచ్చక్షుః ॥ష్॥ - అంశుమాలీ ॥న్॥ త్రయీతనుః-ప్రద్యోతనః-దినమణిః - ఖద్యోతః - లోకబాన్ధవః-ఇనః-భగః-ధామనిధిః-పద్మినీవల్లభః-హరిః] అ.పా. [పద్మాక్షస్తేజసాంరాశి శ్ఛాయానాథ స్తమి

మాఠరః పిఙ్గలోదణ్డ
(శ్చణ్డాంశోః పారిపా
ర్శ్వకాః)॥ సూరసూ
తో౽రుణో౽నూరుః
కాశ్యపి ర్గరుడాగ్రజః॥
౧౦౮॥ పరివేషస్తు పరిధి
రుపసూర్యకమణ్డలే కిర
ణో స్రమయూఖాంశు
గభస్తిఘృణి ఘృష్ణ
యః॥ భానుః కరో
మరీచిః (స్త్రీపుంస
యో) ర్దీధితిః (స్త్రి
యామ్)। (స్యుః) ప్ర
భారు గ్రుచి స్త్విడ్భా
భాశ్ఛవి ద్యుతిదీప్త
యః॥ ౧౦౯॥ రోచి
శ్శోచి (రుభేక్లీబే) ప్ర
కాశో ద్యోత ఆతపః॥
కోష్ణం కవోష్ణం మన్దో
ష్ణం కదుష్ణం (త్రిషుత
ద్వతి)॥ ౧౧౦॥ తిగ్మం
తీక్ష్ణంఖరం (తద్వ) న్మృ
గతృష్ణా మరీచికా॥

ఇతి దిగ్వర్గః.

స్రహా] [పద్మాక్షః - తేజసాంరాశిః-ఛాయానాథః-తమిస్రహా॥ అధికపాఠము.]

మాఠరః-పిఙ్గలః-దణ్డః ॥పు॥ ౩-చణ్డాంశోః= సూర్యునియొక్క, పారిపార్శ్వకాః=పార్శ్వమునందుండు నంగదేవతల పేళ్లు, Attendants of the Sun, सूर्य के पार्श्ववर्ती.

సూరసూతః-అరుణః-అనూరుః-కాశ్యపిః-గరుడాగ్రజః ॥పు॥ ౫ - సూర్యసారథి పేళ్లు, The dawn, the charioteer of the Sun, सूर्यका सारथि. పరివేషః (పా) పరివేశః - పరిధిః ॥పు॥ ఉపసూర్యకమ్, మణ్డలం ॥న॥ ౪-ఒకానొకప్పుడు సూర్యునిచుట్టును జూడఁబడు కుండలాకారమైన తేజోవిశేషము పేళ్లు, Halo. కిరణః - ఉస్రః-మయూఖః-అంశుః-గభస్తిః-ఘృణిః-ఘృష్ణిః-(ప) వృష్ణిః-భానుః-కరః ॥పు॥ మరీచిః ॥ప్న॥ దీధితిః ॥స్త్రీ॥ ౧౧-సూర్యకిరణము పేళ్లు, A ray, किरण. ప్రభా-రుక్ ॥ చ్ - రుచిః - త్విట్ ॥ష్॥ - భా-భాః ॥స్॥-ఛవిః-ద్యుతిః-దీప్తిః ॥స్త్రీ॥ రోచిః ॥స్॥ శోచిః ॥స్॥ ॥న॥ ౧౧-సూర్యకాంతిపేళ్లు, Light, सूर्य की कान्ति. ప్రకాశః - ద్యోతః-ఆతపః ॥పు॥ ౩-ఎండపేళ్లు, Sunshine, धूप. కోష్ణమ్-కవోష్ణమ్-మన్దోష్ణమ్-కదుష్ణమ్ ॥న॥ ౪-ఇంచుక, వేఁడిమిపేళ్లు, Warmth, गर्मी. ఇంచుకవేడిమిగలవస్తువుఁ జెప్పునపుడు ॥త్రి॥ తిగ్మమ్-తీక్ష్ణమ్-ఖరమ్ ॥న॥ ౩-వేఁడిమిపేళ్లు, Heat, गर्मी. కోష్ణాదిశబ్దములవలె వేడిమిగలవస్తువును జెప్పునపుడు ॥త్రి॥ మృగతృష్ణా-మరీచికా ॥స్త్రీ॥ ఎండమావులపేళ్లు, Mirage, मृगतृष्णा

దిక్కులతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను

కాలోదిష్టో ఽప్యనేహా ఽపిసమయో ఽ(ప్యథ) పక్షతిః॥౧౦౮॥ ప్రతిప(ద్వే ఇమే స్త్రీత్వే) తదాద్యా (స్తిథయో) (ద్వయోః) (ఘస్రో దినాహనీ) (వాతుక్లీబే) దివసవాసరౌ ॥౧౦౯॥ ప్రత్యూషో ఽహర్ముఖం కల్య ముషః ప్రత్యూష సీఅపి॥ ప్రభాతంచ దినాన్తేతు స్సాయస్సన్ధ్యా పితృ ప్రసూః ॥౧౧౦॥

కాలః-దిష్టః-అనేహా ॥స॥-సమయః ॥పు॥ ౪ - కాలముపేళ్లు, Time, **समय.** పక్షతిః - ప్రతిపత్ ॥ద॥సీ॥ ౨ - పాడ్యమి (ప్రథమ) First lunar day, **शुक्लपक्ष की प्रथमतिथि** తిథయః ॥ప్స,ఇ,బ॥ ౧-పాడ్యమి మొదలయిన తిథులు, A lunar day **शुक्लपक्ष की तिथि.** ఘస్రః ॥పు॥ దినమ్-అహః ॥న॥న॥ - దివసః-వాసరః ॥ప్న॥ ౫-దినముపేళ్లు, A day, **दिन.** ప్రత్యూషః ॥పు॥ అహర్ముఖం-కల్యమ్-ఉషః-ప్రత్యూష ॥స॥ - ప్రభాతమ్ ॥న॥ ౬ - ప్రాతఃకాలము పేళ్లు, The dawn, **अरुणोदय.** దినాన్తః-సాయః ॥పు॥ (పా) సాయమ్-అవ్య॥ ౨-సాయంకాలము పేళ్లు, Evening, **सायंकाल.** సంధ్యా-పితృప్రసూః ॥ఊ, సీ॥ ౨-సంధ్యాకాలముపేళ్లు, Twilight, **गोधूलि समय.** [వ్యుష్టంవిభాతం ద్వే క్లీబే పుంసి గో సర్గ ఇష్యతే॥] అధికపాఠము.

(ప్రాహ్ణాఽపరాహ్ణమధ్యాహ్నా) స్త్రిసన్ధ్య

త్రిసన్ధ్యమ్ ॥న॥ ౧-ప్రాహ్ణాపరాహ్ణ మధ్యాహ్నము లనఁబడు దినాద్యన్తమధ్యభాగముల సమూహము, Forenoon, afternoon, and mid-day, **सुबह, दुपहर, शाम.**

(మథ) శర్వరీ॥ నిశానిశీథినీరాత్రి స్త్రియామా క్షణదా క్షపా ॥౧౧౧॥ విభావరీ తమస్విన్యౌ రజనీయామినీ తమీ। తమిస్రా (తామసీరాత్రిః॥)

శర్వరీ-నిశా-నిశీథినీ-రాత్రిః-త్రియామా-క్షణదా-క్షపా-విభావరీ-తమస్వినీ-రజనీ (ప) రజనిః-యామినీ-తమీ (పా) తమా ॥సీ॥ ౧౨ రాత్రిపేళ్లు, Night, **रात.**

తమిస్రా ॥సీ॥ ౧-తామసీరాత్రిః-గాఢాంధకారపురాత్రి పేరు, A dark night, **अंधेरी रात.**

జ్యోత్స్నా (చంద్రిక
యాఽన్వితా) ౧౧౨॥
(ఆగామివర్తమానాహ
ర్యుక్తాయాంనిశి)పక్షిణీ

జ్యోత్స్నా ॥స్త్రీ॥ ౧ - చన్ద్రికయా=వెన్నెల
తోడ, అన్వితా = కూడిన రాత్రి పేరు,
A moon-light night, **चांदनी रात.**

పక్షిణీ ॥స్త్రీ॥ ౧-ఆగామివర్తమానాహర్యు
క్తాయాం నిశి=వచ్చునట్టి పగటితోను నడ
చెడు పగటితోనుగూడిన రాత్రి, A night
and two days, **एक रात और दो दिन.**

గణరాత్రం నిశా బ
హ్వ్యః ప్రదోషో రజ
నీముఖమ్॥ ౧౧౩॥

గణరాత్రమ్ ॥న॥ ౧ - నిశాః-బహ్వ్యః-
పెక్కు రాత్రుల పేరు, A multitude of
Nights, **कई रातें.** ప్రదోషః ॥పు॥ - రజనీ
ముఖమ్ ॥న॥ ౨-ప్రదోషకాలముపేళ్లు, The
beginning of night, **रात्री का आरंभ.**

అర్ధరాత్రనిశీథౌ (ద్వౌ

అర్ధరాత్రః-నిశీథః ॥పు॥ ౨-అర్ధరాత్రము
పేళ్లు, Midnight. **अर्ध रात्री.**

(ద్వౌ)యామప్రహరౌ

యామః-ప్రహరః ॥పు॥ ౨-జాము పేళ్లు,
A period of three hours, **पहर.**

(సమౌ)॥ (స)పర్వసన్ధిః
(ప్రతిపత్పఞ్చదశ్యో
ర్యదన్తరమ్॥ ౧౧౪॥

పర్వసన్ధిః ॥పు॥ (ప) పర్వ ॥న్, న॥ సన్ధిః
॥పు॥ ౧-పున్నమకును పాడ్యమికిని అమావా
స్యకును పాడ్యమికిని నడుమనున్న కాలము
పేరు, The junction of the fifteenth
and first of a lunar fortnight. **पक्ष.**

పక్షాన్తౌ పఞ్చదశ్యౌ
(ద్వే)

పక్షాన్తః ॥పు॥ - పఞ్చదశీ ॥ఈ, స్త్రీ॥ ౨ -
పున్నమకును అమావాస్యకును పేళ్లు, **पूर्णिमा
और अमावास्या.**

పౌర్ణమాసీ తు పూ
ర్ణిమా॥ (కలాహీనే సా)
ఽనుమతిః (పూర్ణే)
రాకా (నిశాకరే)॥
౧౧౫॥

పౌర్ణమాసీ-పూర్ణిమా ॥స్త్రీ॥ ౧ - పున్నమ
పేళ్లు, Day of full moon, **पूर्णिमा.** నిశా
కరే=చంద్రుడు, కలాహీనే (సతి)=ఒకకళచేఁ
దక్కువైనవాడుగా నున్నప్పుడు, సా॥ ఆపు
న్నమ, అనుమతిః ॥స్త్రీ॥ ౧ - అనుమతియనం

	బడును, Moon one digit less than full. పూర్ణే(సతి)=(పదాఱుకళలతోఁ గూడియున్నప్పుడు) రాకా॥స్త్రీ॥-రాకయనంబడును, Moon quite full, पूर्ण चन्द्र.
అమావాస్యా త్వమావస్యా దర్శ స్సూర్యేన్దుసఙ్గమః॥ (సాదృష్టేన్దు) స్సినీవాలీ (సా నష్టేన్దుకలా)కుహూః॥	అమావాస్యా-అమావస్యా ॥స్త్రీ॥దర్శః-సూర్యేన్దు సఙ్గమః ॥పు॥ ౩ - అమావాస్య పేళ్లు, Day of new moon, अमावास्या. సినీవాలీ ॥స్త్రీ॥ ౧-దృష్టేన్దుః సా=చంద్రకళ కనఁబడిన యమావాస్య పేరు. కుహూః ॥స్త్రీ॥ ౧-నష్టేన్దు కలా సా=చంద్రకళ కనఁబడని యమావాస్య పేరు.
ఉపరాగో గ్రహో (రాహుగ్రస్తే త్విన్దౌ చ పూష్ణిచ) । సోపప్లవోపరక్తౌ(ద్వౌ)	ఉపరాగః - గ్రహః ॥పు॥ ౨-గ్రహణము పేళ్లు, An eclipse, ग्रहण. సోపప్లవః - ఉపరక్తః ॥పు॥ ౨-రాహుగ్రస్తే=రాహువుచేత గ్రసింపఁబడిన, ఇన్దౌ - చంద్రునికిని, పూష్ణి చ - సూర్యునికిని పేళ్లు. Eclipsed sun or moon, राहु ग्रसित चन्द्र व सूर्य.
వగ్న్యుత్పాతఉపాహితః॥ ౧౧౭॥	అగ్న్యుత్పాతః-ఉపాహితః ॥పు॥ ౨-ధూమకేతువుపేళ్లు, A meteor or comet, केतु.
(ఏకయోక్త్యా) పుష్పవన్తౌ (దివాకర నిశాకరౌ)	పుష్పవన్తౌ ॥త్॥ (వ) పుష్పదన్తౌ ॥అ,పు॥ ద్వి॥ ౧-ఏకయా ఉక్త్యా=ఒకమాటచేత, దివాకరనిశాకరౌ = సూర్యచంద్రులపేరు, Sun and Moon, सूर्य, चन्द्र.
(అష్టాదశనిమేషాస్తు) కాష్ఠా	కాష్ఠా ॥స్త్రీ॥ ౧ - అష్టాదశనిమేషాః=పదునెనిమిది ఱెప్పపాట్లకాలముపేరు, Time measured by 18 twinklings, (१८ पल).
(త్రింశత్తు తాః) కలా॥ ౧౧౮॥	కలా ॥స్త్రీ॥ ౧-తాః త్రింశత్=అట్టికాష్ఠలు ముప్పదిగూడిన కాలముపేరు, Eight Seconds, आठ सेकेंड.

(తాస్తు త్రింశ)త్క్షణః

క్షణః ॥పు॥ ౧-తాః త్రింశత్ =అట్టికళలు ముప్పదిగూడిన కాలముపేరు, Four minutes, चार मिनिट.

(స్తేతు) ముహూర్తో (ద్వాదశాఽస్త్రియామ్)। (తేతు త్రింశ) దహోరాత్రః

ముహూర్తః ॥పు॥ ౧ - తే ద్వాదశ=అట్టి క్షణములు పండ్రెండుగూడిన కాలముపేరు, 48 minutes, ४८ मिनिट. అహోరాత్రః ॥పు॥ ౧-తేత్రింశత్ =అట్టి ముహూర్తములు ముప్పదిగూడిన కాలము, A day and night, एक रात और दिन.

పక్ష (స్తేదశ) పఞ్చచ॥ ౧౧౯॥

పక్షః ॥పు॥ ౧-తేదశపఞ్చచ=అట్టియహోరాత్రములు పదునేనుగూడిన కాలము, A fortnight, एक पक्ष.

(పక్షౌ పూర్వాపరౌ) శుక్లకృష్ణౌ

శుక్లః ॥పు॥ ౧-కృష్ణః ॥పు॥ ౧-వరుసగాఁ బూర్వపక్షము (Light fortnight) (शुक्ल पक्ष) నకును, అపరపక్షము (dark fortnight) (कृष्ण पक्ष) నకును పేళ్లు.

మాసస్తు (తావుభౌ)

మాసః ॥పు॥ ౧-తావుభౌ=ఆ శుక్ల కృష్ణ పక్షములు రెండుగూడిన కాలముపేరు, A month, महीना.

ద్వౌద్వౌ మాఘాది మాసౌస్యా) దృతు

ఋతుః ॥పు॥ ౧-మాఘమాసము మొదలు రెండేసి నెలలు గూడిన కాలముపేరు, A season, ऋतु.

(స్తై) రయనం (త్రిభిః)॥ ౧౨౦॥

అయనమ్ ॥న॥ ౧-తైః త్రిభిః=అట్టిఋతువులు మూఁడు గూడినకాలముపేరు, A half-year, अर्ध संवत्सर.

(అయనే ద్వేగతిరుదగ్దక్షిణాఽర్కస్య) వత్సరః।

వత్సరః ॥పు॥ ౧ - సూర్యుని యుత్తరపు దిక్కున సంచారముగాను దక్షిణపుదిక్కున సంచారముగాను నుండు దక్షిణోత్తరాయణములు రెండును సంవత్సరమనఁబడును. ఇదియే

	రెుుకయేఁడు, A year, एक वर्ष. మాఘాది శ్రావణపర్యంతము సూర్యుని యుత్తరగతి, యుత్తరాయణము, Sun's progress to the north of the equator, उत्तरायन. శ్రావణాదిమాఘపర్యంతము దక్షిణగతి, దక్షిణాయనము, Sun's progress to the south of the equator, दक्षिणायन. అట్టి అయనములు రెండుగూడిన కాలము సంవత్సరమనుట, A year, एक वर्ष.
(సమరాత్రిదివే కాలే) విషువ ద్విషువం (చ తత్)॥ ౧౨౧॥	విషువత్ - విషువమ్ ॥న॥ ౨ - సమమైన రేయుంబగలు గల కాలము అనఁగా రాత్రియును బగలును సమమైన కాలముపేళ్లు, Equinox, विषुवीय ; समान रात और दिन.
(పుష్యయుక్తా పౌర్ణమాసీ పౌషీ	పౌషీ ॥సీ॥ ౧-పుష్యయుక్తా = పుష్యనక్షత్రముతోఁ గూడిన, పౌర్ణమాసీ = పున్నమపేరు, पुष्य नक्षत्र युक्त पूर्णिमा.
(మాసేతుయత్ర సా నామ్నా స) పౌషో (మాఘాద్యాశ్చైవమేకాదశాఽపరే)॥ ౧౨౨॥	పౌషః ॥పు॥ ౧-ఏ మాసమున నా పున్నమ వచ్చునో, ఆ మాసము పౌష మనంబడును. తక్కిన మాఘమాసము - మొదలగు పదునొకండును నిట్లు తెలియఁదగినవి.
మార్గశీర్షేసహామార్గ ఆగ్రహాయణిక(శ్చసః)	మార్గశీర్షః-సహాః ॥స॥-మార్గః-ఆగ్రహాయణికః ॥పు॥ ౪ - మార్గశీర్షము పేళ్లు, December, January, मार्गशीर्ष.
పౌషే తైష సహస్యౌ (ద్వౌ)	పౌషః-తైషః-సహస్యః ॥పు॥ 3-పుష్యమాసముపేళ్లు, January-February, पौष.
తపామా (ఘేఽ	తపాః ॥స॥-మాఘః ॥పు॥ ౨-మాఘమాసముపేళ్లు, February-March, [illegible]

థ) ఫాల్గునే (స్యా)త్త పస్యః ఫాల్గునిక	ఫాల్గునః - తపస్యః - ఫాల్గునికః ॥పు॥ ౩ ఫాల్గునమాసము పేళ్లు, March-April, फागुन.
(స్సస్యా) చైచ్చైత్రే చైత్రికో మధుః॥	చైత్ర-చైత్రికః-మధుః ॥పు॥ ౩ - చైత్ర మాసము పేళ్లు, April-May, चैत.
వైశాఖే మాధవో రాధో	వైశాఖః-మాధవః-రాధః ॥పు॥ ౩-వైశాఖ మాసము పేళ్లు, May-June, वैशाख.
జ్యేష్ఠే శుక్ర	జ్యేష్ఠః-శుక్రః ॥పు॥ ౨ - జ్యేష్ఠమాసము పేళ్లు, June-July, ज्येष्ठ, जेठ.
శ్శుచి(స్త్వయమ్)॥ ౧౨౮॥ ఆషాఢే	శుచిః-ఆషాఢః (పా) ఆశాఢః ॥పు॥ ౨- ఆషాఢమాసము పేళ్లు, July-August, आषाढ़.
శ్రావణే తు(స్యా)న్న భాశ్శ్రావణిక (శ్చసః)	శ్రావణః-నభాః ॥స॥-శ్రావణికః ॥పు॥ ౩ - శ్రావణమాసము పేళ్లు. August-September, श्रावण.
(స్యు) ర్నభస్యః ప్రో) ష్ఠపద భాద్ర భాద్ర పదా (స్సమాః)॥ ౧౨౯॥	నభస్యః-ప్రోష్ఠపదః - భాద్రః - భాద్రపదః ॥పు॥ ౪ - భాద్రపదమాసము పేళ్లు, Sixth lunar month, September - October, भाद्र.
(స్యా) దాశ్వినఇషోఽ ప్యాశ్వయుజోఽపి	ఆశ్వినః-ఇషః-ఆశ్వయుజః ॥పు॥ ౩-ఆశ్వయుజమాసము పేళ్లు, October-November, आसोज.
(స్యాత్తు) కార్తికే। బా హులోర్జః కార్తికికో,	కార్తికః-బాహులః-ఊర్జః - కార్తికికః ॥పు॥ ౪ - కార్తికమాసము పేళ్లు, November-December, कातीक.
హేమన్త	హేమన్తః ॥పు॥ ౧-హేమన్తఋతువు పేరు, Winter, हेमन्त.

శిశిరో(ఽస్త్రియామ్।	శిశిరః ॥ప్న॥ ౧ - శిశిరఋతువు, Cold season, शिशिर.
వసన్తే పుష్పసమయస్సురభి	వసన్తః-పుష్పసమయః-సురభిః ॥పు॥ 3-వసంతఋతువుపేళ్లు, Spring, वसन्त.
గ్రీష్మ ఊష్మకః । నిదాఘఉష్ణోపగమ ఉష్ణఊష్మాగమ స్తపః॥ ౧౨౭॥	గ్రీష్మః-ఊష్మకః-నిదాఘః-ఉష్ణోపగమః-ఉష్ణః-ఊష్మాగమః-తపః ॥పు॥ ౭-గ్రీష్మఋతువుపేళ్లు, Hot season, ग्रीष्म ऋतु.
(స్త్రియాం) ప్రావృట్ స్త్రియాం భూమ్ని) వర్షా (అథ) శరత్ స్త్రియామ్।	ప్రావృట్ ॥ష్,సీ॥-వర్షాః ॥ఆ,సీ,బ॥ ౨-వర్షఋతువుపేళ్లు, Rainy Season (Autumn or sultry season), वार्षा ऋतु. శరత్ ॥ద్॥ (ప) శరదా ॥సీ॥ ౧ - శరదృతువుపేరు, शारत.
(షడమీ) ఋతవః (పుంసి మార్గాదీనాం యుగ్మైః క్రమాత్)॥ ౧౨౮॥	ఋతుః ॥పు॥ ౧ - షడమీ=ఈ యాఱుఋతువులు, మార్గాదీనాంయుగ్మైః క్రమాత్ = మార్గశీర్షము మొదలైన పండ్రెండు నెలలలో వరుసగా రెండేసినెలలచేత నేర్పడుచున్నవి, Seasons, ऋतुएँ.
సంవత్సరో వత్సరోఽబ్దో హాయనో (ఽస్త్రీ)శరత్సమాః।	సంవత్సరః-వత్సరః-అబ్దః ॥పు॥-హాయనః ॥ప్న॥ శరత్ ॥ద్॥-సమాః ॥ఆ, బ॥ (ప) సమా ॥సీ॥ ౬-సంవత్సరముపేళ్లు, A year, एक वर्ष.
(మాసేన స్యాదహోరాత్రః పైత్రో వర్షేణదైవతః)॥	మనుష్యుల యొకమాసముచేత పితృదేవతలకు నొక యహోరాత్రము, A patriarchal day, पितरों का एक दिन.
[దివ్యైర్వర్ష సహస్రైర్ద్వాదశభి ర్దైవతం యుగమ్॥]	అందు శుక్లపక్షము పగలు, కృష్ణపక్షము రాత్రి. మనుష్యుల యొకసంవత్సరము దేవతలకు నొక యహోరాత్రము. అందు ను త

రాయణము పగలు, దక్షిణాయనము రాత్రి; అట్టి మున్నూటఱువది యహోరాత్రములు దేవతల కొకసంవత్సరము. అట్టి పండ్రెండు వేలసంవత్సరములు దేవతలకు నొకయుగము.

దైవే యుగసహస్రే ద్వే బ్రాహ్మః కల్పౌతు (తౌ నృణామ్॥)

దేవసంబంధమైన రెండు వేల యుగములు బ్రహ్మకు నొక యహోరాత్రము. తౌ = ఆ యహోరాత్రములు, నృణామ్=మనుష్యులకు, కల్పౌ=రెండుకల్పములు, అందుఁ బగలుదయకల్పము, రాత్రి క్షయకల్పము, कल्प.

మన్వన్తరం (తుదివ్యానాం యుగానామేకసప్తతిః)॥ ౧౩౦॥

మన్వన్తరమ్ ॥న॥ ౧ - దివ్యానాం యుగానామ్= దేవయుగములయొక్క, ఏకసప్తతిః= డెబ్బదియొకటి గూడిన కాలముపేరు, मन्वन्तर.

సంవర్తః ప్రలయః కల్పః క్షయః కల్పాన్త (ఇత్యపి।అస్త్రీ) పఙ్కం (పుమాన్) పాప్మాపాప కిల్బిషకల్మషమ్॥ ౧౩౧॥ కలుషం వృజినైనోఽఘ మంహో దురితదుష్కృతమ్। (స్యా)ద్ధర్మ (మస్త్రియాం) పుణ్యశ్రేయసీ సుకృతం వృషః॥

సంవర్తః-ప్రలయః-కల్పః-క్షయః - కల్పాన్తః ॥పు॥ ౫-ప్రళయకాలముపేళ్లు, Destruction of the world, प्रलय.

పఙ్కమ్ ॥పు॥-పాప్మా ॥న్, పు॥-పాపమ్ కిల్బిషమ్-కల్మషమ్-కలుషమ్-వృజినమ్- ఏనః ॥స్॥-అఘమ్-అంహః ॥స్॥-దురితమ్-దుష్కృతమ్ ॥న॥ ౧౧-పాపముపేళ్లు, Sin, पाप.

ధర్మమ్ ॥పు॥ పుణ్యమ్ - శ్రేయః ॥స్॥ - సుకృతమ్ ॥న॥-వృషః ॥పు॥-౫-పుణ్యముపేళ్లు, Virtue or moral merit, पुण्य.

ముత్ప్రీతిః ప్రమదో హర్షః ప్రమోదామోదసమ్మదాః। (స్యా)దానన్దథురానన్దశ్శర్మ శాతసుఖానిచ॥ ౧౩౩॥

ముత్ ॥ద్॥-ప్రీతిః ॥సీ॥ ప్రమదః-హర్షః-ప్రమోదః - ఆమోదః - సమ్మదః-ఆనన్దథుః-ఆనన్దః ॥పు॥-శర్మ ॥న్॥ శాతమ్ (పా) సాతమ్-సుఖమ్ ॥న॥ ౧౨ - సంతోషముపేళ్లు, Joy, or pleasure, सुख.

శ్వశ్శ్రేయసం శివం
భద్రం కల్యాణం మఙ్గ
ళం శుభమ్। భావుకం
భవికం భవ్యం కుశలం
క్షేమ(మస్త్రియామ్॥)
౧౩౪॥ శస్తం చా

(థత్రిషుద్రవ్యే పా
పపుణ్య సుఖాది)

మతల్లికా మచర్చి
కా ప్రకాణ్డ ముద్ఘ
తల్లజౌ॥
(ప్రశస్త వాచకా
న్యమూ)న్యయ (శ్శు
భావహోవిధిః। దైవం
దిష్టం భాగధేయం
భాగ్యం (స్త్రీ) నియతి
ర్విధిః॥
హేతు(ర్నా) కార
ణం బీజం నిదానం
త్వాది కారణమ్। క్షే
త్రజ్ఞ ఆత్మాపురుషః
ప్రధానం ప్రకృతిః
(స్త్రీయామ్)॥ ౧౩౫॥

(విశేషః కాలి) కో

శ్వశ్శ్రేయసమ్-శివమ్-భద్రమ్-కల్యాణమ్-మఙ్గళమ్-శుభమ్-భావుకమ్ - భవికమ్ - భవ్యమ్-కుశలమ్ ॥న॥ క్షేమమ్ ॥పున॥-శస్తమ్ ॥న॥ ౧౨-శుభము పేళ్లు, Happiness, happy or right, कल्याण.

ఈ శబ్దములలో పాప పుణ్య శబ్దములు రెండును సుఖశబ్దము మొదలయిన పదుమూఁడుశబ్దములును ద్రవ్యవాచకములైనపుడు మూఁడులింగములయందు వర్తించును.

మతల్లికా - మచర్చికా ॥స్త్రీ॥ - ప్రకాణ్డమ్ ॥న॥ ఉద్ఘః-తల్లజః ॥పు॥ ౫-శ్రేష్ఠవాచకములు, Excellent ones, श्रेष्ठ वाचक. అయః ॥పు॥ ౧-శుభమును జేయు సత్కర్మము పేరు, Good fortune.

దైవమ్-దిష్టమ్-భాగధేయమ్ - భాగ్యమ్ ॥న॥ నియతిః ॥స్త్రీ॥ విధిః ॥పు॥ ౬ - పూర్వకృతమైన శుభాశుభకర్మము పేళ్లు, Destiny or luck, भाग्य.

హేతు ॥పు॥ కారణమ్ - బీజమ్ ॥న॥ ౩-కారణము పేళ్లు, A cause, कारण. నిదానమ్-ఆదికారణమ్ ॥న॥ ౨-మొదటికారణము పేళ్లు, A primary cause, मूल कारण. క్షేత్రజ్ఞః - ఆత్మా ॥న్॥ పురుషః ॥పు॥ ౩ - జీవుఁడు, The soul, आत्मा. ప్రధానమ్ ॥న॥ ప్రకృతిః ॥స్త్రీ॥ ౨-ప్రకృతి పేళ్లు, The cause of the material world, प्रकृति.

అవస్థా ॥స్త్రీ॥ ౧-కాలముచేతఁ జేయబడిన

త్త్వంరజ స్తమః। జను
ర్జనన జన్మాని జని రు
త్పత్తి రుద్భవః॥౧౩౮॥

or condition, अवस्था. సత్త్వమ్ - రజః - తమః ॥స్॥న॥ ౩-ప్రకృతిగుణములు, Attributes and essential qualities of matter, प्रकृति के गुण. జనుః ॥స్॥ జననమ్ - జన్మ ॥న్॥న॥ జనిః--॥సీ॥ (ప) ॥పు॥ ఉత్పత్తిః ॥సీ॥ ఉద్భవః ॥పు॥ ౬-పుట్టుకపేళ్లు, Birth or production, जन्म.

ప్రాణీతు చేతనో
జన్మీ జన్తు జన్యు శరీరి
ణః। జాతి ర్జాతంచ
సామాన్యం వ్యక్తి స్తు
(పృథగాత్మికా)౧౩౯॥
చిత్తన్తు చేతో హృద
యం స్వాన్తం హృన్మా
నసం మనః॥

ఇతి కాలవర్గః.

ప్రాణీ ॥న్॥ చేతనః - జన్మీ ॥న్॥ జన్తుః - జన్యుః-శరీరీ ॥న్॥పు॥ ౬-మనుష్యులు మొదలుగాఁగల ప్రాణులపేళ్లు, An animal or sentient being, प्राणी. జాతిః ॥సీ॥ జాతమ్-సామాన్యమ్ ॥న॥ ౩ - ఘటత్వాదిజాతిపేళ్లు, Kind or sort, जाति. వ్యక్తిః ॥సీ॥ ౧-పృథగాత్మికా = జాతికాశ్రయమైన ఘటాదివ్యక్తిపేరు, Individuality, व्यक्ति. చిత్తమ్ - చేతః ॥స్॥ హృదయమ్-స్వాన్తమ్-హృత్ ॥ద్॥ మానసంమనః ॥స్॥న॥ ౭ - మనస్సుపేళ్లు, The mind or faculty of reason, मन. కాలముతోఁజేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

బుద్ధి ర్మనీషా ధిష
ణాధీః ప్రజ్ఞా శేముషీ
మతిః॥ ప్రేక్షోపలబ్ధి శ్చి
త్సంవి త్ప్రతిపజ్జ్ఞప్తిచే
తనాః। ధీ (ర్ధారణా
వతీ మేధా) సంకల్పః
(కర్మమానసమ్॥)
౧౪౧॥

బుద్ధిః-మనీషా-ధిషణా-ధీః-ప్రజ్ఞా - శేముషీ-మతిః-ప్రేక్షా - ఉపలబ్ధిః-చిత్ - సంవిత్ - ప్రతిపత్ ॥ద్॥ జ్ఞప్తిః-చేతనా ॥సీ॥ ౧౪-బుద్ధిపేళ్లు, Understanding or intellect, बुद्धि. మేధా ॥సీ॥ ౧-ధారణావతీ = ధారణాశక్తిగల, ధీః=బుద్ధి, Retentive intellect, A comprehensive mind, धारणा शक्ति. సంకల్పః ॥ పు ॥ మానసంకర్మ = మనోవ్యాపారము,

చిత్తాభోగో మనస్కారశ్చర్చా సఙ్ఖ్యా విచారణా। అధ్యాహారస్తర్క ఊహో విచికిత్సా తు సంశయః॥ ౧౪౨॥ సన్దేహ ద్వాపరౌ (చాథ)

A resolve, निश्चय. [అవధానం సమాధానం, ప్రణిధానం (తథైవచ) సమాధానం]

చిత్తాభోగః - మనస్కారః ॥పు॥ ౨-మనస్సు నిండుకొనియుండుట పేళ్లు, Attention of the mind to its own dealings. చర్చా-సంఖ్యా-విచారణా ॥స్త్రీ॥ 3 - ప్రమాణముచేత నర్థము పరీక్షించుటపేళ్లు, Consideration exercise of judgment, चर्चा. అధ్యాహారః-తర్కః-ఊహః ॥పు॥ 3-తక్కువను పూరించుటకై యెక్కువపదమును దెచ్చుకొనుటకు పేళ్లు, Supplying an ellipsis, कल्पना. అపూర్వముగా నుత్ప్రేక్షించుటకు పేళ్లని కొందఱు, Inferring. విచికిత్సా ॥స్త్రీ॥ సంశయః-సందేహః-ద్వాపరః ॥పు॥ ౪-సందేహము పేళ్లు, Doubt or uncertainty, संशय. [విమర్శో భావనా చైవ వాసనా చ నిగద్యతే]

(సమా) నిర్ణయ నిశ్చయౌ। మిథ్యాదృష్టిర్నాస్తికతా

నిర్ణయః - నిశ్చయః ॥పు॥ ౨-నిశ్చయము పేళ్లు, Certainty, or ascertainment, निश्चय. మిథ్యాదృష్టిః-నాస్తికతా ॥స్త్రీ॥ ౨-పరలోకము లేదను బుద్ధిపేళ్లు, Heresy, or heterodoxy, नास्तिकता.

వ్యాపాదో ద్రోహచిన్తనమ్॥ ౧౪౩॥

వ్యాపాదః ॥పు॥ ద్రోహచిన్తనమ్ ॥న॥ ౨-ద్రోహము తలంచుటపేళ్లు, An injurious design, द्रोहचिंता.

(సమా) సిద్ధాన్తరా

సిద్ధాన్తః - రాద్ధాన్తః ॥పు॥ ౨-సిద్ధాంతము పేరు, A demonstrated truth, सिद्धान्त

భ్రాన్తి ర్మిథ్యా మతిర్భ్రమః॥

భ్రాన్తిః-మిథ్యామతిః ॥స్త్రీ॥ భ్రమః ॥పు॥ ౩-భ్రాంతిపేళ్లు, Error or mistake, गलती. Illusion.

సంవి దాగూః ప్రతిజ్ఞానం నియ మాశ్రవసంశ్రవాః॥ ౧౪౪॥ అఙ్గీకా రాభ్యుపగమ ప్రతిశ్రవ సమాధయః॥

సంవిత్ ॥ద్॥ అగూః ॥ఊ॥ (ప) ఆగూః ॥ర్, స్త్రీ॥ ప్రతిజ్ఞానమ్ ॥న॥ నియమః-ఆశ్రవః-సంశ్రవః-అఙ్గీకారః-అభ్యుపగమః-ప్రతిశ్రవః-సమాధిః ॥పు॥ ౧౦-అంగీకారముపేళ్లు, An agreement, promise, assent, अंगीकार.

(మోక్షే ధీ) ర్జ్ఞాన

జ్ఞానమ్॥న॥ ౧-మోక్షమునందలి బుద్ధిపేరు. Knowledge which tends to the emancipation of the souls. True knowledge, ज्ञान.

(మన్యత్ర)విజ్ఞానంశిల్ప శాస్త్రయోః॥ ౧౪౫॥

విజ్ఞానమ్ ॥న॥ ౧-మోక్షముకంటె వేఱైన శిల్పచిత్రాదిశాస్త్రమునందున్న బుద్ధిపేరు. Knowledge of arts, विज्ञान.

ముక్తిః కైవల్య నిర్వాణ శ్రేయో నిశ్శ్రేయసామృతమ్ । మోక్షోఽపవర్గోఽ

ముక్తిః ॥స్త్రీ॥ కైవల్యమ్ - నిర్వాణమ్ - శ్రేయః ॥స్॥ నిశ్శ్రేయసమ్ - అమృతమ్ ॥న॥ మోక్షః-అపవర్గః ॥పు॥ ౮ - మోక్షముపేళ్లు, Beatitude, Absolution or that which tends to exempt the souls from further transmigration, मुक्ति.

థాజ్ఞాన మవిద్యాఽహంమతిః స్త్రియామ్॥

అజ్ఞానమ్ ॥న॥ అవిద్యా-అహంమతిః ॥స్త్రీ॥ ౩-అజ్ఞానముపేళ్లు, Spiritual ignorance, अज्ञान.

రూపం శబ్దో గన్ధ రస స్పర్శాశ్చ విషయా(అమీ) । గోచరా ఇన్ద్రియార్థాశ్చ హృషీకం వి

విషయాః-గోచరాః - ఇన్ద్రియార్థాః ॥పు, బ॥ ౩ - రూపము-శబ్దము-గంధము-రసము స్పర్శమునను నీ యయిదు విషయములపేళ్లు;

షయాన్ద్రియమ్॥ కర్మేన్ద్రియంతు (పాయ్వాది (మనో నేత్రాది) ధీన్ద్రియమ్॥

Five objects of sense, **विषय.** హృషీకమ్-విషయి ॥న్॥ ఇన్ద్రియమ్ ॥న॥ 3-ఇంద్రియముల పేళ్లు, An organ of sense. కర్మేన్ద్రియమ్ ॥న॥ ౧-పాయ్వాదిపాయూపస్థవాక్పాణిపాదముల పేళ్లు. An organ of action, **कर्मेन्द्रिय.** ధీన్ద్రియమ్॥ ౧-మనోనేత్రాది = మనోనేత్ర జిహ్వాఘ్రాణత్వక్ శ్రోత్రముల పేరు, An intellectual organ, **ज्ञानेन्द्रिय.**

తువరస్తు కషాయో (ఽస్త్రీ) మధురో లవణః కటుః॥ ౧౮౮॥ తిక్తోఽమ్లశ్చ (రసాః పుంసి) (తద్వత్సు షడమీ త్రిషు:)

తువరః (పా) తూవరః – కషాయః ॥పు॥ ౨ - ఒగరుపేళ్లు, Astringency, **कसैली.** మధురః॥ ౧-తియ్యఁదనముపేరు, Sweetness, **मीठापन.** లవణః ॥పు॥ ౧-ఉప్పన, Salt taste, **नमकीन.** కటుః ॥పు॥ ౧ - కారము, Pungency, **तीखापन.** తిక్తః ॥పు॥ ౧ - చేఁదుపేరు, Bitterness, **कड्वा.** అమ్లః (ప) అంబ్లః ॥పు॥ ౧ - పుల్లనపేరు, Sourness, **खट्टापन.** ఈ యాఱుశబ్దములును రసవాచకములైనపుడు పుల్లింగములు. ఆ రసముతోఁ గూడిన వస్తువులను జెప్పునపుడు త్రిలింగకములు.

(విమర్దోత్థే) పరిమలో (గన్ధే జనమనోహరే)॥ ౧౮౯॥ ఆమోద (స్సోఽతినిర్హారీ)

పరిమలః ॥పు॥ ౧ - నానాద్రవ్యములను మెదుపుటవలనఁ బుట్టినదై జనులకు మనోహరమైయుండు గన్ధముపేరు, A pleasing scent, **खुशबू.** ఆమోదః ॥పు॥ ౧ - మిక్కిలి దూరముగా వ్యాపించునట్టి యా పరిమళము పేరు, A delightful and strong smell, **गंध.**

(వాచ్యలిఙ్గత్వా) (మాగుణాత్)॥

ఇది మొదలు 'గుణేశుక్లాదయః' అనుచో గల శుక్ల శుభ్రాది శబ్దములవఱకుఁ గల శ ములు విశేష్యముయొక్క లింగమును బొంద నవి.

సమాకర్షీతు నిర్హారీ సురభి ఘ్రాణతర్పణః॥ ఇష్టగన్ధ స్సుగన్ధిస్స్యా దామోదీముఖవాసనః పూతిగన్ధిస్తు దుర్గన్ధో విస్రం (స్యా) దామగన్ధి(యత్)॥ ౧౫౧॥

సమాకర్షీ ॥న్॥ నిర్హారీ ॥న్॥ ౨ - దూ ముగా వ్యాపించు గంధముగల వస్తువుపేరు A scent spreading far, सुरभि. సురభిః ఘ్రాణతర్పణః-ఇష్టగన్ధః-సుగన్ధిః॥ ౪ - మం గంధముగల వస్తువుపేళ్లు, A fragrant sub stance, सुगंध. ఆమోదీ ॥న్॥-ముఖవాసన ౨ - కర్పూరము మొదలయిన ముఖవాసన ద్రవ్యము పేళ్లు, A perfume for th mouth. పూతిగన్ధిః-దుర్గన్ధః॥ ౨-దుర్గంధవ గల వస్తువుపేళ్లు, An ill-smelling sub stance, दुर्गंध. విస్రమ్ - ఆమగన్ధి ॥న్॥ అపక్వమైన మాంసాదులవంటి గంధముగ వస్తువుపేళ్లు, Smell of raw meat, मांस की गंध.

శుక్ల శుభ్రశుచి శ్వేత విశద శ్యేతపాణ్డరాః। అవదాత స్సితో గౌరో వలక్షో ధవలోఽర్జునః॥

శుక్లః-శుభ్రః-శుచిః-శ్వేతః-విశదః-శ్యేత పాణ్డరః-అవదాతః-సితః-గౌరః-వలక్షః (అవలక్షః-ధవలః-అర్జునః॥ ౧౩-తెలుపువర్ణ పేళ్లు, White, सफेद.

హరిణః పాణ్డురః పాణ్డు (రీషత్పాణ్డుస్తు) ధూసరః॥

హరిణః - పాణ్డురః - పాణ్డుః॥ ౩ - తెల పచ్చన కలిసిన వర్ణముపేళ్లు, Yellowi white, पीला. పేరు, Grey, धूसर. ధూ రః ౧-ఈషత్పాణ్డుః=ఇంచుక తెలుపువ

కృష్ణే నీలాసిత
శ్యామ కాల శ్యామల
మేచకాః॥ ౧౫౩॥

కృష్ణః-నీలః-అసితః-శ్యామః-కాలః- శ్యామలః - మేచకః॥ ౭ - నలుపువర్ణముపేళ్లు, Black, or dark blue, काला या नील.

పీతో గౌరో హరి
ద్రాభః పాలాశో హరి
తో హరిత్।

పీతః-గౌరః-హరిద్రాభః॥ 3 - పసుపువన్నె పేళ్లు, Yellow, पीला. పాలాశః (పా) పలాశః - హరితః - హరిత్॥ 3-ఆకుపచ్చవర్ణము పేళ్లు, Green, हरा.

లోహితో రోహి
తో రక్తశ్శోణః (కోక
నదచ్ఛవిః)॥ ౧౫౭॥
అవ్యక్తరాగ) స్త్వ
రుణ శ్శ్వేతరక్తస్తు

లోహితః-రోహితః-రక్తః॥ 3 - ఎఱుపు వన్నెపేళ్లు, Red, लाल. శోణః ౧-కోకనదచ్ఛవిః = ఎఱ్ఱకలువవంటి కాంతిగల యెఱుపు వర్ణము పేరు, Crimson, लोहित वर्ण. అరుణః॥ ౧-వ్యక్తముగాని యెఱుపుపేరు, Dark red, गहरा लाल.

పాటలః। [తామ్రో వి
పీతరక్తస్తు పిఙ్గరః పరి
కీర్తితః]

పాటలః॥ ౧ - తెలుపు నెఱుపుఁగూడిన వర్ణముపేరు, Pale red, पटल. [తామ్రః-విపీతరక్తః-పిఙ్గరః॥ 3-పసుపు నెఱుపు కలిసిన వర్ణముపేళ్లు] శ్యావః - కపిశః॥ ౨-మర్కటవర్ణమువంటి వర్ణముపేళ్లు, Brown, भूरा.

శ్యావ (స్యా) త్కపిశో

ధూమ్ర ధూమలౌ
కృష్ణలోహితే॥ ౧౫౫॥

ధూమ్రః-ధూమలః - కృష్ణలోహితః॥ 3 - నలుపును నెఱుపును గలిసిన వర్ణముపేళ్లు, Purple, बैंगनी.

కడారః కపిలః పిఙ్గ
పిశఙ్గౌ కద్రుపిఙ్గలౌ॥

కడారః-కపిలః-పిఙ్గః-పిశఙ్గః-కద్రుః- పిఙ్గలః॥ ౬ - గోరోచనవర్ణమువంటి వర్ణముపేళ్లు, Tawny, भूरा.

శబలైతాశ్చ కర్బురే॥	కర్బురః॥ ౬ - నానావర్ణముల పేళ్లు, Varigated, रंगो के नाम.
(గుణే శుక్లాదయః పుంసి)	శుక్లశబ్దము మొదలుకొని కర్బురశబ్ద వఱకు గల యీశబ్దములును వర్ణవాచక లైనప్పుడు పుల్లింగములు. వర్ణముగల వ
(గుణిలిఙ్గాస్తుతద్వతి)।	వును జెప్పునపుడు విశేష్యముయొక్క లింగ గలవి.
ఇతి ధీవర్గః.	బుద్ధితోఁజేరిన పదసమూహము ముగిసెను
బ్రాహ్మీతు భారతీ భాషా గీర్వాగ్వాణీ సరస్వతీ॥ ౧౫౭॥ వ్యాహార ఉక్తిర్లపితం భాషితం వచనం వచః।	బ్రాహ్మీ భారతీ భాషా గీః ॥ర్॥ - వాచ్॥-వాణీ సరస్వతీ ॥సీ॥ - వ్యాహారః ॥పు॥ ఉక్తిః ॥సీ॥-లపితమ్-భాషితమ్-వచనమ్-వ॥స్॥న॥ ౧౩-వాక్కు పేళ్లు. ఇందులో మొద యేడు సరస్వతీదేవికిని పేళ్లు, Speec Goddess of speech, सरस्वती.
అపభ్రంశోఽపశబ్ద (స్స్యాత్)	అపభ్రంశః - అపశబ్దః ॥పు॥ ౨-అపశబ్ద పేళ్లు. Ungrammatical word or langage, अपशब्द.
(ఛాస్త్రే) శబ్దస్తు (వాచికః)॥ ౧౫౮॥	శబ్దః ॥పు॥ ౧ - వ్యాకరణాదిశాస్త్రము దర్థవాచకముగా వ్యవహరింపఁబడు సుశబ్ద పేరు, A word, शब्द.
(తిఙ్సుబన్తచయో) వాక్యం (క్రియావా కారకాన్వితా)।	వాక్యమ్ ॥న॥ ౧-తిఙన్తమనఁగాఁ క్రి సుబన్తమనఁగా శబ్దము కాననివి సంబం చిన యర్థముగల పదసమూహము వా మనంబడును. Sentence, वाक्य. ద్వితీయ

కారకములతోఁ గూడియున్న క్రియయైనను వాక్యమనఁబడును. ॥ఉదా॥ ఘట మానయ.

శ్రుతిః (స్త్రీ) వేద ఆమ్నాయ స్త్రయీ ధర్మస్తు (తద్విధిః)॥ ౧౫౯॥

శ్రుతిః ॥స్త్రీ॥ - వేదః-అమ్నాయః ॥పు॥ 3-వేదముపేళ్లు, Holy writ, वेद. త్రయీధర్మః ॥పు॥ ౧-తద్విధిః=ఆ వేదమునందుఁ జెప్పఁబడియున్న యజ్ఞాదివిధులపేరు, Duty enjoined by Vedas, वेदविधि.

(స్త్రియా) మృక్సామ యజుషీ (ఇతి వేదా

ఋక్ ॥చ్॥స్త్రీ॥-సామ ॥న్॥ యజుః ॥స్॥న॥ 3-వరుసగా ఋక్సామయజుర్వేదములపేళ్లు.

స్త్రయ) స్త్రయీ। (శిక్షేత్యాదిశ్రుతే రఙ్గ)

త్రయీ ॥స్త్రీ॥ - మూఁడు వేదముల సమూహము, [శిక్షా వ్యాకరణం ఛన్దో నిరుక్తం జ్యోతిషం తథా। కల్పశ్చేతి షడఙ్గాని వేదస్యాహుర్మనీషిణః॥] శిక్షా, Pronunciation, उच्चारण. వ్యాకరణమ్, Grammar, व्याकरण. ఛన్దః ॥స్॥న॥ Prosody, छंद. నిరుక్తమ్, Explanation of obscure terms, वेद शब्दों की व्याख्या. జ్యోతిషమ్, Astronomy, ज्योतिष. కల్పః, Religious rites, कर्मकांड. ఈ యాఱును వేదాంగములు.

మోఙ్కార ప్రణవౌ (సమౌ)॥ ౧౬౦॥ ఇతిహాసః పురావృత్త

ఓంకారః - ప్రణవః ॥పు॥ ౨- ప్రణవము పేళ్లు. ఇతిహాసః ॥పు॥ - పురావృత్తమ్ ॥న॥ ౨-భారతము మొదలైన యితిహాసములు. Heroic history, इतिहास.

(ముదాత్తాద్యా స్త్ర యః) స్వరాః।

స్వరాః ॥పు, బ॥ ౧-ఉదాత్తాద్యాః=ఉదాత్తాను దాత్త స్వరితములు, పేరు. Acute.

grave or circumflex accents, उच्चारण भेद.

ఆన్వీక్షకీ దణ్డనీతి (స్తర్క విద్యార్థ శాస్త్రయోః)॥ ౧౬౧॥

ఆన్వీక్షకీ ॥స్త్రీ॥ ౧ - గౌతమాది ప్రణీతమైన తర్కశాస్త్రమునకు Logic, तर्क दణ్డనీతిః ॥స్త్రీ॥ ౧ - చాణక్యాది ప్రణీతమైన నీతిశాస్త్రమునకును Politics, राजनीति, పేరు.

ఆఖ్యాయికోపలబ్ధార్థా

ఆఖ్యాయికా-ఉపలబ్ధార్థా ॥స్త్రీ॥ ౧-ఎఱుఁగబడిన యర్థము-అనఁగా సత్యమైన విషయము గలిగిన హర్షచరితమువంటి కృతి, A true or probable story, कहानी.

పురాణం పఞ్చలక్షణమ్ [సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వన్తరాణిచ । వంశానుచరితం చేతి లక్షణానాం తు పఞ్చకమ్]

పురాణమ్-పఞ్చలక్షణమ్ ॥న॥ ౨ సర్గము, ప్రతిసర్గము, వంశము, మన్వంతరము, వంశానుచరితము అనెడి పంచలక్షణములతోఁగూడిన మాత్స్యాది పురాణముల పేళ్లు, Theogony under five heads; the creation; the destruction and renovation of worlds; genealogy of gods and heroes; the reigns of Manus; and the transactions of their descendants, पुराण.

ప్రబన్ధకల్పనా కథా

ప్రబన్ధకల్పనా-కథా ॥స్త్రీ॥ ౨-ఇంచుక సత్యమైన యర్థముగల కాదంబర్యాది రచనలపేళ్లు, A feigned story, प्रबन्ध.

ప్రవహ్లికా ప్రహేలికా॥ ౧౬౨॥

ప్రవహ్లికా - ప్రహేలికా ॥స్త్రీ॥ ౨-గూఢార్థముగల ప్రబన్ధము పేళ్లు, A riddle, गूढार्थ प्रबन्ध.

స్మృతిస్తు ధర్మసంహితా.	స్మృతిః - ధర్మసంహితా ॥స్త్రీ॥ ౨ - మానవాది ధర్మశాస్త్రములపేళ్లు, A code of laws, धर्म शास्त्र.
సమాహృతిస్తు సఙ్గ్రహః।	సమాహృతిః ॥స్త్రీ॥ - సంగ్రహః ॥పు॥ ౨ - అనేకస్థలములయందుండు నర్థముల నొకటిగాఁ గూర్చిన గ్రంథము. A compilation and abridgment, संग्रह.
సమస్యాతు సమాసార్థా	సమస్యా-సమాసార్థా ॥స్త్రీ॥ ౨ - కవిశక్తిపరిజ్ఞానార్థమై యియ్యంబడు పద్యాంశముపేళ్లు, A part of a stanza, समस्या.
కింవదన్తీ జనశ్రుతిః॥	కింవదన్తీ - జనశ్రుతిః ॥స్త్రీ॥ ౨ - లోకప్రవాదముపేళ్లు, rumour, किंवदन्ती.
వార్తాప్రవృత్తిర్వృత్తాన్త ఉదన్తస్స్యా దథాహ్వయః। ఆఖ్యాహ్వే అభిధానంచ నామధేయంచ నామచ॥	వార్తా ప్రవృత్తిః ॥స్త్రీ॥-వృత్తాన్తః-ఉదన్తః॥పు॥ ౪-వృత్తాంతముపేళ్లు, Tidings (News,) समाचार. ఆహ్వయః ॥పు॥-ఆఖ్యా-ఆహ్వా ॥స్త్రీ॥ - అభిధానమ్-నామధేయమ్-నామ ॥న్॥న॥ ౫-నామధేయముపేళ్లు, A name or appellation, नाम.
హూతి రాకారణాఽహ్వానం	హూతిః-ఆకారణా ॥స్త్రీ॥ - ఆహ్వానమ్ ॥న॥ 3 - పిలుచుటపేళ్లు, A call or summons, आह्वान.
సంహూతి (ర్బహుభిః కృతా)	సంహూతిః ॥స్త్రీ॥ ౧ - బహుభిఃకృతా = పెక్కండ్రుచేరి పిలుచుటపేరు, Clamour of Citation by many at once, बहुत लोगों

వివాదో వ్యవహార (స్స్యా)
వివాదః-వ్యవహారః ॥పు॥ ౨-తగవుపే
A contest or law suit, विवाद; मुकद्द

దుపన్యాస స్తు వాఙ్ముఖమ్॥ ౧౬౫॥
ఉపన్యాసః ॥పు॥ - వాఙ్ముఖమ్ ॥న॥ ౨- వాక్యారంభము పేర్లు, The exordium, प्रस्तावना.

ఉపోద్ఘాత ఉదాహారః
ఉపోద్ఘాతః - ఉదాహారః ॥పు॥ (ప) ఉదాహరణమ్॥ ౨-ఉదాహరించుట పే
An example, Introduction, Preface, उदाहरण.

శపనం శపథః పుమాన్।
శపనమ్ ॥న॥ శపథః ॥పు॥ ౨-ఒట్టుపె
కొనుట, An oath, प्रण.

ప్రశ్నోఽనుయోగః పృచ్ఛా చ
ప్రశ్నః - అనుయోగః ॥పు॥ పృచ్ఛా ॥
3-అడుగుటపేర్లు, A question, प्रश्न.

ప్రతివాక్యోత్తరే (సమే)॥ ౧౬౬॥
ప్రతివాక్యమ్ - ఉత్తరమ్ ॥న॥ ౨-ఉత్త
మిచ్చుట పేర్లు, An answer, उत्तर.

మిథ్యాభియోగోఽభ్యాఖ్యాన
మిథ్యాభియోగః ॥పు॥ - అభ్యాఖ్యాన
॥న॥ ౨-లేనిదాని నాక్షేపించుట, A groundless demand, मिथ्यारोप.

(మథ) మిథ్యాభిశంసనమ్। అభిశాపః
మిథ్యాభిశంసనమ్ ॥న॥ అభిశాపః ॥
౨-లేనిదోషమును పైఁబెట్టుట పేర్లు, A false accusation, मिथ्याभियोग.

ప్రణాదస్తు (శబ్దస్స్యాదనురాగజః)॥ ౧౬౭॥
ప్రణాదః ॥పు॥ ౧ - అనురాగజః = అ
రాగమువలనఁ బుట్టిన, శబ్దః = శబ్దముపేర
A sound indicating affection, प्रेमोत्पाद
शब्द.

యశః కీర్తి స్సమ
యశః ॥స॥-కీర్తిః-సమజ్ఞా (పా) సమాఖ్యా

...ష్టాచ

॥స్త్రీ॥ ౩ - కీర్తిపేళ్లు, Fame, reputation, कीर्ति.

స్తవః స్తోత్రం స్తు
...ర్నుతిః।

స్తవః ॥పు॥ - స్తోత్రమ్ ॥న॥ - స్తుతిః-నుతిః ॥స్త్రీ॥ ౪-స్తోత్రముపేళ్లు, Praise, प्रशंसा.

ఆమ్రేడితం (ద్వి
స్త్రిరుక్తం)

ఆమ్రేడితమ్ ॥న॥ ౧ - ద్విః త్రిః ఉక్తమ్ = (హర్షాదులచేత) రెండుమూఁడు మాఱులు పలుకఁబడిన శబ్దముపేరు, Repetition, दोहराव.

...ముచ్చైర్ఘుష్టం తు
...ఘోషణా॥ ౧౬౮॥

ఉచ్చైర్ఘుష్టమ్ ॥న॥ - ఘోషణా ॥స్త్రీ॥ ౨-గట్టిగాఁబలుకుట పేళ్లు, Making a loud noise, चिल्लाहट, घोषणा.

కాకుః (స్త్రియాం
...కారో యశ్శోకభీ
...త్యాదిభిర్ధ్వనేః)।

కాకుః ॥స్త్రీ॥ ౧ - శోకభీత్యాదిభిః ధ్వనేః వికారః = శోకభయాదులచేత నయిన ధ్వనియొక్క వికారముపేరు, Change of voice in grief, fear, &c. ध्वनि भेद.

అవర్ణాక్షేప నిర్వా
పరీవా దాపవాద
...వత్)॥ ౧౬౯॥ ఉప
క్రోశో జుగుప్సాచ కు
...త్సా నిన్దాచ గర్హణే।

అవర్ణః-ఆక్షేపః-నిర్వాదః-పరీవాదః-(పా) పరివాదః-అపవాదఃఉపక్రోశః ॥పు॥-జుగుప్సా-కుత్సా-నిన్దా ॥స్త్రీ॥-గర్హణమ్ ॥న॥ ౧౦-నిందపేళ్లు, Censure, blame, or contempt, घृणा.

పారుష్య మతివాద
...స్యాత్)

పారుష్యమ్ ॥న॥-అతివాదః ॥పు॥ ౨-అప్రియముగాఁ బలుకుట పేళ్లు, Opprobrious speech, कटुवचन.

భర్త్సనం (త్వపకా
గీః)॥ ౧౭౦॥

భర్త్సనమ్ ॥న॥ ౧ - అపకారగీః=పరునికి భయమును బుట్టించు పరుషవాక్యముపేరు, Menace, फटकार.

(యస్సనిన్ద ఉపాలమ్భ స్తత్రిస్యా)త్పరిభాషణమ్।

పరిభాషణమ్ ॥న॥ ౧ - నిందతోఁ గూడిన యుపాలంభముపేరు. ఉపాలంభమనిన ఎత్తిపొడుచుట, మర్మము దూఱనాడుట, Reproof attended with insult or discouragement, ताना.

(తత్ర) త్వాక్షారణా (యస్స్యాదాక్రోశో మైథునం ప్రతి)॥ ౧౭౧॥

ఆక్షారణా ॥స్త్రీ॥ (ప) ఆక్షారణమ్ ॥న॥ ౧- మైథునం ప్రతియః ఆక్రోశః తత్రస్యాత్ =పరస్త్రీపురుషసంయోగనిమిత్తమువలనఁ గలుగు నింద పేరు, A calumnious accusation of adultery, व्यभिचार—निन्दा.

(స్యా) దాభాషణమాలాపః

ఆభాషణం ॥న॥ ఆలాపః ॥పు॥ ౨-గమనాగమనాది సమయమునందలి మంచిమాటపేళ్లు, Speaking of addressing, आलाप.

ప్రలాపో౽ (నర్థకం వచః)।

ప్రలాపః ॥పు॥ ౧ - అనర్థకంవచః = అప్రయోజకమైన మాటపేరు, Incoherent speech, बकवाद प्रलाप.

అనులాపో (ముహుర్భాషా)

అనులాపః ॥పు॥ ౧ - ముహుర్భాషా=పలుమాఱు పలుకుటపేరు, Repetition, tautology, दोहराना.

విలాపః పరిదేవనమ్॥ ౧౭౨॥

విలాపః ॥పు॥-పరిదేవనమ్ ॥న॥ ౨-దుఃఖముతోడిమాటపేళ్లు, Lamentation, विलाप.

విప్రలాపో (విరోధోక్తి)

విప్రలాపః ॥పు॥ ౧-విరోధముగఁ బలుకుటపేరు, Quarrel or mutual contradiction, विरोध करना.

స్సంలాపో (భాషణం మిథః)।

సంలాపః (పా) సల్లాపః ॥పు॥ ౧-ప్రీతిచేతఁ బరస్పరము సంభాషించుట పేరు, Conversation, वार्तालाप.

సుప్రలాప స్సువచన

సుప్రలాపః ॥పు॥ - సువచనమ్ ॥న॥ ౨-పరిశుద్ధమైన మాటపేరు, Elegant discourse, शुद्ध वार्तालाप.

మపలాపస్తు నిహ్నవః॥

అపలాపః-నిహ్నవః ॥పు॥ ౨-మోసపుచ్చుమాట, Denial or concealment of knowledge, अपलाप.

సందేశవాగ్వాచి
కం (స్యాత్)

సందేశవాక్ ॥చ్, స్త్రీ॥ - వాచికమ్ ॥న॥ చెప్పిపంపుమాట పేళ్లు, A verbal message, संदेश.

(వాగ్భేదాస్తు త్రి
ఘూత్తరే)।

రుశతీశబ్దము మొదలు సమ్యక్ఛబ్దమువఱకు వాగ్విశేషములు ॥త్రి॥

రుశతీ (వాగకల్యా
ణీస్యా) త్కల్యాతు శు
భాత్మికా॥ ౧౭౪॥ (అ
త్యర్థమధురం) సాన్త్వం
సంగతం హృదయంగ
మమ్। నిష్ఠురం పరుషం
గ్రామ్య మశ్లీలం సూ
నృతం (ప్రియే॥౧౭౫॥
సత్యేఽథ) సఙ్కులక్లి
ష్టే (పరస్పరపరాహ
తే। లుప్తవర్ణపదం గ్ర
స్తం నిరస్తం (త్వరి
తోదితమ్)॥ ౧౭౬॥

రుశతీ-(పా) ఉశతీ ॥స్త్రీ॥ ౧ - అకల్యాణీ= అశుభమైనవాక్కు, Unauspicious discourse, अशुभ संवाद. కల్యా॥ ౧ - శుభాత్మికా = శుభమైన వాక్కు, Auspicious discourse, शुभ संवाद. సాన్త్వమ్॥౧-అత్యర్థమధురమ్ = మిక్కిలి ప్రియమైనవాక్యము, Sweet and conciliating, मधुर संवाद. సంగతమ్-హృదయంగమమ్ ॥న॥ ౨ - మనస్సునకు సరిపోయిన వాక్యము, Apposite and proper, संगत बात. నిష్ఠురమ్ - పరుషమ్ ॥న॥ ౨-కఠినమైనమాట, Harsh, परुष वचन గ్రామ్యమ్-అశ్లీలమ్॥ ౨ - పామరజనవాక్యము, Vulgar coarse, अश्लील वार्ता. సూనృతమ్॥ ౧ - ప్రియేసత్యే = ప్రియమును సత్యమునైన వాక్యము, Pleasing and true, सत्य व प्रिय वचन. సఙ్కులమ్-క్లిష్టమ్॥ ౨ - పరస్పరపరా

హతే = పూర్వోత్తరవిరుద్ధమైన వాక్యము, Inconsistent, असंबद्ध. గ్రస్తమ్॥ ౧-లుప్త వర్ణపదమ్ = అశక్త్యాదులచేత వర్ణముగాని పదముగాని లోపించినవాక్యము, Imperfectly pronounced, अस्पष्ट उच्चरित वाक्य. నిరస్తమ్॥ ౧ - త్వరితోదితమ్ = త్వరచేతఁ బుట్టిన వాక్కు, Spoken fast, शीघ्र कही वार्ता.

అబ్బూత్కృతం (సనిష్ఠేవ) మబద్ధం స్యాదనర్థకమ్। అనక్షర మవాచ్యం స్యా దాహతంతు మృషార్థకమ్॥ ౧౭౭॥ (అథ) మ్లిష్టమవిస్పష్టం వితథం (త్వనృతంవచః)। (సోల్లుణ్ఠనంతు సోత్ప్రాసం ఘుణితం రతికూజితమ్।) సత్యం తథ్యమృతం సమ్యక (గమూని త్రిషుతద్వతి) ॥౧౭౮॥

ఇతి వాగ్వర్గః

అమ్బూత్కృతమ్॥ ౧-సనిష్ఠేవమ్ = తుంపురులతోఁ గూడినవాక్యము, Sputtered, क्रोध से कही वार्ता. అబద్ధమ్-అనర్థకమ్॥ ౨-ప్రాసఁగని మాట, Unmeaning discourse, असंगत वार्ता. అనక్షరమ్-అవాచ్యమ్॥ ౨-ఉచ్చరింపరాని తిట్టు, Unfit to be uttered, अनुचित वार्ता. ఆహతమ్ - మృషార్థకమ్॥ ౨ - మిక్కిలియు నసంభావితమైన యర్థముగలమాట, An assertion of impossibility, असंभव वार्ता. మ్లిష్టమ్-అవిస్పష్టమ్॥ ౨-అర్థము తెలియరానిమాట, An indistinct speech, अस्पष्ट वार्ता. వితథమ్॥ ౧-అనృతమ్ వచః= అసత్యవాక్కు, Falsehood, झूठ. సత్యమ్-తథ్యమ్ - ఋతమ్ - సమ్యక్ ॥చ॥ ౪ - సత్యవాక్కు, Truth, सत्य. ఈ సత్యాది శబ్దములు నాలుగును సత్యవాక్కుగల వస్తువును జెప్పునపుడు ॥త్రి॥

వాక్కుతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

శబ్దేనినాద నినదధ్వని ధ్వానరవస్వనాః। స్వాననిర్ఘోష నిర్హ్రాద నాదనిస్వాననిస్వనాః॥ ఆరవారావ సంరావ విరావా	శబ్దః-నినాదః-నినదః-ధ్వనిః-ధ్వానః-రవః-స్వనః-స్వానః-నిర్ఘోషః-నిర్హ్రాదః-నాదః-నిస్వానః-నిస్వనః-ఆరవః-ఆరావః-సంరావః-విరావః-॥పు॥ ౧౭-మ్రోఁతపేళ్లు, Sound, ध्वनि.
(అథ) మర్మరః। (స్వనితే వస్త్ర పర్ణానాం) (భూషణానాం తు) శిఞ్జితమ్	మర్మరః ॥పు॥ ౧-వస్త్రపర్ణానామ్-స్వనితే=కోకలు ఆకులు వీని మ్రోఁత, Rustling, खडखडाहट. శిఞ్జితమ్ ॥న॥ (పా) శింజా ॥స్త్రీ॥ ౧-భూషణములధ్వని, The tinkling of ornaments, नूपर ध्वनि.
నిక్వాణో నిక్వణః క్వాణః కణః క్వణన (మిత్యపి)।	నిక్వాణః-నిక్వణః-క్వాణః-క్వణః ॥పు॥-క్వణనమ్ ॥న॥ ౫-వీణాదిసకలవాద్య ధ్వనుల పేళ్లు, A tone or musical sound, मधुर ध्वनि.
వీణాయాః క్వణతేః ప్రాదేః ప్రక్వాణ ప్రక్వణాదయః॥ ౧౮౧॥	ప్రాదేః క్వణతేః (నిష్పన్నాః) = ప్ర అనునది మొదలయిన యుపసర్గలకుం బరమైన క్వణధాతువుమీఁదఁ బుట్టిన, ప్రక్వాణ ప్రక్వణాదయః = ప్రక్వాణ ప్రక్వణాది శబ్దములు, వీణాయాః=వీణయొక్క, స్వనితే = ధ్వనియందు వర్తించును. The sound of lute, वीणा की ध्वनि.
కోలాహలః కలకల	కోలాహలః-కలకలః ॥పు॥ ౨-గుంపులోఁ బుట్టిన గొప్పరొదపేళ్లు, A confused sound, कोलाहल.
(స్త్రిరశ్చాం) వాశితం రుతమ్।	వాశితమ్-రుతమ్ ॥న॥ ౨-తిరశ్చామ్ = మృగపక్ష్యాదులయొక్క ధ్వనిపేళ్లు, The cry of birds &c. पक्षियों की बोली.

(స్త్రీ) ప్రతిశ్రుత్ప్రతిధ్వానే
గీతం గానమిమే సమే॥ ౧౮౧

ప్రతిశ్రుత్ ॥సీ॥-ప్రతిధ్వానః ॥పు॥ ౨-ప్రతిధ్వని పేళ్లు, An echo, प्रतिध्वनि.

గీతమ్-గానమ్॥న॥౨-పాటపేళ్లు, Singing, गाना.

ఇమే = ఈరెండును, సమే=సమార్థకములు.

ఇతి శబ్దాదివర్గః

శ్రోత్ర మొదలైన పదసమూహము ముగిసెను.

నిషాదర్షభ గాన్ధార షడ్జమధ్యమ ధైవతాః। పఞ్చమ (శ్చే త్యమీ సప్త తన్త్రీ) కణ్ఠోత్థితా స్స్వరాః)॥ ౧౮౨॥

నిషాదః - ఋషభః-గాన్ధారః-షడ్జః-మధ్యమః-ధైవతః-పఞ్చమః ॥పు॥ ౭-అమీసప్త = ఈయేడును, తన్త్రీకణ్ఠోత్థితాః=వీణయందును కంఠమునందును బుట్టు, స్వరాః = స్వరముల పేళ్లు. The seven musical notes, संगीत के सात स्वर.

[షడ్జం మయూరో వదతి గావస్త్వృషభభాషిణః। అజావికంతు గాన్ధారం క్రౌఞ్చః క్వణతి మధ్యమమ్॥ పుష్పసాధారణే కాలే పికః కూజతి పఞ్చమమ్। ధైవతం హేషతే వాజీ నిషాదం బృంహతే గజః॥ మయూరాదయ ఏతే హి మత్తా గాయన్తి పఞ్చమమ్॥] అధికపాఠము.

కాకలీ (తుకలేసూక్ష్మే)

కాకలీ ॥సీ॥ ౧-సూక్ష్మేకలే=సూక్ష్మమైన కలధ్వనిపేరు, Minute tone, धीमी आवाज़.

(ధ్వనౌతు మధురాస్ఫుటే)।కలో॰మన్ద్రస్తు (గమ్భీరే) తారో౽ (త్యుచ్చైః) స్త్రయ

కల.॥ ౧ - మధురాస్ఫుటే ధ్వనౌ=శ్రోత్ర సుఖమును అస్పష్టవర్ణమునైన ధ్వనిపేరు, An inarticulate but sweet tone, अस्पष्ट पर मधुर ध्वनि. మన్ద్రః॥ ౧-గమ్భీరే=గంభీ

స్త్రీషు॥ ౧౮౪॥

రధ్వని పేరు, A low tone, धीमी आवाज़. తారః॥ ౧-అత్యుచ్చైః = మిక్కిలియు నధికమైన ధ్వని పేరు, A high tone, ऊँची ध्वनी.

ఈ మూఁడు శబ్దములును త్రిలింగకములు.

[నృణామురసి మధ్యస్థో ద్వావింశతివిధో ధ్వనిః। సమన్ద్రః కణ్ఠమధ్యస్థ స్తార శ్శిరసి గీయతే॥]

సమన్వితలయ స్త్వేక తాలో

సమన్వితలయః-ఏకతాలః ॥పు॥ ౨-నృత్త గీతవాద్యములను సరిగా ముగించుట పేళ్లు, Harmony, अनुरूपता.

వీణాతువల్లకీ। విపఞ్చీ

వీణా-వల్లకీ-విపఞ్చీ ॥స్త్రీ॥ 3 - వీణపేళ్లు, A lute, वीणा.

(సాతు తన్త్రీభి స్సప్త భిః) పరివాదినీ॥ ౧౮౫॥

పరివాదినీ ॥స్త్రీ॥ ౧-సప్తభిః తన్త్రీభిః యుక్తా సా = ఏడుతంతులతోఁ గూడిన యా వీణపేళ్లు, A lute with seven strings, सात तारों की वीणा.

తతం (వీణాదికం వాద్య) మానద్ధం (మురజాదికమ్)। (వంశాదికం తు) సుషిరం (కాంస్య తాలాదికం ఘనమ్॥ ౧౮౬॥ (చతుర్విధ మిదం) వాద్యం వాదిత్రాతోద్య నామకమ్।

తతమ్ ॥న॥ ౧-వీణ మొదలైన తంత్రీవాద్యము, Any stringed instrument, एक बाजा. ఆనద్ధమ్ ॥న॥ ౧-మద్దెల మొదలయిన చర్మవాద్యము, A drum or tympan, मृदंग आदि चर्म से बने बाद्य. సుషిరమ్ ॥న॥ ౧-పిల్లనగ్రోవి మొదలైన ముఖవాద్యము, A wind instrument, मुरली. ఘనమ్ ॥న॥ ౧ - తాళము మొదలయిన కంచువాద్యముల పేరు, A cymbal bell &c. वाद्यविशेष. వాద్యమ్ - వాదిత్రమ్ - ఆతోద్యమ్ ॥న॥ 3- పూర్వోక్త చతుర్విధవాద్యముల పేళ్లు, A musical instrument, एक वाद्य.

మృదఙ్గా మురజా

మృదఙ్గాః-మురజాః ॥పు॥ ౨-మద్దెలపేళ్లు, Drums and tabours, मृदंग.

(భేదా) స్త్వఙ్క్యాలిఙ్గ్యోర్ధ్వకా(స్త్రయః)

అఙ్క్యః-ఆలిఙ్గ్యః-ఊర్ధ్వకః (పా) ఊర్ధకః ॥పు॥ 3 - మద్దెలయొక్క భేదములు, Three sorts of drums, मृदंग के तीन भेद

(స్యా) ద్యశఃపటహో ఢక్కా భేరీ(స్త్రీ) దున్దుభిః (పుమాన్)। ఆనకః పటహో (౽స్త్రీ) స్యా

యశః - పటహః ॥పు॥ - ఢక్కా ॥స్త్రీ॥ ౨- డవిణపేళ్లు, A double drum, मृदंग विशेष. భేరీ ॥స్త్రీ॥ - దున్దుభిః ॥పు॥ ౨ - భేరిపేళ్లు, A kettle-drum, भेरी. ఆనకః-పటహః ॥పు॥ ౨ - తమ్మటపేళ్లు, A large kettle-drum, नगारा.

త్కోణో (వీణాది వాదనమ్)॥ ౧౮౬॥

కోణః ॥పు॥ ౧ - వీణాదివాదనమ్ = వీణ మొదలయినవానిని వాయించు కోడుపుపేరు, Bow, कमान.

(వీణాదణ్డః) ప్రవాల (స్స్యాత్)

ప్రవాలః ॥పు॥ ౧-వీణయొక్క యొళపుపేరు, The neck of lute, सितार की लकड़ी.

కకుభస్తు ప్రసేవకః।

కకుభః - ప్రసేవకః ॥పు॥ ౨ - వీణయొక్క కరివెపేళ్లు, The belly below the neck of a lute, सितार का वड़ा भाग.

కోలమ్బక (స్తుకాయో౽స్యా) ఉపనాహో నిబన్ధనమ్॥ ౧౮౭॥

కోలమ్బకః ॥పు॥ ౧ - వీణతంత్రి ఒళగు మొదలయిన శరీరముపేరు, A body of the lute, वीणा का भाग. ఉపనాహః ॥పు॥-నిబన్ధనమ్ ॥న॥ ౨-వీణ తంత్రి కట్టుచోటికిని బిరడలకును పేళ్లు, The tie.

(వాద్యప్రభేదా) డమరు మడ్డుడిణ్డిమ ఝర్ఝరాః।మర్దలఃపణ

డమరుః-మడ్డుః-డిణ్డిమః-ఝర్ఝరః - మర్దలః-పణవః ॥పు॥ ౬ - వరుసగా డమరుగము-గుమ్మెట - రాయగిడిగిళ్లు - కైమళ్లు-మద్దెల-

న్యైచ (న్యైచ)	ఉడుక అను వాద్యభేదముల పేళ్లు, అన్యేచ అనుటచే గోముఖాదివాద్యభేదములుం గలవని భావము.
నర్తకీ లాసికే (సమే)॥ ౧౯౦॥	నర్తకీ-లాసికా ॥స్త్రీ॥ ౨-ఆడునట్టి స్త్రీ పేళ్లు, A female dancer, नर्तकी.
(విలమ్బితం ద్రుతం మధ్యం) తత్త్వ మోఘో ఘనం (క్రమాత్)॥	తత్త్వం ॥న॥-ఓఘః ॥పు॥-ఘనమ్ ॥న॥ ఈ 3 ను వరుసగా నృత్తగీత వాద్యములయొక్క-విలంబ ద్రుత మధ్యమానముల పేళ్లు, Slow, quick and mean time, संगीत, नृत्य, वाद्य के समय का परिमाण.
తాలః (కాలక్రియామానమ్)	తాలః ॥పు॥ ౧-కాలమునకును హస్తకుంచనప్రసరణాదిక్రియకును గలిగిన ప్రమాణము, Beating time, ताल.
లయ (స్సామ్యే) (మథా స్త్రియామ్)॥ ౧౯౧॥	లయః ॥పు॥ ౧-సామ్యమ్=నృత్తగీతవాద్యములు సమముగానుండుట పేరు, Equal time in music and dance, लय.
తాణ్డవం నటనం నాట్యం లాస్యం నృత్యంచ నర్తనమ్।	తాణ్డవమ్ ॥ప్న॥ - నటనమ్-నాట్యమ్-లాస్యమ్-నృత్యమ్ (పా) నృత్తమ్-నర్తనమ్ ॥న॥ ౬-ఆటపేళ్లు, Dancing, नृत्य.
తౌర్యత్రికం (నృత్యగీతవాద్యం) నాట్య (మిదంత్రయమ్)॥ ౧౯౨	తౌర్యత్రికమ్-నాట్యమ్ ॥న॥ ౨-నృత్యగీత వాద్యములు మూఁడును కూడుట పేళ్లు, Symphyon or union of song; dance and instrumental music, संगीत, नृत्य व वाद्य का सम्मेलन.
భ్రకుంసశ్చ భ్రుకుంశశ్చ భ్రూకుంస (శ్చేతి నర్తకః। స్త్రీవేషధారీ	భ్రకుంసః-భ్రుకుంసః-భ్రూకుంసః ॥పు॥ 3 - స్త్రీ వేషధారీ=స్త్రీ వేషధారియైన, నర్తకః= నృత్యముచేయు, పురుషః = పురుషుని పేళ్లు,

పురుషో)

A male dancer in woman's apparel, स्त्री वेप से नाचनेवाला पुरुष.

(నాట్యోక్త్యా)

నాట్యోక్త్యా=నాట్యపరిభాషయందు అనఁగా అజ్జుకాశబ్దము – మొదలు "అజ్జుకసాత్త్వికే" అనువఱకు ముందు చెప్పఁబడు పేళ్లు నాట్య పరిభాషయందు వర్తించుననుట, Theatrical language नाटकीय भाषा.

గణికాఽజ్జుకా॥ ౧౫౩॥ (భగినీపతి) రావుత్తో భావో (విద్వాన) భావుకః। (జనకో యువరాజస్తు) కుమారో భర్తృదారకః॥౧౫౪॥ (రాజా) భట్టారకో దేవ (స్తత్సుతా) భర్తృదారికా। దేవీ (కృతాభిషేకాయా) (మితరాసుతు) భట్టినీ॥ ౧౫౫॥ అబ్రహ్మణ్య (మవధ్యోక్త్యా) (రాజ్ఞస్స్యాలస్తు) రాష్ట్రియః। అమ్బా (మాతాఽథ బాలాస్యా) ద్వాసూ (రార్యస్తు) మారిషః॥ ౧౫౬॥ అత్తికా (భగినీజ్యేష్ఠా) నిష్ఠానిర్వహణే (సమే) హణ్డే హఞ్జే హలాఽఽ

అజ్జుకా (పా) అజ్జుకా ॥స్త్రీ॥ ౧ – వేశ్య, A courtesan, वेश्या. ఆవృత్తః॥పు॥౧–తోఁడఁ బుట్టినదానిమగఁడు. బావ Brother-in-law. ॥పు॥ ౧–విద్వాంసుడు. ఆవుకః ॥పు॥ ౧–తండ్రి. కుమారః–భర్తృదారకః ॥పు॥ ౨–యువరాజు, భట్టారకః–దేవః ॥పు॥ ౨–రాజు, భర్తృదారికా ॥స్త్రీ॥ ౧–ఆ రాజుకూఁతుపేరు. దేవీ ॥స్త్రీ॥ ౧–పట్టాభిషిక్తురాలైన రాణిపేరు, Queen, रानी. భట్టినీ ॥స్త్రీ॥ ౧ – తక్కినరాజుభార్యల పేరు. అబ్రహ్మణ్యమ్ ॥న॥ ౧ – చంపఁదగని వాడనుమాట Alas! woe. రాష్ట్రియః॥ పు॥ ౧–రాజు బావమఱదిపేరు. అమ్బా ॥స్త్రీ॥ ౧–తల్లిపేరు. వాసూః ॥స్త్రీ॥ ౧ – చిన్నపడుచు పేరు. మారిషః ॥పు॥ ౧ – పూజ్యునిపేరు. అత్తికా (పా) అన్తికా ॥స్త్రీ॥ ౧ – అక్కపేరు. నిష్ఠా ॥స్త్రీ॥ నిర్వహణమ్ ॥న॥ ౨–నాటకకథను ముగించుట, The catastrophe or conclusion, नाटक का अंत. హణ్డే–హఞ్జే–హలా॥ అవ్య॥ ఈ 3 ను వరుసగా నీచురాలిని దాసిని చెలికత్తెనుగూర్చి పిలుచుట. అఙ్గహారః – అఙ్గవిక్షేపః ॥పు॥ ౨ – ఆడుసప్పుడు శరీరమును

(హ్వానే నీచాం చేటీం సఖీంప్రతి)॥ అఙ్గహారో ఽఙ్గవిక్షేపో వ్యఞ్జకాభినయౌ(సమౌ)।(నిర్వృత్తేత్వఙ్గసత్త్వాభ్యాం ద్వేత్రి) ష్వాఙ్గికసాత్త్వికే॥ శృఙ్గారవీరకరుణాద్భుత హాస్య భయానకాః। బీభత్సరౌద్రే (చరసాః)

కదిలించుట, Gesture, हाव भाव. వ్యఞ్జకః-అభినయః ॥పు॥ ౨-హస్తవిన్యాసాదులచే భావార్థమును తెలుపుట, Indication of a passion, अभिनय. ఆఙ్గికమ్ - సాత్త్వికమ్ ॥త్రి॥ ౨-కనుబొమలు మొదలైన యంగములచేతను, Assumed bodily posture, मुखभाव. మనోవృత్తి రూపమయిన సత్త్వముచేతను, Sincere emotion, सात्त्विक भाव. పుట్టింపఁబడిన క్రియలకును స్వేదరోమాంచాదులకును పేళ్లు, Tokens, संचारी भाव. శృఙ్గారః - వీరః - కరుణః-అద్భుతః-హాస్యః-భయానకః ॥పు॥ - బీభత్సమ్ - రౌద్రమ్ ॥న॥ ౮-రసముల పేళ్లు, Tastes or sentiments, रस. శాన్తః, Devotion and resignation, शांति. వాత్సల్యః, Parental affection, वात्सल्य

శృఙ్గారశ్శుచిరుజ్జ్వలః॥ ౧౯౯॥

శృఙ్గారః-శుచిః-ఉజ్జ్వలః ॥పు॥ 3 - శృంగారరసము పేళ్లు, Love, श्रृंगार.

ఉత్సాహవర్ధనో వీరః

ఉత్సాహవర్ధనః-వీరః ॥పు॥ ౨-వీరరసము పేళ్లు, Heroism, वीर रस.

కారుణ్యం కరుణా ఘృణా। కృపాదయానుకమ్పాస్యాదనుక్రోశో

కారుణ్యమ్ ॥న॥ - కరుణా-ఘృణా-కృపా-దయా-అనుకమ్పా ॥స్త్రీ॥ అనుక్రోశః ॥పు॥ ౭-కరుణరసము పేళ్లు, Tenderness, करुणा.

(ఽప్యథో) హసః॥ హాసో హాస్యంచ

హసః - హాసః ॥పు॥ - హాస్యమ్ ॥న॥ 3-హాస్యరసము పేళ్లు, Laughter, हास्य.

బీభత్సం వికృతం (త్రిష్విదం ద్వయమ్)

బీభత్సమ్-వికృతమ్ ॥న॥ ౨-బీభత్సరసము పేళ్లు, Disgust, बीभत्स.

ఈ రెండు శబ్దములును భీభత్సరస హేతువు లయిన మాంసాదులను జెప్పునపుడు॥ త్రి॥

విస్మయోఽద్భుత మాశ్చర్యం చిత్ర మప్యథ భైరవమ్॥ ౨౦౧॥ దారుణం భీషణంభీష్మం ఘోరంభీమం భయానకమ్। భయంకరం ప్రతిభయం రౌద్రం తూగ్ర (మమీ త్రిషు॥ చతుర్దశ)

విస్మయః ॥పు॥ – అద్భుతమ్ – ఆశ్చర్యమ్– చిత్రమ్ ౪ – అద్భుతరసము పేళ్లు, Surprise, अद्भुत. భైరవమ్–దారుణమ్–భీషణమ్–భీష్మమ్–ఘోరమ్–భీమమ్–భయానకమ్–భయంకరమ్–ప్రతిభయమ్॥ ౯ – భయానకరసము పేళ్లు, Horror, भयानक. రౌద్రమ్ – ఉగ్రమ్॥ ౨–రౌద్రరసము పేళ్లు, Anger, रौद्र. అద్భుత శబ్దము మొదలీ పదునాలుగు శబ్దములును రస హేతు వస్తువాచకము లైనపుడు ॥త్రి॥

దరిత్రాసౌ భీతిర్భీ స్సాధ్వసంభయమ్।

దరః–త్రాసః ॥పు॥ – భీతిః–భీః ॥స్త్రీ॥ – సాధ్వసమ్–భయమ్ ॥న॥ (పా) భియా॥ ౬_భయము పేళ్లు, Fear or terror, भय.

(వికారో మానసో) భావోఽ

భావః ॥పు॥ ౧ – రసములఁ బుట్టించెడు స్థాయిభావ వ్యభిచారిభావ సాత్త్వికభావములను మనోవికారము పేళ్లు, Sentiment or passion, भाव.

నుభావో (భావబోధకః)॥ ౨౦౩॥

అనుభావః ॥పు॥ ౧ – భావబోధకః=ఆభావము నెఱిఁగించెడి ముఖవికాసాదుల పేరు, Indication of sentiment, अनुभाव.

గర్వోఽభిమానోఽహఙ్కారో

గర్వః–అభిమానః–అహఙ్కారః ॥పు॥ ౩– అహంకారము పేళ్లు, Pride, गर्व. [దర్పోఽవలేపోఽవష్టమ్భ శ్చిత్తోద్రేకః స్మయో మదః]

మాన (శ్చిత్తసమున్నతిః।

మానః ॥పు॥౧–చిత్తసమున్నతిః–నే నుత్కృష్టుఁడ నను చిత్తౌన్నత్యము పేరు, Arrogance, अभिमान.

అనాదరః పరిభవః పరీభావస్తిరస్క్రియా॥ ౨౦౩॥ రీఢాఽవమాననాఽవజ్ఞాఽవహేలనమసూర్క్ష్ణమ్॥ [నికారశ్చాప్యభీభావో న్యక్కారశ్చ పరాభవః॥] మన్దాక్షం హ్రీస్త్రపా వ్రీడా లజ్జా	అనాదరః - పరిభవః - పరీభావః ॥పు॥-తిరస్క్రియా రీఢా అవమాననా - అవజ్ఞా ॥స్త్రీ॥- అవహేలనమ్ (పా) వహేలనమ్-అసూర్క్ష్ణమ్ (పా) అసుర్క్ష్ణమ్ - అసూక్షణమ్-అసుక్షణమ్ ॥న॥ ౯ - తిరస్కారము పేళ్లు, Disrespect, तिरस्कार. [నికారః - అభీభావః - న్యక్కారః - పరాభవః ॥పు॥] అధికపాఠము. మన్దాక్షమ్ ॥న॥-హ్రీః-త్రపా-వ్రీడా-లజ్జా॥ స్త్రీ॥ ౫-సిగ్గుపేళ్లు, వ్రీడాశబ్దము పుల్లింగమును గలదు, Modesty or shame, लज्जा.
(సా) ఽపత్రపాఽన్యతః)॥ ౨౦౪॥	అపత్రపా ॥స్త్రీ॥ ౧ - అన్యతః = పరులవలన వచ్చిన, సా = ఆ సిగ్గుపేరు, Bashfulness, झेंप.
క్షాన్తి స్తితిక్షాఽభిధ్యాతు (పరస్వవిషయేస్పృహా)।	క్షాన్తిః-తితిక్షా ॥స్త్రీ॥ ౨-ఓర్పుపేళ్లు, Forbearance, क्षमा. అభిధ్యా ॥స్త్రీ॥ ౧-(పరధనాపహారణవిషయమైన) యభిలాషపేరు, Coveting another's property, लालच.
అక్షాన్తి రీర్ష్యా	అక్షాన్తిః - ఈర్ష్యా ॥స్త్రీ॥ ౨-పరునియొక్కయుత్కర్షమునకు నోర్వకుండుట పేళ్లు, Envy, ईर्ष्या.
ఽసూయాతు (దోషారోపో గుణేష్వపి)॥	అసూయా ॥స్త్రీ॥ ౧-మంచిగుణములుగలిగి యున్నను దోషము నారోపించుట పేరు,

వైరం విరోధో విద్వేషో	వైరమ్ ॥న॥ - విరోధః-విద్వేషః ॥పు॥ ౩- వైరము పేళ్లు, Enmity, विरोध.
మన్యుశోకౌతు శుక్ (స్త్రియామ్)॥	మన్యుః-శోకః ॥పు॥ - శుక్ ॥చ్, స్త్రీ॥ ౩- శోకముపేళ్లు, Grief or sorrow, शोक.
పశ్చాత్తాపోఽనుతాపశ్చ విప్రతీసార (ఇత్యపి)॥ కోప క్రోధామర్ష రోషప్రతి ఘారుట్క్రుధౌ (స్త్రియౌ)।	పశ్చాత్తాపః-అనుతాపః-విప్రతీసారః ॥పు॥ ౩ - పశ్చాత్తాపము పేళ్లు, Repentance, पश्चात्ताप.
	కోపః - క్రోధః - అమర్షః-రోషః-ప్రతిఘః ॥పు॥ రుట్ ॥ష్, స్త్రీ॥-క్రుత్ ॥ధ్, స్త్రీ॥ ౭-కోపము పేళ్లు, Rage, क्रोध.
(శుచౌతు చరితే) శీల మున్మాద శ్చిత్తవిభ్రమః॥ ౨౦౮॥	శీలమ్ ॥న॥ ౧-పవిత్రచరితముపేరు, Good conduct, शील.
	ఉన్మాదః-చిత్తవిభ్రమః॥ ౨ - భూతావేశాదులచేతఁ గలిగిన చిత్తచాంచల్యము, Infatuation, चित्त की चचंलता.
ప్రేమా (నా) ప్రియతా హార్దం ప్రేమ స్నేహోఽథ	ప్రేమా ॥న్, పు॥-ప్రియతా ॥స్త్రీ॥-హార్దమ్-ప్రేమ ॥న్,న॥-స్నేహః ॥పు॥ ౫-స్నేహముపేళ్లు, Affection or kindness, प्रेम.
దోహదమ్। ఇచ్ఛా కాఙ్క్షాస్పృహేహా తృ డ్వాఞ్ఛా లిప్సామనో రథః॥ ౨౦౯॥ కామో ఽభిలాషస్తర్షశ్చ	దోహదమ్ ॥న॥ - ఇచ్ఛా-కాఙ్క్షా-స్పృహా-ఈహా-తృట్ ॥ష్॥-వాఞ్ఛా-లిప్సా ॥స్త్రీ॥-మనోరథః-కామః-అభిలాషః-తర్షః ॥పు॥ ౧౨ - కోరిక పేళ్లు, Desire or longing, इच्छा.
(సమహాన్) లాలసా (ద్వయోః)। ఉపాధి (ర్నా) ధర్మచిన్తా	లాలసా ॥ప్స॥ ౧ - అధికమైన కోరికపేరు, Ardent desire, लालसा.
	ఉపాధిః ॥పు॥-ధర్మచిన్తా ॥స్త్రీ॥ ౨-ధర్మచింత పేళ్లు, Virtuous reflection, धर्म चिंता.

(పుం) స్యాధి (ర్మానసీవ్యథా)॥ ౨౧౦

ఆధిః ॥పు॥ ౧-మానసీవ్యథా=మనస్సంబంధమయిన వ్యథపేరు, Mental pain; affliction, मनोव्यथा.

(స్యా) చ్చిన్తాస్మృతి రాధ్యాన

చిన్తా స్మృతిః ॥స్త్రీ॥ - ఆధ్యానమ్ ॥న॥ 3-చింతించుట పేళ్లు, Recollection, स्मृति.

ముత్కణ్ఠోత్కలికే (సమే)।

ఉత్కణ్ఠా - ఉత్కలికా ॥స్త్రీ॥ ౨-ఇష్టవస్తుప్రాప్తియందలి కాలవిళంబము నోర్వఁజాలక తహతహపడుట పేళ్లు, Anxiety; uneasiness, उत्कंठा.

ఉత్సాహో వ్యవసాయ (స్స్యాత్)

ఉత్సాహః - వ్యవసాయః (పా) అధ్యవసాయః ॥పు॥ ౨-మహాకార్యవిషయికమయిన యుద్యోగము పేళ్లు, Perseverance; ardour, उत्साह.

(స) వీర్య (మతిశక్తిభాక్॥ ౨౧౧॥

వీర్యమ్ ॥న॥ ౧ - అతిశక్తిభాక్ = మిక్కిలి దృఢమయిన, సః = ఆ యుత్సాహము పేరు, Fortitude, क्षमता.

కపటో (౽స్త్రీ) వ్యాజదమ్భోపధయ శ్ఛద్మకైతవే। కుసృతిర్నికృతిశ్శాఠ్యం

కపటః ॥పు॥ - వ్యాజః - దమ్భః - ఉపధిః ॥పు॥-ఛద్మ ॥న॥-కైతవమ్ ॥న॥-కుసృతిః-నికృతిః ॥స్త్రీ॥ శాఠ్యమ్ ॥న॥ ౯-కపటము పేళ్లు. కపటమనఁ బరద్రోహార్థ మొకటి నుద్దేశించినట్లు తెలిసి యొకటి సేయుట, Deceit or fraud, कपट.

ప్రమాదో౽నవధానతా॥ ౨౧౨॥

ప్రమాదః ॥పు॥ - అనవధానతా ॥స్త్రీ॥ ౨-ఎచ్చరికతప్పుట పేళ్లు, Inadvertency, carelessness, असावधानी.

కౌతూహలం కౌతుకంచ కుతుకంచ కుతూహలమ్। (స్త్రీణాం)

కౌతుహలమ్-కౌతుకమ్-కుతుకమ్- కుతూహలమ్ ॥న॥ ౪ - అపూర్వవస్తు నగోరుట, Eagerness, कौतूहल.

విలాస బిబ్బోక విభ్ర మాం లలితం తథా॥ ౨౧౩॥ హేలాలీలే (త్యమీహావాః స్త్రీ యాశ్శృఙ్గార భావ జాః)।	విలాసః-బిబ్బోకః-విభ్రమః ॥పు॥ - లలితమ్ ॥న॥-హేలాలీలా ॥స్త్రీ॥ ఇతి = ఇవి మొదలైన, అమీ = ఈ, హావాః = అనుభావములు, స్త్రీణామ్=స్త్రీలయొక్క, శృఙ్గారభావజాః= శృంగారభావమువలనఁ బుట్టిన, క్రియాః = చేష్టలు, ఇతిఅన్నందున విచ్ఛిత్తికిలికించితాదు లుంగలవు, Dalliance or blandishment, विलास.
ద్రవ కేళి పరీహా సాః క్రీడాలీలాచ నర్మ చ॥ ౨౧౪॥	ద్రవః-కేళిః-పరీహాసః ॥పు॥ క్రీడా - లీలా॥ స్త్రీ॥-నర్మ ॥న్, న॥ ౬-స్త్రీపురుషుల పరిహాసము పేళ్లు, Sport or amusement, परिहास.
వ్యాజోఽపదేశో లక్ష్యంచ	వ్యాజః - అపదేశః ॥పు॥ లక్ష్యమ్ (పా) లక్షమ్ ॥న॥ ౩-వ్యాజముపేళ్లు. వ్యాజమనఁగా స్వార్థమొకటి యుద్దేశించినట్లు తెలిపి యొకటి సేయుట, Pretext, बहाना.
క్రీడాఖేలాచకుర్దనమ్।	క్రీడా - ఖేలా ॥స్త్రీ॥ - కుర్దనమ్ (పా) కూర్దనమ్ ॥న॥ ౩ - కందుకాదిక్రీడ, A play or game, खेल.
ఘర్మోనిదాఘ స్స్వేద	ఘర్మః-నిదాఘః-స్వేదః ॥పు॥ ౩ - చెమట పేళ్లు, Perspiration, sweat, पसीना.
(స్యా) త్ప్రళయో (నష్టచేష్టతా)॥౨౧౫॥	ప్రళయః ॥పు॥ ౧ - హర్షాదులచేత దేహ చేష్టలు మానియుండుట పేరు, ఇదే సొమ్మ సిలుట, Fainting, मूर्छा.
అవహిత్థా (ఽఽకార గుప్తిః)	అవహిత్థా ॥స్త్రీ॥ (ప) అవహిత్థమ్ ॥న॥ ౧-అనురాగాదులచేతఁ బుట్టు రోమాంచాదిశరీర వికారములను లజ్జాదులచేతఁ గప్పుటపేరు, Dissimulation, रोमांच को लज्जासे छिपाना.

(సమౌ) సంవేగ సంభ్రమౌ।

సంవేగః-సంభ్రమః ॥పు॥ ౨-హర్షాదులచేత కర్మములయందు త్వర, Hurry, haste, जल्दबाजी.

(స్యా) దాచ్ఛురితకం (హాస స్సోత్ప్రాస)

ఆచ్ఛురితకమ్ ॥న॥ ౧-సోత్ప్రాసః, హాసః స్యాత్ = ఎత్తిపొడుచుటతోఁ గూడిన నవ్వు పేరు, A horse-laugh, व्यंग्य हँसी.

(సమనాక్)స్మితమ్॥

స్మితమ్ ॥న॥ ౧ - ఇంచుకంతనవ్వుపేరు, A smile, मुस्कान.

(మధ్యమ స్స్యా) ద్విహసితం

విహసితమ్ ॥న॥ ౧-ఇంచుకంతనవ్వునకును గొప్పనవ్వునకును మధ్యమమైన పరిపాటినవ్వు పేరు, A laugh, हँसी.

రోమాఞ్చో రోమ హర్షణమ్।

రోమాఞ్చః ॥పు॥ రోమహర్షణమ్ ॥న॥ ౨ - రోమములు గగురుపొడుచుట పేళ్లు, Horripilation, रोमांच.

క్రన్దితం రుదితం క్రుష్టం

క్రన్దితమ్-రుదితమ్-క్రుష్టమ్ ॥న॥ ౩-రోదనము పేళ్లు, Weeping, रोदन.

(జృమ్భస్తు త్రిషు) జృమ్భణమ్॥ ౨౧౭

జృమ్భః-జృమ్భణమ్ ॥న॥ ౨-ఆవులించుట పేళ్లు, Gaping, yawning, जंभाई.

విప్రలమ్భో విసంవాదో

విప్రలమ్భః - విసంవాదః ॥పు॥ ౨ - విపరీతముగాఁ బలుకుట పేళ్లు, Deceiving by a false affirmation.

రిఙ్ఖణంస్ఖలనం (సమే)।

రిఙ్ఖణమ్ (పా) రిఙ్గణమ్-స్ఖలనమ్ ॥న॥ ౨ - జాఱుటకుఁగాని స్వధర్మము విడుచుటకుఁగాని పేళ్లు, Tumbling; deviating from duty, धर्म से डिगना.

(స్యా) న్నిద్రాశయనం స్వాపస్స్వప్నస్సంవేశ (ఇత్యపి)॥ ౨౧౮॥ | నిద్రా ॥స్త్రీ॥-శయనమ్ ॥న॥-స్వాపః-స్వప్నః-సంవేశః ॥పు॥ ౫-నిద్రపేళ్లు, Sleep, निद्रा.

తన్ద్రీ (ప్ర) ప్రమీలా భ్రుకుటిర్భ్రుకుటిర్భ్రూకుటిః (స్త్రియామ్)। | తన్ద్రీ (పా) తన్ద్రా - ప్రమీలా ॥స్త్రీ॥ ౨-కునికిపాటుపేళ్లు, Lassitude, झपकी.

భ్రకుటిః-భ్రుకుటిః-భ్రూకుటిః ॥స్త్రీ॥ ౩ - బొమముడిపేళ్లు, A frown, भौंह.

అదృష్టి (స్స్యాద సౌమ్యేఽక్షిణి) | అదృష్టిః ॥స్త్రీ॥ ౧-అసౌమ్యే=(రోషముచేత) సౌమ్యముగాని, అక్షిణి = దృష్టిపేరు, A look of displeasure, क्रोध दृष्टि.

సంసిద్ధిప్రకృతీ (సమే ॥ ౨౧౯॥ స్వరూపంచ స్వభావశ్చ నిసర్గశ్చ | సంసిద్ధిః - ప్రకృతిః ॥స్త్రీ॥ -స్వరూపమ్ ॥న॥-స్వభావః - నిసర్గః ॥పు॥ ౫ - స్వభావముపేళ్లు, The natural state; disposition, स्वभाव.

థ వేపథుః। కమ్పోఽ | వేపథుః - కమ్పః ॥పు॥ ౨ - వడఁకుపేళ్లు, A tremour, कंपन.

థ క్షణ ఉద్ధర్షో మహ ఉద్ధవ ఉత్సవః॥ ౨౨౦॥ | క్షణః - ఉద్ధర్షః - మహః-ఉద్ధవః-ఉత్సవః ॥పు॥ ౫ - ఉత్సవముపేళ్లు, A festival celebration, समारोह.

ఇతి నాట్యవర్గః. | నాట్యముతోఁజేరినపదసమూహము ముగిసెను.

అధోభువనపాతాల బలిసద్మరసాతలమ్।నాగలోకోఽ | అధోభువనమ్-పాతాలమ్-బలిసద్మ ॥న్॥ - రసాతలమ్ ॥న॥ - నాగలోకః ॥పు॥ ౫-పాతాళముపేళ్లు, The infernal region; the nether world, पाताल.

థ కుహరం సుషి | కుహరమ్ - సుషిరమ్ - వివరమ్ - బిలమ్-

ఛిద్రం నిర్వ్యథనం రోకం రన్ధ్రం శ్వభ్రం వపా సుషిః। గర్తావటౌ (భువిశ్వభ్రే)

శ్వభ్రమ్ ॥న॥-వపా-సుషిః ॥సీ॥ ౧౧-రంధ్రము పేళ్లు, A hole or vacuity; a ravine, छेद.

గర్తః (ప) గర్తా ॥సీ॥ - అవటః ॥పు॥ ౨-భువి=భూమియందుండు, శ్వభ్రే=బొక్క పేళ్లు, A hole, in the ground, बिल.

(సరన్ధ్రే) సుషిరం (త్రిషు)॥ ౨౨౨॥

సుషిరమ్॥ ౧-రంధ్రముతోఁగూడిన వస్తువు వాచకమయినపుడు త్రిలింగము, Having holes.

అన్ధకారో (ఽస్త్రియాం) ధ్వాన్తం తమిస్రం తిమిరం తమః।

అన్ధకారః ॥పు॥-ధ్వాన్తమ్-తమిస్రమ్-తిమిరమ్-తమః ॥స, న॥ ౫-చీఁకటిపేళ్లు, Darkness gloom, अंधेरा.

(ధ్వాన్తేగాఢే) ఽన్ధతమసం

అన్ధతమసమ్॥న॥ ౧-గాఢే ధ్వాన్తే=గాఢాంధకారము పేరు, Intense darkness, घना अंधेरा.

(క్షీణే)ఽవతమసం

అవతమసమ్ ॥న॥ ౧-(క్షీణేధ్వాన్తే)=క్షీణమయిన చీఁకటిపేరు, Inperfect darkness, हलका अंधेरा.

(తమః॥ ౨౨౩ ॥విష్వ)క్సన్తమసమ్

సంతమసమ్ ॥న॥ ౧ - విష్వక్ ధ్వాన్తే = అంతట వ్యాపించిన, తమః = చీఁకటిపేరు, Universal darkness, सर्वव्यापी अंधेरा.

ఇతి పాతాలవర్గః.

పాతాలముతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

నాగాః కాద్రవేయాః

నాగాః-కాద్రవేయాః ॥పు, బ॥ ౨-పడగలును తోఁకలును గలిగి మనుష్యాకారము

లైన కద్రూపుత్త్రులయిన నాగుఁబాముల పేళ్లు.

(స్తదీశ్వరః)। శేషోఽనన్తో

శేషః - అనన్తః ॥పు॥ ౨ - తదీశ్వరః = ఆ నాగుఁబాములకు రాజయిన యాదిశేషుని పేళ్లు, आदिशेष.

వాసుకిస్తు సర్పరాజోఽథ గోనసః। తిలిత్స (స్స్యా)

వాసుకిః-సర్పరాజః ॥పు॥ ౨-వాసుకి పేళ్లు, वासुकी.

గోనసః - తిలిత్సః ॥పు॥ ౨ - కొండచిలువ పేళ్లు.

దజగరే శయుర్వాహస (ఇత్యుభౌ)।

అజగరః-శయుః-వాహసః ॥పు॥ ౩-పెనుఁబాములు పేళ్లు, Boa Constrictor, अजगर.

అలగర్దో జలవ్యాల (స్సమౌ) రాజిలడుణ్డుభౌ॥ ౨౨౫॥

అలగర్దః (పా) అళిగర్దః - అజగర్దః - జలవ్యాలః ॥పు॥ ౨ - నీరుకట్టుపాము పేళ్లు, A water-snake, जल सर्प.

రాజిలః-డుణ్డుభః ॥పు॥ ౨ - ఇరుదలశిఖండి పేళ్లు, Amphisdaena, दो शिरवाला साँप.

మాలుధానో మాతులాహి

మాలుధానః - మాతులాహిః ॥పు॥ ౨ - ఉమ్మెత్తలోని ముణ్డుబాము పేళ్లు. అది ఖట్వాంగాకారమై దీర్ఘదేహలాంగూలమై చతుష్పాత్తునై యుండును.

ర్నిర్ముక్తో ముక్తకఞ్చుకః।

నిర్ముక్తః - ముక్తకఞ్చుకః ॥పు॥ ౨-కుబుసమువిడిచినపాము, A snake that has cast his slough, कंचुक हीन सर्प.

సర్పః పృదాకు ర్భుజగో భుజఙ్గోఽహి ర్భుజఙ్గ

సర్పః-పృదాకుః-భుజగః-భుజఙ్గః-అహిః-భుజఙ్గమః - ఆశీవిషః - విషధరః-చక్రీ ॥న్॥-

మః। ఆశీవిషో విషధర
చ్చక్రీవ్యాలస్సరీసృపః।
కుణ్డలీ గూఢపా చ్చక్షు
శ్శ్రవాః కాకోదరః ఫ
ణీదర్వీకరో దీర్ఘపృష్ఠో
దన్దశూకో బిలేశయః।
ఉరగః పన్నగోభోగీ
జిహ్మగః పవనాశనః॥
[లేలిహానో ద్విరసనో
వ్యాళః కుమ్భీనసో
హరిః॥]

వ్యాలః – సరీసృపః – కుణ్డలీ ॥న్॥–గూఢపాత్ ॥ద్॥ చక్షుశ్శ్రవాః ॥స్॥–కాకోదరః–ఫణీ॥న్॥–దర్వీకరః – దీర్ఘపృష్ఠః–దన్దశూకః–బిలేశయః – ఉరగః–పన్నగః–భోగీ ॥న్॥ – జిహ్మగః–పవనాశనః ॥పు॥ ౨౫–సామాన్యముగా పాముల పేళ్లు, A snake or serpent, सर्प.

[లేలిహానః – ద్విరసనః – వ్యాళః–కుమ్భీనసః–హరిః ॥పు॥] అధికపాఠము.

(త్రిష్వా) హేయం
విషాస్థ్యాది)

ఆహేయమ్ ॥త్రి॥ ౧ – పాముయొక్క విషము అస్థి చర్మము మొదలయినవాని పేరు, Belonging to a snake, सर्प के विष, चर्म, और अस्ति.

స్ఫటాయాం తు
ఫణా (ద్వయోః)।

స్ఫటా ॥స్త్రీ, ప్స॥ ౨ – పడగ పేళ్లు, The expanded hood of a serpent, फण.

(సమౌ)కఞ్చుకనిర్మోకౌ

కఞ్చుకః – నిర్మోకః ॥పు॥ ౨ – కుబుసము పేళ్లు, Slough, केचुली.

క్ష్వేడస్తు గరలం
విషమ్॥౨౫॥ (పుంసి
క్లీబే చ) కాకోల కాల
కూట హాలాహలాః।
సౌరాష్ట్రిక శ్శౌక్లికేయో
బ్రహ్మపుత్రః ప్రదీ
పనః॥ దారదో వత్స
నాభ (శ్చవిషభేదా
అమీ నవ)।

క్ష్వేడః (పా) క్ష్వేళః ॥పు॥–గరలమ్ ॥న॥–విషమ్ ॥న॥ ౩ – సామాన్యముగా విషము పేళ్లు, Venom, विष.

కాకోలః – కాలకూటః – హాలాహలః–(ప) హాలాహలః–హాలహాలః–హాలహలః–సౌరాష్ట్రికః శౌక్లికేయః–బ్రహ్మపుత్రః–ప్రదీపనః–దారదః–వత్సనాభః ॥పు॥ అమీ నవ = ఈ తొమ్మిది, విషభేదాః = విషభేదముల పేళ్లు, Nine sorts of fixed poison, कालकूट.

విషవైద్యో జాఙ్గులికో	విషవైద్యః-జాఙ్గులికః ॥పు॥ ౨-విషమును దించు వైద్యునిపేళ్లు, Conjurer using charms against poison, गारुडी.
వ్యాలగ్రాహ్యాహితుణ్డికః॥ ౨౩౧॥	వ్యాలగ్రాహీ ॥న్॥ (పా) వ్యాళగ్రాహః-అహితుణ్డికః ॥పు॥ ౨-పాములవాఁడు, A snake-catcher, संपेरा.
ఇతి భోగివర్గః,	సర్పముతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.
(స్యా)న్నారకస్తు నరకో నిరయో దుర్గతిః (స్త్రియామ్)।	నారకః-నరకః-నిరయః ॥పు॥-దుర్గతిః ॥స్త్రీ॥ ౪-సామాన్యముగా నరకముపేళ్లు, Hell; the infernal regions, नरक.
(తద్భేదా)స్తపనావీచి మహారౌరవ రౌరవాః॥ సఙ్ఘాతః కాలసూత్రం(చేత్యాద్యాః)	తపనః-అవీచిః-మహారౌరవః - రౌరవః - సఙ్ఘాతః (పా) సంహారః ॥పు॥ కాలసూత్రమ్ ॥న॥ ౬ - ఇత్యాద్యాః = ఇవి మొదలయినవి, తద్భేదాః = ఆ నరకభేదముల పేళ్లు, Various hells, विभिन्न नरक.
(సత్త్వాస్తు) నారకాః। ప్రేతా	నారకాః-ప్రేతాః (పా) పరేతాః ॥పు॥బ॥ ౨-సత్త్వాః = నరకమునందుండు ప్రాణులపేళ్లు, Departed souls in hell, प्रेत.
వైతరణీ (సిన్ధుః)	వైతరణీ ॥స్త్రీ॥ ౧-సిన్ధుః=నరకమునందలి నదిపేరు, The river of hell, नरक की नदी.
స్యాదలక్ష్మీస్తు నిరృతిః॥	అలక్ష్మీః-నిరృతిః ॥స్త్రీ॥ ౨-అభాగ్యముపేళ్లు, Misfortune, or misery, दुर्भाग्य.
విష్టిరాజూః	విష్టిః-ఆజూః ॥స్త్రీ॥ ౨-వెట్టిపేళ్లు. నరకమునందుఁ ద్రోయుట పేళ్లని కొందఱందురు.
కారణా(తు) యాతనా	కారణా-యాతనా-తీవ్రవేదనా ॥స్త్రీ॥ ౩-

తీవ్రవేదనా।	అతిశయమయిన వేదన పేళ్లు, Agony, excessive pain, वेदना.
పీడాబాధా వ్యథా దుఃఖ మామనస్యం ప్రసూతిజమ్ (స్యా) త్కష్టం కృచ్ఛ్రమాభీలం (త్రిష్వేషాం భేద్య గామియత్)।	పీడా-బాధా-వ్యథా ॥సీ॥-దుఃఖమ్-ఆమనస్యమ్ (పా) ఆమనస్యమ్-ప్రసూతిజమ్-కష్టమ్-కృచ్ఛ్రమ్-ఆభీలమ్ ॥న॥ ౯-సామాన్యముగా దుఃఖముపేళ్లు. ఈ శబ్దములలో ఏది విశేష్యనిఘ్నమవుచున్నదో యది త్రిలింగములు గలది, Pain, पीडा.
ఇతి నరకవర్గః.	నరకముతోఁ జేరినపదసమూహము ముగిసెను.

సముద్రో౽బ్ధిరకూపారః పారావార స్సరిత్పతిః। ఉదన్వా నుదధి స్సిన్ధు స్సరస్వాన్ సాగరో౽ర్ణవః। రత్నాకరో జలనిధి ర్యాదఃపతి రపాంపతిః॥ ౨౩౬॥	సముద్రః-అబ్ధిః-అకూపారః-పారావారః-సరిత్పతిః-ఉదన్వాన్ ॥త్॥-ఉదధిః-సిన్ధుః-సరస్వాన్ ॥త్॥ సాగరః-అర్ణవః-రత్నాకరః-జలనిధిః-యాదఃపతిః-అపాంపతిః ॥పు॥ ౧౫-సముద్రుని పేళ్లు, The sea or ocean, समुद्र.
(తస్యప్రభేదాః) క్షీరోదో లవణోద స్తథాపరే)।	క్షీరోదః-లవణోదః॥ తథా=అట్లే, పరే=ఇతరమయిన, దధ్యుదః-ఘృతోద.-ఇక్షూదః-సురోదః-స్వాదూదః-ఈ ఏడును తస్య=ఆ సముద్రముయొక్క, ప్రభేదాః=భేదములు.
ఆపః(స్త్రీభూమ్ని) వా ర్వారి సలిలం కమలంజలమ్॥ పయఃకీలాలమమృతం జీవనం భువనం వనమ్। కబన్ధ ముదకం పాథః పుష్కరం	ఆపః ॥ప్,సీ,బ॥-వాః ॥ర్॥-వారి-సలిలమ్-కమలమ్-జలమ్-పయః ॥స్॥-కీలాలమ్-అమృతమ్-జీవనమ్-భువనమ్-వనమ్-కబన్ధమ్-ఉదకమ్-పాథః॥స్॥-పుష్కరమ్-సర్వతోముఖమ్-అమ్భః ॥స్॥-అర్ణః ॥స్॥-తోయమ్-పానీయమ్-నీరమ్-క్షీరమ్-అమ్బు-శమ్బరమ్ (పా) సంవ

సర్వతోముఖమ్। అ
మ్భోఽర్ణస్తోయ పానీ
య నీర క్షీరామ్బుశ
మ్బరమ్। [కృపీటం కా
ణ్డ (మస్త్రీ స్యా) జ్జీవ
నీయంకుశంవిషం]।
మేఘపుష్పం ఘనరసం
(త్రిషుద్వే) ఆప్యమ
మ్మయమ్। ౨౩౯॥

రమ్ - మేఘపుష్పమ్ ॥న॥ - ఘనరసమ్ ॥న్న॥ ౨౭-ఉదకము పేళ్లు.

[కృపీటమ్ ॥న॥ కాణ్డమ్ ॥న్న॥ జీవనీయమ్-కుశమ్-విషమ్ ॥న॥] అధికపాఠము, Water, पानी.

ఆప్యమ్-అమ్మయమ్ ॥త్రి॥ ౨-జలవికారము పేళ్లు, Watery or consisting of water, जलमय.

భఙ్గస్తరఙ్గఊర్మి (ర్వా
స్త్రియాం) వీచి

భఙ్గః-తరఙ్గః ॥పు॥ ఊర్మిః-వీచిః ॥న్న॥ ౪-కరుళ్ల పేళ్లు, A wave, लहर.

రథోర్మిషు। మహ
త్సూ)ల్లోలకల్లోలా

ఉల్లోలః - కల్లోలః ॥పు॥ ౨ - మహాత్సు - ఊర్మిషు = గొప్పకరుళ్ల పేళ్లు, A surge of bellow, उत्तुंग लहर.

(స్యా)దావర్తో(ఽమ్భ
సాం భ్రమః)॥ ౨౪౦॥

ఆవర్తః ॥పు॥ ౧-అమ్భసామ్ = ఉదకముల యొక్క, భ్రమః = సుడిపేరు, A wirl-pool, भँवर.

పృషన్తి బిన్దుపృషతాః
(పుమాంసో) విప్రుషః

పృషన్తి ॥త్, న, బ॥-బిన్దుః-పృషతః ॥పు॥ విప్రుషః ॥ష్, సీ, బ॥ ౪ - జలబిందువుల పేళ్లు, A drop of water, बूँद.

(స్త్రియః) చక్రాణి
పుటభేదా (స్యు)

చక్రాణి (పా) వక్రాణి ॥న॥ - పుటభేదాః ॥పు॥ ౩-నదీవక్రము పేళ్లు. నీళ్లూరివచ్చు బుగ్గ పేరును, A winding course, or a reach of the river, फेन.

ర్భ్రమాశ్చజలనిర్గ
మాః॥ ౨౪౧॥

భ్రమాః-జలనిర్గమాః ॥పు॥ ౨-నీళ్లుపాఱుటకుఁ గట్టిన తూము మొదలయినవాని పేళ్లు -

	చక్రాదులు నాలుగును జలమార్గము పేళ్లని కొందఱందురు. A drain or pipe, बहाव.
కూలంరోధశ్చతీరం చ ప్రతీరం చ తటం త్రిషు)।	కూలమ్ - రోధః ॥స॥ - తీరమ్ - ప్రతీరమ్ ॥న॥-తటమ్ ॥త్రి॥ ౫-దరిపేళ్లు, A shore or bank, किनारा.
పారావారే (పరార్వాచీ తీరే)	పారమ్ - అవారమ్ ॥న॥ ౨ - పరార్వాచీ తీరే = వరుసగా నీవలి యావలి దరుల పేళ్లు, The opposite, and the near bank, नदी का दूसरा किनारा.
పాత్రం (తదన్తరమ్॥	పాత్రం ॥న॥ ౧-ఆ రెంపుదరులనడుముపేరు, The channel, basin, नाला.
ద్వీపో (ఽస్త్రియా) మన్తరీపం (యదన్తర్వారి ణ స్తటమ్) ।	ద్వీపః ॥పు॥-అన్తరీపమ్ ॥న॥ ౧-అన్తర్వారిణః=నీళ్లనడుమ, యత్తటమ్ = ఏదిబ్బకలదో దానిపేళ్లు, An island, टापू.
తోయోత్థితం త)త్పు)నం	పులినమ్ ॥న॥ ౧-నీళ్లెండి కనిపించు తిన్నె పేరు, An islet formed by alluvium, छोटा टापू.
సైకతం సికతామయమ్॥ ౨౮౩॥ నిషద్వరస్తుజమ్బాలః పఙ్కో(స్త్రీ) శాదకర్దమా।	సైకతమ్ - సికతామయమ్ ॥న॥ ౨-ఇసుకదిన్నెల పేళ్లు, A sand bank, रेतीला तट.
	నిషద్వరః-జమ్బాలః ॥పు॥ - పఙ్కః ॥పు॥-శాదః-కర్దమః ॥పు॥ ౫ - అడుసుపేళ్లు, Mud or mire, कीचड़.
జలోచ్ఛ్వాసాః పరీవాహాః	జలోచ్ఛ్వాసాః - పరీవాహాః ॥పు, బ॥ ౨-అలుగుల పేళ్లు, Inundation, channel for carrying off an excess of water, ज्यादा पानी बाहर ले जाने वाला नाला.

కూపకా (స్తు విదార కాః॥ ౨౪౪॥	కూపకాః-విదారకాః ॥పు॥ ౨-చెలమలు, పిల్లనూతులు మొదలైనవి, A temporary well, कुआँ
నావ్యం (త్రిలిఙ్గం నౌతార్యే)	నావ్యమ్ ॥త్రి॥ ౧-నౌతార్యే = ఓడచేత దాఁటఁదగిన నద్యాదుల పేరు, Navigable rivers, नाव से पार जाने योग्य नदी.
(స్త్రియాం) నౌ స్తరణి స్తరిః।	నౌః-ఓః-తరణిః-తరిః (పా) తర్రీ ॥స్త్రీ॥ ౩-ఓడపేళ్లు, A boat, नाव.
ఉడుపంతు ప్లవః కోలః	ఉడుపమ్ ॥న॥-ప్లవః-కోలః ॥పు॥ ౩-తెప్పపేళ్లు, A raft or float, झोंगा.
స్రోతో (౽మ్బుసరణం స్వతః)॥ ౨౪౫॥	స్రోతః ॥స్,న॥ ౧-స్వతః=తనంతట పాఱుచున్న, అమ్బుసరణమ్=జలప్రవాహము పేరు, A natural steam, जल प्रवाह.
ఆతర స్తరపణ్యం (స్యాత్)	ఆతరః ॥పు॥ - తరపణ్యమ్ ॥న॥ ౨ - ఓడ నడుపువానికిచ్చు కూలిపేళ్లు, Fare or freight, उतराई.
ద్రోణీ కాష్ఠా మ్బు వాహినీ।	ద్రోణీ, కాష్ఠామ్బువాహినీ ॥స్త్రీ॥ ౨ - దోనె పేళ్లు, An oval basin, द्रोना.
సాంయాత్రికః పోత వణిక్	సాంయాత్రికః - పోతవణిక్ ॥జ్, పు॥ ౨-ఓడబేరగాని పేళ్లు, A voyaging merchant, नाव-यात्री.
కర్ణధార(స్తు) నావికః॥ ౨౪౬॥	కర్ణధారః - నావికః ॥పు॥ ౨ - ఓడనడపువాని పేళ్లు, The pilot or helmsman, नाविक.
నియామకాః పోత వాహాః	నియామకాః-పోతవాహాః ॥పు॥బ॥ ౨-ఓడ స్తంభముపైనుండి యుపాయము చెప్పువారి పేళ్లు, The steersman, नाविक.

కూపకో గుణవృక్షకః।	కూపకః-గుణవృక్షకః ॥పు॥ ౨-ఓడమీఁద నెక్కుముగట్టు స్తంభముపేళ్లు, The mast, मस्तौल.
నౌకాదణ్డః క్షేపణి (స్స్యా) దరిత్రం కేనిపాతకః॥ ౨౮౭॥	నౌకాదణ్డః ॥పు॥-క్షేపణీ ॥స్త్రీ॥ ౨-ఓడనడపు గడపేళ్లు, The oar, नौकादंड. అరిత్రమ్ ॥న॥ - కేనిపాతకః ॥పు॥ ౨ - ఓడనడుపు తెడ్డు పేళ్లు, The rudder, helm, पतवार.
అభ్రిః(స్త్రీ) కాష్ఠకుద్దాలః	అభ్రిః ॥స్త్రీ॥-కాష్ఠకుద్దాలః ॥పు॥ ౨-లవణాదులు త్రవ్వ మ్రానిగుద్దలిపేళ్లు, A scraper, or shovel, फोड़ा.
సేకపాత్రంతు సేచనమ్।	సేకపాత్రమ్ - సేచనమ్ ॥న॥ ౨ - ఓడలోఁ జొచ్చిన నీళ్లను వెడలఁజల్లు పాత్రము పేళ్లు, A Bucket, वालटी.
యానపాత్రంతు పోతః	యానపాత్రమ్ ॥న॥ - పోతః ॥పు॥ ౨-ఓడ పేళ్లు, A ship, नाव.
(ఉబ్ధిభవే త్రిషు) సముద్రియమ్॥ ౨౮౮॥	సముద్రియమ్ ॥త్రి॥ ౧ - అబ్ధిభవే = సముద్రమునందుఁ బుట్టిన వస్తువుపేరు, Marine, समुद्रीय.
(క్లీబే)ఉర్ధనావం (నావోఉర్ధే)	అర్ధనావమ్ ॥న॥ ౧ - నావః=ఓడయొక్క, అర్ధే=సగముపేరు, A boat's half, नाव का अर्ध भाग.
(ఉతీతనౌకే) ఉతిను (త్రిషు)।	అతిను ॥త్రి॥ ౧ - ఓడను దాఁటినవస్తువు పేరు, Landed from a boat, नाव से उतारा हुआ.
(త్రిష్వాగాధాత్)	ప్రసన్నశబ్దము మొదలు అగాధశబ్దపర్యంతము, నన్నియు త్రిలింగకములు.

ప్రసన్నోఽచ్ఛః	ప్రసన్నః-అచ్ఛః॥ ౨-నిర్మలవస్తువు పేళ్లు, Transparent, clear, निर्मल.
కలుషోఽనచ్ఛ ఆవిలః॥	కలుషః-అనచ్ఛః-ఆవిలః॥ 3-కలఁగినదాని పేళ్లు, Turbid, muddy, मटमैला.
నిమ్నం గభీరం గమ్భీర	నిమ్నమ్-గభీరమ్-గమ్భీరమ్॥ 3 - లోఁతైనదాని పేళ్లు, Deep, गहरा.
ముత్తానం తద్విపర్యయే। అగాధ మతలస్పర్శే	ఉత్తానమ్॥ ౧-లోఁతు కాని దాని పేరు, Shallow, छिछला. అగాధమ్-అతలస్పర్శః॥ ౨ - మిక్కిలి లోఁతైన దాని పేళ్లు, Very deep, unfathomable, अगाध.
కైవర్తే దాశధీవరౌ॥ ౨౫౦॥	కైవర్తః-దాశః (పా) దాసః-ధీవరః ॥పు॥ 3-మత్స్యములం బట్టు జాలరివాని పేళ్లు, A fisherman, मछुआ.
ఆనాయః(పుంసి)జాలం	ఆనాయః ॥పు॥-జాలమ్ ॥న॥ ౨-వల పేళ్లు, A net, जाल.
(స్యాత్)శణసూత్రం పవిత్రకమ్॥	శణసూత్రమ్ (పా) సణసూత్రమ్ - పవిత్రకమ్ ॥న॥ ౨-వల త్రాటి పేళ్లు, The rope of a net, जाल की रस्सी.
మత్స్యధానీ కువేణీ (స్యాత్)	మత్స్యధానీ-కువేణీ ॥స్త్రీ॥ ౨-చేఁపలబుట్ట పేళ్లు, A fish-basket, मछली की टोकरी.
బడిశం మత్స్యబన్ధనమ్॥ ౨౫౧॥ పృథురోమా ఝషో మత్స్యో మీనో వైసారిణోఽణ్డజః। విసారశ్శకులీ	బడిశమ్-మత్స్యబన్ధనమ్ (పా) మత్స్యవేధనమ్ ॥న॥ ౨ - గాలము పేళ్లు, A fish-hook, मछली फँसाने की वंसी. పృథురోమా ॥న్॥ ఝషః - మత్స్యః - మీనః-వైసారిణః-అణ్డజః-విసారః-శకులీ॥న్॥

	పు॥ ౮ – సామాన్యముగా మత్స్యములపేళ్లు, A fish, मछली.
(చాథ) గణ్డకశ్శకు లార్భకః॥ ౨౯౨॥	గణ్డకః–శకులార్భకః ॥పు॥ ౨ – చేఁపపిల్లల పేళ్లు, జెల్ల పేళ్లని కొందఱు, Sparus emarginatus, मछली के बच्चे.
సహస్రదంష్ట్రః పాఠీన	సహస్రదంష్ట్రః – పాఠీనః ॥పు॥ ౨ – వేయి పోఅల మీను, కొఱ్ఱ, A sheat fish, Silurus pelorius, बड़ी मछली.
ఉలూపీశిశుక (స్సమౌ)	ఉలూపీ ॥న॥–శిశుకః ॥పు॥ ౨–శిశువువలె చపలమయిన యులసమీనుపేళ్లు, A porpoise, सुईस.
నడమీన శ్చిలిచిమః	నడమీనః–చిలిచిమః ॥పు॥ ౨–క్రాలు గసువులోఁ దిరుగు మీను పేళ్లు, A sort of sprat, मछली विशेष.
ప్రోష్ఠీతు శఫరీ (ద్వయోః)॥ ౨౯౩॥	ప్రోష్ఠీ ॥స్త్రీ॥–శఫరీ ॥స్త్రీ॥ ౨–మిట్టి, ఎగిరిపడు మీను, A sort of carp, Cyprinus Chrysoparoius, मत्स्य विशेष.
క్షుద్రాణ్డమత్స్యస ఙ్ఘాతః పోతాధాన	క్షుద్రాణ్డమత్స్యసఙ్ఘాతః ॥పు॥ – పోతాధానమ్ ॥న॥ ౨–మీనుపిల్లలగుంపుపేళ్లు, Small fry, छोटी मछलियों का समूह.
(మథోర్ఘుషాః)। రోహితో మద్గుర శ్శాలో రాజీవ శ్శకుల స్తిమిః॥ ౨౯౪॥ తిమిఙ్గి లాదయ (శ్చాథ)	రోహితః=ఎఱ్ఱమీను, మద్గురః=బొమ్మమీను, శాలః = మిగుల వేగముగలమీను, రాజీవః= [illegible]అమీను, శకులః=బేడిసమీను, తిమిః = నూఱుయోజనములమీను, తిమింగిలః = తిమిని మ్రింగునట్టిమీను ॥పు॥ ౭ ను ఆదిశబ్దముచేత తిమింగిల నంద్యావర్తాదులును మత్స్యవిశేషములు.

యాదాంసి జలజన్తవః।

యాదాంసి ॥న॥న॥-జలజన్తవః ॥ఉ,పు,బ॥ ౨-జలజంతువులపేళ్లు, Aquatic animals, **जल में रहने वाले जन्तु.**

(తద్భేదాః) శ్శిశుమారోద్ర శఙ్కవో మకరాదయః॥ ౨౫౫॥

శిశుమారః = మొసలి, Porpoise, **शिशुमार.** ఉద్రః = నీరుపిల్లి, Otter, **जलमाजरि.** శఙ్కు = నీరుపంది, Scate. మకరః = చాఁపమీను, Seal, **सील,** ౪ ఇవియు ఆదిశబ్దముచేత జలహస్త్యాదులును, జలజంతువిశేషములు.

(స్యా)త్కులీరః కర్కటకః

కులీరః - కర్కటకః (పా) కర్కటః ॥పు॥ ౨-ఎండ్రకాయపేళ్లు, A crab, **केकड़ा.**

కూర్మేకమఠకచ్ఛపౌ॥

కూర్మః-కమఠః-కచ్ఛపః ॥పు॥ ౩-తాఁబేటిపేళ్లు, A turtle or tortoise, **कछुवा.**

గ్రాహో౽వహారో

గ్రాహః - అవహారః ॥పు॥ ౨-ప్రాణిహింసఁజేయు మహామత్స్యము పేళ్లు, A shark, **समुद्र की बड़ी मछली.**

నక్రస్తుకుమ్భీరో౽థ

నక్రః-కుమ్భీరః ॥పు॥ ౨-ఏనుఁగును బట్టియీడ్చు జలచరముపేళ్లు, A crocodile, **मगर.**

మహీలతా॥ ౨౫౬॥ గణ్డూపదః కిఞ్చులకో

మహీలతా ॥స్త్రీ॥-గణ్డూపదః-కిఞ్చులకః ॥పు॥ 3-ఎఱ్ఱపేళ్లు, A worm, **कीड़ा.**

నిహాకాగోధికా(సమే)

నిహాకా-గోధికా ॥స్త్రీ॥ ౨-నీరుడుము పేళ్లు, The Gangetic alligator.

రక్తపాతు జలూకాయాం (స్త్రీ)యాం భూమ్ని(జలౌకసః॥ ౨౫౭॥

రక్తపా-జలూకా-జలౌకసః ॥న, స్త్రీ, బ॥ 3 - జలగపేళ్లు, రక్తాపాశబ్దమునకు సోమపాశబ్దమువలెను రూపము గలదు, A leech, **जोंक.**

ముక్తాస్ఫోటః (స్త్రీయాం) శుక్తిః	ముక్తాస్ఫోటః ॥పు॥-శుక్తిః ॥స్త్రీ॥ ౨-ముత్తెపు చిప్ప పేళ్లు. A pearl oyster, सीप.
శఙ్ఖ (స్స్యా) త్కమ్బు(ర స్త్రియామ్)॥	శఙ్ఖః ॥పు॥ కమ్బుః ॥ప్న॥ ౨-శంఖముపేళ్లు, A conch, शंख,
క్షుద్రశఙ్ఖా శ్శఙ్ఖనఖా	క్షుద్రశఙ్ఖాః-శఙ్ఖనఖాః ॥పు, బ॥ ౨-గుల్లల పేళ్లు, Small shell, छोटी सीप.
శ్శమ్బూకా జలశుక్తయః॥ ౨౫౮॥	శమ్బూకాః ॥ప్న॥ జలశుక్తయః ॥ఇ,స్త్రీ,బ॥ ౨-కప్పచిప్పలపేళ్లు, Bivalve shell, सीप.
భేకే మణ్డూక వర్షాభూ శాలూర ప్లవదర్దురాః।	భేకః-మణ్డూకః-వర్షాభూః-శాలూరః-(పా) సాలూరః-ప్లవః-దర్దురః ॥పు॥ ౬ - కప్పపేళ్లు, A frog, मेंढक.
శిలీ గణ్డూపదీ	శిలీ - గణ్డూపదీ ॥స్త్రీ॥ ౨-ఆఁడు ఎఱ్ఱ పేళ్లు, A female worm, कीडी.
భేకీ వర్షాభ్వీ	భేకీ - వర్షాభ్వీ॥ స్త్రీ॥ ౨ - ఆఁడుకప్ప పేళ్లు, A female frog, मादा मेढक.
కమఠీ ఢులిః॥ ౨౫౯॥	కమఠీ-ఢులిః॥ స్త్రీ॥ ౨-ఆఁడు తాఁబేటిపేళ్లు, A female turtle, मादा कछुआ.
(మద్గురస్యప్రియా) శృఙ్గీ	శృఙ్గీ॥స్త్రీ॥౧-మద్గురమనుమీనుభార్య పేరు, Silurus Pungentisimus, मछली.
దుర్నామా దీర్ఘకోశికా।	దుర్నామా-దీర్ఘకోశికా॥ స్త్రీ॥ ౨ - ఏనుఁగు జలగపేళ్లు, A cockle.
జలాశయో జలాధార	జలాశయః-జలాధారః॥ పు॥ ౨ - నీళ్లుండు తావుపేళ్లు, A reservoir; a pond, तालाब.
(స్తత్రాగాధ జలే) హ్రదః॥ ౨౬౦॥	హ్రదః॥ పు॥ ౧ - అగాధజలే=అగాధమైన జలముగల, తత్ర = ఆ స్థలముపేరు, A deep lake, झील.

ఆహావస్తు నిపానం (స్యా దుపకూపజలాశయే)। (పుంస్యేవా)న్ధుః ప్రహిః కూప ఉదపానం తు(పుంసివా)॥ ౨౬౧॥

ఆహావః॥ పు॥ - నిపానమ్॥ న॥ ౨ - నూతియొద్ద పశువులు నీళ్లుత్రాగుటకుఁ గట్టియున్న తొట్టిపేళ్లు, A trough near a well for watering cattle, निपान.

అన్ధుః-ప్రహిః-కూపః॥ పు॥ - ఉదపానమ్॥ పు॥ ౪-నూతిపేళ్లు, A well, कुँआ.

నేమిస్త్రికా(౽స్య)

నేమిః-త్రికా॥ స్త్రీ॥ ౨ - నూతియందు నీళ్లెత్తుటకై యేర్పఱచిన రాట్నము మొదలైన దారుయంత్రముపేళ్లు, A contrivance for raising water, नेमि.

వీనాహో (ముఖబన్ధన మస్యయత్)।

వీనాహః॥ పు॥ ౧ - నూతిహంసపాది మొదలయిన వాయికట్టుపేరు, The cover of a well, कुआँ का ढक्कन.

పుష్కరిణ్యాంతు ఖాతం (స్యా)

పుష్కరిణీ॥ స్త్రీ॥ ఖాతమ్॥ న॥ ౨ - నలుచదరముగాఁ ద్రవ్వఁబడిన గుంటపేళ్లు, A square pond, वर्गाकार खड्डा.

దఖాతం దేవఖాతకమ్॥ ౨౬౨॥

అఖాతమ్-దేవఖాతకమ్॥ న॥ ౨-దేవతలచేత త్రవ్వఁబడిన గుంటపేళ్లు, A natural pond, अखात.

పద్మాకర స్తటాకో (౽స్త్రీ) కాసార స్సరసీసరః।

పద్మాకరః॥ పు॥ తటాకః (పా) తడాగః॥ పు॥ ౨-తామరలుగల చెఱువుపేళ్లు, A lake, झील. కాసారః॥ పు॥-సరసీ॥ స్త్రీ॥ - సరః॥ స, న॥ 3 - కొలనిపేళ్లు, A pond or pool, सरोवर. పద్మాకరాదు లైం నేకార్థకములని కొందఱందురు.

వేశ స్తః పల్వలంచాల్పసరో

వేశన్తః॥ పు॥-పల్వలమ్-అల్పసరః॥ స, న॥ 3-పడియపేళ్లు, A basin, तडाग.

వాపీతుదీర్ఘికా॥ ౨౬౩॥	వాపీ - దీర్ఘికా॥ స్త్రీ॥ ౨ - నడబావి పేళ్లు, A well with steps, **बावली.**
ఖేయం తు పరిఖా	ఖేయమ్॥ న॥ -పరిఖా॥ స్త్రీ॥ ౨-అగడ్త పేళ్లు, A ditch, **खाई.**
ఽఽధార(స్త్వమ్భ సాంయత్ర ధారణమ్)॥	ఆధారః॥ పు॥ ౧ - యత్ర =ఏస్థలమునందు, అమ్భసామ్ =(కట్టగట్టి) నీళ్లకు, ధారణమ్= నిల్పుటకలదో యట్టి మడుఁగు పేరు, A dike, **बाँध.**
(స్యా)దాలవాలమా వాల మావాపోఽథ నదీ సరిత్॥ ౨౬౪॥	ఆలవాలమ్-ఆవాలమ్॥ న॥ - ఆవాపః॥ పు॥ ౩-చెట్లపాదుల పేళ్లు, A basin round the foot of a tree, **थाला.**
తరఙ్గిణీ శైవలినీ తటినీ హ్రాదినీ ధునీ। స్రోతస్వినీ ద్వీపవతీ స్రవన్తీ నిమ్నగాఽఽపగా॥ ౨౬౫॥	నదీ - సరిత్ - తరఙ్గిణీ - శైవలినీ - తటినీ- హ్రాదినీ - ధునీ - స్రోతస్వినీ - ద్వీపవతీ-స్రవన్తీ- నిమ్నగా - ఆపగా॥ స్త్రీ॥ ౧౨ - నది పేళ్లు, A river, **नदी.**
[కూలఙ్కషా నిర్ఝరిణీ రోధోవక్రా సరస్వతీ]	[కూలఙ్కషా-నిర్ఝరిణీ-రోధోవక్రా-సరస్వతీ॥ స్త్రీ॥] అధికపాఠము.
గఙ్గా విష్ణుపదీ జహ్నుతనయా సురనిమ్నగా। భాగీరథీ త్రిపథగా త్రిస్రోతా భీష్మసూరపి॥	గఙ్గా-విష్ణుపదీ-జహ్నుతనయా-సురనిమ్నగా-భాగీరథీ-త్రిపథగా-త్రిస్రోతాః॥ స॥ - భీష్మసూః॥ స్త్రీ॥ ౮-గఙ్గానది పేళ్లు, The Ganges, **गंगा नदी.**
కాలిన్దీ సూర్యతనయా యమునా శమనస్వసా॥	కాలిన్దీ-సూర్యతనయా-యమునా - శమనస్వసా॥ ఋ, స్త్రీ॥ ౪ - యమునానది పేళ్లు, Jumna, **यमुना नदी.**
రేవాతు నర్మదా సోమోద్భవా మేఖలకన్యకా॥ ౨౬౬॥	రేవా-నర్మదా-సోమోద్భవా-మేఖలకన్యకా॥ స్త్రీ॥ ౪ - నర్మదానది పేళ్లు, Narmada, **नर्मदा.**

కరతోయా సదానీరా	కరతోయా-సదానీరా॥ సీ॥ ౨-గౌరీవివాహమున నీశ్వరుని హస్తోదకమువలనఁ బుట్టిన నది పేళ్లు.
బాహుదా సైతవాహినీ॥	బాహుదా-సైతవాహినీ॥ సీ॥ ౨-బాహుదానదిపేళ్లు, बाहुदा.
శతద్రుస్తు శుతుద్రి (స్స్యాత్)	శతద్రుః-శుతుద్రిః॥ సీ॥ ౨-వసిష్ఠునికి వెఱచి నూఱుపాయలై ప్రవహించిన నది పేళ్లు.
విపాశాతు విపాట్ (స్త్రియామ్) ౨౬.౮॥	విపాశా - విపాట్॥ శ్, సీ॥ ౨-వసిష్ఠుని పాశములను విడిపించిన నది పేళ్లు.
శోణోహిరణ్యవాహ (స్స్యా) త్కుల్యా(ఽల్పాకృత్రిమా సరిత్)	శోణః - హిరణ్యవాహః॥ పు॥ ౨ - శోణ నదము పేళ్లు. కుల్యా॥ సీ॥ ౧ - అల్పా = కొంచెమై, కృత్రిమా = త్రవ్వబడిన, సరిత్ = కాలువ పేరు, A canal, नाला.
శరావతీ వేత్రవతీ చన్ద్రభాగా సరస్వతీ।	శరావతీ-వేత్రవతీ-చన్ద్రభాగా-సరస్వతీ-కావేరీ॥ సీ॥ ౫ - అన్యాశ్చ=కృష్ణవేణీ గోదావరీ సరయూప్రముఖములు, సరితః=నదీవిశేషములు.
[గోదావరీ భీమరథీ కృష్ణవేణీచ గౌతమీ] కావేరీ (సరితోఽన్యాశ్చ)	[గోదావరీ-భీమరథీ-కృష్ణవేణీ-గౌతమీ॥ ఈ సీ॥] - అధికపాఠము.
సంభేద (స్సిన్ధుసంగమః)।	సంభేదః॥ పు॥ ౧-నదులయొక్క కూటమిపేరు. The mouth of a river confluence of two rivers.
(ద్వయోః) ప్రణాలీ	ప్రణాలీ॥ ప్స॥ ౧-పయసః పద్యమ్=గోముఖ

పయసః పదవ్యాం (త్రిషుతూత్తరా)॥ ౨౭౦॥	సూత్రము మొదలగు జలమార్గము పేరు, A drain. ముందఱ చెప్పఁబడు దావికసారవ శబ్దములు ॥త్రి॥
(దేవికాయాం సరయ్వాంచ భవే) దావిక సారవౌ।	దావికః-సారవః॥ ౨-వరుసగా దేవికానది యందును సరయునదియందును బుట్టిన వస్తువుల పేళ్లు.
సౌగన్ధికంతు కల్హారం	సౌగన్ధికమ్-కల్హారమ్-(పా) కల్హారమ్ ॥న॥ ౨-ఇంచుక తెలుపును మిక్కిలి పరిమళమును గల కలువపేళ్లు, The fragrant water-lily, कल्हार.
హల్లకం రక్తసన్ధ్యకమ్॥ ౨౭౧॥	హల్లకమ్-రక్తసన్ధ్యకమ్॥న॥ ౨-చెంగలువ పేళ్లు, The red water-lily, लाल कमल.
(స్యా) దుత్పలం కువలయ	ఉత్పలమ్-కువలయమ్॥ న॥ ౨-సామాన్యముగా గలువపేళ్లు, Any water-lily, उत्पल.
(మథ) నీలామ్బుజన్మ చ। ఇన్దీవరం(చనీలేఽస్మిన్)	నీలామ్బుజన్మ॥న్॥ - ఇన్దీవరమ్॥న॥ ౨-నల్ల కలువపేళ్లు, The Blue water-lily, नील कमल.
(సితే) కుముదకైరవే॥ ౨౭౨॥	కుముదమ్-కైరవమ్॥న॥ ౨-తెల్లకలువపేళ్లు, The esculent white water-lily, श्वेत कमल.
శాలూక (మేషాం కన్దస్స్యాత్)	శాలూకమ్॥ న॥ ౧ - ఏషామ్ = ఈ సౌగన్ధికాదులయొక్క, కన్దఃస్యాత్ = దుంపపేరు, The root of a water-lily, कमल का मूल.
వారిపర్ణీతు కుమ్భికా।	వారిపర్ణీ-కుమ్భికా॥ స్త్రీ॥ ౨ - నాఁచుపేళ్లు, Pistra stratiotes.

జలనీలీ తు శైవా
లం శైవలో౽

జలనీలీ॥సీ॥ – శైవాలమ్॥న॥ – శైవలః (పా) శేవలః॥ పు॥ 3 – పాంచిపేళ్లు, Moss, काई.

థ కుముద్వతీ॥ ౨౭౩॥
కుముదిన్యాం నలిన్యాం
తుబిసినీపద్మినీముఖాః।

కుముద్వతీ–కుముదినీ॥ సీ॥ ౨ – తెల్లకలువతీంగెపేళ్లు, నలినీ–బిసినీ–పద్మినీ॥ సీ॥ ఈ 3–ను ముఖమన్నందువలన అబ్జినీ – కమలినీ – సరోజినీ మొదలైనవియుం దామరతీంగె పేళ్లు, The stalk of a lotus or a collection of lotuses, कमल नाल.

(వాపుంసి) పద్మం
నలిన మరవిన్దం మ
హోత్పలమ్॥ సహస్ర
పత్త్రం కమలం శత
పత్త్రం కుశేశయమ్।
పఙ్కేరుహం తామర
సం సారసం సరసీరుహ
మ్॥ ౨౭౪॥ బిసప్రసూన
రాజీవపుష్కరామ్భో
రుహాణిచ।

పద్మమ్॥న॥ – నలినమ్–అరవిన్దమ్–మహోత్పలమ్–సహస్రపత్త్రమ్–కమలమ్–శతపత్త్రమ్–కుశేశయమ్ – పఙ్కేరుహమ్ – తామరసమ్–సారసమ్–సరసీరుహమ్–బిసప్రసూనమ్ – రాజీవమ్–పుష్కరమ్–అమ్భోరుహమ్॥ న॥ ౧౬ – తామరపువ్వుపేళ్లు, A lotus, Nelumblum speciosum, कमल.

పుణ్డరీకం సితా
మ్భోజ (మథ)

పుణ్డరీకమ్–సితామ్భోజమ్॥ న॥ ౨ – తెల్లతామరపువ్వు పేళ్లు, A white lotus, श्वेत कमल.

రక్తసరోరుహమ్॥
రక్తోత్పలం కోకనదం
నాలో నాల

రక్తసరోరుహమ్–రక్తోత్పలమ్–కోకనదమ్॥ న॥ 3–ఎఱ్ఱతామరపువ్వుపేళ్లు, A red lotus, लाल कमल.

నాలః ॥పు॥ (పా) నాళా ॥సీ॥–నాలమ్ ॥న॥ ౨–తామర కలువ మొదలైనవానికాడపేళ్లు, The stalk, कमल नाल.

(మథా(స్త్రీ)యామ్)। మృణాలం బిస	మృణాలమ్ ॥పు॥-బిసమ్ ॥న॥ ౨-తామర తూండ్లపేళ్లు, A lotus-fibre, कमल नाल.
(మజ్జాది కదమ్బే) షణ్డ(మ స్త్రీయామ్)॥ ౨౭౭॥	షణ్డమ్ -(పా. శణ్డమ్) ॥పు॥ ౧-తామర పువ్వులు మొదలైనవాని సమూహముపేరు, An assemblage of water-lilies, कमल समूह.
కరహాట శ్శిఫా కన్దః	కరహాటః ॥పు॥ - శిఫా ॥స్త్రీ॥ - కన్దః ॥పు॥ 3 - తామరదుంపపేళ్లు, శిఫాకన్దః అని యేక పదమును, The root of a lotus, कमल की जड़.
కిఞ్జల్కః కేసరో (౽స్త్రీయామ్)।	కిఞ్జల్కః ॥పు॥ కేసరః ॥పు॥ ౨ - ఆకరువు పేళ్లు, A filament, तन्तु.
సంవర్తికా నవదలం	సంవర్తికా ॥స్త్రీ॥ - నవదలమ్ ॥న॥ ౨-లేఁత రేకులపేళ్లు, Tender leaves, पंखुड़ी.
బీజకోశో వరాటకః॥ ౨౭౮॥	బీజకోశః - వరాటకః ॥పు॥ ౨ - తామర పువ్వులోని దుద్దుపేళ్లు, The seed-vessel of the lotus, कमल का बीजकोश.
ఇతి వారివర్గః	ఉదకముతోఁ జేరినపదసమూహము ముగిసెను.

ఉక్తం స్వర్వ్యోమ దిక్కాలధీ వాక్శబ్దాది నాట్యకమ్।
పాతాల భోగి నరకం వారి చైషాం చ సఙ్గతమ్ ॥ ౨౭౯॥

టీ. స్వర్వ్యోమదిక్కాలధీ వాక్ఛబ్దాది నాట్యకమ్—స్వః = స్వర్గమును, వ్యోమ = ఆకాశమును, దిక్ = దిక్కును, కాల = కాలమును, ధీ=బుద్ధియు, వాక్ =వాక్కును, శబ్దాది=శబ్దములు మొదలైనవియు. నాట్యకమ్-నాట్యమును; పాతాలభోగినరకంవారిచ=

పాతాల=పాతాలమును, భోగి = సర్పమును, నరకం = నరకమున వారి చ=జలమును, ఏషామ్ = ఈ స్వర్గాదులయొక్క, సజ్గతంచ (వానివానితో) సంబంధించినదియు - సంబంధించినవస్తువు లనుట ఉక్తమ్ = చెప్పఁబడెను.

ఈ కాండమునందు స్వర్గవర్గ మొదలుగా పండ్రెండు వర్గము లును, ఆయావర్గములయందు స్వర్గము మొదలయిన యాయావస్తు వులును, ఆయా స్వర్గాదివస్తువులతోఁజేరిన దేవతాదివస్తువులున జెప్పఁబడి యున్నవనుట.

ఇత్యమరసింహకృతౌ నామలిఙ్గానుశాసనే ।
స్వర్గాదికాణ్డః ప్రథమస్సాఙ్గఏవ సమర్థితః ॥ ౨౮౦।

టీ. అమరసింహకృతౌ=అమరసింహుని కృతిగానుండు, నామ లిఙ్గానుశాసనే = నామలింగానుశాసన మను నిఘంటువునందు, ఇతి= ఈపూర్వోక్తప్రకారమున, ప్రథమః=మొదటిదైన, స్వర్గాదికాణ్డః= స్వర్గము మొదలయినవానిని దెలియఁజెప్పుభాగము, సాఙ్గ ఏవ=సమ గ్రముగానే, సమర్థితః = నెఱవేర్పఁబడెను.

నామలింగానుశాసనము - ప్రథమకాండము
సంపూర్ణము

శ్రీరస్తు.

అమరకోశము, సటీకము

ద్వితీయకాండము

గ్రంథకర్తయగు అమరసింహ కవిసార్వభౌముఁడు చదువు వారికి ముందు విషయపరిజ్ఞానము గలుగఁజేయఁదలంచి ద్వితీయ కాండమునఁ జెప్పు వర్గల వరుసను సంగ్రహముగా నీ క్రింది శ్లోకము నందుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

వర్గాః పృథ్వీ పుర క్ష్మాభృద్వనౌషధి మృగాదిభిః।
నృబ్రహ్మ క్షత్త్రి విట్ఛూద్రైః స్సాఙ్గోపాఙ్గై రిహోదితాః॥

టీ. ఇహ=ఈ భూమికాండమనఁబడు రెండవకాండమునందు, సాఙ్గోపాఙ్గైః = అంగప్రత్యంగములతోఁ గూడుకొనియున్న, పృథ్వీ పురక్ష్మాభృ ద్వనౌషధిమృగాదిభిః=భూపుర శైలవనౌషధి సింహాదుల తోడను, నృబ్రహ్మక్షత్త్రి విట్ఛూద్రైః = మనుష్య బ్రహ్మ క్షత్త్రియ వైశ్య శూద్రులతోడను, (ఉపలక్షితాః = కూడుకొని యున్న) వర్గాః=వర్గలు, ఉదితాః=చెప్పబడినవి.

తాత్పర్యము. ఈ కాండమందు భూవర్గ పురవర్గ శైలవర్గ వనౌషధివర్గ సింహాదివర్గ మనుష్యవర్గ బ్రహ్మవర్గ క్షత్త్రియవర్గ వైశ్య వర్గ శూద్రవర్గలని పదివర్గలు, నాయావర్గలయందు నాయాభూమ్యాది పదార్థములకు నంగములైన మృత్తికాదిపదార్థములును, నుపాంగము లయిన అర్ఘ్యాది పదార్థములును జెప్పఁబడి యున్నవనుట.

భూర్భూమిరచలాऽ నన్తా రసా విశ్వమ్భరా స్థిరా। ధరాధరిత్త్రీ ధరణిః క్షోణిర్జ్యా కాశ్యపీ క్షితిః॥౧॥ సర్వంసహా

భూః॥సీ॥(ప)భూర్॥అవ్య॥-భూమిః-అచలా-అనన్తా-రసా-విశ్వమ్భరా-స్థిరా-ధరా-ధరిత్త్రీ-ధరణిః-(పా) ధరణీ-క్షోణిః (పా) క్షోణీ-జ్యా-కాశ్యపీ - క్షితిః - సర్వంసహా - వసుమతీ - వసుధా - ఉర్వీ-వసున్ధరా-గోత్రా-కుః-పృథివీ-

వసుమతీ వసుధోర్వీ వసుంధరా। గోత్రాకుః పృథివీ పృథ్వీ క్ష్మా౽వని ర్మేదినీ మహీః॥3॥ [విపులా గహ్వరీ ధాత్రీ గౌరిలా కుమ్భినీ క్షమా! జగతీ రత్నగర్భాచ భూతధాత్ర్యబ్ధిమేఖలాః॥]

(ప) పృథవీ - పృథ్వీ - క్ష్మా - అవనిః-మేదినీ- మహీః - (పా) మహీ ॥స్త్రీ॥ ౭ - భూమిపేళ్లు, Earth, पृथ्वी.

[విపులా-గహ్వరీ-ధాత్రీ-గౌః॥ ఓ॥-ఇలా- కుమ్భినీ - క్షమా - జగతీ - రత్నగర్భా-భూతధాత్రీ-అబ్ధిమేఖలా ॥స్త్రీ॥ అధికపాఠము.]

మృన్మృత్తికా

మృత్ ॥ద్॥-మృత్తికా॥స్త్రీ॥ ౨-మన్ను పేళ్లు, Soil, मिट्टी.

(ప్రశస్తాతు) మృత్స్నా మృత్సాచ (మృత్తికా)।

మృత్స్నా - మృత్సా ॥స్త్రీ॥ ౨ - ప్రశస్తా= ప్రశస్తమైన, మృత్తికా=మన్ను, An excellent soil, उपजाऊ मिट्टी.

ఉర్వరా (సర్వసస్యాఢ్యా)

ఉర్వరా ॥స్త్రీ॥ ౧ - సర్వసస్యాఢ్యా=సకలమయిన సస్యములతోఁ గూడియున్న భూమి పేరు, Fertile with crop, उर्वर जमीन.

(స్యా) దూషః క్షారమృత్తికా ॥ ౪॥

ఊషః ॥పు॥-క్షారమృత్తికా ॥స్త్రీ॥ ౨-చౌటి మన్ను పేళ్లు, Saline soil, क्षार.

ఊషవా నూషరో

ఊషవాన్ ॥త్॥ - ఊషరః॥ ౨ - చవుటినేల పేళ్లు, Barren ground with Saline Soil, ऊजड़.

(ద్వావప్యన్యలిఙ్గౌ)

ద్వావపి = ఈ రెండుశబ్దములును, అన్యలిఙ్గౌ = విశేష్యముయొక్క లింగములు గలవి.

స్థలం స్థలీ।

స్థలమ్ ॥న॥-స్థలీ ॥స్త్రీ॥ ౨-తనంతట చదరమై యుండు నేలపేళ్లు, A place, जगह.

(సమానౌ) మరుధన్వానౌ	మరుః-ధన్వా॥న్,పు॥౨-నీళ్లులేనిభూమిపేళ్లు, A region devoid of water, मरुभूमि.
(ద్వే) ఖిలాప్రహతే (సమే)॥ ౫॥ త్రి (ష్వథో) జగతీ లోకో విష్టపం భువనం జగత్)	ఖిలమ్-అప్రహతమ్ ॥త్రి॥ ౨- దున్నని నేల పేళ్లు, Untilled or waste land, नही जोता हुआ जमीन. జగతీ ॥స్త్రీ॥-లోకః ॥పు॥-విష్టపమ్-భువనమ్-జగత్ ॥న॥౫-జగత్తుపేళ్లు, A world, दुनिया.
(లోకోఽయం) భారతం వర్షం	భారతంవర్షమ్ ॥న॥ ౧-అయంలోకః=హిమవత్పర్వతమునకు దక్షిణమును దక్షిణసముద్రమునకు నుత్తరమునైన యీ దేశముపేరు, India, हिन्दुस्तान.
(శరావత్యాస్తు యోఽవధేః॥ ౬॥ దేశః ప్రాగ్దక్షిణః) ప్రాచ్య	ప్రాచ్యః ॥పు॥ ౧ - అవధేః=ఎల్లయయిన, శరావత్యాః = శరావతి యనియెడు నదికి, ప్రాగ్దక్షిణః యః దేశః = తూర్పుతోఁ గూడిన దక్షిణదేశముపేరు. శరావతీనది యీశాన్యపుదిక్కునుండి నైరృతిమూల పడమటిసముద్రమునఁ గలిసియున్నది యని తెలియవలయును. The south-eastern region, दक्षिण पूर्व देश.
ఉదీచ్యః (పశ్చిమోత్తరః)।	ఉదీచ్యః ॥పు॥ ౧ - ఆ నదియే యెల్లగాఁగల, పశ్చిమోత్తరః = పడమరతోఁ గూడిన యుత్తరదేశముపేరు, The north-western region, उत्तर पश्चिम देश.
(ప్రత్యన్తో) మ్లేచ్ఛదేశ (స్స్యాత్)	మ్లేచ్ఛదేశః ॥పు॥ ౧ - ప్రత్యన్తః=భారతవర్షమునకు తుదనుండు కామరూపాది ప్రత్యంతదేశముపేరు, A country of barbarians, बर्बर देश.

(మధ్యదేశస్తు) మధ్యమః॥ ౭

మధ్యమః ॥పు॥ ౧–మధ్యదేశః=వినశనతీర్థమునకుఁ దూర్పును ప్రయాగకుఁ బడమరయు నైన హిమవద్వింధ్యపర్వతములమధ్య దేశము పేరు. కురుక్షేత్రము, The middle region, मध्य देश.

ఆర్యావర్తః పుణ్యభూమి (ర్మధ్యం విన్ధ్యహిమాగయోః)।

ఆర్యావర్తః ॥పు॥ – పుణ్యభూమిః ॥స్త్రీ॥ ౨–తూర్పు పడమటిసముద్రము లెల్లగాఁగల విన్ధ్య హిమాగయోః=వింధ్య హిమవత్పర్వతములయొక్క, మధ్యమ్ = మధ్యదేశముపేళ్లు, The region of sanctity, आर्यावर्त.

నీవృజ్జనపదౌ దేశవిషయౌ తూపవర్తనమ్। ౮॥

నీవృత్–జనపదః ॥పు॥ ౨ – వాసయోగ్యమైన దేశముపేళ్లు, An inhabited country, आबाद देश, దేశః–విషయః ॥పు॥–ఉపవర్తనమ్ ॥న॥ 3–గ్రామసమూహముపేళ్లు, A country, गाँव.

(త్రిష్వాగోష్ఠాత్)

ఆగోష్ఠాత్ త్రిషు=ఇదిమొదలు గోష్ఠశబ్దమువఱకు నడుమనుండు నామపదములలో విశేషవిధి లేనివి॥ త్రి॥

(న్నడప్రాయే)నడ్వాన్నడ్వల (ఇత్యపి)।

నడ్వాన్॥ త్॥ – నడ్వలః॥ ౨–నడప్రాయే=కిక్కసకసవు తఱుచుగాఁగల దేశముపేళ్లు, A country abounding in reeds, नरकट भरा जमीन.

కుముద్వాన్ (కుముదప్రాయే)

కుముద్వాన్॥ త్॥ ౧ – కుముద ప్రాయే=తెల్లకలువలు తఱుచుగాఁ గల దేశముపేరు, A country abounding in water-lilies, कुमुदों का देश.

వేతస్వాన్ (బహువేతసే)॥ ౯॥

వేతస్వాన్॥ త్॥ ౧-బహువేతసే=ప్రబ్బలిచెట్లు తఱుచుగాఁగల దేశము పేరు, A country abounding in ratans, वेतों का देश.

శాద్వల (శ్శాదహరితే)

శాద్వలః॥ ౧ - శాదహరితే = లేఁతకసవుచేతఁబచ్చగానుండు దేశము పేరు, A country abounding in green grass, हरी घास का देश.

(సజమ్బాలేతు) పఙ్కిలః।

పఙ్కిలః॥ ౧ - సజమ్బాలే = అడుసుతోఁగూడిన దేశము పేరు, A clayey and marshy region, कीचड़ प्रदेश.

(జలప్రాయ) మనూపం (స్యాత్)

అనూపమ్॥ ౧-జలప్రాయమ్=నీళ్లు తఱుచుగాఁగల దేశము పేరు, A watery or wet country, जल प्रदेश.

(పుంసి) కచ్ఛ (స్తథావిధః)॥ ౧౦॥

కచ్ఛః॥ పు॥ ౧-తథావిధః=అట్లు నీళ్లు తఱుచుగాఁగల నదీసరస్సుల సమీపదేశముల పేరు, Contiguous to water, जल प्रदेश.

(స్త్రీ) శర్కరా శర్కరిలశ్శార్కర శ్శర్కరావతి।

శర్కరా॥ స్త్రీ॥-శర్కరిలః-శార్కరః-శర్కరావాన్॥ త్॥ ౪ - మొరముగలదాని పేళ్లు, Full of stony nodules, कंकरीला प्रदेश.

(దేశఏవాదిమా)

ఆదిమా = మొదటనున్న, శర్కరాశర్కరిలశబ్దములు, దేశఏవ=మొరముగల దేశమునకే పేళ్లు.

(వేవమున్నేయా స్సికతావతి)॥ ౧౧॥

ఏవం=ఇటువలెనే, సికతావతి=ఇసుకగల దేశమునను, సికతా - సికతిలః అనియు, ఇసుకగలదానియందు సైకతః - సికతావాన్ అనియు, ఉన్నేయాః = ఊహింపఁదగినవి, Sandy, रेतीली जमीन.

(దేశోనద్యమ్బు వృష్ట్యమ్బు సంపన్నవ్రీహిపాలితః। స్యాన్నదీమాతృకో దేవమాతృకశ్చ (యథాక్రమమ్)॥	నదీమాతృకః = Watered from a river, नदी सिंचित దేవమాతృకః = Watered by rain, वर्षा से सिंचित. ఈ రెండును వరుసగా నదీజలముచేతను వర్షజలముచేతను పండునట్టి వరిపైరుగల దేశముపేళ్లు.
(సురాజ్ఞిదేశే) రాజన్వాన్	రాజన్వాన్॥ త్॥ ౧-సురాజ్ఞి = మంచిరాజుగల, దేశే = దేశముపేరు, Ruled by a just king, सुराज्य.
(స్యాత్తతోఽన్యత్ర) రాజవాన్।	రాజవాన్॥ త్॥ ౧ - తతః = ఆ దేశముకంటె, అన్యత్ర = వేఱైన = సామాన్యరాజుగల దేశముపేరు, Governed by a king, राज्य.
గోష్ఠం గోస్థానకం	గోష్ఠమ్-గోస్థానకమ్॥ న॥ ౨-ఆవు లుండు మందపేళ్లు, A fold for kine, बाड़ा.
(తత్తు) గౌష్ఠీనం భూతపూర్వకమ్)౧౩॥	గౌష్ఠీనమ్। న॥ ౧ - భూతపూర్వకంతత్ = పురాతనమైన యీ మందపేరు, The site of a former fold.
(పర్యన్తభూః) పరిసరః	పరిసరః॥ పు॥ ౧ - పర్యన్తభూః = గ్రామనగరాదులయొక్క సమీపభూమిపేరు, Skirts; ground contiguous to a town &c. गाँव का परिसर.
సేతురాలౌ(స్త్రియాం పుమాన్।	సేతుః॥ పు॥ - ఆలిః॥ స్త్రీ॥ ౨ - కట్ట పేళ్లు, A dam or mound or bridge, पुल.
వామలూరుశ్చనాకుశ్చ వల్మీకం (పున్నపుంసకమ్)॥ ౧౪॥	వామలూరుః(పా)వామలూరః-నాకుః॥పు॥ వల్మీకమ్ (పా) వల్మికమ్॥ వ్న॥ ౩ - పుట్టపేళ్లు, An ant-hill or a mole-hill, वल्मीक.

అయనం వర్త్మ
మార్గాఽధ్వపన్థానః
పదవీ సృతిః। సరణిః
పద్ధతిః పద్యావర్త్మన్యే
కపదీతిచ॥ ౧౫॥

అయనమ్-వర్త్మన్॥ న॥ - మార్గః-అధ్వా॥ న్॥ - పన్థాః॥ న్, పు॥ - పదవీ-సృతిః-సరణిః-పద్ధతిః-పద్యా-వర్తనీ-ఏకపదీ॥ స్త్రీ॥ ౧౨- త్రోవ పేళ్లు, A road, path, or way, रास्ता.

అతిపన్థా స్సుపన్థా
శ్చసత్పథ(శ్చార్చితేఽ
ధ్వని)।

అతిపన్థాః॥ న్॥ - సుపన్థా॥ న్॥ - సత్పథః॥ పు॥ ౩ - మంచి త్రోవ పేళ్లు, A good road, अच्छी सड़क.

వ్యధ్వో దురధ్వో
విపథః కదధ్వా కాపథ
(స్సమాః)॥ ౧౬॥

వ్యధ్వః - దురధ్వః - విపథః-కదధ్వా॥ న్॥ కాపథః॥ పు॥ ౫- చెడ్డ త్రోవ పేళ్లు. విపథ కాపథ శబ్దములు నపుంసకములును, A bad road, बुरी सड़क.

అపన్థా స్త్వపథం

అపన్థాః॥ న్, పు॥ - అపథమ్॥ న॥ ౨-తప్పు త్రోవ పేళ్లు, A wrong road or the want of a road, गलत रास्ता.

(తుల్యే) శృఙ్గాటక
చతుష్పథే।

శృఙ్గాటకమ్ - చతుష్పథమ్॥ న॥ ౨ - నాలుగు త్రోవలు కూడిన చోటు పేళ్లు, Crossing of roads, चौक.

ప్రాన్తరం (దూర
శూన్యోఽధ్వా)

ప్రాన్తరమ్॥ న॥ ౧-దూరశూన్యః అధ్వా= ఎడారియై నడచుటలేని త్రోవపేరు, A long and lonesome way without trees, water &c. निर्जन पथ.

కాన్తారం (వర్త్మ
దుర్గమమ్)॥ ౧౭॥

కాన్తారమ్॥ న॥ ౧-దుర్గమం వర్త్మ=చోర కంటకాదులచేత నడువ శక్యముగాని త్రోవ పేరు, A difficult or dangerous road; wilderness, अरण्य.

(గవ్యూతిః స్త్రీ క్రో
శయుగం)

గవ్యూతిః॥ స్త్రీ॥ ౧ - క్రోశయుగమ్=రెండు క్రోశముల త్రోవపేరు. ౨౪ అంగుళము లొక

హస్తము. ౪౦౦౦ హస్తము లొక క్రోశము. క్రోశ మనఁగా కోసు, A league.

నల్వః (కిష్కుచతుశ్శతమ్)।

నల్వః॥పు॥౧-కిష్కుచతుశ్శతమ్=నన్నూఱు హస్తముల ప్రమాణముగల త్రోవపేరు. A furlong.

ఘణ్టాపథ స్సంసరణం

ఘణ్టాపథః॥ పు॥ - సంసరణమ్॥ న॥ ౨-పది విండ్లపట్టుగల రాజమార్గముపేరు, Chief road in a village, राजमार्ग.

(తత్పుర) స్యోపనిష్కరమ్॥ ౧౮॥

ఉపనిష్కరమ్ (పా) ఉపనిష్కరమ్॥ న॥ ౧ - పురస్యతత్ = దుర్గముగానుండు పురము యొక్క రాజమార్గముపేరు, A high-way, राजमार्ग.

[ద్యావాపృథివ్యౌ రోదస్యౌ ద్యావాభూమీచరోదసీ। దివస్పృథివ్యౌ

ద్యావాపృథివీ - రోదసీ - ద్యావాభూమీః॥ స్త్రీ॥ - రోదః॥ స్, న॥ - దివస్పృథివీ॥ స్త్రీ॥ ౫-భూమ్యాకాశముల పేళ్లు, The earth and the sky, पृथ्वी और आकाश.

గుఞ్జాతు రుమా (స్యా)ల్లవణాకరః]

గుఞ్జా - రుమా॥ స్త్రీ॥ - లవణాకరః॥ పు॥ ౩ - చవిటిపఱ్ఱు, ఉప్పళము, A salt marsh, the salt-producing soil, ऊसर जमीन.

ఇతి భూవర్గః.

భూమికి సంబంధించిన పదసమూహము ముగిసెను.

పూః (స్త్రీ) పురీ నగర్యా(వా) పత్తనం పుటభేదనమ్। స్థానీయం నిగమో

పూః॥ర్, స్త్రీ॥-పురీ-నగరీ॥స్త్రీ॥-పత్తనమ్ (పా) పట్టనమ్-పుటభేదనమ్-స్థానీయమ్॥న॥-నిగమః॥ పు॥ ౭-పట్టణము పేళ్లని యొకపక్షము. వీనిలో మొదటి మూఁడు ౪౦౦ గ్రామముల వ్యవహారమునకు స్థానమైయుండు ప్రధానపురమునకును, కడమ రెండు కోటల యగడ్తలచేత దుర్గములైన పట్టణములకును పేళ్లని యొకపక్షము, A town or city, शहर.

(ఉన్యత్తు యన్మూల నగరా త్పురమ్॥౧౯॥త) చ్ఛాఖానగరం

శాఖానగరమ్॥ న॥ ౧-మూలనగరాత్ = రాజధానికంటె, అన్యత్ = దాని సమీపము నందుఁ గట్టఁబడి యన్యమైన, పురమ్ = పట్టణము, A suburb, कस्बा.

వేశో (వేశ్యాజన సమాశ్రయః)।

వేశః॥ పు॥ ౧ - వేశ్యాజనసమాశ్రయః= వేశ్యాసమూహపుస్థానముపేరు, The abode of harlots, वेश्याओं का देश.

•

ఆపణస్తు నిషద్యాయాం

ఆపణః॥ పు॥ నిషద్యా ॥స్త్రీ॥ ౨-మళిగపేళ్లు, A shop, दूकान.

విపణిః పణ్యవీధికా॥ ౨౦॥ రథ్యా ప్రతోలి ర్విశిఖా

విపణిః-పణ్యవీధికా॥స్త్రీ॥ ౨-అంగడివీధిపేళ్లు, A market street, बाजार.

రథ్యా-ప్రతోలిః (పా) ప్రతోలీ-విశిఖా॥ స్త్రీ॥ 3 - గ్రామముల ప్రధానమైన రచ్చమిట్ట, A high street, बाजार.

(స్యా) చ్చయో వప్ర (మస్త్రియామ్)।

చయః॥పు॥వప్రమ్॥ప్న॥౨-కోటయడుగునం బెట్టిన కొఱడుమట్టిదిన్నె మొదలగువానిపేళ్లు, A rampart, किले की भीत.

ప్రాకారో వరణ స్సాలః ప్రాచీనం (ప్రాన్తతో వృతిః)॥ ౨౧॥

ప్రాకారః - వరణః - సాలః॥ పు॥ 3-కోట, A surrounding hill, प्राकार.

ప్రాచీనమ్ (పా) ప్రాచీరమ్॥ న॥ ౧-ప్రాన్తతః వృతిః=ఊరిచుట్టు వేయు వెలుగు, A bound hedge

భిత్తిః (స్త్రీ) కుడ్య

భిత్తిః॥ స్త్రీ॥ - కుడ్యమ్ ॥న॥ ౨-గోడపేళ్లు, A wall, दीवार.

మేడూకం (తదన్త ర్న్యస్తకీకసమ్)

ఏడూకమ్ (పా) ఏడుకమ్॥ న॥ ౧-నడుమ నెముకలు కొయ్యలు మొదలైనవి వేసి గట్టిగా గట్టిన గోడ. Wall strengthened by bones and other hard substances

	within, ౘైత్యాదులు పూజార్థ మెముక లుంచి కట్టుగోడ మొదలైనవాని పేరు. A tomb, a sanctuary filled with relics, कब्र आदि की दीवार.
గృహా గేహోదవసిత వేశ్మ సద్మ నికేతనమ్॥ ౨౨॥ నిశాన్తవస్త్య సదన భవనాగార మన్దిరమ్, గృహాః (పుంసిచ భూమ్న్యేవ) నికాయ్య నిల యాలయాః॥	గృహమ్-గేహమ్-ఉదవసితమ్-వేశ్మ॥న్॥-సద్మ॥న్॥-నికేతనమ్-నిశాన్తమ్- వస్త్యమ్ (పా) పస్త్యమ్-సదనమ్-భవనమ్-అగారమ్ - మన్దిరమ్॥ న॥ - గృహాః॥ పు, బ॥ - నికాయ్యః-నిలయః-ఆలయః-వాసః॥ పు॥ కుటీ॥ స్త్రీ॥-శాలా॥ స్త్రీ॥ - సభా॥ స్త్రీ॥ ౨౦ - ఇంటిపేళ్లు, A house a hall, घर. గృహాశబ్దము పుంలింగ మైనపుడు నిత్యబహువచనము.
[ధిష్ణ్యమోకో నివసనం స్థానావసథ వాస్తుచ । సంస్త్యాయ ముటజం ధామ నివేశ శ్శరణంక్షయః॥]వాసః కుటీ (ద్వయో) శ్శాలా సభా	ధిష్ణ్యమ్-ఓకః॥ స్॥ - నివసనమ్-స్థానమ్-అవసథమ్-వాస్తు॥ఉ॥ - సంస్త్యాయమ్ - ఉటజమ్-ధామ॥న్॥ న॥-నివేశః ॥పు॥-శరణమ్॥న॥ క్షయః ॥పు॥] అధికపాఠము.
సంజవనం(త్విదమ్)। చతుశ్శాలం	సంజవనమ్-చతుశ్శాలమ్ ॥న॥ ౨ - నలు దిక్కుల నభిముఖముగా నడుమ నెడము విడిచి కట్టిన యింటిపేళ్లు, A quadrangle, चतुश्शाला.
(మునీనాంతు) పర్ణశాలోటజో (౽స్త్రియాం) ॥	పర్ణశాలా ॥స్త్రీ॥ - ఉటజః ॥పు॥ ౨ - మునీనాంతు = మునులయొక్క యింటి పేళ్లు, A hermitage, a hut, पर्णशाला.
చైత్య మాయ	చైత్యమ్-ఆయతనమ్ ॥న॥ ౨ - యజ్ఞశాల

తనం (తుల్యే)	పేళ్లు, బౌద్ధాలయమనియు రచ్చచెట్లనియుం గొందఱు, An altar; a monument; a sacred tree, यज्ञशाला.
వాజిశాలా తు మన్దురా।	వాజిశాలా-మన్దురా ॥సీ॥ ౨-గుఱ్ఱపుశాల పేళ్లు, A stable, घुड़साल.
ఆవేశనం, శిల్పిశాలా	ఆవేశనమ్ ॥న॥ - శిల్పిశాలా ॥సీ॥ ౨-కమసాలకొట్టము, A workshop, कारखाना.
ప్రపా పానీయశాలికా॥ ౨౭॥	ప్రపా-పానీయశాలికా ॥సీ॥ ౨-చలిపందిరి పేళ్లు. A place of refreshment, पियाऊ.
మఠ (శ్ఛాత్త్రాదినిలయో)	మఠః ॥పు॥ ౧-ఛాత్త్రాదినిలయః=శిష్యులు సన్న్యాసులు మొదలగువారి గృహముపేరు, A convent of ascetics; A school of students, छात्रालय.
గఞ్జా తు మదిరాగృహమ్।	గఞ్జా॥సీ॥-మదిరాగృహమ్॥న॥ ౨-మద్యము చేయు నింటిపేరు, A tavern, शरावखाना.
గర్భాగారంవాసగృహ	గర్భాగారమ్-వాసగృహమ్॥న॥ ౨-పడకటిల్లు మొదలైన యింటిలోపలిభాగముపేళ్లు, An inner and private room. ఇందు మొదటిది దేవుని గర్భగృహమని కొందఱు. गर्भ गृह.
మరిష్టం సూతికాగృహమ్॥ ౨౮॥ [కుట్టిమోఽస్త్రీ నిబద్ధాభూశ్చన్ద్రశాలా శిరోగృహమ్]	అరిష్టమ్-సూతికాగృహమ్॥ న॥ ౨ - పురుటింటి పేళ్లు, The lying-in-chamber, सूतिका घर.
	[కుట్టిమః॥పు॥ ౧-జాతికట్టడపునేల. చన్ద్రశాలా॥సీ॥-శిరోగృహమ్॥న॥ ౨-పైమేడపేళ్లు, An apartment on the house top, अटारी.

వాతాయనం గవాక్షః	వాతాయనమ్॥న॥-గవాక్షః॥పు॥ ౨-కిటికీల పేళ్లు, A window, खिड़की.
(స్యా) న్మణ్డపో (౽స్త్రీ)జనాశ్రయః:	మణ్డపః॥ పు॥ - జనాశ్రయః॥ పు॥ ౨-ఆస్థానము మొదలయిన మండపము పేళ్లు, A temporary hall; a sanctuary, मंडप.
హర్మ్యాది (ధని నాం వాసః)	హర్మ్యమ్॥ న॥ ౧ - ధనినామ్ = ధనికుల యొక్క, వాసః=గృహముపేరు, ॰ఆదిశబ్దము చేత అట్టాలకాదినామములును గలవు. The abode of the wealthy, A grand edifice, अट्टालिका.
ప్రాసాదో(దేవ భూ భుజామ్)॥ ౨౭॥	ప్రాసాదః॥ పు॥ ౧ - దేవభూభుజామ్=దేవ గృహము లేక రాజగృహము, A temple or palace, मंदिर.
సౌధో(౽స్త్రీ)రాజ సదన ముపకార్యోప కారికా ।	సౌధః॥ పు॥-రాజసదనమ్॥న॥-ఉపకార్యా-ఉపకారికా॥ స్త్రీ॥ ౪ - రాజగృహము పేళ్లు, A royal residence, अंतः पुर. ఉపకార్యోపకారికా శబ్దములు గుడారము పేళ్లని కొందఱు, A tent, तंबू.
స్వస్తిక స్సర్వతో భద్రో నన్ద్యావర్తాద యో(౽పిచ)॥ ౨౮॥ పిచ్ఛన్దకః (ప్రభేదాహి భవన్తీశ్వరసద్మనామ్) (స్త్ర్యగారంభూభుజా) మన్తఃపురం(స్యా) దవ రోధనమ్॥ ౨౯॥ శుద్ధా న్తశ్చావరోధశ్చ	స్వస్తికః - సర్వతోభద్రః - నన్ద్యావర్తః - పిచ్ఛన్దకః ॥పు॥ ౪-ఆదిశబ్దముచేత రుచిక వర్ధమానములు మొదలైనవియు, ఈశ్వరసద్మనామ్=రాజదేవగృహముల, ప్రభేదాః=ద్వారభేదాదిభేదములచేఁబుట్టిన రచనావిశేషములు, భవన్తి=అగుచున్నవి. అన్తఃపురమ్-అవరోధనమ్॥ న॥ - శుద్ధాన్తః - అవరోధః॥ పు॥ ౪-భూభుజామ్ = రాజులయొక్క, స్త్ర్యగారమ్ = స్త్రీలున్న యింటిపేరు, Seraglio; harem, हरम.

(స్యా) దట్టః క్షౌమ (మస్త్రియామ్)।

అట్టః॥ పు॥-క్షౌమమ్-(పా) క్షోమమ్॥ న॥ ౨ - యుద్ధముచేయుటకయి వాకిటిమణ్డపము మీఁదఁగాని కొత్తళముమీఁదఁగాని కట్టిన యిండ్లపేళ్లని కొంద ఱందురు. 1 మేడలకు వెనుకదిక్కునఁ గట్టియుండు గృహముపేళ్లని కొంద ఱందురు. A fortified place in front of a building; the back of an edifice.

ప్రఘాణ ప్రఘణా లిన్దా బహిర్ద్వార ప్రకోష్ఠకే॥ ౩౦॥

ప్రఘాణః-ప్రఘణః-అలిన్దః (పా) ఆలిన్దః॥ పు॥ ౩-తలవాకిటి ముందఱనుండు ప్రకోష్ఠము పేళ్లు, A terrace before the house door; portico, बरमदा.

గృహావగ్రహణీ దేహ

గృహావగ్రహణీ-దేహలీ॥ స్త్రీ॥ ౨-గడపపేళ్లు, The threshold, देहरी.

ల్యఙ్గణం చత్వరాజిరే। (అధస్తాద్దారుణి) శిలా

అఙ్గణమ్ (పా) అఙ్గనమ్ - చత్వరమ్ - అజిరమ్॥ న॥ ౩ - ముంగిలిపేళ్లు, A court or yard, आँगन.

శిలా॥ స్త్రీ॥ ౧ - అధస్తాద్దారుణి = గడపక్రింద త్రొక్కుడుమ్రాను, అడ్డకమ్మి, The lower timber of a gate, देहरी.

నాసా (దారూపరిస్థితమ్)॥ ౩౧॥

నాసా॥ స్త్రీ॥ ౧ - ఉపరిస్థితమ్ దారు = గడపకు పైనుండు మ్రాను; లత్కెకమ్మి. The upper timber, नासा.

ప్రచ్ఛన్నమన్తర్ద్వారం (స్యాత్)

ప్రచ్ఛన్నమ్-అన్తర్ద్వారమ్॥ న॥ ౨-లోపలి వాకిటిపేళ్లు, A private door, अन्दर का दर्वाजा.

పక్షద్వారంతు పక్షకః।

పక్షద్వారమ్॥ న॥-పక్షకః॥ పు॥ ౨-దిడ్డివాకిలి పేళ్లు, A back door.

వలీకనీధ్రే పటల ప్రాన్తే (ఉభ)

వలీకమ్ - నీధ్రమ్ - పటలప్రాన్తమ్॥ న॥ 3 చూరుకొనికి పేళ్లు, The edge of th thatch, छजर की छार.

పటలం ఛదిః॥ 3 ౨॥

పటలమ్ - ఛదిః॥ ష్, సీ॥ ౨ - కప్పుపేళ్లు Roof, छत.

గోపానసీ(తు వలభీ చ్ఛాదనే వక్రదారుణి)

గోపానసీ॥ సీ॥ ౧ - వలభీచ్ఛాదనే=కొని కాధారమైనపట్టెనుగప్పుచున్న, వక్రదారుణి వంకరమ్రాని పేరు. కొందఱు గోపానసీవల శబ్దములు రెండును గృహమునకు కప్పై వక్రదారువు పేళ్లందురు, The wood of thatch, घरन.

కపోతపాలికాయాం తు విటఙ్కం (పున్నపుంసకమ్)॥ 33॥

కపోతపాలికా॥ సీ॥ - విటఙ్కమ్॥ పు॥ ౨ హర్మ్యవిహారస్థానాదులయందుఁ జతురమై పక్షులుండు మ్రాఁకు పేళ్లు, A viary o dovecot, कबूतर का दरबा.

(స్త్రీ) ద్వార్ద్వారం ప్రతీహారః

ద్వాః॥ ర్, సీ॥ ద్వారమ్॥ న॥ - ప్రతీహారః॥ పు 3-వాకిటి పేళ్లు, A gate; entrance, दर्वाजा

(స్యా) ద్వితర్దిస్తు వేదికా।

వితర్దిః - వేదికా॥ సీ॥ ౨ - అరుఁగు పేళ్లు A raised seat, चबूतरा.

తోరణో (ఉ స్త్రీ) బహిర్ద్వారమ్

తోరణః॥ పు॥-బహిర్ద్వారమ్॥ న॥ ౨-పుష మాలికాదులుగట్టుటకొఱకు గృహమువెలుప స్తంభద్వయముచేఁ గట్టఁబడిన ద్వారము పేళ్లు The outer gate; an ornamental arch बाहर का किवाड़.

(పురద్వారంతు) గోపురమ్॥ 3౪॥

గోపురమ్॥ న॥ ౧ - పురద్వారమ్=పట్టణపు వాకిలి పేరు, A city gate or temple gate पुर द्वार.

(కూటం పూర్ద్వారియ) ద్ధస్తినఖ(స్తస్మి)	హస్తినఖః॥ పు॥ ౧ - పట్టణపువాకిట శత్రువులు గొబ్బున రాకుండ నిమ్నోన్నతముగా వేసిన మంటిదిన్నె పేరు, A turret protecting the approach to the gate of a city or fort, कंगूरा.
(న్నథ త్రిషు)। కవాట మరరం (తుల్యే)	కవాటమ్ (పా) కపాటమ్ - అరరమ్॥ త్రి॥ ౩-తలుపుపేళ్లు, A door, किवाड़.
తద్విష్కమ్భో ఽర్గలం (ననా)॥ ౩౫॥	అర్గలమ్॥ న్న॥ ౧-తద్విష్కమ్భే = ఆ తలుపు యొక్క గడియమ్రాని పేరు, Door-bolt or bar, अर्गला.
ఆరోహణం (స్యా) త్సోపానం	ఆరోహణమ్-సోపానమ్॥ న॥ ౨ - సోపానముల పేళ్లు, Stairs; steps of a staircase, सीढी.
నిశ్రేణి స్త్వధిరోహిణీ।	నిశ్రేణిః-అధిరోహిణీ॥ సీ॥ ౨ - నిచ్చెనపేళ్లు, A ladder, सीढी.
సమ్మార్జనీ శోధనీ (స్యా)	సమ్మార్జనీ-శోధనీ॥ సీ॥ ౨-చీఁపురుకట్టపేళ్లు, A broom, झाड़ू.
త్సంకరో ఽవకర (స్తయా॥ ౩౬॥ క్షిప్తే)	సంకరః-అవకరః॥ పు॥ ౨-తయా = ఆచీఁపురుకట్టచే, క్షిప్తే = తుడువఁబడిన ధూళి మొదలైన దానిపేళ్లు, Dust or sweepings, धूल.
ముఖం నిస్సరణమ్	ముఖమ్-నిస్సరణమ్॥ న॥ ౨ - ఇంటివాకిట నుండు ప్రదేశము పేళ్లు, The entrance of a house, घर के सामने का प्रदेश.
సన్నివేశో నికర్షణమ్।	సన్నివేశః॥ పు॥-నికర్షణమ్॥ న॥ ౨-పట్టణము చుట్టువాఱిన బయలుపేళ్లు, An open space in a town or village, खुली जगह.
(సమౌ) సంవసథ గ్రామౌ	సంవసథః-గ్రామః॥ పు॥ ౨-గ్రామము పేళ్లు, A village, गाँव.

వేశ్మభూర్వాస్తు(ర స్త్రియామ్)॥ ౩ ౭॥	వేశ్మభూః॥ స్త్రీ॥ - వాస్తుః॥ ప్న॥ ౨ - ఇల్లు కట్టుటకు యోగ్యమయిన భూమి పేళ్లు Building-ground; The site of a habitation, घर बनाने योग्य जमीन.
గ్రామాన్త ముపశల్యం (స్యాత్)	గ్రామాన్తమ్-ఉపశల్యమ్॥ న॥ ౨ - గ్రామ సమీప ప్రదేశముల పేళ్లు, Space near village, गाँव.
సీమసీమే (స్త్రియా ముభే)।	సీమా॥న్॥ - సీమా॥ ఆ,స్త్రీ॥ ౨ - పొలిమేర గుఱుతు పేళ్లు, The boundary or limit सीमा.
ఘోషఆభీరపల్లీ(స్యా)	ఘోషః॥ పు॥ - ఆభీరపల్లీ॥ స్త్రీ॥ ౨-గొల్లపల్లె పేళ్లు, A station of cow-herds, ग्वाले का गाँव.
త్పక్కణశ్శబరాలయః॥ ౩౮।	పక్కణః-శబరాలయః॥ పు॥ ౨-బోయపల్లె పేళ్లు, The abode of the lowest men नीच जाति वालों का गाँव.
ఇతి పురవర్గః	పట్టణమునకు సంబంధించిన పదసమూహము ముగిసెను.
మహీధ్రశిఖరిక్ష్మాభృదహార్యధర పర్వతాః। అద్రి గోత్ర గిరి గ్రావాచల శైల శిలోచ్చయాః॥ ౩౯॥ లోకాలోకశ్చక్రవాల	మహీధ్రః-శిఖరీ॥న్॥-క్ష్మాభృత్-అహార్యః-ధరః-పర్వతః-అద్రిః-గోత్రః-గిరిః-గ్రావా॥ న్॥ అచలః-శైలః-శిలోచ్చయః॥ పు॥ ౧౩-కొండ పేళ్లు, A mountain or hill, पहाड़. లోకాలోకః-చక్రవాలః॥ పు॥ ౨-భూమికి గోడవలెఁ జుట్టుకొనియుండు పర్వతము పేళ్లు, A range surrounding the earth, पहाड़ी घेरा

త్రికూట స్త్రికకు (త్సమా)।

త్రికూటః-త్రికకుత్ ॥ ద్, పు॥ ౧-త్రికూట పర్వతము పేర్లు, A hill with three peaks, त्रिकूट.

అస్తస్తుచరమక్ష్మాభృ

అస్తః-చరమక్ష్మాభృత్ ॥ పు॥ ౨ - అస్త పర్వతము పేర్లు, The western mountain, अस्तपर्वत.

దుదయః పూర్వ పర్వతః॥ ౮౦॥

ఉదయః-పూర్వపర్వతః॥ పు॥ ౨ - ఉదయ పర్వతము పేర్లు, The eastern mountain, उदयाद्रि.

హిమాలయోఽ ద్రిరాజ స్స్యా న్మల యశ్చన్దనాలయః)

హిమాలయః-అద్రిరాజః॥ పు॥ ౨-హిమవ త్పర్వతము పేర్లు, हिमालय. మలయః-చన్దనాలయః॥ పు॥ ౨ - మలయపర్వతము పేర్లు, मलय पर्वत.

హిమవాన్నిషధో విన్ధ్యో మాల్యవాన్ పారియాత్రికః। గన్ధ మాదన మన్యేచ హేమ కూటాదయో నగాః॥ ౮౧॥

హిమవాన్ ॥ త్ ॥ - నిషధః-విన్ధ్యః-మాల్యవాన్ ॥ త్ ॥-పారియాత్రికః॥ పు॥-గన్ధమాదనమ్ ॥న॥ ౬-మఱియు హేమకూటము మొదలైనవి ప్రత్యేకపర్వతములు, हेमकूट आदि पर्वत.

పాషాణ ప్రస్తర గ్రావోప లాశ్మాన శ్శిలాదృషత్ ।

పాషాణః-ప్రస్తరః-గ్రావా॥ న్॥ ఉపలః - అశ్మా॥ న్, పు॥ - శిలా-దృషత్ -(పా)దృశత్ ॥ ద్॥ స్త్రీ॥ ౭ - రాతిపేర్లు, A stone or rock, पत्थर.

కూటో (ఽస్త్రీ) శిఖరం శృఙ్గం

కూటః॥ పు॥ - శిఖరమ్॥ న్న॥-శృఙ్గమ్॥ న॥ 3 - పర్వతశిఖరము పేళు, A peak or summit, शिखर.

ప్రపాతస్తు తటో భృగుః॥ ౮౨॥

ప్రపాతః - తటః - భృగుః॥ పు॥ 3 - కొండ చఱియ పేర్లు, A precipice; a slope, ढाल.

కటకో(౽స్త్రీ) నితమ్బో౽ద్రేః)

కటకః॥ పున॥ ౧ – అద్రేః నితమ్బః=కొండ నడుముపేరు, The side or ridge of a mountain, ढालुआरोला.

స్నుః ప్రస్థ స్సాను (రస్త్రియామ్)।

స్నుః-ప్రస్థః॥ పు॥ సానుః॥ పున॥ ౩-పర్వతము యొక్క సమమయిన భూమిపేళ్లు, Table-land, पठार.

ఉత్సః ప్రస్రవణం

ఉత్సః॥ పు॥ ప్రస్రవణమ్॥ న॥ ౨ – కొండ యూట పేళ్లు, A fountain or spring, स्रोत.

వారిప్రవాహో నిర్ఝరో ఝరః॥ ౮౩॥

వారిప్రవాహః-నిర్ఝరః-ఝరః॥ పు॥ – (పా) ఝరీ॥ స్త్రీ॥ ౩ – కొండయందుఁ బుట్టిన జలప్రవాహము, A cascade; water-fall, जलपात.

దరీతు కన్దరో(వా స్త్రీ)

దరీ॥ స్త్రీ॥-కన్దరః॥ పున॥ ౨-పర్వతబిలముపేళ్లు, An artificial cave, कन्दर.

(దేవఖాతబిలే) గుహా। గహ్వరం

గుహా॥ స్త్రీ॥-గహ్వరమ్॥ న॥ – ౨- దేవఖాతబిలే=దేవతలచేతఁ ద్రవ్వఁబడిన బిలముపేళ్లు, A natural cave, a den, गुफा.

గణ్డశైలా(స్తు చ్యుతాః స్థూలోపలా గిరేః)॥ ౮౪॥

గణ్డశైలాః॥ పు॥ ౧-గిరేః=పర్వతమునుండి, చ్యుతాః=జాఱిన, స్థూలోపలాః=గొప్పరాళ్ల పేరు, Huge rocks fallen from a mountain, पहाड़गिरे चट्टान.

ఖనిః (స్త్రియా) మాకరః (స్యాత్)

ఖనిః (పా)ఖానిః ॥స్త్రీ॥ ఆకరః॥ పు॥ ౨-లోహరత్నాదులు పుట్టు గనిపేళ్లు, A mine, खान.

పాదాః ప్రత్యన్తపర్వతాః।

పాదాః-ప్రత్యంతపర్వతాః॥ పు॥ ౨ – పెద్ద కొండసమీపమునందుఁ జుట్టుకొనియున్న తిప్పలపేళ్లు, Hillocks near a mountain, पहाड़ियाँ.

ఉపత్యకా (౽ద్రే రాసన్నా భూమి)	ఉపత్యకా॥ స్త్రీ॥ ౧–అద్రేః = పర్వతముయొక్క, ఆసన్నా భూమిః = సమీపమైన క్రిందటి భూమి పేరు, Land near the foot of a mountain, तराई.
(రూర్ధ్వ) మధిత్యకా॥ ౪౫॥	అధిత్యకా॥ స్త్రీ॥ ౧ – ఉర్ధ్వమ్ = పర్వతము యొక్క మీఁదిభూమిపేరు, Land on a mountain, पहाड़पर जमीन.
ధాతు (ర్మనశ్శిలా ద్యద్రేః)	ధాతుః॥ పు॥ ౧–అద్రేః = పర్వతముయొక్క, మనశ్శిలా = హరితాళము, ఆది = మొదలయిన శిలావికారములకన్నిటికిని సామాన్యనామము, A mineral or fossil, धातुपदार्थ.
గైరికం (తు విశే షతః)।	గైరికమ్॥ న॥ ౧ – వాని విశేషనామము, Red chalk, गेरू.
నికుఞ్జకుఞ్జౌ (వాక్లీ బే లతాదిపిహితోద రే)॥ ౪౬.॥	నికుఞ్జః–కుఞ్జః॥ పు॥ ౨–లతాదిపిహితోదరే = తీఁగలు మొదలయినవానిచేతఁ గప్పఁబడి గృహమువలె నున్న పొదలపేళ్లు, A bower; a place overgrown with creepers, &c. निकुंज.
ఇతి శైలవర్గః	పర్వతములకు సంబంధించిన పదసమూహము ముగిసెను.

అటవ్యరణ్యం విపినం గహనం కాననం వనమ్।	అటవీ॥ స్త్రీ॥ అరణ్యమ్–విపినమ్–గహనమ్–కాననమ్–వనమ్॥ న॥ ౬–అడవిపేళ్లు. కానన వనశబ్దములు తోఁటకును పేళ్లని కొంద అందురు. A grove, A forest, जंगल.
మహారణ్య మర ణ్యానీ	మహారణ్యమ్॥ న॥–అరణ్యానీ॥ స్త్రీ॥ ౨–దొడ్డ యడవిపేళ్లు, A large forest, बड़ा जंगल.

గృహారామస్తు నిష్కుటః॥ ౪౭॥	గృహారామః-నిష్కుటః॥ పు॥ ౨ - ఇంటి చేరువనున్న తోఁటపేళ్లు, A grove near a house, बगीचा.
ఆరామ (స్స్యా) దుపవనం (కృత్రిమం వనమేవ తత్) ।	ఆరామః॥ పు॥ - ఉపవనమ్॥ న॥ ౨-కృత్రిమమ్=మనుష్యులుపెట్టిన;తద్వనమ్=ఆ వనము పేళ్లు, A garden, बाग.
(అమాత్య గణికా గేహోపవనే) వృక్షవాటికా॥ ౪౮॥	వృక్షవాటికా॥ స్త్రీ॥ ౧-అమాత్యగణికాగేహోపవనే=ప్రధానుల యొక్కయు వేశ్యల యొక్కయు ఇండ్లలోపలి తోఁటపేరు, घर के भीतरका बगीचा.
(పుమా) నాక్రీడ ఉద్యానం (రాజ్ఞస్సాధారణం వనమ్) ।	ఆక్రీడః॥ పు॥ ఉద్యానమ్॥ న॥ ౨ - సాధారణమ్ = సకలజనులకు సాధారణమయిన, రాజ్ఞః = రాజుయొక్క, వనమ్ = ఉపవనము పేళ్లు, A public park, उपवन.
(స్యాదేతదేవ) ప్రమదావన (మన్తఃపురోచితమ్)॥ ౪౯॥	ప్రమదావనమ్ (పా) ప్రమదవనమ్॥ న॥ ౧ - అన్తఃపురోచితమ్ = అంతఃపురమునకు మాత్ర ముచితమైన, ఏతదేవ = ఈ రాజు తోఁటపేరు, A royal pleasure garden, राज का बगीचा.
వీథ్యాలిరావలిః పఙ్క్తిః-శ్రేణీ	వీథిః-ఆలిః-ఆవలిః-పఙ్క్తిః-శ్రేణీ ॥స్త్రీ॥ ౫ - పంక్తిమాత్రము పేళ్లు, A row or range, पंक्ति.
రేఖాస్తు రాజయః।	రేఖా (పా) లేఖా-రాజిః ॥స్త్రీ॥ ౨-ఎడతెగక దట్టమైన పంక్తిపేళ్లు, A continuous line, कतार.
వన్యా (వనసమూహే స్యా)	వన్యా ॥స్త్రీ॥ ౧ - వన సమూహము పేరు, A multitude of groves, वनसमूह.

దఙ్కురోఽభినవో ద్భిది॥ ౫౦॥ అఙ్కురః (పా)అఙ్కూరః-అభినవోద్భిత్॥ ద్॥ పు॥ ౨-క్రొత్తమొలకపేళ్లు, A germin or sprout, अंकुर.

వృక్షో మహీరుహ శ్శాఖీ విటపీ పాదప స్తరుః। అనోకహః కుట స్సాలః పలాశీ ద్రు ద్రుమాగమాః॥ ౫౧॥ వృక్షః-మహీరుహః-శాఖీ॥న్॥-విటపీ॥న్॥-పాదపః-తరుః-అనోకహః-కుటః-సాలః-పలాశీ॥న్॥-ద్రుః-ద్రుమః-అగమః॥పు॥ ౧౩-వృక్షము పేళ్లు, A tree, पेड़.

వానస్పత్యః(ఫలైః పుష్పాత్) వానస్పత్యః॥పు॥ ౧-పుష్పాత్=పుష్పము వలనం బుట్టిన, ఫలైః=ఫలములతోఁ గూడిన మామిడి మొదలయిన వృక్షముల పేరు. A tree fructifying from blossoms; as the mango &c. फूल का फलनेवाले पेड़.

(తై రపుష్పా)ద్వనస్పతిః। వనస్పతిః॥పు॥ ౧-అపుష్పాత్=పువ్వులు లేక కలిగిన ఫలములతోఁ గూడిన పనస మొదలయిన వృక్షముల పేరు. A tree fructifying without apparent blossoms; as the bread-fruit &c. फूल के विना फलनेवाले पेड़.

ఓషధ్యః (ఫలపాకాన్తాః) ఓషధ్యః॥స్త్రీ॥ ౧-ఫలపాకాన్తాః=పండుచునే నశించు అరఁటి వరి మొదలైనవాని పేరు, An annual plant, फलते ही नष्टहोने वाला पेड़.

(స్యా) దవన్ధ్యః ఫలే గ్రహిః॥ ౫౨॥ అవన్ధ్యః - ఫలేగ్రహిః॥ ౨ - గొడ్డుపోక ఫలించు మ్రాఁకు పేళ్లు, Fruitful, फलने वाला पेड़.

వన్ధ్యోఽఫలోఽవకేశీ చ వన్ధ్యః - అఫలః - అవకేశీ ॥న్॥ ౩-గొడ్డు మ్రాని పేళ్లు, Barren; fruitless, फलविहीन पेड़.

ఫలవాన్ ఫలినః ఫలీ।

ఫలవాన్॥త్॥-ఫలినః-ఫలీ॥న్॥ ౩-తత్కాలమునం బండియున్న మ్రానిపేళ్లు, Bearing fruit, सद्य फलयुक्त पेड़.

ప్రఫుల్లోత్ఫుల్ల సంఫుల్ల వ్యాకోశ వికచ స్ఫుటాః॥ ౫౩॥ ఫుల్ల (శ్చైతే వికసితే

ప్రఫుల్లః-ఉత్ఫుల్లః-సంఫుల్లః-వ్యాకోశః-(పా) వ్యాకోషః-వికచః-స్ఫుటః-ఫుల్లః-వికసితః॥ ౮-వికసించినదానిపేళ్లు, Blown as a flower, खिला हुआ.

స్యురవన్ధ్యాదయ(స్త్రిషు)।

అవంధ్యశబ్దము మొదలు వికసితశబ్దము వఱకు నన్నిశబ్దములును త్రిలింగములు.

స్థాణు(రస్త్రీ)ధ్రు(వ శ్శఙ్కుః

స్థాణుః॥ప్న॥-ధ్రువః-శఙ్కుః॥పు॥ ౩-మోటుపేళ్లు, The trunk of a lopped tree, तना.

(హ్రస్వశాఖా శిఫః) క్షుపః ॥ ౫౪॥

క్షుపః॥ పు॥ ౧-కుఱుచకొమ్మలును ఊడలును గలిగియున్న గుజ్జుమ్రాఁకు పేరు, A small tree with short branches, छोटी डालियों का छोटा पेड़.

(అప్రకాణ్డే) స్తమ్బగుల్మౌ

స్తమ్బః-గుల్మః॥ పు॥ ౨-ప్రకాండము లేక ఆకులు తఱుచుగాఁగలదానిపేళ్లు, ప్రకాండమన వేళ్లకును కొమ్మలకును నడుమనుండు భాగము, A shrub, झाड़ी.

వల్లీతు వ్రతతిర్లతా।

వల్లీ (పా) వల్లిః-వ్రతతిః-లతా॥ స్త్రీ॥ ౩-తీఁగెపేళ్లు, A creeper, लता.

(లతా ప్రతానినీ) వీరుద్గుల్మిన్యులప ఇత్యపి॥ ౫౫॥

వీరుత్॥ ధ్॥-గుల్మినీ॥ స్త్రీ॥-ఉలపః॥ పు॥ ౩-తీఁగెల గుంపు గల పొదపేళ్లు. ఆకుల సమూహము గల తీఁగెపేళ్లని కొందఱు, A spreading creeper, लता.

(నగాద్యారోహ)ఉచ్ఛ్రాయ ఉత్సేధశ్చోచ్ఛ్రయశ్చ (సః)।

ఉచ్ఛ్రాయః - ఉత్సేధః-ఉచ్ఛ్రయః॥ పు॥ 3 - నగాద్యారోహః = పర్వతాదుల పొడవు పేళ్లు, The height of a tree, hill &c. उच्छ्राय.

(అస్త్రీ) ప్రకాణ్డ స్కన్ధ (స్యాన్మూలాచ్ఛాఖావధే స్తరోః)॥ ౧౬॥

ప్రకాణ్డః॥పు॥-స్కన్ధః॥పు॥ ౨-మూలాత్ = వేరు మొదలు, శాఖావధేః = కొమ్మలవఱకుఁ గల, తరోః = చెట్టుయొక్క మధ్యభాగము, The trunk, प्रकाण्ड.

(సమే) శాఖాలతే

శాఖా - లతా॥ స్త్రీ॥ ౨ - కొమ్మపేళ్లు, A branch, शाखा.

స్కన్ధశాఖా శాలే

స్కన్ధశాఖా - శాలా॥ స్త్రీ॥ ౨ - ప్రాఁకు మొదటికొమ్మపేళ్లు, A principal branch, प्रमुख शाखा.

శిఫా జటే।

శిఫా-జటా॥ స్త్రీ॥ ౨-చెట్టు మొదటియూడల పేళ్లు, A fibrous root, जड़.

(శాఖాశిఫా) ఽవరోహ (స్స్యాన్మూలాచ్చాగ్రంగతాలతా)॥ ౧౭॥

అవరోహః॥ పు॥ ౧ - శాఖాశిఫా = చెట్టు కొమ్మలయందలి యూడలకును, మూలాత్ = చెట్టు మొదటనుండి, అగ్రమ్ = కొనవఱకు, గతా = పోయిన, లతా = తీగెకును పేరు, A scandent fibre, बढने वाली लता.

శిరోఽగ్రం శిఖరం (వానా)

శిరః॥ న॥ - అగ్రమ్॥ న॥ - శిఖరమ్॥ పు॥ 3-చెట్టుకొనపేళ్లు, The top or crown of tree, पेड का शिखर.

మూలం బుధ్నోఽఙ్ఘ్రినామకః।

మూలమ్॥ న॥ బుధ్నః (పా) బ్రధ్నః - అఙ్ఘ్రినామకః॥ పు॥ 3 - చెట్టు మొదటిపేళ్లు, The root, जड़.

సారో మజ్జా (సమా)

సారః - మజ్జా॥ న, పు॥ (పా) మజ్జా స్త్రీ॥ ౨ - చెట్టులో నుండు చేవపేళ్లు, The pith, गूदा.

త్వక్ (స్త్రీ)వల్కం వల్కల (మస్త్రియామ్)॥ ౧౮॥	త్వక్॥ చ్, స్త్రీ॥ - వల్కమ్-వల్కలమ్। ప్న॥ ౩-నారపేళ్లు, The bark, छाल.
కాష్ఠం దా	కాష్ఠమ్ - దారు॥ న॥ ౨ - కొయ్యపేళ్లు, Wood, लकड़ी.
ర్విన్ధనం త్వేధఇధ్మ మేధస్సమిత్ (స్త్రీయామ్)।	ఇన్ధనమ్-ఏధః॥ స్, న॥-ఇధ్మమ్॥ న॥-ఏధః॥ పు॥ - సమిత్॥ ధ్, స్త్రీ॥ ౫ - సమిధల పేళ్లు, Fuel, ईंधन.
నిష్కుహః కోటరం (వానా)	నిష్కుహః॥ పు॥-కోటరమ్॥ ప్న॥ ౨-మ్రాని తొఱ్ఱ పేళ్లు, The hollow of a tree, खोखला.
వల్లరీ మఞ్జరీ (స్త్రీయాం)॥ ౧౯॥	వల్లరీ - మఞ్జరీ॥ స్త్రీ॥ ౨ - పువ్వులగుత్తికిఁగాని పూచినకొమ్మకుఁగాని పేళ్లు. ఇవి ఇకారాంతములును, A flower-stalk; a compound pedicel, बौरी.
పత్త్రంపలాశంఛదనం దలం పర్ణం ఛదః (పుమాన్)। పల్లవో (ఽస్త్రీ) కిసలయం	పత్త్రమ్-పలాశమ్-ఛదనమ్-దలమ్-పర్ణమ్॥ న॥ - ఛదః॥ పు॥ ౬ - ఆకుల పేళ్లు, A leaf foliage, पत्ता. పల్లవః॥ ప్న॥ కిసలయమ్॥ న॥ ౨ - చిగురు పేళ్లు, ఆకులతోఁ గూడిన గంటుపేళ్లని కొందఱందురు. A sprout or shoot. A twig full of young leaves, पल्लव.
విస్తారోవిటపో (ఽస్త్రీయామ్) ॥ ౨౦॥	విస్తారః॥ పు॥ - విటపః॥ ప్న॥ ౨-కొమ్మలు చిగుళ్లు మొదలయిన వాని సమూహము పేళ్లు, The branch and its shoot, डाली और उसके पल्लव.
(వృక్షాదీనాంఫలం) సస్యం	సస్యమ్ (పా) శస్యమ్। న॥ ౧-వృక్షములు మొదలయిన వాని ఫలముపేరు, Fruit; crops; harvest, सस्य.

వృన్తం ప్రసవబన్ధనమ్।

వృన్తమ్-ప్రసవబన్ధనమ్॥ న॥ ౨-తొడిమ పేళ్లు, The foot stalk of a leaf or fruit; the peduncle, गुच्छा.

(ఆమే ఫలే)శలాటుః

శలాటుః॥ త్రి॥ ౧-పండనికాయ, Unripe fruit, कच्चाफल.

(స్యాచ్ఛుష్కే) వాన (ముభేత్రిషు)॥ ౬౧॥

వానమ్॥ త్రి॥ ౧-ఎండుకాయ పేరు, Dried fruit, मेवा.

క్షారకో జాలకం (క్లీబే)

క్షారకః॥ పు॥-జాలకమ్॥ న॥ ౨-కొందఱు పసరు మొగ్గలకును, కొందఱు పసరుకాయలకును, కొందఱు మొగ్గల గుమికిని పేళ్లని చెప్పిరి. A bud or germ, नई कली.

కలికా కోరకో(ఽస్త్రియామ్)।

కలికా॥ స్త్రీ॥-కోరకః॥ పు॥ ౨-ఇంచుకంత వృద్ధిఁబొందిన మొగ్గలపేళ్లు, An unblown flower, कोरक.

(స్యా) ద్గుచ్ఛక స్తు స్తబకః

గుచ్ఛకః-స్తబకః॥ పు॥ ౨-గన్నేరు మొదలైనవానియందు నొక కొమ్మయందుఁ గానఁబడు ననేక పుష్పముల గుత్తిపేళ్లు, A cluster of blossoms, गुच्छा.

కుట్మలో ముకులో(ఽస్త్రియామ్)॥ ౬౨॥

కుట్మలః॥ పు॥ - ముకులః॥ పు॥ ౨-అపుడు వికసింపఁగల మొగ్గలపేళ్లు, An opening bud, मुकुल.

(స్త్రియః) స్సుమనసః పుష్పం ప్రసూనం కుసుమం సుమమ్।

సుమనసః॥ స్త్రీ,బ॥ పుష్పమ్-ప్రసూనమ్-కుసుమమ్-సుమమ్॥ న॥ ౫-పువ్వులపేళ్లు, సుమనశ్శబ్దము ఏకవచనమునను గలదు. A flower, फूल.

మకరన్దః పుష్పరసః

మకరన్దః-పుష్పరసః॥పు॥ ౨-పూఁదేనెపేళ్లు, The honey of flowers, मकरंद.

పరాగ స్సుమనో రజః ౬౩॥	పరాగః॥ పు॥ సుమనోరజః॥ స్, న॥ ౨– పుష్పొడి పేళ్లు, The pollen of a flower farina, पराग.
(ద్విహీనం ప్రసవే సర్వం)	సర్వమ్ = (రాంగల వృక్షలతాదులు, అన్నియు, ప్రసవే=పుష్పఫలవాచకమైనపుడు; ద్విహీనమ్ = స్త్రీలింగ పుల్లింగములు లేనిది) నపుంసకమే యనుట.
(హరీతక్యాదయః స్త్రియామ్)।	హరీతక్యాదయః=హరీతకి కోశాతకి మొదలైనవి, ప్రసవే=పుష్పఫలవాచకమైనపుడు, స్త్రియామ్=స్త్రీలింగమునందు వర్తించును.
ఆశ్వత్థవైణవ ప్లాక్ష నైయగ్రోధైఙ్గుదం (ఫలే)॥ ౬౪॥ బార్హతంచ	ఆశ్వత్థమ్ – వైణవమ్–ప్లాక్షమ్–నైయగ్రోధమ్–ఐఙ్గుదమ్–బార్హతమ్॥ న॥ ౬ – వరుసగా అశ్వత్థాదివృక్షముల ఫలముపేళ్లు.
(ఫలే జమ్బ్వాః) జమ్బ్వః (స్త్రీ) జమ్బు జామ్బవమ్।	జమ్బ్వః॥స్త్రీ॥జమ్బు–జామ్బవమ్॥౩–జమ్బ్వాః ఫలే=నేరేడుపండుపేళ్లు, The rose-apple fruit, जामुन.
(పుష్పే జాతీప్రభృతయ స్స్వలిఙ్గాః)	జాతీప్రభృతయః=జాతీమల్లికాశేఫాలికాది శబ్దములు, పుష్పే=పుష్పవాచకములైనపుడు, స్వలిఙ్గాః=తమలింగములు గలవి; స్త్రీలింగములే యనుట.
(వ్రీహయః ఫలే)॥ ౬౫॥	వ్రీహయః = వ్రీహిమాషముద్గయవాదిశబ్దములు, ఫలే = ఫలవాచకమయినపుడు, స్వలిఙ్గాః = తమలింగములు గలవి; పుల్లింగములే యనుట.

(విదార్యాద్యాస్తు మూలేఽపి)

విదార్యాద్యాః = విదారీ గమ్భారీ మొదలైన శబ్దములు, మూలేఽపి=పుష్పమునకే కాక మూలమునకు వాచకములయినపుడును, స్వలిఙ్గాః = తమలింగములు గలవి; స్త్రీలింగములే యనుట.

(పుష్పే క్లీబేఽపి పాటలా)।

పాటలా=పాటలాశబ్దము, పుష్పే=పుష్పవాచకమయినపుడు, క్లీబేఽపి=నపుంసకలింగమునందును, అపిశబ్దమువలన స్త్రీలింగమందును వర్తించును.

బోధిద్రుమశ్చలదలః పిప్పలః కుఞ్జరాశనః॥ అశ్వత్థే

బోధిద్రుమః-చలదలః-పిప్పలః-కుఞ్జరాశనః-అశ్వత్థః॥ పు॥ ౫ - రావిచెట్టు, The holy fig-tree; Ficus religiosa, अश्वत्थ.

ఽథ కపిత్థే (స్యు)ర్దధిత్థగ్రాహిమన్మథాః। (తస్మిన్) దధిఫలః పుష్పఫలదన్తశఠావపి॥ ౬౭॥

కపిత్థః-దధిత్థః-గ్రాహీ॥ న్॥-మన్మథః-దధిఫలః-పుష్పఫలః-దన్తశఠః॥పు॥ ౭-వెలగచెట్టు, The wood-apple tree, Feronia elephantium, कपित्थ का पेड.

ఉదుమ్బరే జన్తుఫలో యజ్ఞాఙ్గో హేమదుగ్ధకః।

ఉదుమ్బరః-జన్తుఫలః-యజ్ఞాఙ్గః-హేమదుగ్ధకః॥ పు॥ ౪-అత్తిచెట్టుపేళ్లు, Glomerous fig-tree, अजीर का पेड.

కోవిదారే చమరికః కుద్దాలో యుగపత్త్రికః॥ ౬౮॥

కోవిదారః-చమరికః-కుద్దాలః-యుగపత్త్రికః॥ పు॥ ౪-ఎఱ్ఱకాంచనపుచెట్టుపేళ్లు, Mountain ebony, Bauhinia varigegata, कोविदार.

సప్తపర్ణో విశాలత్వక్ఛారదో విషమచ్ఛదః

సప్తపర్ణః॥పు॥-విశాలత్వక్॥ చ్, సీ॥ శారదః॥ పు॥ (పా) శారదీ॥ సీ॥-విషమచ్ఛదః॥ పు॥ ౪-

ఏడాకులరటిపేళ్లు, Echites scholaris, केला वृक्ष विशेष.

ఆరగ్వధే రాజవృక్షశ్శమ్యాక చతురఙ్గులాః॥ ౬౯॥ ఆరేవతవ్యాధిఘాతకృతమాల సువర్ణకాః।

ఆరగ్వధః (పా) ఆరుగ్వధః – రాజవృక్షః – శమ్యాకః (పా) శమ్పాకః, సమ్పాకః–చతురఙ్గులః – ఆరేవతః – వ్యాధిఘాతః–కృతమాలః– సువర్ణకః॥ పు॥ ౮ – రేలచెట్టుపేళ్లు, Cassia fistula.

(స్యు)ర్జమ్బీరే దన్తశఠజమ్భజమ్భీరజమ్భలాః॥ ౭౦॥

జమ్బీరః – దన్తశఠః – జమ్భః–జమ్భీరః– జమ్భలః॥ పు॥ ౫–నిమ్మచెట్టుపేళ్లు, Lemon tree, नीबू का पेड़.

వరుణే వరణస్సేతుస్తిక్తశాకః కుమారకః

వరుణః–వరణః–సేతుః – తిక్తశాకః – కుమారకః॥ పు॥ ౫–ఉలిమిరిచెట్టుపేళ్లు, Crataeva Tapia, वरुण.

పున్నాగే పురుషస్తుఙ్గః కేసరో దేవవల్లభః॥ ౭౧॥

పున్నాగః – పురుషః – తుఙ్గః– కేసరః– దేవవల్లభః॥ పు॥ ౫ – సురపొన్నపేళ్లు, Rottlera tinctoria, केसर.

పారిభద్రే నిమ్బతరుర్మన్దారః పారిజాతకః।

పారిభద్రః – నిమ్బతరుః – మన్దారః–పారిజాతకః॥ పు॥ ౪–పారిజాతముపేళ్లు, Coral tree. पारिजात.

తినిశే స్యన్దనో నేమీ రథద్రురతిముక్తకః॥ వఞ్జులశ్చిత్రకృ

తినిశః–స్యన్దనః–నేమిః–రథద్రుః– అతిముక్తకః–వఞ్జులః–చిత్రకృత్॥ పు॥ ౭– నెమ్మిచెట్టుపేళ్లు, Dalbergia Oujeinensis, वंजुल.

చ్చా (థద్వా) పీతనకపీతనౌ। ఆమ్రాతకే

పీతనః–కపీతనః–ఆమ్రాతకః॥ పు॥ ౩–అంబాళపుచెట్టు పేళ్లు, Spondias mangifera पीतन.

మధూకే తు గుడ

మధూకః–గుడపుష్పః–మధుద్రుమః – వా

పుష్పమధుద్రుమౌ ॥ వానప్రస్థ మధుష్ఠీలౌ

ప్రస్థః - మధుష్ఠీలః॥ పు॥ ౫-ఇప్పమ్రాని పేళ్లు, Bassia latifolia, मधूक.

జలజేఽత్ర మధూలకః।

మధూలకః॥ పు॥ ౧ - నీటఁబుట్టిన యిప్పమ్రాని పేరు.

పీలౌ గుడఫలస్స్రంసీ

పీలుః-గుడఫలః-స్రంసీ॥ న్, పు॥ ౩-గోఁగు పేళ్లు, Cannabis sativa, Careya arborea.

(తస్మింస్తు గిరిసమ్భవే)॥ ౭౮॥ అక్షోట కన్దరాలౌ (ద్వౌ)

అక్షోటః-కన్దరాలః (పా) కర్పరాలః॥ పు॥ ౨-గిరిసమ్భవేతస్మిన్ =కొండగోఁగు, guglans regia.

అఙ్కోలే తు నికోచకః।

అఙ్కోలః-నికోచకః॥ పు॥ ౨-ఊడుగుచెట్టు పేళ్లు, Alangium.

పలాశే కింశుకః పర్ణో వాతపోథో

పలాశః - కింశుకః - పర్ణః-వాతపోథః॥ పు॥ ౪ - మోదుగచెట్టు పేళ్లు, Butea frondosa, पलाश.

(ఽథ) వేతసే॥ ౭౯॥ రథాభ్ర పుష్పవిదుల శీత వానీరవఞ్జులాః।

వేతసః-రథః - అభ్రపుష్పః - విదులః (పా) విదురః-శీతః-వానీరః-వఞ్జులః॥ పు॥ ౭-ప్రబ్బలి చెట్టు పేళ్లు, The rattan plant, वेतस.

(ద్వౌ) పరివ్యాధ విదులౌ నాదేయీ చామ్బువేతసే॥ ౮౦॥

పరివ్యాధః-విదులః-నాదేయీ॥ సీ॥-అమ్బువేతసః॥ పు॥ ౪ - నీరుప్రబ్బలిచెట్టు పేళ్లు.

శోభాఞ్జనే శిగ్రు తీక్ష్ణగన్ధకాక్షీబ మోచకాః।

శోభాఞ్జనః-శిగ్రుః-తీక్ష్ణగన్ధకః-అక్షీబః-(పా) అక్షిబః-మోచకః॥ పు॥ ౫-మునగచెట్టు పేళ్లు, Moringa Pterygosperma.

(రక్తోఽసౌ) మధుశిగ్రు (స్స్యాత్)

మధుశిగ్రుః॥ పు॥ ౧-ఎఱ్ఱపువ్వుల మునగ పేరు.

దరిష్టః ఫేనిల (స్సమౌ)॥ ॥ ౭౭

అరిష్టః-ఫేనిలః॥ పు॥ ౨-కుంకుడు చెట్టు పేళ్లు, Soap-nut tree, रीठा.

బిల్వశ్శాణ్డిల్యశ్శైలూ శామాలూర శ్రీఫలా వపి।

బిల్వః-శాణ్డిల్యః-శైలూరః-మాలూరః-శ్రీఫలః॥ పు॥ ౫-మారేడు చెట్టు పేళ్లు, Egle Marmelos, बिल्व

ప్లక్షో జటీ పర్కటీ (స్యాత్)

ప్లక్షః-జటీ॥న్, పు॥ పర్కటీ॥ న్, పు॥ (పా) జటీ-పర్కటీ॥ స్త్రీ। 3 - జువ్వి చెట్టు పేళ్లు, Ficus venosa, जटी.

న్యగ్రోధో బహుపాద్వటః॥ ౭౮॥

న్యగ్రోధః - బహుపాత్॥ ద్॥ వటః॥ పు॥ 3 - మఱ్ఱి చెట్టు, Banyan or the Indian fig tree, बरगद.

గాలవశ్శాబరో లోధ్రస్తిరీట స్తిల్వమార్జనౌ।

గాలవః - శాబరః (పా) సాబరః-లోధ్రః-తిరీటః-తిల్వః-మార్జనః॥ పు॥ ౬-లొద్దుగు చెట్టు పేళ్లు, Tymplocos racemosa.

ఆమ్ర శ్చూతో రసాలో

ఆమ్రః-చూతః-రసాలః॥ పు॥ 3 - మామిడి చెట్టు పేళ్లు, Mango tree, आम.

(ఽసౌ)సహకారో (ఽతిసౌరభః)॥ ౭౯॥

సహకారః॥ పు॥ ౧ - అతిసౌరభః అసౌ= మిక్కిలి పరిమళముగల మామిడి, A very fragrant sort of mango, एक आम का वृक्ष विशेष.

కుమ్భోలూఖలకే (క్లీబే) కౌశికో గుగ్గులుః పురః।

కుమ్భమ్ - ఉలూఖలకమ్॥ న॥ - కౌశికః-గుగ్గులుః-పురః॥ పు ౫- గుగ్గిలపు చెట్టు పేళ్లు, The baubul tree. Bdellium, वबुल కుమ్భోలూఖలకమ్ - అని యేకనామముగా కొందఱందురు.

శేలుః శ్లేష్మాతకశ్శీత ఉద్దాలో బహువారకః॥ ౮౦॥

శేలుః-శ్లేష్మాతకః-శీతః-ఉద్దాలః - బహువారకః॥ పు॥ ౫ - విరిగిచెట్టుపేళ్లు, Gordia myxa.

రాజాదనం ప్రియాలశ్చ సన్నకద్రుర్ధనుఃపటః।

రాజాదనమ్॥న॥ ప్రియాలః (పా) పియాలః-సన్నకద్రుః-ధనుఃపటః (పా) ధనుపటః॥ పు॥ ౪-మోరటిచెట్టు పేళ్లు, Ghironjia sapida.

గమ్భారీ సర్వతోభద్రా కాశ్మరీ మధుపర్ణికా॥ ౮౧॥ శ్రీపర్ణీ భద్రపర్ణీ చ కాశ్మర్యశ్చ

గమ్భారీ-సర్వతోభద్రా-కాశ్మరీ-మధుపర్ణికా-శ్రీపర్ణీ-భద్రపర్ణీ॥ సీ॥ కాశ్మర్యః॥ పు॥ ౭-గుమ్ముడుచెట్టుపేళ్లు, Gmelina arborea, गंभारी.

(పృథద్వయోః)। కర్కన్ధూర్బదరీ కోలీ ఘోణ్టా

కర్కన్ధూః॥ పు॥ బదరీ - కోలీ-ఘోణ్టా॥ సీ॥ ౪-రేఁగుచెట్టుపేళ్లు.| మొదటి 3 ను గంగరేఁగునకును, ఘోణ్టాశబ్దము రేఁగుబండునకును పేళ్లందురు. बदरी.

కువలఫేనిలే॥ ౮౨॥ సౌవీరం బదరం కోల

కువలమ్ - ఫేనిలమ్ - సౌవీరమ్-బదరమ్ - కోలమ్॥ న॥ ౫-రేఁగుపండుపేళ్లు, Zizyphus jujuba, बदरी फल.

(మథ స్యా)త్స్వాదుకణ్టకః। వికఙ్కతస్స్రువావృక్షో గ్రన్థిలో వ్యాఘ్రపాదపి॥ ౮౩॥

స్వాదుకణ్టకః - వికఙ్కతః - స్రువావృక్షః-గ్రన్థిలః-వ్యాఘ్రపాత్॥ ద్, పు॥ ౫-పుల్లవెలఁగ పేళ్లు, Flacourtia sapida.

ఐరావతో నాగరఙ్గో

ఐరావతః-నాగరఙ్గః॥ పు॥ ౨-నారదపుచెట్టు పేళ్లు, Orange, नारंगी.

నాదేయీ భూమి

నాదేయీ-భూమిజమ్బుకా॥ సీ॥ ౨ - కాకి

జమ్బుకా।	నేరేడుపేళ్లు. ఈరను నారదముపేళ్లందురు.
తిన్దుక స్ఫూర్జకః కాల స్కన్ధశ్చ శితిసారకే॥ ౧౪॥	తిన్దుకః-స్ఫూర్జకః-కాలస్కన్ధః-శితిసారకః॥ పు॥ ౪ - తుమికి చెట్టు పేళ్లు, Diospyros glutionsa, तमाल.
కాకేన్దుః కులకః కాక పీలుకః కాక తిన్దుకే।	కాకేన్దుః-కులకః-కాకపీలుకః-కాకతిన్దుకః॥ పు॥ ౪ - నల్లతుమికి పేళ్లు, Diospyros tomenfosa, काला तमाल.
గోలీఢో ఝాటలో ఘణ్టా పాటలిర్మోక్షముష్కకౌ॥ ౧౫॥	గోలీఢః (పా) గోలీహః-ఝాటలః॥ పు॥ - ఘణ్టా-పాటలిః (పా) పాటలా॥ స్త్రీ॥ - మోక్షః-ముష్కకః (పా) ముష్కరః॥ పు॥ ౭-మొక్కపుచెట్టుపేళ్లు, पाडल.
తిలకః క్షురకః శ్రీమాన్	తిలకః-క్షురకః-శ్రీమాన్॥ త్,పు॥ 3-తిలకపుచెట్టు, तिलक.
(సమౌ) పిచులఝాబుకౌ।	పిచులః-ఝాబుకః॥పు॥ ౨-పక్కెచెట్టుపేళ్లు, The tamarix tree.
శ్రీపర్ణికా కుముదికా కుమ్భీ కైడర్యకట్ఫలౌ॥ ౧౬॥	శ్రీపర్ణికా - కుముదికా - కుమ్భీ॥ స్త్రీ॥ - కైడర్యః-కట్ఫలః॥ పు॥ ౫ - పేఁకు చెట్టుపేళ్లు, Teak, सागैन.
క్రముకః పట్టికాఖ్య (స్స్యా) త్పట్టీలాక్షాప్రసాదనః।	క్రముకః - పట్టికాఖ్యః - పట్టీ॥ న్॥ లాక్షాప్రసాదనః॥ పు॥ ౪ - ఎఱ్ఱలొద్దుగుపేళ్లు, लाख.
తూదస్తు యూపః క్రముకో బ్రహ్మణ్యో బ్రహ్మదారుచ॥ ౧౭॥ తూలంచ	తూదః - యూపః (పా) పూగః-క్రముకః-బ్రహ్మణ్యః॥ పు॥ బ్రహ్మదారు - తూలమ్॥ న॥ ౭-గంగరావి పేళ్లు, Hibiscus pobulneus, शहतूत.
నీపప్రియక కద	నీపః-ప్రియకః-కదమ్బః-హాలిప్రియః॥ పు॥

వ్యాపస్తు హలిప్రియే।	౪ - కడపచెటుపేళ్లు, Nauclea orientalis, कदम्ब.
వీరవృక్షోఽరుష్కరోఽగ్నిముఖీ భల్లాతకీ (త్రిషు)॥ ౮౮॥	వీరవృక్షః-అరుష్కరః॥ పు॥ - అగ్నిముఖీ॥ స్త్రీ॥ - భల్లాతకీ॥ త్రి॥ ౪ - జీడిచెట్టు పేళ్లు, Marking nut.
గర్దభాణ్డేకన్దరాల కపీతన సుపార్శ్వకాః। ప్లక్షశ్చ	గర్దభాణ్డః - కన్దరాలః - కపీతనః - సుపార్శ్వకః - ప్లక్షః॥ పు॥ ౫ - కలుజువ్వి పేళ్లు, Ficus tuperculata, कन्दराल.
తిన్తిడీ చిఞ్చా ఽఽమ్లికాఽ	తిన్తిడీ (పా) తిన్త్రిడీ-చిఞ్చా-ఆమ్లికా॥ స్త్రీ॥ ౩ - చింతచెట్టు పేళ్లు, Tamarind tree, इमली.
(థో) పీతసారకే॥ ౮౯॥ సర్జకాఽసన బన్ధూకపుష్ప ప్రియక జీవకాః।	పీతసారకః-సర్జకః-అసనః (పా) ఆసనః-బన్ధూకపుష్పః-ప్రియకః-జీవకః॥ పు॥ ౬ - వేగిచెట్టు పేళ్లు, Terminalia alata tomentosa, बन्धूक.
సాలేతు సర్జః కార్ష్యాశ్వకర్ణకా స్సస్యసంవరః॥ ౯౦॥	సాలః-సర్జః-కార్ష్యః (పా) కార్శ్యః-అశ్వకర్ణకః-సస్యసంవరః॥ పు॥ ౫-మద్దిచెట్టు పేళ్లు, Pentaptera arjuna, साखू.
నదీసర్జో వీరతరు రిన్ద్రద్రుః కకుభోఽర్జునః।	నదీసర్జః - వీరతరుః - ఇన్ద్రద్రుః - కకుభః-అర్జునః॥ పు॥ ౫ - ఏఱుమద్దిచెట్టు పేళ్లు, अर्जुन वृक्ष.
రాజాదన ఫలాధ్యక్షే క్షీరికాయా	రాజాదనమ్-ఫలాధ్యక్షమ్॥ న॥ - క్షీరికా॥ స్త్రీ॥ ౩-పాలచెట్టు పేళ్లు, क्षीरी.
(మథద్వయోః) ౯౧॥ ఇఙ్గుదీ తాపసతరు	ఇఙ్గుదీ॥స్త్రీ॥-తాపసతరుః॥ పు॥ ౨-గారచెట్టు పేళ్లు, పుల్లింగమునందు ఇఙ్గుదః, Bramble, इंगुदी.

భూర్జేచర్మిమృదుత్వచౌ।

భూర్జః-చర్మీ॥ న్॥ - మృదుత్వక్॥ చ్, పు॥ 3-భుజపత్త్రపుచెట్టుపేరు, The birch tree, भोजपत्र का वृक्ष.

పిచ్ఛిలాపూరణీమోచాచిరాయుశ్శాల్మలి(ర్ద్వయోః)॥ ౯౨॥

పిచ్ఛిలా-పూరణీ-మోచా॥ స్త్రీ॥-చిరాయుః-(పా) స్థిరాయుః॥ స్, న॥ - శాల్మలిః॥ (పా) శల్మలిః॥ ప్స॥ ౫-బూరుగుచెట్టు పేళ్లు, Silk-cotton tree, शाल्मली.

పిచ్ఛాతు శాల్మలీవేష్టే

పిచ్ఛా॥ స్త్రీ॥-శాల్మలీవేష్టః॥పు॥ ౨-బూరుగుబంకపేళ్లు, Its gum, शाल्मली का गूदा.

రోచనః కూటశాల్మలిః।

రోచనః॥పు॥-కూటశాల్మలిః॥పు॥ ౨-కొండబూరుగుపేళ్లు, पहाडी शाल्मली.

చిరిబిల్వోనక్తమాలః కరజశ్చ కరఞ్జకే॥ ౯౩॥

చిరిబిల్వః-నక్తమాలః (పా) నక్తమారః-కరజః - కరఞ్జకః॥ పు॥ ౪ - కానుగు పేళ్లు, Galedupa arborea, करज.

ప్రకీర్యః పూతికరజః పూతికః కలిమారకః।

ప్రకీర్యః (పా) ప్రకీరః - పూతికరజః - పూతికః - కలిమారకః (పా) కలికారకః॥ పు॥ ౪-నెమలియడుగుచెట్టుపేళ్లు, Gray bonduc, प्रकीर.

(కరఞ్జభేదాః) షడ్గ్రన్థో మర్కట్యఙ్గారవల్లరీ॥ ౯౪॥

షడ్గ్రన్థః॥ పు॥ - మర్కటీ-అఙ్గారవల్లరీ॥ స్త్రీ॥ ఈ 3 ను వరుసగా ఆఱుగంట్లు గల కానుగునకును, తీగెకానుగునకును, నిప్పువన్నెగుర్తులు గల కానుగునకును పేళ్లు.

రోహీ రోహితకః ప్లీహశత్రుర్దాడిమపుష్పకః।

రోహీ॥న్॥-రోహితకః-ప్లీహశత్రుః-దాడిమపుష్పకః॥ పు॥ ౪-ములుమోదుగు పేళ్లు.

గాయత్రీ బాలతనయః ఖదిరోదన్తధా

గాయత్రీ॥ స్త్రీ॥ (పా) గాయత్రి॥న్॥ - బాలతనయః-ఖదిరః-దన్తధావనః॥ పు॥ ౪-చంద్ర

వనః ॥ ౯౫॥

అరిమేదో విట్ఖదిరే

కదరః(ఖదిరేసితే)। సోమవల్కో౽౭

(పృథ) వ్యాఘ్రపుచ్ఛ గన్ధర్వహస్త కౌ॥ ౯౭॥ ఏరణ్డ ఉరుబూకశ్చ రుచకశ్చిత్రకశ్చ (సః)। చఞ్చుః పఞ్చాఙ్గులో మణ్డవర్ధమానవ్యడమ్బకాః॥

(అల్పాశమీ)శమీర (స్స్యాత్)

శమీ సక్తు ఫలా శివా।

పిణ్డీతకో మరువకశ్శ్వసనః కరహాటకః॥ ౯౮॥ శల్యశ్చ మదనే

శక్రపాదపః పారిభద్రకః। భద్రదారు ద్రుకిలిమం పీతదారు చ దారు చ॥ పూతికాష్ఠం చ (సప్తస్యు ర్దేవదారు

చెట్టు పేళ్లు, Mimosa catechu, खैर.

అరిమేదః-విట్ఖదిరః॥ పు॥ ౨-దుర్గంధముగల చంద్రపేళ్లు, వెలితుమ్మపేళ్లని కొందఱందురు. A fetid mimosa.

కదరః-సోమవల్కః॥ పు॥ ౨-వెలిచంద్రపేళ్లు, A white mimosa, कद्दर.

వ్యాఘ్రపుచ్ఛః-గన్ధర్వహస్తకః-ఏరణ్డః-ఉరుబూకః-రుచకః(పా) రుబుకః-చిత్రకః-చఞ్చుః-పఞ్చాఙ్గులః-మణ్డః-వర్ధమానః-వ్యడమ్బకః॥ పు॥ ౧౧-ఆముదపుచెట్టు పేళ్లు, Palma christi, Ricinus communis, एरण्ड.

శమీరః॥ పు॥ ౧-అల్పాశమీ=పిన్నజమ్మిచెట్టు పేరు, शमीवृक्ष.

శమీ-సక్తుఫలా-శివా॥ స్త్రీ॥ 3-జమ్మిచెట్టు పేళ్లు, Mimosa albida.

పిణ్డీతకః-మరువకః-శ్వసనః-కరహాటకః-శల్యః-మదనః॥ పు॥ ౬-మంగచెట్టు పేళ్లు, Vangueria spinosa or Gardenia dumetorum, मरूआ.

శక్రపాదపః-పారిభద్రకః॥ పు॥ భద్రదారు-ద్రుకిలిమమ్-పీతదారు(పా) పూతిదారు-దారు-పూతికాష్ఠమ్॥ న॥ ౭-దేవదారువృక్షము. దేవదారుశబ్దము॥ ప్న॥ Uvaria longifolia; Commonly called deodar; देवदार.

ణ్యథద్వయోః) । పాటలిః పాటలాఽమోఘా కాచస్థాలీ ఫలేరుహా ॥ ౧౦౦॥ కృష్ణవృన్తా కుబేరాక్షీ

పాటలిః॥ ప్స॥ పాటలా – అమోఘా –(పా) మోఘా–కాచస్థాలీ(పా) కాలస్థాలీ–ఫలేరుహా–కృష్ణవృన్తా–కుబేరాక్షీ॥ సీ॥ ౭–కలిగొట్టుచెట్టు పేళ్లు, The trumpet flower, Bignonia suave olens, पाटला.

శ్యామాతు మహిలాహ్వయా। లతా గోవన్దినీగున్ద్రా ప్రియఙ్గుః ఫలినీఫలీ॥ ౧౦౧॥ విష్వక్సేనా గన్ధఫలీ కారమ్భా ప్రియకశ్చ (సా)।

శ్యామా – మహిలాహ్వయా – లతా–గోవన్దినీ – గున్ద్రా – ప్రియఙ్గుః – ఫలినీ–ఫలీ–విష్వక్సేనా–గన్ధఫలీ–కారమ్భా॥ సీ॥–ప్రియకః॥ పు॥ ౧౨ – ప్రేంకణపుచెట్టు పేళ్లు, Nauclea cadamba, A fragrant seed so named, श्यामा..

మణ్డూకపర్ణపత్త్రోర్ణ నటకట్వఙ్గడుణ్డుకాః॥ శ్యోనాకశుకనాసర్క్ష దీర్ఘవృన్తకుటన్నటాః। శోణకశ్చారలా

మణ్డూకపర్ణః – పత్త్రోర్ణః – నటః-కట్వఙ్గః–డుణ్డుకః – శ్యోనాకః – శుకనాసః–ఋక్షః–దీర్ఘవృన్తః – కుటన్నటః – శోణకః (పా) శోనకః–అరలుః (పా) అరటుః॥ పు॥ ౧౨ – దుండిగపు చెట్టు పేళ్లు; పెద్దమ్రాని పేళ్లని కొందఱందురు. Bignonia Indica, शुकनास.

తిష్యఫలా త్వామలకీ (త్రిషు)॥ ౧౦౩॥ అమృతాచ వయస్థాచ

తిష్యఫలా॥ సీ॥ – ఆమలకీ॥ త్రి॥–అమృతా–వయస్థా॥ సీ॥ ౪ – ఉసిరికచెట్టు పేళ్లు, Emblic myrobalan, Terminalia belerica, आमलकी.

(త్రిలిఙ్గస్తు) విభీతకః। అక్షస్తుషః కర్షఫలో భూతావాసః కలిద్రుమః॥ ౧౦౪॥

విభీతకః॥ త్రి॥ – అక్షః – తుషః–కర్షఫలః–భూతావాసః – కలిద్రుమః॥ పు॥ ౬ – తాండ్రచెట్టు పేళ్లు, Beleric myrobalam, खिरनी का वृक्ष.

అభయాత్వవ్యథా పథ్యా వయస్థాపూతన

అభయా–అవ్యథా–పథ్యా – వయస్థా (పా) కాయస్థా–పూతనా–అమృతా– హరీతకీ–హైమ

నాఽమృతా। హరీతకీ హైమవతీ రేచకీ శ్రేయసీశివా॥ ౧౦౫॥

వతీ-రేచకీ (పా) చేతకీ - శ్రేయసీ - శివా॥ స్త్రీ॥ ౧౧-కరక చెట్టు పేళ్లు, Yellow myrobalan, Terminalia citrina, हरीतकी.

పీతద్రుస్సరలః పూతికాష్ఠం

పీతద్రుః - సరలః॥ పు॥ పూతికాష్ఠమ్॥ న॥ ౩ - సరళపుచెట్టు పేళ్లు.

(చాథ) ద్రుమోత్పలః। కర్ణికారః పరివ్యాధో

ద్రుమోత్పలః-కర్ణికారః - పరివ్యాధః॥ పు॥ ౩ - కొండగోఁగు పేళ్లు, Pentapetes acerifolia, कर्णिकार.

లకుచో లికుచో డహుః॥ ౧౦౬॥

లకుచః-లికుచః-డహుః॥ పు॥ ౩-కమ్మరేఁగు పేళ్లు, గజనిమ్మ పేళ్లు, Artocarpus Lucucha, बड़हर.

పనసః కణ్టకిఫలో

పనసః (పా) పణసః - కణ్టకిఫలః॥ పు॥ ౨-పనసచెట్టు పేళ్లు, The jack tree, Artocarpus integrifolia, कटहल.

నిచులోఽమ్బుజ ఇజ్జలః।

నిచులః-అమ్బుజః - ఇజ్జలః (పా) హిజ్జలః॥ పు॥ ౩ - గన్నేరుచెట్టు పేళ్లు, Eugenia acutangula.

కాకోదుమ్బరికా ఫల్గుర్మలపూ ర్జఘనే ఫలా॥ ౧౦౭॥

కాకోదుమ్బరికా - ఫల్గుః-మలపూః (పా) మలయూః-జఘనేఫలా॥ స్త్రీ॥ ౪-కుక్కమేడిపేళ్లు, Opposite leaved fig-tree, मलया.

అరిష్ట స్సర్వతో భద్రహిఙ్గునిర్యాస మాలకాః। పిచుమన్ద శ్చ నిమ్బో (ఽథ)

అరిష్టః - సర్వతోభద్రః - హిఙ్గునిర్యాసః - మాలకః-పిచుమన్దః (పా) పిచుమర్దః - నిమ్బః॥ పు॥ ౬ - వేపచెట్టు పేళ్లు, Margosa tree, Melia azadirachta, नीम.

పిచ్ఛిలాఽగురు శింశపా॥ ౧౦౮॥

పిచ్ఛిలా॥ స్త్రీ॥ - అగురు॥ న॥ - శింశపా (పా) శింశుపా॥ స్త్రీ॥ ౩-ఇరుగుడుచెట్టు పేళ్లు.

కపిలాభస్మగర్భా

కపిలా-భస్మగర్భా॥ స్త్రీ॥ ౨ - కంపుగల ఇరు

(సా)	గుడుపేళ్లు. ఈ ౫ ను ఇరుగుడుపేళ్లని కొందఱందురు. Daldergis sissoo, अकसबेल.
శిరీషస్తు కపీతనః। భణ్డీలో (ఉప్యథ)	శిరీషః-కపీతనః-భణ్డీలః (పా) భణ్డీరః॥ పు॥ 3 - దిరిసెనపుచెట్టుపేళ్లు, Mimosa sirisha, शिरीष.
చామ్పేయశ్చమ్పకో హేమపుష్పకః॥ ౧౦౯॥	చామ్పేయః-చమ్పకః-హేమపుష్పకః॥ పు॥ 3 - సంపెంగచెట్టు పేళ్లు, Michelia champaca, चम्पक.
(ఏతస్యకలికా)గన్ధఫలీ (స్యాదథ)	గన్ధఫలీ॥సీ॥ ౧-ఏతస్య = సంపెఁగయొక్క, కలికా = మొగ్గపేరు, चम्पककली.
కేసరే। వకులో	కేసరః-వకులః। పు॥ ౨ - పొగడచెట్టుపేళ్లు, Mimusops elengi
వఞ్జులోఽశోకే	వఞ్జులః-అశోకః॥ పు॥ ౨ - అశోకముపేళ్లు, अशोक.
(సమా) కరకదాడిమౌ॥ ౧౧౦॥	కరకః-దాడిమః॥పు॥ ౨-దానిమ్మచెట్టుపేళ్లు, Pomegranate, अनार.
చామ్పేయః కేసరో నాగకేసరః కాఞ్చనాహ్వయః।	చామ్పేయ -కేసరః-నాగకేసరః-కాఞ్చనాహ్వయః॥ పు॥ ౪ - నాగకేసరము పేళ్లు, Mesualferrea, नागकेसर.
జయాజయన్తీ తర్కారీ నాదేయీ వైజయన్తికా॥ ౧౧౧॥	జయా-జయన్తీ-తర్కారీ-నాదేయీ-వైజయన్తికా॥ సీ॥ ౪-తక్కిలిచెట్టు పేళ్లు, A eschynomene scsban.
శ్రీపర్ణమగ్నిమన్థ (స్స్యాత్) కణికాగణికారికా। జయోఽథ	శ్రీపర్ణమ్॥ న॥ అగ్నిమన్థః॥ పు॥ కణికా - గణికారికా-జయః॥ పు॥ ౫ - నెల్లిచెట్టు పేళ్లు, Promna spinosa and longifolia, श्रीपर्ण.
కుటజశ్శక్రో వత్సకో గిరిమల్లికా॥ ౧౧౨॥	కుటజః-శక్రః-వత్సకః॥ పు॥ గిరిమల్లికా, సీ॥ ౪-కొడిసెచెట్టు పేళ్లు, Neriumantidysentericum, कुटज.

(ఏతస్యైవ) కలిఙ్గేన్ద్ర యవభద్రయవం(ఫలే)।

కలిఙ్గమ్॥ న॥ (పా) కలిఙ్గా-కాలిఙ్గీ॥ సీ॥ ఇన్ద్రయవమ్-భద్రయవమ్॥ న॥ ౩-ఏతస్యైవఫలే= ఈ కొడిసెచెట్టుయొక్క ఫలముపేళ్లు.

కృష్ణపాక ఫలావిఘ్న సుషేణాః కరమర్దకే॥ ౧౧౩॥

కృష్ణపాకఫలః - అవిఘ్నః - సుషేణః-కరమర్దకః॥ పు॥ ౪ - కలివెచెట్టుపేళ్లు, కృష్ణపాకఫలశబ్దమునకు కృష్ణపాకః - పాకకృష్ణః అను మొదలగు నానారూపములును గలవు. Carissa carandas, करौन्दा.

కాలస్కన్ధస్తమాల (స్స్యా) త్తాపిఞ్ఛో (ఽప్యథ)

కాలస్కన్ధః - తమాలః - తాపిఞ్ఛః॥ పు॥ ౩ - సముద్రతీరమునందలి నల్లనియాకులుగల చీకటిచెట్టుపేళ్లు, तमाल.

సిన్దుకః। సిన్దువారేన్ద్రసురసౌ నిర్గుణ్డీన్ద్రాణికే (త్యపి)॥ ౧౧౪॥

సిన్దుకః - సిన్దువారః - ఇన్ద్రసురసః॥ పు॥ నిర్గుణ్డీ-ఇన్ద్రాణికా॥ సీ॥ ౫-వావిలిచెట్టు పేళ్లు, Vitex trifolia and nigundo, सिन्दुक.

వేణీగరాగరీ దేవతాలో జీమూత (ఇత్యపి)।

వేణీ - గరాగరీ (పా) ఖరాగరీ॥ సీ॥ దేవతాలః (పా) దేవతాడః - జీమూతః॥ పు॥ ౪ - దేవతాళవృక్షముపేళ్లు, देवताल.

శ్రీహస్తినీతు భూరుణ్డీ

శ్రీహస్తినీ-భూరుణ్డీ॥ సీ॥ ౨ - గురుగుచెట్టు పేళ్లు.

తృణశూల్యం తు మల్లికా॥ ౧౧౫॥ భూపదీ శీతభీరుశ్చ

తృణశూల్యమ్ (పా) తృణశూన్యమ్॥ న॥ (వ) తృణశూల్యా - తృణశూన్యామల్లికా - భూపదీ - శీతభీరుః॥ సీ॥ ౪ - మల్లెచెట్టు పేళ్లు, Jasmin, मल्लिका.

(సైవా)ఽఽస్ఫోటా (వనోద్భవా।)

ఆస్ఫోటా (పా) ఆస్ఫోతా॥ సీ॥ ౧ - వనోద్భవా=అడవియందుఁ బుట్టిన, సైవ=ఆ మల్లె పేరు,

శేఫాలికాతు సువహా (నిర్గుణ్డీ నీలికాచ సా)॥ ౧౧౬॥	శేఫాలికా-సువహా॥ స్త్రీ॥ ౨ - నీలికా సా నిర్గుణ్డీ=నల్ల వావిలి చెట్టు పేళ్లు, Justicia gandarusa, शेफाली.
(సితాఽసా) శ్వేతసురసా భూతవే (శ్య	శ్వేతసురసా - భూతవేశీ॥ స్త్రీ॥ ౨ - సితాఅసా= తెల్లపువ్వులుగల వావిలిచెట్టు పేళ్లు.
థ) మాగధీ। గణికా యూథికాఽమ్బష్ఠా	మాగధీ - గణికా - యూథికా-అమ్బష్ఠా॥ స్త్రీ॥ ౪-అడవి మొల్ల పేళ్లు, Jasminum auriculatum, मागधी.
(సాపీతా) హేమపుష్పికా॥ ౧౧౭॥	హేమపుష్పికా॥ స్త్రీ॥ ౧ - పచ్చపువ్వుల మొల్ల పేరు.
అతిముక్తః పుణ్డ్రక (స్స్యా) ద్వాసన్తీ మాధవీ లతా।	అతిముక్తః - పుణ్డ్రకః॥ పు॥ వాసన్తీ - మాధవీ-లతా॥ స్త్రీ॥ ౫-పువ్వులగురువెంద పేళ్లు, Gaertnera racemosa, माधवी.
సుమనా మాలతీ జాతి	సుమనాః॥ స్॥ మాలతీ-జాతిః॥ స్త్రీ॥ ౩-జాజి పేళ్లు, Jasminum grandiflorum, मालती.
స్సప్తలా నవమాలికా॥ ౧౧౮॥	సప్తలా-నవమాలికా॥ స్త్రీ॥ ౨-విరజాజి పేళ్లు, Double jasmin, नवमालिका.
మాధ్యం కున్దం	మాధ్యమ్ - కున్దమ్॥ న॥ ౨ - మొల్ల పేళ్లు, Jasminum multiflorum, चमेली.
రక్తకస్తు బన్ధూకో బన్ధుజీవకః।	రక్తకః - బన్ధూకః - బన్ధుజీవకః॥ పు॥ ౩-మంకెన పేళ్లు, Pentapetes phoenica, बन्धूक पुष्प.
సహా కుమారీ తరణి	సహా-కుమారీ-తరణిః॥ స్త్రీ॥ ౩-చిన్నగోరంట పేళ్లు, Aloe, मुसब्बर.
రమ్లానస్తు మహాసహా॥ ౧౧౯	అమ్లానః॥ పు॥ మహాసహా॥ స్త్రీ॥ ౨ - పెద్దగోరంట పేళ్లు, Globe amaranth मेहँदी.

(తత్ర శోణే) కురవక	కురవకః॥ పు॥ ౧-ఎఱ్ఱపువ్వుల గోరంట పేరు.
(స్తత్ర పీతే) కురణ్టకః।	కురణ్టకః॥ పు॥ ౧-పచ్చపువ్వులగోరంట పేరు.
నీలీ ఝిణ్టీ ద్వయో ర్బాణాదాసీ చార్తగలశ్చ సా॥ ౧౨౦॥	నీలీ - ఝిణ్టీ॥ స్త్రీ॥ బాణా॥ స్త్రీ॥ దాసీ॥ స్త్రీ॥ ఆర్తగలః॥ పు॥ ౫ - నల్లపువ్వులగోరంట పేళ్లు, दासी.
సైరేయకస్తు ఝిణ్టీ (స్యా)	సైరేయకః॥ పు॥ ఝిణ్టీ॥ స్త్రీ॥ ౨ - ములు గోరంట పేళ్లు, Barleria cristata.
(త్తస్మిన్) కురవకో (ఽరుణే)।	కురవకః॥ పు॥ ౧ - ఎఱ్ఱపువ్వుల ములు గోరంట పేరు, कुरवक.
(పీతా) కురణ్టకో (ఝిణ్టీతస్మిన్) సహచరీ(ద్వయోః)॥	కురణ్టకః॥ పు॥ సహచరీ॥ స్త్రీ॥ ౨-పీతాఝిణ్టీ= పచ్చపువ్వుల ములుగోరంట పేళ్లు, सहचरी.
ఉడుపుష్పం జపా	ఉడుపుష్పమ్ (పా) ఓడ్రపుష్పమ్ ॥న॥ - జపా॥ స్త్రీ॥ ౨ - దాసనపుచెట్టుపేళ్లు, China rose, जपा पुष्प.
వజ్రపుష్పం (పుష్పం తిలస్య యత్)।	వజ్రపుష్పమ్॥న॥ ౧-తిలస్యయత్పుష్పమ్= నువ్వుపువ్వులపేరు, The blossom of sesamum, तिल के फूल.
ప్రతిహాస శతప్రాస చణ్డాత హయమారకాః॥ ౧౨౧॥ కరవీరే	ప్రతిహాసః-శతప్రాసః-చణ్డాతః-హయమారకః-కరవీరః॥ పు॥ ౫-గన్నేరు పేళ్లు. కొందఱు మొదటి రెండుశబ్దములు తెల్లగన్నేరునకును తక్కిన మూఁడు నెఱ్ఱగన్నేరునకును పేళ్లందురు, Oleandar, करवीर.
కరీరేతు క్రకర గ్రన్థిలా (వుభౌ)।	కరీరః-క్రకరః-గ్రన్థిలః॥ పు॥ 3-వెణుతురు చెట్టుపేళ్లు, करीर.

ఉన్మత్తః కితవో ధూర్తో ధత్తూరః కనకాహ్వయః॥ మాతులో మదన	ఉన్మత్తః-కితవః-ధూర్తః-ధత్తూరః-కనకాహ్వయః-మాతులః-మదనః॥ పు॥ ౭-ఉమ్మెత్త పేళ్లు, Thorn apple, धतूरा.
(శ్చాస్యఫలే) మాతులపుత్రకః।	మాతులపుత్రకః॥ పు॥ ౧-అస్యఫలే=దీని ఫలము పేరు.
ఫలపూరో బీజపూరో రుచకో మాతులుఙ్గకే॥ ౧౨౪॥	ఫలపూరః - బీజపూరః - రుచకః-మాతులుఙ్గకః॥ పు॥ ౪ - మాదీఫలపుచెట్టు పేళ్లు, Citron, चकोतरा.
సమీరణో మరువకః ప్రస్థపుష్పః ఫణిర్జకః। జమ్బీరో (ఽప్యథ)	సమీరణః - మరువకః - ప్రస్థపుష్పః-ఫణిర్జకః (పా) ఫణిజ్జకః-జమ్బీరః॥ పు॥ ౫-మరువము పేళ్లు, Sweet marjoram, मरूवक.
పర్ణాసే కఠిఞ్జర కుఠేరకౌ॥ ౧౨౫॥	పర్ణాసః-కఠిఞ్జరః-కుఠేరకః॥ పు॥ 3 - నల్లగగ్గర పేళ్లు.
(సితే)ఽర్జకో(ఽత్ర పాఠీతు) చిత్రకో వహ్నిసంజ్ఞకః।	అర్జకః॥ పు॥ ౧- తెల్లగగ్గర పేరు. పాఠీ॥ న్॥ - చిత్రకః-వహ్నిసంజ్ఞకః॥ పు॥ 3 - చిత్రమూలము పేళ్లు, Ceylon Lead-wort, चित्रक.
అర్కాహ్వవసుకాఽఽస్ఫోటగణరూపవికీరణాః॥ మన్దార శ్చార్కపర్ణే	అర్కాహ్వః - వసుకః - ఆస్ఫోటః (పా) ఆస్ఫోతః-గణరూపః-వికీరణః-మన్దారః-అర్కపర్ణః॥ పు॥ ౭ - జిల్లేడుచెట్టు పేళ్లు, Swallow wort, अर्क.
(ఽత్ర శుక్లే)ఽలర్కప్రతాపసౌ।	అలర్కః-ప్రతాపసః॥ పు॥ ౨-అత్ర శుక్లే=తెల్లజిల్లేడు పేళ్లు, The white swallow wort, श्वेतार्क.
శివమల్లీ పాశుపత	శివమల్లీ॥ సీ॥ - పాశుపతః-ఏకాష్ఠీలః-బకః

ఏకాష్ఠీలో బకోవసుః॥ | (పా) బుకః-వసుః॥ పు॥ ౫-బకపుష్పము పేళ్లు, वका पुष्प.

వన్దావృక్షాదనీ వృక్షరుహా జీవన్తి (కేత్యపి)।

వన్దా-వృక్షాదనీ-వృక్షరుహా-జీవన్తికా॥సీ॥ ౪ - బదనిక పేళ్లు, A parasite plant, जीवन्ती.

వత్సాదనీ ఛిన్నరుహా గుడూచీతన్త్రికాఽమృతా॥ జీవన్తికా సోమవల్లీ విశల్యా మధుపర్ణ్యపి।

వత్సాదనీ-ఛిన్నరుహా-గుడూచీ-తన్త్రికా-అమృతా-జీవన్తికా-సోమవల్లీ-విశల్యా-మధుపర్ణీ॥సీ॥ ౯-తిప్పతీఁగె పేళ్లు, Menispermum glabrum, जीवन्ती.

మూర్వా దేవీ మధురసా మోరటా తేజనీస్రవా॥ మధూలికా మధుశ్రేణీగోకర్ణీ పీలువర్ణ్యపి।

మూర్వా - దేవీ - మధురసా-మోరటా-తేజనీ-స్రవా (పా) స్రువా - మధూలికా-మధుశ్రేణీ (పా) ధనుఃశ్రేణీ - గోకర్ణీ-పీలువర్ణీ॥ సీ॥ ౧౦-చాఁగ చెట్టు పేళ్లు, Dracona nervosa, मधूलिका.

పాఠాఽమ్బష్ఠా విద్ధకర్ణీ స్థాపనీ శ్రేయసీ శివా॥ ఏకాష్ఠీలా పాపచేలీ ప్రాచీనా వనతిక్తికా।

పాఠా-అమ్బష్ఠా- విద్ధకర్ణీ-స్థాపనీ-శ్రేయసీ-శివా (పా)రసా-ఏకాష్ఠీలా-పాపచేలీ-ప్రాచీనా-వనతిక్తికా॥ సీ॥ ౧౦ - అగరుసొంటి పేళ్లు, Cissampelos hexandra.

కటుః కటుమ్భరాఽశోకా రోహిణీ కటురోహిణీ॥ మత్స్యపిత్తా కృష్ణభేదీ చక్రాఙ్గీ శకులాదనీ।

కటుః - కటుమ్భరా (పా) కటమ్భరా - అశోకా-రోహిణీ-కటురోహిణీ-మత్స్యపిత్తా-కృష్ణభేదీ-చక్రాఙ్గీ-శకులాదనీ॥ సీ॥ ౯ - కటుకరోహిణి పేళ్లు, कटुकी. అశోకరోహిణీ యనియుం గలదు, Black hellebore.

ఆత్మగుప్తాఽజహాఽవ్యణ్డా కణ్డూరా ప్రావృషాయణీ॥ ౧౩౨॥

ఆత్మగుప్తా - అజహా-అవ్యణ్డా-కణ్డూరా - ప్రావృషాయణీ-ఋష్యప్రోక్తా-శూకశిమ్బిః-కపికచ్ఛూః-మర్కటీ॥ సీ॥ ౯ - దురదగొండి చెట్టు.

ఋష్యప్రోక్తా శూకశిమ్బిః కపికచ్ఛూశ్చ మర్కటీ।

పేళ్లు, Dolichos pruriens, केवांच.

చిత్రోపచిత్రా న్యగ్రోధీ ద్రవన్తీ శమ్బరీ వృషా॥ ౧౩౩॥ ప్రత్యక్శ్రేణీసుతశ్రేణీ రణ్డా మూషికపర్ణ్యపి।

చిత్రా-ఉపచిత్రా-న్యగ్రోధీ-ద్రవన్తీ-శమ్బరీ (పా) సమ్బరీ-వృషా-ప్రత్యక్శ్రేణీ-సుతశ్రేణీ-రణ్డా-మూషికపర్ణీ॥ స్త్రీ॥ ౧౦ - ఎలుకచెవిచెట్టు పేళ్లు, Anthericum tuberosum, चित्रा.

అపామార్గ శ్శైఖరికో ధామార్గవ మయూరకౌ॥ ప్రత్యక్పర్ణీ కీశవల్లీ కిణిహీ ఖరమఞ్జరీ।

అపామార్గః - శైఖరికః - ధామార్గవః - మయూరకః॥ పు॥ ప్రత్యక్పర్ణీ (పా) ప్రత్యక్పుష్పీ - కీశవల్లీ (పా) కీశపర్ణీ - కిణిహీ - ఖరమఞ్జరీ॥ స్త్రీ॥ ౮ - ఉత్తరేణిపేళ్లు, Achyranthes aspera, तृतिया.

హఞ్జికా బ్రాహ్మణీ పద్మా భార్గీబ్రాహ్మణయష్టికా॥ అఙ్గారవల్లీ బాలేయశాకబర్బరవర్ధకాః।

హఞ్జికా (పా) భఞ్జికా-బ్రాహ్మణీ-పద్మా-భార్గీ-బ్రాహ్మణయష్టికా - అఙ్గారవల్లీ॥ స్త్రీ॥ - బాలేయశాకః - బర్బరః - వర్ధకః॥ పు॥ ౯ - బారంగిపేళ్లు, చిఱుతేకుపేళ్లని కొందఱందురు, Ovieda verticellata.

మఞ్జిష్ఠా వికసా జిఙ్గీ సమఙ్గా కాలమేషికా॥ మణ్డూకపర్ణీ భణ్డీరీ భణ్డీ యోజనవల్ల్యపి।

మఞ్జిష్ఠా - వికసా - జిఙ్గీ - సమఙ్గా - కాలమేషికా - మణ్డూకపర్ణీ-భణ్డీరీ-భణ్డీ-యోజనవల్లీ॥ స్త్రీ॥ ౯-మంజిష్ఠపేళ్లు, Madder, मज़ीठ.

యాసోయవాసోదుఃస్పర్శో ధన్వయాసః కునాశకః॥ ౧౩౪॥ రోదనీ కచ్ఛురానన్తా సముద్రాన్తా దురాలభా।

యాసః - యవాసః - దుఃస్పర్శః - ధన్వయాసః - కునాశకః॥ పు॥ రోదనీ - కచ్ఛురా - అనన్తా - సముద్రాన్తా - దురాలభా॥ స్త్రీ॥ ౧౦- తీఁటకసిందపేళ్లు, Prickly scopolia, अनन्तमूल.

పృశ్నిపర్ణీ పృథక్పర్ణీ చిత్రపర్ణ్యఙ్ఘ్రిపర్ణికా॥ ౧౩౮॥

పృశ్నిపర్ణీ - పృథక్పర్ణీ - చిత్రపర్ణీ-అఙ్ఘ్రిపర్ణికా (పా) అఙ్ఘ్రివల్లికా॥ స్త్రీ॥ ౪-కోలపొన్నపేళ్లు, Hoemonites cordifolia, कलशी.

క్రోష్టువిన్నా సింహపుచ్ఛీ కలశీ ధావనీ గుహా।

క్రోష్టువిన్నా - సింహపుచ్ఛీ - కలశీ (పా) కలశిః-ధావనీ (పా) ధావనిః-గుహా॥ స్త్రీ॥ ౫ - నక్కతోఁక కసవుపేళ్లు, నక్కతోఁకపొన్నపేళ్లనియు.

నిదిగ్ధికాస్పృశీవ్యాఘ్రీ బృహతీ కణ్టకారికా॥ ౧౩౯॥ ప్రచోదనీ కులీక్షుద్రా దుఃస్పర్శా రాష్ట్రికేత్యపి।

నిదిగ్ధికా-స్పృశీ-వ్యాఘ్రీ-బృహతీ-కణ్టకారికా - ప్రచోదనీ - కులీ-క్షుద్రా-దుఃస్పర్శా-రాష్ట్రికా॥ స్త్రీ॥ ౧౦ - వాఁకుడుపేళ్లు, A sort of prickly nightshade (solanum jacpuini) सेमल.

నీలీ కాలాక్లీతకికా గ్రామీణా మధుపర్ణికా॥ రఞ్జనీ శ్రీఫలీ తుత్థా ద్రోణీ డోలాచ నీలినీ।

నీలీ - కాలా-క్లీతకికా-గ్రామీణా - మధుపర్ణికా-రఞ్జనీ-శ్రీఫలీ-తుత్థా-ద్రోణీ-డోలా (పా) దోలా-నీలినీ॥ స్త్రీ॥ ౧౧ - నీలిచెట్టుపేళ్లు, Indigo, नील.

అవల్గుజస్సోమరాజీ సువల్లిస్సోమవల్లికా॥ కాలమేషీ కృష్ణఫలా వాగుజీ పూతిఫల్యపి।

అవల్గుజః॥ పు॥ సోమరాజీ - సువల్లిః-సోమవల్లికా - కాలమేషీ-కృష్ణఫలా-వాగుజీ (పా) వాకూచీ-పూతిఫలీ॥ స్త్రీ॥ ౮ - కారుగచ్చపేళ్లు, Conyza anthelmintica, वाकुची.

కృష్ణోపకుల్యా వైదేహీ మాగధీ చపలాకణా॥ ౧౪౧॥ ఊషణా పిప్పలీ శౌణ్డీ కోలా(ఉథ)

కృష్ణా - ఉపకుల్యా - వైదేహీ-మాగధీ-చపలా-కణా - ఊషణా - పిప్పలీ-శౌణ్డీ-కోలా॥ స్త్రీ॥ ౧౦ - పిప్పలిచెట్టుపేళ్లు, Long pepper, पीपल.

కరిపిప్పలీ। కపివల్లీ కోలవల్లీ శ్రేయసీ వసిరః(పుమాన్)॥

కరిపిప్పలీ - కపివల్లీ-కోలవల్లీ-శ్రేయసీ॥ సీ॥ వసిరః॥ పు॥ ౫ - గజపిప్పలిపేళ్లు, Pothos officinalis, पिप्पल.

చవ్యంతు చవికా

చవ్యమ్॥ న॥ చవికా॥ సీ॥ (పా) చవికమ్॥ న॥ ౨-చవ్యముపేళ్లు, The wood of the long pepper plant, पीपल की लकडी.

కాకచిఞ్చీ గుఞ్జాతు కృష్ణలా।

కాకచిఞ్చీ (పా) కాకచిఞ్చా-గుఞ్జా-కృష్ణలా॥ సీ॥ ౩ - పూసలగురువెందపేళ్లు, Abrus precatorius, काकजंघा.

పలఙ్కషా త్విక్షుగన్ధా శ్వదంష్ట్రా స్వాదుకణ్టకః॥ గోకణ్టకో గోక్షురకో వనశృఙ్గాట (ఇత్యపి)।

పలఙ్కషా - ఇక్షుగన్ధా - శ్వదంష్ట్రా॥ సీ॥ స్వాదుకణ్టకః - గోకణ్టకః - గోక్షురకః - వనశృఙ్గాటః॥ పు॥ ౭ - పల్లేరుపేళ్లు, Pedalium murex, कण्टक.

విశ్వావిషా ప్రతివిషాఽతివిషోపవిషాఽరుణా॥ శృఙ్గీమహౌషధం (చాథ)

విశ్వా-విషా-ప్రతివిషా-అతివిషా-ఉపవిషా (పా)అపవిషా-అరుణా-శృఙ్గీ॥సీ॥మహౌషధమ్॥ న॥ ౮ - అతివసపేళ్లు, Atis or betula, अतीस.

క్షీరావీదుగ్ధికే (సమే)।

క్షీరావీ-దుగ్ధికా॥సీ॥ ౨-ఓలుపాలచెట్టుపేళ్లు, Asclepias rosea, खीरा.

శతమూలీ బహుసుతాఽభీరు రిన్దీవరీ వరీ॥ ఋశ్యప్రోక్తాఽభీరుపత్త్రీ నారాయణ్య శ్శతావరీ। అహేరు

శతమూలీ-బహుసుతా-అభీరుః(పా)భీరుః-ఇన్దీవరీ-వరీ-ఋశ్యప్రోక్తా (పా) ఋష్యప్రోక్తా-అభీరుపత్త్రీ - నారాయణీ - శతావరీ-అహేరుః (పా) ఆహేరుః॥ సీ॥ ౧౦ - పిల్లపిచ్చరపేళ్లు, చల్లగడ్డ, Asparagus racemosus, शतमूली.

(రథ)పీతద్రుకాలేయక హారిద్రవః॥ ౧౪౭॥

పీతద్రుః-కాలేయకః-హారిద్రుః॥ పు॥ దార్వీ-పచంపచా-దారుహరిద్రా-పర్జనీ॥సీ॥ ౭-మ్రాని

దార్వీపచంపచాదారు హారిద్రా పర్జనీత్యపి।	పసుపుపేళ్లు, Amomum Zanthorhizon, हरिद्र.
వచోగ్రగన్ధాషడ్గ్రన్థా గోలోమీశత పర్వికా॥ ౧౮౮॥	వచా—ఉగ్రగన్ధా—షడ్గ్రన్థా—గోలోమీ—శత పర్వికా॥ సీ॥ ౫ - వసపేళ్లు, Orris root, शतपर्णी.
(శుక్లా) హైమవతీ	హైమవతీ॥ సీ॥ ౧ - తెల్లనివస పేరు, Acorus calamus.
వైద్యమాతృసింహ్యాతు వాశికా। వృషోఽటరూష స్సింహాస్యోవాశక॰ వాజిదన్తకః॥ ౧౮౯॥	వైద్యమాతా॥ ఋ॥ సింహీ—వాశికా (పా) వాసికా॥ సీ॥ వృషః - అటరూషః (పా) అట రుషః—సింహాస్యః—వాశకః (పా) వాసకః—వాజి దన్తకః॥ పు॥ ౮ - అడ్డసరపుచెట్టు పేళ్లు, Justicia adhatoda.
ఆస్ఫోటాగిరికర్ణి (స్యా) ద్విష్ణుక్రాన్తాఽపరాజితా।	ఆస్ఫోటా (పా) ఆస్ఫోతా - గిరికర్ణి - విష్ణు క్రాన్తా—అపరాజితా॥సీ॥ ४—విష్ణుక్రాంతము పేళ్లు, Clitoria ternatea, विष्णुक्रान्ता.
ఇక్షుగన్ధాతు కాణ్డేక్షు కోకిలాక్షేక్షురక్షురాః॥ ౧౯౦॥	ఇక్షుగన్ధా॥ సీ॥ కాణ్డేక్షుః - కోకిలాక్షః - ఇక్షురః - క్షురః॥ పు॥ ౫ - గొలిమిడిపేళ్లు, Barleria Longifolia, इक्षुकाण्ड.
శాలేయస్స్యాచ్ఛీతశివా ఛత్త్రామధురికా మిసిః। మిశ్రేయా (ప్యథ)	శాలేయః॥ పు॥ శీతశివా॥ సీ॥ (పా) శీత శివః॥ పు॥ ఛత్త్రా—మధురికా—మిసిః—మిశ్రేయా॥ సీ॥ ౬ - సదాపపేళ్లు, Anethum Sowa, शाल.
సింహుణ్డో వజ్రద్రుః స్నుక్స్నుహీ గుడాః॥ ౧౯౧॥ సమన్తదుగ్ధాఽ	సింహుణ్డః (పా) సీహుణ్డః - వజ్రద్రుః॥ పు॥ స్నుక్॥ హ్రం, సీ॥ స్నుహీ—గుడా—సమన్తదుగ్ధా॥ సీ॥ ౬ - జెముడుపేళ్లు, Euphorbia Tirucalli.
థో వేల్లమమోఘా	వేల్లమ్॥ న॥ అమోఘా—చిత్రతణ్డులా॥ సీ॥

చిత్రతణ్డులా। తణ్డులశ్చ క్రిమిఘ్నశ్చ విడఙ్గం (పున్నపుంసకమ్)॥ ౧౫౨॥	తణ్డులః - క్రిమిఘ్నః॥ పు॥ విడఙ్గమ్॥ ప్న॥ ౬- వాయువిళంగము పేళ్లు.
బలా వాట్యాలకో	బలా॥ స్త్రీ॥ వాట్యాలకః॥ పు॥ ౨-చిట్టాముదపుచెట్టుపేళ్లు, Ricinus christi.
ఘణ్టారవా తు శణపుష్పికా।	ఘణ్టారవా-శణపుష్పికా॥ స్త్రీ॥ ౨-గిలకచెట్టుపేళ్లు, Crotalaria retusa.
మృద్వీకా గోస్తనీ ద్రాక్షా స్వాద్వీ మధురసేతి చ॥ ౧౫౩॥	మృద్వీకా-గోస్తనీ-ద్రాక్షా-స్వాద్వీ-మధురసా॥ స్త్రీ॥ ౫-ద్రాక్షపేళ్లు, Grape, दाख.
సర్వానుభూతిస్సరలా త్రిపుటా త్రివృతా త్రివృత్। త్రిభణ్డీ రేచనీ	సర్వానుభూతిః-సరలా-త్రిపుటా-త్రివృతా-త్రివృత్-త్రిభణ్డీ - రేచనీ (పా) రోచనీ॥ స్త్రీ॥ ౭ - తెల్లతెగడపేళ్లు, Convolvulus Turpethum, सरो, सरला.
శ్యామా పాలిన్ద్యా తు సుషేణికా॥ ౧౫౪॥ కాలా మసూరవిదలా ఽర్ధచన్ద్రా కాలమేషికా।	శ్యామా - పాలిన్దీ - సుషేణికా - కాలా- మసూరవిదలా-అర్ధచన్ద్రా - కాలమేషికా॥ స్త్రీ॥ ౭-నల్లతెగడపేళ్లు.
మధుకం క్లీతకం యష్టిమధుకం మధుయష్టికా॥ ౧౫౫॥	మధుకమ్ - క్లీతకమ్-యష్టిమధుకమ్॥ న॥ మధుయష్టికా॥ స్త్రీ॥ ౪ - అతిమధురము పేళ్లు, Liquorice.
విదారీ క్షీరశుక్లేక్షుగన్ధా క్రోష్టీ తు (యా సితా)।	విదారీ-క్షీరశుక్లా-ఇక్షుగన్ధా - క్రోష్ట్రీ॥ స్త్రీ॥ ౪-తెల్ల నేలగుమ్ముడుపేళ్లు, Convolvulus prniculatus.
(అన్యా)క్షీరవిదారీ స్యాన్మహాశ్వేతర్క్షగన్ధికా॥	క్షీరవిదారీ- మహాశ్వేతా - ఋక్షగన్ధికా॥ స్త్రీ॥ ౩-అన్యా=నల్ల నేలగుమ్ముడుపేళ్లు.

లాఙ్గలీ శారదీ తోయపిప్పలీ శకులాదనీ

లాఙ్గలీ–శారదీ–తోయపిప్పలీ – శకులాదనీ॥ స్త్రీ॥ 4 – నీరుపిప్పలిపేళ్లు, Jussieua repens, जलपिप्पली विशेष.

ఖరాశ్వా కారవీ దీప్యో మయూరో లోచమస్తకః

ఖరాశ్వా–కారవీ॥ స్త్రీ॥ దీప్యః–మయూరః–లోచమస్తకః॥ పు॥ 5 – ఓమము పేళ్లు, (Celosiacristata) The seed of bishop's weed, कारवी.

గోపీ శ్యామా శారిబా స్యాదనన్తోత్పలశారిబా

గోపీ – శ్యామా – శారిబా–చన్దనా (పా) అనన్తా – ఉత్పలశారిబా॥ స్త్రీ॥ 6–సుగంధిపాల పేళ్లు, Periploca indica, अनन्तमूल.

యోగ్యమృద్ధిః సిద్ధిలక్ష్మ్యౌ వృద్ధేరప్యాహ్వయా ఇమే

యోగ్యమ్॥ న॥ ఋద్ధిః–సిద్ధిః–లక్ష్మ్యౌ॥ స్త్రీ॥ 4 – ఋద్ధి యను ద్రవ్యముపేళ్లు. వృద్ధి యను ద్రవ్యమునకును పేళ్లు.

కదలీ వారణబుసా రమ్భా మోచాంశుమత్ఫలా కాష్ఠీలా

కదలీ – వారణబుసా – రమ్భా–మోచా – అంశుమత్ఫలా– కాష్ఠీలా॥ స్త్రీ॥ 6–అరఁటి పేళ్లు, The banana or plantain tree, केला.

ముద్గపర్ణీ కాకముద్గా సహేత్యపి

ముద్గపర్ణీ – కాకముద్గా–సహా॥ స్త్రీ॥ 3 – పిల్లపెసర పేళ్లు, Asparagus racemosus, मुद्गपर्णी.

వార్తాకీ హిఙ్గులీ సింహీ భణ్టాకీ దుష్ప్రధర్షిణీ

వార్తాకీ–హిఙ్గులీ–సింహీ–భణ్టాకీ–దుష్ప్రధర్షిణీ॥ స్త్రీ॥ 5–ములకచెట్టుపేళ్లు, Egg plant.

నాకులీ సురసా నాగసుగన్ధా గన్ధనాకులీ నకులేష్టా భుజఙ్గాక్షీ ఛత్రాకీ సువహా (చ సా)

నాకులీ – సురసా –నాగసుగన్ధా–గన్ధనాకులీ– నకులేష్టా–భుజఙ్గాక్షీ–ఛత్రాకీ–సువహా॥ స్త్రీ॥ 8– సర్పాక్షిపేళ్లు. కొందఱు నాగసుగన్ధా అను చోట నాగ సుగన్ధా అనియుఁ జెప్పుదురు.

విదారిగన్ధాంశుమతీ

విదారిగన్ధా – అంశుమతీ – సాలపర్ణీ (పా)

సాలపర్ణీ స్థిరా ధ్రువా॥ ౧౬౧॥	శాలపర్ణీ - స్థిరా - ధ్రువా॥ సీ॥ ౫-ముయ్యాకు పొన్న పేళ్లు, Hedysarum Gaujeticum, अंशुमती.
తుణ్డికేరీ సముద్రాన్తా కార్పాసీ బదరేతిచ।	తుణ్డికేరీ - సముద్రాన్తా - కార్పాసీ (పా) కర్పాసీ - బదరా॥ సీ॥ ౪ - ప్రత్తిచెట్టుపేళ్లు, Cotton tree, कपास.
భారద్వాజీ(తు సా వన్యా)	భారద్వాజీ॥ సీ॥ ౧ - అడవిప్రత్తి పేరు, Wild cotton.
శృఙ్గీ తు వృషభో వృషః॥ ౧౬౨॥	శృఙ్గీ॥న్॥ వృషభః (పా) ఋషభః-వృషః॥ పు॥ ౩ - వృషభ మను నౌషధము పేళ్లు, जंगली कपास.
గాఙ్గేరుకీ నాగబలా ఝషా హ్రస్వగవేధుకా।	గాఙ్గేరుకీ-నాగబలా-ఝషా-హ్రస్వగవేధుకా॥ సీ॥ ౪- బీరచెట్టుపేళ్లు, तुराई.
ధామార్గవో ఘోషక (స్స్యాత్)	ధామార్గవః-ఘోషకః॥ పు॥ ౨-ఆవడచెట్టు పేళ్లు.
న్మహాజాలీ (స పీతకః॥) ౧౬౩॥	మహాజాలీ॥సీ॥ ౧-పీతకఃసః = పచ్చని పువ్వులుగల యావడచెట్టుపేరు.
జ్యోత్స్నీ పటోలికా జాలీ	జ్యోత్స్నీ-పటోలికా-జాలీ॥ సీ॥ ౩ - పొట్ల చెట్టు పేళ్లు, The snake-gourd plant, चचींडा.
నాదేయీ భూమిజమ్బుకా।	నాదేయీ - భూమిజమ్బుకా॥ సీ॥ ౨-నేల నేరేడుపేళ్లు, Premna herbacea,
స్యాల్లాఙ్గలీ త్వగ్నిశిఖా	లాఙ్గలీ (పా) లాంగలికీ - అగ్నిశిఖా॥ సీ॥ ౨-తరిగొట్టుచెట్టుపేళ్లు.
కాకాఙ్గీ కాకనా	కాకాఙ్గీ-కాకనాసికా॥ సీ॥ ౨-కాకిదొండ

సికా॥ ౧౬౮॥	పేళ్లు, Wild cherry, काकनासिका.
గోధాపదీతు సువహా	గోధాపదీ-సువహా॥ స్త్రీ॥ ౧-చెప్పుతట్టచెట్టు పేళ్లు, Cissus pedata.
ముసలీ త్వాలమూలికా।	ముసలీ-తాలమూలికా॥ స్త్రీ॥ ౨-నేలతాటి పేళ్లు, Curculigo orchioides.
అజశృఙ్గీ విషాణీ (స్యా)	అజశృఙ్గీ-విషాణీ॥స్త్రీ॥ ౨-దుష్టపుచెట్టుపేళ్లు, Odina wodier.
గ్గోజిహ్వా దార్వికే (రమే॥) ౧౬౯॥	గోజిహ్వా - దార్వికా॥ స్త్రీ॥ ౨-ఎద్దునాలుక చెట్టు పేళ్లు. బెండచెట్టును, Phlomis esculenta, भिण्डी.
తామ్బూలవల్లీ తామ్బూలీ నాగవల్ల్యపృథ	తామ్బూలవల్లీ-తామ్బూలీ-నాగవల్లీ॥ స్త్రీ॥ 3-తములపాకుతీఁగపేళ్లు, Betel, पान.
ద్విజా। హరేణూ రేణుకా కౌన్తి కపిలా భస్మగన్ధినీ॥ ౧౭౦॥	ద్విజా-హరేణుః-రేణుకా-కౌన్తి-కపిలా-భస్మగన్ధినీ॥ స్త్రీ॥ ౬ - రేణుక అను గ్రంథ్యము పేళ్లు, తక్కోలము, कपिला.
ఏలావాలుక మైలేయం సుగన్ధి హరివాలుకమ్। వాలుకం చా	ఏలావాలుకమ్ (పా) ఏలవాలుకమ్ - ఐలేయమ్॥ న॥ సుగన్ధి॥ న్॥ హరివాలుకమ్-వాలుకమ్॥ న॥ ౫-కూఁతురుబుడమపేళ్లు, నూఁగుదోసచెట్టు, Bryonia Scabra.
థపాలఙ్క్యాం ముకున్దః కున్దకున్దురూ॥ ౧౭౧॥	పాలఙ్క్యా॥ స్త్రీ॥ ముకున్దః - కున్దః (పా) కున్దః-కున్దురుః॥ పు॥ ౪ - కుందురుష్కమను గంధద్రవ్యముపేళ్లు, कुन्द.
బాలం హ్రీబేర బర్హిష్ఠో దీచ్యం కేశామ్బునామ చ।	బాలమ్-హ్రీబేరమ్-బర్హిష్ఠమ్-ఉదీచ్యమ్-కేశామ్బునామ॥ న॥ ౫ - కురువేరు పేళ్లు, Andropogon muricatum, बालछड़.

కాలానుసార్యవృద్ధాఽశ్మపుష్పశీతశివానితు॥ ౧౬౮॥ శైలేయం	కాలానుసార్యమ్ - వృద్ధమ్-అశ్మపుష్పమ్-శీతశివమ్-శైలేయమ్ ॥న॥ ౫-రాతిపువ్వు పేళ్లు, Benzoin; stone flower.
తాలపర్ణీతు దైత్యాగన్ధకుటీమురా। గన్ధినీ	తాలపర్ణీ-దైత్యా-గన్ధకుటీ-మురా-గన్ధినీ॥ సీ॥ ౫-మురయను గ్రంథ్యము పేళ్లు, मुरा.
గజభక్ష్యాతు సువహాసురభీరసా॥మహేరణా కున్దురుకీ సల్లకీ హ్లాదినీతిచ।	గజభక్ష్యా-సువహా-సురభిః-రసా - మహేరణా-కున్దురుకీ (పా) కున్దరుకీ-సల్లకీ-హ్లాదినీ॥సీ॥ ౮-అందుగుచెట్టు పేళ్లు, Boswellia serrata.
అగ్నిజ్వాలా సుభిక్షాతు ధాతకీధాతుపుష్పికా॥ ౧౭౦॥	అగ్నిజ్వాలా - సుభిక్షా-ధాతకీ-ధాతుపుష్పికా॥ సీ॥ ౪ - ధాతకీకుసుమ మను గ్రంథ్యము పేళ్లు. ఆరెపువ్వు, Lythrum fruticosum, धातकी.
పృథ్వీకాచన్ద్రబాలైలానిష్కుటి ర్బహులా	పృథ్వీకా - చన్ద్రబాలా-ఏలా-నిష్కుటిః - బహులా॥ సీ॥ ౫-పెద్దయేలకుల పేళ్లు, Large Cardamoms, इलायची.
(ఉథసా। సూక్ష్మో) పకుఞ్చికాతు త్థాకోరఙ్గీ త్రిపుటాత్రుటిః॥ ౧౭౧॥	ఉపకుఞ్చికా-తుత్థా (పా) తుచ్ఛా-కోరఙ్గీ-త్రిపుటా-త్రుటిః॥ సీ॥ ౫ - సన్నయేలకుల పేళ్లు, Small cardamoms, इलायची.
వ్యాధిఃకుష్ఠం పారిభావ్యం వాప్యం పాకలముత్పలమ్।	వ్యాధిః॥పు॥కుష్ఠమ్-పారిభావ్యమ్-వాప్యమ్-పాకలమ్-ఉత్పలమ్॥న॥౬-చెంగల్వకోష్టు పేళ్లు, Costus, पाकल.
శఙ్ఖినీ చోరపుష్పీస్యా త్కేశి (న్య	శఙ్ఖినీ-చోరపుష్పీ-కేశినీ॥ సీ॥ 3 - కడిలపు చెట్టు పేళ్లు, Andropogon aciculetum, शंखिनी.
థ)వితున్నకః॥ఝటాఽమలాఽజ్ఝటాతాలీశివాతామలకీతిచ।	వితున్నకః॥ పు॥ ఝటా-అమలా-అజ్ఝటా-తాలీ-శివా-తామలకీ॥సీ॥ ౭-నేలయుసిరిక పేళ్లు, तामलकी.

ప్రపౌణ్డరీకం పౌ ణ్డర్య	ప్రపౌణ్డరీకమ్-పౌణ్డర్యమ్ (పా) పుణ్డర్యమ్॥ న॥ ౨ - పుండరీక మను గ్రంథ్యముపేళ్లు, पुण्डरीक.
(మథ) తున్నః కుబే రకః॥ ౧౭౩॥ కుణి కచ్ఛః కాన్తలకో నన్ది వృక్షో	తున్నః - కుబేరకః - కుణిః-కచ్ఛః- కాన్తలకః-నన్దివృక్షః॥ పు॥ ౬-నందివృక్షము పేళ్లు, Cedrela Toona, तुन का वृक्ष.
ఽథ రాక్షసీ। చణ్డా ధనహరీ క్షేమ దుష్ప త్రగణహాసకాః౧౭౪	రాక్షసీ-చణ్డా-ధనహరీ॥ సీ॥ క్షేమః-దుష్పత్రిః-గణహాసకః॥ పు॥ ౬ - నల్లకచోరము పేళ్లు. బలరక్కసిపేళ్లని కొందఱందురు. Zedoary. कचूर.
వ్యాలాయుధం వ్యా ఘ్రనఖం కరజం చక్ర కారకమ్।	వ్యాలాయుధమ్ (పా) వ్యాడాయుధమ్ - వ్యాఘ్రనఖమ్ - కరజమ్ (పా) కరఞ్జమ్ - చక్రకారకమ్॥ న॥ ౪ - వ్యాఘ్రనఖమను గంధద్రవ్యముపేళ్లు. పులిగోరుచెట్టు, A perfume, करिंजा.
సుషిరావిద్రుమలతా కపోతాఙ్ఘ్రిర్నటీ నలీ॥ ధమ న్యఞ్జనకేశీ చ	సుషిరా (పా) శుషిరా-విద్రుమలతా-కపోతాఙ్ఘ్రిః-నటీ-నలీ-ధమనీ-అఞ్జనకేశీ॥ సీ॥ ౭-నళి యను గంధద్రవ్యముపేళ్లు. గువ్వగుత్తిక.
హను ర్హట్టవిలాసినీ। శుక్తిశ్శఙ్ఖః ఖురః కోల దలం నఖ	హనుః-హట్టవిలాసినీ-శుక్తిః॥సీ॥ శఙ్ఖః-ఖురః॥ పు॥ కోలదలమ్-నఖమ్॥ న॥ ౭-నఖమను గంధద్రవ్యముపేళ్లు. కొందఱు సుషిరాదులు ౫ నళికిని, ధమని మొదలు ౪ బెత్తమునకును, శుక్తిమొదలు ౫ నఖమునకును పేళ్లందురు.
మథాఢకీ॥ కాక్షీమృ త్స్నా తువరికా మృ త్తాలక సురాష్ట్రజే।	ఆఢకీ - కాక్షీ - మృత్స్నా-తువరికా॥ సీ॥ మృత్తాలకమ్ (పా) మృత్ ॥ ద్॥-తాలకమ్ - సురాష్ట్రజమ్॥ న॥ ౬ - తొవరిమన్ను పేళ్లు, A fragrant earth, मिट्टी.

కుటన్నటం దాశపురం వానేయం పరిపేలవమ్॥ ప్లవ గోపుర గోవర్ధకైవర్తీ ముస్తకానిచ।

కుటన్నటమ్-దాశపురమ్-వానేయమ్-పరిపేలవమ్-ప్లవమ్-గోపురమ్-గోవర్ధమ్-కైవర్తీముస్తకమ్॥ న॥ ౯ - తుంగముస్తల పేళ్లు, Cyperus rotundus, मुस्ता.

గ్రన్థిపర్ణం శుకం బర్హం పుష్పం స్థౌణేయ కుక్కురే॥ ౧౭౮॥

గ్రన్థిపర్ణమ్-శుకమ్-బర్హమ్ - పుష్పమ్(పా) బర్హపుష్పమ్ (పా) బర్హిపుష్పమ్-స్థౌణేయమ్-కుక్కురమ్॥ న॥ ౬ - స్థౌణేయకమను గంధద్రవ్యము, పచ్చాకును మాచిపత్రియు, A perfume, हरसिगा.

మరున్మాలా తు పిశునా స్పృక్కా దేవీ లతా లఘుః।సముద్రాన్తా వధూః కోటివర్షా లఙ్కోపికేత్యపి॥ ౧౭౯॥

మరున్మాలా(పా)మరుత్-మాలా-పిశునా-స్పృక్కా (పా) పృక్కా-దేవీ-లతా-లఘుః-సముద్రాన్తా వధూః-కోటివర్షా-లఙ్కోపికా (పా) లఙ్కాసికా॥ సీ॥ ౧౦-స్పృక్క యను గంధద్రవ్యము పేళ్లు, Medicago esculenta.

తపస్వినీ జటామాంసీ జటిలా లోమశా మిశీ।

తపస్వినీ - జటామాంసీ-జటిలా-లోమశా - మిశీ॥ సీ॥ ౫ - జటామాంసి పేళ్లు, Indian Spikenard, जटामांसी.

త్వక్పత్త్ర ముత్కటం భృఙ్గం త్వచం చోదం వరాఙ్గకమ్॥ ౧౮౦॥

త్వక్॥ చ్, సీ॥ పత్త్రమ్ - ఉత్కటమ్ - భృఙ్గమ్ - త్వచమ్ - చోదమ్ (పా) చోచమ్-వరాఙ్గకమ్॥ న॥ ౭ - లవంగచెక్క పేళ్లు, Cassia lignea, तेजपात.

కర్చూరకో ద్రావిడకః కాల్యకో వేధముఖ్యకః।

కర్చూరకః - ద్రావిడకః - కాల్యకః - వేధముఖ్యకః॥ పు॥ ౪ - గంధకచోలము పేళ్లు, Curcuma Zerumbet, कर्चूर.

ఓషధ్యో (జాతిమాత్రేస్యు)

ఓషధ్యః(పా) ఓషధయః॥ సీ॥ బ॥ ౧-ఆకార భేదములచే వేర్వేఱుగాఁ దెలియఁబడు లతాది

జాతులయందు వర్తించును, A herb, or deciduous plant, ओषधि.

(రజాత్వౌషధ) ఔషధమ్॥ ౧౮౧॥

ఔషధమ్॥ న॥ ౧ - జాతి వ్యతిరిక్తములై రోగహరములైన వానికన్నిటికిని పేరు, A drug, औषध, दवा.

శాకా (ఖ్యం పత్ర పుష్పాది)

శాకమ్॥ న॥ భోజనార్హములైన యాకులు పువ్వులు మొదలైనవానిపేరు, An esculent plant, शाक, भाजी.

తణ్డులీయో ఽల్ప మారిషః।

తణ్డులీయః-అల్పమారిషః॥ పు॥ ౨ - చిల్లికూరపేళ్లు, Amaranthus polygamus.

విశల్యాఽగ్నిశిఖాఽనన్తా ఫలినీ శక్రపుష్పికా॥ ౧౮౨॥

విశల్యా - అగ్నిశిఖా - అనన్తా-ఫలినీ (పా) హలినీ-శక్రపుష్పీ॥ స్త్రీ॥ ౫-నా॥ గేటిచాలుకూర పేళ్లు, వెన్నవెదురుకూర.

(స్యా)దృక్షగన్ధా ఛగలాన్త్ర్యావేగీవృద్ధదారకః। జుఙ్గః

ఋక్షగన్ధా - ఛగలాణ్డీ (పా) ఛగలాన్త్రీ-ఆవేగీ॥ స్త్రీ॥ వృద్ధదారకః-జుఙ్గః॥ పు॥ ౫ - బొద్దికూర పేళ్లు. కొందఱు ఆవేగిశబ్దము త్తరపద సాహచర్యముచేత నకారాంతపుంలింగ మనిరి.

బ్రాహ్మీ తు మత్స్యాక్షీ వయస్థా సోమవల్లరీ॥ ౧౮౩॥

బ్రాహ్మీ (పా) బ్రహ్మీ - మత్స్యాక్షీ - వయస్థా-సోమవల్లరీ॥ స్త్రీ॥ ౪-పొన్నగంటికూర పేళ్లు, Illecebrum Sessile, ब्राह्मी.

పటుపర్ణీ హైమవతీ స్వర్ణక్షీరీ హిమావతీ।

పటుపర్ణీ-హైమవతీ-స్వర్ణక్షీరీ-హిమావతీ॥ స్త్రీ॥ ౪-కంకోష్టుపేళ్లు.

హయపుచ్ఛీ తు కామ్బోజీ మాషపర్ణీ మహాసహా॥ ౧౮౪॥

హయపుచ్ఛీ-కామ్బోజీ (పా) కామ్భోజీ-మాషపర్ణీ-మహాసహా॥ స్త్రీ॥ ౪-కారుమినుము పేళ్లు.

తుణ్డికేరీ రక్తఫలా

తుణ్డికేరీ-రక్తఫలా-బిమ్బికా-పీలుపర్ణీ॥ స్త్రీ॥

బిమ్బికా పీలుపర్ణ్యపి।

౨ - దొండచెట్టుపేళ్లు, Bryonia grandis, बिंवाफल.

బర్బరా కబరీ తుఙ్గీ ఖరపుష్పాఽజగన్ధికా॥ ౧౮౫॥

బర్బరా-కబరీ-తుఙ్గీ-ఖరపుష్పా-అజగన్ధికా॥ సీ॥ ౫ - వాయింటచెట్టు పేళ్లు, Ocymum gratissimum, तुंग.

ఏలాపర్ణీ తు సువహా రాస్నా యుక్తరసా (చ సా)। చాఙ్గేరీ చుక్రికా దన్తశఠాఽమ్బష్ఠాఽమ్లలోణికా॥ ౧౮౬॥

ఏలాపర్ణీ-సువహా-రాస్నా-యుక్తరసా॥ సీ॥ ౪-సన్నరాస్నముపేళ్లు, Mimosa octandra, ऐलुआ

చాఙ్గేరీ-చుక్రికా-దన్తశఠా-అమ్బష్ఠా-ఆమ్లలోణికా॥ సీ॥ ౫ - పులిచింతపేళ్లు, Oxalis monadelpha

సహస్రవేధీ చుక్రోఽమ్లవేతస శ్శతవేధ్యపి।

సహస్రవేధీ॥ న్॥ చుక్రః-అమ్లవేతసః-శతవేధీ॥న్॥పు॥ ౪ - పుల్లప్రబ్బలిపేళ్లు, Sorrel. चूका.

నమస్కారీ గణ్డకాలీ సమఙ్గా ఖదిరేత్యపి॥ ౧౮౭॥

నమస్కారీ-గణ్డకాలీ-సమఙ్గా - ఖదిరా॥ సీ॥ ౪ - ముడుఁగుదామరపేళ్లు, Lycopodium imbricatum.

జీవన్తీ జీవనీజీవా జీవనీయా మధుః స్రవా।

జీవన్తీ - జీవనీ - జీవా - జీవనీయా-మధుః-స్రవా (సా) మధుస్రవా॥సీ॥ ౫-పాలకూరపేళ్లు, Minusops Kauki, जीवन्ती.

కూర్చశీర్షో మధురకః శృఙ్గహ్రస్వాఙ్గజీవకాః॥ ౧౮౮॥

కూర్చశీర్షః-మధురకః-శృఙ్గః-హ్రస్వాఙ్గః-జీవకః॥ పు॥ ౫-జీవక మను నౌషధముపేళ్లు, जीवक.

కిరాతతిక్తో భూనిమ్బోఽనార్యతిక్తోఽథ సప్తలా। విమలా సాతలా భూరిఫేనా చర్మకషేత్యపి॥ ౧౮౯॥

కిరాతతిక్తః-భూనిమ్బః-అనార్యతిక్తః॥ పు॥ 3-నేలవేముపేళ్లు, Gentiana cherayta.

సప్తలా-విమలా-సాతలా-భూరిఫేనా-చర్మకషా॥ సీ॥ ౫-సంబరేణిపేళ్లు, विमला.

వాయసోలీ స్వాదురసా వయస్థా౽థ

వాయసోలీ - స్వాదురసా - వయస్థా (పా) కాయస్థా॥ స్త్రీ॥ ౩-కాకోలిపేళ్లు, కారుగోలిమి.

మకూలకో నికుమ్భో దన్తికా ప్రత్యక్శ్రేణ్యుదుమ్బరపర్ణ్యపి॥ ౧౯౦॥

మకూలకః (పా) ముకూలకః - నికుమ్భః॥ పు॥ దన్తికా-ప్రత్యక్శ్రేణీ-ఉదుమ్బరపర్ణీ॥ స్త్రీ॥ ౫-దంతిచెట్టుపేళ్లు.

అజమోదా తూగ్రగన్ధా బ్రహ్మదర్భా యవానికా।

అజమోదా - ఉగ్రగన్ధా - బ్రహ్మదర్భా-యవానికా॥ స్త్రీ॥ ౪-ఒకదినుసు ఓమముపేళ్లు, Carum caruf.

(మూలే) పుష్కరకాశ్మీరపద్మపత్రాణి (పౌష్కరే)॥ ౧౯౧॥

పుష్కరమ్-కాశ్మీరమ్-పద్మపత్రమ్॥ న॥ ౩ - పౌష్కరే మూలే = పుష్కరమూలము. కాశ్మీరదేశపు మెట్టతామరదుంప, Costus speciosus, पुष्कर.

అవ్యథాతిచరాపద్మా చారటీ పద్మచారిణీ।

అవ్యథా - అతిచరా-పద్మా-చారటీ-పద్మచారిణీ॥ స్త్రీ॥ ౫ - కాశ్మీరదేశపు తామరపేళ్లు, Hibiscusmutabilis.

కామ్పిల్యః కర్కశశ్చన్ద్రో రక్తాఙ్గో రోచనీత్యపి॥ ౧౯౨॥

కామ్పిల్యః-కర్కశః-చన్ద్రః-రక్తాఙ్గః॥ పు॥ రోచనీ॥ స్త్రీ॥ ౫-కంపిలముపేళ్లు, రోచని యను నౌషధము.

ప్రపున్నాడస్త్వేడగజో దద్రుఘ్నశ్చక్రమర్దకః। పద్మాట ఉరణాక్షశ్చ

ప్రపున్నాడః-ఏడగజః-దద్రుఘ్నః- చక్రమర్దకః-పద్మాటః - ఉరణాక్షః (పా) ఉరణాఖ్యః॥ పు॥ ౬-తగిరిసచెట్టుపేళ్లు, Cassia Alata.

పలాణ్డుస్తు సుకన్దకః॥ ౧౯౩॥

పలాణ్డుః-సుకన్దకః॥ పు॥ ౨ - నీరుల్లిపేళ్లు, ఎఱ్ఱయుల్లి, Onion Allium cepa. प्याज.

లతార్కదుద్రుమౌ (తత్ర హరితే)

లతార్కః-దుద్రుమః॥పు॥ ౨-హరితే తత్ర = పచ్చనీరుల్లిపేళ్లు, A green onion, प्याज.

(ఉభ)మహౌషధమ్। లశునం గృఞ్జనారిష్ట మహాకన్ద రసోనకాః॥ ౧౯౪॥	మహౌషధమ్ - లశునమ్॥ న॥ గృఞ్జనః - అరిష్టః-మహాకన్దః-రసోనకః॥ పు॥ ౬-వెల్లుల్లి పేళ్లు, తెల్లయుల్లి, Garlick, **लहसुन**.
పునర్నవా తు శోథఘ్నీ	పునర్నవా-శోథఘ్నీ॥ స్త్రీ॥ ౨-గలిజేరు పేళ్లు, **पुनर्नवा**.
వితున్నం సునిషణ్ణకమ్।	వితున్నమ్-సునిషణ్ణకమ్॥ న॥ ౨-నీరుచెంచలి పేళ్లు, Marsilea dentata.
(స్యా) ద్వాతకశ్శీతలోఽపరాజితా శణపర్ణ్యపి॥ ౧౯౫॥	వాతకః॥ పు॥ (పా) వాతకీ॥ స్త్రీ॥ శీతలః॥ పు॥ (పా) శీతలా-అపరాజితా-శణపర్ణీ (పా) అసనపర్ణీ॥ స్త్రీ॥ ౪ - సోమిదపుచెట్టు పేళ్లు, Pentaptera tomentosa, **अपराजित**.
పారావతాఙ్ఘ్రిః కటభీ పణ్యా జ్యోతిష్మతీ లతా।	పారావతాఙ్ఘ్రిః॥ స్త్రీ॥ కటభీ-పణ్యా-జ్యోతిష్మతీ - లతా॥ స్త్రీ॥ ౫ - ఎక్కుడుదీఁగె పేళ్లు, మానేరుతీఁగె - మెఱపుదీఁగె, Heart-pea, **मालकाँगनी**.
వార్షికం త్రాయమాణా (స్యా) త్త్రాయన్తీ బలభద్రికా॥ ౧౯౬॥	వార్షికమ్॥ న॥ త్రాయమాణా-త్రాయన్తీ-బలభద్రికా॥ స్త్రీ॥ ౪-కలుగానుగు పేళ్లు.
విష్వక్సేనప్రియా ఘృష్టి ర్వారాహీ బదరేత్యపి।	విష్వక్సేనప్రియా-ఘృష్టిః (పా) గృష్టిః-వారాహీ - బదరా॥ స్త్రీ॥ ౪ - పాఁచితీఁగె పేళ్లు, Dioscorea.
మార్కవో భృఙ్గరాజ (స్స్యా)	మార్కవః - భృఙ్గరాజః॥ పు॥ ౨-గుంటగలిజేరు పేళ్లు, Trailing Eclipta, **भँगरेया**.
త్కాకమాచీ తు వాయసీ॥ ౧౯౭॥	కాకమాచీ-వాయసీ॥ స్త్రీ॥ ౨ - కాఁచిచెట్టు పేళ్లు, Solanum trilobatum.
శతపుష్పా సితచ్ఛ	శతపుష్పా - సితచ్ఛత్రా-అతిచ్ఛత్రా-మధు

త్రా ప్యతిచ్ఛత్రా మధురామిసిః। అవాక్పుష్పీ కారవీచ	రా-మిసిః (పా) మసిః - అవాక్పుష్పీ-కారవీ॥ సీ॥ ౭-పెద్దసదాపపేళ్లు. అడవిసదాప, Anise, सौंफ.
సారణీ తు ప్రసారణీ॥౧౯౯॥ (తస్యాం) కటమ్భరా రాజబలా భద్రబలేతిచ॥	సారణీ (పా) సారణా-ప్రసారణీ-కటమ్భరా-రాజబలా-భద్రబలా॥ సీ॥ ౫ - గొంతెమగోరుచెట్టుపేళ్లు, Paederia foetids, सारणी.
జనీ జతూకా జననీ జతుకృచ్చక్రవర్తినీ॥ ౧౯౯॥ సంస్పర్శా౽	జనీ-జతూకా (పా) జనూకా-జననీ (పా) రజనీ-జతుకృత్ (పా) జన్తుకృత్-చక్రవర్తినీ-సంస్పర్శా॥ సీ॥ ౬-కోరిందచెట్టుపేళ్లు.
థ శటీ గన్ధమూలీ షడ్గ్రన్థి (కేత్యపి)। కర్చూరో౽పి పలాశో౽థ	శటీ-గన్ధమూలీ-షడ్గ్రన్థికా॥ సీ॥ కర్చూరః (పా) కర్బురః - పలాశః॥ పు॥ ౫ - గంట్లకచోరముపేళ్లు, A species of Curcuma, कचूर.
కారవేల్లః కటిల్లకః॥ ౨౦౦॥ సుషవీ (చాథ)	కారవేల్లః - కటిల్లకః (పా) కఠిల్లకః॥ పు॥ సుషవీ (పా) సుశవీ॥ సీ॥ 3-కాకరచెట్టుపేళ్లు, Momordica charantia, करेला.
కులకం పటోల స్తిక్తకః పటుః।	కులకమ్॥న॥ పటోలః-తిక్తకః-పటుః॥ పు॥౪-చేదుపొట్లపేళ్లు, Trichosanthes dioeca, परवल.
కూశ్మాణ్డకస్తు కర్కారు	కూశ్మాణ్డకః (పా) కూష్మాణ్డకః-కర్కారుః॥ పు॥ ౨-గుమ్ముడుచెట్టుపేళ్లు, A pumpkin gourd, कद्दू.
రుర్వారుః కర్కటీ స్త్రియౌ॥ ౨౦౧॥	ఉర్వారుః-కర్కటీ॥ సీ॥ ౨-దోసచెట్టుపేళ్లు, Cucumber, ककड़ी.
ఇక్ష్వాకుః కటుతుమ్బీ (స్యాత్)	ఇక్ష్వాకుః-కటుతుమ్బీ॥ సీ॥ ౨-వదరుచెట్టుపేళ్లు, చేదుసొఱ, A bitter gourd, नरकट.

తుమ్బ్యలాబూ(రుభే సమే)।	తుమ్బీ - అలాబూః (పా) అలాబుః(పా) ఆలాబుః॥ స్త్రీ॥ ౨ - ఆనుగపుచెట్టుపేళ్లు, సొఱ, Cucurbita legeneris, अलाबू.
చిత్రా గవాక్షీ గోడుమ్బా	చిత్రా-గవాక్షీ-గోడుమ్బా॥ స్త్రీ॥ ౩ - పిల్లపాపర చెట్టుపేళ్లు, బుడమపేళ్లును.
విశాలాత్విన్ద్రవారుణీ॥ ౨౦౨॥	విశాలా-ఇన్ద్రవారుణీ॥ స్త్రీ॥ ౨-పెద్దపాపర పేళ్లు, Colopuintida, Cucumis Colocynthis.
అర్శోఘ్నస్సూరణః కన్దో	అర్శోఘ్నః-సూరణః-కన్దః॥ పు॥ ౩-కంద పేళ్లు, Arum campanulatum, सूरन.
గణ్డీరస్తుసమష్ఠిలా।	గణ్డీరః॥ పు॥ సమష్ఠిలా॥ స్త్రీ॥ ౨-ఏఱువంగ పేళ్లు.
కలమ్బ్యుపోదకా (ఉస్త్రీత్రితు) మూలకం హిలమోచికా॥ ౨౦౩॥ వాస్తుకం (శాకభేదాః స్యుః)	కలమ్బీ॥ స్త్రీ॥ ఉపోదకా (పా) ఉపోదకీ॥ స్త్రీ॥ మూలకమ్॥ ష్న॥ హిలమోచికా॥ స్త్రీ॥ వాస్తుకమ్ (పా) వాస్తూకమ్॥న॥ ఈ ౫ ను వరుసగా తీఁగబచ్చలి (Convolvulus repenes, कलमी), దుంప బచ్చలి (Basella rubra), ముల్లంగి (Radish, मूली), చిలుకకూర (Hingisha repens), చక్రవర్తికూర (Chenopodium album) అను నైదు శాకభేదముల పేళ్లు.
దూర్వాతు శతపర్వికా। సహస్రవీర్యా భార్గవ్యౌ రుహానన్తా	దూర్వా-శతపర్వికా-సహస్రవీర్యా-భార్గవీ-రుహా-అనన్తా॥ స్త్రీ॥ ౬-గఱిక పేళ్లు, Bent grass, Agrotis linearis, तृण.

(థ సా సితా) ॥ ౨౦౪॥ గోలోమీశతవీర్యాచ గణ్డాలీ శకులాక్షకః।

గోలోమీ - శతవీర్యా॥ స్త్రీ॥ ౨-సితాసా= తెల్లగఱికపేళ్లు. గణ్డాలీ॥ స్త్రీ॥ శకులాక్షకః॥ పు॥ ౨-తీఁగెగఱికపేళ్లు, ఈ రను తెల్లగఱికపేళ్లని కొందఱు.

కురువిన్దో మేఘనామా ముస్తాముస్తక (మస్త్రియామ్) ॥ ౨౦౫॥

కురువిన్దః-మేఘనామా॥ న్,పు॥ ముస్తా॥ స్త్రీ॥ ముస్తకమ్॥ న్న॥ ౪-నిడుపుతుంగముస్తలపేళ్లు, Cyperus rotundus, कुरुविन्द.

(స్యా) ద్భద్రముస్తకో గున్ద్రా

భద్రముస్తకః॥ పు॥ గున్ద్రా॥ స్త్రీ॥ ౨-రాగముస్తలపేళ్లు, భద్రముస్తలు, Cyperus pertinuis.

చూడాలా చక్రలోచ్చటా।

చూడాలా-చక్రలా-ఉచ్చటా॥ స్త్రీ॥ 3-వట్రువముస్తలపేళ్లు.

వంశే త్వక్సారకర్మార త్వచిసారతృణధ్వజాః॥ ౨౦౬॥ శతపర్వా యవఫలో వేణుమస్కర తేజనాః।

వంశః - త్వక్సారః-కర్మారః-త్వచిసారః-తృణధ్వజః-శతపర్వా॥ న్॥ యవఫలః-వేణుః-మస్కరః - తేజనః॥ పు॥ ౧౦ - వెదురుపేళ్లు, A bamboo, बाँस.

(వేణవః) కీచకా (స్తేస్యుర్యేస్వనన్త్యనిలోద్ధతాః)॥ ౨౦౭॥

కీచకాః॥ పు, బ॥ ౧-వాయువుచేతఁ గొట్టఁబడి శబ్దించుచున్న వెదుళ్ల పేరు, The whistling bamboos, बाँस.

గ్రన్థి (ర్నా) పర్వపరుషీ

గ్రన్థిః॥ పు॥ పర్వ॥ న్॥ పరుః॥ స్, న॥ 3-వెదురుగణుపులపేళ్లు, పరుశబ్దము కారాంత పుల్లింగమునుం గలదని కొందఱందురు. A knot or joint, ग्रन्थि.

గున్ద్రస్తేజనక శ్శరః।

గున్ద్రః-తేజనకః-శరః॥ పు॥ 3-కాకివెదురుపేళ్లు, Saccharum Sara, शर.

నడస్తుధమనః పోట

నడః-ధమనః-పోటగలః॥ పు॥ 3 - కిక్కస

గలోటే

ఖోకాశ (మస్త్రియామ్॥ ౨౦౮॥ ఇక్షుగన్ధా పోటగలః (పుంభూమనితు) బల్బజాః।

కసవుపేళ్లు, గనుపదంటు, A reed.

కాశమ్॥ పు॥ ఇక్షుగన్ధా॥ స్త్రీ॥ పోటగలః॥ పు॥ 3–తెల్లుకసవుపేళ్లు, బల్బజాః॥పు, బ॥ ౧–మోదయపుకసవుపేరు. ఈ ర ను తెల్లుకసవుపేళ్లని కొందఱందురు. Saccharum Spontaneum, काँस.

రసాల ఇక్షు

రసాలః – ఇక్షుః॥ పు॥ ౨– చెఱుకుపేళ్లు, Sugarcane, ईख.

(స్తద్భేదాః) పుణ్డ్రకాన్తారకాదయః॥ ౨౦౯॥

పుణ్డ్రః – కాన్తారకః – ఆదిపదముచే, కోశకారః॥ పు॥ మొదలైనవి, తద్భేదాః = చెఱుకు విశేషములు.

స్యాద్వీరణం వీరకరం

వీరణమ్–వీరకరమ్॥ న॥ ౨–అవురుకసవుపేళ్లు, Andropogon muricatum.

(మూలేఽస్యో) శీర (మస్త్రియామ్)। అభయం నలదం సేవ్యమమృణాలం జలాశయమ్॥ ౨౧౦॥ లామజ్జకం లఘులయ మపదా హేష్టకాపథే।

ఉశీరమ్॥పు॥అభయమ్–నలదమ్–సేవ్యమ్–అమృణాలమ్–జలాశయమ్–లామజ్జకమ్– లఘులయమ్(పా) లఘు–లయమ్ – అపదాహమ్ – ఇష్టకాపథమ్॥ న॥ ౧౦ – అస్య = ఈ యవురుకసవుయొక్క, మూలే = వేరుపేళ్లు, అవే వట్టివేళ్లు, Cas-cus, खसखस.

(నడాదయ) స్తృణం (గర్ముచ్ఛ్యామాకప్రముఖా అపి) ౨౧౧॥

నడాదయః = నడశబ్దము మొదలిదివఱకు నైన శబ్దములచేతఁ జెప్పఁబడినవియు, గర్ముచ్ఛ్యామాక ప్రముఖాఅపి = గర్ముత్ = ఊడలు– శ్యామాక = చామలు, ప్రముఖాఅపి = ఇవి మొదలైన తృణధాన్య వాచకశబ్దములచేత జెప్పఁబడఁగలవియు, తృణమ్॥ న॥ తృణమని చెప్పఁబడును. A gramineous plant, तृण.

(అస్త్రీ)కుశం కుథో దర్భః పవిత్ర

కుశమ్॥ ప్న॥ కుథః-దర్భః॥ పు॥ పవిత్రమ్॥ న॥ ౪-దర్భలపేళ్లు, Sacrificial grass, डाभ.

(అథ) కత్తృణమ్। పౌర సౌగన్ధిక ధ్యామ దేవజగ్ధక రౌహిషమ్॥ ౧౬౨॥

కత్తృణమ్-పౌరమ్-సౌగన్ధికమ్-ధ్యామమ్-(పా) ధ్యాయమ్-దేవజగ్ధకమ్-రౌహిషమ్॥న॥ ౬-కామంచికసవుపేళ్లు, A fragrant grass, घास.

ఛత్త్రాతిచ్ఛత్త్ర పాలఘ్నౌ

ఛత్త్రా॥ సీ॥ అతిచ్ఛత్త్రః (పా) ఛత్త్రాతిచ్ఛత్త్రః-పాలఘ్నః॥ పు॥ ౩-ఛత్త్రాకారమైన కసవుపేళ్లు, A mushroom.

మాలాతృణక భూస్తృణే।

మాలాతృణకమ్ - భూస్తృణమ్॥ న॥ ౨-చిప్పకసవు పేళ్లు, Andropogon schoenanthus.

శష్పం బాలతృణం

శష్పమ్ (పా) శస్యమ్-బాలతృణమ్॥ న॥ ౨-లేఁతకసవుపేళ్లు, Young grass, घास.

ఘాసో యవస

ఘాసః-యవసః(పా)యావసః॥పు॥ ౨-పశువులు మొదలైనవి తినఁదగిన కసవుపేళ్లు, Meadow grass.

స్తృణమర్జునమ్॥ ౧౬౩॥

తృణమ్-అర్జునమ్॥న॥ ౨-సామాన్యముగా కసవుపేళ్లు, Grass, घास.

(తృణానాం సంహతి) స్తృణ్యా

తృణ్యా॥సీ॥౧-తృణానామ్ = కసవుయొక్క, సంహతిః = సమూహముపేరు, Abundance of grass.

నడ్యా తు (నడసంహతిః)।

నడ్యా॥ సీ॥ ౧-నడసంహతిః = గనుపకసవు గుంపుపేరు, కిక్కసకసవుగుంపు, Abundance of reeds.

తృణరాజా(హ్వయ) స్తాలో

తృణరాజః-తాలః॥ పు॥ ౨-తాటిచెట్టు పేళ్లు, Palmyra, ताड़.

నాలికేర స్తు లాఙ్గలీ॥ ౨౧౪॥

నాలికేరః (పా) నారికేలః॥ పు॥ లాఙ్గలీ॥ న్, పు, ఈ, (స్త్రీ)॥ ౨ - టెంకాయచెట్టు పేళ్లు, Cocoanut, नारियल.

ఘోణ్టా తు పూగః క్రముకో గువాకః ఖపురో

ఘోణ్టా॥ స్త్రీ॥ పూగః - క్రముకః-గువాకః (పా) గూవాకః-ఖపురః॥పు॥౫-పోఁకచెట్టుపేళ్లు, Areca, Faufel, सुपारी का पेड़.

(ఽస్యతు। ఫల)ముద్వేగ

ఉద్వేగమ్॥ న॥ ౧-ఈ పోఁకచెట్టుఫలము, Arecanut, सुपारी.

(మేతే చ హిన్తాలసహితా స్త్రయః॥ ౨౧౫॥ ఖర్జూరః కేతకీ తాలీఖర్జూరీ చ) తృణద్రుమాః।

హిన్తాలసహితాః=గిఱకతాటి (Marshy date, खजूर विशेष) తోఁ గూడుకొనియున్న, ఏతేత్రయశ్చ=ఈ చెప్పఁబడిన తాల నారికేల క్రముకములు మూఁడును, ఖర్జూరః=ఖర్జూర వృక్షము (Date, खजूर), కేతకీ = మొగలిచెట్టు (Pandanus odora tissimus, केतकी), తాలీ=(శ్రీ)తాళవృక్షము (Corypha Talliera), ఖర్జూరీ = ఈఁతచెట్టు (Wild date, जंगली खजूर). ఈ ౮ ను గూడి యెనిమిదియు తృణవృక్షము లనంబడును, A palm.

ఇతి వనౌషధివర్గః.

అరణ్యము ఓషధులు కల పదసమూహము ముగిసెను.

సింహో మృగేన్ద్రః పఞ్చాస్యో హర్యక్షః కేసరీ హరిః॥ ౨౧౬॥

సింహః-మృగేన్ద్రః-పఞ్చాస్యః-హర్యక్షః-కేసరీ॥ న్॥ హరిః॥ పు॥ ౬ - సింహము పేళ్లు, A lion, सिंह.

[కణ్ఠీరవో గజరిపుః పిఙ్గదృష్టి ర్మృగాధిపః॥]

[కణ్ఠీరవః-గజరిపుః-పిఙ్గదృష్టిః-మృగాధిపః॥ పు॥ ౪ అధికపాఠము.]

శార్దూల ద్వీపినౌ వ్యాఘ్రే

శార్దూలః - ద్వీపీ॥ న్ ॥ వ్యాఘ్రః॥ పు॥ ౩- పెద్దపులి పేళ్లు, A tiger, बाघ.

తరక్షుస్తు మృగాదనః।

తరక్షుః-మృగాదనః॥ పు॥ ౨-సివంగి పేళ్లు, A hyena, चर्ग.

వరాహస్సూకరో ఘృష్టిః కోలః పోత్రీ కిరిః కిటిః। ౨౧౮। దంష్ట్రీ ఘోణీ స్తబ్ధరోమా క్రోడో భూదార (ఇత్యపి)।

వరాహః-సూకరః (పా) శూకరః-ఘృష్టిః (పా) గృష్టిః-కోలః-పోత్రీ॥ న్॥ కిరిః - కిటిః - దంష్ట్రీ॥ న్ ॥ ఘోణీ॥ న్॥ స్తబ్ధరోమా॥ న్॥ క్రోడః-భూదారః॥ పు॥ ౧౨-అడవిపంది పేళ్లు, A hog, जंगली सुअर.

కపిప్లవఙ్గ ప్లవగ శాఖామృగ వలీముఖాః॥ మర్కటో వానరః కీశో వనౌకా

కపిః - ప్లవఙ్గః - ప్లవగః-శాఖామృగః-వలీముఖః-మర్కటః-వానరః-కీశః-వనౌకాః॥ సీ॥ పు॥ ౯ - కోఁతి పేళ్లు, A monkey or ape, बन्दर.

(అథ) భల్లుకే। ఋక్షాచ్ఛభల్ల భాలూకా

భల్లుకః (ప) భల్లూకః - ఋక్షః - అచ్ఛభల్లః(పా) అచ్ఛః-భల్లః-భాలూకః॥ పు॥ ౭- ఎలుఁగుగొడ్డు పేళ్లు, A bear, रीछ.

గణ్డకే ఖడ్గ ఖడ్గినౌ॥ ౨౧౯॥

గణ్డకః-ఖడ్గః-ఖడ్గీ॥న్,పు॥ ౩-ఖడ్గమృగము పేళ్లు, A rhinoceros, गैंडा.

లులాయో మహిషో వాహద్విషత్కాసర సైరిభాః।

లులాయః - మహిషః-వాహద్విషన్ ॥ త్ ॥ కాసరః-సైరిభః॥ పు॥ ౬-కారెనుపోతు పేళ్లు, A buffalo, भैंसा.

(స్త్రియాం) శివా భూరిమాయు గోమాయు మృగధూర్తకాః॥ సృగాల వఞ్చక క్రోష్టు ఫేరు ఫేరవ జమ్బుకాః।

శివా॥సీ॥భూరిమాయుః(పా)భూరిమాయః-గోమాయుః-మృగధూర్తకః-సృగాలః (పా) శృగాలః - వఞ్చకః - క్రోష్టుః-ఫేరుః-ఫేరవః-జమ్బుకః॥ పు॥ ౧౦ - నక్క పేళ్లు, క్రోష్టుశబ్దమునకు ఋకారాంతమునకువలె రూపము, A jackal, लोमड़ी.

ఓతుర్బిడాలో మార్జారో వృషదంశక ఆఖుభుక్॥ ౨౨౧॥	ఓతుః-బిడాలః-మార్జారః (పా) మార్జాలః వృషదంశకః (పా) వృషదంశకః - ఆఖుభుక్॥ జ్, పు॥ ౫-పిల్లిపేళ్లు, A cat, बिल्ली.
(త్రయో) గాధేర గాధార గాధేయా (గోధికాత్మజే)।	గాధేరః - గాధారః - గాధేయః॥ పు॥ 3-ఉడుముపిల్ల పేళ్లు, An iguana, गौधार.
శ్వావిత్తు శల్య	శ్వావిత్॥ ధ్॥ శల్యః॥ పు॥ ౨-ఏదుపంది పేళ్లు, A porcupine, शल्य.
(స్తల్లోమ్ని) శలలీ శలలం శలమ్॥ ౨౨౨॥	శలలీ॥ స్త్రీ॥ శలలమ్ - శలమ్॥ న॥ 3-తల్లోమ్ని=ఆ యేదుపందిముండ్ల పేరు, Porcupine quills.
వాత ప్రమీ ర్వాత మృగః	వాతప్రమీః-వాతమృగః॥ పు॥ ౨ - గాలికి నెదురునడచు నిట్టివంటి మృగము,పొడయిట్టి. వాతప్రమీశబ్దము స్త్రీలింగమును, A swift antelope, मृगविशेष.
కోక స్త్వీహామృగో వృకః।	కోకః-ఈహామృగః-వృకః॥ పు॥ 3-తోడేలు పేళ్లు, A wolf, भेड़िया.
మృగే కురఙ్గ వాతాయు హరిణాజిన యోనయః॥ ౨౨౩॥	మృగః-కురఙ్గః-వాతాయుః-హరిణః-అజినయోనిః॥ పు॥ ౫ - ఇట్టి పేళ్లు, A deer or antelope, हरिण.
ఐణేయ (మేణ్యా శ్చర్మాద్యమేణ) మైణ (ముభే త్రిషు)।	ఏణ్యాః=ఆఁడు లేడియొక్కయు, ఏణస్య = మగదుప్పియొక్కయు, చర్మాద్యమ్=చర్మము మొదలైనవి, వరుసగా - ఐణేయమనియు (Belonging to a doe), ఐణమనియు (Belonging to a buck) చెప్పఁబడును. త్రి॥ मृग चर्म.
కదలీ కన్దలీ చీన	కదలీ॥ స్త్రీ॥(పా) కదలీ॥ న్, పు॥ బొల్లిచాయ

శ్చమూరు ప్రియకావ పి॥ ౨౨౮॥ సమూరు (శ్చేతిహరిణా అమీ అజినయోనయః)।

మెడచారలుగలిగి బిలములోనుండుమృగము. కన్దలీ॥ సీ॥ (పా) కన్దళీ॥ న్, పు॥ దొడ్డకడుపును నల్లని ముందరికాళ్లును గల మృగము. చీనః॥ పు॥ గుహ్వవన్నెగలిగి 30 అంగుళములు పొడవుగల మృగము. చమూరుః॥ పు॥ తోఁకలేని మృగము. ప్రియకః॥ పు॥ దట్టమై యెఱ్ఱని నల్లని రోమములుగల మృగము. సమూరుః॥ పు॥ తెల్లని కొనవెంట్రుకలతోఁ గూడిన దొడ్డ మెడగల మృగము. ఇత్యమీ = ఈయాఱును, అజినయోనయః = ఆస్తరణాదుల కుపయోగించు చర్మములకుఁ గారణములయిన, హరిణాః = ఇఱ్ఱిజాతులలో విశేషములు.

కృష్ణసార రురు న్యఙ్కు రఙ్కు శమ్బర రౌహిషాః॥ ౨౨౯॥ గోకర్ణ పృష తైణర్శ్య రోహితాశ్చ మరో (మృగాః)।

కృష్ణసారః (పా) కృష్ణశారః = నల్లయిఱ్ఱి, (The spotted antelope, कृष्णसार). రురుః = నల్లచారలదుప్పి (The stag, बारहसिंगा). న్యఙ్కుః = తలవంచుకొనిపోవు జింకపోతు, రఙ్కుః = తెల్లరోమములుగల యిఱ్ఱి (The spotted axis, हरिणविशेष.) శమ్బరః = ఎఱ్ఱవన్నెగల సన్నపుజింక, రౌహిషః = కొండగొఱ్ఱె, గోకర్ణః = కణితి, పృషతః = దుప్పి (The porcine deer). ఏణః = పెద్దకన్నులుగల నల్లయిఱ్ఱి, ఋశ్యః (పా) ఋష్యః = మనుఁబోతు (White-footed antelope, सफेद-हरिन). రోహితః = కేసరి యను మృగము, చమరః = సవరపుమృగము (Bos grunniens, चमर) ఈ ౧౨ ను॥ పు॥ మృగాః = తమతమ పేళ్ల చేతఁ బ్రసిద్ధములైన మృగభేదములు.

గన్ధర్వశ్శరభో రామ స్సృమరో గవయ శ్శశః॥ ౧౧౯॥	గన్ధర్వః = దొడ్డకడుపును వట్రువ తోఁక యును గల మృగము, శరభః=ఎనిమిదికాళ్లు గలిగి సింహమును చంపెడి మృగము, రామః= పెద్దదుప్పి, సృమరః=పెద్దసవరపుమృగము, గవయః=గురుపోతు, Bos Gavoeus, శశః= కుందేలు, A hare, खरगोश.
ఇత్యాదయో మృగేన్ద్రాద్యా గవాద్యాః పశుజాతయః।	ఇత్యాదయః = గన్ధర్వశబ్దము మొదలయినవి యాఱును, మృగేన్ద్రాద్యాః = సింహశబ్దము మొదలు చమరశబ్దపర్యంతము లయినవియు, గవాద్యాః=వైశ్యవర్గయందుఁ జెప్పఁబడు గోవులు మొదలైనవియు, పశుజాతయః= పశువులని చెప్పఁబడును. A beast.
[అధోగన్తా తు ఖనకో వృకః పుంధ్వజ ఉన్దురః]	[అధోగన్తా - ఖనకః - వృకః-పుంధ్వజః-ఉన్దురః] ఎలుకపేళ్లు, అధికపాఠము.
ఉన్దురు ర్మూషికో ప్యాఖు	ఉన్దురుః-మూషికః (పా) మూషకః-ఆఖుః॥ పు॥ ౩-ఎలుకపేళ్లు, A rat, चूहा.
గిరికా బాలమూషికా॥ ౧౨౦॥	గిరికా-బాలమూషికా॥ స్త్రీ॥ ౧-చిట్టెలుకపేళ్లు, A small rat.
చుచున్దరీ గన్ధమూషీ	చుచున్దరీ-గన్ధమూషీ॥స్త్రీ॥ ౨-మంచుపేళ్లు, A mouse, चूहा.
దీర్ఘదేహీ తు మూషికా।	దీర్ఘదేహీ-మూషికా॥ స్త్రీ॥ ౨-పందికొక్కుపేళ్లు, The Bandcoot.
సరటః కృకలాస్ (స్స్య)	సరటః - కృకలాసః॥ పు॥ ౨-తొండపేళ్లు, Cameleon, गिरगिट.
మ్ముసలీ గృహగోధికా॥ ౧౨౧॥	ముసలీ-గృహగోధికా॥ స్త్రీ॥ ౨ - బల్లిపేళ్లు, A lizard, छिपकली.
లూతా (స్త్రీ) తన్తు	లూతా॥ స్త్రీ॥ తన్తువాయః - ఊర్ణనాభః -

వాయోర్ణనాభ మర్కటకా (స్సమాః)।	మర్కటకః॥ పు॥ ర - సాలెపురుగు పేళ్లు, A spider, मकड़ी.
నీలఙ్గు స్తు క్రిమిః	నీలఙ్గుః - క్రిమిః॥ పు॥ ౨ - పురుగులపేళ్లు, మానిమీఁది నల్లని పురుగులని కొందఱందురు. An insect, कीड़ा.
కర్ణజలూకా శతప (ద్యుభే)॥ ౨౯॥	కర్ణజలూకా (పా) కర్ణజలౌకా-శతపదీ॥ స్త్రీ॥ ౨-జెఱ్ఱిపేళ్లు, చెవిదూఱుపామును, రోకటిబండయు, A centipede, गोजर.
వృశ్చిక శ్శూక కీట (స్స్యాత్)	వృశ్చికః - శూకకీటః॥ పు॥ ౨-నల్లతేలు పేళ్లు, కఱుఁదురుపేరును, A caterpillar, झींगा.
దలిద్రోణౌ తు వృశ్చికే।	అలీ॥ న్॥ (పా) ఆలీ॥ న్॥ ద్రోణః (పా) ద్రూణః - వృశ్చికః॥ పు॥ 3 - ఎఱ్ఱతేలుపేళ్లు. సామాన్యముగా తేలుపేళ్లని కొందఱందురు. A scorpion, बिच्छू.
పారావతః కలరవః కపోతోऽథ	పారావతః-కలరవః-కపోతః॥ పు॥ 3-పావురముపేళ్లు, A dove or pigeon, कबूतर.
శశాదనః॥ ౩౦॥ పత్త్రి శ్యేన	శశాదనః-పత్త్రీ॥ న్॥ శ్యేనః॥ పు॥ 3-డేగపేళ్లు, A hawk or falcon, बाज.
ఉలూకస్తు వాయసారాతిపేచకౌ।	ఉలూకః- వాయసారాతిః-పేచకః॥ పు॥ 3-గూబపేళ్లు, An owl, उल्लू.
[దివాన్ధః కౌశికో ఘూకో దివాభీతో నిశాటనః]	[దివాన్ధః-కౌశికః-ఘూకః-దివాభీతః-నిశాటనః] అధికపాఠము.
వ్యాఘ్రాటస్తు భరద్వాజః	వ్యాఘ్రాటః-భరద్వాజః॥ పు॥ ౨-ఏట్రింత పేళ్లు, భారద్వాజపక్షి, A sky-lark, लावा.
ఖఞ్జరీటస్తు ఖఞ్జనః॥	ఖఞ్జరీటః - ఖఞ్జనః॥ పు॥ ౨ - మందపిచ్చిక

	పేళ్లు, కాటుకపిట్ట రవ్వపులుఁగు కౌజు, A wagtail, खंजन पक्षी.
లోహపృష్ఠస్తు కఙ్కః (స్యాత్)	లోహపృష్ఠః-కఙ్కః॥ పు॥ ౨-రాపులుఁగు పేళ్లు, మల్లెజేగుఱును, A heron, बगुला.
(అథ) చాషః కికీదివిః।	చాషః - కికీదివిః॥ పు॥ ౨-పాలపిట్ట పేళ్లు, A blue jay, नीलकंठ.
కలిఙ్గభృఙ్గధూమ్యాటాః	కలిఙ్గః-భృఙ్గః-ధూమ్యాటః॥ పు॥ ౩-కూఁకటిముఁగయను పక్షిపేళ్లు, A fork-tailed shrike, कलिंग.
(అథస్యా) చ్ఛతపత్త్రికః॥ ౧౩౨॥ దార్వాఘాటోఽ-	శతపత్త్రికః-దార్వాఘాటః॥ ౨ - మానుగోయిలపులుఁగు పేళ్లు, బెగ్గురుపులుఁగును, A wood-pecker, कठफोडा.
థ సారఙ్గః స్తోకకశ్చాతకః (సమాః)।	సారఙ్గః (పా) శారఙ్గః-స్తోకకః - చాతకః॥ పు॥ ౩ - వానకోయిలపేళ్లు, చాతకపక్షి, चातक.
కృకవాకుస్తామ్రచూడః కుక్కుటశ్చరణాయుధః॥ ౧౩౩॥	కృకవాకుః-తామ్రచూడః-కుక్కుటః-చరణాయుధః॥ పు॥ ౪ - కోడిపేళ్లు, A gallinaceous fowl, मुर्गा.
చటకః కలవిఙ్కః (స్యాత్)	చటకః-కలవిఙ్కః॥ పు॥ ౨-పిచ్చికపేళ్లు, A sparrow, गौरया.
తస్య (స్త్రీ) చటకా	చటకా॥ స్త్రీ॥ ౧ - ఆఁడు పిచ్చిక పేరు, A female sparrow, मादा गौरया.
(తయోః। పుమపత్యే) చాటకైరః (స్త్ర్యపత్యే) చటకైరా (వసా)॥ ౧౩౪॥	చాటకైరః॥ పు॥ చటకా॥ స్త్రీ॥ ౨-ను వరుసగా, తయోః=ఆ పిచ్చుకలయొక్క, పుమపత్యే=మగపిల్లయందును, స్త్ర్యపత్యే=ఆఁడు పిల్లయందును వర్తించును.

కర్కరేటుః కరేటుః స్యాత్ — కర్కరేటుః-కరేటుః॥ పు॥ ౨-పెద్దకొంగ, Numidian crane, करेट.

కృకణక్రకరౌ (సమౌ)। — కృకణః-క్రకరః॥ పు॥ ౨-కొక్కెరపేళ్లు.

వనప్రియః పరభృతః కోకిలః పిక (ఇత్యపి)॥ ౨౩౫॥ — వనప్రియః-పరభృతః-కోకిలః – పికః॥ పు॥ ౪-కోకిలపేళ్లు, The black cuckoo, कोकिल.

కాకేతు కరటారిష్ట బలిపుష్టసకృత్ప్రజాః। ధ్వాంక్షాత్మఘోష పరభృద్బలిభుగ్వాయసా అపి॥ ౨౩౬॥ [చిరజీవీ చైకదృష్టిర్మౌకలిః పికవర్ధనః।] — కాకః-కరటః-అరిష్టః-బలిపుష్టః-సకృత్ప్రజః-ధ్వాంక్షః-ఆత్మఘోషః-పరభృత్॥ త్॥ బలిభుక్॥ జ్॥ వాయసః-చిరజీవీ॥ న్॥ ఏకదృష్టిః-మౌకలిః-పికవర్ధనః॥ పు॥ ౧౪-కాకిపేళ్లు, చిరజీవి మొదలు నాలుగు నధికనామములు, A crow, कौआ.

ద్రోణకాకస్తు కాకోలో — ద్రోణకాకః-కాకోలః॥ పు॥ ౨-మాలకాకిపేళ్లు, A raven, काला कौआ.

దాత్యూహః కాలకణ్టకః॥ ౨౩౭॥ — దాత్యూహః-కాలకణ్టకః॥ పు॥ ౨-కూరుగుడ్డంగిపిట్టపేళ్లు. భరతపక్షి, A gallinule, भरत पक्षी.

ఆతాయి చిల్లౌ — ఆతాయీ॥ న్॥ (పా) ఆతాపీ॥ న్॥ చిల్లః॥ పు॥ ౨ – పిన్నగద్దపేళ్లు. జెముడుకాకియు చీరపిట్టయు, A kite, चील.

దాక్షాయ్య గృధ్రౌ — దాక్షాయ్యః – గృధ్రః॥ పు॥ ౨-గద్దపేళ్లు, బోరుకయును, A vulture, गीध.

కీర శుకౌ (సమౌ)। — కీరః – శుకః॥ పు॥ ౨ – చిలుక పేళ్లు, A parrot, तोता.

క్రుఙ్ క్రౌఞ్చోఽథ — క్రుఙ్॥ చ్॥ క్రౌఞ్చః॥ పు॥ ౨-కొంగపేళ్లు, A curlew, कराकुल.

బకః కహ్వః	బకః-కహ్వః॥ పు॥ ౨-వక్కుకొంగపేళ్లు, A crane, सारस.
పుష్కరాహ్వస్తుసారసః॥ ౨౩౮॥	పుష్కరాహ్వః-సారసః॥ పు॥ ౨-బెగ్గురుపేళ్లు, The Indian crane, सारस.
కోకశ్చక్రశ్చక్రవాకో రథాఙ్గా (హ్వయనామకః)।	కోకః-చక్రః-చక్రవాకః-రథాఙ్గః॥ పు॥ ౪-జక్కవపిట్టపేళ్లు, The ruddy goose, चक्रवाक.
కాదమ్బః కలహంస (స్స్యా)	కాదమ్బః-కలహంసః॥ పు॥ ౨-ధూమ్రవర్ణములయిన ముక్కు కాళ్లుగల హంసల పేళ్లు, A drake, बतख विशेष.
దుత్క్రోశ కురరౌ (సమౌ)॥ ౨౩౯॥	ఉత్క్రోశః-కురరః॥ పు॥ ౨-పెన్నడపులుఁగుపేళ్లు, An osprey, कुरल पक्षी.
హంసాస్తు శ్వేతగరుత శ్చక్రాఙ్గా మానసౌకసః।	హంసః-శ్వేతగరుత్॥త్॥ చక్రాఙ్గః-మానసౌకాః॥ స్, పు॥ ౪-హంసపేళ్లు, A swan, हंस.
రాజహంసా (స్తుతే చఞ్చుచరణై ర్లోహితై స్సితాః)॥ ౨౪౦॥	రాజహంసః॥ పు॥ ౧-లోహితైః చఞ్చుచరణైః = ఎఱ్ఱని ముక్కుకాళ్లతోఁగూడి, సితాః = తెల్లనైయుండు ఆ హంసలపేళ్లు, हंस.
(మలినై) ర్మల్లికాఖ్యా (స్తే)	మల్లికః (పా) మల్లికాక్షః॥ పు॥ ౧-మలినైః=కొంచెము ధూమ్రవర్ణముగల ముక్కు కాళ్లతోఁగూడి తెల్లనైయుండు హంసలపేరు.
ధార్తరాష్ట్రా (స్సితేతరైః)।	ధార్తరాష్ట్రః॥ పు॥ ౧-సితేతరైః=నల్లని ముక్కు కాళ్లతోఁ గూడి తెల్లనైయుండు హంసలపేరు.
శరారి రాటి రాడి శ్చ	శరారిః-ఆటిః-ఆడిః॥ స్త్రీ॥ ౩-ఆఁడేలు అను పక్షి పేళ్లు.

బలాకా బిసకణ్ఠికా॥ ౨౮౧॥	బలాకా-బిసకణ్ఠికా॥ స్త్రీ॥ ౨- తెల్లకొక్కెర పేళ్లు, A small crane, छोटा सारस.
(హంసస్య యోషి) ద్వరటా	వరటా॥ స్త్రీ॥ ౧-హంసస్య=హంసయొక్క, యోషిత్=స్త్రీ పేరు, A duck or goose, वतख.
(సారసస్యతు) లక్ష్మణా।	లక్ష్మణా (పా) లక్షణా॥ స్త్రీ॥ ౧-సారసస్య=బెగ్గురుపక్షియొక్క స్త్రీ పేరు, मादा सारस.
జతుకాఽజినపత్త్రా (స్యా) త్పరోష్ణీ తైలపాయికా॥ ౨౮౨॥	జతుకా (పా) జతూకా-అజినపత్త్రా॥ స్త్రీ॥ ౨ - గబ్బిలాయిపేళ్లు, చిఱుఱువాయి, A bat, चमगीदड़. పరోష్ణీ - తైలపాయికా॥ స్త్రీ॥ ౨- బరిణెపురుగు పేళ్లు, A cock-roach, तिलचिट्टा.
(వ) చర్వణామక్షికానీలీ	చ(వ)ర్వణా-మక్షికా-నీలీ॥ స్త్రీ॥ ౩ - నల్లని ఈగపేళ్లు, A blue fly, नीली पक्षी.
సరఘా మధుమక్షికా।	సరఘా - మధుమక్షికా॥ స్త్రీ॥ ౨ - జుంటియీఁగపేళ్లు, తేనటీఁగ, A bee, मधुमखी.
పతఙ్గికాపుత్తికాస్యా	పతఙ్గికా-పుత్తికా॥ స్త్రీ॥ ౨- తెరయీఁగపేళ్లు, A small bee, पतंग.
ద్దంశస్తు వనమక్షికా॥ ౨౮౩॥	దంశః॥ పు॥ వనమక్షికా॥ స్త్రీ॥ ౨- అడవియీఁగపేళ్లు, A gadfly, डंस.
దంశీ (తజ్జాతి రల్పా స్యా)	దంశీ॥ స్త్రీ॥ ౧-అల్పా=అల్పమైన, తజ్జాతిః స్యాత్=ఆ యడవియీఁగలజాతిపేరు, అడవిదోమ, मच्छड़.
ద్గణ్డోలీ వరటా (ద్వయోః)।	గణ్డోలీ (పా) గన్ధోలీ-వరటా॥ స్త్రీ॥ ౨-ఎఱ్ఱతుమ్మెదపేళ్లు, కణుఁదురీఁగ, A wasp, झींगुर.
భృఙ్గారీ చీరుకా	భృఙ్గారీ - చీరుకా (పా) ఝిరుకా-చీరికా-

చీరీ ఝిల్లికాచ (సమా ఇమాః)॥ ౨౪౪॥	చీరీ-ఝిల్లికా॥ స్త్రీ॥ ౪-చిమటపేళ్లు, ఈలపురుగును, A cricket, झींगुर.
(సమౌ) పతఙ్గ శలభౌ	పతఙ్గః - శలభః॥ పు॥ ౨ - మిడతపేళ్లు, A grasshopper, पतंग.
ఖద్యోతో జ్యోతిరిఙ్గణః।	ఖద్యోతః - జ్యోతిరిఙ్గణః॥ పు॥ ౨ - మిణుఁగుఱుబూచిపేళ్లు, A firefly, जुगनू.
మధువ్రతో మధుకరో మధులిణ్మధుపాలినః॥ ౨౪౫॥ ద్విరేఫపుష్పలిడ్భృఙ్గషట్పదభ్రమరాలయః। [ఇన్దిన్దిరశ్చఞ్చరీకో రోలమ్బో బమ్భరశ్చసః]॥ ౨౪౬॥	మధువ్రతః-మధుకరః- మధులిట్॥ హ॥ మధుపః-అలీ॥ న్॥ ద్విరేఫః - పుష్పలిట్॥ హ॥ భృఙ్గః-షట్పదః-భ్రమరః - అలిః [ఇన్దిన్దిరః - చఞ్చరీకః - రోలమ్బః - బంభరః]॥ పు॥ ౧౫-తుమ్మెదపేళ్లు, ఇన్దిన్దిర శబ్దము మొదలు ౪-అధికనామములు, A large black bee, भ्रमर.
మయూరో బర్హిణో బర్హీ నీలకణ్ఠో భుజఙ్గభుక్। శిఖావలశ్శిఖీ కేకీ మేఘనాదానులాస్యపి॥ ౨౪౭	మయూరః-బర్హిణః-బర్హీ॥ న్॥ నీలకణ్ఠః-భుజఙ్గభుక్॥ జ్॥ శిఖావలః - శిఖీ॥ న్॥ కేకీ॥ న్॥ మేఘనాదానులాసీ॥ న్, పు॥ ౯ - నెమిలిపేళ్లు, A peacock, मोर.
కేకా (వాణీమయూరస్య)	కేకా॥ స్త్రీ॥ ౧ - మయూరస్యవాణీ= నెమిలి కూఁతపేరు, His cry, उसकी ध्वनि.
(సమౌ) చన్ద్రికమేచకౌ।	చన్ద్రికః - మేచకః॥ పు॥ ౨ - నెమిలిపురి కన్నుపేరు.
శిఖాచూడా	శిఖా-చూడా॥ స్త్రీ॥ ౨-నెమిలికుఁకటిపేళ్లు, Crest, शिखा.
శిఖణ్డస్తు పిఞ్ఛబర్హే (నపుంసకే)॥ ౨౪౮॥	శిఖణ్డః॥ పు॥ పిఞ్ఛమ్-బర్హమ్॥ న॥ 3-నెమిలి పురిపేళ్లు, Peacock's tail, पिच्छ.

ఖగేవిహఙ్గ విహఙ్గ
విహఙ్గమ విహాయసః ।
శకున్తిపక్షి శకుని శకు
న్త శకున ద్విజాః ॥
౨౪౯॥ పతత్త్రి పత్త్రి
పతగ పతత్పత్త్రర థా
ణ్డజాః। నగౌకో వాజి
వికిర వివిష్కిర పత
త్త్రయః॥ ౨౫౦॥ నీడో
ద్భవాగరుత్మన్తః పిత్స
న్తోనభసఙ్గమాః ।

ఖగః – విహఙ్గః–విహగః–విహఙ్గమః–విహాయాః॥స॥ శకున్తిః–పక్షీ॥న॥ శకునిః–శకున్తః–శకునః–ద్విజః–పతత్త్రీ॥న॥ పత్త్రీ॥న॥పతగః–పతన్॥త॥ పత్త్రరథః–అణ్డజః–నగౌకాః॥ స॥ వాజీ॥న॥ వికిరః – విః – విష్కిరః–పతత్త్రిః–నీడోద్భవః–గరుత్మాన్॥త॥ పిత్సన్॥ త॥ నభసఙ్గమః॥ పు॥ ౨౭ – సామాన్యముగాఁ బక్షుల పేళ్లు, A bird, पक्षी.

(తేషాం విశేషా)
హారీతో మద్గుః కార
ణ్డవః ప్లవః॥ ౨౫౧॥
తిత్తిరిః కుక్కుభో లావో
జీవంజీవశ్చకోరకః।
కోయష్టిక ష్టిట్టిభకో
వర్తకో వర్తికాదయః॥
౨౫౨।

హారీతః॥ పు॥ = పచ్చనిపిట్ట, The green pigeon, हरीत. మద్గుః॥ పు॥ =నీరుకాకి, The shag, मद्गु. కారణ్డవః॥ పు॥ = కన్నెలేడు, ప్లవః॥ పు॥ నీరుకోడి, తిత్తిరిః॥ పు॥ = తీతువు, The francoline partridge, तीतर. కుక్కుభః॥ పు॥ = బెళగువ్వ, A wild cock, लवा. లావః॥ పు॥ = లావుక, A quail. జీవంజీవః॥ పు॥ = వన్నెపులుఁగు, A pheasant, मह्लका. చకోరకః॥ పు॥ = వెన్నెలపులుఁగు, Perdix rufa, कोरक. కోయష్టికః॥పు॥ చిఁకుకొక్కెర, కుడ్డికొంగ, టిట్టిభకః॥ పు॥ = లకుముకిపిట్ట, Jacana, टिड्डी. వర్తకః॥ పు॥ = వెలిచెపిట్ట, దొట్లపులుఁగు, వర్తికా॥ స్త్రీ॥ = మీాలవల్లంకి, ఈ ౧౩ శబ్దములును. తేషాంవిశేషాః = ఆ పక్షులలో భేదములు. ఇచటఁ గొందఱు జీవంజీవ చకోరకశబ్దములు పర్యాయములనియు, వర్తక శబ్దమును స్త్రీలింగముగా పఠించి

వర్తికా వర్త్రికా శబ్దములు పర్యాయములనియుం జెప్పిరి.

గరుత్పక్షచ్ఛదాః పత్త్రంపతత్త్రంచ తనూరుహమ్।

గరుత్-పక్షః-ఛదః॥ పు॥ పత్త్రమ్ - పతత్త్రమ్-తనూరుహమ్॥ న॥ ౬-ఱెక్కల పేళ్లు, A wing, पक्ष.

(స్త్రీ)పక్షతిః పక్షమూలం.

పక్షతిః॥ స్త్రీ॥ పక్షమూలమ్॥ న॥ ౨-ఱెక్కల మొదటి పేళ్లు, The root of a wing, पक्षमूल.

చఞ్చుస్త్రోటి (రుభే స్త్రియామ్)॥ ౨౫౩॥

చఞ్చుః-త్రోటిః॥ స్త్రీ॥ ౨-పక్షిముక్కు పేళ్లు, The beak, चोंच.

ప్రడీనోడ్డీనసణ్డీనా (న్యేతాః ఖగగతిక్రియాః)।

ప్రడీనమ్॥న॥=ఎగయుట, Taking fight, उडना. ఉడ్డీనమ్॥ న॥ = పాఱుట, Soaring, उडान. సణ్డీనమ్॥ న॥ = వ్రాలుట, Perching, बैठना. ౩-ను, ఏతాః=ఇవి, ఖగగతిక్రియాః= పక్షులగతిభేదములు.

పేశీ కోశో (ద్విహీనే)ఽణ్డం

పేశీ॥స్త్రీ॥కోశః॥పున॥అణ్డమ్॥న॥ ౩-గ్రుడ్డు పేళ్లు. పేశీకోశః=ఒక పదమని కొందఱందురు. An egg, अंडा.

కులాయో నీడ(మస్త్రియామ్)॥ ౨౫౪॥

కులాయః॥ పు॥ నీడమ్॥ పున॥ ౨-పక్షిగూటి పేళ్లు, A nest, घोसला.

పోతః పాకోఽర్భకో డిమ్భః పృథుకశ్శాబకశ్శిశుః।

పోతః - పాకః-అర్భకః-డిమ్భః-పృథుకః-శాబకః-శిశుః॥ పు॥ ౭-సామాన్యముగా శిశువు పేళ్లు, Young of any animal, शिशु.

స్త్రీపుంసౌ మిథునం ద్వన్ద్వం

స్త్రీపుంసౌ - మిథునమ్-ద్వన్ద్వమ్॥ న॥ ౩-స్త్రీ పురుషుల జంటపేళ్లు, A couple, male and femalc, मिथुन.

యుగ్మంతు యుగలం యుగమ్॥ ౨౫౫॥	యుగ్మమ్ - యుగలమ్-యుగమ్॥ న॥ 3-జంటపేళ్లు, A pair or brace, जोड़ा.
సమూహానివహ వ్యూహ సన్దోహ విసర వ్రజాః। స్తోమౌఘ నికరవ్రాత వార సఙ్ఘాత సఞ్చయాః॥ ౨౫౬॥ సముదాయ స్సముదయ స్సమవాయ శ్చయోగణః। (స్త్రియాంతు) సంహతి ర్బృన్దం నికురమ్బం కదమ్బకమ్॥ ౨౫౭॥	సమూహః - నివహః-వ్యూహః-సన్దోహః-విసరః- వ్రజః-స్తోమః-ఓఘః-నికరః-వ్రాతః-వారః-సఙ్ఘాతః-సఞ్చయః-సముదాయః-సముదయః-సమవాయః-చయః-గణః॥ పు॥ సంహతిః॥ స్త్రీ॥ బృన్దమ్-నికురమ్బమ్-కదమ్బకమ్॥ న॥ ౨౨-గుంపుపేళ్లు, A flock or multitude, समूह.
(బృన్దభేదాః) (సమైః) వర్గః	బృన్దభేదాః=ఇకఁజెప్పఁబడునవి సమూహవిశేషముల పేళ్లు. వర్గః॥ పు॥ ౧-సమైః=ఒకతీరువస్తువుల గుంపుపేరు, A multitude of similar things, समूह.
సఙ్ఘసార్థౌతు(జన్తుభిః)।	సఙ్ఘః-సార్థః॥ పు॥ ౨-జన్తుభిః=ప్రాణిసమూహముపేరు, An assembly of animals, झुंड.
(సజాతీయైః) కులం	కులమ్॥ న॥ ౧-సజాతీయైః=సజాతీయములైన ప్రాణిసమూహముపేరు, A multitude of homogeneous animals, कुल.
యూథం (తిరశ్చాం పున్నపుంసకమ్)॥ ౨౫౮॥	యూథమ్॥పు॥ ౧-తిరశ్చామ్=తిర్యగ్జంతుసమూహముపేరు, A flock of birds or beasts, झुंड.
(పశూనాం) సమజో2	సమజః॥పు॥ ౧-పశూనామ్=పశువులగుంపుపేరు, A herd of beasts, झुंड.

(న్యేషాం) సమాజో॥ — సమాజః॥ పు॥ ౧-అన్యేషామ్=పశువులకంటె నన్యమయిన నరపక్ష్యాది సమూహము పేరు, An assembly of men &c. समाज.

(థ సధర్మిణామ్)। (స్యా) న్నికాయః — నికాయః॥ పు॥ ౧-సధర్మిణామ్=ఒక్క విధమయిన నడకగలవారియొక్క గుంపుపేరు, An association of persons performing like duties.

పుఞ్జ రాశీ తూత్కరః కూట (మస్త్రియామ్)॥ ౨౯౯॥ — పుఞ్జః-రాశిః-ఉత్కరః॥ పు॥ కూటమ్॥ పు॥ ౪-ధాన్యాదిసమూహము పేళ్లు, A heap of grain, ढेर.

కాపోత శౌక మాయూర తైత్తిరాదీని(తద్గణే)। — కాపోతమ్॥ న॥ = పావురములగుంపు, A flock of doves. శౌకమ్॥న॥=చిలుకలగుంపు, of parrots. మాయూరమ్॥ న॥ = నెమిళ్లగుంపు, of peacocks. తైత్తిరమ్॥న॥=తీతువులగుంపు, of francoline partridges. ఆదిపదముచేత మఱియు, తద్గణే=ఆయాగుంపున కీలాగున తెలియునది.

(గృహాసక్తాః పక్షిమృగా) శ్ఛేకాః(స్యు) ర్గృహ్యకా (శ్చ తే)॥ ౨౬౦॥ — ఛేకాః (పా) సేకాః-గృహ్యకాః॥ పు॥ ౨-గృహాసక్తాః = పెంపఁబడి యిల్లు మరగిన, పక్షిమృగాః = పక్షులకును మృగములకును పేళ్లు, Domesticated birds or beasts, पालतू पक्षी.

ఇతి సింహాదివర్గః. — సింహము మొదలైనవానితోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

మనుష్యా మానుషా మర్త్యా మనుజా — మనుష్యః-మానుషః-మర్త్యః-మనుజః-మానవః-నరః-పుమాన్॥ స్॥ పఞ్చజనః-పురు

మానవా నరాః। (స్యుః)పుమాంసఃపఞ్చజనాః పురుషాః పూరుషా నరః॥ ౨౬౧॥

షః-పూరుషః-నా॥ ఋ, పు॥ ౧౧-మనుష్యుల పేళ్లు, Man; mankind, आदमी, मनुष्य.

స్త్రీ యోషి దబలా యోషా నారీ సీమన్తినీ వధూః। ప్రతీపదర్శినీ వామా వనితా మహిలా (తథా)॥ ౨౬౨॥

స్త్రీ-యోషిత్॥ స్త్రీ॥ (పా) యోషితా॥ ఆ॥ అబలా-యోషా (పా) జోషా-నారీ-సీమన్తినీ-వధూః-ప్రతీపదర్శినీ-వామా-వనితా-మహిలా॥ స్త్రీ॥ ౧౧ - సామాన్యముగా స్త్రీ పేళ్లు, A woman or female, स्त्री.

(విశేషా) స్త్వఙ్గనా భీరూః కామినీ వామలోచనా। ప్రమదా భామినీ కాన్తా లలనా చ నితమ్బినీ॥ ౨౬౩॥ సున్దరీ రమణీ రామా

అఙ్గనా = మంచి అవయవములు గలది, Well shaped, कोमलांगि. భీరూః = భయముగలది, Timid, भीरु. కామినీ = మిగులఁ గామముగలది, Loving, कामिनी. వామలోచనా=మంచి కన్నులు గలది, Having fine eyes. ప్రమదా = మిక్కిలి మదముగలది, భామినీ=శృంగారచేష్టగలది, (పా) మానినీ=ప్రణయకోపముగలది, मानिनी. కాన్తా=మిక్కిలిచక్కనిది, कान्ता. లలనా = వేడుకగలది, ललना. నితమ్బినీ = గొప్ప పిఱుఁదులు గలది, సున్దరీ=రూపలావణ్యముగలది, Handsome, सुन्दरी. రమణీ=నాయకుని రమింపఁజేయునది, रमणी. రామా=గీతకళాదులు నేర్చి రమించునది॥ స్త్రీ॥ ౧౨-స్త్రీ విశేషముల పేళ్లు.

కోపనా (సైవ) భామినీ।

కోపనా-భామినీ॥ స్త్రీ॥ ౨-కోపముగల స్త్రీ పేళ్లు, A passionate woman, क्रुद्ध स्त्री.

వరారోహా మత్తకాశిన్యుత్తమా వరవర్ణినీ॥ ౨౬౪॥

వరారోహా-మత్తకాశినీ (పా) మత్తకాసినీ-ఉత్తమా-వరవర్ణినీ॥ స్త్రీ॥ ౪-ఉత్తమస్త్రీ పేళ్లు, A handsome healthy and affectionate woman.

(కృతాభిషేకా) మహిషీ	మహిషీ॥ స్త్రీ॥ ౧ - కృతాభిషేకా = రాజు పట్టపుదేవి పేరు, A queen, रानी.
భోగిన్యో (ऽన్యా నృపస్త్రియః)॥	భోగిన్యః॥ స్త్రీ॥ ౧ - అన్యాః నృపస్త్రియః = పట్టపుదేవికంటెఁ దక్కిన రాజస్త్రీల పేరు, Other wives of a king, राजा की अन्य स्त्रियाँ.
పత్నీ పాణిగృహీతీ చ ద్వితీయా సహధర్మిణీ। ౨౬౫॥ భార్యా జాయా (ऽథ పుంభూమ్ని) దారాః	పత్నీ-పాణిగృహీతీ-ద్వితీయా-సహధర్మిణీ-భార్యా-జాయా॥ స్త్రీ॥ దారాః॥ పు, బ॥ ౭-అగ్నిసాక్షికముగా వివాహము చేసికొన్నదాని పేళ్లు. మొదటి ౪ ను యజ్ఞాధికారముగల పెండ్లామునకును, తక్కిన ౩ ను సామాన్యమయిన పెండ్లామునకును పేళ్లని కొందఱందురు, A wife, पत्नी.
(స్యాత్తు) కుటుమ్బినీ। పురన్ధ్రీ	కుటుమ్బినీ-పురన్ధ్రీ॥ స్త్రీ॥ ౨-పుత్రభృత్యాది కుటుంబము గల స్త్రీ పేళ్లు, A matron, कुलवधू.
సుచరిత్రా తు సతీ సాధ్వీ పతివ్రతా॥ ౨౬౬॥	సుచరిత్రా-సతీ-సాధ్వీ-పతివ్రతా॥ స్త్రీ॥ ౪-పతివ్రత పేళ్లు, A virtuous and faithful wife, सती.
కృతసాపత్నికాऽధ్యూఢాऽధివిన్నాऽ	కృతసాపత్నికా-అధ్యూఢా-అధివిన్నా॥ స్త్రీ॥ ౩-పెద్దపెండ్లాము పేళ్లు, The first wife, पहली स्त्री.
ऽథ స్వయంవరా। పతింవరా చ వర్యాऽ	స్వయంవరా-పతింవరా-వర్యా॥ స్త్రీ॥ ౩-తనంతటనే మగని వరించు స్త్రీ పేళ్లు, A bride choosing her husband, स्वयंवरा.
ऽథ కులస్త్రీ కులపాలికా॥ ౨౬౭॥	కులస్త్రీ-కులపాలికా॥ స్త్రీ॥ ౨-వ్యభిచారము లేమిచేత కులమును కాపాడుకొను స్త్రీ పేళ్లు, A chaste woman, पतिव्रता.

కన్యాకుమారీ	కన్యా (ప) కన్యకా-కుమారీ॥సీ॥ ౨-మొదటి వయస్సున నున్న పెండ్లికాని పడుచు పేళ్లు, A virgin, कुमारी.
గౌరీ తు నగ్నికాఽ నాగతార్తవా।	గౌరీ-నగ్నికా - అనాగతార్తవా॥ సీ॥ ౩- సమర్తాడని పడుచు పేళ్లు, A girl who has not menstruated, गौरी.
(స్యా) *న్మధ్యమా దృష్టరజా	మధ్యమా-దృష్టరజాః॥స్,సీ॥ ౨-క్రొత్తగా సమర్తాడిన పడుచు పేళ్లు, A girl arrived at puberty, सयानी.
స్తరుణీ యువతి (స్సమే)॥ ౨౬౮॥	తరుణీ (పా) తలునీ-యువతిః॥ సీ॥ ౨-జవ్వని- ౩౦ ఏండ్లకు లోఁబడిన వయస్సుగలది, A young woman, युवती.
(సమా) స్స్నుషా జనీవధ్వౌ	స్నుషా-జనీ-వధూః॥ సీ॥ ౩-కోడలి పేళ్లు, A daughter-in-law, बहू.
శ్చిరణ్టీ తు సువా సినీ।	చిరణ్టీ-సువాసినీ (పా) స్వవాసినీ॥ సీ॥ ౨- పేరఁటాలిపేళ్లు, స్వవాసినీ యను పాఠము నందుఁ బుట్టినింటనున్న స్త్రీ పేళ్లు, A married woman staying in her father's house, सुवासिनी.
ఇచ్ఛావతీ కాము కా (స్యా)	ఇచ్ఛావతీ - కాముకా॥ సీ॥ ౨-ధనాదుల యందు ఆశ గల స్త్రీ పేళ్లు, A woman covetous of wealth; eager for food, etc., इच्छावती.
ద్వృషస్యన్తీ తు కాముకీ॥ ౨౬౯॥	వృషస్యన్తీ - కాముకీ॥ సీ॥ ౨ - రతియందాసక్తిగల స్త్రీ పేళ్లు, A lustful woman, कामी स्त्री.
(కాన్తార్థినీ తు యా యాతి సఙ్కేతం సా)	అభిసారికా॥ సీ॥ ౧-కాన్తార్థినీ=పురుషునిం గోరినదై, సంకేతమ్=సంకేతస్థలమునుగూర్చి,

ఽభిసారికా।	యాయాతి సా = పోవుచున్న స్త్రీ పేరు, A woman going to an assignation, अभिसारिका.
పుంశ్చలీ ధర్షణీ బన్ధక్యసతీ కులటేత్వరీ॥ స్వైరిణీ పాంసులాఽ	పుంశ్చలీ - ధర్షణీ (పా) చర్షణీ - బన్ధకీ - అసతీ-కులటా-ఇత్వరీ-స్వైరిణీ - పాంసులా॥ స్త్రీ॥ ౯ రంకులాండ్ర పేళ్లు, An unchaste woman, कुलटा.
(స్యా) దశిశ్వీ (శిశునా వినా)।	అశిశ్వీ॥ స్త్రీ॥ ౧-శిశునావినా=బిడ్డలేని స్త్రీ పేరు, A childless woman, बांझ.
అవీరా (నిష్పతిసుతా)	అవీరా॥ స్త్రీ॥ ౧ - నిష్పతిసుతా=మగండును బిడ్డలును లేని స్త్రీ పేరు, A woman having neither husband nor children, पति-पुत्र हीन स्त्री.
విశ్వస్తా విధవే (సమే)॥ ౨౭౧॥	విశ్వస్తా-విధవా॥ స్త్రీ॥ ౨-పెనిమిటిలేని స్త్రీ పేళ్లు, A widow, विधवा.
ఆలిస్సఖీ వయస్యా చ	ఆలిః-సఖీ-వయస్యా॥ స్త్రీ॥ ౩-చెలికత్తె పేళ్లు, A woman's female friend, सहेली.
పతివత్నీ సభర్తృకా।	పతివత్నీ-సభర్తృకా॥ స్త్రీ॥ ౩-మగనాలి పేళ్లు, A woman whose husband is living, सुहागिनी.
వృద్ధా పలిక్నీ	వృద్ధా-పలిక్నీ॥ స్త్రీ॥ ౨-ముదిసిన స్త్రీ పేళ్లు, An old or grey haired woman, बूढी.
ప్రాజ్ఞీ తు ప్రజ్ఞా	ప్రాజ్ఞీ-ప్రజ్ఞా॥ స్త్రీ॥ ౨ - లౌకికవ్యవహారమునందు మిక్కిలి మెలుకగల స్త్రీ పేళ్లు, An intelligent woman, प्राज्ञी.
ప్రాజ్ఞా తు ధీమతీ॥ ౨౭౨॥	ప్రాజ్ఞా-ధీమతీ॥ స్త్రీ॥ ౨ - ఎక్కువబుద్ధి గల స్త్రీ పేళ్లు, A wise woman, धीमती.
శూద్రీ (శూద్రస్య	శూద్రీ॥ స్త్రీ॥ ౧-శూద్రస్యభార్యా=శూద్ర

భార్యా స్యా)	జాతి కానిదైనను శూద్రుని పెండ్లాము పేరు, The wife of a Sudra, शूद्राणी.
చ్ఛూద్రా (తజ్జాతి రజ్గనా)।	శూద్రా॥ సీ॥ ౧ - తజ్జాతిః అజ్గనా=శూద్ర జాతియందుఁ బుట్టిన స్త్రీ పేరు, A woman of the Sudra tribe, शूद्राणी.
ఆభీరీ తు మహా శూద్రీ (జాతిపుంయోగయో స్సమే)॥ ౨౭౩॥	ఆభీరీ-మహాశూద్రీ॥ సీ॥ ౨ - జాతిపుంయోగయోః సమే = గొల్లజాతి స్త్రీకిని గొల్లని పెండ్లమునకును పేళ్లు, A milk woman or milkman's wife, अहीरिन.
ఆర్యాణీ (స్వయ) మర్యా (స్యాత్)	ఆర్యాణీ-ఆర్యా॥ సీ॥ ౨-వైశ్యజాతియందుఁ బుట్టిన స్త్రీ పేళ్లు, A vaisya woman, वैश्या.
క్షత్త్రియా క్షత్త్రియాణ్యపి।	క్షత్త్రియా-క్షత్త్రియాణీ॥ సీ॥ ౨-క్షత్త్రియ జాతియందు బుట్టె క్షత్త్రియునకుగాని మరి యొకనికిగాని పెండ్లమయిన స్త్రీ పేళ్లు, A kshatriya woman, क्षत्राणी.
ఉపాధ్యాయా ప్యుపాధ్యాయీ	ఉపాధ్యాయా-ఉపాధ్యాయీ॥సీ॥ ౨-తనంతటనే చదువుచెప్పెడి స్త్రీ పేళ్లు, A female teacher, अध्यापिका.
స్యాదాచార్యాఽ (పి చ స్వతః)॥ ౨౭౪॥	ఆచార్యా॥ సీ॥ ౧ - తనంతటనే మంత్ర వ్యాఖ్యానముచేసెడి స్త్రీ పేరు, A spiritual instructress, आचार्या.
ఆచార్యానీ (తు పుంయోగే)	ఆచార్యానీ॥సీ॥ ౧-తానుమూఢురాలైనను, పుంయోగే=ఆచార్యుని పెండ్లామైన స్త్రీ పేరు, The wife of a spiritual preceptor, आचार्य की स्त्री.
(స్యా) దర్యీ	అర్యీ॥ సీ॥ ౧ - తాను శూద్రురాలైనను

వైశ్యుని పెండ్లాము పేరు, Wife of a vaisya, वैश्या.

క్షత్రియీ (తథా)।

క్షత్రియా॥ సీ॥ ౧-తాను వైశ్యురాలయి నను క్షత్రియుని పెండ్లాము పేరు, Wife of a kshatriya, क्षत्रियाणी.

ఉపాధ్యాయా న్యుపాధ్యాయీ

ఉపాధ్యాయానీ - ఉపాధ్యాయీ॥ సీ॥ ౨- ఉపాధ్యాయుని పెండ్లాము పేళ్లు, Wife of a tutor, उपाध्याई.

పోటా (స్త్రీ పుంసలక్షణా)॥ ౨౭౫॥

పోటా॥ సీ॥ ౧-స్త్రీ పుంసలక్షణా = స్త్రీ పురుషుల లక్షణములు (మీసలు) గల స్త్రీ పేరు, A masculine woman.

వీరపత్నీ వీరభార్యా

వీరపత్నీ - వీరభార్యా॥ సీ॥ ౨ - వీరుని పెండ్లాము పేళ్లు, A hero's wife, वीरपत्नी.

వీరమాతా తు వీరసూః।

వీరమాతా॥ ఋ॥ వీరసూః॥ సీ॥ ౨-వీరుని తల్లిపేళ్లు, A hero's mother, वीर माता.

జాతాపత్యా ప్రజాతా చ ప్రసూతా చ ప్రసూతికా॥ ౨౭౬॥

జాతాపత్యా-ప్రజాతా-ప్రసూతా-ప్రసూతికా (పా) ప్రసూతకా॥సీ॥౪-బాలెంతరాలిపేళ్లు, A woman recently delivered.

(స్త్రీ) నగ్నికా కోటవీ (స్యా)

నగ్నికా (పా) లగ్నికా-కోటవీ॥ సీ॥ ౨-దిసమొలతో నుండు స్త్రీ పేళ్లు, A naked woman, नंगी स्त्री.

దూతీ సంచారికే (సమే)।

దూతీ-సంచారికా॥ సీ॥ ౨ - దూతికపేళ్లు, A female messenger or go-between. दूती.

కాత్యాయ (న్యర్ధ వృద్ధా యా కాషాయ వసనాఽధవా)॥ ౨౭౭॥

కాత్యాయనీ॥ సీ॥ ౧ - యా అర్ధవృద్ధా= సగము ముదిసి, కాషాయవసనా = కావిచీర కట్టి, అధవా=విధవయై యున్న స్త్రీ పేరు.

సైరన్ధ్రీ (పరవేశ్మస్థా। స్వవశా శిల్పకారికా)	సైరన్ధ్రీ॥ స్త్రీ॥ ౧-స్వవశా=స్వతంత్రురాలై, పరవేశ్మస్థా = పరగృహమున నుండి, శిల్పకారికా=గంధలేపన తిలక నిర్మాణాదులగు పనులు చేయు స్త్రీ పేరు.
అసిక్నీ (స్యాదవృద్ధాయా ప్రేష్యాన్తః పురచారిణీ)॥ ౨౭౮॥	అసిక్నీ॥ స్త్రీ॥ ౧ - అవృద్ధా=ముదుసలిగాక, ప్రేష్యా = రాజస్త్రీలు చెప్పినపని చేయుచు, అన్తఃపురచారిణీ=అంతఃపురమున నుండు స్త్రీ పేరు.
వారస్త్రీ గణికా వేశ్యా రూపాజీవా౽	వారస్త్రీ-గణికా-వేశ్యా-రూపాజీవా॥ స్త్రీ॥ ౪ - లంజెపేళ్లు, A courtesan or harlot, वेश्या.
(థ సా జనైః। సత్కృతా) వారముఖ్యా (స్యా)	వారముఖ్యా॥ స్త్రీ॥ ౧ - జనైః=జనులచేత, సత్కృతా = సత్కరింపబడిన, సా=ఆ లంజె పేరు, गणिका.
త్కుట్టనీ శమ్భలీ (సమే)॥ ౨౭౯॥	కుట్టనీ-శమ్భలీ (పా) సమ్భలీ॥ స్త్రీ॥ ౨-కుంటెనకత్తె పేళ్లు, లంజెను విటునికి దార్చునది, A procuress, कुटनी.
విప్రశ్నికా త్వీక్షణికా దైవజ్ఞా౽	విప్రశ్నికా-ఈక్షణికా-దైవజ్ఞా॥ స్త్రీ॥ 3 - వేల్పుసాని పేళ్లు, శుభాశుభములను దెలిసినది, A fortune-teller.
థ రజస్వలా। స్త్రీధర్మిణ్యవిరాత్రేయీ మలినీ పుష్పవత్యపి॥ ఋతుమత్యప్యుదక్యాపి	రజస్వలా - స్త్రీధర్మిణీ - అవిః-ఆత్రేయీ-మలినీ - పుష్పవతీ - ఋతుమతీ-ఉదక్యా॥ స్త్రీ॥ ౮-ముట్టయిన స్త్రీ పేళ్లు, A woman in her courses, रजस्वला.
(స్యా) ద్రజః పుష్పమార్తవమ్।	రజః॥ న॥ పుష్పమ్ - ఆర్తవమ్॥ న॥ 3- ముట్టునెత్తురు పేళ్లు, The courses, रज.
చ్ఛ్రద్ధాలు ర్దోహదవతీ	శ్రద్ధాలుః-దోహదవతీ॥ స్త్రీ॥ ౨-గర్భవశమున

మంచివస్తువులనుగోరు స్త్రీపేళ్లు, వేవిళ్లుగలది, A pregnant woman longing for any thing.

నిష్కలా విగతార్తవా॥ ౨౮౧॥

నిష్కలా (పా) నిష్కలీ-విగతార్తవా॥ స్త్రీ॥ ౨-ముట్లుడిగిన స్త్రీపేళ్లు, A woman past child bearing, निष्कला.

ఆపన్నసత్త్వా (స్యా) ద్గుర్విణ్యన్తర్వత్నీ చ గర్భిణీ।

ఆపన్నసత్త్వా-గుర్విణీ-అన్తర్వత్నీ-గర్భిణీ॥ స్త్రీ॥ ౪ - గర్భిణీస్త్రీ పేళ్లు, A pregnant woman, गर्भिणी.

(గణికాదేస్తు) గాణిక్యం గార్భిణం యౌవతం (గణే)॥ ౨౮౨॥

గాణిక్యమ్ - గార్భిణమ్ - యౌవతమ్॥ న॥ 3 - గణికాదేః గణే=వరుసగా గణికా సమూహమునకును (An assemblage of harlots, गणिकाओं का समूह); గర్భిణీ సమూహమునకును (—of pregnant women, गर्भिणी स्त्रीयों का समूह); యువతీ సమూహమునకును (—of young women, युवति यों का समुह).

పునర్భూర్దిధిషూ (రూఢా ద్వి)

పునర్భూః-దిధిషూః॥ స్త్రీ॥ ౨ - ద్విః=రెండుమాఱులు, ఊఢా = పెండ్లాడిన స్త్రీ, A virgin widow re-married.

(స్తస్యా) దిధిషుః (పతిః)।

దిధిషుః॥ పు॥ ౧-తస్యాః పతిః=దాని రెండవ మగని పేరు, Her second husband, दूसरा पति.

(సతుద్విజో) ఽగ్రేదిధిషుః (సైవ యస్య కుటుమ్బినీ॥ ౨౮౩॥

అగ్రేదిధిషుః॥ పు॥ ౧ - ఆ మాఱుమనువుదానియందు బిడ్డలఁగన్న ద్విజుని పేరు, One to whom she has borne children.

కానీనః (కన్యకాజాత స్సుతో)

కానీనః॥ ౧ - కన్యకాజాతః సుతః=పెండ్లికానిపడుచుకొడుకు పేరు, Son of an unmarried woman, कानीन.

(ఉ-థ) సుభగాసుతః। సౌభాగినేయః	సుభగాసుతః-సౌభాగినేయః॥పు॥ ౨-భాగ్యవంతురాలి కొడుకుపేళ్లు, Son of an auspicious mother.
(స్యా) త్పారస్త్రైణేయ (స్తుపరస్త్రియాః)॥ ౨౦౮॥	పారస్త్రైణేయః॥ పు॥ ౧ - పరస్త్రియాః= పరస్త్రీకిఁ బుట్టిన కొడుకుపేరు, Son by another's wife.
పైతృష్వసేయః (స్యాత్) పైతృష్వస్రీయశ్చ (పితృష్వసుః)।	పైతృష్వసేయః - పైతృష్వస్రీయః॥ పు॥ ౨-పితృష్వసుః=తండ్రితోఁబుట్టినదానికొడుకు పేళ్లు, మేనత్తకొడుకు, Paternal aunt's son, फुफेरा भाई.
(సుతో మాతృష్వసుశ్చైవం)	మాతృష్వసుః సుతశ్చైవమ్ = తల్లితోఁబుట్టినదానికొడుకును ఇట్లే, మాతృష్వసేయః-మాతృష్వస్రీయః అనఁబడును, Maternal aunt's son, ममेरा भाई.
వైమాత్రేయో విమాత్రృజః॥ ౨౦౯॥	వైమాత్రేయః-విమాత్రృజః॥ పు॥ ౨-సవతితల్లికొడుకుపేళ్లు, Step-mother's son, सौतेला भाई.
(అథ) బాన్ధకినేయ స్స్యాద్బన్ధుల శ్చాసతీసుతః। కౌలటేయః కౌలటేరో	బాన్ధకినేయః-బన్ధులః-అసతీసుతః-కౌలటేయః-కౌలటేరః॥ పు॥ ౫ - అంకులాఁడికొడుకు పేళ్లు, A bastard, Son of a disloyal wife, भड़ुआ.
(భిక్షుకీతు సతీ యది॥ తదా) కౌలటినేయో (ఉస్యాః) కౌలటేయో (ఉపిచాత్మజః)।	కౌలటినేయః-కౌలటేయః॥పు॥ ౨-పతివ్రతయై భిక్షార్థముగా గృహములనుగూర్చి సంచారముచేయు స్త్రీయొక్క కొడుకునకు పేళ్లు, A son of a female beggar, कौलटेय.
ఆత్మజ స్తనయస్సూను స్సుతః పుత్త్రః	ఆత్మజః-తనయః-సూనుః-సుతః-పుత్త్రః॥ పు॥ ౫-కొడుకుపేళ్లు, A son, पुत्र.

(స్త్రియాం త్వమీ॥ ౨౮॥ ఆహుర్దుహితరం సర్వే)	అమీ సర్వే = ఈ ౭ ను, స్త్రియామ్ = స్త్రీలింగమందును వర్తించి, దుహితరమాహుః = కూఁతు పేళ్లగును. అపుడు, ఆత్మజా–తనయా–సూనుః–సుతా–పుత్త్రీ–పుత్త్రికా–దుహితా॥ ఋ॥ అని రూపంబులు, A daughter, पुत्री.
ఉపత్యం తోకం (తయోస్సమే)।	అపత్యమ్–తోకమ్॥ న॥ ౨–కొడుకునకును కూఁతునకును సమానమైన పేళ్లు, Off-spring, संतान.
(స్వజాతే) త్వౌరసౌరస్యౌ	ఔరసః–ఔరస్యః॥ పు॥ ౨–స్వజాతే–సవర్ణవివాహ స్త్రీయందుఁ దనవలనఁ బుట్టిన కొడుకు పేళ్లు, A legitimate son, औरस पुत्र.
తాతస్తు జనకః పితా॥ ౨౯॥	తాతః–జనకః–పితా॥ ఋ, పు॥ ౩–తండ్రి పేళ్లు, Father, पिता.
జనయిత్రీ ప్రసూర్మాతా జననీ	జనయిత్రీ–ప్రసూః–మాతా॥ ఋ॥ జననీ॥ ఈ॥ ౪–తల్లి పేళ్లు, Mother, माता.
భగినీ స్వసా।	భగినీ–స్వసా॥ ఋ, ఈ॥ ౨–తోఁబుట్టినదాని పేళ్లు, Sister, बहन.
ననన్దా తు (స్వసా పత్యుః)	ననన్దా (పా) ననాన్దా॥ ఋ, ఈ॥ ౧–మగనికి తోఁబుట్టినదాని పేరు, ఆఁడుబిడ్డ, Husband's sister, ननद.
ర్నప్త్రీ పౌత్రీ (సుతాత్మజా)॥ ౩౦॥	నప్త్రీ (పా) నప్తా॥ ఋ॥ పౌత్రీ॥ ఈ॥ ౨–సుతాత్మజా = కొడుకు కూఁతునకును, కూఁతు కూఁతునకును పేళ్లు, మనుమరాలు, Grand-daughter, पोती, नाती.
(భార్యాస్తు భ్రాతృవర్గస్య) యాతరః (స్యుః పరస్పరమ్)।	యాతరః॥ ఋ, ఈ, బ॥ ౧–భ్రాతృవర్గస్య = తోడఁబుట్టినవారియొక్క, భార్యాస్తు = పెండ్లాలు, పరస్పరమ్ = తమలోఁ దమకు పేరు, తోడికోడండ్రు, याता.

ప్రజావతీ భ్రాతృ జాయా	ప్రజావతీ-భ్రాతృజాయా॥ సీ॥ ౨-తోడఁ బుట్టినవాని పెండ్లాము పేళ్లు, అన్నపెండ్లామని కొండఱు, भाभी.
మాతులానీతు మాతులీ॥ ౨౯౦॥	మాతులానీ-మాతులీ॥ సీ॥ ౨-మేనమామ పెండ్లాము పేళ్లు, Maternal uncle's wife, मामी.
(పతిపత్న్యోః ప్రసూః) శ్వశ్రూః	శ్వశ్రూః॥ సీ॥ ౧-పతిపత్న్యోః ప్రసూః= మగనితల్లి, లేక పెండ్లాముతల్లి, అత్త, Mother-in-law, सास.
శ్వశుర (స్తు పితా తయోః)।	శ్వశురః॥ పు॥ తయోఃపితా=మగనితండ్రికిని పెండ్లాము తండ్రికిని పేరు, మామ, Father-in-law, ससुर.
పితుర్భ్రాతా పితృవ్య (స్స్యాత్)	పితృవ్యః॥ పు॥ ౧-పితుర్భ్రాతా=తండ్రితోఁబుట్టినవానిపేరు, Paternal uncle, चाचा, काका.
(మాతుర్భ్రాతా తు) మాతులః॥ ౨౯౧॥	మాతులః॥ పు॥ ౧-మాతుర్భ్రాతా= తల్లితోఁబుట్టినవానిపేరు, మేనమామ, Maternal uncle, मामा.
స్యాలా(స్స్యుర్భ్రాతరః పత్న్యాః)	స్యాలాః (పా) శ్యాలాః॥ పు, బ॥ ౧-పత్న్యాః భ్రాతరః = పెండ్లాము తోఁబుట్టినవారిపేరు, బావమఱఁదులు, Wife's brothers, साला.
(స్వామినో) దేవృదేవరౌ।	దేవా॥ ఋ॥ దేవరః॥ పు॥ ౨-స్వామినః= పెనిమిటితోఁబుట్టినవాని పేళ్లు, Husband's brother, जेठ देवर.
స్వస్రీయో భాగినేయ (స్స్యాత్)	స్వస్రీయః - భాగినేయః॥ పు॥ ౨-తోడఁ బుట్టినదానికొడుకు పేళ్లు, మేనల్లుఁడు, Sister's son, भानजा.

జామాతా (దుహితుః పతిః)॥ ౨౯-౨॥	జామాతా॥ పు॥ ఋ॥ ౧-దుహితుః పతిః = కూఁతుమగని పేరు, అల్లుఁడు, Son-in-law, दामाद.
పితామహః పితృపితా	పితామహః॥ పు॥ పితృపితా॥ ఋ॥ ౨ - తండ్రితండ్రి పేళ్లు, తాత, Paternal grandfather, दादा.
(తత్పితా) ప్రపితామహః।	ప్రపితామహః॥ పు॥ ౧ - తత్పితా = తాత తండ్రి, ముత్తాత, Paternal great grandfather, पर दादा.
(మాతు) ర్మాతామహో (ద్యేవం)	ఏవమ్ = ఇట్లే, మాతామహః = తల్లితండ్రి Maternal grandfather, नाना. ప్రమాతామహః = తల్లి తాత, Maternal great grandfather, पर नाना అనఁబడుదురు. ఇవి ॥పు॥
సపిణ్డా (స్తు) సనాభయః॥ ౨౯-౩॥	సపిణ్డాః - సనాభయః॥ పు॥ ౨-ఏడుతరములకు లోఁబడిన జ్ఞాతుల పేళ్లు, Kinsmen बन्धु.
సమానోదర్య సోదర్య సగర్భ్య సహజా (స్సమాః)	సమానోదర్యః - సోదర్యః - సగర్భ్యః - సహజః॥ పు॥ ౪ - ఒకతల్లికొడుకుల పేళ్లు, A brother of the whole blood, भाई.
సగోత్ర బాన్ధవజ్ఞాతి బన్ధుస్వస్వజనా (స్సమాః)॥ ౨౯-౪॥	సగోత్రః-బాన్ధవః-జ్ఞాతిః-బన్ధుః-స్వ॥-స్వజనః॥ పు॥ ౬-ఒకగోత్రము గల జ్ఞాతుల పేళ్లు, A distant kinsmen, बन्धु.
జ్ఞాతేయం బన్ధుతా (తేషాం క్రమాద్భావ సమూహయోః)।	జ్ఞాతేయమ్॥ న॥ ౧-బన్ధుతా॥ స్త్రీ॥ ౧ - ఈ రెండును, క్రమాత్ = వరుసగా, తేషాంభావ సమూహయోః = జ్ఞాతిభావమునకును (Relationship, बन्धुत्व), బంధుసమూహమున

	కము (Aggregate of kinsmen). జ్ఞాతిభావమనగా దాయాదత్వము.
ధవః ప్రియః పతి ర్భర్తా	ధవః-ప్రియః-పతిః-భర్తా॥ ఋ॥ పు॥ మగని పేళ్లు, Husband, पति.
జార స్తూపపతి(స్సమౌ)॥ ౨౯౫॥	జారః-ఉపపతిః॥ పు॥ ౨-అంకుమగని పేళ్లు, Paramour, उपपति.
(అమృతే జారజః) కుణ్డో	కుణ్డః॥ పు॥ ౧-అమృతే=మగఁడు జీవించి యుండఁగా, జారజః=అంకుమగనికిఁ బుట్టిన కొడుకుపేరు, An adulterine, जारज.
(మృతేభర్తరి) గోలకః	గోలకః॥ పు॥ ౧ - భర్తరిమృతే=మగఁడు చనిపోయిన వెనుక అంకుమగనికిఁ బుట్టిన కొడుకుపేరు, A widow's bastard.
భ్రాత్రీయో భ్రాతృజో	భ్రాత్రీయః (పా) భ్రాతృవ్యః-భ్రాతృజః॥ పు॥ ౨ - తోడఁబుట్టినవాని కొడుకుపేళ్లు, A brother's son, भतीजा.
(భ్రాతృభగిన్యౌ) భ్రాతరౌ (పుభౌ)॥ ౨౯౬॥	భ్రాతరౌ॥ ఋ, పు, ద్వి॥ ౧-భ్రాతృభగిన్యౌ ఉభౌ=తోడఁబుట్టిన యన్న చెల్లెండ్రకుఁగాని, తమ్ముఁడు అక్కలకుఁగాని పేరు. Brother and sister, भाई-बहन.
మాతాపితరౌ పితరౌ మాతరపితరౌ ప్రసూజనయితారౌ।	మాతాపితరౌ॥ ఋ॥ పితరౌ॥ ఋ॥ మాతరపితరౌ॥ అ॥ (ప) ఋ॥ ప్రసూజనయితారౌ॥ ఋ, పు, ద్వి॥ ౪-తల్లిదండ్రులపేళ్లు, Father and mother, माता पिता.
శ్వశ్రూశ్వశురౌ శ్వశురౌ	శ్వశ్రూశ్వశురౌ-శ్వశురౌ॥ పు, ద్వి॥ ౨-అత్తమామలకు పేళ్లు, Husband's or wife's father and mother, सास ससुर.

పుత్రౌ (పుత్రశ్చ దుహితాచ)॥ ౨౯౭॥

పుత్రౌ॥ పు, ద్వి॥ ౧-పుత్రశ్చ దుహితా చ= కొడుకునకును కూఁతునకును పేళ్లు, Son and daughter, पुत्र-पुत्री.

దమ్పతీ జమ్పతీజాయాపతీ భార్యాపతీ (చతౌ)।

దమ్పతీ - జమ్పతీ-జాయాపతీ-భార్యాపతీ॥ పు, ద్వి॥ ౪ - ఆలుమగలపేళ్లు, Husband and wife, पति पत्नी.

గర్భాశయో జరాయుః (పుం) స్యుల్బంచ కలలో (౽స్త్రియామ్)॥ ౨౯౮॥

గర్భాశయః-జరాయుః॥ ఉ, (పా) న్, పు॥ ౨-గర్భమును చుట్టుకొనియున్న మావిపేళ్లు, Womb, गर्भ. ఉల్బమ్॥ న॥ కలలః॥ పు॥ ౨-శుక్లశోణితములు గూడినపిండము, Embryo, पिंड. ౪-మావిపేళ్లని కొందఱు.

సూతిమాసో వైజననో

సూతిమాసః-వైజననః॥ పు॥ ౨ - బిడ్డను గను నెలపేళ్లు, The last month of gestation.

గర్భో భ్రూణ (ఇమౌ సమౌ)।

గర్భః - భ్రూణః। పు॥ ౨ - గర్భముపేళ్లు, Fetus, गर्भ.

తృతీయా ప్రకృతి శ్శణ్ఢః క్లీబః పణ్ఢో నపుంసకమ్॥ ౨౯౯॥

తృతీయాప్రకృతిః॥ స్త్రీ॥ శణ్ఢః (పా) షణ్ఢః॥ పు॥ క్లీబః - పణ్ఢః॥ పు॥ నపుంసకమ్॥ న॥ ౫ - నపుంసకుని పేళ్లు, A eunuch, हिजड़ा.

శిశుత్వం శైశవం బాల్యం

శిశుత్వమ్-శైశవమ్-బాల్యమ్॥ న॥ ౩-పది యాఁడ్లకు లోపలివయస్సు పేళ్లు, Childhood, बचपन.

తారుణ్యం యౌవనం (సమే)।

తారుణ్యమ్ - యౌవనమ్॥ న॥ ౨-మంచి వయస్సు పేళ్లు, Youth or manhood, जवानी.

(స్యాత్) స్థావిరం (తు) వృద్ధత్వం (వృద్ధ

స్థావిరమ్-వృద్ధత్వమ్-వార్ధకమ్ (పా) వార్ధక్యమ్॥ న॥ ౩ - ఏఁబదియేండ్లకుమీఁది ముది

స్సంఘేఽపి) వార్ధకమ్॥ 300॥	వయస్సుపేళ్లు, Old age, बढ़ापा. వార్ధకమ్॥ ౧-వృద్ధసఙ్ఘేఽపి=వృద్ధుల సమూహమునకును పేరు, Assemblage of old men, वृद्धों का संघ.
పలితం (జరసా శౌక్ల్యం కేశాదౌ)	పలితమ్॥ న॥ ౧ - కేశాదౌ = వెండ్రుకలు మొదలయినవానియందలి, జరసా = ముదిమిచేత, శౌక్ల్యమ్=తెల్లఁదనము పేరు, Greyness of hair, पकना.
విస్రసా జరా।	విస్రసా-జరా॥సీ॥ ౨-మిక్కిలిముదిమిపేళ్లు, Decrepitude, जरा.
	ముందుఁ జెప్పఁగల ఉత్తానశయాదిశబ్దములకు "త్రిషుజరావరాః" అనుచో లింగము వ్రాయఁబడును.
(స్యా) దుత్తానశయో డిమ్భ స్తనపా (చ) స్తనంధయీ॥ 301॥	ఉత్తానశయః-డిమ్భః-స్తనపా॥ఆ॥ స్తనంధయీ॥ ర - చన్నుగుడుచు చిన్నపాపపేళ్లు, An infant, बच्चा.
బాల (స్తుస్యా) న్మాణవకో	బాలః - మాణవకః॥ ౨-పదియాఱేండ్లకు లోఁబడిన వయస్సుగలవానిపేళ్లు, A child, बालक.
వయస్థ స్తరుణో యువా।	వయస్థః-తరుణః-యువా॥న్॥ 3-ప్రాయపువానిపేళ్లు, A young man, युवक.
ప్రవయాః స్థవిరో వృద్ధో జీనో జీర్ణో జరన్నపి॥ 302॥	ప్రవయాః॥స్॥ స్థవిరః-వృద్ధః-జీనః-జీర్ణః-జరన్॥ త్॥ ౬-ముదిసినవానిపేళ్లు, An old man, वृद्ध.
వర్షీయాన్ దశమీ జ్యాయాన్	వర్షీయాన్॥ స్॥ దశమీ॥ న్॥ జ్యాయాన్॥ స్॥ 3 - మిక్కిలి ముదిసినవానిపేళ్లు, One very aged, अति वृद्ध.

పూర్వజ స్త్వగ్రియోఽగ్రజః।	పూర్వజః-అగ్రియః(పా)అగ్రిమః-అగ్రజః-౩-అన్నపేళ్లు, Elder brother, first born, बड़ा भाई. అగ్ర్యః, అగ్రీయః అనియు రూపములు.
జఘన్యజే (స్యుః) కనిష్ఠ యవీ యోఽ వరజాఽనుజాః॥ ౩౦౩॥	జఘన్యజః - కనిష్ఠః-యవీయాన్॥ స్॥ అవరజః-అనుజః॥ ౫ - తమ్మునిపేళ్లు, Younger brother, छोटा भाई. కనీయాన్ - కన్యసః - యవిష్ఠః అనియు రూపములు.
అమాంసో దుర్బల శ్ఛాతో	అమాంసః-దుర్బలః-ఛాతః (పా) శాతః॥ ౩-బక్కవానిపేళ్లు, చిక్కినవాఁడు, Feeble; thin, दुर्बल.
బలవాన్ మాంస లోఽంసలః।	బలవాన్॥ త్॥ మాంసలః-అంసలః॥ ౩ - బలిసినవానిపేళ్లు, Strong; lusty, मजबूत.
తున్దిల స్తున్దిభ స్తున్దీ బృహత్కుక్షిః పిచణ్డిలః॥ ౩౦౪॥	తున్దిలః-తున్దిభః (పా) తున్దికః-తున్దీ॥ న్॥ బృహత్కుక్షిః-పిచణ్డిలః (పా) పిచిణ్డిలః॥ ౫-పెద్దకడుపుగలవానిపేళ్లు, Corpulent; pot-bellied, तोंद वाला.
అవటీటోఽవనాట శ్చావభ్రటో నతనాసికే।	అవటీటః-అవనాటః-అవభ్రటః-నతనాసికః॥ ౪ - చప్పిడిముక్కు గలవానిపేళ్లు, Flat-nosed, चपटी नाक वाला.
కేశవః కేశికః కేశీ	కేశవః-కేశికః-కేశీ॥ న్॥ ౩-మంచివెండ్రుకలు గలవానిపేళ్లు, Having much or fine hair.
వలినో వలిభ (స్సమౌ)॥ ౩౦౫॥	వలినః-వలిభః॥ ౨-ముదిమిచేత ముడుతలు పడినచర్మముగలవానిపేళ్లు, Flaccid.

వికలాఙ్గస్తు పోగణ్డః	వికలాఙ్గః - పోగణ్డః (పా) అపోగణ్డః॥ అంగహీనుని పేళ్లు, Deformed, अपाहिज
ఖర్వోహ్రస్వశ్చ వామనః।	ఖర్వః-హ్రస్వః - వామనః॥ 3 - పొట్టి పేళ్లు, A dwarf, बौना.
ఖరణా (స్నా స్యా) త్ఖరణాసో	ఖరణాః॥ స్॥ ఖరణసః॥ ౨ - వాఁడిముక్కు గలవాని పేళ్లు, Sharp-nosed.
విగ్రో వికతనాసికః॥ 30౬॥	విగ్రః (పా) విఖ్యః - వికతనాసికః॥ ముక్కు పోయినవాని పేళ్లు, Noseless, कटा.
ఖురణా (స్నా స్యా) త్ఖురణసః	ఖురణాః॥ స్॥ ఖురణసః॥ ౨ - బుజ్జముక్కు గలవాని పేళ్లు, Potato-nosed, चपटी ना
ప్రజ్ఞుః ప్రగతజానుకః।	ప్రజ్ఞుః (పా) ప్రజ్ఞః - ప్రగతజానుకః॥ ఒకటి కొకటి యెడముగల మోఁకాళ్లు గలవాని పేళ్లు, Bandy-legged.
ఊర్ధ్వజ్ఞురూర్ధ్వజానుః (స్యాత్)	ఊర్ధ్వజ్ఞుః (పా) ఊర్ధ్వజ్ఞః-ఊర్ధ్వజానుః ౨-పొడుగుమోకాళ్లుగలవాని పేళ్లు, Lo shanked.
సంజ్ఞు స్సంహతజానుకః॥ 30౭॥	సంజ్ఞుః (పా) సంజ్ఞః - సంహతజానుకః ౨ - ముట్టిమోఁకాళ్లుగలవాని పేళ్లు, Knc kneed.
స్యా దేడే బధిరః	ఏడః-బధిరః॥ ౨-చెవిటివాని పేళ్లు, D बहरा.
కుబ్జే గడులః	కుబ్జః-గడులః॥ ౨ - ఱొమ్మునఁగాని నఁగాని కణితిగల పొట్టివాని పేళ్లు, Hu

కుకరే కూణిః	కుకరః - కుణిః (పా) కూణిః॥ ౨ - ఈచంబోయిన చేతులుగలవాని పేళ్లు, Having a withered arm, कुकर.
పృశ్నిరల్పతనౌ	పృశ్నిః - అల్పతనుః॥ ౨ - అల్పదేహము గలవాని పేళ్లు, కుఱుమట్టపు అలిపిరివాఁడు, Small, short or thin, पृश्नि.
శ్రోణః పఙ్గౌ	శ్రోణః-పఙ్గుః॥ ౨ - పిచ్చుకుంటువాని పేళ్లు, A cripple, लंगडा.
ముణ్డస్తుముణ్డితే॥ ౩౦౮॥	ముణ్డః - ముణ్డితః॥ ౨ - బోడివాని పేళ్లు, Bald close-shaved मुंडित आदमी.
వలిరః కేకరే	వలిరః-కేకరః॥ ౨-మెల్లకంటివాని పేళ్లు, Squint-eyed, कंजा.
ఖోడే ఖఞ్జ	ఖోడః-ఖఞ్జః॥ ౨ - కాలుకుంటివాని పేళ్లు, Lame, लंगडा.
(స్త్రిషుజరావరాః)।	జరావరాః-త్రిషు=జరాశబ్దమునకు వెనుకఁ జెప్పిన శబ్దములన్నియు ఖఞ్జశబ్దమువఱకు॥ త్రి॥
జటులః కాలకః పిప్లుస్తిలకస్తిలకాలకః॥ ౩౦౯॥	జటులః (పా) జతులః-కాలకః-పిప్లుః - తిలకః-తిలకాలకః॥ పు॥ ౫-తిలకాకారములయిన నల్లమచ్చల పేళ్లు, పుట్టుమచ్చలు, A freckle or mole, तिल, मसा.
అనామయం(స్యా)దారోగ్యం	అనామయమ్-ఆరోగ్యమ్॥ న॥ ౨-రోగము లేకయుండుట పేళ్లు, Health, आरोग्य.
చికిత్సా (రుక్ప్ర)తిక్రియా)।	చికిత్సా-రుక్ప్రతిక్రియా॥ స్త్రీ॥ ౨-రోగమునకుఁ బ్రతిక్రియ చేయుట పేళ్లు, Medical treatment, इलाज.

భేషజౌషధభైషజ్యా న్యగదో జాయు (రిత్యపి)। ౩౦౦॥	భేషజమ్-ఔషధమ్-భైషజ్యమ్॥న॥అగదః-జాయుః॥ పు॥ ౫-మందు పేళ్లు, Medicament, औषधम्.
(స్త్రీ) రుగ్రుజా చోపతాప రోగ వ్యాధి గదాఽఽమయాః।	రుక్॥ జ్॥ రుజా॥ స్త్రీ॥ ఉపతాపః-రోగః-వ్యాధిః-గదః-ఆమయః॥ పు॥ ౭-రోగము పేళ్లు, A disease, व्याधि.
(పుమాన్) యక్ష్మా క్షయశ్శోషః	యక్ష్మా॥న్॥ క్షయః-శోషః॥ పు॥ ౩-క్షయ రోగము పేళ్లు, Pulmonary consumption, राजयक्ष्मा.
ప్రతిశ్యాయస్తు పీనసః॥ ౩౦౧॥	ప్రతిశ్యాయః - పీనసః॥ పు॥ ౨ - పీనసపడిసెము పేళ్లు, Catarrh, जुकाम.
(స్త్రీ) క్షుత్క్షుతం క్షవః (పుంసి)	క్షుత్॥ధ్,స్త్రీ॥ క్షుతమ్॥ న॥ క్షవః॥ పు॥ ౩-తుమ్ము పేళ్లు, Sneezing, छींक.
కాసస్తు క్షవథుః (పుమాన్)।	కాసః(పా)కాశః-క్షవథుః॥పు॥ ౨-దగ్గు పేళ్లు, Cough, खाँसी.
శోఫస్తు శ్వయథు శ్శోథః	శోఫః-శ్వయథుః-శోథః (పా) శోషః॥ పు॥ ౩-వాపు పేళ్లు, Intumescence, सूझन.
పాదస్ఫోటో విపాదికా॥ ౩౦౨॥	పాదస్ఫోటః॥ పు॥ విపాదికా॥ స్త్రీ॥ ౨-కాళ్లు పగులు కుష్ఠభేదము పేళ్లు, Kibe, बिबाई.
కిలాసం సిధ్మ	కిలాసమ్ - సిధ్మ॥ న్॥ (పా) సిధ్మమ్॥ న॥ ౨-సిబ్బెము పేళ్లు, Blotch, ददोरा. సిధ్మమ్ అనుచో కిలాససిధ్మే యని పాఠము.
కచ్ఛ్వాం (తు) పామపామే విచర్చికా।	కచ్ఛూః-పామా॥ న్॥ పామా॥ ఆ॥ విచర్చికా॥ స్త్రీ॥ ౪-గజ్జి పేళ్లు, Scab, पपड़ी.
కణ్డూః ఖర్జూశ్చ క	కణ్డూః-ఖర్జూః-కణ్డూయా॥స్త్రీ॥ ౩-తీఁట పేళ్లు,

విస్ఫోటః పిటక (స్త్రీషు)॥ ౩౧౩॥	విస్ఫోటః॥ పు॥ పిటకః॥ త్రి॥ ౨-పొక్కుల పేళ్లు, బొబ్బలు, Boil, फोड़ा.
వ్రణో (ఽ స్త్రియా) మీర్మమరుః (క్లీబే)	వ్రణః॥ పు॥ ఈర్మమ్-అరుః॥ స, న॥ ౩-పుంటి పేళ్లు, Sore or wound, घाव.
నాడీవ్రణః (పుమాన్)।	నాడీవ్రణః॥ పు॥ ౧-సెలవేసిన పుంటి పేరు, Ulcer, फोड़ा.
కోఠో మణ్డలకం	కోఠః॥ పు॥ మణ్డలకమ్॥ న॥ ౨-మండలాకారమయిన కుష్ఠుపేళ్లు, ఎఱ్ఱపులుము, Leprosy with round spots, कोढ़.।
కుష్ఠశ్విత్రే	కుష్ఠమ్ - శ్విత్రమ్॥ న॥ ౨- తెల్లకుష్ఠుపేళ్లు, తెల్లపులుము, Leprosy, कुष्ठ.
దుర్నామకాఽర్శసీ॥ ౩౧౪॥	దుర్నామకమ్-అర్శః॥ స, న॥ ౨-మూలవ్యాధిపేళ్లు, Hemorrhoids, बवासीर.
ఆనాహ (స్తు) విబన్ధ (స్స్యాత్)	ఆనాహః-విబన్ధః (పా) నిబన్ధః॥ పు॥ ౨-ఇరువాయిగట్టురోగముపేళ్లు, మలమూత్రములు గట్టుట, Epistasis.
గ్రహణీరుక్ప్రవాహికా।	గ్రహణీరుక్॥ జ॥ ప్రవాహికా॥ స్త్రీ॥ ౨-గ్రహణిపేళ్లు, Diarrhoea, संग्रहणी.
ప్రచ్ఛర్దికా వమి (శ్చ స్త్రీ పుమాంస్తు) వమథు (స్సమాః)॥ ౩౧౫॥	ప్రచ్ఛర్దికా-వమిః (పా) వమీ॥ స్త్రీ॥ వమథుః॥ పు॥ ౩ - వాంతిపేళ్లు, కక్కువ్యాధి, Vomitting, वमन.
(వ్యాధిభేదా) విద్రధిః (స్త్రీ) జ్వర మేహ భగన్దరాః।	విద్రధిః॥ స్త్రీ॥ కడుపులోఁ బుట్టు బల్లగడ్డ, An internal abscess. జ్వరః॥ పు॥ జ్వరము, Fever, ज्वर. మేహః॥ పు॥ ప్రమేహము, Gonorrhoea, प्रमेह. భగన్దరః॥ పు॥ చూడ

	రాని తావునఁ బుట్టు భగందర మను వ్రణము, Fistula in ano, भगंधर. ఈ ౪ ను వ్యాధి భేదములు.
అశ్మరీ మూత్రకృచ్ఛ్రం (స్యాత్)	అశ్మరీ॥ సీ॥ Stone, अश्मरी. మూత్రకృచ్ఛ్రమ్॥ న॥ Strangury, मूत्रकृच्छ. ౧-మూత్రకృచ్ఛ్రముపేళ్లు. నీరు విడువఁగూడని తెవులు.
(పూర్వేశుక్రావధే స్త్రీషు) ౩౧౬॥	ఇది మొదలుకొని శుక్రావధేః=శుక్రం తేజో రేతసీచ, అను శుక్రశబ్దమువఱకు, పూర్వే=ముందుఁ జెప్పఁగల శబ్దము లన్నియు॥ త్రి॥
రోగహార్యగదఙ్కారో భిషగ్వైద్యచికిత్సకే।	రోగహారీ॥ న్॥ అగదఙ్కారః-భిషక్॥ జ్॥ వైద్యః-చికిత్సకః॥ ౫-వైద్యునిపేళ్లు, Physician, वैद्य.
వార్తోనిరామయః కల్య ఉల్లాఘో (నిర్గతోగదాత్)॥ ౩౧౭॥	వార్తః-నిరామయః-కల్యః॥ ౩ - రోగము లేనివాఁడు, Healthy, तन्दुरुस्त. ఉల్లాఘః॥ ౧-గదాత్ నిర్గతః=రోగముఁదీఱినవాని పేళ్లు, Recovered from sickness.
గ్లాన గ్లాస్నూ ఆమయావీ వికృతో వ్యాధితోఽపటుః। ఆతురోఽభ్యమితోఽభ్యాన్తః	గ్లానః - గ్లాస్నుః॥ ౨ - చిక్కినవాని పేళ్లు, Emaciated or weak; कमजोर. ఆమయావీ॥ న్॥ వికృతః-వ్యాధితః-అపటుః-ఆతురః-అభ్యమితః-అభ్యాన్తః॥ పు॥ ౭-తెవులుఁగలవాని పేళ్లు, Diseased, व्याधिग्रस्त, बीमार.
(సమౌ) పామనకచ్ఛురౌ॥ ౩౧౮॥	పామనః-కచ్ఛురః॥ ౨-గజ్జిగలవాని పేళ్లు, Scabby, खुजली का रोगी.
దద్రుణో దద్రురోగీ (స్యాత్)	దద్రుణః-దద్రురోగీ॥ న్॥ ౨ - దద్రువను కుష్ఠభేదముగలవాని పేళ్లు, Afflicted with herpes, कोढी.

అర్శోరోగయుతో ఽర్శసః।	అర్శోరోగయుతః - అర్శసః॥ ౨ - మూలరోగముగలవాని పేళ్లు, With hemorrhoids, बवासीर का रोगी.
వాతకీ వాత రోగీ (స్యాత్)	వాతకీ॥న్॥వాతరోగీ॥న్॥ ౨-వాతరోగముగలవాని పేళ్లు, With gout or rheumatism.
సాతిసారో ఽతిసారకీ॥ ౩౧౯॥	సాతిసారః - అతిసారకీ॥ న్॥ ౨ - అతిసారరోగము గలవాని పేళ్లు, With dysentery, अतिसार का रोगी.
(స్యుః) క్లిన్నాక్షే చుల్ల చిల్ల పిల్లాః (క్లిన్నే ఽక్ష్ణి చాప్యమీ)।	క్లిన్నాక్షః-చుల్లః-చిల్లః-పిల్లః॥ ౪-తడిసిన కన్నులుగలవాని పేళ్లు, Blear-eyed, चिमघा. అమీ = ఈ ౩ శబ్దములు, క్లిన్నే అక్ష్ణి = తడిసిన కంటియందును వర్తించును, Diseased eye.
ఉన్మత్త ఉన్మాదవతి	ఉన్మత్తః - ఉన్మాదవాన్॥ త్॥ ౨ - వెఱ్ఱియెత్తినవాని పేళ్లు, Insane, पागल.
శ్లేష్మలః శ్లేష్మణః కఫీ॥ ౩౨౦॥	శ్లేష్మలః-శ్లేష్మణః - కఫీ॥ న్॥ ౩ - శ్లేష్మవ్యాధిగలవాని పేళ్లు, తెమడ తెవులు, Phlegmatic, कफ रोगी.
న్యుబ్జో (భుగ్నే రుజా)	న్యుబ్జః॥ ౧-రుజా = రోగముచేత, భుగ్నే = వక్రమయినవాని పేరు, Gibbous from disease, रोगपीडित.
వృద్ధనాభౌ తుణ్డిల తుణ్డిభౌ।	వృద్ధనాభిః-తుణ్డిలః-తుణ్డిభః॥ ౩ - పొడవైన బొడ్డుగలవాని పేళ్లు, Having an elevated navel, तुण्डिभ.
కిలాసీ సిధ్మలో	కిలాసీ॥ న్॥ సిధ్మలః॥ ౨-సిబ్బెముగలవాని పేళ్లు, Having blotches, किलासी.

అన్ధోఽదృ	అన్ధః - అదృక్ ॥ శ్ ॥ ౨ - గ్రుడ్డివాని పేళ్లు, Blind
ఙ్మూర్ఛాలే మూర్త మూర్ఛితౌ॥ ౩౬౧॥	మూర్ఛాలః - మూర్తః - మూర్ఛితః॥ ౩ - మూర్ఛరోగము గలవాని పేళ్లు, Fainting, मूर्छे.
శుక్రం తేజోరేత స్సీచ బీజవీర్యేన్ద్రియాణిచ।	శుక్రమ్ (పా) శుక్లమ్-తేజః॥ స్॥ రేతః॥ స్॥ బీజమ్-వీర్యమ్-ఇన్ద్రియమ్॥ న॥ ౬-రేతస్సు పేళ్లు, Seed, इन्द्रिय.
మాయుః పిత్తం	మాయుః॥ పు॥ పిత్తమ్॥ న॥ ౨-పైత్యము పేళ్లు, Bile, पित्तरस.
కఫః శ్లేష్మా	కఫః-శ్లేష్మా॥ ౧॥ పు॥ ౨-కఫము పేళ్లు, Phlegm, कफ.
(స్త్రియాంతు) త్వగసృగ్వరా॥ ౩౬౨॥	త్వక్॥ చ్॥ అసృగ్వరా (పా) అసృగ్ధరా॥ స్త్రీ॥ ౨-చర్మము పేళ్లు, The skin, चमड़ा.
పిశితం తరసం మాంసం పలలం క్రవ్యమామిషమ్।	పిశితమ్ - తరసమ్ - మాంసమ్-పలలమ్ - క్రవ్యమ్-ఆమిషమ్॥ న॥ ౬-మాంసము పేళ్లు, Flesh, माँस. మాంసామిషశబ్దములు ౨ న॥ పు॥ అని కొందఱు.
ఉత్తప్తం శుష్కమాంసం (స్యాత్త) ద్వల్లూరం (త్రిలిఙ్గకమ్)॥ ౩౬౩॥	ఉత్తప్తమ్ - శుష్కమాంసమ్॥ న॥ వల్లూరమ్॥ త్రి॥ ౩ - ఎండినమాంసము పేళ్లు, Dry flesh, सूखामाँस.
రుధిరేఽసృగ్లోహితాస్రరక్తక్షతజశోణితమ్।	రుధిరమ్-అసృక్॥ జ్॥ లోహితమ్-అస్రమ్-రక్తమ్-క్షతజమ్-శోణితమ్॥ న॥ ౭-నెత్తురు పేళ్లు, Blood, रक्त.
వృక్కాగ్రమాంసం	వృక్కా (పా) బుక్కా॥ స్త్రీ॥ అగ్రమాం

సమ్॥ న॥ ౧ - శ్రోతమునందు వృక్యమని ప్రసిద్ధమైన మంచిమాంసము పేళ్లు, The therax.

హృదయం హృన్ | హృదయమ్ - హృత్॥ ద్, న॥ ౨-గుండెకాయపేళ్లు, హృదయకమలము, The heart, हृदय. వృక్కాదులు ౨ ను గుండెకాయ పేళ్లని కొందఱందురు.

మేదస్తు వపా వసా॥ ౩౨౨॥ | మేదః॥ స్, న॥ ౧ - హృదయమున నస్థులయందుండెడు మెదడు పేరు, The marrow of bones, मज्जा. వపా॥ సీ॥ ౧ - బొడ్డుక్రింద కోకవలెనుండు పొరమాంసము, The skin of the intestines. వసా॥ సీ॥ ౧ - అన్ని మాంసములలో మేలైన క్రొవ్వు, The serum of flesh, वसा. ఈ ౩ ను పర్యాయములని కొందఱందురు.

పశ్చాద్గ్రీవాసిరా మన్యా | మన్యా॥ సీ॥ ౧-పశ్చాద్గ్రీవాసిరా=పెడతలనుండు బోలునరముపేరు, Muscle at the nape of the neck.

నాడీతుధమని స్సిరా। | నాడీ-ధమనిః (పా) ధమనీ-సిరా (పా) శిరా॥ సీ॥ ౩-సామాన్యముగా బోలునరములపేళ్లు, A nerve, नस.

తిలకం క్లోమ | తిలకమ్ - క్లోమ॥ న్॥ (పా) క్లోమమ్॥ న॥ ౨-కడుపులో నొకప్రక్క. నెత్తునెయుండు మాంసవిశేషముపేళ్లు, నీరుతిత్తియని కొందఱు, The bladder, मूत्राशय.

మస్తిష్కం గోర్దం | మస్తిష్కమ్-గోర్దమ్॥ న॥ ౨-మెదడుపేళ్లు, The brain, दिमाग.

కిట్టం మలో (ఽస్త్రియామ్)॥ ౩౨౫॥

కిట్టమ్॥ న॥ మలః॥ పు॥ ౨-క్రొవ్వు, రేతస్సు, నెత్తురు, మెదడు, మూత్రము, విష్ఠ, గులిమి, చీమిడి, తెమడ, కన్నీరు, కంటిపుసి, చెమట అను పండ్రెండు మలములపేళ్లు, An excretion, मल.

అన్త్రం పురీతత్

అన్త్రమ్ (పా) ఆన్త్రమ్ - పురీతత్॥ న॥ ౨-పేగులపేళ్లు, పురీతచ్ఛబ్దము పుంలింగమును, Entrails, आँतड़ी.

గుల్మస్తు ప్లీహా (పుంస్యథ)

గుల్మః-ప్లీహా॥ న్, పు॥ ౨-కడుపున నెడమదిక్కున పచ్చనైయుండు మాంసవిశేషము పేళ్లు, Spleen. पिलही.

వస్నసా। స్నాయుః (స్త్రియాం)

వస్నసా (పా) స్నసా - స్నాయుః॥ స్త్రీ॥ ౨-సన్నపునరములపేళ్లు, A tendon or muscle, स्नायु.

కాలఖణ్డ యకృతీ (తుసమే ఇమే)॥౩౨౬॥

కాలఖణ్డమ్-యకృత్॥ న॥ ౨-కడుపున కుడిప్రక్కనున్న నల్లని మాంసవిశేషము పేళ్లు, The liver.

సృణికాస్యన్దినీ లాలా

సృణికా (పా) సణీకా-స్యన్దినీ-లాలా॥ స్త్రీ॥ ౩-నోటిజొల్లుపేళ్లు, Saliva, लार.

దూషికా (నేత్రయో ర్మలమ్)।

దూషికా (పా) దూషీకా॥ స్త్రీ॥ ౧-నేత్రయోః మలమ్=కంటిపుసిపేరు, The rheum of the eyes, दूषिका.

[నాసామలం తు సింఘాణం

సింఘాణమ్॥ న॥ ౧ - చీమిడిపేరు, The mucus of the nose, जुकाम.

పింజూషం కర్ణయో ర్మలమ్]

పింజూషమ్॥ న॥ ౧ - గులిమిపేరు, Ear-wax, कर्णमल.

మూత్రం ప్రస్రావ

మూత్రమ్॥ న॥ ప్రస్రావః॥ పు॥ ౨ - మూత్రముపేళ్లు, Urine, मूत्र.

ఉచ్చారావస్కరౌ శమలం శకృత్ ॥ 3 ౨౭॥ పురీష గూథేవర్చస్క- (మస్త్రీ) విష్ఠావిషా (స్త్రియా)।	ఉచ్చారః - అవస్కరః॥ పు॥ శమలమ్ - శకృత్-పురీషమ్-గూథమ్॥ న॥ వర్చస్కమ్॥ న॥ విష్ఠా-విట్॥ ష్॥ (పా) విట్॥ శ్॥ స్త్రీ॥ ౯-అమేధ్యము పేళ్లు, Faeces, पुरीष.
(స్యా) త్కర్పరః కపాలో (౽స్త్రీ)	కర్పరః॥ పు॥ కపాలః॥ న॥ ౨-తలయెముక తునుకపేళ్లు, The skull-bone, कपाल की हड्डी.
కీకసం కుల్యమస్థిచ॥ 3 ౨౮॥	కీకసమ్-కుల్యమ్-అస్థి॥ న॥ 3-ఎముకపేళ్లు, Bone, हड्डी.
(స్యాచ్ఛరీరాస్థ్ని) కఙ్కాలః	కఙ్కాలః॥ పు॥ ౧-(చర్మమాంసరహితమై ఒకటితో నొకటి కూడుకొనియున్న) శరీరాస్థ్ని=ఒడలి యెముకల సమూహము పేరు, The skeleton, कंकाल.
(పృష్ఠాస్థ్నితు) కశేరుకా।	కశేరుకా॥ స్త్రీ॥ ౧-పృష్ఠాస్థ్ని=వెన్నెముక పేరు, The back-bone, रीढ.
(శిరోస్థ్నితు) కరోటిః (స్త్రీ)	కరోటిః॥ స్త్రీ॥ ౧-శిరోస్థ్ని=తలపుఱ్ఱె పేరు, The skull; cranium, कपाल, खोपड़ी.
(పార్శ్వాస్థనితు) పర్శుకా॥ 3 ౨౯॥	పర్శుకా॥ స్త్రీ॥ ౧-పార్శ్వాస్థని=ప్రక్కయెముక పేరు, A rib, पसली की हड्डी.
అఙ్గం ప్రతీకో౽వయవో౽పఘనో౽	అఙ్గమ్॥ న॥ ప్రతీకః-అవయవః-అపఘనః॥ పు॥ ౪ - కరచరణాద్యవయవముల పేరు, A limb, अंग.
థ కలేబరమ్। గాత్రం వపుస్సంహననం శరీరం వర్ష్మవిగ్రహః॥ 3 3 ౦॥ కాయో దేహః (క్లీబ పుం సోః స్త్రీ)	కలేబరమ్ - గాత్రమ్-వపుః॥ స్॥ సంహననమ్-శరీరమ్-వర్ష్మ॥న్॥న॥ విగ్రహః-కాయః॥ పు॥ దేహః॥ న॥ మూర్తిః-తనుః-తనూః॥ స్త్రీ॥ ౧౨-ఒడలిపేళ్లు, తనుశబ్దము సాంతనపుంసకము ను గలదు, The body, शरीर.

యాం) మూర్తి స్తను స్తనూః।

పాదాగ్రం ప్రపదం

పాదాగ్రమ్ - ప్రపదమ్॥ న॥ ౨ - పాదము యొక్క కొనపేళ్లు, మీఁగాళ్లు, Point of the foot, पदाग्र.

పాదః పదఙ్ఘ్రిశ్చరణో (౭ స్త్రియామ్)॥ ౩౩౧॥

పాదః-పత్॥ ద్॥ అఙ్ఘ్రిః॥ పు॥ చరణః॥ పు॥ ౪-పాదముపేళ్లు, A foot, पैर.

(తద్గ్రన్థీ) ఘుటికే గుల్ఫౌ

ఘుటికా॥ స్త్రీ॥ గుల్ఫః॥ పు॥ ౨ - పాదము యొక్క పార్శ్వములయందుండు బుడిపిపేళ్లు, చీలమండ, The ankles, गट्टा.

(పుమాన్) పార్ష్ణి (స్తయోరధః)।

పార్ష్ణిః॥పు॥(పా) పార్ష్ణీ॥ స్త్రీ॥ ౧-తయోరధః= ఆ చీలమండ క్రింది ప్రదేశము పేరు, మడమ, A heel, एडी.

జఙ్ఘాతు ప్రసృతా

జఙ్ఘా - ప్రసృతా॥ స్త్రీ॥ ౨ - పిక్క పేళ్లు, The shank, पिंडली.

జానూరుపర్వాష్ఠీవ (దస్త్రియామ్)॥౩౩౨॥

జాను॥ న॥ (పా) జానుః॥ పు॥ ఊరుపర్వ॥ న్, న॥ అష్ఠీవత్॥ పు॥ ౩ - మోఁకాలిపేళ్లు, A knee, घुटना.

సక్థి (క్లీబే పుమా) నూరు

సక్థి॥ న॥ ఊరుః॥ పు॥ ౨ - తొడపేళ్లు, A thigh, जांघ.

(స్తత్సన్ధిః పుంసి) వఙ్క్షణః।

వఙ్క్షణః॥ పు॥ ౧-తత్సన్ధిః=ఆ తొడలకును పిఱుఁదులకును సంధిపేరు, గజ్జలనుట, The groin, जँघासा.

గుదం త్వపానం పాయు (ర్నా)

గుదమ్-అపానమ్॥ న॥ పాయుః॥ పు॥ ౩ - గుదస్థానముపేళ్లు, The anus, गुदा.

వస్తి(ర్నాభేరధో ద్వయోః)॥ 333॥	వస్తిః॥ ప్న॥ ౧-నాభేరధః = బొడ్డుక్రింది పొత్తికడుపుపేరు, The abdomen, उदर.
కటో(నా) శ్రోణిఫలకం	కటః॥ పు॥ శ్రోణిఫలకమ్॥ న॥ ౨-మొలపేళ్లు, The hip, कटी.
కటిః శ్రోణిః కకుద్మతీ।	కటిః (పా) కటీ-శ్రోణిః (పా) శ్రోణీ-కకుద్మతీ॥ స్త్రీ॥ ౩ - పిఱుఁదులపేళ్లు, Loins, कमर. ఈ ౫ను మొలపేళ్లును.
(పశ్చా) న్నితమ్బః (స్త్రీకట్యామ్)	నితమ్బః॥ పు॥ ౧ - స్త్రీకట్యామ్ = స్త్రీలయొక్క మొలకు, పశ్చాత్ = వెనుకదిక్కునను న్న ప్రదేశమునకు పేరు, పిఱుఁదు, A woman's buttocks, नितंब.
(క్లీబేతు) జఘనం (పురః)॥ 33౪॥	జఘనమ్॥ న॥ ౧ - పురః=స్త్రీల మొల ముందర ప్రదేశముపేరు, మడికట్టు, Mons veneris, जघन.
(కూపకౌతు నితమ్బస్థౌ ద్వయహీనే) కుకున్దరే।	కుకున్దరమ్॥ న॥ ౧-నితమ్బస్థౌ=ఆఁడుదాని పిఱుఁదులమీఁదనుండు, కూపకౌ = గుంతల పేళ్లు, Cavities of the loins, कुकुन्दर.
(స్త్రియాం) స్ఫిచౌ కటిప్రోథౌ	స్ఫిక్॥ చ్, స్త్రీ॥ కటిప్రోథః॥ పు॥ ౨-పిఱుఁదులపైని యున్నత ప్రదేశముల పేళ్లు, The buttocks, कटि.
వుపస్థో (వక్ష్యమాణయోః)॥ 33౫॥	ఉపస్థః॥ పు॥ (పా)॥ న॥ వక్ష్యమాణయోః = ముందుఁ జెప్పఁగల యోనిశిశ్నముల పేరు, Organs of generation of either sex, उपस्थ.
భగో యోని (ర్ద్వయోః)	భగః॥ పు॥ యోనిః॥ ప్న॥ ౨-యోనిపేళ్లు, Vulva, भग.
శిశ్నో మేఢ్రో మే	శిశ్నః - మేఢ్రః॥ పు॥ (పా)॥ మేఢ్రమ్॥ న॥

హాన శేఫసీ।	మేహనమ్ - శేఫః॥ స॥ (పా) శేఫమ్॥ న॥ ౪- శిశ్నము పేళ్లు, Penis, शिश्न.
ముష్కోఽణ్డకో శో వృషణః	ముష్కః - అణ్డకోశః (పా)అణ్డః కోశః - వృషణః॥ పు॥ 3 - వృషణముల పేళ్లు, The scrotum and the testicles, अण्ड.
(పృష్ఠవంశాధరే) త్రికమ్॥ 3 ౭౬॥	త్రికమ్॥ న॥ ౧ - పృష్ఠవంశాధరే = వెన్నెముకకు దిగువనున్న ప్రదేశము పేరు, The end of the spine, रीढ का सिरा.
పిచణ్డ కుక్షీ జఠరోదరం తున్దం	పిచణ్డః (పా) పిచిణ్డః-కుక్షిః॥ పు॥ జఠరమ్॥ ష్ణ॥ ఉదరమ్ - తున్దమ్॥ న॥ ౫-కడుపు పేళ్లు, The belly, पेट.
స్తనౌ కుచౌ।	స్తనః-కుచః॥ పు॥ ౨-చన్నులపేళ్లు, The paps, स्तन.
చూచుకంతు కుచాగ్రం (స్యాత్)	చూచుకమ్॥ ష్ణ॥ కుచాగ్రమ్॥ న॥ ౨-చనుమొన పేళ్లు, A nipple, कुचाग्र.
(ననా) క్రోడం భుజాన్తరమ్॥ 33౭॥	క్రోడమ్॥ష్ణ॥ భుజాన్తరమ్॥ న॥ ౨-చేతుల నడుము పేళ్లు, अंक कोला.
ఉరో వత్సంచ వక్షశ్చ	ఉరః॥ స॥ వత్సమ్-వక్షః॥ స, న॥ 3-ఱొమ్ము పేళ్లు, The bosom, छाती.
పృష్ఠం (తు చరమం తనోః)।	పృష్ఠమ్॥ న॥ ౧-తనోః = శరీరము యొక్క, చరమమ్ = వెనుకటిపార్శ్వము పేరు, The back, पीठ.
స్కన్ధో భుజశిరోఽంసో (ఽస్త్రీ)	స్కన్ధః॥ పు॥ భుజశిరః॥ స, న॥ అంసః॥ ష్ణ॥ 3-మూఁపు పేళ్లు, The shoulder; Scapula, कंधा.

(సన్ధీతస్యైవ)జత్రుణీ॥ ౩౩౮॥	జత్రు॥ న॥ ౧-తస్యైవ = ఆ మూఁపుయొక్క, సన్ధీ = సంధులపేరు, The collar bones, कण्ठकी हड्डी.
బాహుమూలే (ఉభౌ) కక్షౌ	బాహుమూలమ్॥ న॥ కక్షః॥ పు॥ ౨-చంకపేళ్లు, The arm pit, काँख.
పార్శ్వ (మస్త్రీ తయోరధః)।	పార్శ్వమ్॥ ప్న॥ ౧-తయోరధః = ఆ చంకలకు దిగువనున్న ప్రదేశముపేరు, ప్రక్క, A side, पार्श्व
మధ్యమంచావలగ్నంచ మధ్యో (౽స్త్రీ)	మధ్యమమ్-అవలగ్నమ్-మధ్యః॥ ప్న॥ ౩-నడుముపేళ్లు, The waist, कमर.
(ద్వౌ పరౌ ద్వయోః)॥ ౩౩౯॥	పరౌద్వౌ = ముందుఁ జెప్పఁబడు భుజబాహు శబ్దములు ౨-ను, ద్వయోః = పుం స్త్రీలింగములు.
భుజబాహూప్రవేష్టో దోః	భుజః-బాహుః-ప్రవేష్టః-దోః॥ స్, పు॥ (పా) దోః॥ స్, న॥ ప్రదోషా॥ సీ॥ ౪ - చేయిపేళ్లు, The arm, हाथ.
(స్యా)త్కఫోణి (స్తు) కూర్పరః।	కఫోణిః॥ పు॥ (పా)॥ సీ॥ కూర్పరః (పా) కర్పరః॥ పు॥ ౨ - మోఁచేతి పేళ్లు, The elbow, कुहनी.
(అస్యోపరి) ప్రగణ్డః (స్యాత్)	ప్రగణ్డః॥ పు॥ ౧ - అస్యోపరి = చంకవఱకు నున్న మోఁచేతిమీఁదిచేతిపేరు, Humerus, प्रगंड.
ప్రకోష్ఠ (స్తస్యచాప్యధః)॥ ౩౪౦॥	ప్రకోష్ఠః॥ పు॥ ౧ - తస్యఅధః = మణికట్టు వరకు నున్న మోఁచేతి క్రిందటిముంజేతిపేరు, A fore-arm, प्रकोष्ठ.
(మణిబన్ధా దాకని	కరభః॥ పు॥ ౧ - మణిబన్ధాత్ = మణికట్టు

ష్ఠంకరస్య) కరభో (బహిః)।	మొదలు, ఆకనిష్ఠమ్ = చిటికెనవ్రేలివఱకు, కరస్య = చేతియొక్క, బహిః = వెలుపలి భాగము, Metacarpus, करपृष्ठ.
పఞ్చశాఖ శ్శయః పాణి	పఞ్చశాఖః-శయః (పా) శమః-పాణిః॥ పు॥ ౩-మణికట్టునుండి వ్రేళ్లతోఁగూడినచేయిపేళ్లు, A hand, हथेली.
స్తర్జనీ (స్యా) త్ప్రదేశినీ॥ ౩౮౧॥	తర్జనీ - ప్రదేశినీ (పా) ప్రదేశనీ॥ సీ॥ ౨-జుట్టనవ్రేలిపేళ్లు, A fore-finger, तर्जनी.
అఙ్గుల్యః కరశాఖాః (స్స్యుః)	అఙ్గులీ (పా) అఙ్గులిః - కరశాఖా॥ సీ॥ ౨-సామాన్యముగా వ్రేళ్లపేళ్లు, Fingers, अंगुलियाँ.
(పుం) స్యఙ్గుష్ఠః ప్రదేశినీ। మధ్యమాఽనామికా (చాపి) కనిష్ఠా (చేతితాః క్రమాత్)॥ ౩౮౨।	అఙ్గుష్ఠః॥ పు॥ పెనువ్రేలు, The thumb, अंगूठा. ప్రదేశినీ॥ సీ॥ జుట్టనవ్రేలు, Fore-Finger, तर्जनी. మధ్యమా॥ సీ॥ నడిమివ్రేలు, Middle finger, मध्यमा. అనామికా॥ సీ॥ దర్భవ్రేలు, Ring finger, अनामिका. కనిష్ఠా॥ సీ॥ (పా) కనిష్ఠికా, కన్యసా, కనీసీ, కనీనికా= చిటికెనవ్రేలు, Little finger, कनिष्ठा.
పునర్భవః కరరుహో నఖో (ఽస్త్రీ) నఖరో (ఽస్త్రియామ్)।	పునర్భవః (పా) పునర్నవః-కరరుహః॥ పు॥ నఖః॥ ష్న॥ నఖరః॥ ష్న॥ (పా) త్రి॥ ౪-గోరుపేళ్లు, A nail, नाखून.
ప్రాదేశతాల గోకర్ణా (స్తర్జన్యాదియుతే తతే॥ ౩౮౩॥ అఙ్గుష్ఠే)	ప్రాదేశః॥ పు॥ = లొడితెడు, Spithama. తాలః॥ పు॥ గోకర్ణః॥ పు॥=జుత్తిలి, ఈ ౩-ను, తర్జన్యాదియుతే=వరుసగా జుట్టనవ్రేలు నడిమివ్రేలు దర్భవ్రేళ్లతోఁ గూడి, తతే=పఱుపఁ

	బడిన, అఙ్గుష్ఠే = పెనువ్రేలిచేతఁ గొలిచిన, ౩-కొలఁతలపేళ్లు, A short span.
(సకనిష్ఠే స్యా) ద్విత స్తిర్ద్వాదశాఙ్గులః।	వితస్తిః॥ పు॥ (పా)॥సీ॥ ద్వాదశాఙ్గులః॥పు॥ ౨-సకనిష్ఠేస్యాత్ = చిటికెనవ్రేలితోఁగూడ పఱుపఁబడిన పెనువ్రేలిచేఁ గొలిచిన కొలఁత పేళ్లు, జేనెఁడు, A long span.
(పాణౌ) చపేట ప్రతలప్రహస్తా(వి స్తృత తాఙ్గులౌ)॥ ౩౮౮॥	చపేటః-ప్రతలః-ప్రహస్తః॥ పు॥ ౩-విస్తృతాఙ్గులౌ = చాచినవ్రేళ్లుగల యఱచేతిపేళ్లు, The palm with extended fingers, हथेली.
(ద్వౌ సంహతౌ) సంహతలః (ప్రతలౌ వామదక్షిణౌ)।	సంహతలః (పా) సింహతలః॥ పు॥ ౧-సంహతౌ = చాఁచినవ్రేళ్లుగలిగి కూడియున్న, ద్వౌ వామదక్షిణౌ ప్రతలౌ = ఎడమ కుడి చేతులు రెంటికిని పేరు, అనఁగా మొక్కెడు చేతులు, Both such palm joined.
(పాణిర్నికుబ్జః) ప్రసృతిః	ప్రసృతిః॥ సీ॥ (పా)॥ పు॥ ౧-నికుబ్జః=వంపఁబడిన, పాణిః=అఱచేతిపేరు, చేర,పుడిసిలియు, The palm bent as if to hold a liquid, चुल्लू.
(తౌ యుతా)(వఞ్జలిః (పుమాన్)॥ ౩౮౯॥	అఞ్జలిః॥ పు॥ ౧-యుతౌ = వంటికూర్పఁబడిన, తౌ = ఆ రెండు చేతులు, దోసిలి, Both such palms joined, अंजलि.
(ప్రకోష్ఠే విస్తృతకరే) హస్తో	హస్తః॥ పు॥ ౧-విస్తృతకరే=చాపఁబడిన యఱచేయిగల, ప్రకోష్ఠే=ముంజేయి, మూర, A cubit, हाथ.
(ముష్ట్యాతుబద్ధయా। స) రత్ని (స్స్యా)	రత్నిః॥ పు॥ (పా)॥ సీ॥ ౧-ముడువఁబడిన యఱచేతితోఁగూడిన మూరపేరు, పిడిమూర. A short cubit.

దరత్ని (స్తు నిష్క- నిష్ఠేన ముష్టినా)॥ ౩౮౬॥	అరత్నిః॥ పు॥ (పా) సీ॥ ౧-నిష్కనిష్ఠేన= చాఁచిన చిటికెనవ్రేలుఁగల, ముష్టినా=పిడికిలితోఁ గూడిన యీ మూరపేరు, A cubit from the elbow to the tip of the little finger.
వ్యామో (బాహ్వో స్సకరయో స్తతయో స్తిర్యగ న్తరమ్)।	వ్యామః॥ పు॥ ౧-సకరయోః=అఱచేతులతోఁ గూడుకొని, తిర్యక్ = అడ్డముగా, తతయోః = చాపఁబడిన, బాహ్వోః = భుజములయొక్క, అన్తరమ్ = నడుమచేరు పేరు, బార, A fathom Orgya.
(ఊర్ధ్వవిస్తృతదోః పాణినృమానే) పౌరుషం(త్రిషు)॥ ౩౮౭॥	పౌరుషమ్॥ త్రి॥ ౧-ఊర్ధ్వవిస్తృతదోః పాణినృమానే=మీఁదికిఁ జాఁపఁబడిన బాహువులతోఁ గూడిన యఱచేతులు గల పురుషుని ప్రమాణమునకు పేరు, మానిసి చేయెత్తు పొడవు, The measure of a man's reach.
కణ్ఠో గలో (౽థ)	కణ్ఠః-గలః॥ పు॥ ౨-కుత్తుక పేళ్లు, The throat, कंठ.
గ్రీవాయాం శిరో ధిః కన్ధరే (త్యపి)।	గ్రీవా-శిరోధిః॥సీ॥కన్ధరా॥సీ॥ ౩-మెడ పేళ్లు, The neck, गर्दन.
కమ్బుగ్రీవా(త్రిరేఖాసా)	కమ్బుగ్రీవా॥ సీ॥ ౧-త్రిరేఖాసా=మూఁడు రేఖలుగల యీ మెడ పేరు, A conch-shaped neck, कंबुग्रीवा.
ఽవటుర్ఘాటా కృకాటికా॥ ౩౮౮॥	అవటుః॥ పు॥ ఘాటా - కృకాటికా॥ సీ॥ ౩-పెడతల పేళ్లు, Back of the neck.
వక్త్రాస్యే వదనం తుణ్డమాననం లపనం ముఖమ్। (క్లీబే)	వక్త్రమ్ - ఆస్యమ్-వదనమ్-తుణ్డమ్-ఆననమ్ - లపనమ్ - ముఖమ్॥ న॥ ౭-నోటిపేళ్లు, మోము, The mouth; the face, मुँह.

ఘ్రాణంగన్ధవహా ఘోణా నాసాచ నాసికా॥ ३४९॥

ఘ్రాణమ్॥ న॥ గన్ధవహా - ఘోణా-నాసా (పా) నస్యా - నాసికా॥ సీ॥ ౫-ముక్కు-పేళ్లు, The nose, नाक.

ఓష్ఠాధరౌ (తు) రదనచ్ఛదౌ దశనవాససీ।

ఓష్ఠః - అధరః - రదనచ్ఛదః॥ పు॥ దశనవాసః॥ స్, న॥ ४ - పెదవిపేళ్లు, The lips, ओंठ.

(అధస్తా) చ్చిబుకం

చిబుకమ్॥ న॥ ౧-అధస్తాత్ = పెదవిదిగువనున్న గడ్డముపేరు, The chin, चिबुक.

గణ్డౌ కపోలౌ

గణ్డః - కపోలః॥ పు॥ ౨ - చెక్కిలి పేళ్లు, The cheek, गाल.

(తత్పరా)హనుః। ३५०॥

హనుః॥ సీ॥ (పా) పు॥ ౧ - తత్పరా = ఆ చెక్కిళ్లమీఁదిభాగమునకుఁగాని వెనుకటిభాగమునకుఁగాని పేరు, వెలిదవుడలును, The jaw, जबड़.

రదనా దశనా దన్తా రదా

రదనాః-దశనాః-దన్తాః-రదాః॥ పు, బ॥ ४-పండ్లపేళ్లు, Teeth, दाँत.

స్తాలు(తు) కాకుదమ్।

తాలు॥ ఉ॥(పా) న్॥ కాకుదమ్॥ న॥ ౨-దవుడల పేళ్లు, తాలువులు, The palate, तालु.

రసజ్ఞారసనాజిహ్వా

రసజ్ఞా-రసనా-జిహ్వా॥ సీ॥ ३-నాలుకపేళ్లు, The tongue, जीभ.

(ప్రాన్తావోష్ఠస్య) సృక్వణీ॥ ३५१॥

సృక్వణీ॥న్॥ (పా) సృక్వ॥న॥ ౧-ఓష్ఠస్య = పెదవియొక్క, ప్రాన్తౌ = కడపటిభాగముల పేరు, సెలవులు, The corners of the mouth.

లలాట మలికం

లలాటమ్–అలికమ్(పా)అలీకమ్॥న॥ గోధిః॥

రూర్ధ్వేదృగ్భ్యాం) భ్రువౌ (స్త్రియామ్)।	భ్రూః॥ సీ॥ ౧ - దృగ్భ్యామూర్ధ్వే=కంటి మీఁదిభాగములపేరు, కనుబొమలు, The eye-brows, भौंहें.
కూర్చ (మస్త్రీభ్రువోర్మధ్యం)	కూర్చమ్॥ పు॥ ౧ - భ్రువోర్మధ్యమ్=కనుబొమల నడుముపేరు, The space between the eye-brows, कूर्च.
తారకా (ఽక్ష్ణః) కనీనికా॥ ౩౯౨॥	తారకా-కనీనికా॥ సీ॥ ౨-కంటినల్లగ్రుడ్డు పేళ్లు, Pupil of the eye, तारा.
లోచనం నయనం నేత్రమీక్షణం చక్షురక్షిణీ। దృగ్దృష్టీ	లోచనమ్-నయనమ్-నేత్రమ్-ఈక్షణమ్-చక్షుః॥ న్॥ అక్షి॥ న॥ దృక్॥ శ్॥ దృష్టిః॥ సీ॥ ౮-కన్నులపేళ్లు, An eye, आंख.
చాశ్రు నేత్రాంబు రోదనంచాస్రమస్రుచ॥ ౩౯౩॥	అశ్రు - నేత్రాంబు-రోదనమ్-అస్రమ్(పా) అశ్రమ్-అస్రు॥ ౫-కన్నీళ్ల పేళ్లు, A tear, आंसू.
అపాఙ్గో (నేత్రయోరన్తౌ)	అపాఙ్గః॥ పు॥ ౧-నేత్రయోః=నేత్రముల యొక్క, అన్తౌ=కడలపేరు, కడగన్ను, The outer corner of the eye, अपांग.
కటాక్షో(ఽపాఙ్గదర్శనే)।	కటాక్షః॥ పు॥ ౧-అపాఙ్గదర్శనే=కడగంటి చూపుపేరు, A glance or side-look, कटाक्ष.
కర్ణశబ్దగ్రహౌ శ్రోత్రం శ్రుతిః (స్త్రీ) శ్రవణం శ్రవః॥ ౩౯౪॥	కర్ణః-శబ్దగ్రహః॥ పు॥ శ్రోత్రమ్॥ న॥ శ్రుతిః॥ సీ॥ శ్రవణమ్-శ్రవః॥ స్, న॥ ౬-చెవులపేళ్లు, The ear, कान.
ఉత్తమాఙ్గం శిరశ్శీర్షంమూర్ధా (నా) మస్తకో(ఽస్త్రియామ్)।	ఉత్తమాఙ్గమ్ - శిరః॥ స్॥ శీర్షమ్॥ న॥ మూర్ధా॥ న్, పు॥ మస్తకః॥ పు॥ (మ)మస్తః॥ ౫-తలపేళ్లు, శిరః-అని అకారాంత పుల్లింగమును, The head, शिर.

చికురః కున్తలో వాలః కచః కేశశ్శిరోరుహః॥ 3౫౫॥	చికురః–కున్తలః–వాలః–కచః–కేశః–శిరోరుహః॥ పు॥ ౬ – తలవెండ్రుకల పేళ్లు, The hair, बाल.
(తద్వృన్దే) కైశికం కైశ్య	కైశికమ్–కైశ్యమ్॥ న॥ ౨ – తద్వృన్దే=ఆ వెండ్రుకలయొక్క సమూహము పేళ్లు, The hair of head, बाल.
మలకాశ్చూర్ణకున్తలాః।	అలకాః॥పు॥ (పా)న॥ చూర్ణకున్తలాః॥ పు॥ ౨-కురుల పేళ్లు, నెఱికురులు, Curls, घुंघुराले-बाल.
(తేలలాటే) భ్రమరకాః	భ్రమరకాః॥ పు॥ ౧–లలాటే=నొసటిమీఁద వ్రాలెడి, తే=ఆ కురులపేరు, ముంగురులు, Curls on the forehead, भ्रमरक. (నెఱి కురులు)
కాకపక్ష శ్శిఖణ్డకః॥ 3౫౬॥	కాకపక్షః–శిఖణ్డకః॥ పు॥ ౨–కూఁకటి పేళ్లు, చిప్పకూఁకటినెఱులు, Locks of hair left at the tonsure, काकपक्ष.
కబరీ కేశవేశో౽	కబరీ॥ స్త్రీ॥ కేశవేశః॥ పు॥ ౨ – తుఱుము పేళ్లు, కొప్పు, A braid or tress,
థ ధమ్మిల్ల (స్సంయతాః కచాః)।	ధమ్మిల్లః॥ పు॥ ౧–సంయతాః=(మౌక్తిక దామాదులచే) కట్టబడిన –కచాః=వెండ్రుకల పేళ్లు, కీలుగంటు, Braided and ornamented hair, चोटी, बेणी.
శిఖా చూడా కేశపాశీ	శిఖా–చూడా–కేశపాశీ॥ స్త్రీ॥ 3 – సిగ పేళ్లు, A lock on the crown of the head, शिखा.
(వ్రతినాం తు) జటా సటా॥ 3౫౭॥	జటా–సటా॥ స్త్రీ॥ ౨ – వ్రతినామ్=వ్రతుల యొక్క జడపేళ్లు, An ascetic's clotted hair, जटा.

వేణీ ప్రవేణీ	వేణీ (పా) వేణిః-ప్రవేణీ (పా) ప్రవేణిః॥ స్త్రీ॥ ౨-అల్లినజడపేళ్లు, Braided and unornamented hair, वेणी.
శీర్షణ్యా శిరస్యా(విశదే కచే)।	శీర్షణ్యాః - శిరస్యాః॥ పు॥ ౨-విశదే=ఒకటి నొకటి గలియని, కచే = వెండ్రుకల పేళ్లు, Unentangled hair.
పాశః పక్షశ్చహస్తశ్చ (కలాపార్థాఃకచాత్పరే)॥ ౩౭౬॥	పాశః-పక్షః-హస్తః॥ పు॥ ఈ 3 ను, కచాత్పరే = కేశపర్యాయములపైఁ బ్రయోగింపఁబడి, కలాపార్థాః = కేశసమూహవాచకములౌను॥ ఉ॥ కచపాశః, కేశపక్షః, కున్తలహస్తః, Much hair.
తనూరుహం రోమలోమ	తనూరుహమ్-రోమ॥ న॥ లోమ॥ న, న॥ 3 - శరీరమునందుఁ బుట్టిన వెండ్రుకల పేళ్లు, Hair of the body, रोंगटा.
(తద్వృద్ధౌ) శ్మశ్రుపుమ్ముఖే)।	శ్మశ్రు॥ న॥ ౧-పుమ్ముఖే=పురుషుని ముఖమందు, తద్వృద్ధౌ=ఆ వెండ్రుకల వృద్ధియందు వర్తించును, అనఁగా గడ్డమును మీసమును, The beard, डाढी.
ఆకల్ప వేషౌ నేపథ్యం ప్రతికర్మ ప్రసాధనమ్॥ ౩౭౭॥	ఆకల్పః-వేషః(పా) వేశః॥ పు॥ నేపథ్యమ్-ప్రతికర్మ॥ న॥ ప్రసాధనమ్॥ న॥ ౫ - సువర్ణవస్త్రమాల్యాదులచేతనయిన యొప్పిదము పేళ్లు. ప్రతికర్మ ప్రసాధనశబ్దములు తిలకపత్త్రరచనాదులకు పేళ్లని కొందఱందురు, Dress or embellishment, वेष
(దశైతేత్రి) ష్వలంకర్తాలంకరిష్ణుశ్చ మణ్డితః। ప్రసాధితో	అలంకర్తా॥ ఋ॥ అలంకరిష్ణుః॥ ౨-అలంకరించువాని పేళ్లు, Skilled in adorning, अलंकर्ता. మణ్డితః - ప్రసాధితః - అలంకృతః-

ఉలంకృతశ్చ భూషితశ్చ పరిష్కృతః॥ ౩౬౦॥	భూషితః-పరిష్కృతః॥ ౫ - అలంకరింపఁబడినవాని పేళ్లు, Adorned, भूषित.
విభ్రాడ్భ్రాజిష్ణు రోచిష్ణూ	విభ్రాట్ (జ్)-భ్రాజిష్ణుః - రోచిష్ణుః॥ ౩ - భూషణాదులచేతఁ బ్రకాశించుచున్నవాని పేళ్లు, Resplendent, प्रकाशमान. ఈ ౧౦ యుత్రి॥
భూషణం (స్యా) దలంక్రియా।	భూషణమ్॥న॥ (పా) భూషా-అలంక్రియా॥ స్త్రీ॥ ౨-అలంకరించుట పేళ్లు, Act of adorning, सजाना.
అలంకార స్త్వాభరణం పరిష్కారో విభూషణమ్॥ మణ్డనం (చాథ)	అలంకారః॥ పు॥ ఆభరణమ్॥ న॥ పరిష్కారః॥పు॥ విభూషణమ్-మణ్డనమ్॥న॥ ౫-సొమ్ముల పేళ్లు, Ornaments; jewels, आभूषण.
మకుటం కిరీటం (పున్నపుంసకమ్)।	మకుటమ్ (పా) ముకుటమ్॥ న॥ కిరీటమ్॥ పు॥ ౨-కిరీటము పేళ్లు, A crest or crown, मुकुट.
చూడామణి శ్శిరోరత్నం	చూడామణిః॥ పు॥ శిరోరత్నమ్॥ న॥ ౨-తలమానికము పేళ్లు, A gem on the crest, चूडामणि.
తరలో (హారమధ్యగః)॥ ౩౬౨॥	తరలః॥ పు॥ ౧ - హారముయొక్క నడిమి నాయకము పేరు, The central gem of a necklace, तरल.
వాలపాశ్యా పారితథ్యా	వాలపాశ్యా-పారితథ్యా॥ స్త్రీ॥ ౨ - కొప్పున నలంకారార్థమై పెట్టు సువర్ణాదిరచితవలయము పేళ్లు.
పత్త్రపాశ్యా లలాటికా।	పత్త్రపాశ్యా-లలాటికా॥ స్త్రీ॥ ౨-నొసటఁగట్టు బాసికము పేళ్లు, పాపటబొట్టును, ललाट.

కర్ణికా తాలపత్రం (స్యాత్)	కర్ణికా॥ సీ॥ తాలపత్త్రమ్॥ న॥ ౨–చెవుల కమ్మల పేళ్లు, An ear-ring worn by women, बालियाँ.
కుణ్డలం కర్ణవేష్ట నమ్॥ ౩౬౩॥	కుణ్డలమ్ – కర్ణవేష్టనమ్॥ న॥ ౨–పోగుల పేళ్లు, An ear-ring worn by men, बाली.
గ్రైవేయకం కణ్ఠ భూషా	గ్రైవేయకమ్ (పా) గ్రైవేయమ్, గ్రైవం॥ న॥ కణ్ఠభూషా॥ సీ॥ ౨–మెడనంటుకొన్న సొమ్ముల పేళ్లు, कंठके आभूषण.
లమ్బనం (స్యా) ల్లలన్తికా।	లమ్బనమ్ (పా) లంబమానమ్॥న॥లలన్తికా॥ సీ॥ మెడయందు వ్రేలుచున్న పేరులపేళ్లు, A loose necklace, हार.
(స్వర్ణైః) ప్రాలమ్బి కా౽	ప్రాలమ్బికా॥ సీ॥ ౧–స్వర్ణైః=బంగారుచేతఁ జేయఁబడిన పేరులపేరు, A golden necklace, सोने का हार.
థోరసూత్రికా (మౌక్తికైః కృతా)॥ ౩౬౪॥	ఉరసూత్రికా॥ సీ॥ ౧–మౌక్తికైః కృతా= ముత్యములచేతఁ జేయఁబడిన పేరుల పేరు, A necklace of pearls, मुक्ताहार.
హారో ముక్తావలీ	హారః॥ పు॥ ముక్తావలీ॥ సీ॥ ౨–ముత్యముల దండ పేళ్లు, A garland of pearls, मुक्तावली.
దేవచ్ఛన్దో (౽సౌ శతయష్టికః)।	దేవచ్ఛన్దః॥పు॥ ౧–శతయష్టికః=నూఱుసరములుగల, అసౌ= ఈ ముత్యముల దండపేరు, A garland composed of 100 strings.
హారభేదా (యష్టి భేదా) ద్గుత్సగుత్సార్ధ గోస్తనాః॥ ౩౬౫॥ అర్ధ	గుత్సః – గుత్సార్ధః–గోస్తనః–అర్ధహారః – మాణవకః॥ పు॥ ఈ ౫ ను, యష్టిభేదాత్ = సరములభేదమువలన, హారభేదాః= వేర్వేఱు

హారో మాణవక	హారముల పేళ్లు. అవి వరుసగా, ౩౨, ౨౪, ౪, ౧౨, ౨౦ సరములు గలవి.
ఏకావ (ళ్యేకయ ష్టికా)।	ఏకావళీ॥ స్త్రీ॥ ౧-ఒంటిసరముగల హారము పేరు, एकावली.
(సైవ) నక్షత్రమా లా (స్యాత్సప్తవింశతి మౌక్తికా)॥ ౩౬౬॥	నక్షత్రమాలా॥ స్త్రీ॥ ౧-సప్తవింశతిమౌక్తికా= ౨౭ ముత్యములుగల, సైవ=ఆ హారము పేరు, A garland containing 27 pearls, २७ मोतियोंका हार.
ఆవాపకః పారిహార్యః	ఆవాపకః-పారిహార్యః॥ పు॥ ౨-సూడిగము పేళ్లు.
కటకో వలయో (ఽస్త్రియామ్)।	కటకః॥ ప్న॥ వలయః॥ ప్న॥ ౨-కడియము పేళ్లు, ౪ - కడియము పేళ్లని కొందఱందురు, A bracelet, कड़ा.
కేయూరమఙ్గదం (తుల్యే)	కేయూరమ్-అఙ్గదమ్॥ న॥ ౨-బాహుపురి పేళ్లు, Ornament of the arm, केयूर.
అఙ్గులీయక మూర్మికా॥ ౩౬౭॥	అఙ్గులీయకమ్॥ న॥ (పా) పు॥ ఊర్మికా॥ స్త్రీ॥ ౨-ఉంగరము పేళ్లు, A finger ring, अंगूठी.
(సాక్షరా)ఽఙ్గులి ముద్రా (సా)	అఙ్గులిముద్రా॥ స్త్రీ॥ ౧ - సాక్షరా=అక్షరములతోఁగూడిన, సా=ఆ యుంగరము పేరు, ముద్దుటుంగరము, A seal-ring, अंगुलि मुद्रा.
కఙ్కణం కరభూషణమ్।	కఙ్కణమ్॥ ప్న॥ కరభూషణమ్॥ న॥ ౨- మౌక్తికాదులతోఁ గూడిన కడియము పేళ్లు, A wrist ornament, कंकण.
(స్త్రీకట్యాం) మేఖలాకాఞ్చీ సప్తకీ రశనా తథా॥ ౩౬౮॥ (క్లీబే)	మేఖలా - కాఞ్చీ (పా) కాఞ్చిః-సప్తకీ - రశనా (పా) రసనా॥ స్త్రీ॥ సారసనమ్॥ న॥ ఇవి స్త్రీకట్యామ్=స్త్రీలయొక్క ౫ విధములయిన

సారసనం (చాథ)

మొలనూళ్ల పేళ్లు, వానికి వరుసగా ౮, ౧, ౭, ౧౬, ౩ సరములుండును, A woman's girdle, मेखला.

(పుంస్కట్యాం) శృఙ్ఖలం (త్రిషు)।

శృఙ్ఖలమ్॥ త్రి॥ ౧ - పుంస్కట్యామ్ = పురుషుని మొలనూలు పేరు, A man's belt, कमरबन्द.

పాదాఙ్గదం తులాకోటిర్మఞ్జీరో నూపురో (౬ స్త్రియామ్)॥ ౩౬౯॥ హంసకః పాదకటకః

పాదాఙ్గదమ్॥ న॥ తులాకోటిః॥ సీ॥ మఞ్జీరః॥ పు॥ నూపురః॥ పు॥ హంసకః-పాదకటకః॥ పు॥ ౬-అందెపేళ్లు. ఇచట కొందఱు పాదాంగద తులాకోటిశబ్దములు పెండెరము పేళ్లనియు, హంసకపాదకటకశబ్దములు కాలిసొమ్ము పేళ్లనియు పలికిరి. Ornament of the feet.

కిఙ్కిణీ క్షుద్రఘణ్టికా।

కిఙ్కిణీ-క్షుద్రఘణ్టికా॥ సీ॥ ౨-చిఱుగంటల పేళ్లు, గజ్జెలును, Bells or tinkling ornaments, नूपुर.

(త్వక్ఫల క్రిమి రోమాణి) వస్త్రయోని

త్వక్ = నార, ఫలమ్ = కాయ, క్రిమిః = పురుగు, రోమ॥ న్॥ = వెండ్రుకలు. ఈ ౪ ను, వస్త్రయోనిః = వస్త్రమునకుఁ గారణములు, Materials of cloth.

(ర్దశ త్రిషు)। ౩౭౦॥

ముందుఁ జెప్పఁగల వాల్కాదిశబ్దములు ౧౦॥ త్రి॥ कपडे का साजन.

వాల్కం క్షౌమాది

వాల్కమ్ - క్షౌమమ్॥ ౨-నారచీర పేళ్లు, Made of bark, वल्कल.

ఫాలంతు కార్పాసం బాదరం (చ తత్)।

ఫాలమ్-కార్పాసమ్-బాదరమ్॥ ౩-నూలు చీర పేళ్లు, Made of cotton, सूतीचीर.

కౌశేయం (క్రిమికోశోత్థం)

కౌశేయమ్॥ ౧-క్రిమికోశోత్థమ్ = పురుగుల చేతనైన బుజ్జలనూలుచేతఁ జేయఁబడిన పట్టుచీర మొదలగువాని పేరు, Silken, रेशमी चीर.

రాఙ్కవం (మృగ రోమజమ్॥ ౩౭౧॥

రాఙ్కవమ్॥ ౧ - మృగరోమజమ్=మృగ రోమములచేఁ జేయఁబడిన శాలువలు మొదలగువాని పేరు, Woollen.

అనాహతం నిష్ప్రవాణి తన్త్రకం (చ నవామ్బరే)।

అనాహతమ్-నిష్ప్రవాణి-తన్త్రకమ్॥ ౩- నవామ్బరే=క్రొత్తచీర పేళ్లు, New and unbleached cloth, नया कपड़ा.

(తత్స్యా) దుద్గమనీయం (యద్ధౌతయోర్వస్త్రయో ర్యుగమ్)॥ ౩౭౨॥

ఉద్గమనీయమ్॥ న॥ ౧-ధౌతయోః=ఉదుకఁబడిన, వస్త్రయోః = వస్త్రములయొక్క, యుగం తత్ =జంట పేరు, A pair of bleached cloths, धुला कपड़ा.

పత్త్రోర్ణం ధౌతకౌశేయం

పత్త్రోర్ణమ్॥ న॥ ౧-ధౌతకౌశేయమ్=కడిగిన పట్టుచీర మొదలయినవాని పేరు, Bleached silk, धुला रेशमी कपड़ा.

(బహుమూల్యం) మహాధనమ్।

మహాధనమ్॥ న॥ ౧ - బహుమూల్యమ్= గొప్ప వెలగల చీర పేరు, దొడ్డవెలగల వస్తువులకన్నిటికిని పేళ్లని కొందఱందురు, Any thing precious, बहुमूल्य चीज.

క్షౌమం దుకూలం (స్యా)

క్షౌమమ్ (పా) క్షోమమ్ - దుకూలమ్॥ న॥ ౨ - వెలిపట్టుచీర పేళ్లు, తెల్లనివలువయును, Woven silk, रेशमी दुपट्टा.

(ద్వే తు) నివీతం ప్రావృతం (త్రిషు)॥ ౩౭౩॥

నివీతమ్-ప్రావృతమ్॥ త్రి॥ ౨ - కప్పుకొను కోక పేళ్లు, A veil or mantle, ओढनी.

(స్త్రియాం బహుత్వే వస్త్రస్య) దశా స్స్యుర్వస్తయో (ర్ద్వయోః)

దశాః॥ స్త్రీ, బ॥ వస్తిః॥ పు॥ ౨-వస్త్రస్య= వస్త్రముయొక్క కొనపేళ్లు, బద్దె, End of a cloth, कपड़े का सिरा.

దైర్ఘ్య మాయామ ఆరోహః	దైర్ఘ్యమ్॥ న॥ ఆయామః-ఆరోహః (పా) ఆనాహః॥ పు॥ ౩ - నిడుపుపేళ్లు, Length, लंबाई.
పరిణాహో విశాలతా॥ ౩౨౪॥	పరిణాహః॥ పు॥ విశాలతా॥ స్త్రీ॥ ౨-వెడల్పు పేళ్లు, Width, चौड़ाई.
పటచ్చరం జీర్ణవస్త్రం	పటచ్చరమ్ - జీర్ణవస్త్రమ్॥ న॥ ౨-పాత వస్త్రముపేళ్లు, Old cloth, पुराना कपड़ा.
(సమౌ) నక్తక కర్పటౌ।	నక్తకః-కర్పటః॥పు॥ ౨-చినిఁగినవస్త్రము పేళ్లు, మాసినకోకయనియు, Dirty or tattered cloth, फटा कपड़ा.
వస్త్ర మాచ్ఛాదనం వాసశ్చేలం వసన మంశుకమ్॥ ౩౨౫॥	వస్త్రమ్-ఆచ్ఛాదనమ్-వాసః॥స్॥ చేలమ్-వసనమ్-అంశుకమ్॥ న॥ ౬-కోకపేళ్లు, నక్తక శబ్దము మొదలు ౮ యు కోకపేళ్లని కొందఱు, Cloth, वस्त्र.
సుచేలకః పటో (ఽస్త్రీ స్యాత్)	సుచేలకః॥పు॥పటః॥ప్న॥ ౨-మంచికోకపేళ్లు, Fine cloth, महीन कपड़ा.
వరాశిః స్థూలశాటకః।	వరాశిః (పా) వరాసిః-స్థూలశాటకః॥ పు॥ ౨-ముదుగుకోకపేళ్లు, Coarse cloth, मोटा कपड़ा.
నిచోలః ప్రచ్ఛదపట	నిచోలః-ప్రచ్ఛదపటః॥పు॥ ౨-పఱుపుపైఁ బఱుచు కోకపేళ్లు, A cover or wrapper, चादर.
(స్సమౌ) రల్లక కమ్బలౌ॥ ౩౨౬॥	రల్లకః - కమ్బలః॥ పు॥ ౨ - కంబళిపేళ్లు, A blanket, कंबल.
అన్తరీయోపసంవ్యాన పరిధానా న్యధోంశుకే।	అన్తరీయమ్-ఉపసంవ్యానమ్-పరిధానమ్-అధోంశుకమ్॥ న॥ ౪ - కట్టువస్త్రము పేళ్లు, Lower garment, धोती.

14

(ద్వౌ) ప్రావారోత్తరాసఙ్గౌ (సమౌ) బృహతికా (తథా)॥ ౩౭౭॥ సంవ్యాన ముత్తరీయంచ

ప్రావారః-ఉత్తరాసఙ్గః॥ పు॥ బృహతికా॥ స్త్రీ॥ సంవ్యానమ్ - ఉత్తరీయమ్॥ న॥ ౫-ఉత్తరీయము పేళ్లు, పైని వేసికొను నంగవస్త్రము, Upper garment, दुपट्टा.

చోలఃకూర్పాసకో (ఽస్త్రియామ్)।

చోలః॥పు॥ కూర్పాసకః॥పున్న॥ ౨-స్త్రీ పురుషుల కఁబుసము పేళ్లు, అవికపేళ్లని కొందఱు, A bodice, चोली.

నీశార (స్స్యాత్ప్రా)వరణే హిమానిలనివారణే)॥ ౩౭౮॥

నీశారః॥ పు॥ ౧ - హిమానిలనివారణే = మంచును గాలిని పోఁగొట్టు, ప్రావరణే=పచ్చడము పేరు, A warm cloak,

(అర్ధోరుకం వరస్త్రీణాం స్యా) చ్చణ్డాతక (మంశుకమ్)।

చణ్డాతకమ్॥ పున్న॥ ౧-వరస్త్రీణామ్=వారస్త్రీలయొక్క, అర్ధోరుకమ్=తొడలను సగము కప్పుచున్న, అంశుకమ్=వస్త్రము పేరు, చల్లాడము, A petty coat, साया.

(స్యాత్త్రి) ష్వాప్రపదీనం (తత్ప్రా)ప్నోత్యా ప్రపదం హి (యత్)॥ ౩౭౯॥

ఆప్రపదీనమ్॥ త్రి॥ ౧-యత్ =ఏవస్త్రము, ఆప్రపదమ్ = మీఁగాలువఱకు, ప్రాప్నోతి = వ్యాపించునో, తత్ =ఆ వస్త్రము పేరు, అంగీ పావడ మొదలైనది, A dress reaching to the feet, घाघरा.

(అస్త్రీ) వితాన ముల్లోచో

వితానమ్॥ పున్న॥ ఉల్లోచః (పా) ఉల్లాభః॥ పు॥ ౨ - మేల్కట్టు పేళ్లు, చందువ, An awning, चन्दोवा.

దూష్యాద్యం వస్త్రవేశ్మని।

దూష్యమ్-వస్త్రవేశ్మ॥ న్, న॥ ఈ ౨ ను ఆద్యపదము చేఁ బటకుటీరాదిశబ్దములును గుడారము పేళ్లు, A tent, तम्बू.

ప్రతిసీరా యవనికా

ప్రతిసీరా-యవనికా (పా) జవనికా - తిర

స్యాత్తిరస్కరిణీ (చ సా)॥ ౩౯౦॥	స్కరిణీ॥ సీ॥ ౩ - తెరబట్టపేళ్లు, A screen, जवनिका.
పరికర్మాఙ్గసంస్కారః	పరికర్మ॥ న్, న॥ అఙ్గసంస్కారః॥ పు॥ ౨- చందన కుంకుమాదులచే దేహము నలంకరించుకొనుటపేళ్లు, Personal decoration.
(స్యా) న్మార్ష్టి ర్మార్జనా మృజా।	మార్ష్టిః-మార్జనా-మృజా॥ సీ॥౩-దేహము నందలి మురికి పోఁగొట్టుట పేళ్లు, Cleaning the body, मार्जन.
ఉద్వర్తనోత్సాదనే (ద్వే సమే)	ఉద్వర్తనమ్-ఉత్సాదనమ్॥ న॥ ౨-నలుఁగు పేళ్లు, Cleaning with perfumes, उबटन.
ఆప్లావఆప్లవః॥౩౯౧॥ స్నానం	ఆప్లావః - ఆప్లవః॥ పు॥ స్నానమ్॥ న॥ ౩- స్నానముపేళ్లు, Bathing, स्नान.
చర్చాతుచార్చిక్యం స్థాసకో	చర్చా॥ సీ॥ చార్చిక్యమ్ (పా) చర్చిక్యం॥ న॥ స్థాసకః॥ పు॥ ౩ - కుంకుమము మొదలైన వాని పూఁతపేళ్లు, Smearing the body with fragrant unguents, चर्चा.
(ఽథ) ప్రబోధనమ్। అనుబోధః	ప్రబోధనం॥న॥ అనుబోధః॥పు॥ ౨-సుగంధ ద్రవ్యములయం దణఁగియున్న పరిమళము ను తైలాదులచేఁ బ్రకాశింపఁజేయుట. Reviving the scent of a perfume.
పత్త్రలేఖాపత్త్రాఙ్గులి (రిమే సమే)॥ ౩౯౨॥	పత్త్రలేఖా (పా) పత్త్రరేఖా-పత్త్రాఙ్గులిః॥ సీ॥ ౨-స్త్రీల స్తనాదులయందు కస్తూరికాదులచే వ్రాయఁబడు మకరికాపత్త్రాదుల పేళ్లు, Delineations with saffron &c. on the breast, cheeks, &c. पत्रभंग.

తమాలపత్త్రతిలక చిత్రకాణి విశేషకమ్। (ద్వితీయం చ తురీయం చ నస్త్రియా)

తమాలపత్త్రం॥ న॥ తిలకం॥ ప్న॥ చిత్రకం॥ న॥ విశేషకం॥ ప్న॥ ౪ - నొసటి బొట్టు పేళ్లు, A beauty spot on the forehead, तिलक.

(మథ) కుఙ్కుమమ్॥ ౩౮౩॥ కాశ్మీరజన్మాగ్నిశిఖం వరం బాహ్లీకపీతనే। రక్త సంకోచపిశునం ధీరలోహితచన్దనం॥ ౩౮౪॥

కుఙ్కుమం-కాశ్మీరజన్మ॥ న్॥ అగ్నిశిఖం-వరం-బాహ్లీకం-పీతనం-రక్తం-సంకోచపిశునం (పా) సంకోచం-పిశునం-ధీరం (పా) వీరమ్-లోహితమ్ - చన్దనమ్ (ప) లోహితచన్దనమ్॥ న॥ ౧౧ - కుంకుమపువ్వు పేళ్లు, Saffron, केसरी.

లాక్షా రాక్షా జతు (క్లీబే) యావోఽలక్తో ద్రుమామయః।

లాక్షా-రాక్షా (పా) రక్షా॥ స్త్రీ॥ జతు॥ న॥ యావః-అలక్తః-ద్రుమామయః॥ పు॥ ౬-లక్క పేళ్లు, Lac, लाख.

లవఙ్గం దేవకుసుమం శ్రీసంజ్ఞ

లవఙ్గమ్-దేవకుసుమమ్ - శ్రీసంజ్ఞమ్॥ న॥ ౩ - కరాపువు పేళ్లు, లవంగము, Cloves, लवंग.

(మథ) జాపకం॥ కాలీయకంచ కాలానుసార్యం

జాపకమ్ (పా) జాయకమ్-కాలీయకమ్-కాలానుసార్యమ్॥ న॥ ౩-పచ్చవంటి గంధము పేళ్లు, నల్లని గంధద్రవ్యమని కొందఱు, पीला चन्दन.

(చాథ సమార్థకం)। వంశకాగురు రాజార్హ లోహక్రిమిజజోఙ్గకం॥ ౩౮౬॥

వంశకమ్ (పా) వంశికమ్-అగురు - రాజార్హమ్-లోహమ్-క్రిమిజమ్-జోఙ్గకమ్॥ న॥ ౬-అగురుపేళ్లు, A gallochum, अगर.

కాలాగుర్వగురుః

కాలాగురు॥ న॥ అగురుః॥ పు॥ ౨-కృష్ణాగురువు పేళ్లు, Black gallochum, काला अगर.

(స్యాత్త్) న్మఙ్గల్యా

మఙ్గల్యా॥ న॥ ౧-మల్లెపువ్వుల వాసనగల

(మల్లిగన్ధియత్)। కృష్ణాగురుపేరు, A fragrant sort, कृष्णागर.

యక్షధూప స్సర్జ రసోఽరాల స్సర్వరసా వపి॥ ३८२॥ బహురూపో — యక్షధూపః-సర్జరసః-అరాలః (పా) రాలః-సర్వరసః-బహురూపః॥పు॥ ౫-సజ్జరసము పేళ్లు, Resin, धूप.

(ఉపృథ) వృకధూప కృత్రిమధూపకౌ। — వృకధూపః-కృత్రిమధూపకః॥పు॥ ౨-అనేక పరిమళవస్తువులచేఁ జేయఁబడిన ధూపము పేళ్లు, Compounded perfume, धूप.

తురుష్కః పిణ్డక స్సిహ్లో యావనో — తురుష్కః-పిణ్డకః-సిహ్లః-యావనః॥ పు॥ ४ – తురుష్క దేశమునందుఁ బుట్టు అందుగు బంక పేళ్లు, Incense, धूप.

(ఉపృథ) పాయసః॥ ३८३॥ (శ్రీ)వాసో వృక ధూపో(ఉపి) (శ్రీ)వేష్ట సరలద్రవౌ। — పాయసః - (శ్రీ)వాసః - వృకధూపః-(శ్రీ)వేష్టః-సరలద్రవః॥ పు॥ ౫-సరళదేవదారువుల బంక పేళ్లు, Turpentine, तारपीन.

మృగనాభిర్మృగమదః కస్తూరీ — మృగనాభిః॥ పు॥ మృగమదః॥ పు॥ కస్తూరీ॥ స్త్రీ॥ ३-కస్తూరి పేళ్లు, Musk, कस्तूरी.

(చాథ) కోలకం॥ ३८४॥ తక్కోలకం కోశఫల — కోలకమ్-తక్కోలకమ్ (పా) కంకోలకమ్-(పా) కక్కోలకమ్-కోశఫలమ్॥ న॥ ३-తక్కోలపు చెట్టు పేళ్లు, దానియొక్క ఫలమనికొందఱు, Bdellium.

(మథ) కర్పూర (మస్త్రియాం)। ఘన సారశ్చన్ద్ర సంజ్ఞ స్సితాభ్రో హిమవాలుకా॥ ३८५॥ — కర్పూరమ్॥ పు॥ ఘనసారః-చన్ద్రసంజ్ఞః-సితాభ్రః (పా) సితాభః॥ పు॥ హిమవాలుకా॥ స్త్రీ॥ ౫-కర్పూరము పేళ్లు, Camphor, कर्पूर.

గన్ధసారో మలయ
జోభద్రశ్రీశ్చన్దనో
(ఽస్త్రియాం)।

గన్ధసారః-మలయజః-భద్రశ్రీః॥ పు॥ చన్దనః॥ ప్న॥ ౪ - చందనము పేళ్లు, Sandal wood, चन्दन.

తైలపర్ణికగోశీర్షే
హరిచన్దన (మస్త్రి
యాం)॥ ౩౯౧॥

తైలపర్ణికమ్॥ న॥ ౧ - మిక్కిలి చల్లనైన తెల్లచందనము, White and cool sort, सफेद चन्दन. గోశీర్షమ్॥ న॥ ౧-మిక్కిలి వాసన గల చందనము, Very fragrant sort, सुगंधी चन्दन. హరిచన్దనమ్॥ ప్న॥ ౧-మామిడి పండు వాసనగల పసుపువన్నె చందనము, Yellow sort smelling like a ripe mango, हरि चन्दन. ఈ ౩ ను పసుపువన్నె చందనముపేళ్లని కొందఱు.

తిలపర్ణీతు పత్త్రా
ఙ్గం రఞ్జనం రక్తచన్దనం।
కుచన్దనం

తిలపర్ణి॥ స్త్రీ॥ (పా) తిలపర్ణీ॥ న్, పు॥ పత్త్రాఙ్గమ్-రఞ్జనమ్-రక్తచన్దనమ్ - కుచన్దనమ్॥ న॥ ౬-ఎఱ్ఱని చందనము పేళ్లు, Red sanders, लालचन्दन.

(చాథ) జాతికోశ
జాతిఫలే (సమే)॥
౩౯౨॥

జాతికోశమ్-జాతిఫలమ్॥ న॥ ౨-జాజికాయ పేళ్లు, Mace, जावित्री.

(కర్పూరాగరు క
స్తూరీ తక్కోలై)ర్యక్ష
కర్దమః।

యక్షకర్దమః॥ పు॥ ౧-కర్పూరాగరు కస్తూరీ తక్కోలములతోఁ గూడిన గంధము పేరు, Perfumed paste, चन्दन.

గాత్రానులేపనీ వర్తి
ర్వర్ణకం (స్యా) ద్విలే
పనం॥ ౩౯౩॥

గాత్రానులేపనీ - వర్తిః॥ స్త్రీ॥ ౨ - సుగంధ ద్రవ్యములను జేర్చి మెదిపిన ముద్దపేళ్లు, వర్ణకమ్-విలేపనమ్॥ న॥ ౨-మైపూఁతకై మెదిపిన గంధాదులు, ఈ ౪ మైపూఁతయని కొందఱు, Perfume for the person, लेपन.

చూర్ణాని వాసయోగా (స్స్యుః)	చూర్ణమ్॥ న॥ వాసయోగః॥ పు॥ ౨-గంధపుఁబొడిపేళ్లు, Perfumed powder, चन्दन धूल.
ర్భావితం వాసితం (త్రిషు)॥	భావితమ్-వాసితమ్॥ త్రి॥ ౨-వాసనగట్టిన వస్తువుపేళ్లు, Perfumed, सुगंधी वस्तु.
(సంస్కారో గన్ధమాల్యాద్యైర్యస్స్యా త్త) దధివాసనం॥ ౩౽౪॥	అధివాసనమ్॥ న॥ ౧-గన్ధమాల్యాద్యైః = గంధమాల్యాదులచే వస్త్రాదులకు, యః సంస్కారః స్యాత్ = ఏ సంస్కారము గలదో, తత్ = దానిపేరు, Adjusting with perfumes, सुगंधित.
మాల్యంమాలాస్రజౌ (మూర్ధ్ని)	మాల్యమ్॥ న॥ మాలా-స్రక్॥ జ్, స్త్రీ॥ ౩-మూర్ధ్ని = శిరస్సునందలి పువ్వులదండ పేళ్లు, A chaplet, हार.
(కేశమధ్యేతు) గర్భకః।	గర్భకః॥ పు॥ ౧-కేశమధ్యే = వెండ్రుకలలో బయటికి తెలియునట్లు ముడిచిన పూదండపేరు, A chaplet worn in the hair, शिरोहार.
ప్రభ్రష్టకం (శిఖాలమ్బి)।	ప్రభ్రష్టకమ్॥ న॥ ౧-శిఖాలమ్బి = సిగను వ్రేలెడి పూదండపేరు, Suspended from the middle lock.
(పురోన్యస్తం)లలామకం॥ ౩౽౫॥	లలామకమ్॥ న॥ ౧-పురోన్యస్తమ్ = నొసటిమీఁదఁబడునట్లు ముందుఁగట్టిన పూదండపేరు, Falling over the forehead.
ప్రాలమ్బ (మృజులమ్బిస్యాత్కణ్ఠాత్)	ప్రాలమ్బమ్॥ న॥ ౧-కణ్ఠాత్ = మెడనుండి, ఋజులమ్బి = చక్కఁగా జోఁగుచున్న వ్రేలు పూదండపేరు, Hung round the neck, कंठहार.
వైకక్షకం(తు తత్।	వైకక్షకమ్ (పా) వైకక్ష్యకమ్॥ న॥ ౧-

యత్తిర్యక్ క్షిప్తము రసి)	ఉరసి=ఱొమ్మున, తిర్యక్=జందెమువలె నడ్డముగా, క్షిప్తం = వైచికొన్న, తత్ = ఆ పూదండ, Worn as a scarf,
(శిఖా స్వా) పీడ శేఖరౌ॥ ౩౯౬॥	ఆపీడః-శేఖరః॥ పు॥ ౨ - శిఖాను = శిఖ మీఁదఁ జుట్టఁబడిన పూదండపేరు, Tied on the crest, शिखा का हार.
రచనా స్యాత్పరిస్పన్ద	రచనా॥ సీ॥ పరిస్పన్దః॥ పు॥ ౨-మాల్యాదులచేనైన శృంగారవిశేషమునుబుట్టించుటపేళ్లు, Decoration of hair.
ఆభోగః పరిపూర్ణతా।	ఆభోగః॥ పు॥ పరిపూర్ణతా॥ సీ॥ ౨-వస్తువులయొక్కగాని గుణాదులయొక్కగాని నిండియుండుటపేళ్లు, Completion,
ఉపధానం తూపబర్హః	ఉపధానమ్॥ న॥ ఉపబర్హః॥ పు॥ ౨ - తలగడపేళ్లు, A pillow, तकिया.
శయ్యాయాం శయనీయవత్ ॥ ౩౯౭॥ శయనం	శయ్యా॥ సీ॥ శయనీయమ్-శయనమ్॥ న॥ ౩-పఱుపుపేళ్లు, పానుపు, A bed, बिस्तरा.
మఞ్చ పర్యఙ్క పల్యఙ్కాః ఖట్వయా (సమాః)।	మఞ్చః-పర్యఙ్కః-పల్యఙ్కః॥ పు॥ ఖట్వా॥ సీ॥ ౪-మంచముపేళ్లు, A bedstead, खाट.
గేన్దుకః కన్దుకో	గేన్దుకః-కన్దుకః (పా) కండుకః॥ పు॥ ౨-చెండుపేళ్లు, బంతి, A ball to play with, गेन्द.
దీపః ప్రదీపః	దీపః - ప్రదీపః॥ పు॥ ౨ - దీపము పేళ్లు, A lamp, दीप.
పీఠమాసనం॥ ౩౯౮॥	పీఠమ్ - ఆసనమ్॥ న॥ ౨ - పీఁట పేళ్లు, A stool, पीठम्.

సముద్గక స్సంపుటకః	సముద్గకః-సంపుటకః॥ పు॥ ౨-కరాటము పేళ్లు, సంపుటము, A casket, संपुट.
ప్రతిగ్రాహః పతద్గ్రహః।	ప్రతిగ్రాహః-పతద్గ్రహః॥ పు॥ ౨ - తమ్మపడిగము పేళ్లు, A spitting pot.
ప్రసాధనీకఙ్కతికా	ప్రసాధనీ-కఙ్కతికా॥ స్త్రీ॥ ౨-దువ్వెన పేళ్లు, A comb, कंघी.
పిష్టాతః పటవాసకః॥ ౩౯౯॥	పిష్టాతః-పటవాసకః॥ పు॥ ౨-చీరలు వాసన కట్టు ద్రవ్యము పేళ్లు, Perfume-powder, सुगंध द्रव्य.
దర్పణే ముకురాదర్శౌ	దర్పణః-ముకురః (పా) మకురః-ఆదర్శః॥ పు॥ ౩-అద్దము పేళ్లు, A mirror, आइना.
వ్యజనం తాలవృన్తకం।	వ్యజనమ్-తాలవృన్తకమ్॥ న॥ ౨ - విసనకఱ్ఱ పేళ్లు, A fan, पंखा.
ఇతి మనుష్యవర్గః.	మనుష్యులతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

సన్తతిర్గోత్రజననకులా న్యభిజనాన్వయౌ॥ ౪౦౦॥ వంశోఽన్వవాయ స్సన్తానో	సన్తతిః॥ స్త్రీ॥ గోత్రమ్-జననమ్-కులమ్॥ న॥ అభిజనః-అన్వయః-వంశః-అన్వవాయః - సంతానః॥ పు॥ ౯ - వంశము పేళ్లు, Race or lineage, सन्तति.
వర్ణా (స్స్యుర్బ్రాహ్మణాదయః)। (విప్రక్షత్త్రియవిట్శూద్రాశ్చాతుర్వర్ణ్యమితిస్మృతం)।	వర్ణః॥ పు॥ ౧ - జాతిపేరు, Tribe or class, वर्ण. బ్రాహ్మణ క్షత్త్రియ వైశ్య శూద్ర వర్ణములుగూడి చాతుర్వర్ణ్య మనఁబడును.

రాజబీజీ రాజవంశ్యో	రాజబీజీ॥ న్॥ రాజవంశ్యః॥ పు॥ ౨-రాజ వంశమునఁ బుట్టినవాని పేళ్లు, Sprung from a royal family, राजवंशज.
బీజ్యస్తు కులసమ్భవః॥ ౮౦౧॥	బీజ్యః-కులసమ్భవః॥ పు॥ ౨-ఏదైన నొక వంశమునందుఁ బుట్టినవాని పేళ్లు, Sprung from any family.
మహాకుల కులీనార్య సభ్య సజ్జన సాధవః।	మహాకులః-కులీనః-ఆర్యః-సభ్యః-సజ్జనః-సాధుః॥ పు॥ ౬-మంచికులమునఁ బుట్టినవాని పేళ్లు, Of honourable parentage, कुलीन.
బ్రహ్మచారీ గృహీ వానప్రస్థో భిక్షు	బ్రహ్మచారీ॥ న్॥ గృహీ॥ న్॥ వానప్రస్థః-భిక్షుః॥ పు॥ ఈ ౪ను వరుసగా బ్రహ్మచారికిని (The unmarried religious student, ब्रह्मचारी); గృహస్థునకును (The married house-holder, गृहस्थ); తపస్వికిని (The hermit, तपस्वी); సన్న్యాసికిని (The ascetic, सन्यासी) పేళ్లు.
(శ్చతుష్టయే)॥ ౮౦౨॥ ఆశ్రమో (ఽస్త్రీ)	ఆశ్రమః॥ పు॥ ౧-ఇది, చతుష్టయే=బ్రహ్మచర్యము మొదలగు నాల్గింటికిని పేరు, Religious state, आश्रम.
ద్విజాత్యగ్రజన్మ భూదేవబాడబాః। విప్రశ్చ బ్రాహ్మణో	ద్విజాతిః-అగ్రజన్మా॥ న్॥ భూదేవః-బాడబః-విప్రః-బ్రాహ్మణః॥ పు॥ ౬-బ్రాహ్మణుని పేళ్లు, A man of the sacerdotal class, ब्राह्मण. ద్విజః-ద్విజన్మా అనియును కొందఱు.
(ఽసౌ) షట్కర్మా (యాగాదిభి ర్యుతః)॥ ౮౦౩॥	షట్కర్మా॥ న్, పు॥ ౧-యాగాదిభిః=యజన (Sacrifice), యాజన (Assisting to sacrifice), అధ్యయన (Study), అధ్యాపన

	(Teaching), దాన (benefaction), ప్రతిగ్రహ (Accepting alms) ములతో యుతః = కూడిన, అసౌ = బ్రాహ్మణుని పేరు ब्राह्मण.
విద్వాన్విపశ్చిద్దోషజ్ఞస్సన్ సుధీః కోవిదో బుధః। ధీరో మనీషీజ్ఞః ప్రాజ్ఞస్సఙ్ఖ్యావాన్పణ్డితః కవిః॥ ౨౦౨॥ ధీమాన్ సూరిః కృతీ కృష్టిర్లబ్ధవర్ణో విచక్షణః। దూరదర్శీ దీర్ఘదర్శీ	విద్వాన్॥ న్॥ విపశ్చిత్॥ త్॥ దోషజ్ఞః సన్॥ త్॥ సుధీః-కోవిదః-బుధః-ధీరః-మనీషీన్॥ జ్ఞః-ప్రాజ్ఞః-సఙ్ఖ్యావాన్॥ త్॥ పణ్డితః కవిః - ధీమాన్॥ త్॥ సూరిః (పా) సూరీ॥న్ కృతీ॥ న్॥ కృష్టిః - లబ్ధవర్ణః - విచక్షణః॥ పు ౨౦ - విద్వాంసుని పేళ్లు, Wise or learne man, विद्वान. దూరదర్శీ॥ న్॥ దీర్ఘదర్శీ॥ న్ పు॥ ౨ - దూరపు ఆలోచన గలవాని పేళ్లు Provident, दूरदर्शी. ఈ ౨౨ ను విద్వాంసుని పేళ్లనియు కొందఱు.
శ్రోత్రియశ్ఛాన్దసౌ (సమౌ)॥ ౨౦౩॥	శ్రోత్రియః - ఛాన్దసః॥ పు॥ ౨ - వేదము జదివినవాని పేళ్లు, A priest conversan with scripture, वेद शास्त्र संपन्न.
ఉపాధ్యాయోఽధ్యాపకో	ఉపాధ్యాయః-అధ్యాపకః॥పు॥ ౨-వేదము జదివించువాని పేళ్లు, A teacher, अध्यापक.
(ఽథ స్యాన్నిషేకాదికృ) ద్గురుః।	గురుః॥ పు॥ ౧-నిషేకాదికృత్ = గర్భాధానము పుంసవనము మొదలయిన కర్మములను జేయించు తండ్రి పేరు, A spiritual paren गुरु.
(మన్త్ర)వ్యాఖ్యాకృ) దాచార్య	ఆచార్యః॥ పు॥ ౧-మన్త్రవ్యాఖ్యాకృత్ కల్పసూత్రసహితముగా వేదముఁ జదివించి దాని యర్థమును దెలియఁజెప్పువాని పేర An instructor in holy writ, आचार्य.

ఆదేష్టా (త్వధ్వరే) వ్రతీ॥ ౮౦౭॥ యష్టాచ యజమానశ్చ

ఆదేష్టా॥ ఋ, పు॥ ౧-అధ్వరే=యజ్ఞవిషయమున నుపదేశముచేయువాని పేరు, अधेष्ट. వ్రతీ॥ న్॥ యష్టా॥ ఋ॥ యజమానః॥ పు॥ 3-యజ్ఞముఁ జేయువాని పేళ్లు, ఈ ౪ శబ్దములును యజ్ఞకర్తపేళ్లని కొందఱు. व्रती.

(ససోమవతి) దీక్షితః।

దీక్షితః॥ పు॥ ౧-సోమవతి=సోమము గల యజ్ఞమునందు కర్తయైన, సః = వాని పేరు, दीक्षित.

ఇజ్యాశీలోయాయజూకో

ఇజ్యాశీలః-యాయజూకః॥ పు॥ ౨ - పలుమాఱు యజ్ఞముఁజేయు స్వభావము గలవాని పేరు.

యజ్వా (తు విధినేష్టవాన్)॥ ౮౦౮॥

యజ్వా॥ న్, పు॥ ౧-విధినా=యథాశాస్త్రముగా, ఇష్టవాన్=యజ్ఞము చేసినవాని పేరు.

(సగీష్పతీష్ట్యా) స్థపతిః

స్థపతిః॥ పు॥ ౧ - గీష్పతీష్ట్యా=బృహస్పతి పేరుగల ఇష్టిచేత యజ్ఞము చేసినవాని పేరు, स्थपति.

సోమపీథీతు సోమపాః।

సోమపీథీ॥ న్॥ (పా) సోమపీతీ॥ న్॥ సోమపాః॥ పు॥ ౨ - యజ్ఞముచేసి సోమపానము జేసినవాని పేళ్లు, सोमपीथी.

సర్వవేదా (స్సయేనేష్టో యాగ స్సర్వస్వదక్షిణః)॥ ౮౦౯॥

సర్వవేదాః॥ స్, పు॥ ౧-సర్వస్వదక్షిణః=తలసొమ్మంతయు దక్షిణగాఁగల విశ్వజిత్తు మొదలయిన, యాగః=జన్నము, యేన=ఎవనిచేత, ఇష్టః=చేయబడినదో వాని పేరు.

అనూచానః (ప్రవచనే సాఙ్గేఽధీతీ గురో

అనూచానః॥ పు॥ ౧-గురోః=ఒక గురువువలన, సాఙ్గేప్రవచనే = షడంగములతో

స్తు యః)।	గూడిన వేదమును జెప్పఁగా, అధీతీ యః= చదివినవానిపేరు.
(లబ్ధానుజ్ఞ)స్సమావృత్తః	సమావృత్తః॥ పు॥ ౧-లబ్ధానుజ్ఞః=వేదాధ్యయనము చేసినవెనుక గురువుచేత గృహస్థాశ్రమముకొఱకు ననుమతిఁ బొందినవాని పేరు.
సుత్వా (త్వభిషవే కృతే)॥ ౨౧౯॥	సుత్వా॥న్,పు॥ ౧-అభిషవేకృతే=జన్నమునందలి సోమలతను కొట్టి పిడిచినవానిపేరు, सुत्वा.
ఛాత్త్రాన్తేవాసినౌశిష్యే	ఛాత్త్రః-అన్తేవాసీ॥ న్॥ శిష్యః॥ పు॥ ౩-శిష్యునిపేళ్లు, A pupil, विद्यार्थी.
శైక్షాః ప్రాథమకల్పికాః।	శైక్షః-ప్రాథమకల్పికః॥ పు॥ ౨-అపుడు చదువ నారంభించిన శిష్యునిపేళ్లు, A novice in Vedas.
(ఏకబ్రహ్మవ్రతాచారా మిథః) స్సబ్రహ్మచారిణః॥ ౨౨౦॥	సబ్రహ్మచారీ॥ న్, పు॥ ౧-ఒకగురువునొద్ద నొకవేదము చదువ నొకవ్రతమునే యాచరించువారికి తమలోఁ దమకు పేరు, Fellow-students, सहपाठी.
సతీర్థ్యా స్త్వేకగురవః	సతీర్థ్యః-ఏకగురుః॥ పు॥ ౨- ఒకగురువునొద్ద వేదముగాని మఱియొకవిద్యగాని చదువు వారిపేళ్లు, Spiritual brethren.
(చితవానగ్ని)మగ్నిచిత్।	అగ్నిచిత్॥ పు॥ ౧-అగ్నించితవాన్=అగ్నిచయనము చేసినవానిపేరు, ఆహితాగ్ని, One who has consecrated the sacrificial fire, अग्निचित.
(పారంపర్యోపదేశే స్యా) దైతిహ్య మితి	ఐతిహ్యమ్॥ న॥ ఇతిహ॥ అవ్య॥ ౨-పారంపర్యోపదేశే = పారంపర్యముచేత వచ్చిన

హా (ఉపదేశమున్నాళ్లు...

హ (ఉవ్యయం) ॥ ౨౧౧॥

యుపదేశము పేళ్లు, Traditional instruction, ऐतिह्य.

ఉపజ్ఞా (జ్ఞానమాద్యంస్యాత్)

ఉపజ్ఞా॥ స్త్రీ॥ ౧-ఆద్యంజ్ఞానమ్=ఉపదేశము లేక తనంతటనే మొదటఁ బుట్టిన జ్ఞానము పేరు, Untaught knowledge, उपज्ञा.

(జ్ఞాత్వాఽఽరమ్భ) ఉపక్రమః ।

ఉపక్రమః॥ పు॥ ౧-జ్ఞాత్వా=ఇది యీలాగునసిద్ధించునని యుపాయము దెలిసి, ఆరమ్భః=ఆరంభించుటకు పేరు, Deliberate commencement, उपक्रम.

యజ్ఞస్సవోఽధ్వరో యాగస్సప్తతన్తుర్మఖః క్రతుః॥౨౧౨॥

యజ్ఞః-సవః-అధ్వరః-యాగః-సప్తతన్తుః-మఘః (పా) మఖః-క్రతుః॥ పు॥ ౭-యజ్ఞము పేళ్లు, A sacrifice, यज्ञ.

(పాఠో హోమశ్చాతిథీనాం సపర్యా తర్పణం బలిః। ఏతే) పఞ్చమహాయజ్ఞా బ్రహ్మయజ్ఞాది నామకాః॥౨౧౩॥

పాఠః=వేదపాఠము, Study of scripture, वेदपाठ. హోమః = వైశ్వదేవాది హోమము, Presenting of oblations to the gods, होम. అతిథీనాంసపర్యా = అతిథి పూజ, Hospitable reception of guests, अतिथि पूजा. తర్పణమ్ = పితృతర్పణము, Libation of water to the manes of ancestors, पितृ तर्पण. బలిః = భూతబలి, Casting of food on the ground for gods or mundane beings, बलि. ఏతే= అను నివి, పఞ్చమహాయజ్ఞాః = పంచమహాయజ్ఞము లనఁబడును. (Five daily sacrifices, पंच कर्म). ఇవే వరుసగా, బ్రహ్మయజ్ఞాదినామకాః = బ్రహ్మయజ్ఞము దేవయజ్ఞము మనుష్యయజ్ఞము పితృయజ్ఞము భూతయజ్ఞమని పేళ్లు గలవి.

సమజ్యా పరిషద్గోష్ఠీ సభా సమితి సంసదః। ఆస్థానీ (క్లీబ) మాస్థానం (స్త్రీనపుంసకయో) స్సదః॥ ౪౧౪॥

సమజ్యా-పరిషత్॥ ద్॥ గోష్ఠీ-సభా-సమితిః-సంసత్॥ద్॥ ఆస్థానీ॥సీ॥ఆస్థానమ్॥న॥ సదః॥ న్, స్న॥ ౯ - సామాన్యముగా సభ పేళ్లు, ఆస్థానీశబ్దము మొదలు 3 ను దొరలున్న సభ పేళ్లని కొందఱందురు, An assembly or meeting, परिषत.

ప్రాగ్వంశః (ప్రాగ్ఘవిర్గేహాత్)

ప్రాగ్వంశః॥ పు॥ ౧ - హవిర్గేహాత్ =హవిస్సులను బెట్టియున్న గృహముకంటె, ప్రాక్ = పూర్వభాగమునందు యజమానుఁడు మొదలయినవారుండుటకొఱకు నిర్మింపఁబడిన గృహము పేరు, A room in front of the offerings, यज्ञ-मंडप का प्रांगण.

సదస్యా విధిదర్శినః।

సదస్యః-విధిదర్శీ॥ న్, పు॥ ౨ - యజ్ఞమునందు హెచ్చుతక్కువలు రాకుండ కనిపెట్టియున్న ఋత్విక్కుల పేళ్లు, By-standers whose business it is to notice and correct mistakes, सदस्य.

సభాసదస్సభాస్తారాస్సభ్యాస్సామాజికాశ్చ తే॥ ౪౧౫॥

సభాసత్॥ ద్॥ సభాస్తారః-సభ్యః-సామాజికః॥ పు॥ ౪ - సభయందుండువాని పేళ్లు, A member of the assembly, सभासद.

అధ్వర్యూద్గాతృహోతారో (యజుస్సామర్గ్విదః క్రమాత్)।

అధ్వర్యుః-ఉద్గాతా॥ ఋ॥ హోతా॥ ఋ, పు॥ ఈ 3 ను, క్రమాత్ =వరుసగా, యజుస్సామర్గ్విదః = యజుర్వేదమును సామవేదమును ఋగ్వేదమును నెఱిఁగిన ఋత్విక్కుల పేళ్లు, Reciters of the prayers, ऋत्विक.

(అగ్నీధ్రాద్యా ధనైర్వార్యా) ఋత్విజో యాజకాశ్చ తే॥ ౪౧౬॥

ఋత్విక్॥ జ్॥ యాజకః॥ పు॥ ౨-ధనైః= యజ్ఞకర్తధనముచేత, వార్యాః=వరింపఁదగిన, అగ్నీధ్రాద్యాః = అగ్నీధ్రుఁడు మొదలయిన

	పదునార్వురకును పేళ్లు, Officiating Priest, ऋत्विक.
వేదిః పరిష్కృతా భూమిః	వేదిః (పా) వేదీ॥ సీ॥ ౧ - పరిష్కృతా = యజ్ఞముకొఱకు పరిష్కరింపఁబడిన, భూమిః = భూమి పేళ్లు, The altar.
(సమే) స్థణ్డిలచత్వరే।	స్థణ్డిలమ్-చత్వరమ్॥ న॥ ౨ - అగ్నిహోత్రమునుంచుకొఱకు సంస్కారము చేయఁబడిన స్థానము పేళ్లు, Sacrificial ground, वेदी.
చషాలో యూపకటకః	చషాలః-యూపకటకః॥ పు॥ ౨-యూపస్తంభమునందలి కొయ్యతోఁ జేసినకడియము పేళ్లు. A wooden ring on the sacrificial post, यूप काष्ठ.
కుమ్బా (సుగహనావృతిః)॥ ౪౧౮॥	కుమ్బా॥ సీ॥ ౧-యజ్ఞశాలచుట్టును బెట్టిన మిక్కిలి గహనమయిన వెలుగుపేరు, An enclosure round the place of sacrifice, कुंभा.
యూపాగ్రం తర్మ	యూపాగ్రం-తర్మ॥ న్, న॥ ౧-యూపము కొనపేరు, Top of the post, यूपाग्र.
(నిర్మన్థ్యదారుణి) త్వరణి (ర్ద్వయోః)।	అరణిః॥ స్త్రీ॥ ౧-నిర్మన్థ్యదారుణి=అగ్నిని బుట్టించుటకై మథింపఁదగిన మ్రాని పేరు, Wood for producing fire by friction, अरणि.
దక్షిణాగ్నిర్గార్హపత్యాహవనీయౌ (త్రయోఽగ్నయః)॥ ౪౧౯॥	దక్షిణాగ్నిః-గార్హపత్యః-ఆహవనీయః॥ పు॥ ఈ 3 ను ప్రత్యేకముగాఁ దమతమ పేళ్లచేతఁ బ్రసిద్ధములయిన మూఁడగ్నులపేళ్లు.
(అగ్నిత్రయమిదం)	త్రేతా॥ సీ॥ ౧ - ఒకమాటచేత మూఁడ

త్రేతా	గ్నుల పేరు, The three sacred fires collectively, अग्नि त्रय.
ప్రణీత (స్సంస్కృతోऽనలః)।	ప్రణీతః॥ పు॥ ౧ - మంత్రముచేత సంస్కరింపబడిన అగ్ని పేరు, Fire consecrated by prayers, पुनीत अग्नि.
సమూహ్యః పరిచాయ్యోపచాయ్యా (వగ్నౌప్రయోగిణః॥ ౪౧౯॥	సమూహ్యః - పరిచాయ్యః-ఉపచాయ్యః॥ పు॥ 3 - యజ్ఞాగ్ని పేళ్లు, Sacrificial fire, यज्ञाग्नि.
యో గార్హపత్యాదానీయ దక్షిణాగ్నిః ప్రణీయతే। తస్మి) న్నానాయ్యః	ఆనాయ్యః॥ పు॥ ౧ - గార్హపత్యాత్ = గార్హపత్యాగ్నినుండి, ఆనీయ = తెచ్చి, యః = ఏ, దక్షిణాగ్నిః = దక్షిణాగ్ని, ప్రణీయతే = ప్రణయింపఁబడునో, తస్మిన్ = దానిపేరు.
ధాగ్నాయీస్వాహా చ హుతభుక్ప్రియా॥ ౪౨౦॥	అగ్నాయీ-స్వాహా-హుతభుక్ప్రియా॥ స్త్రీ॥ 3-అగ్నిహోత్రుని పెండ్లాము పేళ్లు, अग्नायी.
(ఋక్) సామిధేనీ ధాయ్యా (చయాస్యాదగ్నిసమిన్ధనీ)।	సామిధేనీ-ధాయ్యా॥ స్త్రీ॥ ౨-అగ్నిసమిన్ధనీ = అగ్నిని మొదటఁ బ్రజ్వాలింపఁజేయు, ఋక్ = వేదఋక్కు, Prayer uttered to excite fire, सामिधेनी.
(గాయత్రీప్రముఖం) ఛన్దః	ఛన్దః॥ న్, న॥ ౧-గాయత్రీ మొదలయిన యిరువదియాఱు ఛందస్సుల పేరు, Metre, छन्द.
(హవ్యపాకే) చరుః (పుమాన్)॥ ౪౨౧॥	చరుః॥ పు॥ ౧-హవ్యపాకే = అగ్నియందు వేల్వఁదగిన పక్వాన్నముపేరు, A prepared oblation, चरु.
ఆమిక్షా (సాశృతోష్ణే	ఆమిక్షా॥ స్త్రీ॥ ౧ - శృతోష్ణే = కాచఁబడి

ష్ణేయా క్షీరే స్యాద్దధియోగతః)।	వేఁడిదైన, క్షీరే = పాలయందు, దధియోగతః = పెరుఁగుకూర్చుటవలన నైన వికారము పేరు, A mixture of boiled and coagulated milk, आमिक्षा.
ధవిత్రం (వ్యజనం తద్యద్రచితం మృగచర్మణా॥ ౪౨॥	ధవిత్రమ్ (పా) ధువిత్రమ్॥ న॥ ౧-యజ్ఞమునం దగ్నిప్రజ్వలనముకొఱకు, మృగచర్మణా = ఇఱ్ఱితోలుచేత, రచితమ్ = చేయఁబడిన, వ్యజనమ్ = విసనకఱ్ఱపేరు, A fan made of antelope's hide, मृग छाल का पंखा.
పృషదాజ్యం (సదధ్యాజ్యే)	పృషదాజ్యమ్॥ న॥ ౧-సదధ్యాజ్యే = పెరుఁగుతోఁ గూడిన నేతిపేరు, Oblation of butter and curds.
పరమాన్నంతు పాయసమ్।	పరమాన్నమ్॥ న॥ పాయసమ్॥ న॥ (పా) పు॥ ౨ - పాలుపోసి వండిన యన్నము పేళ్లు, पायस.
హవ్యకవ్యే (దైవపైత్రే అన్నే)	హవ్యమ్-కవ్యమ్॥ న॥ ౨-వరుసగా దేవతలకును పితృదేవతలకును యోగ్యమయిన అన్నముపేళ్లు, Food of the gods and manes, हव्य.
పాత్రం (స్రువాదికమ్)॥ ౪౩॥	పాత్రమ్॥ న॥ ౧ - స్రువాదికమ్ = స్రువము చమసము మొదలైన యజ్ఞపాత్రలకన్నిటికిని పేరు, A vessel, पात्र.
ధ్రువోపభృజ్జుహూ (ర్నాతు) స్రువో (భేదాః స్రుచః స్త్రియః)।	ధ్రువా-ఉపభృత్-జుహూః॥ స్త్రీ॥ స్రువః॥ పు॥ ౪-స్రుచః భేదాః = స్రుక్కు భేదముల పేళ్లు.
ఉపాకృతః (పశురసౌ యోఽభిమ	ఉపాకృతః॥ ౧ - క్రతౌ = యజ్ఞమునందు, యః = ఏపశువు, అభిమన్త్ర్య = అభిమంత్రించి,

త్రి ప్ర క్రతౌ హతః)॥ ౪౨౪॥	హతః = చంపఁబడినదో, అసౌపశుః = ఈ పశువు పేరు, A victim of sacrifice, यज्ञ-पशु.
పరమ్పరాకం శసనం ప్రోక్షణం (చ వధార్థకమ్)।	పరమ్పరాకమ్ - శసనమ్ (పా) శమనమ్- ప్రోక్షణమ్॥ న॥ 3 - వధార్థకమ్ = యజ్ఞమునందలి పశువధము పేళ్లు, Immolation, यज्ञ-पशु का वध.
(వాచ్యలిఙ్గాః) ప్రమీతోపసమ్పన్న ప్రోక్షితా (హతే)॥ ౪౨౫॥	ప్రమీతః - ఉపసమ్పన్నః-ప్రోక్షితః॥ త్రి॥ 3 - హతే = యజ్ఞమున హింసింపఁబడిన పశువు మొదలైనదాని పేళ్లు, Slain or immolated, वधित यज्ञ पशु.
సాన్నాయ్యం హవి	సాన్నాయ్యమ్-హవిః॥ స, న॥ ౨ - అగ్నియందు వేల్వఁదగిన హవిస్సు పేళ్లు. సాన్నాయ్య శబ్దము దధిపయోరూపమైన హవిస్సు పేళ్లని కొందఱు. The thing to be offered, हविस.
(రగ్నౌతు హుతం త్రిషు) వషట్కృతమ్।	వషట్కృతమ్॥ త్రి॥ అగ్నౌ = అగ్నియందు, హుతమ్ = వేల్వఁబడిన హవిస్సు పేళ్లు, Sacrificed in fire.
దీక్షాన్తోఽవభృథో (యజ్ఞే)	దీక్షాన్తః - అవభృథః॥ పు॥ ౨ - యజ్ఞే = యజ్ఞాంతమునందలి న్యూనాతిరిక్త దోషపరిహారముకొఱకు జేయు నిష్టి పేళ్లు, Supplemental sacrifice performed to atone for any defect in the principal one, प्रायश्चित्त यज्ञ.
(తత్కార్హంతు) యజ్ఞియమ్॥ ౪౨౬॥ (త్రిష్వ)	యజ్ఞియమ్॥ త్రి॥ ౧ - తత్కార్హమ్ = ఆ యజ్ఞకర్మమునకుఁ దగిన వస్తువు పేరు, Suitable to a sacrifice, यज्ञार्ह.

(థ క్రతుక) ర్మేష్టం

ఇష్టమ్॥ న॥ ౧-క్రతుకర్మ=క్రతువునందలి హోమదానాదిక్రియ పేరు, Sacrificial presents, यज्ञके दान.

పూర్తం (ఖాతాది కర్మయత్)।

పూర్తమ్॥ న॥ ౧ - ఖాతాదికర్మయత్ = గుంటలు గుళ్లు తోఁటలు మొదలయినవాని నిర్మించుటపేరు, An act of pious liberality.

అమృతం విఘసో యజ్ఞశేషభోజనశేషయోః॥ ౪౨౭॥

అమృతమ్॥ న॥ విఘసః॥ పు॥ ఈ ౨ న వరుసగా, యజ్ఞశేషభోజనశేషయోః = జన్నమును జేయఁగా మిగిలిన యాజ్యాదులకును దేవబ్రాహ్మణులు భుజింపఁగా మిగిలిన యన్నాదులకును పేళ్లు, Remains of a sacrific or oblation, यज्ञ-शेष.

త్యాగోవిహాపితం దాన ముత్సర్జన విసర్జనే। విశ్రాణనం వితరణంస్పర్శనం ప్రతిపాదనమ్॥ ౪౨౮॥ ప్రాదేశనం నిర్వపన మపవర్జన మంహతిః।

త్యాగః॥ పు॥ విహాపితమ్ (పా) విహాం తమ్-దానమ్-ఉత్సర్జనమ్-విసర్జనమ్ - విశ్రాణనమ్ - వితరణమ్ - స్పర్శనమ్ - ప్రతిపాదనమ్ ప్రాదేశనమ్-నిర్వపనమ్-అపవర్జనమ్॥న॥ (పా) అపసర్జనమ్ - అంహతిః॥ స్త్రీ॥ ౧౩ - ఈవి పేళ్లు Gift or donation, त्याग.

(మృతార్థం తదహర్దానం త్రిషుస్యా) దౌర్ధ్వదైహికమ్॥ ౪౨౯॥

ఔర్ధ్వదైహికమ్ (పా) ఔర్ధ్వదేహికమ్॥ త్రి॥ ౧ - మృతార్థమ్ = మృతులయినవారిఁ గుఱించి, తదహర్దానమ్ = ఆ మృతదినము యందుఁ జేయఁబడు దానముపేరు, నెలమాసికములకును పేరు, Obsequies of a deceased person, और्ध्व दैहिक.

పితృదానం నివాప(స్స్యాత్)

పితృదానమ్॥ న॥ నివాపః॥ పు॥ ౨-పితరు నుద్దేశించి చేయఁబడు జలాంజల్యాది దాన

	పేరు, Gifts in honour of the deceased, पितृ-दान.
శ్రాద్ధం (తత్కర్మ శాస్త్రతః)।	శ్రాద్ధమ్॥ న॥ ౧ - శాస్త్రతః = శాస్త్రోక్తమయిన దేశకాలాదిపాత్రాదినియమముచేత, తత్కర్మ = ఆ పితృదేవతలనుగూర్చి చేయఁబడు బ్రాహ్మణభోజనము మొదలయినదాని పేరు, తద్దినము, An obsequial oblation, श्राद्ध.
అన్వాహార్యం మాసికే	అన్వాహార్యమ్-మాసికమ్॥ న॥ ౨ - నెల నెలకుఁ జేయఁబడు పిండపితృయజ్ఞముపేరు, అమావాస్య శ్రాద్ధము, Monthly obsequies, मासिक श्राद्ध.
(అంశో౽ష్టమో౽హ్నః) కుతపో (౽స్త్రియామ్)॥ ౪౩౦॥	కుతపః (పా) కుతుపః॥ పు॥ ౧-అహ్నః= పగటియొక్క, అష్టమో౽ంశః = ఎనిమిదవ పాలు, అనఁగా పగలు ౧౫ పాళ్లలో ౭ పాళ్లు పోఁగా ౮ వ పాలనుట, Towards midday (the eighth muhurta of the day).
పర్యేషణా పరీష్టిశ్చాన్వేషణా చ గవేషణా।	పర్యేషణా - పరీష్టిః॥ స్త్రీ॥ ౨ - శ్రాద్ధాదుల యందు ద్విజభక్తిశుశ్రూష, Homage, पर्येषण, అన్వేషణా-గవేషణా॥ స్త్రీ॥ ౨-ధర్మము వరయుట, Investigation, अन्वेषण, ఈ ౪ సామాన్యముగా వెదకుట పేళ్లనియును, Search, खोज.
సని స్త్వధ్యేషణా	సనిః-అధ్యేషణా॥ స్త్రీ॥ ౨ - పూజ్యుల నొక ప్రయోజనమునందు సత్కారపూర్వకముగా నియోగించుట పేళ్లు, Request or solicitation, अध्येषण.

యాచ్ఞాఽభిశస్తి ర్యాచనాఽర్థనా॥ ౮౩౧॥ (షట్తు త్రి)	యాచ్ఞా-అభిశస్తిః-యాచనా-అర్థనా॥ స్త్రీ॥ ౪ - అడుగుటపేళ్లు, Asking or begging, याचना. ముందు చెప్పఁగల అర్ఘ్యశబ్దము మొదలు ఆగంతుశబ్దమువఱకు నాఱుశబ్దములును॥ త్రి॥
ష్వర్ఘ్య (మర్ఘార్థే)	అర్ఘ్యమ్॥ త్రి॥ ౧ - అర్ఘార్థే=పూజకొఱకైన జలాదులు, అర్ఘ్యోదకము, A respectful oblation of water, अर्घ्य.
పాద్యం (పాదాయ వారిణి)।	పాద్యమ్॥ త్రి॥ ౧-పాదాయ=పాదముకొఱకైన, వారిణి=ఉదకముపేరు, పాదోదకము, Water for ablution of the feet, पाद्य.
(క్రమా)దాతిథ్యాతిథేయే (అతిథ్యర్థేఽత్ర సాధుని)॥ ౮౩౨॥	ఆతిథ్యమ్-ఆతిథేయమ్॥ త్రి॥ ౨-క్రమాత్ = వరుసగా, అతిథ్యర్థే = అతిథులకొఱకైన యన్నాదులకును, అత్రసాధుని = అతిథులయందు మంచిదైన భక్త్యాదులకును పేళ్లు, Hospitality, आतिथ्य.
స్యాదావేశిక ఆగన్తురతిథి (ర్నా గృహాగతే)।	ఆవేశికః-ఆగన్తుః॥ త్రి॥ అతిథిః॥ పు॥ గృహాగతః-౪-ఇంటికివచ్చిన యతిథి పేళ్లు, A guest, अतिथि.
పూజా నమస్యాఽపచితిస్సపర్యాఽర్చాఽర్హణా (స్సమాః)॥ ౮౩౩॥	పూజా - నమస్యా - అపచితిః - సపర్యా-అర్చా-అర్హణా॥ స్త్రీ॥ ౬ - పూజించుట పేళ్లు, Worship, reverence, पूजा.
వరివస్యా తు శుశ్రూషా పరిచర్యాప్యుపాసనమ్।	వరివస్యా-శుశ్రూషా-పరిచర్యా॥ స్త్రీ॥ ఉపాసనమ్॥ న॥ (పా) ఉపాసనా-ఉపాస్తిః॥ స్త్రీ॥ ౪-శుశ్రూష పేళ్లు, Service, propitiation, परिचर्या.

వ్రజ్యాఽటాఽట్యా పర్యటనం

వ్రజ్యా-అటా-అట్యా॥ స్త్రీ॥ పర్యటనమ్॥ న॥ ౪-భిక్షార్థమై పలుమాఱు దిరుగుట పేళ్లు, Wandering for alms, पर्यटन.

చర్యా(త్వీర్యాపథ స్థితిః)॥ ౪౩౪॥

చర్యా॥ స్త్రీ॥ ౧ - ఈర్యాపథస్థితిః = ధ్యాన మౌనాది వ్రతములయందు స్థిరమైయుండుట, Perseverence in austerities, चर्या.

ఉపస్పర్శ స్త్వాచ మన

ఉపస్పర్శః॥ పు॥ ఆచమనమ్॥ న॥ ౨-శుద్ధాచమనము పేళ్లు, Rinsing the mouth, आचमन.

(మథ) మౌన మ భాషణమ్।

మౌనమ్-అభాషణమ్॥ న॥ ౨-మాటాడకుండుట పేళ్లు, Silence, taciturnity, मौन.

ఆనుపూర్వీ (స్త్రియాంవా) ఽవృత్పరి పాటీ అనుక్రమః॥ పర్యాయ

ఆనుపూర్వీ॥ స్న॥ ఆవృత్-పరిపాటిః (పా) పరిపాటీ॥ స్త్రీ॥ అనుక్రమః - పర్యాయః॥ పు॥ ౫ - స్వాధ్యాయక్రమము పేళ్లు, Order, method, परिपाटी.

శ్చాతిపాత (స్తు స్యా) త్పర్యయ ఉ పాత్యయః।

అతిపాతః-పర్యయః-ఉపాత్యయః॥ పు॥ 3-క్రమముదప్పుట పేళ్లు, Violation of the order, अतिपात.

నియమో వ్రత (మస్త్రీ తచ్చోపవా సాది) పుణ్యకమ్॥ ౪౩౬॥

నియమః-వ్రతమ్॥ ప్న॥ ౨-శాస్త్రోక్తనియమము పేళ్లు, A vow, व्रत, పుణ్యకమ్॥ న॥ ౧ - ఉపవాసాదిరూపమైన ఆ వ్రతము పేరు, A penance, व्रत.

ఉపవస్తం తూప వాసో

ఉపవస్తమ్ (పా) ఔపవస్తమ్॥ న॥ ఉపవాసః (పా) ఉపోషణమ్॥ పు॥ ౨-ఉపవాసము పేళ్లు, A fast, उपवास.

తా) ।	ప్రకృతిపురుషులు వేఱని యెఱుంగుట పేళ్లు, Discriminating between matter and spirit. True knowledge, विवेक.
(స్యా) ద్బ్రహ్మవర్చసం వృత్తాధ్యయనర్ధి	బ్రహ్మవర్చసమ్॥ న॥ వృత్తాధ్యయనర్ధిః॥ సీ॥ ౨ - మంచినడత వేదపాఠములయు సమృద్ధి పేళ్లు, Holiness, ब्रह्म वर्चस.
(రథాఞ్జలిః॥ ౪౩౭॥ పాఠే) బ్రహ్మాఞ్జలిః	బ్రహ్మాఞ్జలిః॥ పు॥ ౧-వేదపాఠసమయము నందు ప్రణవోచ్చారణపూర్వకమైన యంజలి పేరు.
(పాఠే విప్రుషో) బ్రహ్మబిన్దవః।	బ్రహ్మబిన్దవః॥ పు॥ ౧ - పాఠే = వేదపాఠ సమయమునందలి, విప్రుషః = నోటవెడలు తుంపరలపేళ్లు, Sanctified saliva, ब्रह्मबिन्दु.
(ధ్యానయోగాసనే) బ్రహ్మాసనం	బ్రహ్మాసనమ్॥ న॥ ౧-ధ్యానయోగాసనే= ధ్యానము చేయుటకొఱకు యోగమునందలి స్వస్తికము పద్మకము మొదలైన యాసనము పేరు, A holy posture, योगासन.
కల్పో విధిక్రమౌ॥ ౪౩౮॥	కల్పః-విధిః-క్రమః॥ పు॥ ౩ - ఇది యిట్లు చేయవలెననెడి వేదోక్తమయినవిధానము పేళ్లు, A sacred precept or rite prescribed by religion, कल्प.
ముఖ్య(స్స్యాత్ప్రథమః కల్పో)	ముఖ్యః॥ పు॥ ౧-ప్రథమః = మొదటచేయు కల్పః = వేదవిధానము పేరు, A chief injunction, कल्प.
ఽనుకల్ప (స్తుతతో ఽధమః)।	అనుకల్పః॥ పు॥ ౧ - తతః = దానికంటె, అధమః = వెనుకఁ జెప్పఁబడు వేదవిధానము పేరు, A secondary or succedaneous injunction, अनुकल्प.

(సంస్కారపూర్వం గ్రహణంస్యా) దుపాకరణం (శ్రుతేః)॥ ౪౩౯॥	ఉపాకరణమ్॥ న॥ ౧-సంస్కారపూర్వమ్=ఉపనయనసంస్కారము మొదలుగా, శ్రుతేః గ్రహణమ్=వేదమును చదువ దొరకొనుట పేరు, Holy study of the vedas after initiation, उपाकरण.
(సమేతు) పాదగ్రహణ మభివాదన (మిత్యుభే)।	పాదగ్రహణమ్ - అభివాదనమ్॥ న॥ ౨-గోత్రనామములు చెప్పి మ్రొక్కుట పేళ్లు, A bow or prostration to a person addressed by name, अभिवादन.
భిక్షుఃపరివ్రాట్కర్మన్దీపారాశర్యపి మస్కరీ॥ ౪౪౦॥	భిక్షుః-పరివ్రాట్॥ జ్॥ కర్మన్దీ॥ న్॥ పారాశరీ॥ న్॥ మస్కరీ॥ న్, పు॥ ౫-సన్యాసిపేళ్లు, A mendicant.
తపస్వీ తాపసః పారికాఙ్క్షీ	తపస్వీ॥ న్॥ తాపసః-పారికాఙ్క్షీ॥ న్, పు॥ 3 - తపస్సుగలవాని పేళ్లు, An ascetic, सन्यासी.
వాచంయమో మునిః।	వాచంయమః-మునిః॥ పు॥ ౨-మౌనవ్రతి పేళ్లు, A holy sage practising rigid taciturnity, मुनि. ఈ ౧౦ సన్యాసిపేళ్లని కొందఱు.
(తపఃక్లేశసహో) దాన్తో	దాన్తః॥ పు॥ ౧ - తపఃక్లేశసహః=తపస్సువలనఁ గలుగు శ్రమ నోర్చువాని పేరు, Patient of austerity, तापसी.
వర్ణినో బ్రహ్మచారిణః॥ ౪౪౧॥	వర్ణీ॥ న్॥ బ్రహ్మచారీ॥ న్, పు॥ ౨-బ్రహ్మచారిపేళ్లు, A religious student practising austerity; an unmarried man, ब्रह्मचारी.
ఋషయస్సత్యవ	ఋషిః (పా) రిషిః - సత్యవచాః॥ స్, పు॥

స్నాతక స్త్వాప్లుతో (వ్రతీ) ।	స్నాతకః-ఆప్లుతః॥పు॥ ౨-వ్రతీ = వేదమును చదివినమీఁద నాశ్రమాంతరము నొందక వ్రతముగలవాఁడై తీరస్నానశీలుఁడై యున్న బ్రహ్మచారిపేళ్లు.
(యే నిర్జితేన్ద్రియ గ్రామా) యతినో యతయ (శ్చతే)॥ ౪౪౨॥	యతీ॥ న్॥ యతిః॥ పు॥ ౨-నిర్జితేన్ద్రియ గ్రామాః=జయింపఁబడిన యింద్రియ సమూహముగలవానిపేళ్లు, A man with subdued senses, यती.
(యఃస్థణ్డిలే వ్రతవ శాచ్ఛేతే) స్థణ్డిల శాయ్య (సౌ)। స్థాణ్డిల (శ్చ	స్థణ్డిలశాయీ॥ న్॥ స్థాణ్డిలః॥ పు॥ ౨-వ్రతవశాత్ = వ్రతాధీనత్వమువలన, స్థణ్డిలే = నేలను, యః=ఎవఁడు, శేతే=శయనించునో వానిపేళ్లు, One who sleeps on the bare ground by way of mortification, व्रती.
థ) విరజ స్తమస (స్స్యు)ర్ద్వయాతిగాః॥ ౪౪౩॥	విరజ స్తమాః॥న్॥ ద్వయాతిగః॥పు॥ ౨-రజస్తమోగుణములను విడిచియున్న సాత్త్వికుల పేళ్లు, Men perfectly virtuous, सात्त्विक.
పవిత్రః ప్రయతః పూతః	పవిత్రః-ప్రయతః-పూతః॥ పు॥ ౩ - పవిత్రుఁడయినవానిపేళ్లు, Holy, pious, or sacred person, पुनीत.
పాషణ్డా స్సర్వలిఙ్గినః।	పాషణ్డః (పా) పాఖణ్డః-సర్వలిఙ్గీ॥ న్, పు॥ ౨ - వేదబాహ్యులైన బౌద్ధకాపాలికక్షపణకాదులపేళ్లు, Heretices, पाखंड. [కౌపీనం ఖండితం వాస స్త్రీష్వకట్వా పుటీతథా। ప్రవ్రజ్యా తు పరివ్రజ్యా తపస్వీ తు తపస్వినః॥] అధికపాఠము.
(పాలాశో దణ్డ) ఆ	ఆషాఢః॥ పు॥ ౧-పాలాశః-దణ్డః=వ్రతము

షాఢో (వ్రతే)

నందుఁ బుట్టు మోదుగుకోలపేరు, A student's staff, पलाश.

రామ్భ (స్తువైణ వః)॥ ౪౪౪॥

రామ్భః॥ పు॥ ౧ - వైణవః=వెదురుకోల పేరు.

(అస్త్రీ) కమణ్డలుః కుణ్డీ

కమణ్డలుః॥ పు॥ కుణ్డీ॥స్త్రీ॥ ౨-కమండలువు పేళ్లు, A wooden water pot of an ascetic, कमंडलु.

(వ్రతినామాసనం) బృసీ।

బృసీ (పా) బృషీ॥స్త్రీ॥ ౧-వ్రతినామ్=వ్రతస్థులయొక్క, ఆసనమ్=దర్భాదులచేతఁ జేయఁబడిన యాసనముపేళ్లు, दर्भासन.

అజినంచర్మకృత్తిః (స్త్రీ)

అజినమ్-చర్మ॥న॥కృత్తిః॥స్త్రీ॥ ౩-చర్మము పేళ్లు, Deer skin, मृगछाल.

భైక్షం భిక్షాకదమ్బకమ్॥ ౪౪౫॥

భైక్షమ్ - భిక్షాకదమ్బకమ్॥ న॥ ౨-బిచ్చమెత్తిన పదార్థములయొక్క గుంపుపేళ్లు, Aggregate of alms, भिक्षा.

స్వాధ్యాయ (స్స్యా) జ్జప

స్వాధ్యాయః-జపః (పా) జాపః॥ పు॥ ౨-తమ వేదమును జదువుటపేళ్లు, ఆవృత్తిచేత వేదమును జదువుట యని కొందఱందురు, Reading inaudibly, or muttering prayers, वेदाध्ययन.

స్సుత్యా ఽభిషవ స్సవనం (చసా)।

సుత్యా॥ స్త్రీ॥ అభిషవః॥ పు॥ సవనమ్॥ న॥ ౩-స్నానమునకును సోమలతను దంచుటకును పేళ్లు.

(సర్వైనసా మప ధ్వంసి జప్యం త్రిష్వ) ఘమర్షణమ్॥ ౪౪౬॥

అఘమర్షణమ్॥ త్రి॥ ౧ - సర్వైనసామ్=సమస్తపాపములను, అపధ్వంసి = పోఁగొట్టు, జప్యమ్ = మంత్రముపేరు, An expiatory prayer, मंत्र.

దర్శశ్చ పౌర్ణమాసశ్చ (యాగౌ పక్షాన్తయోః పృథక్)।	దర్శః-పౌర్ణమాసః (పా) పూర్ణమాసః॥ పు॥ ఈ ౨ను పక్షాన్తయోః=అమావాస్యా పౌర్ణమాసులయందుఁ జేయఁబడు, పృథక్ యాగౌ=వేర్వేఱు యాగముల పేళ్లు, Half-monthly sacrifice, मासिक यज्ञ.
(శరీరసాధనాపేక్షం నిత్యం యత్కర్మ త) ద్యమః॥ ౪౪౭॥	యమః॥ పు॥ ౧-శరీరసాధనాపేక్షమ్=శరీరమునుమాత్రము సాధనముగా నపేక్షించునదై, నిత్యం యత్కర్మ=నిత్యముగాఁ జేయఁదగిన సత్యాహింసాదికర్మముల పేరు, A perpetual duty, यम.
నియమ (స్తుసయత్కర్మ నిత్యమాగన్తుసాధనమ్)।	నియమః॥ పు॥ ౧ - ఆగన్తుసాధనమ్=శరీరముకంటె బాహ్యములయిన మృజ్జలాదులను సాధనముగాఁ గలిగినదై, అనిత్యం యత్కర్మసః=సమయవిశేషములయందుఁ గామనాదులచేతఁ జేయఁదగిన అనిత్యమైన స్నానోపవాసజపాదికర్మముల పేరు, A voluntary duty, नियम.
క్షౌరం తు భద్రాకరణం ముణ్డనం వపనం తథా॥ ౪౪౮॥	క్షౌరమ్ - భద్రాకరణమ్ - ముణ్డనమ్-వపనమ్॥ న॥ ౪-క్షౌరము పేళ్లు, Shaving, वपन.
ఉపవీతం యజ్ఞసూత్రం (ప్రోద్ధృతే దక్షిణేకరే)।	ఉపవీతమ్॥ న॥ ౧-దక్షిణేకరే=కుడిభుజము, ప్రోద్ధృతేసతి=తొడుగఁబడుచుండఁగా, యజ్ఞసూత్రమ్=ఎడమభుజముమీఁద జందెము పేరు, The sacred thread passed over the left shoulder, जनेऊ.
ప్రాచీనావీత (మన్యస్మిన్)	ప్రాచీనావీతమ్॥ న॥ ౧-అన్యస్మిన్=ఎడమ భుజము, ప్రోద్ధృతేసతి = తొడుగఁబడుచుం

డఁగా, యజ్ఞసూత్రమ్ = కుడిభుజముమీఁది జందెముపేరు.

నివీతం (కణ్ఠలమ్బితమ్)॥ ౪౪౯॥

నివీతమ్॥ న॥ ౧ – కణ్ఠలమ్బితమ్ = మెడను హారమువలె వ్రేలాడు, యజ్ఞసూత్రమ్ = జందెముపేరు.

అఙ్గుల్యగ్రే తీర్థం దైవం స్వల్పాఙ్గుల్యోర్మూలే కాయమ్। మధ్యే ఽఙ్గుష్ఠాఙ్గుల్యోః పైత్రం మూలే త్వఙ్గుష్ఠస్య బ్రాహ్మమ్॥ ౪౫౦॥

దైవంతీర్థమ్ = దేవసంబంధమైన తీర్థము, అఙ్గుల్యగ్రే = వ్రేళ్లతుదయందును, కాయమ్ = ఋషిసంబంధమైన తీర్థము, స్వల్పాఙ్గుల్యోః = చిటికెనవ్రేలు దర్భవ్రేళ్లయొక్క, మూలే = మొదటను, పైత్రమ్ = పితృసంబంధమైన తీర్థము, అఙ్గుష్ఠాఙ్గుల్యోః = పెనువ్రేలు జుట్టనవ్రేళ్లయొక్క, మధ్యే = నడుమను, బ్రాహ్మమ్ = బ్రహ్మసంబంధమయినతీర్థము, అఙ్గుష్ఠస్య = పెనువ్రేలియొక్క, మూలే = మొదటనుండును, అనఁగా నాయాప్రదేశములయందు వారివారికిఁ దర్పణములు చేయవలయుననుట.

(స్యాత్) బ్రహ్మభూయం బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మసాయుజ్య (మిత్యపి)।

బ్రహ్మభూయమ్ – బ్రహ్మత్వమ్ – బ్రహ్మసాయుజ్యమ్॥ న॥ 3– బ్రహ్మస్వరూపమగుట పేళ్లు, Identification with Brahma, Godhead, ब्रह्मस्वरूप.

దేవభూయాదికం (తద్వత్)

దేవభూయాదికమ్ = దేవభూయ శబ్దము మొదలయిన శబ్దజాతము, అనగా దేవభూయమ్, దేవత్వమ్, దేవసాయుజ్యమ్ అను శబ్దములు, తద్వత్ = అట్లే దేవస్వరూపమగుట. ఈ 3 ను॥ న॥ Becoming identified with a god.

కృచ్ఛ్రం (సాన్త

కృచ్ఛ్రమ్॥ న॥ ౧ – సాన్తపనాదికమ్ =

పనాదికమ్)॥ ౪౫౧॥

సాంతపనచాంద్రాయణాది వ్రతముల పేరు, A penance, व्रत विशेष.

(సన్న్యాసవత్యనశనే పుమాన్) ప్రాయో

ప్రాయః॥ పు॥ ౧-సన్న్యాసవతి=సర్వసంగ పరిత్యాగముతోఁ గూడుకొని, అనశనే = ప్రాణపరిత్యాగపర్యంత మాహారము లేక యుండుట పేరు, Fasting to die, निरशन व्रत.

ఽథ వీరహా। నష్టాగ్నిః

వీరహా॥ న్॥ నష్టాగ్నిః॥ పు॥ ౨-ఉత్సర్గేష్టిఁ జేసి గార్హపత్యాగ్నిని విడిచినవాని పేళ్లు.

కుహనా (లోభాన్మిథ్యేర్యాపథకల్పనా)॥ ౪౫౨॥

కుహనా॥ స్త్రీ॥ ౧-లోభాత్ = ఆశవలన, మిథ్యేర్యాపథకల్పనా = అసత్యభిక్షు ధర్మమార్గమును కల్పించుకొని తిరుగుట పేరు, Hypocrisy, practice of religious austerities through avarice, पाखंडी.

వ్రాత్య (స్సంస్కారహీనస్స్యా)

వ్రాత్యః॥ పు॥ ౧ - సంస్కారహీనః=ఉపనయనాది సంస్కారములు లేనివాని పేరు, An uninitiated person, संस्कारहीन.

దస్వాధ్యాయో నిరాకృతిః।

అస్వాధ్యాయః-నిరాకృతిః॥పు॥ ౨-వేదము చదువనివాని పేళ్లు, One who has not duly read the Vedas.

ధర్మధ్వజీ లిఙ్గవృత్తి

ధర్మధ్వజీ॥ న్॥ లిఙ్గవృత్తిః॥ పు॥ ౨-రిక్త వేషమున బ్రతుకువాని పేళ్లు, A hypocrite, पाखंडी.

రవకీర్ణీ (క్షతవ్రతః)॥ ౪౫౩॥

అవకీర్ణీ॥న్॥క్షతవ్రతః॥పు॥ ౨-పరస్త్రీగమనాదులచేత నష్టమయిన వ్రతముగలవాని పేరు. A violator of his vow through incontinence, नष्टव्रती.

(సుప్తే యస్మిన్న స్తమేతి సుప్తే యస్మిన్నుదేతి చ। అంశుమా) నభినిర్ముక్తాభ్యుదితౌ (తౌ యథాక్రమమ్)॥ ౨౫౨॥

యస్మిన్=ఏ ద్విజుఁడు, సుప్తేసతి=నిద్రపోవుచుండఁగా, అంశుమాన్=సూర్యుఁడు, అస్తమ్=అస్తమయమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడో, యస్మిన్=ఏ ద్విజుఁడు, సుప్తేసతి=నిద్రపోవుచుండఁగా, ఉదేతిచ=ఉదయించునో, తౌ=ఆ ద్విజులిద్దఱును, యథాక్రమమ్=వరుసగా, అభినిర్ముక్తాభ్యుదితౌ=అభినిర్ముక్తుఁడనియును (One who is asleep at sun-set, अभिनिर्मुक्त), అభ్యుదితుఁడనియును (At sun-rise, अभ्युदित).

పరివేత్తాఽ(నుజో ఽనూఢే జ్యేష్ఠే దారపరిగ్రహాత్)।

జ్యేష్ఠే=అన్న, అనూఢేసతి=పెండ్లియాడకయుండఁగా, అనుజః=తమ్ముఁడు, దారపరిగ్రహాత్=తాను పెండ్లియాడుటవలన, పరివేత్తా=పరివేత్త యనఁబడును, పరివేత్తా॥ ఋ, పు॥ परिवेत्ता.

పరివిత్తి (స్తు తజ్జ్యాయాన్)

పరివిత్తిః॥ పు॥ ౧-తజ్జ్యాయాన్=పరివేత్త యొక్క యన్న పేరు, An unmarried elder brother, परिवित्ति.

వివాహోపయమౌ (సమౌ॥ తథా) పరిణయోద్వాహోపయామాః పాణిపీడనమ్।

వివాహః - ఉపయమః - పరిణయః-ఉద్వాహః-ఉపయామః॥ పు॥ పాణిపీడనమ్॥ న॥ ౬-పెండ్లి పేళ్లు, Marriage, विवाह, शादी.

వ్యవాయో గ్రామ్యధర్మో మైథునం నిధువనం రతమ్॥ ౨౫౬॥

వ్యవాయః-గ్రామ్యధర్మః॥పు॥ మైథునమ్-నిధువనమ్-రతమ్(పా)సురతమ్॥ ౫-స్త్రీసంగమము పేళ్లు, Copulation; sexual intercourse, मैथुन.

త్రివర్గో (ధర్మకామార్థైః)

త్రివర్గః॥ పు॥ ౧ - ధర్మకామార్థైః=ధర్మకామార్థములు మూఁటికి నొకపేరు. The

aggregate of the three ends of human life; viz. duty, love and wealth त्रिवर्गः धर्म, अर्थ, काम.

శ్చతుర్వర్గ (స్స మోక్షకైః)।

చతుర్వర్గః॥ పు॥ ౧-సమోక్షకైః=మోక్షముతోఁ గూడుకొనియున్న ధర్మకామార్థములు నాల్గును, The above three with final beatitude, पुरुषार्थः धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष.

(సబలైస్తైః) శ్చతుర్భద్రమ్

చతుర్భద్రమ్॥ న॥ ౧-సబలైః=బలవంతులైన, తైః = ఆ నాల్గింటికి నొకపేరు, The four ends of human life equally potent,

జన్యాః (స్నిగ్ధా వరస్యయే)॥ ౪౫౭॥

జన్యాః॥ పు॥ ౧ - వరస్య = పెండ్లికొడుకుయొక్క, స్నిగ్ధాః = చెలికాండ్రపేరు, The bridegroom's friends.

ఇతి బ్రహ్మవర్గః.

బ్రాహ్మణులతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

మూర్ధాభిషిక్తో రాజన్యో బాహుజః క్షత్త్రియో విరాట్।

మూర్ధాభిషిక్తః - రాజన్యః - బాహుజః - క్షత్త్రియః (పా) క్షత్త్రః - విరాట్॥ జ్, పు॥ ౫-పట్టబద్ధుఁడయిన క్షత్త్రియునికిని ఆ వంశమునఁ బుట్టినవారికిని పేళ్లు, A man of the military tribe, क्षत्रिय.

రాజ్ఞి రాట్పార్థివ క్ష్మాభృన్నృప భూప మహీక్షితః॥ ౪౫౮॥

రాజా॥ న్॥ రాట్॥ జ్॥ పార్థివః-క్ష్మాభృత్॥ త్॥ నృపః-భూపః-మహీక్షిత్॥ త్, పు॥ ౭-ప్రజలను పాలించు క్షత్త్రియునికిని ఆ కార్యమునుచేయు మఱియొకనికిని పేళ్లు, A king, a prince, राजा.

(రాజాతు ప్రణతాశేషసామన్తస్స్యా) దధీశ్వరః।

అధీశ్వరః॥ పు॥ ౧-ప్రణతాశేషసామన్తః= తనకు మ్రొక్కుచున్న సకలసామంతులుగల, రాజా=రాజుపేరు. సామంతు లనఁగా తన దేశము చుట్టునుండు రాజులు, An emperor paramount over all the neighbouring princes, अधीश्वर.

చక్రవర్తీ సార్వభౌమో

చక్రవర్తీ॥ న్॥ సార్వభౌమః॥ పు॥ ౨-సమస్తభూమి నేలు రాజు పేళ్లు, An universal monarch, चक्रवर्ती.

(నృపోఽన్యో) మణ్డలేశ్వరః॥ ౭౫౯॥

మణ్డలేశ్వరః॥ పు॥ ౧-సార్వభౌమునికంటె, అన్యః=వేఱై కొంతభూమి నేలు, నృపః=రాజు పేరు, A tributary prince, सामंत राजा.

(యేనేష్టం రాజసూయేన మణ్డలస్యేశ్వరశ్చ యః। శాస్తి యశ్చాజ్ఞయా రాజ్ఞస్స) సమ్రా

యేన = ఎవనిచేత, రాజసూయేన = రాజసూయమను యాగముచేత, ఇష్టమ్=యజింపఁబడెనో, యః=ఎవ్వఁడు, మణ్డలస్య=హిమవత్సేతుమధ్యభూమికి, ఈశ్వరః = ప్రభువై యున్నాఁడో, యః=ఎవఁడు, ఆజ్ఞయా=తన యాజ్ఞచేత, రాజ్ఞః=సకలరాజులను, శాస్తి= శిక్షించుచున్నాఁడో, సః = వారు ముగ్గురును సమ్రాట్టులనంబడుదురు. ఈ మూఁడు విధములుగల యొకఁడే సమ్రాట్టని కొందఱు, సమ్రాట్॥ జ్, పు॥ A paramount sovereign who has performed a Rajasuya sacrifice, सम्राट.

(డథ) రాజకమ్॥ ౭౬౦॥ రాజన్యకం (చ నృపతిక్షత్రి)యాణాం

రాజకమ్-రాజన్యకమ్॥న॥ ౨-క్రమాత్ = వరుసగా, నృపతిగణే = ప్రజల నేలురాజుల సమూహమునకును, An assemblage of

గణేక్రమాత్)।

princes, नृपतिगण, క్షత్త్రియాణాంగణే= క్షత్త్రియజాతివారి సమూహమునకును పేళ్లు, An assemblage of warriors, क्षत्रिय समूह.

మన్త్రీ ధీసచివోఽమాత్యోఽ

మన్త్రీ॥ న్॥ ధీసచివః - అమాత్యః॥ పు॥ 3-ఆలోచన చెప్పు మంత్రి పేళ్లు, A minister, a counsellor, मंत्री, वजीर.

(న్యే) కర్మసచివా(స్తతః)॥ ౪౬౧॥

కర్మసచివః॥పు॥ ౧-తతః=ఆ మంత్రి కంటె, అన్యే=వేఱైన చిల్లరపనులవారి పేరు, Other ministers, वजीर.

మహామాత్రాః ప్రధానాని

మహామాత్రః॥ పు॥ ప్రధానమ్॥ న॥ (పా) పు॥ ౨-అధికులును హీనులును గాక నడితరమైన సేనాపతి మొదలయినవాని పేళ్లు, The king's companions, सरदार.

పురోధాస్తు పురోహితః।

పురోధాః॥ స్॥ పురోహితః॥ ౨-పురోహితుని పేళ్లు, The priest or chaplain, पुरोहित.

(ద్ర)ష్టరి వ్యవహారాణాం) ప్రాడ్వివాకాక్షదర్శకౌ॥ ౪౬౨॥

ప్రాడ్వివాకః-అక్షదర్శకః॥ పు॥ ౨-వ్యవహారాణాం ద్రష్టరి=వ్యవహారములను విచారించు ధర్మాధికారి పేళ్లు, The judge, न्यायाधीश.

ప్రతీహారే ద్వారపాల ద్వాఃస్థ ద్వాఃస్థిత దర్శకాః।

ప్రతీహారః (పా) ప్రతిహారః-ద్వారపాలః-ద్వాఃస్థః-ద్వాఃస్థితః-దర్శకః॥ పు॥ ౫ - వాకిటి కాపలివాని పేళ్లు, ద్వాఃస్థితదర్శకః అని యొక పేరుగాఁ గొందఱు అందురు, Door-keeper, porter, प्रतीहारी.

రక్షివర్గ స్త్వనీకస్థోఽ

రక్షివర్గః-అనీకస్థః॥ పు॥ ౨-అంగరక్షకుల సమూహము పేళ్లు, The royal body-guard, अंगरक्षक.

ధ్యాక్షాధికృతౌ (సమౌ)॥ ౮౬౩॥	అధ్యక్షః-అధికృతః॥ పు॥ ౨ - ఎందునేని యొకదానియందు నధికారముగలవాని పేళ్లు, Officer, हाकिम.
స్థాయుకో౽ (ధికృతో గ్రామే)	స్థాయుకః॥ పు॥ ౧-గ్రామే=ఒక గ్రామమునందు, అధికృతః = అధికారముగలవాని పేరు, An overseer of a village, पटेल.
గోపో (గ్రామేషు భూరిషు)।	గోపః॥ పు॥ ౧-భూరిషు గ్రామేషు=అనేక గ్రామములయందధికారముగలవాని పేరు, The superintendent of a district, तालुकदार.
భౌరికః (కనకాధ్యక్షో)	భౌరికః॥పు॥ ౧-కనకాధ్యక్షః=బంగారమునందలి యధికారముగలవాని పేరు, The treasurer, खजाँची.
రూప్యాధ్యక్షస్తు నైష్కికః॥ ౮౬౪॥	రూప్యాధ్యక్షః-నైష్కికః॥ పు॥ ౨ - టంకసాల యధికారిపేళ్లు, The master of the mint, टंकसाल का अधिकारी.
(అన్తఃపురే త్వధికృతస్స్యా) దన్తర్వంశికో (జనః)।	అన్తర్వంశికః॥ పు॥ ౧-అన్తఃపురే=అంతఃపురమునందు, అధికృతః = అధికారియైన, జనః = జనుని పేరు, The chamberlain, राजमहल का अधिकारी.
సౌవిదల్లాః కఞ్చుకినః స్థాపత్యాస్సౌవిదా (శ్చతే)॥ ౮౬౫॥	సౌవిదల్లః-కంచుకీ॥న్॥ స్థాపత్యః-సౌవిదః॥ పు॥ ౪-అంతఃపురమునందలి కావలివాని పేళ్లు, Attendants guarding the king's harem, कंचुकी.
షణ్డో వర్షవర (స్తుల్యౌ)	షణ్డః (పా) శణ్డః-వర్షవరః॥ పు॥ ౨-వృషణహీనులుగాని యన్యులుగాని స్త్రీస్వభావముగలవారి పేళ్లు, నపుంసకులు, A eunuch, हिजड़ा.

సేవకార్థ్యనుజీవి నః।	సేవకః-అర్థీ॥ న్॥ అనుజీవీ॥ న్, పు॥ 3 - సేవకుని పేళ్లు, కొలువుగాఁడు, A servant, सेवक.
(విషయానన్తరో రాజా) శత్రుర్మిత్త్రమ్ (మతఃపరమ్)॥ ౧౬౬॥ ఉదాసీనః (పరతరః)	విషయానన్తరః=తన దేశమునకంటె చేరిన యావలి దేశమునందుండు, రాజా = రాజు, శత్రుః॥ పు॥=శత్రువు, అతఃపరం=ఆ శత్రు దేశమునకు నావలి దేశమునందుండెడి రాజు, మిత్త్రమ్॥ న॥=మిత్రుఁడు, పరతరః॥ పు॥=ఆ మిత్రుని దేశమునకు నావలి దేశమునందుండు రాజు, ఉదాసీనః=ఉదాసీనుఁడు, Neutral, उदासीन.
పార్ష్ణిగ్రాహ(స్తుపృష్ఠతః)।	పార్ష్ణిగ్రాహః॥ పు॥ ౧-ఒకదిక్కును గెలువఁబోవు రాజునకు, పృష్ఠతః = వెనుకనుండు శత్రువు పేరు, An enemy in the rear, शत्रु.
రిపౌ వైరి సపత్నారి ద్విష ద్వేషణ దుర్హృదః॥ ౧౬౭॥ ద్విడ్విపక్షాహితామిత్త్రదస్యు శాత్త్రవశత్త్రవః। అభియాతిపరారాతి ప్రత్యర్థి పరిపన్థినః॥ ౧౬౮॥	రిపుః - వైరీ॥ న్॥ సపత్నః-అరిః-ద్విషత్॥ ద్॥ ద్వేషణః - దుర్హృత్॥ ద్॥ ద్విట్॥ ష్॥ విపక్షః-అహితః-అమిత్త్రః-దస్యుః-శాత్త్రవః-శత్త్రుః-అభియాతిః (పా) అభిఘాతిః (పా) అభిఘాతీ॥న్॥ పరః-అరాతిః-ప్రత్యర్థీ॥న్॥ పరిపన్థీ॥ పు॥ ౧౯ - శత్రువు పేళ్లు, An enemy; a hostile party, रिपु, शत्रु.
స్నిగ్ధో వయస్య స్సవయా	స్నిగ్ధః-వయస్యః-సవయాః॥ స్, పు॥ 3 - సమానవయస్సుగల చెలికాని పేళ్లు, A companion, समवयस्क.
(అథ) మిత్త్రంసఖా సుహృత్।	మిత్త్రమ్॥ న॥ సఖా॥ ఇ, పు॥ సుహృత్॥ ద్, పు॥ 3 - స్నేహితుని పేళ్లు, A friend, an ally, दोस्त.

సఖ్యం సాప్తపదీనం	సఖ్యమ్-సాప్తపదీనమ్॥న॥ ౨-చెలిమిపే Friendship, दोस्ती.
(స్యా) దనురోధోఽనువర్తనమ్॥ ౨౬౯॥	అనురోధః॥ పు॥ అనువర్తనమ్॥ న॥ . అనుకూలించుటపేళ్లు. Complian Serving, अनुरोध.
యథార్హవర్ణః ప్రణిధి రపసర్ప శ్చరః స్పశః। చారశ్చ గూఢపురుష	యథార్హవర్ణః-ప్రణిధిః-అపసర్పః-చర స్పశః-చారః-గూఢపురుషః॥ పు॥ ౭ - వే వానిపేళ్లు, A spy; a secret agent i disguise, गूढचार.
	ఇందులో మొదటి ౨-ను కృషీవల ధ్ కాదిరూపముచేతనుండు వేగులవాని పే కొందఱు.
శ్చాప్తః ప్రత్యయిత (స్త్రిషు)॥ ౨౭౦॥	ఆప్తః-ప్రత్యయితః॥ త్రి॥ ౨-ఆప్తునిపే Trusted, confidential, आप्त.
సాంవత్సరో జ్యౌతిషికో దైవజ్ఞగణకా (వపి। స్యు) ర్మౌహూర్తిక మౌహూర్తజ్ఞాని కార్తాన్తికా (అపి)॥ ౨౭౧॥	సాంవత్సరః-జ్యౌతిషికః-దైవజ్ఞః-గణ మౌహూర్తికః-మౌహూర్తః-జ్ఞానీ॥న్॥ కా న్తికః॥ పు॥ ౮-జ్యోస్యునిపేళ్లు, An as loger or an astronomer, ज्योतिषी.
తాన్త్రికో జ్ఞాతసిద్ధాన్త	తాన్త్రికః-జ్ఞాతసిద్ధాన్తః॥ పు॥ ౨-ఏ నొక శాస్త్రముయొక్క తత్త్వము దె వానిపేళ్లు, A man versed in science, तांत्रिक.
స్సత్త్రీ గృహపతి (స్సమౌ)।	సత్త్రీ॥ న్॥ గృహపతిః॥ పు॥ ౨ - దానముచేయువానిపేళ్లు, A gene house-holder, गृहस्थ.
లిపికారోఽక్షరచ	లిపికారః (పా) లిపింకరః - అక్షరచ

ణో౽క్షరచుఞ్చుశ్చ లేఖకే॥ ౮౭౨॥

అక్షరచుఞ్చుః-లేఖకః॥ పు॥ ౨-లేఖకునిపేళ్లు, లేకరి, A scribe, मुनीम.

లిఖితాక్షరసంస్థానే లిపిర్లిభి (రుభేస్త్రియా)।

లిఖితమ్-అక్షరసంస్థానమ్-లిపిః (పా) లిపీ-లిభిః (పా) లిబీ॥ స్త్రీ॥ ౪-వ్రాయఁబడిన యక్షరముల యాకారముపేళ్లు, 'అక్షరవిన్యాసే' అనెడి పాఠమునందు, లిఖితా-లిపిః-లిబిః॥ స్త్రీ॥ 3-వ్రాఁతపేళ్లు, A writing.

(స్యా) త్సందేశహరో దూతో

సందేశహరః-దూతః॥ పు॥ ౨-దూతపేళ్లు, A messenger, envoy, दूत.

దూత్యం (తద్భావకర్మణీ)॥ ౮౭3॥

దూత్యమ్ (పా) దౌత్యమ్॥ న॥ ౧-తద్భావకర్మణీ=ఆ దూతయొక్క భావకర్మములకు పేరు, An embassy or message, संदेश.

అధ్వనీనో౽ధ్వగో౽ధ్వన్యః పాన్థః పథిక (ఇత్యపి)।

అధ్వనీనః-అధ్వగః-అధ్వన్యః-పాన్థః - పథికః॥పు॥ ౫-తెరువరిపేళ్లు, త్రోవనడచువాఁడు, A traveller, पथिक.

(స్వామ్యమాత్యసుహృత్కోశరాష్ట్రదుర్గబలానిచ)॥ ౮౭౪॥ రాజ్యాఙ్గాని (ప్రకృతయః పౌరాణాం శ్రేణయో౽పిచ)।

స్వామి॥న్॥=రాజు, राजा; అమాత్యః=మంత్రి, मंत्री; సుహృత్॥ ద్॥ = చెలికాఁడు, दोस्त; కోశః=భండారము, राज कोष; ౪ ను॥ పు॥ రాష్ట్రమ్=పట్టణములతోఁగూడిన దేశము, राष्ट्र; దుర్గమ్ = పర్వతాదులచేత పోశక్యముగాని పట్టణము, किला; బలమ్=సేన, सेना; 3 ను॥ న॥ ఈ ౭ ను, రాజ్యాఙ్గాని=రాజ్యాంగములు, ప్రకృతయః॥ స్త్రీ॥=ఇవి ప్రకృతులని చెప్పఁబడును, పౌరాణాం శ్రేణయో౽పిచ = ఒకఁడు ముఖ్యుఁడుగాఁ గలవారును సజాతీయులును నైన పురజనుల సమూహములు ప్రకృతులనఁబడును. The requisites of regal administration, राज्यांग.

సన్ధి (ర్నా) విగ్రహోయాన మాసనం ద్వైధ మాశ్రయః॥ ౪౭౫॥ షడ్గుణా

సన్ధిః॥ పు॥ = శత్రువుతో సంధి పొసఁగుట, Peace, संधि; విగ్రహః॥ పు॥=కలహించుట, War, युद्ध; యానమ్॥ న॥ = దండెత్తుట, Invading, आक्रमण; ఆసనమ్॥న॥=యుద్ధమునకు సమయముఁ జూచుట, Maintaining a post, समय की परख; ద్వైధమ్॥ న॥ = భేదము పుట్టించుట, A stratagem, कूटनीति; ఆశ్రయః॥ పు॥=బలవంతునిఁ జేపట్టుట, Recourse to help, आश्रय; ఈ ౬ ను, షడ్గుణాః=షడ్గుణము లనంబడును, Six expedients in foreign politics, राजनीति के अंग.

శ్శక్తయ (స్త్రిస్రః) ప్రభావోత్సాహ మన్త్రజాః)।

ప్రభావః = కోశదండములవలనఁ బుట్టిన తేజస్సు, Majesty, प्रभाव; ఉత్సాహః = ఎక్కువైన పరాక్రమచేష్ట, Perseverance, उत्साह; మన్త్రః = సంధివిగ్రహాదులను తగినట్లు ప్రయోగించెడు నెఱుక, Counsel, मन्त्रणा; (వీనివలన) జాః=పుట్టిన, తిస్రః= మూఁడుబలములును, శక్తయః = శక్తులనఁబడును. అవి ప్రభుశక్తి, ఉత్సాహశక్తి, మంత్రశక్తి అని చెప్పఁబడును. శక్తిః॥ స్త్రీ॥ Power, शक्ति.

(క్షయః స్థానంచ వృద్ధిశ్చ) త్రివర్గో (నీతివేదినామ్)॥ ౪౭౬॥

క్షయః॥పు॥ = శత్రువుకంటె తాను తక్కువై యుండుట, Loss, नाश; స్థానమ్॥ న॥ = శత్రువును తానును సమముగా నుండుట, Equality, समानता; వృద్ధిః॥ స్త్రీ॥ = శత్రువుకంటె తా నెక్కువై యుండుట, Success,

	सफलता; ఈ 3 ను త్రివర్గః॥ పు॥ = నీతి వేదులకు త్రివర్గము లనంబడును, The three states.
(స) ప్రతాపః ప్రభావ(శ్చ యత్తేజః కోశదణ్డజమ్)।	ప్రతాపః–ప్రభావః॥ పు॥ ౨–కోశదణ్డజమ్= భండారమువలనను దండువలనను పుట్టిన, యత్తేజః = తేజస్సు పేళ్లు, The dignity arising from treasure and forces: Majesty, तेज.
(సామదానే భేద దణ్డా వి) త్యుపాయ (చతుష్టయమ్)॥ ౪౭౭॥	సామ॥న్,న॥=ప్రియము చెప్పుట, దానమ్॥ న॥=దానమిచ్చుట, bribery, భేదః॥ పు॥ = కూడియున్నవారిని వేఱుపఱుచుట, దణ్డః పు॥=పీడించుట, ఇతి, ఉపాయ చతుష్టయమ్= ఈ ౪ను ఉపాయములనంబడును, ఉపాయః॥పు Means of success, साम, दान, भेद, दण्ड चार उपाय.
సాహసం తు ద మోదణ్డ	సాహసమ్॥ న॥ దమః–దణ్డః॥ పు॥ 3–దండో పాయము పేళ్లు, Subduing, punishment दण्ड.
స్సామసాన్త్వ (మ థో	సామ॥ న్॥ సాన్త్వమ్॥ న॥ ౨ – సామో పాయము పేళ్లు, Conciliation, negotiation, समाधान.
సమౌ)। భేదోపజాపా	భేదః–ఉపజాపః॥ పు॥ ౨–భేదోపాయము పేళ్లు Disunion, sowing of dissention, भेद.
వుపధా (ధర్మాద్యైర్యత్పరీక్షణమ్॥ ౪ ౭౮॥	ఉపధా॥ సీ॥ ౧–ధర్మాద్యైః=ధర్మార్థకామ ములచేత మంత్రులు మొదలైనవారిని, యత్ పరీక్షణమ్=పరీక్షించుట పేరు, Trial of te of honesty, उपधा.
(పఞ్చ్చతి్రి)	పఞ్చ = ఈ ముందు చెప్పంబడు 'అప

	క్షీణ వివిక్త విజన చ్ఛన్న నిశ్శలాక' శబ్ద
	లైదును॥ త్రి॥
ష్వపడక్షీణో (య	అపడక్షీణః॥ త్రి॥ ౧ - తృతీయాద్య
స్తృతీయా ద్యగోచ	చరః=మూఁడవవాఁడు మొదలైనవారికి
రః)।	యనట్టుగా నిర్ధరించుకొను, యః = ఏకా
	మేదిగలదో దానిపేళ్లు, Secret unkno
	to a third person, रहस्य.
వివిక్తవిజనచ్ఛన్న	వివిక్తః - విజనః - ఛన్నః-నిశ్శలాకః॥
నిశ్శలాకా (స్తథా) ర	రహః॥ స్, న॥ రహస్ - ఉపాంశు॥ అవ్య॥
హః॥ ౪౭॥ రహశ్చో	ఏకాంతమునకుఁ దగిన స్థలముపేళ్లు, Solitu
పాంశు(చాలిజ్గే)	एकांत.
రహస్యం (తద్భవే	రహస్యమ్॥ త్రి॥ ౧-తద్భవే=ఆ యేకా
త్రిషు)।	స్థలమునందుఁ బుట్టినది, Occurring
	private, रहस्य.
(సమా) విస్రమ్భ	విస్రమ్భః (పా) విశ్రమ్భః-విశ్వాసః॥
విశ్వాసౌ	౨-విశ్వాసముపేళ్లు, నమ్మిక, Trust, Co
	dence, विश्वास.
భ్రేషో(భ్రంశో య	భ్రేషః॥ పు॥ ౧-యథోచితాత్ =తనకు
థోచితాత్)॥ ౪౮॥	మైన ధర్మమువలన, భ్రంశః=చలించుట
	Falling from rectitude; betray
	धोखा.
అభ్రేష న్యాయ	అభ్రేషః-న్యాయః-కల్పః॥పు॥ దేశరూ
కల్పాస్తు దేశరూపం	సమఞ్జసమ్॥ న॥ ౫ - తనకుచితమైన ధర
సమఞ్జసమ్।	వలనఁ జలింపకయుండుట పేళ్లు, Prop
	fitness, न्याय.
యుక్తమౌపయికం	యుక్తమ్-ఔపయికమ్-లభ్యమ్- భ
లభ్యం భజమానాభి	నమ్-అభినీతమ్-న్యాయ్యమ్॥ త్రి॥ ౬-నా

నీత (వత్)॥ ౪౮౧॥ న్యాయ్యం (చత్రిషు షట్)

ముతోఁ గూడినదానిపేళ్లు, Right, fit or proper, युक्त.

సంప్రధారణాతు సమర్థనమ్।

సంప్రధారణా॥ సీ॥ సమర్థనమ్॥ న॥ ౨ – యుక్తాయుక్తములయందు నిది యుక్తమని సమర్థించుటపేళ్లు, Deliberation on the propriety or impropriety of any thing; a determination thereon, समर्थन.

అపవాదస్తు నిర్దేశో నిదేశశ్శాసనం (చసః)॥ ౪౮౨॥ శిష్టి శ్చాజ్ఞాచ

అపవాదః (పా) అపవాదః–నిర్దేశః–నిదేశః॥ పు॥ శాసనమ్॥ న॥ శిష్టిః–ఆజ్ఞా॥సీ॥ ౬–ఆజ్ఞపేళ్లు, An order or command, आज्ञा.

సంస్థాతు మర్యాదా ధారణా స్థితిః।

సంస్థా–మర్యాదా–ధారణా–స్థితిః॥ సీ॥ ౪ – మర్యాదపేళ్లు, మేరదప్పకయుండుట, Continuance in the right path, मर्यादा.

ఆగోఽపరాధోమన్తుశ్చ

ఆగః॥ స్, న॥ అపరాధః–మన్తుః॥ పు॥ 3–అపరాధము పేళ్లు, Offence, fault, transgression, अपराध.

(సమేతూ) ద్దాన బన్ధనే॥ ౪౮3॥

ఉద్దానమ్ – బన్ధనమ్॥ న॥ ౨–కట్టివైచుట పేళ్లు, Binding, बन्धन.

ద్విపాద్యో (ద్విగుణోదణ్డో)

ద్విపాద్యః॥ పు॥ ౧–ద్విగుణః = రెట్టింపగు, దణ్డః = దండుగగొనుట పేరు, Double penalty, द्विगुन.

భాగధేయః కరో బలిః।

భాగధేయః–కరః–బలిః॥ పు॥ 3–రాజునకు నీఁదగిన యుప్పనముపేళ్లు, Rents, tax, tribute, कर.

(ఘట్టాదిదేయం)

శుల్కః॥ పు॥ ౧–ఘట్టాదిదేయమ్ = సుంకపు

...ల్కు (౬ స్త్రీ)	చావడి మొదలైనచోట్ల రాజునకీఁదగిన ద్రవ్యముపేళ్లు, Toll, शुल्क.
ప్రాభృతంతు ప్రదే ...నమ్॥ ౨౮౨॥	ప్రాభృతమ్-ప్రదేశనమ్॥ న॥ ౨-దేవతలకును, మిత్రులు మొదలగువారికి నియ్యఁబడు కానుకపేళ్లు, An oblation, or a present, भेंट.
ఉపాయన ముప ...హ్య ముపహార ...స్త్వథో) పదా।	ఉపాయనమ్-ఉపగ్రాహ్యం॥ న॥ ఉపహారః॥ పు॥ ఉపదా॥ స్త్రీ॥ ౪-రాజదర్శనార్థమై తెచ్చు కానుకపేళ్లు, An humble offering to a king, उपहार.
యౌతకా (దితు ...ప ద్దేయం)సుదాయో ...రణం (చతత్)॥ ౨౮౩॥	యౌతకమ్॥ న॥ సుదాయః॥ పు॥ హరణమ్॥ న॥ ౩-యత్=ఏది, దేయమ్=వివాహమునం దల్లునికిని ఆఁడుబిడ్డకును నీఁదగినదో ఆ వస్తువు పేళ్లు, A nuptial present, A special present, विवाह का उपहार.
తత్కాల (స్తు) దాత్వం (స్యా)	తత్కాలః॥ పు॥ తదాత్వమ్॥ న॥ ౨-వర్తమానకాలముపేళ్లు, Present time, तत्काल.
(దుత్తరః కాల) ...యతిః।	ఆయతిః॥ స్త్రీ॥ ౧-ఉత్తరఃకాలః= రాఁగలకాలముపేరు, Future time, भावी.
సాంద్రృష్టికం (ఫలం ...ద్యః)	సాంద్రృష్టికమ్॥ న॥ ౧-సద్యఃఫలమ్=తత్కాలమునందుఁ గలుగు ఫలముపేరు, Immediate consequence, सद्य फल.
ఉదర్కః ఫలము ...త్తరమ్)॥ ౨౮౪॥	ఉదర్కః॥ పు॥ ౧-ఉత్తరంఫలమ్=ముందు రాఁగల ఫలము పేరు, Future consequence, भावी फल.
అదృష్టం (వహ్ని	అదృష్టమ్॥ న॥ ౧-వహ్నితోయాది=

త్తో యాది)

అగ్ని జలము మొదలైనవానివలనఁ బుట్టిన భయము పేరు, Casual and unseen danger, अदृष्ट.

దృష్టం (స్వపర చక్రజమ్)।

దృష్టమ్॥ న॥ ౧-స్వపరచక్రజమ్=తనవారి వలనను పగవారివలనను బుట్టిన భయముపేరు, Obvious danger, दृष्ट.

"దృష్టం త్వపరచక్రజమ్" అనియు పాఠము గలదు.

(మహీంభుజా) మహీంభయం (స్వపక్ష ప్రభవం భయమ్)॥ ౮౮౭॥

అహింభయమ్॥ న॥ ౧ - మహీంభుజామ్ = రాజులకు, స్వపక్షప్రభవమ్ = మూలబలము మొదలుగా నేడువిధములైన స్వపక్షముల వలనఁ బుట్టిన, భయమ్ = భయముపేరు, Latent danger from one's own party.

ప్రక్రియాత్వధికార

ప్రక్రియా॥ స్త్రీ॥ అధికారః॥ పు॥ ౨ - అధికారముపేళ్లు, Bearing of royal insignia, अधिकार.

(స్యా) చ్చామరం తు ప్రకీర్ణకమ్।

చామరమ్-ప్రకీర్ణకమ్॥ న॥ ౨-వింజామర పేళ్లు, The bushy tail of the Bos grunniens used as a fan, चामर.

నృపాసనం (తు య) ద్భద్రాసనం

నృపాసనమ్-భద్రాసనమ్॥ న॥ ౨-రాజులు కూర్చుండు నాసనముపేళ్లు, A throne, राजगद्दी.

సింహాసనం (తు తత్)॥ ౮౮౮॥ (హైమం)

సింహాసనమ్॥ న॥ ౧ - హైమమ్ = బంగారుతోఁ జేయఁబడిన, తత్ = ఆ రాజుకూర్చుండు నాసనముపేరు, A throne made of gold, सिंहासन.

ఛత్త్రంత్వాతపత్త్రం

ఛత్త్రమ్-ఆతపత్త్రమ్॥ న॥ ౨-గొడుగు పేళ్లు, A parasoli, छत्र.

(రాజ్ఞస్తు) నృప (తల క్ష్మతత్) ।

నృపలక్ష్మ॥ న్, న॥ ౧ - రాజ్ఞః = రాజునకు పట్టెడు, తత్ = ఆ గొడుగు పేరు, A royal parasol, छत्र.

భద్రకుమ్భః పూర్ణ కుమ్భో

భద్రకుమ్భః-పూర్ణకుమ్భః॥ పు॥ ౨-రాజద్వారాదులయందుఁ బెట్టఁబడిన పూర్ణకలశము పేళ్లు, A golden jar filled with holy water, पूर्णकुंभ.

భృఙ్గారః కనకా లుకా॥ ౪౯॥

భృఙ్గారః॥ పు॥ కనకాలుకా॥ స్త్రీ॥ ౨ - బంగారుగిండి పేళ్లు, A golden vase, गद्दा.

నివేశ శ్శిబిరం (శ ఢ్రే)

నివేశః॥ పు॥ శిబిరమ్॥ న॥ ౨ - దండుదిగియున్న తావు పేళ్లు, దండువిడిసిన పాళెము, A camp, शिबिर.

సజ్జనం తూపరక్షణమ్।

సజ్జనమ్-ఉపరక్షణమ్॥ న॥ ౨-దండు కావలికొఱకు చుట్టుఁ బెట్టిన వెలుగు మొదలైనదాని పేళ్లు, A sentry; an out-post,

(హస్త్యశ్వరథ పాదాతం) సేనాఙ్గం(స్యాచ్చతుష్టయమ్)॥ ౫౦॥

సేనాఙ్గమ్॥ న॥ ౧ - హస్త్యశ్వరథ పాదాతమ్ = ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు రథములు కాలుబలము ననెడి, చతుష్టయమ్ = ఈ ౪ ను, సేనాంగములనఁబడును, A component part of an army, हाथी, घोडे, रथ, पादचार, सेना के अंग.

దన్తీదన్తావలో హస్తీ ద్విరదోఽనేకపో ద్విపః। మతఙ్గజో గజో నాగః కుఞ్జరో వారణఃకరీ॥ ౫౧॥ ఇభః స్తమ్బేరమః పద్మీ

దన్తీ॥ న్॥ దన్తావలః-హస్తీ॥ న్॥ ద్విరదః-అనేకపః-ద్విపః-మతఙ్గజః-గజః - నాగః - కుఞ్జరః-వారణః - కరీ॥ న్॥ ఇభః-స్తమ్బేరమః - పద్మీ॥ న్, పు॥ ౧౫-ఏనుఁగు పేళ్లు, An elephant, हाथी.

యూథనాథ (స్తు) యూథపః।	యూథనాథః-యూథపః॥ పు॥ ౨ - ఏనుఁగుల గుంపులో ముఖ్యమయిన యేనుఁగుపేళ్లు, The leader of a herd of wild elephants, हाथियों का नेता.
మదోత్కటో మదకలః	మదోత్కటః - మదకలః॥ పు॥ ౨-మదము పట్టిన యేనుఁగుపేళ్లు, A rutting elephant, मस्त हाथी.
కలభః కరిశాబకః॥ ౪౯ ౨॥	కలభః-కరిశాబకః (పా) కరిపోతకః॥ పు॥ ౨-ఏనుఁగుగున్నపేళ్లు, A young elephant, हाथी का बच्चा; करभ.
ప్రభిన్నో గర్జితో మత్తః	ప్రభిన్నః-గర్జితః-మత్తః॥ పు॥ ౩ - మదము గాఱు నేనుఁగుపేళ్లు, A furious elephant in rut, मस्तहाथी.
(సమా) వుద్వాన్త నిర్మదా।	ఉద్వాన్తః-నిర్మదః॥ పు॥ ౨ - మదము విడిచిన యేనుఁగుపేళ్లు, An elephant out of rut.
హాస్తికం గజతా బృన్దే	హాస్తికమ్॥ న॥ గజతా॥ స్త్రీ॥ ౨ - బృన్దే= ఏనుఁగులగుంపుపేళ్లు, A herd of elephants, हाथियों का झुण्ड.
కరిణీ ధేనుకా వశా॥ ౪౯ ౩॥	కరిణీ-ధేనుకా-వశా॥ స్త్రీ॥ ౩-ఆఁడుఏనుఁగుపేళ్లు, A she-elephant, हथिनी.
గణ్డః కటో	గణ్డః-కటః॥ పు॥ ౨-ఏనుఁగుచెక్కిలి పేళ్లు, An elephant's temple, कनपटी.
మదో దానం	మదః॥ పు॥ దానమ్॥ న॥ ౨-మదముపేళ్లు, Rut, मद.
వమథుః (కరశీకరః)।	వమథుః॥ పు॥ ౧ - కరశీకరః=తొండము వలనఁ బుట్టిన తుంపరపేరు, Water emitted from the elephant's trunk, वमथु.

కుమ్భౌ (తు శిరసః పిణ్డౌ)

కుమ్భౌ॥ పు॥ ౧ – శిరసః పిణ్డౌ = ఏనుఁగు శిరస్సుమీఁదనుండు మాంసఖండముల పేరు, కుంభస్థలము, The frontal globes on the forehead of an elephant, कुंभ स्थल.

(తయోర్మధ్యే) విదుః (పుమాన్)॥ ౪౯౨॥

విదుః॥ పు॥ ౧–తయోః=ఆ కుంభస్థలముల యొక్క, మధ్యే=నడుము పేరు, The hollow between them, विदु.

అవగ్రహో (లలాటం స్యాత్)

అవగ్రహః॥ పు॥ ౧ – లలాటమ్=ఏనుఁగు నొసటిపేరు, Elephant's forehead, हाथी का ललाट.

ఈషికా (త్వక్షికూటకమ్)।

ఈషికా (పా) ఇషీకా॥ స్త్రీ॥ ౧ – అక్షికూటకమ్=ఏనుఁగు కనుగ్రుడ్డుపేరు, Elephant's eye-ball, उसकी आँख.

(అపాఙ్గదేశో) నిర్యాణం

నిర్యాణమ్॥ న॥ ౧ – అపాఙ్గదేశః=ఏనుఁగు కడకన్నుపేరు, Corner of his eye, उसका अपांग.

(కర్ణమూలం తు) చూలికా॥ ౪౯౩॥

చూలికా॥ స్త్రీ॥ ౧ – కర్ణమూలమ్=ఏనుఁగు చెవిమొదటిపేరు, Root of his ear, उसका कर्णमूल.

(అధః కుమ్భస్య) వాహిత్థం

వాహిత్థమ్॥ న॥ ౧ – కుమ్భస్య = ఏనుఁగు కుంభస్థలమునకు, అధః = దిగువనున్న ప్రదేశము పేరు, Part below the frontal globes, वाहित्थ.

ప్రతిమాన (మధోఽస్య యత్)।

ప్రతిమానమ్॥ న॥ ౧ – అస్య=ఈవాహిత్థమునకు, అధః=దిగువనున్న, యత్=ప్రదేశముపేరు, Part between the tusks, प्रतिमान.

ాసనం (స్కన్ధదే ృత్)	ఆసనమ్॥ న॥ ౧ - స్కన్ధదేశః = ఏనుఁగు యొక్క మూఁపు పేరు, Elephant's withers, आसन,
ద్మకం (బిన్దుజాల ॥ ౪౯౬॥	పద్మకమ్॥ న॥ ౧ - బిన్దుజాలకమ్ = ఏనుఁగు నకు యౌవనమున దేహములోఁ బుట్టిన బొట్ల పేరు, ఏనుఁగు సిబ్బెము, Marks on his body, पद्मक.
ంక్షభాగః (పా భాగో)	పక్షభాగః॥ పు॥ ౧-పార్శ్వభాగః = ఏనుఁగు యొక్క యుభయపార్శ్వముల పేరు, His flank, उसके पार्श्व.
న్తభాగ (స్తుయో ్రతః)।	దన్తభాగః॥ పు॥ ౧-అగ్రతః యః = ఏనుఁగు యొక్క ముందుభాగముపేరు, His front, उसका दन्त भाग.
ద్వౌపూర్వపశ్చా దిదేశౌ) గాత్రా (క్రమాత్)॥ ౪౯౭॥	పూర్వపశ్చాజ్జఙ్ఘాదిదేశౌ = ముందు అను వెనుకనున్న మోఁకాళ్ల క్రిందిప్రదేశములు రెండును, క్రమాత్ = వరుసగా, గాత్రావరే = గాత్రమ్ (Shoulder), అవరమ్ (పా) అపరమ్ (Thigh, अवर) అని చెప్పఁబడును.
తోత్త్రంవైణుక	తోత్త్రమ్-వైణుకమ్ (పా) వేణుకమ్॥ న॥ ౨-ఏనుఁగును శిక్షించు కోలపేళ్లు, అంకుశము, A pike to drive an elephant, अंकुश.
ఆలానం బన్ధస్త (౨ థ)	ఆలానమ్॥ న॥ బన్ధస్తమ్భః॥ పు॥ ౨-ఏనుఁగును కట్టు స్తంభముపేళ్లు, Post to which he is tied, आलान.
శృఙ్ఖలే। అన్దుకో లో (౨ స్త్రీస్యా	శృఙ్ఖలమ్॥ త్రి॥ అన్దుకః॥ పు॥ నిగలః (పా) నిగడః॥ పు॥ ౩-ఏనుఁగునుగట్టు గొలుసుపేళ్లు,

అఙ్కుశో (ఽస్త్రీ) సృణిః (స్త్రియామ్)॥ ౪౯౮॥	అఙ్కుశః॥ పు॥ సృణిః॥ స్త్రీ॥ ౨-అంకుశము పేళ్లు, The goad of an elephant, अंकुश.
దూష్యాకక్ష్యావరత్రా	దూష్యా (పా) చూషా-కక్ష్యా (పా) కక్షా-వరత్రా॥ స్త్రీ॥ ౩-ఏనుఁగునడుమునఁగట్టు తోలు మోకు పేళ్లు, Leathern girt.
(స్యా) త్కల్పనా సజ్జనా (సమే)।	కల్పనా-సజ్జనా॥ స్త్రీ॥ ౨-ఏనుఁగును శృంగారించుట పేళ్లు, Equipping an elephant, हाथी की सजावट.
ప్రవేణ్యాస్తరణం వర్ణః పరిస్తోమః కుథో (ద్వయోః)॥ ౪౯౯॥	ప్రవేణీ॥ స్త్రీ॥ ఆస్తరణమ్॥ న॥ వర్ణః - పరిస్తోమః॥ పు॥ కుథః॥ పు॥ (పా) త్రి॥ ౫-ఏనుఁగు మీఁదఁ బఱచు రత్నకంబళి పేళ్లు, His trappings, प्रवेणी.
వీతం (త్వసారం హస్త్యశ్వం)	వీతమ్॥ న॥ ౧-అసారమ్ = బలములేని, హస్త్యశ్వమ్ = ఏనుఁగునకును గుఱ్ఱమునకును పేరు, An elephant or horse unfit for riding, वीत.
వారీతు (గజబన్ధనే)।	వారీ॥ స్త్రీ॥ ౧-గజబన్ధనే=ఏనుఁగును పట్టుట కొఱకుఁ జేయఁబడిన యోదము లేక, గజశాల, A hole or trap for catching elephants, वारी.
ఘోటకే పీతి తురగ తురఙ్గాశ్వతురఙ్గమాః॥ ౫౦౦॥ వాజి వాహార్వగన్ధర్వహయ సైన్ధవసప్తయః।	ఘోటకః (పా) ఘోటః-వీతిః (పా) వీతిః (పా) పీతీ॥ న్॥ తురగః - తురఙ్గః-అశ్వః-తురఙ్గమః-వాజీ॥ న్॥ వాహః - అర్వా॥ న్॥ (పా) అర్వన్॥ త్॥ గన్ధర్వః-హయః-సైన్ధవః-సప్తిః॥ పు॥ ౧౩-గుఱ్ఱము పేళ్లు, A horse, घोड़ा.
ఆజానేయాః కులీనా	ఆజానేయః॥ పు॥ ౧-కులీనాః=మంచిజాతి

	గుఱ్ఱములపేరు, Horses of a good breed, आजानेय.
(స్యుర్) వినీతా (స్సాధువాహినః)॥ ౫౦౧॥	వినీతాః॥ పు॥ ౧ - సాధువాహినః = లెస్సగ మోయ నేర్చిన గుఱ్ఱముల పేరు, Horses trained for the manege, विनीता.
వనాయుజాః పారసీకాః కాంభోజా బాహ్లికా (హయాః)।	వనాయుజః (పా) వానాయుజః-పారసీకః-కాంభోజః-బాహ్లికః॥ పు॥ ఈ ౪ ను వరుసగా వానాయుజము, పారసీకము, కాంభోజము, బాహ్లికము అను నాల్గు దేశములలోఁ బుట్టిన, హయాః=గుఱ్ఱములు, कांभोज, पारस आदि के घोड़े.
యయు (రశ్వోఽశ్వమేధీయో)	యయుః॥ పు॥ ౧ - అశ్వమేధీయః = అశ్వమేధయాగమునకుఁ దగిన, అశ్వః=గుఱ్ఱమునకు పేరు, A horse fit for sacrifice, यज्ञ का घोड़ा.
జవన (స్తు జవాధికః)॥ ౫౦౨॥	జవనః॥ పు॥ ౧ - జవాధికః = వేగముచేత నధికమైన గుఱ్ఱముపేరు, A fleet horse, coarser, जवन.
పృష్ఠ్యః స్థౌరీ	పృష్ఠ్యః-స్థౌరీ॥ న్॥ (పా) స్థూరీ॥ న్, పు॥ ౨-మోఁపుమోయు గుఱ్ఱముపేళ్లు, A pack horse.
(సితః) కర్కో	కర్కః॥ పు॥ ౧-సితః=తెల్లగుఱ్ఱముపేరు, A white horse, सफेद घोड़ा.
రథ్యో (వోఢా రథస్య యః)।	రథ్యః॥ పు॥ ౧-రథస్యవోఢా యః = రథమును వహించు గుఱ్ఱముపేరు, A chariot-horse, रथ का घोडा.
(బాలః) కిశోరో	కిశోరః॥ పు॥ ౧ - బాలః=గుఱ్ఱపుపిల్ల పేరు, A colt, घोड़े का बछड़ा.

వామ్యశ్వాబడబా	వామీ - అశ్వా - బడబా॥ స్త్రీ॥ ౩-గోడిగపేళ్లు, ఆఁడుగుఱ్ఱము, A mare, घोड़ी.
బాడబం (గణే)॥ ౫౦౩॥	బాడబమ్॥ న॥ ౧ - గణే=గోడిగలగుంపుపేరు, A stud, घोड़ियों का झुंड.
(త్రిష్వా) శ్వీనం (యదశ్వేన దినేనై కేన గమ్యతే)।	అశ్వేన=గుఱ్ఱముచేత, ఏకేనదినేన=ఒకదినముచేత, యత్ = ఏత్రోవ, గమ్యతే = పొందఁబడుచున్నదో, తత్ =ఆత్రోవ, అశ్వీనమ్॥ త్రి॥ = అశ్వీనమనంబడును, A day's journey for a horse.
కశ్యం (తు మధ్య మశ్వానాం)	కశ్యమ్॥ న॥ ౧ - అశ్వానామ్=గుఱ్ఱములయొక్క, మధ్యమ్=నడుముపేరు, A horse's flank, घोड़े का तंग.
హేషా హ్రేషా (చ నిస్వనః)॥ ౫౦౪॥	హేషా-హ్రేషా॥ స్త్రీ॥ ౨ - నిస్వనః = గుఱ్ఱములు సకిలించుట పేళ్లు, గుఱ్ఱముల ధ్వని, Neighing, हिनहिनाहट.
నిగాలస్తు (గలోద్దేశే)	నిగాలః॥ పు॥ ౧-గలోద్దేశే=గుఱ్ఱపుమెడదగ్గఱిచోటుపేరు, అచట దేవమణి యుండును, His throat, निगाल.
(బృన్దే) త్వశ్వీయ మాశ్వ (వత్)।	ఆశ్వీయమ్-అశ్వమ్॥ న॥ ౨ - బృన్దే=గుఱ్ఱములగుంపుపేళ్లు, A multitude of horses, अश्वीय.
ఆస్కన్దితం ధౌరిత కం రేచితం వల్గితం ప్లుతమ్॥ ౫౦౫॥ (గతయోఽమూః పఞ్చ) ధారా	ఆస్కన్దితమ్॥ న॥ = సమమైన నడపు, Walk. ధౌరితకమ్॥ న॥ = అధికమై చతురమైన నడపు, Trot, उसकी चाल. రేచితమ్॥ న॥ = తాళగతితో వేరెముగాఁ దిరుగుట, Sidling. వల్గితమ్॥ న॥ = వేగము

చేత విడువఁబడి మీఁదికి కాళ్లు కదలించుట, Gallop, वल्गित. ప్లుతమ్॥ న॥ = వేగముచేత నంత మేరయును సమముగాఁ బోవుట, Vaulting, प्लुत. ఈ ౫ ను ధారాః॥ స్త్రీ॥ గుఱ్ఱపుగతివిశేషముల పేళ్లు, Paces of a horse, घोडे की चालें.

ఘోణా (తు) ప్రోథ (మస్త్రియామ్)।

ఘోణా-ప్రోథమ్॥ ప్న॥ ౨-గుఱ్ఱపుముక్కు-పేళ్లు, The nostrils of a horse, घोडे की नाक.

కవికాతు ఖలీనో (౽స్త్రీ)

కవికా॥ స్త్రీ॥ ఖలీనః (పా) ఖలీనమ్॥ ప్న॥ ౨-కళ్లెముపేళ్లు, The bit of a bridle, बागडोर.

శఫం (క్లీబే) ఖురః (పుమాన్)॥ ౫౦౬॥

శఫమ్॥ న॥ ఖురః॥ పు॥ ౨-గొరిసెల పేళ్లు, A horse's hoof, टाप.

పుచ్ఛో (౽స్త్రీ) లూమలాఙ్గూలే వాలహస్తశ్చ వాలధిః।

పుచ్ఛః॥ ప్న॥ లూమ॥ న్॥ (పా) లూమమ్-లాఙ్గూలమ్॥ న॥ ౩-గుఱ్ఱము మొదలయినవాని తోఁక పేళ్లు, Tail. వాలహస్తః-వాలధిః॥ పు॥ ౨-కేశయుక్తమైన తోఁకపేళ్లు, A bushy tail, पूँछ.

(త్రిషూ) పావృత్తలుఠితౌ (పరావృత్తే ముహుర్భువి)॥ ౫౦౭॥

ఉపావృత్తః-లుఠితః॥ త్రి॥ ౨-భువి=భూమియందు, ముహుః = పలుమాఱును, పరావృత్తే = పొర్లాడిన గుఱ్ఱము పేళ్లు, A horse rolling himself, घोडे का लोटना.

(యానేచక్రిణి యుద్ధార్థే) శతాఙ్గ స్యన్ద

శతాఙ్గః-స్యన్దనః-రథః॥ పు॥ ౩-యుద్ధార్థే = యుద్ధముకొఱకైన, చక్రిణి=బండికండ్లతోఁ

న్దనో రథః।

గూడిన, యానే = వాహనము, రథః
A war-chariot, स्यन्दन.

(అసౌ) పుష్యరథ
(శ్చక్రయానం న
సమరాయ యత్)॥
౫౦౮॥

పుష్యరథః (పా) పుష్పరథః॥ పు॥ (
యచ్చక్రయానం = ఏ రథము, సమరాం
యుద్ధముకొఱకు, న = కాదో, అసౌ =
A car for travelling or for pleasu
पुष्परथ.

కర్ణీరథః ప్రవహణం
డయనం(చ సమం త్ర
యమ్)।

కర్ణీరథః (పా) కర్ణ్ణీరథః॥ పు॥ ప్రవహణ
డయనమ్॥ న॥ 3-మనుష్యులు మోయు వివ
మను రథము పేళ్లు, A covered litter
women, कर्णीरथ.

(క్లీబే) ఽనశ్శకటో
(ఽ స్త్రీ స్యా)
ద్గన్త్రీ) కమ్బలి వా
హ్యకమ్॥ ౫౦౯॥

అనః॥ స్, న॥ శకటః॥ పు॥ ౨-బండి పే
A cart, गाडी.

గన్త్రీ॥ స్త్రీ। కమ్బలివాహ్యకమ్॥ న॥ ౨-ఎ
యెద్దులు దీయు బండి పేళ్లు, A carri
drawn by oxen, बेल गाडी.

శిబికా యాప్యయా
నం (స్యాత్)

శిబికా॥ స్త్రీ॥ యాప్యయానమ్॥ న॥ ౨-
లము పేళ్లు, పల్లకియు, A palanq
पालकी.

డోలా ప్రేఙ్ఖా(ఽది
కా స్త్రీయాం)।

డోలా-ప్రేఙ్ఖా॥ స్త్రీ॥ ౨ - ఉయ్యాల పే
ఆదిశబ్దముచే మంచాదులకును డోల
పేరు కలదు, A hammock or sw
झोला.

(ఉభౌతు) ద్వైప
వైయాఘ్రౌ (ద్వీపి
చర్మావృతే రథే)॥
౫౧౦॥

ద్వైపః-వైయాఘ్రః॥ త్రి॥ ౨-ద్వీపిచ
వృతే=పులితోలుచే కప్పఁబడిన, రథే=రథ
పేళ్లు, A car covered with tiger s
रथविशेष.

(పాణ్డుకమ్బలసంవీతస్స్యన్దనః) పాణ్డుకమ్బలీ।

పాణ్డుకమ్బలీ॥ న్, త్రి॥ ౧-పాణ్డుకమ్బలసంవీతస్స్యన్దనః = తెల్లకంబళిచేతఁ గప్పఁబడిన రథముపేరు, रथविशेष.

(రథే) కామ్బలవాస్త్రాద్యాః (కమ్బలాదిభిరావృతే)॥ ౫౧౧॥ (త్రిషు ద్వైపాదయో)

కామ్బలమ్॥ త్రి॥ వాస్త్రమ్॥ త్రి॥ = ఇవి మొదలయినవి వరుసగా, కంబళము వస్త్రము మొదలైనవానిచేత కప్పఁబడిన రథముపేళ్లు, ద్వైపాదయః = ద్వైపశబ్దము మొదలుకొని వాస్త్రశబ్దమువఱకు ౫ శబ్దములును॥ త్రి॥

రథ్యారథకడ్యా (రథవ్రజే)।

రథ్యా-రథకడ్యా॥ స్త్రీ॥ ౨-రథవ్రజే=రథసమూహముపేళ్లు, A multitude of cars, रथ समूह.

ధూః (స్త్రీ క్లీబే) యానముఖం

ధూః॥ ర్, స్త్రీ॥ యానముఖమ్॥ న॥ ౨-రథము మొదలయిన వాహనముల ముందుదిక్కుపేళ్లు, Fore-part of a carriage.

(స్యా) ద్రథాఙ్గమపస్కరః॥ ౫౧౨॥

రథాఙ్గమ్-అపస్కరః (పా) అవస్కరః॥ పు॥ ౨-బండికన్ను కాఁడినొగ మొదలైన రథావయవములపేళ్లు, Any part of a carriage.

చక్రం రథాఙ్గం

చక్రమ్-రథాఙ్గమ్॥ న॥ ౨-బండికంటిపేళ్లు, A wheel, पहिया.

(తస్యాన్తే) నేమిః (స్త్రీ స్యాత్) ప్రధిః (పుమాన్)।

నేమిః॥ స్త్రీ॥ (పా) నేమీ - ప్రధిః॥ పు॥ ౨-తస్యాన్తే=ఆ బండికంటికడకమ్మిపేళ్లు, Tyre, पहिये की हाल.

పిణ్డికా నాభి

పిణ్డికా-నాభిః॥ స్త్రీ॥ ౨-బండికంటి నడిమితూముపేళ్లు, Nave, पहिये की नाह.

(అక్షాగ్రకీలకే తు

అణిః॥ పు॥ ౧-అక్షాగ్రకీలకే=ఇరుసుకడపట

ద్వయో) రణిః॥౫౧౩॥	బండికండ్లు జాఱకుండనుంచిన చీలపేరు, Th pin of the axle, धुरे की कील.
రథగుప్తిర్వరూథో (నా)	రథగుప్తిః - వరూథః॥ పు॥ ౨-రథమును రక్షించుకొఱకు పైగప్పిన లోహమయమై కవచముపేళ్లు, The fender of a carriag वरूथ.
కూబరస్తు యుగంధరః।	కూబరః - యుగంధరః॥ పు॥ ౨-కాఁడికట్టు నొగపేళ్లు, The pole to which the yok is fixed.
అనుకర్షో (దార్వధస్థం)	అనుకర్షః॥ పు॥ (పా) అనుకర్షా॥ స్త్రీ॥ ౧ దార్వధఃస్థమ్=ఆ నొగదిగువనుండు కోడిపీ యను మ్రానిపేరు, Axle-tree or botto of a carriage, सुगन.
ప్రాసఙ్గో (నాయుగాద్యుగః)॥ ౫౧౪॥	ప్రాసఙ్గః॥ పు॥ ౧-యుగాత్=కాఁడికంటె యుగః = రెండవకాఁడిపేరు, A separa yoke, जुआठ.
(సర్వం స్యాద్వాహనం) యానంయుగ్యం పత్త్రంచధోరణమ్।	యానమ్ - యుగ్యమ్ - పత్త్రమ్-ధోరణమ్ న॥ ౪-సర్వమ్=సకలమయిన, వాహనమ్ వాహనములకును పేళ్లు, Any vehic horse &c. वाहन.
పరంపరావాహనం (యత్త) ద్వైనీతక (మస్త్రియామ్)॥ ౫౧౫॥	పరంపరావాహనమ్॥ న॥ వైనీతకమ్॥ పు ౨ - తేరుమోచుపేళ్లు, A mediate vehic as a porter carrying a litter or horse dragging a carriage, रस्सा.
ఆధోరణా హస్తిపకా	ఆధోరణః - హస్తిపకః॥ పు॥ ౨-ఏనుఁ మావటివానిపేళ్లు, An elephant drive महावत.

హస్త్యారోహానిషాదినః।

హస్త్యారోహాః-నిషాదీ॥న్,పు॥ ౨-ఏనుఁగు నెక్కు-దొరపేళ్లు, A warrior riding an elephant, हाथी सवार.

నియన్తాప్రాజితాయన్తాసూతః క్షత్తాచ సారథిః॥ ౫౧౬॥ సవ్యేష్ఠదక్షిణస్థౌ (చ సంజ్ఞా రథకుటుమ్బినః)।

నియన్తా॥ ఋ॥ ప్రాజితా॥ ఋ॥ యన్తా॥ ఋ॥ సూతః-క్షత్తా॥ ఋ॥ సారథిః - సవ్యేష్ఠః (పా) సవ్యేష్టా॥ఋ॥ (పా) సవ్యేష్ఠా॥న్॥ దక్షిణస్థః॥ పు॥ ఈ ౮ యు, రథకుటుమ్బినః = సారథికి, సంజ్ఞాః = పేళ్లు, A charioteer, सारथी.

రథినస్స్యన్దనారోహాః

రథీ॥ న్॥ స్యన్దనారోహః॥ పు॥ ౨ - రథికుని పేళ్లు, రథమునెక్కు-దొర, A warrior in chariot, रथी.

అశ్వారోహాః (స్తు) సాదినః॥ ౫౧౭॥

అశ్వారోహః - సాదీ॥ న్, పు॥ ౨-గుఱ్ఱపు రౌతుపేళ్లు, A horseman, घुड सवार.

భటా యోధాశ్చ యోద్ధారః

భటః - యోధః - యోద్ధా॥ ఋ, పు॥ ౩- యుద్ధముచేయువానిపేళ్లు, A warrior, योद्धा.

సేనారక్షాః (స్తు) సైనికాః।

సేనారక్షాః-సైనికాః॥ పు॥ ౨-దండుకాచు తలారుల పేళ్లు, Guards or sentinels, सैनिक.

(సేనాయాం సమవేతాయే) సైన్యాః (స్తే)సైనికాః (శ్చతే)॥ ౫౧౮॥

సైన్యాః-సైనికాః॥ పు॥ ౨-సేనాయామ్ = సేనయందు, యే=ఎవరు, సమవేతాః=కూడి యున్నారో, తే = ఆ చతురంగబలముపేళ్లు, Arrayed troops, सैनिक.

(బలినో యేసహస్రేణ) సాహస్రాః (స్తే) సహస్రిణః।

సాహస్రః-సహస్రీ॥ ఇ,పు॥ ౨-యే=ఎవరు, సహస్రేణ=వేయింటిలెక్కను, బలినః = గుఱ్ఱములు మొదలయిన బలముగలవారో, తే = వారిపేళ్లు, A thousand strong.

పరిధిస్థః పరిచరః	పరిధిస్థః - పరిచరః॥ పు॥ ౨ - సేనచుట్టును కాచువానిపేళ్లు, A guard.
సేనానీ ర్వాహినీపతిః॥ ౫౧౯॥	సేనానీః॥ ఈ॥ వాహినీపతిః॥ పు॥ ౨ - సేనాధిపతిపేళ్లు, దళవాయి, A commander or general, सेनापति.
కఞ్చుకో వారవాణో (౨-స్త్రీ)	కఞ్చుకః॥ పు॥ వారవాణః (పా) బాణవారః॥ పు॥ ౨-కుబుసమువలె మేనికి మఱుగయినదాని పేళ్లు, బొందలము, Breast-plate; hawberk, कवच.
(యత్తు మధ్యే సకఞ్చుకాః। బధ్నన్తి తత్) సారసన మధికాఙ్గో	సారసనమ్॥ న॥ అధికాఙ్గః॥ పు॥ ఈ ౨ ను, సకఞ్చుకాః = కంచుకము తొడిగినవారు, యత్తు = దేనిని, మధ్యే = నడుమున, బధ్నన్తి = కట్టుదురో, తత్ = దానిపేళ్లు, త్రాడు దట్టి మొదలయినవి, A girdle, कमर बन्द.
(౨-థ) శీర్షకమ్॥ ౫౨౦॥ శీర్షణ్యంచ శిరస్త్రే (౨-థ)	శీర్షకమ్-శీర్షణ్యమ్-శిరస్త్రమ్॥ న॥ 3-తల బొమిడికము పేళ్లు, A helmet, लोहे का टोप.
తనుత్రం వర్మ దంశనమ్। ఉరశ్ఛదః కఙ్కటకో జాగరః కవచో (౨-స్త్రీయామ్)॥ ౫౨౧॥	తనుత్రమ్-వర్మ॥ న్॥ దంశనమ్ (పా) దంసనమ్॥ న॥ ఉరశ్ఛదః-కఙ్కటకః-జాగరః॥ పు॥ కవచః॥ పు॥ ౭ - జోడుపేళ్లు, జీరాపేళ్లు, Armour coat of mail, कवच.
ఆముక్తః ప్రతిముక్తశ్చ పినద్ధశ్చాపినద్ధ (వత్)। సన్నద్ధో వర్మితస్సజ్జో దంశితో వ్యూఢకఙ్కటః॥ ౫౨౨॥ (త్రిష్వాము	ఆముక్తః - ప్రతిముక్తః - పినద్ధః-అపినద్ధః॥ ౪ - కట్టఁబడిన వస్త్రము మొదలయినదాని పేళ్లు, Clothed or accoutred. సన్నద్ధః-వర్మితః-సజ్జః-దంశితః-వ్యూఢకఙ్కటః॥ ౫ - జోడు తొడిగిన వాని పేళ్లు, Armed or mailed. ఆముక్తాదయః = ఆముక్తశబ్దము

(వర్మభృతాం) కావచికం (గణే)।	కావచికమ్॥ న॥ ౧-వర్మభృతామ్=జోడు దొడిగినవారియొక్క, గణే = సమూహము పేరు, Multitude of armed soldiers, कवच पहने सैनिक.
పదాతి పత్తిపదగ పాదాతిక పదాజయః॥ ౫౨౩॥ పద్గ శ్చ పదిక (శ్చాథ)	పదాతిః-పత్తిః-పదగః-పాదాతికః - పదాజిః - పద్గః - పదికః॥ పు॥ ౭-కాలిబంటుపేళ్లు, A foot soldier, प्यादा.
పాదాతం (పత్తిసంహతిః)।	పాదాతమ్॥ న॥ ౧-పత్తిసంహతిః=కాలిబంట్లగుంపుపేరు, Infantry, प्यादा.
శస్త్రాజీవే కాణ్డపృష్ఠా యుధీయాయుధికా(స్సమాః)॥ ౫౨౪॥	శస్త్రాజీవః-కాణ్డపృష్ఠః (పా) కాణ్డస్పృష్టః (పా) స్పృష్టకాణ్డః - ఆయుధీయః-ఆయుధికః॥ ౮-ఆయుధమును ధరించి జీవనముచేయువాని పేళ్లు, A soldier by profession, सैनिक.
కృతహస్త స్సుప్రయోగవిశిఖః కృతపుఙ్ఖ (వత్)।	కృతహస్తః-సుప్రయోగవిశిఖః-కృతపుఙ్ఖః॥ ౩-అమ్ములు గురిదప్పక వేయనేర్చినవాని పేళ్లు, Skilled in archery, तीरंदाज.
అపరాద్ధ పృషత్కో౽ (సౌ లక్ష్యా ద్యశ్చ్యుతసాయకః)॥ ౫౨౫॥	అపరాద్ధపృషత్కః॥ ౧ - యః=ఎవఁడు, లక్ష్యాత్=గుఱివలన, చ్యుతసాయకః=జాఱిపోయినబాణముకలవాఁడో, అసౌ=వానిపేరు, Unskilled; missing the butt.
ధన్వీధనుష్మాన్ ధానుష్కో నిషఙ్గ్యస్త్రీ ధనుర్ధరః।	ధన్వీ॥ న్॥ ధనుష్మాన్॥ త్॥ ధానుష్కః-నిషఙ్గీ॥ న్॥ అస్త్రీ॥ న్॥ ధనుర్ధరః॥ ౬-విలుకానిపేళ్లు, An archer or bow-man, धनुर्धर.
(స్యా)త్కాణ్డవాంస్తు కాణ్డీర	కాణ్డవాన్॥ త్॥ కాణ్డీరః॥ ౨ - అమ్ములే యాయుధముగాగలవానిపేళ్లు, One fighting only with arrows, बाणधारी.

శ్శాక్తీక శ్శక్తిహేతికః॥ ౭౨౬॥

శాక్తీకః-శక్తిహేతికః॥ ౨-శక్తియే యాయుధముగాఁ గలవాని పేళ్లు, A spearman, भालोंसे लडने वाला.

యాష్టీక పారశ్వధికౌ (యష్టి స్వధితి హేతికౌ)।

యాష్టీకః = Armed with a club, लठ-धारी. పారశ్వధికః = Armed with a battle-axe. ఈ రెండును వరుసగా యష్టి స్వధితి హేతికౌ=దుడ్డుకఱ్ఱయును గండ్రగొడ్డలియు నాయుధముగాఁ గలవారి పేళ్లు.

నైస్త్రింశికో౽(సి హేతిస్స్యాత్)

నైస్త్రింశికః॥ ౧-అసిహేతిః=అడ్డకత్తియే యాయుధముగాఁ గలవాని పేరు, Armed with a sword.

(సమౌ) ప్రాసిక కౌన్తికౌ॥ ౭౨౭॥

ప్రాసికః-కౌన్తికః॥ ౨ - ఈఁటెవాని పేళ్లు, A lancer, भालाबर्दार.

చర్మీ ఫలకపాణి (స్స్యాత్)

చర్మీ॥ న్॥ ఫలకపాణిః॥ ౨-అరిగవాని పేళ్లు, కేడెము గలవాఁడు, A shield-bearer, ढाल-धारी.

పతాకీ వైజయన్తికః।

పతాకీ॥ న్॥ వైజయన్తికః॥ ౨-పడగగలవాని పేళ్లు, టెక్కెముగలవాఁడు, A flag-bearer, झंडा-धारी.

అనుప్లవ స్సహాయ శ్చానుచరో౽భిచర (స్సమాః)॥ ౭౨౮॥

అనుప్లవః - సహాయః-అనుచరః-అభిచరః (పా) అభిసరః॥ ౪ - తోడువచ్చినవాని పేళ్లు, A companion or follower, अनुचर.

పురోగాగ్రేసర ప్రష్ఠాగ్రతస్సర పురస్సరాః। పురోగమః పురోగామీ

పురోగః - అగ్రేసరః-ప్రష్ఠః-అగ్రతస్సరః - పురస్సరః-పురోగమః-పురోగామీ॥ న్॥ ౭ - ముందరనడచువాని పేళ్లు, A leader, नेता.

మన్దగామీతు మ

మన్దగామీ॥ న్॥ మన్థరః॥ ౨ - మెల్లగా

న్థరః॥ ౨౯॥	నడచువానిపేళ్లు, Marching slow, मन्दगामी.
జఙ్ఘాలోఽతిజవ	జఙ్ఘాలః-అతిజవః॥ ౨ - వడిగానడచువాని పేళ్లు, Marching fast, शीघ्रगामी.
(స్తుల్యా) జఙ్ఘాకరిక జాఙ్ఘికా।	జఙ్ఘాకరికః-జాఙ్ఘికః॥ ౨ - దూరముగాఁబోయి యక్కడి వార్తల నెఱింగించుచు బ్రదుకువానిపేళ్లు, A runner or express.
తరస్వీ త్వరితో వేగీ ప్రజవీజవనోజవః॥ ౩౦॥	తరస్వీ॥ న్॥ త్వరితః-వేగీ॥ న్॥ ప్రజవీ॥న్॥ జవనః - జవః॥ ౬ - వేగముగలవాని పేళ్లు, Expeditious.
జయ్యో (యశ్శక్యతే జేతుం)	జయ్యః॥ ౧-యః జేతుం శక్యతే=అవశ్యము గెలువ శక్యమయినవాని పేరు, Conquerable, जेय.
జేయో (జేతవ్యమాత్రకే)।	జేయః॥ ౧ - జేతవ్యమాత్రకే=సామాన్యముగ గెలువఁదగినవాని పేరు, Fit for conquest, जीतने योग्य.
జైత్ర (స్తు) జేతా	జైత్రః-జేతా॥ ఋ॥ ౨-గెలుచువానిపేళ్లు, A conqueror, विजेता.
(యోగచ్ఛత్యలం విద్విషతః ప్రతి॥ ౩౧॥ సో) ఽభ్యమిత్రోఽభ్యమిత్రీయోఽ ప్యభ్యమిత్రీణ (ఇత్యపి)।	అభ్యమిత్ర్యః - అభ్యమిత్రీయః - అభ్యమిత్రీణః॥ ౩-యః=ఎవఁడు, విద్విషతః ప్రతి=శత్రువులనుగుఱించి, అలమ్ = మిక్కిలియు, గచ్ఛతి=యుద్ధమునకుఁబోవుచున్నాఁడో, సః=వానిపేళ్లు, One who ably faces the foe, अभ्यमित्र्य.
ఊర్జస్వల (స్స్యా) దూర్జస్వీ(య ఊర్జోఽతిశయాన్వితః)॥ ౩౨॥ (స్యా)	ఊర్జస్వలః - ఊర్జస్వీ॥ న్॥ ౨ - ఊర్జోఽతిశయాన్వితః=బలాధిక్యముతోఁ గూడినవాని పేళ్లు, Strong; powerful; energetic, बलवान, प्रतापी.

దురస్వా నురసిలో	ఉరస్వాన్ ॥ త్ ॥ ఉరసిలః॥ ౨-ఘనమం ఱొమ్ముగలవానికిని ఱొమ్ముబలముగలా కిని పేళ్లు, Broad-chested, strong, उरसि
రథికో రథిరో రథీ।	రథికః-రథిరః (పా) రథినః-రథీ॥ న్ ॥ రథముమీఁదనుండువాని పేళ్లు, A per riding in a car, रथी.
(కామంగా) మ్యను కామీనో	అనుకామీనః॥ ౧-కామంగామీ=(య దులయందు) యథేష్టముగా పోవువాని One who goes or acts as he li अनुकामीन.
హ్యత్యన్తీన (స్త థాభృశమ్)॥ ౫౩॥	అత్యన్తీనః॥ ౧ - తథాభృశమ్ = మి యుం బోవు స్వభావముగలవాని పేరు, who moves much, अत्यन्तीन.
శూరోవీరశ్చ విక్రా న్తో	శూరః-వీరః-విక్రాన్తః॥ ౩-శూరుని A hero.
జేతాజిష్ణుశ్చజిత్వ రః॥	జేతా॥ ఋ॥ జిష్ణుః-జిత్వరః॥ ౩ - గె స్వభావముగలవాని పేళ్లు, Victorious; to conquer, शूर.
సాంయుగీనో (రణే సాధు)	సాంయుగీనః॥ ౧ - రణే = యుద్ధమున సాధుః = నేర్పరియైనవాని పేరు, Skille war, युद्धकशल.
(శ్శస్త్రాజీవాదయస్త్రి షు)॥ ౫౪॥	శస్త్రాజీవాదయః=శస్త్రాజీవశబ్దము మొ సాంయుగీనశబ్దమువఱకు నన్నిశబ్దములున
ధ్వజినీ వాహినీ సేనా పృతనా ఽనీకినీ చమూః। వరూథినీ	ధ్వజినీ - వాహినీ - సేనా-పృతనా-అ చమూః-వరూథినీ॥ ౭ - చతురంగముల గూడిన సేనపేళ్లు, An army or fo सेना.

బలంసైన్యంచక్రం చానీక (మస్త్రియామ్)॥ ౭౩౫॥

బలమ్-సైన్యమ్-చక్రమ్॥న॥ అనీకమ్॥పున్న॥ ర-గజాది సేనాంగములకును సేనకును పేళ్లు, Part of an army, An army, सेना.

వ్యూహస్తు బలవిన్యాసో

వ్యూహః - బలవిన్యాసః॥ పు॥ ౨ - సేనయొడ్డుటపేళ్లు, Array of troops, व्यूह.

(భేదా) దణ్డాదయో (యుధి)।

యుధి=యుద్ధకాలమునఁ జేయఁబడు, దణ్డాదయః=దండభోగమండలాసంహతములు మొదలయినవి, భేదాః=వ్యూహభేదములు. బలము నడ్డముగా నిలుపుట దండము, In line, ఒకటికి వెనుక నొకటి నిలుపుట భోగము, In column. గుండ్రముగా నిలుపుట మండలము, In a circle. వేఱు వేఱుగా నిలుపుట అసంహతము, In seperate order. Different forms of a ray, व्यूह भेद.

ప్రత్యాసారో (వ్యూహపార్ష్ణిః)

ప్రత్యాసారః॥ పు॥ ౧ - వ్యూహపార్ష్ణిః=వ్యూహమునకు వెనుకనుండు సేనపేరు, The rear, प्रत्यासार.

(సైన్యపృష్ఠే)ప్రతిగ్రహః॥ ౭౩౬॥

ప్రతిగ్రహః॥ పు॥ ౧-సైన్యపృష్ఠే=సేనకు వెనుక నన్నూఱువిండ్లపట్టున నుండు ప్రత్యేకమైన సేనపేరు, Reserve, प्रतिग्रह.

(ఏకేభైకరథత్ర్యశ్వా) పత్తిః (పఞ్చపదాతికా)।

పత్తిః॥ స్త్రీ॥ ౧-ఏకేభైకరథత్ర్యశ్వా=ఒక యేనుఁగు నొకరథమును మూఁడుగుఱ్ఱములును గలిగి, పఞ్చపదాతికా=ఐదుగురు కాలిబంట్లును గల సేనపేరు, A platoon, चतुरंगिणी सेना.

(పత్త్యఙ్గై స్త్రిగుణై స్సర్వైః క్రమా

పత్త్యఙ్గైః=పత్త్యవయవములయిన, యథోత్తరమ్ = ఉత్తరోత్తరమును, త్రిగుణైః =

దాఖ్యా యథోత్తరమ్)॥ ౫౩౭॥ సేనాముఖం గుల్మగణౌ వాహినీ పృతనా చమూః। అనీకినీ

ముమ్మడింపఁబడిన, సర్వైః=సమస్తములయిన, గజ రథ తురగ పదాతులతోఁ గూడియున్న యేడుసేనలకు, క్రమాత్=వరుసగా, సేనాముఖము మొదలయిన యేడును, ఆఖ్యాః=పేళ్లు, అనఁగా, 3 పత్తులు = సేనాముఖము, 3 సేనాముఖములు=గుల్మము, 3 గుల్మములు=గణము, 3 గణములు=వాహిని, 3 వాహినులు=పృతన, 3 పృతనలు=చమువు, 3 చమువులు=అనీకిని అని యర్థము. సేనాముఖమ్॥ న॥ గుల్మః - గణః॥ పు॥ వాహినీ - పృతనా - చమూః-అనీకినీ॥ స్త్రీ॥

(దశానీకి) న్యక్షౌహిణ్యౌ

అక్షౌహిణీ॥ స్త్రీ॥ ౧-దశ=పది, అనీకిన్యః=అనీకినులుగూడినపేరు, అనగా ౨౧౮౭౦ ఏనుఁగులు, అన్నిరథములు, ౬౫౬౧౦ గుఱ్ఱములు, ౧౦౯౩౫౦ కాలిబంట్లును గల సేన పేరు, అక్షౌహిణి, A complete army.

(థ) సంపది॥ ౫౩౮॥ సంపత్తిః(శ్రీ)(శ్చ)లక్ష్మీశ్చ

సంపత్॥ ద్॥ సంపత్తిః-(శ్రీః-లక్ష్మీః॥ స్త్రీ॥ ౪-సంపదపేళ్లు, Success or prosperity, संपत्ति.

విపత్త్యాంవిపదాపదా।

విపత్తిః-విపత్॥ ద్॥ ఆపత్॥ ద్, స్త్రీ॥ 3-ఆపదపేళ్లు, Adversity; poverty, विपत्ति.

ఆయుధం (తు) ప్రహరణం శస్త్రమస్త్ర

ఆయుధమ్ - ప్రహరణమ్ - శస్త్రమ్ - అస్త్రమ్॥ న॥ ౪-ఆయుధము పేళ్లు, A weapon, हथियार.

(మథా స్త్రియామ్)॥ ౫౩౯॥ ధను శ్చాపౌ

ధనుః॥ స్, న॥ (పా) ధనుః॥ ఉ, పు॥ (పా) ధనూః॥ స్త్రీ॥ చాపః॥ ప్న॥ ధన్వ॥ న్॥ శరాస

శరాసన కోదణ్డ
ర్ముకమ్। ఇష్వాసో

నమ్-కోదణ్డమ్-కార్ముకమ్॥ న॥ ఇష్వాసః॥ పు॥ ౭-వింటి పేళ్లు, A bow, धनु.

(ఽపృథకర్ణస్య)
పృష్ఠం (శరాస
। ౫౮౦॥

కాలపృష్ఠమ్॥ న॥ ౧ - కర్ణస్య = కర్ణుని యొక్క, శరాసనమ్=వింటిపేరు, The bow of Karna, कर्ण का शरासन.

కపిధ్వజస్య) గాణ్డీ
ణ్డివౌ (పున్నపుం
।

గాణ్డీవః-గాణ్డివః॥ పు॥ ౨ - కపిధ్వజస్య = అర్జునునియొక్క, శరాసనమ్ = వింటిపేరు, गाण्डीव.

ోటి రస్యా) టనీ

కోటిః-అటనీ (పా) అటనిః॥ స్త్రీ॥ ౨-అస్య = ఈ వింటికొప్పుపేరు, Notched extremity of a bow, अटनी.

ోధా తలం (జ్యా
వారణే)॥ ౫౮౧॥

గోధా॥ స్త్రీ॥ తలమ్॥ న॥ ౨ - జ్యాఘాతవారణే = వింటినారిదెబ్బ తప్పించుటకై చేతం గట్టుకొను తోలుపేళ్లు, Leathern fence for the arm.

ల_స్తక (స్తుధను
ం)

లస్తకః॥ పు॥ ౧ - ధనుర్మధ్యమ్ = వింటి నడుముపేరు, Middle of the bow, धनु का मध्य भाग.

ూర్వీ జ్యా శిఞ్జినీ
।

మౌర్వీ - జ్యా - శిఞ్జినీ॥ స్త్రీ॥ గుణః॥ పు॥ ౪- వింటినారిపేళ్లు, The bow-string, गुण.

స్యా) త్ప్రత్యా
ాలీఢ (మిత్యా
ౕ పఞ్చకమ్)॥
౫౮౨॥

ప్రత్యాలీఢమ్-ఆలీఢమ్॥న॥ ౨ ను, ఇత్యాది అన్నందుచేత, సమపదమ్, విశాఖమ్, మణ్డలమ్॥ న॥ 3 ను, స్థానపఞ్చకమ్ = ఈ ౫ ను అయిదువిధములైన విలుకాండ్ర నిలుకడపేళ్లు. ఎడమకాలు ముందరికి చాచి నిలుచుట ప్రత్యాలీఢము. కుడికాలు ముందరికి చాచి నిలుచుట యాలీఢము, రెండుకాళ్లు సమముగా

	నిలుచుట సమపదము. రెండుకాళ్ల నడుమ జానెడు ఎడముగలిగి నిలుచుట విశాఖము. రెండుకాళ్లను మండలాకారముగ నిలుచుట మండలము, Five attitudes in shooting.
లక్ష్యంలక్షంశరవ్యం (చ)	లక్ష్యమ్-లక్షమ్-శరవ్యమ్॥న॥3-గుఱిపేళ్లు, A butt or mark, लक्ष्य, निशान.
శరాభ్యాస ఉపాసనమ్॥	శరాభ్యాసః॥ పు॥ ఉపాసనమ్॥ న॥ ౨-విలువిద్య నేర్చుకొనుట పేళ్లు, Archery, धनुर्विद्या.
పృషత్క బాణ విశిఖా అజిహ్మగ ఖగాశుగాః॥ ౫౮౩॥ కలమ్బమార్గణ శరాః పత్త్రి రోపఇషు (ర్ద్వయోః)।	పృషత్కః - బాణః - విశిఖః-అజిహ్మగః-ఖగః-ఆశుగః-కలమ్బః-మార్గణః-శరః (పా॰) సరః - పత్త్రి॥ న్॥ రోపః॥ పు॥ ఇషుః॥ ప్స॥ ౧౨ - అమ్ముపేళ్లు, An arrow, शर, बाण, तीर.
ప్రక్ష్వేడనా (స్తు) నారాచాః	ప్రక్ష్వేడనః-నారాచః॥ పు॥ ౨-నారసము పేళ్లు, An iron arrow, लोहे का शर.
పక్షో వాజ (స్త్రిషూత్తరే)॥ ౫౮౪॥	పక్షః - వాజః॥ పు॥ ౨ - గఱుల పేళ్లు, ఱెక్కలు, Feathers of an arrow. ముందు చెప్పఁగల నిరస్తదిగ్ధలిప్తకశబ్దములు 3 త్రి॥ शर के पंख.
నిరస్తః (ప్రహితే బాణే)	నిరస్తః॥ ౧ - ప్రహితే = వేయఁబడిన, బాణే= బాణముపేరు, Shot, as an arrow, छोडा हुआ तीर.
(విషాక్తే) దిగ్ధలిప్తకౌ।	దిగ్ధః-లిప్తకః॥ ౨ - విషాక్తే=విషముచేతఁ బూయఁబడిన బాణము పేళ్లు, Poisoned arrow, विषबुझे तीर.

తూణోపాసఙ్గతూణీరనిషఙ్గా ఇషుధి(ర్ద్వయోః)॥ ౫౮౫॥ తూణ్యాం	తూణః-ఉపాసఙ్గః-తూణీరః-నిషఙ్గః॥ పు॥ ఇషుధిః॥ ప్న॥ తూణీ॥ స్త్రీ॥ ౬-అమ్ములపొది పేళ్లు, A quiver, तरकस.
ఖడ్గే(తు) నిస్త్రింశచన్ద్రహాసాసిరిష్టయః। కౌక్షేయకో మణ్డలాగ్రః కరవాలః (కృపాణవత్)॥ ౫౮౬॥	ఖడ్గః-నిస్త్రింశః-చన్ద్రహాసః-అసిః-రిష్టిః-కౌక్షేయకః-మణ్డలాగ్రః-కరవాలః (పా) కరపాలః-కృపాణః॥పు॥ ౯-ఖడ్గము పేళ్లు, పెద్దకత్తి, A scimitar, तलवार.
త్సరుః (ఖడ్గాదిముష్టౌ స్యాత్)	త్సరుః॥ పు॥ ౧ - ఖడ్గాదిముష్టౌ = ఖడ్గము జముదాడి మొదలయిన యాయుధముల పిడి పేరు, పరుంజు, A hilt or handle, मूँठ.
మేఖలా (తన్నిబన్ధనమ్)।	మేఖలా॥ స్త్రీ॥ ౧-తన్నిబన్ధనం = ఆ యాయుధము జాఱకుండ మణికట్టునఁ గట్టు కట్టుపేరు, A sword knot, करधनी.
ఫలకో (ఽస్త్రీ) ఫలం చర్మ	ఫలకః॥ప్న॥ ఫలమ్-చర్మ॥న్,న॥ ౩-అరిగ పేళ్లు, కేడెము, A shield, ढाल.
సంగ్రాహో (ముష్టిరస్య యః)॥ ౫౮౭॥	సంగ్రాహః॥ పు॥ ౧ - అస్య యః ముష్టిః= ఈ యరిగపట్టు పిడిపేరు, The grip of a shield, ढाल की मूँठ ; संग्राह.
ద్రుఘణో ముద్గరఘనౌ	ద్రుఘణః-ముద్గరః-ఘనః॥ పు॥ ౩ - ఇనుపగుదిపేరు, A mallet, मुँगरी.
(స్యా) దీలీ కరవాలికా।	ఈలీ (పా) ఈలిః - కరవాలికా (పా) కరపాలికా॥ స్త్రీ॥ ౪-తులువకత్తిపేళ్లు, A short sword, कटार.
భిన్దిపాలస్సృగ	భిన్దిపాలః (పా) భిణ్డిపాలః - సృగః॥ పు॥

(స్తు) ల్యా

౨-హస్తగ్రహణమైన విడిపివాటుగుదియపేళ్లు, A short arrow.

పరిఘః పరిఘాతనః॥ ౫౮౮॥

పరిఘః - పరిఘాతనః॥ పు॥ ౨ - ఇనుపకట్లగుదియపేళ్లు, A bludgeon, लाठी

(ద్వయోః) కుఠార స్స్వధితిః పరశు (శ్చ) పరశ్వధః।

కుఠారః॥ పు॥ స్వధితిః-పరశుః-పరశ్వధః॥ పు॥ ౪-గండ్రగొడ్డలిపేళ్లు, An axe, फरसा.

(స్యా) చ్ఛస్త్రీ చాసిపుత్రీ (చ) చ్ఛురికా చాసిధేనుకా॥ ౫౮౯॥

శస్త్రీ - అసిపుత్త్రీ - ఛురికా-అసిధేనుకా॥ సీ॥ ౪ - సురియకత్తిపేళ్లు, చూరకత్తి, A knife, चाकू.

(వాపుంసి) శల్యం శఙ్కు (ర్నా)

శల్యమ్॥ న॥ శఙ్కుః॥ పు॥ ౨-వసిపేళ్లు, సెలకట్టె, A javelin, the pointed end of an arrow, शर की अनी.

సర్వలాతోమరో (౽స్త్రియామ్)।

సర్వలా (పా) శర్వలా॥ సీ॥ తోమరః॥ న॥ ౨ - నేజాపేళ్లు, చిల్లకోల, An iron crow, तोमर.

ప్రాస (స్తు) కున్తః

ప్రాసః-కున్తః॥ పు॥ ౨- ఈటెపేళ్లు, బల్లెము, A bearded dart, भाला.

కోణ(స్తుస్త్రియః) పాళ్యశ్రికోటయః॥ ౫౯౦॥

కోణః॥ పు॥ పాళిః-అశ్రిః-కోటిః॥ సీ॥ ౪- అంచుపేళ్లు, కొన, Sharp edge of a sword, तलवार की धार.

సర్వాభిసార స్సర్వౌఘ స్సర్వసన్నహనా (ర్థకః)।

సర్వాభిసారః-సర్వౌఘః-సర్వసన్నహనః॥ పు॥ ౩ - సకలసేనయు యుద్ధమునకు నాయత్తపడుట పేళ్లు, Assembling of a complete army, युद्धसन्नाह.

లోహాభిసారో౽(స్త్ర)భృతాం రాజ్ఞాం

లోహాభిసారః॥ పు॥ ౧-యుద్ధప్రయాణాదులయందు, అస్త్రభృతామ్ = ఆయుధమును

నీరాజనావిధిః)॥ ౨౫౧॥	ధరించిన, రాజ్ఞామ్=రాజులయొక్క, నీరాజనావిధిః = ఆయుధముల నివాళింపు పేరు, Lustration of arms, शस्त्र प्रदर्शन.
(యత్సేన యాఽభిగమన మరాంత) దభిషేణనమ్।	అభిషేణనమ్॥ న॥ ౧-సేనయా=సేనతో, అరౌ=పగవానికి, అభిగమనంయత్ తత్=ఎదురుగాఁబోవుటపేరు, March to repel an army, शत्रु पर चढाई.
యాత్రావ్రజ్యాఽభినిర్యాణం ప్రస్థానం గమనం గమః॥౨౫౨॥	యాత్రా - వ్రజ్యా॥ స్త్రీ॥ అభినిర్యాణమ్-ప్రస్థానమ్ - గమనమ్॥ న॥ గమః॥ పు॥ ౬ - గెలువనిశ్చయించిన రాజులయొక్క పయనము పేళ్లు, March of an assailant, युद्ध यात्रा.
(స్యా) దాసారః ప్రసరణం	ఆసారః॥ పు॥ ప్రసరణమ్॥ న॥ (పా) ప్రసరణీ॥ స్త్రీ॥ ౨-అంతట సేనవ్యాపించుట పేళ్లు, Surrounding a foe, घेरा.
ప్రచక్రం (చలితార్థకమ్)।	ప్రచక్రమ్॥ ౧-చలితమ్=కదలినసేనపేరు, ఇది అమరమాలోక్తిచేత An army in motion, सेना का चलन.
(అహితాన్ప్రత్యభీతస్య రణే యాన) మభిక్రమః॥ ౨౫౩॥	అభిక్రమః (పా) అతిక్రమః॥ పు॥ ౧-అహితాన్ ప్రతి = శత్రువులనుగూర్చి, అభీతస్య = భయములేని పురుషునియొక్క, రణే=యుద్ధవిషయమై, యానమ్ = పోవుటపేరు, A gallant attack, धावा.
వైతాళికా బోధకరాః	వైతాళికః-బోధకరః॥ పు॥ ౨ - వేకువను రాజుల మేలుకొలుపు పాఠకుల పేళ్లు, Minstrels that awaken kings at dawn, वैतालिक.
చాక్రికా ఘాణ్టికా	చాక్రికః-ఘాణ్టికః॥ పు॥ ౨-అనేకులుగాఁ

(ర్థకాః)। | గూడి స్తోత్రముచేయువారిపేళ్లు, Bards in throngs, who chant in chorus, भाट. ఘంటావాద్యముచేత నిద్రమేలుకొలుపువారి పేళ్లని కొందఱు.

(స్యు) ర్మాగధాస్తు మగధా | మాగధః - మగధః (పా) మధుకః॥ పు॥ ౨-వంశావళిని జదువువారిపేళ్లు, A bard by birth, मागध.

వన్దినః స్తుతిపాఠకాః॥ ౫౫౮॥ | వన్దీ॥ న్॥ స్తుతిపాఠకః॥ పు॥ ౨-పరాక్రమాదులను స్తుతించువారిపేళ్లు, A panegyrist, वन्दी.

సంశప్తకా (స్తు సమయాత్సంగ్రామా దనివర్తినః)। | సంశప్తకః॥పు॥ ౧-సమయాత్ =ఒట్టుబెట్టుకొనుటవలన, సంగ్రామాత్ =యుద్ధమునుండి, అనివర్తినః = మరలనివారిపేరు, Chosen soldiers sworn not to recede, चुने हुए वीर.

రేణు (ర్ద్వయోః స్త్రియాం) ధూలిః పాంసు (ర్నా నద్వయో) రజః॥ ౫౫౯॥ చూర్ణే క్షోద | రేణుః॥ ప్ర॥ ధూలిః॥ సీ॥ పాంసుః (పా) పాంశుః॥ పు॥ రజః॥ స్, న॥ ౪ - ధూళిపేళ్లు, Dust, धूल. చూర్ణః॥ ప్న॥ క్షోదః॥ పు॥ ౨-ఒకవస్తువును గొట్టిన పొడిపేళ్లు, Powder. మొరముతోఁ గూడిన ధూళిపేళ్లని కొందఱందురు. ఈ ౬ ను ధూళిపేళ్లని కొందఱు.

స్సముత్పిఞ్జ పిఞ్జలౌ (భృశమాకులే)। | సముత్పిఞ్జః - పిఞ్జలః॥ పు॥ ౨-భృశమ్= మిక్కిలి. ఆకులే కలఁగిన సేన మొదలయిన వస్తువుపేళ్లు, An army &c. in great disorder, गड़बड़.

పతాకా వైజయన్తీ | పతాకా - వైజయన్తీ॥ సీ॥ కేతనమ్॥ న॥

(స్యా) త్కేతనం ధ్వజ (మస్త్రియామ్)॥ ౯౯౬॥

ధ్వజమ్॥ పు॥ ౨-టెక్కెముపేళ్లు, A flag or banner, झंडा.

(సా) వీరాశంసనం (యుద్ధభూమి ర్యాఽతి భయప్రదా)।

వీరాశంసనమ్॥ న॥ ౧ - అతిభయప్రదా = మిక్కిలి భయంకరమైన, యా = ఏ యుద్ధభూమి కలదో, సా = ఆ యుద్ధభూమిపేరు, The post of danger, भयप्रद युद्धभूमि.

(అహంపూర్వమహం పూర్వమి)త్యహం పూర్వికా(క్రియా)॥ ౯౯౭॥

అహంపూర్వికా॥ సీ॥ ౧-అహంపూర్వమ్ = నేను ముందుచేసెద, అహంపూర్వమ్ = నేను ముందుచేసెదనని ముందు చొచ్చు, క్రియా = క్రియపేరు, Emulation for precedence.

ఆహోపురుషికా (దర్పా ద్యాస్యా త్సంభావనాత్మని)।

ఆహోపురుషికా॥ సీ॥ ౧-దర్పాత్ = గర్వమువలన, ఆత్మని = తనయందు, సంభావనా = అడ్డములేని సామర్థ్యముగలదనితలంచుటపేరు, Self-exultation, अहंभाव.

అహమహమికా (తు సా స్యా త్పరస్పరం యోభవ త్యహంకారః)॥ ౯౯౮॥

అహమహమికా॥ సీ॥ ౧-పరస్పరమ్ = నేనె సమర్థుఁడను, నేనె సమర్థుఁడనని వీరులకొకరికొకరికి, యః అహంకారః = ఏ యహంకారము, గలదో, సా = దానిపేరు, Military vaunting, अहंकार.

ద్రవిణం తరస్సహో బల శౌర్యాణి స్థామ శుష్మం చ। శక్తిః పరాక్రమః ప్రాణో

ద్రవిణమ్-తరః॥ న॥ సహః॥ న॥ బలమ్-శౌర్యమ్-స్థామ॥ న॥ శుష్మమ్॥ న॥ శక్తిః॥ సీ॥ పరాక్రమః - ప్రాణః॥ పు॥ ౧౦ - బలిమిపేళ్లు, Strength, bravery, पराक्रम.

విక్రమ స్త్వతిశక్తి

విక్రమః॥ పు॥ అతిశక్తితా॥ సీ॥ ౨ - అధిక

తా॥　　　　　౧౦౫॥

వీరపాణం (తు య
త్పానం వృత్తే భావి
నివా రణే)।

మైన బలిమిపేళ్లు, Heroic valour, Extraordinary prowess, विक्रम.

వీరపాణమ్॥ న॥ ౧ - రణే = యుద్ధము, వృత్తేవా = నడచియుండఁగానయిన, భావినివా=నడవఁబోవుచునుండఁగానయిన, పానమ్=వీరులు చేయు మద్యపానముపేరు, Drink of warriors, वीर सुरापान.

యుద్ధమాయోధ
నంజన్యం ప్రధనం
ప్రవిదారణమ్॥ ౧౦౬॥
మృధమాస్కన్దనం స
ఙ్ఖ్యం సమీకం సాంప
రాయికమ్। (అస్త్రి
యాం) సమరానీక
రణాః కలహ విగ్ర
హాః॥ ౧౦౭॥ సంప్ర
హారాభిసంపాతకలి
సంస్ఫోట సంయుగాః।
అభ్యామర్ద సమాఘా
త సంగ్రామా భ్యాగ
మా ఉహవాః॥
౧౦౮॥ సముదాయః
(స్త్రియ) స్సంయ త్స
మి త్యాజిసమిద్యుధః।

యుద్ధమ్-ఆయోధనమ్-జన్యమ్-ప్రధనమ్-ప్రవిదారణమ్ - మృధమ్ - ఆస్కన్దనమ్ - సఙ్ఖ్యమ్ - సమీకమ్ - సాంపరాయికమ్ (పా) సంపరాయికమ్॥ న॥ సమరః - అనీకః - రణః॥ ప్న॥ కలహః-విగ్రహః-సంప్రహారః-అభిసంపాతః-కలిః-సంస్ఫోటః-సంయుగః-అభ్యామర్దః - సమాఘాతః - సంగ్రామః - అభ్యాగమః-ఆహవః - సముదాయః॥ పు॥ సంయత్ - సమితిః - ఆజిః - సమిత్॥ త్॥ యుత్॥ ధ్, సీ॥ ౩౧ - యుద్ధముపేళ్లు. సంయచ్ఛబ్దమును ఆజిశబ్దమును పుల్లింగములును గలవు, War, battle, combat, युद्ध.

నియుద్ధం బాహు
యుద్ధే (ఉభ)

నియుద్ధమ్-బాహుయుద్ధమ్॥ న॥ ౨ - భుజయుద్ధము పేళ్లు, పెనఁగులాడుట, Close fight, struggle, घोर युद्ध.

తుములం (రణసంకులే)॥ ౫౬౩॥	తుములమ్॥ న॥ ౧ – రణసంకులే = రెండు సేనలు దొమ్మిగాఁ దాఁకుట పేరు, దొమ్మి యుద్ధమును, A confused combat, तुमुल युद्ध.
క్ష్వేడా (తు)సింహనాద (స్స్యాత్)	క్ష్వేడా (పా) క్ష్వేళా॥ సీ॥ సింహనాదః॥ పు॥ ౨ – శత్రువును భంగపెట్టుటకై చేయఁబడు బొబ్బరింత పేళ్లు, War-whoop, सिंहनाद.
(కరిణాం) ఘటనాఘటా।	ఘటనా–ఘటా॥ సీ॥ ౨–ఏనుఁగులయొక్క గుంపు పేళ్లు, Troop of elephants, हाथियों का झुंड.
క్రన్దనం యోధసంరావో	క్రన్దనమ్॥ న॥ యోధసంరావః॥ పు॥ ౨–యుద్ధమున భటుల మ్రోఁత పేళ్లు, వీరాలాపములని కొందఱు, Mutual denance of combatants, क्रन्दन.
బృంహితం కరిగర్జితమ్॥ ౫౬౪॥	బృంహితమ్॥ న॥ కరిగర్జితమ్॥ న॥ ౨ – ఏనుఁగుల మ్రోఁత పేళ్లు, Roaring of elephants, हाथियों का चिघाडना.
విస్ఫారో (ధనుషః స్వానః)	విస్ఫారః॥ ౧ – ధనుషః = వింటియొక్క, స్వానః = మ్రోఁత పేరు, Twang of a bow, धनुष्टंकार.
పటహోఽడమ్బరౌ (సమౌ)।	పటహః–ఆడమ్బరః॥ పు॥ ౨–యుద్ధమునందలి సంరంభము పేళ్లు, యుద్ధమునందలి నిస్సాణపు మ్రోఁత యని కొందఱు, Drum used in battle, भरी.
ప్రసభం (తు)బలాత్కారో హఠో	ప్రసభమ్॥ న॥ బలాత్కారః – హఠః॥ పు॥ ౩–బలాత్కారము పేళ్లు, Violence, force, बलात्कार.

(ఉఛ)స్ఖలితంఛలమ్)॥ ౫౬౫॥	స్ఖలితమ్ - ఛలమ్॥ న॥ ౨ - యుద్ధమున మర్యాదతప్పుటపేళ్లు, Fraud; stratagem; circumvention, छल.
అజన్యం (క్లీబ) ఉత్పాత ఉపసర్గ (స్స మంత్రయమ్)।	అజన్యమ్॥ న॥ ఉత్పాతః - ఉపసర్గః॥ పు॥ ౩ - ఉత్పాతము పేళ్లు, A portent, any unusual phenomenon boding calamity, उत्पात,
మూర్ఛా (తు) కశ్మలంమోహోఽ	మూర్ఛా॥ స్త్రీ॥ కశ్మలమ్॥ న॥ మోహః॥ పు॥ ౩ - సొమ్మసిలుట పేళ్లు, మెయిమఱచుట, Fainting, मूर्छा.
ప్యవమర్ద(స్తు)పీడనమ్॥ ౫౬౬॥	అవమర్దః॥ పు॥ పీడనమ్॥ న॥ ౨-పరచక్రముచేతనైన దేశముయొక్క రాయిడిపేళ్లు, ఒరసికొనుట, Devastation, पीडन.
అభ్యవస్కన్దనం త్వభ్యాసాదనం	అభ్యవస్కన్దనమ్ - అభ్యాసాదనమ్॥ న॥ ౨-మోసముచేఁ బరచక్రము నాక్రమించుట పేళ్లు, దోఁపుడు, Striking to disable the foe, assault.
విజయో జయః।	విజయః - జయః॥ పు॥ ౨ - గెలుపుపేళ్లు, Victory, विजय.
వైరశుద్ధిః ప్రతీకారో వైరనిర్యాతనం (చసా)॥ ౫౬౭॥	వైరశుద్ధిః॥ స్త్రీ॥ ప్రతీకారః॥ పు॥ వైరనిర్యాతనమ్॥ న॥ ౩ - పగదీర్చికొనుట పేళ్లు, Revenge, प्रतीकार.
ప్రద్రావోద్ద్రావ సంద్రావ సందావా విద్రవోద్రవః। అపక్రమోఽపయానం (చ)	ప్రద్రావః - ఉద్ద్రావః-సంద్రావః-సందావః-విద్రవః-ద్రవః - అపక్రమః॥ పు॥ అపయానమ్॥ న॥ ౮ - పాఱిపోవుట పేళ్లు, Flight; retreat, हटाव, पलटाव.
(రణేభఙ్గః) పరా	పరాజయః॥ పు॥ ౧-రణే=యుద్ధమునందలి,

జయః॥ ౫౬౮॥	భఙ్గః=ఓటమిపేరు, ఓడుట, Defeat, **पराजय, हार.**
పరాజిత పరాభూతౌ	పరాజితః-పరాభూతః॥ త్రి॥ ౨-ఓడినవాని పేళ్లు, Defeated; vanquished, **पराजित.**
(త్రిషు) నష్టతిరోహితౌ।	నష్టః-తిరోహితః॥ త్రి॥ ౨ - ఓడి దాఁగిన వానిపేళ్లు, Missing; having disappeared, **गायब.**
ప్రమాపణం నిబర్హణం నికారణం నిశారణమ్॥ ౫౬౯॥ ప్రవాసనం పరాసనం నిషూదనం నిహింసనమ్। నిర్వాపణం సంజ్ఞపనం నిర్గ్రన్థన మపాసనమ్॥ నిస్తర్హణం నిహననం క్షణనం పరివర్జనమ్। నిర్వాసనం విశసనం మారణం ప్రతిఘాతనమ్॥ ఉద్వాసన ప్రమథన క్రథనోజ్జాసనానిచ। ఆలమ్భపిఞ్జ విశర ఘాతోన్మాథ వధా (అపి॥ ౫౭౦॥ స్యాత్)	ప్రమాపణమ్ - నిబర్హణమ్-నికారణమ్ - నిశారణమ్ (పా) విశారణమ్ - ప్రవాసనమ్ - పరాసనమ్ - నిషూదనమ్-నిహింసనమ్-నిర్వాపణమ్ - సంజ్ఞపనమ్-నిర్గ్రన్థనమ్-అపాసనమ్-నిస్తర్హణమ్-నిహననమ్-క్షణనమ్-పరివర్జనమ్-నిర్వాసనమ్-విశసనమ్-మారణమ్ - ప్రతిఘాతనమ్- ఉద్వాసనమ్ - ప్రమథనమ్ - క్రథనమ్ - ఉజ్జాసనమ్॥న॥ ఆలమ్భః-పిఞ్జః-విశరః-ఘాతః-ఉన్మాథః (పా) ఉన్మంథః-వధః॥ పు॥ ఈ 30 యు చంపుట పేళ్లు, Slaughter; killing; destroying, **वध, घात, नाश.**
పఞ్చతా కాలధర్మో దిష్టాన్తః ప్రలయో	పఞ్చతా॥సీ॥ (పా) పఞ్చత్వమ్-కాలధర్మః-దిష్టాన్తః - ప్రలయః - అత్యయః-అన్తః-నాశః॥

ఽత్యయః। అన్తో నాశో (ద్వయో) ర్మృత్యుర్మరణం నిధనో౽ (స్త్రియామ్)॥ ౫౭౩॥	పు॥ మృత్యుః॥ పు॥ మరణమ్॥ న॥ నిధనః॥ పు॥ ౧౦-చావుపేళ్లు, Death, मृत्यु, मौत.
పరాసు ప్రాప్తపఞ్చత్వ పరేత ప్రేత సంస్థితాః। మృత ప్రమీతౌ (త్రిష్వేతే)	పరాసుః - ప్రాప్తపఞ్చత్వః-పరేతః-ప్రేతః-సంస్థితః - మృతః -ప్రమీతః॥ త్రి॥ ౭-చచ్చినవానిపేళ్లు, Dead, perished, मृतक.
చితా చిత్యా చితిః (స్త్రియామ్)॥ ౫౭౪॥	చితా - చిత్యా - చితిః॥ స్త్రీ॥ ౩-సొదపేళ్లు, A funeral pile, चिता.
కబన్ధో (౽స్త్రీ క్రియాయుక్త మపమూర్ధకలేబరమ్)।	కబన్ధః॥ పు॥ ౧-క్రియాయుక్తమ్=నర్తనక్రియతోఁ గూడిన, అపమూర్ధకలేబరమ్ = తలపోయినశరీరముపేరు, A headless trunk retaining life, धड़.
శ్మశానం (స్యా) త్పితృవనం	శ్మశానమ్-పితృవనమ్॥ న॥ ౨-శ్మశానముపేళ్లు. ఒలికిమిట్ట, Cemetery; cremation ground, श्मशान.
కుణపశ్శవ (మస్త్రియామ్)॥ ౫౭౫॥	కుణపః॥ పు॥ శవమ్॥ పు॥ ౨-పీనుఁగుపేళ్లు, Corpse, लाश.
ప్రగ్రహో పగ్రహౌ బన్ద్యాం	ప్రగ్రహః-ఉపగ్రహః॥ పు॥ బన్దీ॥ స్త్రీ॥ ౩-చెఱసాలనున్న మనుష్యాదుల పేళ్లు, A prisoner, a man or beast confined, कैदी.
కారా (స్యా) ద్బన్ధనాలయే।	కారా॥ స్త్రీ॥ బన్ధనాలయః॥ పు॥ ౨ - చెఱసాలపేళ్లు, A prison or jail, कैद.
(పుంసి భూ)మ్న్యసు	అసవః॥ ఉ, బ॥ ప్రాణాః॥ అ, బ, పు॥ ౨-

సవః ప్రాణా(శ్చైవం)	ప్రాణములపేళ్లు, Inspiration and respiration of five sorts, उच्छ्वास, प्रश्वास.
జీవోఽసుధారణమ్॥ ౫౭౬॥	జీవః॥ పు॥ అసుధారణమ్॥ న॥ ౨- ప్రాణముల ధరించుటపేళ్లు, Life, जीव, प्राण.
ఆయుర్జీవితకాలో (నా)	ఆయుః॥ స్, న॥ జీవితకాలః॥ పు॥ ౨- ఆయుస్సుపేళ్లు, బ్రతికియుండుకాలము, Age; duration of life, उम्र, आयु.
జీవాతుర్జీవనౌషధమ్।	జీవాతుః॥ పు॥ జీవనౌషధమ్॥ న॥ ౨-బ్రతికించు మందుపేళ్లు, A drug to revive the dead, दवा
ఇతి క్షత్రియవర్గః	క్షత్రియులతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

ఊరవ్యా ఊరుజా అర్యా వైశ్యా భూమిస్పృశో విశః॥ ౫౭౭॥	ఊరవ్యః-ఊరుజః-అర్యః-వైశ్యః-భూమిస్పృక్॥ శ్॥ విట్॥ పు॥ ౬ - వైశ్యులపేళ్లు, A man of the agricultural or mercantile tribe, वैश्य.
ఆజీవో జీవికా వార్తా వృత్తిర్వర్తన జీవనే।	ఆజీవః॥ పు॥ జీవికా-వార్తా-వృత్తిః॥ స్త్రీ॥ వర్తనమ్-జీవనమ్॥ న॥ ౬ - సామాన్యముగా జీవనోపాయముపేళ్లు, బ్రతుకు, Livelihood; profession, वृत्ति, धंधा.
(స్త్రియాం) కృషిః పాశుపాల్యం వాణిజ్యం (చేతి వృత్తయః)॥ ౫౭౮॥	కృషిః॥ స్త్రీ॥ దున్ని పైరుపెట్టుట, Agriculture, खेती. పాశుపాల్యమ్॥ న॥ గోమహిష్యాదులను పాలించుట, Pasture, पशुपालन. వాణిజ్యమ్॥ న॥ బేరమాడుట, Merchandise, व्यापार. ఇతి = ఈ 3 ను, వృత్తయః = ప్రత్యేకముగా వైశ్యవృత్తులపేళ్లు.

సేవాశ్వవృత్తి	సేవా-శ్వవృత్తిః॥ స్త్రీ॥ ౨ - కొలువుగొలుచుట పేళ్లు, శూద్రవృత్తి, Service, सेवा.
రనృతం కృషి	అనృతమ్॥ న॥ కృషిః॥ స్త్రీ॥ ౨-దున్ని పైరు పెట్టుట పేళ్లు, Husbandry; agriculture कृषि, खेती.
(రుఞ్ఛశిలం) త్వృతమ్।	ఋతమ్॥ న॥ ౧ -ఉఞ్ఛశిలమ్ =(ఊరులలోఁ బడియున్న గింజల నేఱుకొని బ్రతుకుట ఉంఛము, Gathering of grains, మళ్లలోఁబడిన వెన్నులు దెచ్చుకొని బ్రతుకుట శిలము, Gleaning ends of corn.) ఈ రెంటికిని పేరు.
(ద్వేయాచితాయాచితయో ర్యథాసంఖ్యం) మృతామృతే॥ ౫౭౯॥	మృతమ్॥ Alms solicited, అమృతమ్॥ న॥ Alms unsolicited, ద్వే=౨ను, యథాసంఖ్యమ్ = వరుసగా, యాచితాయాచితయోః = ఒకరినడిగి బ్రతుకుటకును నొకరి నడుగక బ్రతుకుటకును పేళ్లు.
సత్యానృతం (వణిగ్భావః)	సత్యానృతమ్॥ న॥ ౧ - వణిగ్భావః = బేరమాడుట, క్రయవిక్రయాది వ్యాపారము పేరు, Traffic, commerce, क्रय विक्रय.
(స్యా) దృణంపర్యుదఞ్చనమ్। ఉద్ధారోఽ	ఋణమ్-పర్యుదఞ్చనమ్॥ న॥ ఉద్ధారః॥ పు॥ 3-అప్పు పేళ్లు, Debt, ऋण.
ర్థప్రయోగస్తు కుసీదం వృద్ధిజీవికా॥ ౫౮౦॥	అర్థప్రయోగః॥ పు॥ కుసీదమ్॥ న॥ వృద్ధిజీవికా॥ స్త్రీ॥ 3 - వడ్డిపేళ్లు, Usury, Profession of money lenders, कुसीद.
(యాచ్ఞయాప్తం) యాచితకం	యాచితకమ్॥ న॥ ౧ - యాచ్ఞయా=అడుగుటచేత, ఆప్తమ్ = పొందఁబడిన వస్తువు పేరు,

ఎరువును, A loan; a borrowed thing, उधार चीज़.

(నిమయా) దాపమిత్యకమ్। — ఆపమిత్యకమ్॥ న॥ ౧-నిమయాత్ =మార్చుకొనుటవలనఁ బొందఁబడిన వస్తువుపేరు, A thing obtained by barter.

ఉత్తమర్ణశబ్దము మొదలు ముందు చెప్పఁగల శబ్దములకు "ఉత్తమర్ణాదయస్త్రిషు" అని లింగము చెప్పఁబడును.

ఉత్తమర్ణాధమర్ణౌ (ద్వౌప్రయోక్తృగ్రాహకౌ క్రమాత్॥ ౫౧॥ — ఉత్తమర్ణః = Creditor, लेनदार. అధమర్ణః = Debtor, देनदार, ఈ ౨ ను, క్రమాత్ =వరుసగా, ప్రయోక్తృగ్రాహకౌ= అప్పిచ్చినవానికిని అప్పుపుచ్చుకొన్నవానికిని పేళ్లు.

కుసీదికో వార్ధుషికో వృద్ధ్యాజీవశ్చ వార్ధుషిః। — కుసీదికః - వార్ధుషికః-వృద్ధ్యాజీవః-వార్ధుషిః॥ ౪ - వడ్డిచేత బ్రతుకువాని పేళ్లు, A usurer, कुसीदक.

క్షేత్రాజీవః కర్షకశ్చకృషికశ్చ కృషీవలః॥ ౫౨॥ — క్షేత్రాజీవః - కర్షకః (పా) కార్షకః - కృషికః - కృషీవలః॥ ౪ - దున్నిబ్రదుకువాని పేళ్లు, A husbandman, कृषक.

(క్షేత్రం) వ్రైహేయశాలేయం (వ్రీహిశాల్యుద్భవోచితమ్)। — వ్రైహేయమ్=A field fit for corn. శాలేయమ్=For rice. ఈ ౨ ను వరుసగా, వ్రీహిశాల్యుద్భవోచితమ్ = వడ్లు రాజనాలు పండుటకుఁ దగిన, క్షేత్రమ్=క్షేత్రము పేళ్లు.

యవ్యం యవక్యం షష్టిక్యం (యవాదిభవనంహియత్)॥ ౫౩॥ — యవ్యమ్-యవక్యమ్-షష్టిక్యమ్॥ ఈ 3 ను వరుసగా, యవాదిభవనమ్=యవలు యవకలు షష్టికలు పండు క్షేత్రములకు పేళ్లు.

తిల్యతైలీన (వన్మాషోమాణుభఙ్గాద్విరూపతా)।	తిల్యమ్ - తైలీనమ్॥ ౨ - నువ్వులుపండ క్షేత్రముపేళ్లు. మాష=మినుములు, ఉమా= నల్లయగిసెలు, అణు = చిఱువడ్లు, భఙ్గా = జనుము, ఈ ౪ ను పండు క్షేత్రములకును ద్విరూపతా = (మాష్యమ్ - మాషీణమ్ ఉమ్యమ్-ఔమీనమ్, అణవ్యమ్-ఆణవీనమ్ భఙ్గ్యమ్-భాఙ్గీనమ్ అని) రెండేసిపేళ్లు.
మాద్గీన కౌద్రవీణాది (శేష ధాన్యోద్భవోచితమ్)॥ ౧౮౪॥	మాద్గీనమ్ - కౌద్రవీణమ్॥ ఈ ౨ ను ఆది పదముచేత మాసూరీణాదిశబ్దములును, శేష ధాన్యోద్భవోచితమ్=పెసలు, ఆళ్లు, మసూరీల మొదలైన యాయా ధాన్యములు పండ క్షేత్రములకు పేళ్లు.
బీజాకృతం తూప్తకృష్టం	బీజాకృతమ్ - ఉప్తకృష్టమ్॥ ౨-ముంద విత్తి వెనుక దున్నిన క్షేత్రము పేళ్లు, Lan[d] ploughed after sowing.
సీత్యంకృష్టం (చ) హాల్య (వత్)।	సీత్యమ్ - కృష్టమ్ - హాల్యమ్॥ 3-దున్ని[న] క్షేత్రముపేళ్లు, Ploughed, tilled, जोत हुआ खेत.
త్రిగుణాకృతం తృతీయాకృతం త్రిహల్యం త్రిసీత్య (మపి తస్మిన్)॥ ౧౮౫॥	త్రిగుణాకృతమ్ - తృతీయాకృతమ్ - త్రిహల్యమ్-త్రిసీత్యమ్॥ ౪-మూఁడుచాళ్లు దున్ని[న] క్షేత్రము పేళ్లు, Thrice ploughed, ती[न] बार जोता हुआ खेत.
ద్విగుణాకృతే (తు తత్సర్వం ద్విపూర్వం) శమ్బాకృత (మపీహ)।	ద్విగుణాకృతమ్ - ద్వితీయాకృతమ్_ద్విహల్యమ్ - ద్విసీత్యమ్॥ తత్ =అనునట్టి, పూర్వ[మ్] సర్వమ్ = ఈ ౪ ను, శమ్బాకృతమ్ (పా[.] సమ్బాకృతమ్=అనునది ౧ యు, ఈ ౫ ను[,] ద్విగుణాకృతే = రెండుచాళ్లు దున్నిన భూమి[కి]

యందు వర్తించును, Twice ploughed, दो बार जोता हुआ खेत.

(ద్రోణాఢకాదివాపాదా) ద్రౌణికాఢకికాదయః॥ ౧౧౬॥

ద్రౌణికః-ఆఢకికః॥ ఈ ౨ ను, ఆదిపదము చేత ప్రాస్థికాదిశబ్దములును వరుసగా నిద్దుమువిత్తెడుభూమికిని, తూమువిత్తెడుభూమికిని, ఆదిపదము చేత కుంచెడువిత్తుభూమి మొదలయినవానికిని పేళ్లు.

(ఖారీవాపస్తు) ఖారీక

ఖారీకః॥ ౧ - ఖారీవాపః = పుట్టెడువిత్తులు విత్తు క్షేత్రమునకు పేరు.

ఉత్తమర్ణాదయ స్త్రీష్షు।

ఉత్తమర్ణశబ్దము మొదలు ఖారీకశబ్దము వఱకు జెప్పిన శబ్దములు॥ త్రి॥

(పున్నపుంసకయో) ర్వప్రం కేదారః క్షేత్ర

వప్రమ్॥ ప్న॥ కేదారః॥ పు॥ క్షేత్రమ్॥ న॥ 3-క్షేత్రము పేళ్లు, వరిపండు నేల, A field, खेत.

(మస్యతు)॥ ౧౧౭॥ కైదారకం (స్యాత్) కైదార్యం క్షేత్రంకైదారికం(గణే)।

కైదారకమ్-కైదార్యమ్-క్షేత్రమ్-కైదారికమ్॥ న॥ ఈ ౪ ను, అస్య = ఈ క్షేత్రము యొక్క, గణే=సమూహము పేళ్లు, వరిపండు నేలలగుంపు, A multitude of fields, खेत.

లోష్టానిలోష్టవః (పుంసి

లోష్టమ్॥ ప్న॥ లోష్టుః॥ పు॥ ౨- మట్టిగడ్డ పేళ్లు, A clod of earth.

కోటిశో లోష్టభేదనః॥ ౧౧౮॥

కోటిశః (పా) కోటీశః - లోష్టభేదనః॥ పు॥ ౨ - మంటిగడ్డలుకొట్టు కొయ్య పేళ్లు, A harrow, हेंगा.

ప్రాజనం తోదనం

ప్రాజనమ్-తోదనమ్-తోత్త్రమ్॥ న॥ 3-

తోత్త్రం

ములుకోల పేళ్లు, ములుకఱ్ఱ, A goad; a whip, चाबुक.

ఖనిత్రమవదారణమ్।

ఖనిత్రమ్-అవదారణమ్॥ న॥ ౨-గుద్దలి పేళ్లు, A spade or hoe, पावड़ा.

దాత్రం లవిత్ర

దాత్రమ్-లవిత్రమ్॥ న॥ ౨-కొడవలి పేళ్లు, A sickle, हँसिया.

మాబన్ధో యోక్త్రం యోత్త్ర

ఆబన్ధః॥ పు॥ యోక్త్రమ్ - యోత్రమ్॥ న॥ ౩-పశువుల మెడగట్టు మోకు పేళ్లు, जुआ.

(మథో౽ఫలమ్॥ నిరీషం) కూటకం

కూటకమ్॥ న॥ ౧ - అఫలమ్ = కఱ్ఱు లేనిదియు, నిరీషమ్ = ఏఁడికోల లేనిదియునైన నాఁగేటి పేరు. అఫలమ్ - నిరీషమ్-కూటకమ్॥ న॥ ఈ ౩ ను దీనికే పేళ్లని కొందఱు. అధోహలమనియుఁ బాఠము గలదు. The body of the plough exclusive of the pole and share.

ఫాలః కృషికో

ఫాలః - కృషికః (పా) కృషకః॥ పు॥ ౨-కఱ్ఱు పేళ్లు, The plough share, फाल.

లాఙ్గలం హలమ్। గోదారణం (చ) సీరో

లాఙ్గలమ్-హలమ్ (పా) హలః॥ పు॥ గోదారణమ్॥ న॥ సీరః॥ పు॥ ౪ - నాఁగేటి పేళ్లు, A plough, हल.

(౽థ) శమ్యా (స్త్రీ) యుగకీలకః॥ ౧౯౦॥

శమ్యా॥ స్త్రీ॥ యుగకీలకః॥ పు॥ ౨ - కాఁడి చీల పేళ్లు, The pin of the yoke, शम्या.

ఈషా లాఙ్గలదణ్డ (స్స్యాత్)

ఈషా (పా) ఈశా॥ స్త్రీ॥ లాఙ్గలదణ్డః॥ పు॥ ౨ - ఏఁడికోల పేళ్లు, The shaft of the plough, ईषा.

సీతాలాఙ్గలపద్ధతిః।

సీతా (పా) శీతా-లాఙ్గలపద్ధతిః॥ స్త్రీ॥ ౨ -

నాఁగేటిచాలుపేళ్లు, A furrow, सीता.

(పుంసి) మేధిః (ఖలేదారు న్యస్తం యత్పశుబన్ధనే)॥ ౫౯-౧॥

మేధిః॥ పు॥ ౧ – ఇది, ఖలే = కళ్లమున, పశుబన్ధనే=పసులఁగట్టునిమిత్తము, న్యస్తమ్= పాతిపెట్టిన, యత్ దారు=కొయ్యపేరు, The post of the threshing floor.

ఆశు వ్రీహిః పాటలః

ఆశు॥ప్న॥ వ్రీహిః-పాటలః॥ పు॥ ౩-ఎఱ్ఱని వడ్లపేళ్లు, Rice ripening in the rains, लाल धान.

(స్యాత్) శితశూక యవౌ (సమౌ)।

శితశూకః – యవః॥ పు॥ ౨ – యవలపేళ్లు, Barley.

తోక్మ (స్తు తత్ర హరితే)

తోక్మః॥ పు॥ ౧ – హరితేతత్ర = పచ్చ యవలపేరు, Green or unripe barley, यव.

కలాయ (స్తు) సతీనకః॥ ౫౯-౨॥ హరేణు ఖణ్డికౌ (చాస్మిన్)

కలాయః – సతీనకః (పా) సతీలకః – హరేణుః-ఖణ్డికః॥పు॥ ౪-లంకలపేళ్లు, Peas, मटर.

కోరదూషస్తు కోద్రవః।

కోరదూషః-కోద్రవః॥ పు॥ ౨-ఆళ్లపేళ్లు, Paspalum frumentaceum.

మఙ్గల్యకో మసూరో

మఙ్గల్యకః – మసూరః (పా) మసురః॥ పు॥ ౨–చిఱుసెనగలపేళ్లు, Lentil, मसूर.

(థ) మకుష్టక మయుష్టకౌ॥ ౫౯-౩॥ వనముద్గే

మకుష్టకః (పా) ముకుష్టకః – మయుష్టకః (పా) మయుష్టకః (పా) మపుష్టకః-వనముద్గః॥ పు॥ ౩-అడవిపెసలపేళ్లు, Phaseolus lobatus, जंगली मूँग.

సర్షపే (తు ద్వౌ) తుస్తుభ కదమ్బకౌ।

సర్షపః – తుస్తుభః (పా) తన్తుభః – కదమ్బకః॥ పు॥ ౩-ఆవాలపేళ్లు, Mustard, राई.

సిద్ధార్థ (స్త్వేషధ

సిద్ధార్థః॥ పు॥ ౧ – ధవలః-ఏషః = తెల్లని

వలో)	యావాలపేరు, Sinapis glauca, White mustard, सफेद राई.
గోధూమ స్సుమన స్సమా)॥ ౫౯౮॥	గోధూమః-సుమనః॥ పు॥ ౨ - గోధుమల పేర్లు, Wheat, गेहूं.
(స్యా) ద్యావక (స్తు) కుల్మాష	యావకః (పా) యవకః - కుల్మాషః (పా) కుల్మాసః॥ పు॥ ౨-అలసందలపేర్లు, కారుమినుములును, Awnless barley, अरहर.
శ్చణకో హరిమన్థకః।	చణకః - హరిమన్థకః॥ పు॥ ౨ - సెనగల పేర్లు, Gram, चना.
(ద్వౌ తిలే) తిలపిఞ్జశ్చ తిలపేజశ్చ (నిష్ఫలే)॥ ౫౯౯॥	తిలపిఞ్జః-తిలపేజః॥ పు॥ ద్వౌ = ఈ ౨ను, నిష్ఫలేతిలే = పొల్లునువ్వులపేర్లు, Barren sesamum, तिल.
క్షవః క్షుతాభిజనో రాజికా కృష్ణికా ఽసురీ॥	క్షవః-క్షుతాభిజననః (పా) క్షుధాభిజననః॥ పు॥ రాజికా - కృష్ణికా - అసురీ॥ స్త్రీ॥ ౫ - నల్లయావాలపేర్లు, Black mustard, राई.
(స్త్రియా) కఙ్గు ప్రియఙ్గూ (ద్వే)	కఙ్గుః - ప్రియఙ్గుః॥ స్త్రీ॥ ౨ - కొఱ్ఱలపేర్లు, Panick seed. अन्न विशेष.
అతసీ (స్యా) దుమా క్షుమా॥ ౬౦౦॥	అతసీ-ఉమా-క్షుమా॥ స్త్రీ॥ 3-నల్లయగిసెపేర్లు, Linseed, अतसी.
మాతులానీ (తు) భఙ్గాయాం	మాతులానీ-భఙ్గా॥ స్త్రీ॥ ౨-జనుముపేర్లు, Hemp, सन.
(వ్రీహిభేద) స్త్వణుః (పుమాన్)।	అణుః॥ పు॥ ౧-వ్రీహిభేదః = చిఱువడ్లపేరు, Panicum pilosum, अणु.
కింశారుస్సస్యశూకం (స్యాత్)	కింశారుః। పు॥ సస్యశూకమ్॥ న॥ ౨-ధాన్యముయొక్క ముల్లుపేర్లు, Beard of corn, किशारु, जौ का अग्रभाग.

కణిశం సస్యమఞ్జరీ॥ ౫౯-౭॥	కణిశమ్॥ న॥ సస్యమఞ్జరీ॥ స్త్రీ॥ ౨ - ఎన్ను పేళ్లు, Ear of corn.
ధాన్యం వ్రీహిః స్తమ్బకరిః	ధాన్యమ్॥ న॥ వ్రీహిః - స్తమ్బకరిః॥ పు॥ 3 - ధాన్యముపేళ్లు, Corn, grain, seed, धान्य.
స్తమ్బో గుత్సః (స్తృణాదినః)।	స్తమ్బః-గుత్సః॥ పు॥ ౨-తృణాదినః=కసవు పైరు మొదలైనవాని Kంట్లపేళ్లు, A clump of grass; a sheaf of corn, गुच्छा.
నాడీనాలం (చ కాణ్డోఽస్య)	నాడీ॥ స్త్రీ॥ నాలమ్॥ న॥ ౨ - అస్య = ఈ తృణాదులయొక్క, కాణ్డః = కాడల పేళ్లు, ఊఁచలు, Stalk, नाल.
పలాలో (ఽస్త్రియాం స నిష్ఫలః)॥ ౫౯-౮॥	పలాలః॥ ప్న॥ ౧ - నిష్ఫలః = ధాన్యము పోయిన, సః = ఆ పూరికట్టపేరు, Straw, पलाल.
కడఙ్గరో బుసం (క్లీబే)	కడఙ్గరః॥ పు॥ బుసమ్ (పా) బుషమ్॥ న॥ ౨-పొల్లుపేళ్లు, Chaff.
(ధాన్యత్వచి) తుషః (పుమాన్)।	తుషః॥ పు॥ ౧ - ధాన్యత్వచి=ఊకపేరు, Husk of corn, छिलका.
శూకో (ఽస్త్రియాం శ్లక్ష్ణతీక్ష్ణాగ్రే)	శూకః॥ ప్న॥ ౧ - ఇది, శ్లక్ష్ణతీక్ష్ణాగ్రే = సూక్ష్మమై వాఁడియునయిన వరిముల్లుపేరు, తేలుముల్లు మొదలయినవానిపేరును, Awn; bristle, अन्न की वाली.
శమీ శిమ్బా	శమీ-శిమ్బా (పా) సిమ్బా॥ స్త్రీ॥ ౨-కాయ ధాన్యములు నురిచిన పొట్టుపేళ్లు, A legume or pod, फली.
(త్రిషూత్తరే)॥ ౫౯-౯॥	ఉత్తరే=ముందు చెప్పఁగల బుద్ధ ఆవసిత పూతబహులీకృతశబ్దములు ౪ ను ॥త్రి॥

బుద్ధ మావసితం (ధాన్యం)	బుద్ధమ్-ఆవసితమ్ (పా) అవసితమ్॥ ౨-ధాన్యమ్=నురిచినధాన్యముపేళ్లు, Winnowed and stored grain, पछोरा हुआ धान.
పూతం (తు) బహులీ కృతమ్।	పూతమ్-బహులీకృతమ్॥ ౨-తూర్పెత్తిన ధాన్యము పేళ్లు, Threshed out and winnowed.
(మాషాదయ) శ్శమీధాన్యే శూక ధాన్యే (యవాదయః)॥ ౬౦౦॥ శాలయః (కలమాద్యాశ్చ షష్టికాద్యాశ్చ పుంస్యమీ)।	మినుములు పెసలు మొదలైనవి శమీధాన్యము లనంబడును, Grain in pods, फली धान्य. యవలు గోధుమలు మొదలైనవి శూక ధాన్యము లనంబడును, Bearded corn. రాజనాలు ఎఱ్ఱరాజనాలు దొడ్డరాజనాలు మొదలయినవియు అఱువది దివసములకు పండు ధాన్యములు మొదలైనవియు శాలిధాన్యము లనంబడును, Rice, शालि धान्य. ఈ మాష యవ శాలి కలమ షష్టికశబ్దములు॥ పు॥
(తృణధాన్యాని) నీవారాః	నీవారః॥ పు॥ ౧-తృణధాన్యాని = ఒకరు విత్తకయే పడి మొలచి పండు గునుకువరి దూసర్లు మొదలయిన ధాన్యముపేరు, Wild grains, नीवार.
(స్త్రీ) గవేధుర్గవేధుకా॥ ౬౦౧॥	గవేధుః-గవేధుకా॥ సీ॥ ౨ - అడవిగోధుమలపేళ్లు, Coix barbata, जंगली गेहूँ.
అయోగ్రం ముసలో (౭స్త్రీస్యాత్)	అయోగ్రమ్॥న॥ ముసలః॥పు॥ ౨-రోకలిపేళ్లు, A pestle of cleaning rice, मूसल.
ఉదూఖల ములూఖలమ్।	ఉదూఖలమ్-ఉలూఖలమ్॥ న॥ ౨-ఱోటిపేళ్లు, A mortar, ओखली.

ప్రస్ఫోటనం శూర్ప (మస్త్రీ)

ప్రస్ఫోటనమ్॥ న॥ శూర్పమ్॥ పున॥ ౨-చేటపేళ్లు, A winnowing basket, सूप.

చాలనీ తితఉః (పుమాన్)॥ ౬౦౨॥

చాలనీ॥ స్త్రీ॥ తితఉః॥ పు॥ ౨-జల్లెడపేళ్లు, A sieve or cribble, छालनी.

స్యూత ప్రసేవౌ

స్యూతః (పా) స్యోనః-ప్రసేవః॥ పు॥ ౨-పల్లికపేళ్లు, A sack or gunny bag, थैला,

కణ్డోల పిటౌ

కణ్డోలః - పిటః॥ పు॥ ౨ - గంపపేళ్లు, A basket, टोकरा.

కటకిలిఞ్జకౌ (సమౌ)

కటః - కిలిఞ్జకః॥ పు॥ ౨ - చాపపేళ్లు, A mat, चटाई.

(రసవత్యాం తు) పాకస్థానం మహానసమ్॥ ౬౦౩॥

రసవతీ॥ స్త్రీ॥ పాకస్థానమ్-మహానసమ్॥ న॥ ౩-వంటసాలపేళ్లు, A kitchen, रसोई घर.

పౌరోగవ (స్తదధ్యక్షః) సూపకారా (స్తు) వల్లవాః। ఆరాలికా ఆన్ధసికాః సూదా ఔదనికా గుణాః॥ ౬౦౪॥ ఆపూపికః కాన్దవికో భక్ష్యకార (ఇమే త్రిషు)।

పౌరోగవః॥ ౧ - తదధ్యక్షః=ఆ వంటసాలయధికారి పేరు, An overseer of the kitchen. సూపకారః - వల్లవః-ఆరాలికః - ఆన్ధసికః-సూదః-ఔదనికః-గుణః॥ ౭ - వంటవాని పేళ్లు, A cook, रसोइया. ఆపూపికః-కాన్దవికః-భక్ష్యకారః॥ ౩-పిండివంటలు వండువానికిఁగాని అమ్మువానికిఁగాని పేళ్లు, A baker, हलवाई. పౌరోగవశబ్దము మొదలుకొని ఈ ౧౧ త్రి॥

అశ్మన్త ముద్ధాన మధిశ్రయణీ చుల్లి రన్తికా॥ ౬౦౫॥

అశ్మన్తమ్-ఉద్ధానమ్ (పా) ఉధ్మానమ్॥ న॥ అధిశ్రయణీ-చుల్లిః (పా) చుల్లీ-అన్తికా॥ స్త్రీ॥ ౫ - పొయ్యిపేళ్లు, A furnace or fire-place, चूल्हा.

అఙ్గారధాని కాఽఙ్గార శకట్యపి హసన్త్యపి। హసన్యప్య (ధనస్త్రీస్యా)దఙ్గారోఽలాత ముల్ముకమ్॥ ౬౦౬॥

అఙ్గారధానికా - అఙ్గారశకటీ - హసన్తీ - హసనీ॥ స్త్రీ॥ ౪ - అగ్నిష్ఠపేళ్లు, కుంపటియు, A portable furnace, अँगीठी.

అఙ్గారః॥ పు॥ ౧ - నిప్పులపేరు, బొగ్గులపేరని కొందఱు, Charcoal, अंगार. అలాతమ్-ఉల్ముకమ్॥ న॥ ౨-కొఱవిపేళ్లు, Half-burnt wood. ఈ 3 ను కొఱవిపేళ్లని కొందఱు, A fire brand, अंगारा.

(క్లీబే) అమ్బరీషం భ్రాష్ట్రో (నా)

అమ్బరీషమ్॥ న॥ భ్రాష్ట్రః॥ పు॥ ౨-మంగలముపేళ్లు, A frying pan, कढ़ाई.

కన్దు (ర్వా) స్వేదనీ(స్త్రియామ్)॥

కన్దుః॥ పు॥ స్వేదనీ॥ స్త్రీ॥ ౨-పెనముపేళ్లు, An iron plate or pan, तवा.

అలిఞ్జర (స్స్యా) న్మణికః

అలిఞ్జరః - మణికః॥ పు॥ (పా) మణికమ్॥ న॥ ౨-కాగుపేళ్లు, A large jar.

కర్కర్యాలూర్గలన్తికా॥ ౬౦౭॥

కర్కరీ-ఆలూః (పా) ఆలుః - గలన్తికా॥ స్త్రీ॥ 3-గడిపేళ్లు, గిండివంటికుండ, A pitcher, घड़ा.

పిఠరః స్థాల్యుఖా కుణ్డం

పిఠరః॥ పు॥ స్థాలీ-ఉఖా॥ స్త్రీ॥ కుణ్డమ్॥ న॥ ౪-కుండపేళ్లు, A pot, मटका.

కలశ (స్తుత్రి)షుద్వయోః)। ఘటః కుటనిపా

కలశః॥ త్రి॥ ఘటః॥ పు॥ కుటః-నిపః॥ పు॥ ౪-కడవపేళ్లు, A water-pot, कलश.

(వస్త్రీ)శరావో వర్ధమానకః॥ ౬౦౮॥

శరావః॥ పు॥ వర్ధమానకః॥ పు॥ ౨ - మూకుడుపేళ్లు, A lid, ढकन.

ఋజీషం పిష్టపచనం

ఋజీషమ్ - పిష్టపచనమ్॥ న॥ ౨-బూరెలమూకుడుపేళ్లు, A seether or boiler, कढ़ाई.

కంసో (ఽస్త్రీ)పానభాజనమ్।	కంసః॥ ప్న॥ పానభాజనమ్॥ న॥ ౨-గిన్నె పేళ్లు, కంచము, A goblet; a metallic vessel, बरतन.
కుతూః (కృత్తిస్నేహపాత్రే)	కుతూః॥ సీ॥ ౧-కృత్తిస్నేహపాత్రే=చర్మముతోఁ జేసిన తైలపాత్రమునకు పేరు, పెద్ద సిద్దె, A leather bottle for oil, चमड़े की थैली.
(సైవాల్పా) కుతుపః (పుమాన్)॥౯౦౯॥	కుతుపః॥ పు॥ ౧-అల్పాసైవ = చిన్నసిద్దె పేరు, A small leather bottle, छोटी चमड़े की थैली.
(సర్వ మావపనం) భాణ్డం పాత్రామత్రే (చ) భాజనం।	భాణ్డమ్-పాత్రమ్-అమత్రమ్-భాజనమ్॥ న॥ ౪-సర్వమ్=సమస్తమయిన, ఆవపనమ్=ఒకవస్తువునుంచు గోనెకడవ మొదలయిన వస్తువులపేళ్లు, A vessel, भाजन.
దర్విః కమ్బిః ఖజాకాచ	దర్విః-కమ్బిః-ఖజాకా॥ సీ॥ ౩-తెడ్డుపేళ్లు, గరిటె, A ladle or spoon, चमचा.
(స్యా) త్తర్దూర్దారుహస్తకః॥ ౯౧౦॥	తర్దూః॥ పు॥ దారుహస్తకః॥ పు॥ ౨-చట్టువముపేళ్లు, కొయ్యతెడ్డు, A wooden ladle, काठ का चमचा.
(అస్త్రీ) శాకంహరితకం శిగ్రు	శాకం॥ ప్న॥ హరితకమ్॥ న॥ శిగ్రుః॥ పు॥ ౩-కూరపేళ్లు, A pot-herb, शाक.
(రస్య తునాడికా)। కడమ్బ (శ్చ) కలమ్బ (శ్చ)	కడమ్బః-కలమ్బః॥ పు॥ ౨-అస్యనాడికా=ఈ కూరకాడపేళ్లు, Stalk of a pot-herb, डंठल.
వేశవార ఉపస్కరః॥ ౯౧౧॥	వేశవారః (పా) వేసవారః - ఉపస్కరః॥ పు॥ ౨-ఇంగువ జీలకఱ్ఱ మొదలయిన సంబా

రాలపేళ్లు, A condiment; seasoning, जीरा, हींग आदि.

తిన్త్రిడీకం (చ) చుక్రం (చ) వృక్షామ్లం

తిన్త్రిడీకమ్ (పా) తిన్తిడీకమ్, తిన్తిణీకమ్-చుక్రమ్-వృక్షామ్లమ్ ॥న॥ 3-చింతపండుపేళ్లు, The tamarind fruit, इमली.

(మథ) వేల్లజం। మరీచం కోలకం కృష్ణమూషణం ధర్మపత్తనమ్॥ ౬౧ ॥

వేల్లజమ్-మరీచమ్ (పా) మరిచమ్ -కోలకమ్-కృష్ణమ్-ఊషణమ్ (పా) ఉషణమ్-ధర్మపత్తనమ్॥ న॥ ౬-మిరియాలపేళ్లు, Pepper, काली मिर्च.

జీరకో జీరణో ఽజాజీ కణా

జీరకః - జీరణః॥ పు॥ అజాజీ - కణా॥ స్త్రీ॥ ౪-జీలకఱ్ఱపేళ్లు, Cumin, जीरा.

(కృష్ణేతుజీరకే)। సుషవీ కారవీ పృథ్వీ పృథుః కాలోపకుఞ్చికా॥ ౬౩ ॥

సుషవీ (పా) సుశవీ-కారవీ-పృథ్వీ-పృథుః-కాలా-ఉపకుఞ్చికా॥ స్త్రీ॥ ౬-నల్లజీలకఱ్ఱపేళ్లు, Nigella Indica, काला जीरा.

ఆర్ద్రకం శృఙ్గబేరం (స్యాదథ)

ఆర్ద్రకమ్-శృఙ్గబేరమ్॥ న॥ ౨ - అల్లముపేళ్లు, Ginger, अदरख.

ఛత్త్రావితున్నకం। కుస్తుమ్బురుచధాన్యాక

ఛత్త్రా॥ స్త్రీ॥ వితున్నకమ్ - కుస్తుమ్బురు - ధాన్యాకమ్॥న॥ ౪-కొత్తిమిరిపేళ్లు, కొత్తమల్లి, Coriander, धनिया.

(మథ) శుణ్ఠీ మహౌషధం॥ ౬౪॥ (స్త్రీనపుంసకయోః) ర్విశ్వం నాగరం విశ్వభేషజం।

శుణ్ఠీ॥ స్త్రీ॥ మహౌషధమ్॥ న॥ విశ్వమ్॥ ప్న॥ నాగరమ్-విశ్వభేషజమ్॥ న॥ ౫ - సొంటిపేళ్లు, Dried ginger, सोंठ

ఆరనాలక సౌవీర కుల్మాషాభిషుతాని

ఆరనాలకమ్-సౌవీరమ్-కుల్మాషాభిషుతమ్ (పా) కుల్మాషమ్-అభిషుతమ్-అవన్తిసోమమ్-

(చ)॥ అవన్తిసోమధాన్యామ్లకుఞ్జలాని (చ) కాఞ్జికే।

ధాన్యామ్లమ్-కుఞ్జలమ్-కాఞ్జికమ్ (పా) కాఞ్చికమ్॥ న॥ ౪-కలిపేళ్లు, కడుగునీళ్లును, Sour gruel, काँजी.

సహస్రవేధిజతుకం బాహ్లీకంహిఙ్గు రామఠం॥ ౬౧౬॥

సహస్రవేధి-జతుకమ్-బాహ్లికమ్ (పా) బాహ్లీకమ్-హిఙ్గు-రామఠమ్॥ న॥ ౫-ఇంగువ పేళ్లు, Asafoetida, हींग.

(తత్పత్త్రీ) కారవీ పృథ్వీ బాష్పికా కబరీ పృథుః।

కారవీ-పృథ్వీ-బాష్పికా-కబరీ-పృథుః॥ స్త్రీ॥ ౫-తత్పత్త్రీ = ఆ యింగువ మ్రాని పేళ్లు, हींग का पेड़.

నిశాఖ్యా కాఞ్చనీ పీతా హరిద్రా వరవర్ణినీ॥ ౬౧౭॥

నిశాఖ్యా-కాఞ్చనీ-పీతా-హరిద్రా-వరవర్ణినీ॥ స్త్రీ॥ ౫-పసుపుపేళ్లు, Turmeric, हलदी

(సాముద్రం యత్తు లవణ) మక్షీబం వశిరం (చ తత్)।

అక్షీబమ్-వశిరమ్ (పా) వసిరమ్॥ న॥ ౨-సాముద్రమ్ = సముద్రమునఁ బుట్టిన, యత్తు లవణమ్ = ఏ యుప్పుగలదో, తత్ = దాని పేళ్లు, Sea salt, नमक.

సైన్ధవో (౽స్త్రీ) శీతశివం మాణిబన్ధం (చ సిన్ధుజే)॥ ౬౧౮॥

సైన్ధవః॥ పు॥ శీతశివమ్ (పా) సితసివమ్-మాణిబన్ధమ్ (పా మాణిమన్థమ్-సిన్ధుజమ్॥ న॥ ౪-సైంధవలవణము పేళ్లు, Rock salt, लवण

రౌమకే బస్తకం

రౌమకమ్-బస్తకమ్॥ న॥ ౨-శాంభరిదేశమునందు రుమ యను గనిలోఁ బుట్టిన యుప్పు పేళ్లు, చౌటుప్పని కొందఱందురు, लवण विशेष.

పాక్యంబిడం (చకృతకే ద్వయం)।

పాక్యమ్-బిడమ్॥ న॥ ద్వయమ్ = ఈ ౨ ను, కృతకే = అంటుప్పు పేళ్లు, Factitious salt.

సౌవర్చలేఽక్షరుచకే

సౌవర్చలమ్ - అక్షమ్-రుచకమ్॥ న॥ ౩- సౌవర్చలవణమను నుప్పుపేళ్లు, **लवण विशेष.**

తిలకం (తత్ర) మేచకే) ౬౧౯॥

తిలకమ్॥న॥ ౧-మేచకే=నల్లనైన, తత్ర= ఆ సౌవర్చలవణముపేరు.

మత్స్యణ్డీఫాణితం (ఖణ్డవికారే)

మత్స్యణ్డీ (పా) మత్స్యన్దీ॥ సీ॥ ఫాణితమ్॥ న॥ ఈ ౨ ను, ఖణ్డవికారే=శర్కరావికారములు. ఘుటికయగునట్లు కాఁచిన చెఱకుపాగు మత్స్యణ్డి, Gradulated sugar. అర్ధపాకముగాఁ గాఁచిన పాగు ఫాణితము, Inspissated juice of sugar-cane, **ईख रस.**

శర్కరా సితా।

శర్కరా-సితా॥ సీ॥ ౨ - పంచదారపేళ్లు, Sugar, **चीनी.**

కూర్చికా (క్షీరవికృతిస్స్యాత్) రసాలా తు మార్జితా॥ ౬౨౦॥

కూర్చికా॥సీ॥ ౧-క్షీరవికృతిః=జున్నుపేరు, Inspissated milk. రసాలా-మార్జితా॥ సీ॥ ౨-సికరిపేళ్లు. Curds with sugar and spices. దధిశర్కరామరీచాదికృతమైన లేహ్యము పేళ్లని కొందఱు, **रसाला.**

(స్యా) త్తేమనం (తు) నిష్ఠానం

తేమనమ్-నిష్ఠానమ్॥ న॥ ౨-మజ్జిగచారుపేళ్లు, ఊరుబిండి, Sauce or condiment, **चटनी.**

(త్రి) లిఙ్గా వాసితావధేః)।

శూలాకృత శబ్దము మొదలు వాసితశబ్దము వఱకు ముందు చెప్పఁగల శబ్దములు త్రి॥

శూలాకృతం భటిత్రం (చ) శూల్య

శూలాకృతమ్ - భటిత్రమ్-శూల్యమ్॥ త్రి॥ ౩-కఱకుట్లుపేళ్లు, ఇనుపకత్తిని కట్టి పక్వము చేయఁబడునది, Roasted on a spit.

ముఖ్యం (తు) పైఠరమ్॥ ౬౨౧॥

ఉఖ్యమ్-పైఠరమ్॥ త్రి॥ ౨-కుండలో వండిన పిండి మొదలయినదానిపేళ్లు, Boiled in a cauldron, पकहुआ.

ప్రణీత ముపసంపన్నం

ప్రణీతమ్-ఉపసంపన్నమ్॥ త్రి॥ ౨-పాకము చేతను రసముచేతను సమగ్రమైన శాకాదుల పేళ్లు, Dressed.

ప్రశస్తం (స్యాత్సుసంస్కృతమ్)।

ప్రశస్తమ్ (పా) ప్రయస్తమ్-సుసంస్కృతమ్॥ త్రి॥ ౨-ఇంగువ జీలకఱ్ఱ మొదలయినవి చేర్చి తిరుగఁబోసిన పదార్థము పేళ్లు, Seasoned, छौका हुआ.

(స్యా) త్పిచ్ఛిలం (తు) విజిలం

పిచ్ఛిలమ్-విజిలమ్॥ త్రి॥ ౨-మీఁగడగట్టిన దానిపేళ్లు, Greasy; moist; slimy, चिकना.

సంమృష్టంశోధితం (సమే)॥ ౬౨౨॥

సంమృష్టమ్-శోధితమ్॥ త్రి॥ ౨-గాలించిన దానిపేళ్లు, రాలులేక యేఱినది, Strained, छाना हुआ.

చిక్కణం మసృణం స్నిగ్ధం (తుల్యే)

చిక్కణమ్-మసృణమ్-స్నిగ్ధమ్॥ త్రి॥ ౩ - మిసిమిగలదానిపేళ్లు, నిగ్గుగలది, దట్టమును, Unctuous; oily; scented, चिकना.

భావితవాసితే।

భావితమ్-వాసితమ్॥ త్రి॥ ౨-వాసింపబడిన వస్తువుపేళ్లు, Scented, सुगंधित.

ఆపక్వం పౌలిరభ్యూషో

ఆపక్వమ్॥ న॥ పౌలిః - అభ్యూషః॥ పు॥ ౩-గుగ్గిళ్ల పేళ్లు, Food half dressed.

లాజాః (పుం భూమ్నిచా) క్షతాః॥ ౬౨౩॥

లాజాః॥ ౧ - పేలాలపేరు, Fried grain लाजा. అక్షతాః॥ ౧-అక్షతలపేరు. ఈ ౨ను పు, బ॥ లాజశబ్దము॥ స్త్రీ॥ అక్షతశబ్దము॥ న, ఏ॥ ముంగలదు.

పృథుక (స్స్యా) చ్చిపిటకో	పృథుకః-చిపిటకః॥ పు॥ ౨-అటుకులపేళ్లు, Rice flattened, चिउड़ा.
ధానా (భృష్టయ వేస్త్రియామ్)।	ధానాః॥ సీ॥ ౧-భృష్టయవే=బొరుగుపేరు, Fried barley or rice, चिउड़ा.
పూపోఽపూపః పిష్టక	పూపః - అపూపః - పిష్టకః॥ పు॥ ౩ - పిండివంటపేళ్లు, A cake, पुआ.
(స్స్యాత్) కర మ్భోదధిసక్తవః॥ ౬౨౪॥	కరమ్భః॥ పు॥ ౧ - దధిసక్తవః = పెరుఁగు కలిపిన వేపుడుపిండిపేరు, Cake mixed with curds.
భిస్సా (స్త్రీ) భక్త మన్ధో ఽన్న మోదనో (ఽస్త్రీస) దీదివిః।	భిస్సా॥ సీ॥ భక్తమ్-అన్ధః॥ న॥ అన్నమ్॥ న॥ ఓదనః॥ ప్న॥ దీదివిః॥ పు॥ ౬-వంటకముపేళ్లు, Boiled rice, भात.
భిస్సటా దగ్ధికా	భిస్సటా-దగ్ధికా॥ సీ॥ ౨ - మాఁడిన వంటకముపేళ్లు, Boiled rice scorched.
(సర్వరసాగ్రే) మణ్డ (మస్త్రియామ్)॥ ౬౨౫॥	మణ్డమ్॥ ప్న॥ ౧ - సర్వరసాగ్రే = నెయ్యి నూనె మొదలైన యన్నిరసములపై తేటపేరు, Scum, फेना.
మాసరాచామ నిస్రావా(మణ్డభక్తసముద్భవే)।	మాసరః-ఆచామః-నిస్రావః॥ పు॥ ౩-భక్తసముద్భవే=అన్నమువండఁగావార్చిన, మణ్డ=గంజిపేళ్లు, Scum of boiled rice, माँड़.
యవాగూ రుష్ణికా శ్రాణావిలేపీతరలా (చ సా)॥ ౬౨౬॥	యవాగూః-ఉష్ణికా-శ్రాణా-విలేపీ-తరలా॥ సీ॥ ౫ - కాఁపుడుగంజిపేళ్లు, Rice gruel, माँड़.
[మ్రక్షణాభ్యఞ్జనే తైలం కృసరస్తుతిలౌదనః॥]	మ్రక్షణమ్-అభ్యంజనమ్॥ న॥ ౨-తైలముపేళ్లు, తిలంటు, तेल. కృసరః॥ పు॥=నువ్వులు కలసిన యన్నము.
గవ్యం (త్రి) ష్వగ	గవ్యమ్॥ త్రి॥ ౧-గవామ్=గోవులయొక్క,

వాం సర్వం)	సర్వమ్=పాలు, పెరుగు మొదలయినవానికిని, అవయవములకును పేరు, Belonging to a cow, गायसे मिलनेवाली चीजें.
గోవిడ్గోమయ(మ స్త్రియామ్)।	గోవిట్॥ ష్, సీ॥ గోమయమ్॥ పు॥ ౨ – ఆవుపేడపేళ్లు, Cow-dung, गोबर.
(తత్తుశుష్కం) కరీ షో	కరీషః॥ పు॥ ౧ – శుష్కంతత్ = ఎండిన యావుపేడపేరు, Dry cow-dung, गोबर.
(ఉస్త్రీ) దుగ్ధం క్షీరం పయ (స్సమం)॥ ౬౨॥	దుగ్ధమ్-క్షీరమ్-పయః॥ స్, న॥ ౩ – పాల పేళ్లు, Milk, दूध.
పయస్య (మాజ్య దధ్యాది)	పయస్యమ్॥ న॥ ౧–ఆజ్యదధ్యాది= నెయ్యి, పెరుఁగు, వెన్న మొదలైనవానిపేరు, Prepared from milk, घी, दही वगैरह.
(ద్రప్సం) (దధిఘ నేతరత్)।	ద్రప్సమ్॥ న॥ ౧ – పెరుఁగులో నడుగు పెరుఁగు, నడిపెరుఁగు, మీఁదిపెరుఁగులకు ద్రవము, ఘనము, శరము అని పేళ్లు; అందులో, ఘనేతరత్ = ఘనము దక్కఁ దక్కిన ద్రవము శరము అను పెరుఁగు ద్రప్స మనఁబడును, Thin or diluted curds, पतली दही.
ఘృతమాజ్యం హ విస్సర్పిః	ఘృతమ్-ఆజ్యమ్-హవిః॥ స్॥ సర్పిః॥ స్, న॥ ౪ – నేతిపేళ్లు, Ghee; clarified butter, घी.
నవనీతం నవోద్ధృ తం॥ ౬౩॥	నవనీతమ్-నవోద్ధృతమ్॥ న॥ ౨– వెన్నపేళ్లు, Fresh butter, मक्खन.
(తత్తు) హైయఙ్గ వీనం (యత్ హ్యో గోదోహోద్భవం	హ్యోగోదోహోద్భవమ్ – హ్యః = తొలి నాఁటి, గో = ఆవుమొక్క, దోహ = పాలవలన, ఉద్భవమ్ = పుట్టిన, ఘృతమ్ = నెయ్యిగాని

ఘృతం)।

వెన్నగాని, యత్ = ఏదిగలదో, తత్ = అది, హైయఙ్గవీనమ్॥ న॥ ౧ - హైయఙ్గవీనమనఁబడును, Butter of yesterday's milk, मखन.

దణ్డాహతం కాలశేయ మరిష్టం (మపి) గోరసః॥ ౬ ౨౯॥

దణ్డాహతమ్ - కాలశేయమ్-అరిష్టమ్॥ న॥ గోరసః॥ పు॥ ౪-మజ్జిగపేళ్లు, Butter-milk, मट्ठा.

తక్రం హ్యుదశ్విన్మథితం (పాదామ్బ్వర్ధాంబు నిర్జలం)।

తక్రమ్-ఉదశ్విత్-మథితమ్॥ న॥ ఈ 3 ను వరుసగా, పాదామ్బు = నాలుగవపాలు నీళ్లు గలసిన మజ్జిగకును, అర్ధామ్బు = సగమునీళ్లు గలసిన మజ్జిగకును, నిర్జలమ్ = నీళ్లుగలియని మజ్జిగకును పేళ్లు, मट्ठा.

(మణ్డం దధిభవం) మస్తు

మస్తు॥ న॥ ౧ - దధిభవమ్ = పెరుగువలనఁ బుట్టిన, మణ్డమ్ = పరకపేరు, పెరుఁగుమీఁది తేట, మీఁగడ యని కొందఱు, Whey of curds, मस्तु.

పీయూషో (ఽభినవం పయః)॥ ౬ ౩౦॥

పీయూషః॥ పు॥ ౧ - అభినవమ్ = నూతనమయిన, పయః = పాలు, అనఁగా ఈనిన యేడు దినములలోని యావుపాలు పేరు, జున్నుపాలు, पीयूष.

అశనాయాబుభుక్షా క్షుత్

అశనాయా-బుభుక్షా-క్షుత్॥ ధ్, స్త్రీ॥ 3- ఆఁకలిపేళ్లు, Hunger, भूख.

గ్రాసస్తు కబలః (పుమాన్)।

గ్రాసః - కబలః॥ పు॥ ౨ - కడుపేళ్లు, A mouthful, ग्रास.

సపీతిః (స్త్రీ) తుల్యపానం

సపీతిః॥ స్త్రీ॥ తుల్యపానమ్॥ న॥ ౨ - కూడి పానముచేయుట పేళ్లు, Drinking together, सहपान.

భోజనం॥ ౬౩౦॥

౨ – పొత్తునఁగాని యొకబంతినిగాని కుడుచుటకు పేళ్లు, Eating together, सह भोजन.

ఉదన్యా(తు) పిపాసాతృట్తర్షో

ఉదన్యా-పిపాసా-తృట్॥ ష్, స్త్రీ॥ తర్షః॥ పు॥ ౪-దప్పిపేళ్లు, Thirst, प्यास.

జగ్ధి (స్తు) భోజనం। జేమనం లేప ఆహారో నిఘసో న్యాద(ఇత్యపి)॥

జగ్ధిః॥ స్త్రీ॥ భోజనమ్ – జేమనం॥ న॥ లేపః (పా) లేహః-ఆహారః-నిఘసః (పా) నిఘాసః-న్యాదః॥ పు॥ ౭ – భోజనముపేళ్లు, Food; meal, भोजन.

సౌహిత్యం తర్పణం తృప్తిః

సౌహిత్యం-తర్పణం॥ న॥ తృప్తిః॥ స్త్రీ॥ ౩-తనివిపేళ్లు, Satiety, तृप्ति.

ఫేలా (భుక్తసముజ్ఝితం)।

ఫేలా॥ స్త్రీ॥ ౧-భుక్తసముజ్ఝితం=భోజనమువలన విడువఁబడినది, భోజనము చేయఁగా మిగిలిన యెంగిలిపేరు, Orts: leavings of a meal, जूठन.

కామం ప్రకామం పర్యాప్తం నికామేష్టం యథేప్సితమ్॥ ౬౩౩॥

కామం-ప్రకామం-పర్యాప్తం-నికామం-ఇష్టం-యథేప్సితం॥ అవ్య॥ ఈ ౬ ను యథేష్టమైనదానిపేళ్లు. కడమశబ్దములు తఱచుగా క్రియావిశేషణములు కనుక॥ న॥ Sufficiently, enough, पर्याप्त.

గోపే గోపాల గోసంఖ్య గోధు గాభీర వల్లవాః।

గోపః-గోపాలః-గోసంఖ్యః-గోధుక్॥ హ॥ ఆభీరః – వల్లవః॥ పు॥ ౬ – గొల్లవానిపేళ్లు, Herdsmen, अहीर.

(గోమహిష్యాదికం) పాదబన్ధనం

పాదబన్ధనమ్॥ ౧ – గోమహిష్యాదికమ్= ఆవులు ఎనుములు మొదలయిన పసులపేరు. ఇచట 'యాదవం ధనం' అని పాఠముగలదు. Stock of cattle, पशु.

(ద్వౌ గవీశ్వరే)॥

గోమాన్॥ త్॥ గోమీ॥ న్, పు॥ ౨-గవీ

గోమాన్ గోమీ

శ్వరే = ఆవులకుఁ గర్తయైనవాని పేళ్లు, Owner of kine, गायों का मालिक.

గోకులం (తు) గోధనం (స్యాద్గవాం వ్రజే)।

గోకులమ్ - గోధనమ్॥ న॥ ౨ - గవామ్ = ఆవులయొక్క, వ్రజే = మందపేళ్లు, A cow-pen, गोकुल.

(త్రిష్వా) శితఙ్గవీనం (తద్గావో యత్రాఽశితాః పురా)॥ ౬౩౫॥

ఆశితఙ్గవీనమ్॥ త్రి॥ పురా = మున్ను, గావః = ఆవులు, యత్ర = ఎచ్చట, ఆశితాః = మేపఁబడినవో, తత్ = ఆ చోటికి పేరు, Formerly grazed by cattle, चारवाहा.

"త్రిష్వాసితఙ్గవీనం తద్గావోయత్రాషితాః పురా" అను పాఠమునందు ఆసితఙ్గవీనమ్॥ త్రి॥ = పూర్వ మావు లున్నస్థలముపేరు, Where cattle have dwelt.

ఉక్షా భద్రో బలీవర్ద ఋషభో వృషభో వృషః। అనడ్వాన్ సౌరభేయో గౌః

ఉక్షా॥ న్॥ భద్రః - బలీవర్దః - ఋషభః - వృషభః - వృషః - అనడ్వాన్॥ హ॥ సౌరభేయః - గౌః॥ ఓ, పు॥ ౯ - ఎద్దుపేళ్లు, A bull or ox, बैल.

(ఉక్ష్ణాంసంహతి) రౌక్షకమ్॥ ౬౩౬॥

ఔక్షకమ్॥ న॥ ౧ - ఉక్ష్ణామ్ = ఎద్దుల యొక్క, సంహతిః = సమూహము పేరు, A herd of oxen, बैलों का झुंड.

గవ్యాగోత్రా (గవాం)

గవ్యా - గోత్రా॥ స్త్రీ॥ ౨ - గవామ్ = ఆవుల సంఘపుపేళ్లు, A herd of kine, गायों का समूह.

(వత్సధేన్వో) ర్వాత్సక ధైనుకే।

వాత్సకమ్॥ న॥ A herd of calves, ధైనుకమ్॥ న॥ A herd of milch-cows, बछड़ों का समूह. ఈ ౨ను వరుసగా వత్సధేన్వోః = దూడలసమూహమునకును లేఁగటి యావుల సమూహమునకును పేళ్లు.

(ఉక్షా మహా) న్మహోక్షః (స్యాత్)	మహోక్షః॥ పు॥ ౧-మహాన్ =గొప్ప ఉక్షా=ఎద్దుపేరు, A large bull or ox,
వృద్ధోక్షః(స్తు) జరద్గవః॥ ౬౩౭॥	వృద్ధోక్షః-జరద్గవః॥ పు॥ ౨-ముదిసినఎ పేళ్లు, An old bull, बैल,
(ఉత్పన్నఉక్షా) జాతోక్షః	జాతోక్షః॥పు॥ ౧-ఉత్పన్నఉక్షా = మో వయస్సుగలిగి చిక్కిపోని కోడెపే A bullock, साँड़.
(సద్యోజాత స్తు) తర్ణకః।	తర్ణకః॥ పు॥ ౧ - సద్యః జాతః = అప్పు పుట్టిన దూడపేరు, A new-born calı.
శకృత్కరి (స్తు)వత్స (స్స్యాత్)	శకృత్కరిః - వత్సః॥ పు॥ ౨-ఏడాదిలో దూడపేళ్లు, A calf, बछड़ा.
దమ్యవత్సతరౌ (సమౌ)॥ ౬౩౮॥	దమ్యః - వత్సతరః॥ పు॥ ౨ - మోయః దున్నను పనుపడుపఁదగిన వయస్సుగల కో పేళ్లు, A steer, बछिया.
ఆర్షభ్యష్షణ్డతాయోగ్యః)	ఆర్షభ్యః॥పు॥ ౧-షణ్డతాయోగ్యః=అంబో తగుటకుఁ దగిన కోడెపేరు, A steer fit t be set free, आर्षभ.
షణ్డో గోపతిరిట్చరః।	షణ్డః-గోపతిః-ఇట్చరః॥ పు॥ ౩-అంబోత పేళ్లు, A bull at liberty, साँड़.
(స్కన్ధప్రదేశోఽస్య) వహః	వహః॥ పు॥ ౧ - అస్య = ఈ యెద్దుయొక్క, స్కన్ధప్రదేశః = మూఁపుపేరు, A bull's shoulder, वहा.
సాస్నా (తు) గలకమ్బలః॥ ౬౩౯॥	సాస్నా॥ స్త్రీ॥ గలకమ్బలః॥ పు॥ ౨ - గంగ డోలుపేళ్లు, A bull's dew-lap.
(స్యా)న్నస్తిత(స్తు)	నస్తితః-నస్యోతః॥ పు॥ ౨-ముక్కుత్రాడు

నస్యోతః — గట్టిన యెద్దుపేళ్లు, An ox with a rein through his nose.

ప్రష్ఠవాడ్యుగపార్శ్వగః। — ప్రష్ఠవాట్॥ హా॥ యుగపార్శ్వగః॥ పు॥ ౨-కాఁడిమోయు నెద్దులదాపున పనుపఱచుటకుఁ గట్టిన యెద్దుపేళ్లు, Young cattle in training.

(యుగాదీనాంతు వోఢారో) యుగ్య ప్రాసఙ్గ్య శాకటాః॥ ౬౮౦॥ — యుగ్యః-ప్రాసఙ్గ్యః-శాకటః॥ పు॥ ఈ 3 ను యుగాదీనామ్ వోఢారః = వరుసగా కాఁడి మోయు నెద్దునకును రెండవకాఁడి మోయు నెద్దునకును బండినీడ్చు నెద్దునకును పేళ్లు.

(ఖన త్యనేనతద్వోఢాఽస్యేదం) హాలిక సైరికౌ। — హాలికః-సైరికః॥ పు॥ ఈ ౨ ను, అనేన= ఈ నాఁగేటిచేత, యః ఖనతి=ఎవఁడు దున్నుచున్నాఁడో వానికిని, తద్వోఢాయః=దాని మోయువానికిని, అస్య ఇదమ్= ఈ నాఁగేటి సంబంధమయిన దానికిని పేళ్లు, A plough-man, a plough-cattle, belonging to plough, किसान, उसके बैल.

ధూర్వహే ధుర్య ధౌరేయ ధురీణా (స్స) ధురన్ధరాః॥ ౬౮౧॥ — ధూర్వహః-ధుర్యః-ధౌరేయః-ధురీణః-ధురన్ధరః॥ పు॥ ౫-బండి నాఁగేలు మొదలైన భారమువహించు ఎద్దు మొదలైనదానిపేళ్లు, A beast of burden, धुरीण.

(ఉభా) వేకధురీ ణైకధురా వేకధురావహౌ। — ఏకధురీణః-ఏకధురః-ఏకధురావహః॥ పు॥ 3-బండి నాఁగేలు మొదలైన భారములలో నొక్కభారమునే మోయుదాని పేళ్లు, Cattle for special burden, एक धुर.

(సతు) సర్వధురీణో (వోఢా ధ్రస్సర్వ — సర్వధురీణః॥ పు॥ ౧-బండినాఁగేలు మొదలైన సకలభారమును వహించు వృషభము

ధురావహాః॥ ౬౮౨॥	పేరు, Cattle for any carriage, गाड़ी खीचने वाला बैल.
మాహేయీ సౌరభేయీ గౌ రుస్రామాతాచ శృఙ్గిణీ॥ అర్జున్యఘ్న్యా రోహిణీ (స్యా)	మాహేయీ-సౌరభేయీ-గౌః॥ఓ॥ ఉస్రా మాతా-శృఙ్గిణీ-అర్జునీ-అఘ్న్యా-రోహిణీ॥సీ॥-ఆవుపేళ్లు, A cow, गाय.
(దుత్తమా గోషు) నైచికీ॥ ౬౮౩॥	నైచికీ॥సీ॥ ౧-గోషు=ఆవులలో, ఉత్తమా= ఉత్తమమయిన యావుపేరు, An excellent cow, उत्तम गाय.
(వర్ణాది భేదాత్సంజ్ఞాస్స్యు శ్శబలీ ధవలాదయః)।	వర్ణాదిభేదాత్ = వర్ణములు ప్రమాణములు ఆకారములు మొదలయినవాని భేదము వలన ఆవులకు, శబలీధవలాదయః = శబలీ (Spotted), ధవలా (White), వామనీ (Short), వక్రశృఙ్గా (With crooked horns) మొదలైన, సంజ్ఞాః=పేళ్లు, స్యుః= అగును.
ద్విహాయనీ ద్వివర్షా (గౌః)	ద్విహాయనీ - ద్వివర్షా॥ సీ॥ ౨ - రెండేండ్ల వయస్సుగల యావుపేళ్లు, A heifer two years old, दो वर्ष का बैल.
ఏకాబ్దా త్వేకహాయనీ॥ ౬౮౪॥	ఏకాబ్దా-ఏకహాయనీ॥ సీ॥ ౨-ఏండాదివయస్సుగల యావుపేళ్లు, One year old, एक वर्ष का बैल.
చతురబ్దా చతుర్హాయ	చతురబ్దా - చతుర్హాయణీ॥ సీ॥ ౨ - నాలుగేండ్ల వయసుగల యావుపేళ్లు, Four years old, चार वर्ष का बैल.
(ణ్యేవం) త్ర్యబ్దా	త్ర్యబ్దా-త్రిహాయణీ॥ సీ॥ ౨-మూండేండ్ల

త్రిహాయణీ ।

వయసుగల యావుపేళ్లు, Three years old, तीन वर्ष का बैल.

వశా వన్ధ్యా

వశా - వన్ధ్యా॥ సీ॥ ౨ - గొడ్డుటావుపేళ్లు, A barren cow.

వతోకా (తు) స్రవద్గర్భా (ఽథ)

అవతోకా-స్రవద్గర్భా॥ సీ॥ ౨-దైవికమున నీచుకొనిపోయిన యావుపేళ్లు, A cow miscarrying by accident, बाँझ गाय.

సన్ధినీ॥ ౬౮౫॥ (ఆక్రాన్తా వృషభేణాథ)

సన్ధినీ॥ సీ॥ ౧-(వెదయై) వృషభేణ = ఆంబోతుచే, ఆక్రాన్తా=వెంటాడఁబడిన యావుపేరు, A cow in heat.

వేహ ద్గర్భోపఘాతినీ ।

వేహత్॥ త్॥ గర్భోపఘాతినీ॥ సీ॥ ౨ - ఆంబోతు పాఱఁగా నీచుకొన్న యావుపేళ్లు, A cow miscarrying from unseasonable union with the bull.

(కాల్యో) పసర్యా (ప్రజనే)

ఉపసర్యా॥ సీ॥ ౧ - ప్రజనే=ప్రథమగర్భమునందు, కాల్యా = ప్రాప్తమయిన ఋతుకాలము గలిగిన యావుపేరు, A cow fit for the bull, उपसर गाय.

ప్రష్ఠౌహీ (బాలగర్భిణీ)॥ ౬౮౬॥

ప్రష్ఠౌహీ (పా) పష్ఠౌహీ॥ సీ॥ ౧ - బాలగర్భిణీ=బాల్యమునందే తొలిచూలుగల పడ్డపేరు, A pregnant heifer, a cow with calf for the first time.

(స్యా) దచణ్డీతు సుకరా

అచణ్డీ - సుకరా॥ సీ॥ ౨ - సాధువయిన యావుపేళ్లు, A tractable cow.

బహుసూతిః పరేష్టుకా ।

బహుసూతిః - పరేష్టుకా॥ సీ॥ ౨-పెక్కుఈతలీనిన యావుపేళ్లు, A cow bearing

చిరసూతా బష్కయణీ

చిరసూతా - బష్కయణీ॥ సీ॥ ౨ - తఱిపి యావు పేళ్లు, A cow whose calf is full grown.

ధేను (స్స్యా)న్నవసూతికా ॥ ౬౮౭॥

ధేనుః-నవసూతికా॥ సీ॥ ౨-లేఁగటియావు పేళ్లు, A cow recently calved.

సువ్రతా సుఖసన్దోహ్యా

సువ్రతా - సుఖసన్దోహ్యా॥ సీ॥ ౨ - సులభముగా పితుకనిచ్చు నావుపేళ్లు, A cow easily milked.

పీనోధ్నీ పీవరస్తనీ।

పీనోధ్నీ-పీవరస్తనీ॥ సీ॥ ౨-పెద్దపొదుగుగల యావుపేళ్లు, A cow with a large udder.

ద్రోణక్షీరా ద్రోణదుఘా

ద్రోణక్షీరా-ద్రోణదుఘా॥ సీ॥ ౨-ఇద్దుము పాలుపితికెడి యావుపేళ్లు, दुधारी गाय.

ధేనుష్యా (బన్ధకే స్థితా)॥ ౬౮౮॥

ధేనుష్యా॥ సీ॥ ౧ - బన్ధకే = కుదువలో, స్థితా = ఉన్నయావుపేరు, A cow pledged.

సమాంసమీనా (సాయైవ ప్రతివర్షం ప్రసూయతే)।

సమాంసమీనా॥ సీ॥ ౧-యైవ = ఏ యావు, ప్రతివర్షమ్ = ప్రతిసంవత్సరమును, ప్రసూయతే = ఈనుచున్నదో, సా = ఆ యావుపేరు, A cow calving every year.

ఊధ (స్తుక్లీబ)మాపీనం

ఊధః॥ న॥ ఆపీనమ్॥ న॥ ౨-పొదుఁగు పేళ్లు, Udder.

(సమౌ) శివకకీలకౌ॥ ౬౮౯॥

శివకః-కీలకః॥ పు॥ ౨-పసులగట్టు గూటము పేళ్లు, A pillar for tying cattle, खूटी.

(నపుంసి) దామసన్దానం

దామ॥ సీ, న॥ సన్దానమ్॥ న॥ ౨-తలుగు పేళ్లు, త్రాడు, A rope or cord, रस्सी.

పశురజ్జు (స్తు) దా

పశురజ్జుః - దామనీ (పా) బన్ధనీ॥ సీ॥ ౨-

మనీ।	పసులఁగట్టు దామెనపేళ్లు, A foot-rope for cattle, रस्सी.
వైశాఖమన్థ మన్థాన మన్థానోమన్థ దణ్డకే॥ ౽౫౦॥	వైశాఖః-మన్థః-మన్థానః-మన్థా॥న్॥ మన్థదణ్డకః॥ పు॥ ౫-కవ్వముపేళ్లు, A churning stick, मथनी.
కుటరో దణ్డవిష్కమ్భే	కుటరః (పా) కంధరః-దణ్డవిష్కమ్భః॥ పు॥ ౨-శరికంబముపేళ్లు, स्थंभ.
మన్థనీ గర్గరీ(సమే)।	మన్థనీ - గర్గరీ॥ సీ॥ ౨ - పెరుఁగుద్రచ్చు కడవపేళ్లు, A churning vessel.
ఉష్ట్రే క్రమేలకమయ మహాఙ్గాః	ఉష్ట్రః-క్రమేలకః-మయః-మహాఙ్గః॥ పు॥ ౪-ఒంటెపేళ్లు, A camel, ऊँट.
కరభ (శ్శిశుః)॥ ౽౫౧॥	కరభః॥ పు॥ ౧ - శిశుః = ఒంటిపిల్లపేరు, A young camel, उसका बच्चा.
(కరభాస్స్యు) శ్శృఙ్ఖలకా (దారవైః పాదబన్ధనైః)।	శృఙ్ఖలకాః॥ పు॥ ౧- దారవైః = మ్రానితోఁ జేసిన, పాదబన్ధనైః = కాళ్లబంధములతోఁ గూడిన, కరభాః=ఒంటెపిల్లలపేరు.
అజా ఛాగీ	అజా-ఛాగీ॥ సీ॥ ౨-మేఁకపేళ్లు, A she-goat, बकरी.
తుభ చ్ఛాగ బస్త చ్ఛగలకావజే॥౽౫౨॥	తుభః-ఛాగః-బస్తః-ఛగలకః-అజః॥ పు॥ ౫-మేఁకపోతుపేళ్లు, A he-goat, बकरा.
మేఢ్రోరభ్రోరణో ర్ణాయు మేషవృష్ణయ ఏడకే।	మేఢ్రః-ఉరభ్రః ఉరణః-ఊర్ణాయుః-మేషః-వృష్ణిః-ఏడకః॥ పు॥ ౭-గొఱ్ఱెపేళ్లు, A ram, मेढ़.
ఉష్ట్రోరభ్రాజబృన్దే (స్యా) దౌష్ట్రకౌరభ్ర	ఔష్ట్రకమ్॥ న॥ ఔరభ్రకమ్॥ న॥ ఆజకమ్॥ న॥ ఈ 3 ను వరుసగా, ఉష్ట్రోరభ్రాజబృన్దే=

కాజకమ్॥ ౬౫౩॥	ఒంటెలయొక్కయు గొఱ్ఱెలయొక్కయు మేఁకలయొక్కయు గుంపుపేళ్లు.
చక్రీవన్త(స్తు) బాలేయా రాసభా గర్దభాః ఖరాః।	చక్రీవాన్॥ త్॥ బాలేయః - రాసభః - గర్దభః-ఖరః॥ పు॥ ౫-గాడిదపేళ్లు, An ass, गधा.
వైదేహకస్సార్థవాహో నైగమో వాణిజో వణిక్ ॥ ౬౫౪॥ పణ్యాజీవో ఽప్యాపణికః క్రయవిక్రయిక(శ్చసః)।	వైదేహకః-సార్థవాహః-నైగమః - వాణిజః-వణిక్॥ జ్॥ పణ్యాజీవః - ఆపణికః-క్రయవిక్రయికః॥పు॥ ౮-వర్తకునిపేళ్లు, A trader, merchant, व्यापारी.
విక్రేతా (స్యా)ద్విక్రయికః	విక్రేతా॥ ఋ॥ విక్రయికః॥ పు॥ ౨-అమ్మెడువానిపేళ్లు, A vendor, seller, विक्रयी.
క్రాయికః క్రయిక(స్సమౌ)॥ ౬౫౫॥	క్రాయికః-క్రయికః॥పు॥ ౨-కొనువానిపేళ్లు, A buyer, क्रयी.
వాణిజ్యంతు వణిజ్యా(స్యాత్)	వాణిజ్యమ్॥ న॥ వణిజ్యా॥ స్త్రీ॥ ౨-వర్తకముపేళ్లు, బేరము, Traffic, व्यापार.
మూల్యం వస్నో ఽప్యవక్రయః।	మూల్యమ్॥ న॥ వస్నః - అవక్రయః॥ పు॥ ౩-వెలపేళ్లు, Price, value, मूल्य, कीमत.
నీవీపరిపణోమూలధనం	నీవీ॥ స్త్రీ॥ పరిపణః - మూలధనమ్॥ న॥ ౩-వెలదలి సొమ్ముపేళ్లు, Capital, principal, पूँजी.
లాభో (ఽధికం ఫలమ్)॥ ౬౫౬॥	లాభః॥ పు॥ ౧ - అధికమ్=అధికమయిన, ఫలమ్=ఫలముపేరు, బేరమాడఁగా మిగిలిన సొమ్ముపేరు, Profit, लाभ.

పరిదానంపరీవర్తో నైమేయ నిమయా (వపి)।

పరిదానమ్॥ న॥ పరీవర్తః - నైమేయః - నిమయః॥ పు॥ ౪ - ఒక సరకిచ్చి మఱియొక సరకు మార్చుకొనుట పేళ్లు, Barter; exchange, परिवर्तन.

(పుమా) నుపనిధిర్న్యాసః

ఉపనిధిః-న్యాసః॥ పు॥ ౨ - దాఁచబెట్టుట పేళ్లు, A deposit, अमानत.

ప్రతిదానం (తదర్పణమ్)॥ ౬౫౭॥

ప్రతిదానమ్॥ న॥ ౧ - తదర్పణమ్ = ఆ దాఁచఁబెట్టిన వస్తువును తిరుగనిచ్చుట పేరు, Return of deposit, अमानत का लौटाना.

(క్రయే ప్రసారితం) క్రయ్యం క్రేయం (క్రేతవ్యమాత్రకే)। విక్రేయం పణితవ్యం (చ) పణ్యం (క్రయ్యాదయస్త్రిషు)॥ ౬౫౮॥

క్రయ్యమ్॥ ౧-క్రయే=కొనుటకు, ప్రసారితమ్ = పచరింపఁబడిన వస్తువుపేరు, మళిగలోఁ బెట్టినది, Exposed for sale, बिक्री की चीजें. క్రేయమ్॥ ౧-క్రేతవ్యమాత్రకే= కొనుటకుఁ బచరింపఁబడని కొనఁదగిన వస్తుమాత్రమునకు పేరు, Purchasable, खरीदने की चीजें. విక్రేయమ్ - పణితవ్యమ్ - పణ్యమ్॥ ౩ - అమ్మఁదగిన వస్తువుపేళ్లు, Saleable, बेचने की चीजें. క్రయ్యాదయః త్రిషు=క్రయ్యశబ్దము మొదలుగాఁగల మూఁడును త్రి॥

(క్లీబే) సత్యాపనం సత్యంకార స్సత్యాకృతిః (స్త్రియామ్)।

సత్యాపనమ్॥ న॥ సత్యంకారః॥ పు॥ సత్యాకృతిః॥ స్త్రీ॥ ౩ - ఒకవస్తువు నమ్మెదనని గాని, కొనెదనని గాని సత్యముగా వెల్లనాడుట పేళ్లు, సంచకరము, Ratification of a bargain, पेशगी.

విపణో విక్రయ

విపణః-విక్రయః॥ పు॥ ౨ - అమ్ముట పేళ్లు, Sale, विक्री.

(స్సంఖ్యాస్సంఖ్యేయే ష్వాదశ త్రిషు)॥ ౬౫౯॥

సంఖ్యాః = ఏకశబ్దము మొదలయిన సంఖ్యా వాచకశబ్దములు, ఆదశ = అష్టాదశ శబ్దము వఱకు, సంఖ్యేయేషు = లెక్కపెట్టఁదగిన వస్తువులయందు వర్తించును. అవియన్నియు॥త్రి॥ ఉదాహరణము, ఏకః పురుషః – ఏకా స్త్రీ – ఏకం కులమ్ – అష్టాదశ పురుషాః – అష్టాదశ స్త్రియః–అష్టాదశ కులాని, మొదలైనవి.

(వింశత్యాద్యాస్సదైకత్వే సర్వాస్సంఖ్యేయ సంఖ్యయోః।

వింశత్యాద్యాః = ఏకోనవింశతిశబ్దము మొదలయిన, సర్వాః = తక్కిన సంఖ్యావాచకశబ్దములన్నియు, సంఖ్యేయ సంఖ్యయోః = లెక్కపెట్టఁదగిన వస్తువునందును లెక్కయందును వర్తించును. సదా = ఎల్లప్పుడును, ఏకత్వే = ఏకవచనాంతములై యుండును. ఉదాహరణము, వింశతిర్గావః–గవాంవింశతిః॥

(సంఖ్యార్థేద్విబహుత్వేస్తః)

ఆవింశత్యాదులు, సంఖ్యార్థేసతి = మఱియొక సంఖ్యావాచకార్థము లగుచుండఁగా, ద్విబహుత్వే = ద్వివచనము బహువచనములందు నగును. ఉదాహరణము, గవాం ద్వే వింశతీ, గవాం తిస్రో వింశతయః.

(తాసుచానవతేః స్త్రియః)॥ ౬౬౦॥

తాసు = ఆవింశత్యాదులయందు, ఆ నవతేః = నవతిశబ్దపర్యంతము, అనఁగా వింశతి త్రింశచ్చత్వారింశత్పఞ్చాశత్షష్టి సప్తత్యశీతినవతి శబ్దములు, స్త్రియః = స్త్రీలింగములు. వింశత్యాపురుషైః – వింశత్యాస్త్రీభిః – వింశత్యాకులైః అని ఉదాహరణము.

(పఙ్క్తేశ్శతసహస్రాదిక్రమాద్దశగు

పఙ్క్తేః = పది మొదలుకొని పరార్థమువఱకు, దశగుణోత్తరమ్ = పదింట గుణించిన లెక్కలు,

ణోత్తరమ్)।	క్రమాత్ = వరుసగా, శతసహస్రాది = శతము సహస్రము మొదలైన సంఖ్యలౌను, పది పదులు శతము, పదిశతములు సహస్ర మని యిట్లూహించునది.
పౌతవంద్రువయం పాయ్య (మితిమానార్థకత్రయమ్)॥ ౬౬౧॥	పౌతవమ్ (పా) యౌతవమ్ - ద్రువయమ్ - పాయ్యమ్ (పా) మాయ్యం॥ న॥ ఈ 3 ను, మానార్థకమ్ = మానశబ్దార్థముగలది. మాన మనఁగా తూఁచుటకును, కొలుచుటకును సాధనములైన తులాఙ్గులి ప్రస్థాదులకు సామాన్య నామము, Measure.
మానం తులాఙ్గులి ప్రస్థైః	మానమ్ = ఆ మానము, తులాఙ్గులిప్రస్థైః = త్రాసుచేతను, అంగులము మొదలయినవాని చేతను, తూము మొదలయినవానిచేతను మూఁడువిధములుగా నుండును. దానికి క్రమముగా ఉన్మానము (by weight, तोल), ప్రమాణము (Measure of length, मान), పరిమాణము (Measure of capacity, नाप परिमाण) అని పేళ్లు.
(గుఞ్జాః పఞ్చ) ఉద్యమాషకః।	ఆద్యమాషకః॥ పు॥ ౧-(వెండిగాక తక్కిన) గుఞ్జాఃపఞ్చ = ఐదుగురిగింజల యెత్తుగల బంగారము మొదలయిన దానిపేరు, Equal in weight to five seeds of abrus precatorius, माशा.
(తేషోడశా) క్షః కర్షో(ఽస్త్రీ)	అక్షః॥ పు॥ కర్షః॥ పు॥ 2-షోడశ = పదారైన, తే = ఆ యాద్యమాషకము ఎత్తుగల దానిపేళ్లు.

యమ్॥ ౮౮ ౨॥	కర్షముల యెత్తుగల దానిపేరు.
సువర్ణ బిస్తౌ (హేమ్నోఽక్షే)	సువర్ణః - బిస్తః (పా) విస్తః॥ పు॥ హేమ్నః=బంగారుముయొక్క, అక్షే = (మెత్తు.
కురుబిస్త (స్తుత త్పలే)।	కురుబిస్తః (పా) కురువిస్తః॥ పు॥ తత్పలే=ఆ పలమెత్తు బంగారు పేరు.
తులా (స్త్రియాం పలశతం)	తులా॥ స్త్రీ॥ ౧ - పలశతమ్ = నూఱుపల యెత్తుగలదానిపేరు, तोला.
భార (స్స్యాద్వింశతిస్తులాః)॥ ౮౮ ౩॥	భారః (పా) భరః॥ పు॥ ౧-వింశతిఃతులా ఇరువది తులముల యెత్తు గలదానిపేరు.
ఆచితో (దశభారా స్స్యుః)	ఆచితః॥ పు॥ (పా) న॥ ౧-దశభారాః= బారువుల పేరు.
(శాకటో భార) ఆచితః।	ఆచితః॥పు॥ ౧-శాకటః=బండిచే మోం దగిన, భారః = బరువుపేరు, A cart-loa गाडी भर.
కార్షాపణః కార్షిక (స్స్యాత్)	కార్షాపణః - కార్షికః॥ పు॥ ౨ - (రెం గురిగింజలయెత్తు వెండి యొక్క మాషకవ పదాఱుమాషకము లొకకర్షము. అట్టి) క మెత్తు వెండిచేఁ జేయఁబడిన టంకము పేళ్లు.
(కార్షికే తామ్రికే) పణః॥ ౮౮ ౪॥	పణః॥ పు॥ ౧ - కార్షికే = కర్ష మెత్తుగ తామ్రికే=రాగిముద్ర పేరు.
(అస్త్రియా) మాఢక ద్రోణౌ ఖారీ వాహో నికుఞ్చకః। కుడవః ప్రస్థ (ఇత్యాద్యాః	ఆఢకః॥ పున్న॥ ౧-తూము. ద్రోణః॥ ప ౧-నలుతూములు. ఖారీ॥ స్త్రీ॥ ౧-పుట్టి. వాహ పు॥ ౧ - ఇరువదిపుట్లు. నికుఞ్చకః॥ పు॥ ౧ సోల. కుడవః (పా) కుడుపః॥ పు॥ ౧-మాని

పరిమాణార్థకాః పృథక్)॥ ౬౬౫॥

ప్రస్థః॥ పు॥ ౧-కుంచము. ఇత్యాద్యాః=ఇవి మొదలైనవియు, ఆదిపదముచేత మానప్రవర్తికాదులును, పృథక్=వేర్వేఱుగా, పరిమాణార్థకాః = పరిమాణవాచకములు, ఈ యాఢకాదులు ఆయా దేశములకుఁ దగినట్టు సంజ్ఞలు గలిగినవి.

(భాగస్తురీయః) పాద (స్స్యాత్)

పాదః॥పు॥ ౧-తురీయః=(ఒకదానియందు) నాలవ, భాగః=భాగముపేరు, A quarter, चौथा.

అంశభాగా (తు) వణ్టకః।

అంశః-భాగః-వణ్టకః॥ పు॥ 3 - పాలిపేళ్లు, Part, share.

ద్రవ్యం విత్తం స్వాపతేయం రిక్థం మృక్థం ధనం వసు॥౬౬౬॥ హిరణ్యం ద్రవిణం ద్యుమ్న మర్థరై విభవా (అపి)। (స్యా)త్కోశ (శ్చ) హిరణ్యం (చ హేమరూప్యే కృతాకృతే)॥ ౬౬౭॥

ద్రవ్యమ్ - విత్తమ్ - స్వాపతేయమ్-రిక్థమ్-ఋక్థమ్ - ధనమ్-వసు-హిరణ్యమ్-ద్రవిణమ్ - ద్యుమ్నమ్॥ న॥ అర్థ - రాః॥ ఐ॥ విభవః॥ పు॥ ౧౩ - ధనముపేళ్లు, Wealth; substance, धन.

కోశః (పా) కోషః॥ పు॥ హిరణ్యమ్॥ న॥ ౨ - కృతాకృతే = కరఁగినదియు సొమ్ముగాఁ జేయబడినదియు నగు కృతమును, గనియందుఁ బుట్టిన పొడి యగు అకృతము నగు, హేమరూప్యే = బంగారును వెండియు, Wrought or unwrought, gold or silver, सोना.

(తాభ్యాం యదన్యత్త) త్కుప్యం

కుప్యమ్॥ న॥ ౧ - తాభ్యామ్ = ఆ వెండి బంగారములకంటె, యత్ అన్యత్ = ఇతరమయిన రాగి కంచు మొదలయిన లోహము పేరు, Base metals, अन्य धातु.

రూప్యం (తద్ద్వయమాహతమ్)।

రూప్యమ్॥ న॥ ౧-ఆహతమ్ = ముద్ర వేయ బడిన, తద్ద్వయమ్ = ఆ వెండిబంగారముల పేరు Stamped coin, रुपया.

గారుత్మతం మరకతమశ్మగర్భో హరిన్మణిః॥ ౬౬౮॥

గారుత్మతమ్-మరకతమ్॥ న॥ అశ్మగర్భ హరిన్మణిః॥ పు॥ ౪-పచ్చలపేళ్లు, An emerald, मरकत.

శోణరత్నం లోహితకః పద్మరాగో (ఽథ

శోణరత్నమ్॥ న॥ లోహితకః-పద్మరాగ: పు॥ 3-కెంపులపేళ్లు, A ruby, पद्मराग.

మౌక్తికమ్। ముక్తా (ఽథ)

మౌక్తికమ్॥ న॥ ముక్తా॥ స్త్రీ॥ ౨-ముత్తెపు పేళ్లు, A pearl, मोती.

విద్రుమః (పుంసి) ప్రవాలం (పున్నపుంసకమ్)॥ ౬౬౯॥

విద్రుమః॥ పు॥ ప్రవాలమ్॥ ప్న॥ ౨ - ప[illegible]డము పేళ్లు, Coral.

రత్నం మణి (ర్ద్వయో రశ్మజాతౌ ముక్తాదికేఽపి చ)।

రత్నమ్॥ న॥ మణిః॥ ప్న॥ ఈ ౨ ను అశ్మజాతౌ = శిలాజాతులయిన మరకతాదులకును, ముక్తాదికేఽపిచ = ముత్యమునకు పగడమునకును సామాన్యముగా పేళ్లు, A gem a precious stone, रत्न.

స్వర్ణం సువర్ణం కనకం హిరణ్యం హేమ హాటకమ్॥ ౬౭౦॥ తపనీయం శాతకుమ్భం గాఙ్గేయం భర్మ కర్బురమ్। చామీకరం జాతరూపం మహారజత కాఞ్చనే। ౬౭౧॥ రుక్మం కార్తస్వరం జామ్బూ

స్వర్ణమ్ - సువర్ణమ్ - కనకమ్-హిరణ్యమ్-హేమ॥ ౯॥ హాటకమ్ - తపనీయమ్ - శాతకుమ్భమ్ - గాఙ్గేయమ్ - భర్మ॥ ౯॥ కర్బురమ్-చామీకరమ్ - జాతరూపమ్ - మహారజతమ్-కాఞ్చనమ్ - రుక్మమ్-కార్తస్వరమ్- జామ్బూనదమ్॥న॥ అష్టాపదః॥ప్న॥ ౧౯-బంగారు పేళ్లు, Gold, सोना.

నదమష్టాపదో(ఒ స్త్రీ
యాం)।

(అలఙ్కార సువ
ర్ణంయ) చ్ఛృఙ్గీకనక
మి (త్యదః)॥ ౯౭॥

శృఙ్గీకనకమ్॥ న॥ ౧-ఇతిఅదః=ఈశబ్దము, అలఙ్కారసువర్ణమ్=సొమ్ముగాఁజేసిన బంగారము పేరు, శృంగీ యని ప్రత్యేకనామమును, Gold for ornaments, सोना.

దుర్వర్ణం రజతం
రూప్యం ఖర్జూరం శ్వే
త (మిత్యపి)।

దుర్వర్ణమ్ - రజతమ్-రూప్యమ్-ఖర్జూరమ్ (పా) ఖర్జురమ్-శ్వేతమ్॥ న॥ ౫ - వెండిపేళ్లు, Silver, चाँदी.

రీతిః (స్త్రీయా)
మారకూటో (నస్త్రీ
యా)

రీతిః (పా) రీతి॥ స్త్రీ॥ ఆరకూటః॥ పు॥ ౨- ఇత్తడిపేళ్లు, Brass, पीतल.

(మథ) తామ్రకమ్॥
౯౮॥ శుల్బం మ్లేచ్ఛ
ముఖం ద్వ్యష్టవరిష్ఠో
దుమ్బరాణిచ।

తామ్రకమ్ - శుల్బమ్ - మ్లేచ్ఛముఖమ్ - ద్వ్యష్టమ్-వరిష్ఠమ్-ఉదుమ్బరమ్ (పా) ఔదుమ్బరమ్॥ న॥ ౬-రాగిపేళ్లు, Copper, ताँबा.

లోహో (ఒస్త్రీ)
శస్త్రకం తీక్ష్ణం పిణ్డం
కాలాయసాయసీ॥
౯౯॥ అశ్మసారో
(ఒథ)

లోహః॥ పు॥ శస్త్రకమ్-తీక్ష్ణమ్-పిణ్డమ్-కాలాయసమ్ (పా) కృష్ణాయసమ్-అయః॥న॥ అశ్మసారః॥ పు॥ ౭ - ఇనుముపేళ్లు, Iron, लोहा.

మణ్డూరం సింహా
ణ (మపి తన్మలే)।

మణ్డూరమ్-సింహాణమ్ (పా) శిఙ్ఖాణమ్॥న॥ ౨-ఆ యినుపచిట్టెముపేళ్లు, Rust of iron.

(సర్వంచ తైజసం)
లోహం

లోహమ్॥ న॥ ౧-తైజసమ్=తేజోయుక్తములయిన, సర్వమ్-సువర్ణ రజత తామ్ర రీతి కాంస్య త్రపు సీస ధీవరము లను నెనిమిదికిని పేరు.

(వికార స్త్వయసః) కుశీ ॥ ౯౭॥

కుశీ॥ సీ॥ ౧-అయసః వికారః=ఇనుము జేసిన వానికి నన్నిటికిని పేరు, కఱ్ఱుకే పే కొందఱు, Bar iron; wrought iron.

క్షారః కాచో (ఉథ)

క్షారః-కాచః॥పు॥ ౨-గాజుపేళ్లు, Gla काच.

చపలో రస స్సూత(శ్చ) పారదే।

చపలః-రసః-సూతః-పారదః (పా) పార పు॥ ర - పాదరసము పేళ్లు, Quick silv पारा.

గవలం (మాహిషం శృఙ్గ)

గవలమ్॥ న॥ ౧ - మాహిషమ్ = ఎను సంబంధమయిన, శృఙ్గమ్ = కొమ్ము పే Buffalo's horn, भैंस की सींग.

మభ్రకం గిరిజామలే॥ ౯౮॥

అభ్రకమ్-గిరిజమ్-అమలమ్॥ న॥ 3 - అ కము పేళ్లు, "గిరిజామలమ్" అని యొక పే కొందఱు.

స్రోతోఞ్జనం (తు) సౌవీరం కాపోతాఞ్జన యామునే।

స్రోతోఞ్జనమ్-సౌవీరమ్-కాపోతాఞ్జన యామునమ్। న॥ ర - సౌవీరాంజనము పే Antimony, अंजन.

తుత్థాఞ్జనం శిఖిగ్రీవం వితున్నకమయూరకే॥ ౯౯॥ కర్పరీ దార్వికా క్వాథోద్భవం తుత్థం రసాఞ్జనమ్। రసగర్భం తార్క్ష్యశైలం

తుత్థాఞ్జనమ్ - శిఖిగ్రీవమ్ - వితున్నక మయూరకమ్-కర్పరీ॥ సీ॥ ౫-తుత్థాంజనమ మైలుతుత్తము పేళ్లు, Blue vitriol, अंज దార్వికా॥ సీ॥ క్వాథోద్భవమ్-తుత్థమ్-రసా నమ్ - రసగర్భమ్ - తార్క్ష్యశైలమ్॥ న॥ ౬ రసాంజనము పేళ్లు, Collyrium, कालि ఇచట తుత్థాంజనము మొదలు ర మైలతు మునకును, కర్పరీదార్వికా క్వాథోద్భవము లు ౨ వం వలనఁ బుట్టిన మైలుతుత్తమునకును, రసాం

నము మొదలు ౩ ను రసాంజనమునకును పేళ్లని కొందఱు.

గన్ధాశ్మని (తు) గన్ధకః॥ ౯౮॥ సౌగన్ధిక (శ్చ)

గన్ధాశ్మా॥ న్॥ గన్ధకః (పా) గన్ధికః-సౌగన్ధికః॥ పు॥ ౩ - గంధకము పేళ్లు, Sulphur, गंधक.

చక్షుష్యాకులాల్యౌ (తు) కులత్థికా।

చక్షుష్యా-కులాలీ-కులత్థికా॥ స్త్రీ॥ ౩ - కులుత్థాంజనము పేళ్లు, अंजन विशेष.

రీతిపుష్పం పుష్పకేతుః పౌష్పకం కుసుమాంజనమ్॥ ౯౯॥

రీతిపుష్పమ్॥ న॥ పుష్పకేతుః॥ పు॥ పౌష్పకమ్ (పా) పుష్పకమ్ - కుసుమాఞ్జనమ్॥ న॥ ౪-కుసుమాంజనము పేళ్లు, Calx of brass.

పిఞ్జరం పీతనం తాలమాలం (చ) హరితాలకే।

పిఞ్జరమ్-పీతనమ్-తాలమ్-ఆలమ్-హరితాలకమ్॥ న॥ ౫ - హరిదళము పేళ్లు, Yellow orpiment, हरताल.

గైరేయమర్థ్యం గిరిజమశ్మజంచ శిలాజతు॥ ౧౦౦॥

గైరేయమ్ - అర్థ్యమ్-గిరిజమ్-అశ్మజమ్-శిలాజతు॥ న॥ ౫-శిలాజిత్తు పేళ్లు, Red chalk; Bitumen, शिलाजीत.

బోల గన్ధరస ప్రాణ పిణ్డగోపరసాః (స్సమాః)।

బోలః - గన్ధరసః-ప్రాణః-పిణ్డః-గోపః (పా) గోసః-రసః (పా) శశః॥ పు॥ ౬-బోళము పేళ్లు, గోపరసమని యొక పేరుగా కొందఱు, Myrrh, गोपरस.

డిణ్డీరోఽబ్ధికఫః ఫేనః

డిణ్డీరః (పా) హిణ్డీరః-అబ్ధికఫః-ఫేనః॥ పు॥ ౩ - సముద్రపు నురుగు పేళ్లు, Cuttle fish, फेन.

సిన్దూరం నాగసంభవమ్॥ ౧౦౧॥

సిన్దూరమ్-నాగసంభవమ్॥ న॥ ౨-సిందూరము పేళ్లు, Minium, or red lead, सिंधूर.

నాగ సీసక యోగేష్ట వప్రాణి

నాగమ్-సీసకమ్-యోగేష్టమ్-వప్రమ్॥ న॥ ౪-సీసము పేళ్లు, Lead, सीसा.

త్రపు పిచ్చటమ్। రఙ్గవఙ్గే౽	త్రపు-పిచ్చటమ్-రఙ్గమ్-వఙ్గమ్॥ న॥ ౪ తగరము పేళ్లు, Tin, रांगा.
(పృథక్) పిచుస్తూలో౽	పిచుః - తూలః (పా) పిచుతూలః॥ పు॥ ౨ దూది పేళ్లు, Cotton, कपास.
అథ కమలోత్తరమ్॥ ౽౧౨॥ (స్యాత్) కుసుమ్భంవహ్నిశిఖం మహారజన (మిత్యపి)।	కమలోత్తరమ్-కుసుమ్భమ్-వహ్నిశిఖమ్ మహారజనమ్॥ న॥ ౪ - కుసుమపువ్వు పేళ్లు Safflower; Carthamus, कुसुम फूल.
మేషకమ్బల ఊర్ణాయు	మేషకమ్బలః-ఊర్ణాయుః॥ పు॥ ౨ - గొఱ్ఱెం్రదుకలచేత నేసిన కంబళి పేళ్లు, A woollen blanket.
శ్శశోర్ణం (శశలోమని)॥ ౽౧౩॥	శశోర్ణమ్॥ న॥ ౧ - శశలోమని = కుందేటెం్రదుకల పేళ్లు, Hare's or rabbit's hair
మధు క్షౌద్రంమాక్షికాది	మధు-క్షౌద్రమ్-మాక్షికమ్॥ న॥ ఈ ౩ ను మాక్షికాది = మాక్షిక భ్రామర పౌత్తికములను ౩ ను తేనెకు పేళ్లు, Honey, मधु.
మధూచ్ఛిష్టం(తు) సిక్థకమ్।	మధూచ్ఛిష్టమ్ - సిక్థకమ్॥ న॥ ౨-మైనము పేళ్లు, Wax, मोम.
మనశ్శిలా మనోగుప్తామనోహ్వా నాగజిహ్వికా॥౽౧౪॥ నైపాలీ కునటీ గోలా	మనశ్శిలా - మనోగుప్తా - మనోహ్వా-నాగజిహ్వికా॥ స్త్రీ॥ ౪ - మణిశిల పేళ్లు, Red arsenic, लालशाखिया. నైపాలీ - కునటీ - గోలా॥ స్త్రీ॥ ౩ - నేపాళదేశమునందుఁ బుట్టిన మణిశిల పేళ్లు, మనశ్శిలాదులు ౭ - మణిశిల పేళ్లు.
యవక్షారో యవాగ్రజః। పాక్యో (౽థ)	యవక్షారః - యవాగ్రజః - పాక్యః॥ పు॥ ౩ - యవక్షారము పేళ్లు, Nitre: Saltpetre, यवक्षार.

సర్జికాక్షారః కాపోత స్సుఖవర్చకః॥ సౌవ ర్చలం(స్యాద్)రుచకం

సర్జికాక్షారః - కాపోతః-సుఖవర్చకః॥ పు॥ సౌవర్చలమ్-రుచకమ్॥ న॥ ౫ - సజ్జాకారము పేళ్లు, Alkali; Natron, जवाखार.

త్వక్క్షీరావంశరోచనా।

త్వక్క్షీరా॥సీ॥(పా)త్వక్క్షీరీ, త్వక్క్షీరం-వంశరోచనా॥ సీ॥ ౨-తవక్షీరిపేళ్లు, Manna of bamboos.

శిగ్రుజం శ్వేతమరిచం

శిగ్రుజమ్-శ్వేతమరిచమ్॥ న॥ ౨ - మునగవిత్తుల పేళ్లు.

మోరటం మూల మైక్షవమ్)॥ ౬౮౬॥

మోరటమ్॥ న॥ ౧ - చెఱకువేళ్ల పేరు, Root of sugarcane, ईख की जड.

గ్రన్థికం పిప్పలీమూలం చటికా శిర (ఇత్యపి)।

గ్రన్థికమ్ - పిప్పలీమూలమ్ - చటికాశిరః॥ స్, న॥ (పా) చటికా॥ సీ॥ శిరః (పా) సిరః॥ పు॥ 3-పిప్పలీమూలముపేళ్లు, Root of long pepper, पिप्पल की जड.

గోలోమీ భూతకేశో (నా)

గోలోమీ॥ సీ॥ భూతకేశః॥ పు॥ ౨-జటామాంసిపేళ్లు, భూతకేశమను తృణముపేళ్లని కొందఱు, Root of sweet flag, जटामांसी.

పత్త్రాఙ్గం రక్తచన్దనమ్॥ ౬౮౭॥

పత్త్రాఙ్గమ్-రక్తచన్దనమ్॥ న॥ ౨ - ఎఱ్ఱని చందనముపేళ్లు, Red-wood, लाल चन्दन.

త్రికటు త్ర్యూషణం వ్యోషం

త్రికటు - త్ర్యూషణమ్ (పా) త్ర్యుషణమ్ - వ్యోషమ్॥ న॥ 3 - సొంటి పిప్పలి మిరియాల కూటముపేళ్లు, त्रिकट, सोंठ पिप्पल कालीमिर्च.

త్రిఫలా (తు) ఫలత్రికమ్।

త్రిఫలా॥ సీ॥ ఫలత్రికమ్॥ న॥ ౨ - కరక తాడి ఉసిరిక లనెడి మూఁటికూటము పేళ్లు, Three myrobalans.

ఇతి వైశ్యవర్గః.

వైశ్యులతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

శూద్రాశ్చావర వర్ణా (శ్చ) వృషలా (శ్చ) జఘన్యజాః॥ ౬౮౮॥	శూద్రః-అవరవర్ణః-వృషలః - జఘన్య పు॥ ౪-శూద్రుల పేళ్లు, Men of the fou tribe, शूद्र.
(ఆచణ్డాలాత్తు సంకీర్ణా అమ్బష్ఠ కరణాదయః)	సంకీర్ణాః॥ ౧ - చండాలశబ్దపర్యంత ముందు చెప్పఁగల అంబష్ఠ కరణాదిజాత సంకరజాతులనంబడుదురు, Men of mi origin, संकर.
(శూద్రావిశోస్తు) కరణో	కరణః॥ పు॥ ౧ - శూద్ర స్త్రీకిని వైశ కిని బుట్టి లేఖనవృత్తి గలవాని పే A scribe.
ఽమ్బష్ఠో (వైశ్యా ద్విజన్మనోః)॥ ౬౮౯॥	అమ్బష్ఠః॥ పు॥ వైశ్యస్త్రీకిని బ్రాహ్మ కిని పుట్టి చికిత్సావృత్తిగలవాని పేరు, अ
(శూద్రాక్షత్త్రియయోః) ఉగ్రో	ఉగ్రః॥ పు॥ ౧-శూద్రస్త్రీకిని క్షత్త్రి కిని పుట్టి శస్త్రవృత్తి గలవాని పేరు.
మాగధః (క్షత్త్రియావిశోః)।	మాగధః॥ పు॥ ౧-క్షత్త్రియస్త్రీకిని వై నికిని పుట్టి స్తుతిపాఠవృత్తి గలవాని मागध.
మాహిష్యో(ఽర్యాక్షత్త్రియయోః)	మాహిష్యః॥ పు॥ ౧-వైశ్యస్త్రీకిని క్ష యునికిని పుట్టి జ్యోతిష శకున స్వరశా ములు జీవికగాఁ గలవాని పేరు.
క్షత్తా (ఽర్యాశూద్రయోస్సుతః)॥ ౬౯౦॥	క్షత్తా॥ ఋ, పు॥ ౧ - క్షత్త్రియస్త్రీ శూద్రునికిని పుట్టి వేఁటవృత్తిగలవాని ఆర్యా శబ్దము క్షత్త్రియ స్త్రీవాచకము
(బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్త్రియాత్) సూతః	సూతః॥ పు॥ ౧ - బ్రాహ్మణస్త్రీయ క్షత్త్రియునివలనఁ బుట్టి సారథ్యాదివృ

వాని పేరు, A charioteer, सूत.

(తస్యాం) వైదేహకో (విశః)।

వైదేహకః॥ పు॥ ౧-బ్రాహ్మణస్త్రీయందు వైశ్యునివలనఁ బుట్టినవాని పేరు. వైశ్య స్త్రీకిని శూద్రునికిని పుట్టినవాని పేరని కొందఱు.

రథకార(స్తు మాహిష్యాత్కరణ్యాం యస్య సమ్భవః)॥ ౬౯౧॥

రథకారః॥ పు॥ ౧-కరణ్యామ్=కరణస్త్రీయందు, మాహిష్యాత్ = మాహిష్య పురుషునివలన, యస్య=ఎవనికి, సంభవః=పుట్టుక కలదో వాని పేరు.

(స్యా) చ్చణ్డాల(స్తు జనితో బ్రాహ్మణ్యాం వృషలేనయః)।

చణ్డాలః (పా) చాణ్డాలః॥ పు॥ ౧-బ్రాహ్మణ్యామ్ = బ్రాహ్మణస్త్రీయందు, వృషలేన= శూద్రునిచేత, యః జనితః=పుట్టింపఁబడినవాని పేరు, चाँडाल.

కారు శ్శిల్పీ

కారుః-శిల్పీ॥ ౯, పు॥ ౨-కంసాలివానికిని, సాలెవానికిని, మంగలివానికిని, చాకలివానికిని, ముచ్చివానికిని పేళ్లు, An artisan, शिल्पी.

(సంహతైస్తైర్ద్వయోః) శ్శ్రేణి (స్సజాతిభిః)॥ ౬౯౨॥

శ్రేణిః॥ ప్స॥ ౧-సజాతీయులయిన శిల్పుల సంఘముపేరు, A guild or company of artisans, श्रेणी.

కులిక (స్స్యాత్) కులశ్రేష్ఠీ

కులికః (పా) కులకః-కులశ్రేష్ఠీ॥ న్, పు॥ ౨-శిల్పికులములోఁ బ్రధానమైన వాని పేళ్లు, The chief of a guild; An artist of high birth, श्रेष्ठी.

మాలాకార (స్తు) మాలికః।

మాలాకారః-మాలికః॥ పు॥ ౨-పువ్వులు గట్టి యమ్మువాని పేళ్లు, A florist, फूल बेचनेवाला.

కుమ్భకారః కులా ల (స్స్యాత్)

కుమ్భకారః - కులాలః॥ పు॥ ౨ - కుమ వాని పేళ్లు, A potter, कुम्हार.

పలగణ్డ (స్తు) లేప కః॥ ౬౯౩॥

పలగణ్డః - లేపకః॥ పు॥ ౨ - సున్నపు చేయువాని పేళ్లు, A bricklayer or plas rer, राज़.

తన్తువాయః కువిన్ద (స్స్యాత్)

తన్తువాయః-కువిన్దః॥ పు॥ ౨ - సాలె పేళ్లు, A weaver, जुलाहा.

తున్నవాయ (స్తు) సౌచికః।

తున్నవాయః - సౌచికః॥ పు॥ ౨ - చి వాని పేళ్లు, కుట్టుపువాఁడు, A tailor, दर्जी

రఙ్గాజీవ శ్చిత్ర కరః

రఙ్గాజీవః-చిత్రకరః॥ పు॥ ౨ - చిత్తరు వ్రాయువాని పేళ్లు, A painter, चित्रकार.

శస్త్రమార్జో ఽసి ధావకః॥ ౬౯౪॥

శస్త్రమార్జః-అసిధావకః॥ పు॥ ౨-ఆయు ములు చికిలిచేయువాని పేళ్లు, An armoure A furbisher, शस्त्रबनानेवाला.

పాదూకృచ్చర్మ కార (స్స్యాత్)

పాదూకృత్ -చర్మకారః॥ పు॥ ౨ - గొ గరవాని పేళ్లు, పాదరక్షలు కుట్టువాఁడ A shoe-maker, चमार.

వ్యోకారో లోహ కారకః।

వ్యోకారః-లోహకారకః॥ పు॥ ౨-కరమ వాని పేళ్లు, గనిలోని ఇనుము దెచ్చి శుద్ధలో ము సేయు కోసలాది దేశ ప్రసిద్ధలోహకారజా పేరు, An iron-smith.

నాడిన్ధమస్స్వర్ణకా రః కలాదో రుక్మ కా రకే॥ ౬౯౫॥

నాడిన్ధమః-స్వర్ణకారః-కలాదః - రుక్మకా రకః॥ పు॥ ౪ - అగసాలెవాని పేళ్లు, A gol smith, सुनार.

(స్యా) చ్ఛాఙ్ఖికః

శాఙ్ఖికః-కామ్బవికః॥ పు॥ ౨-శంఖముచే

కామ్బవికః

కడియాలు మొదలైనవి చేసి యమ్మువాని పేళ్లు, A shell-cutter.

శౌల్బికస్తామ్రకుట్టకః।

శౌల్బికః-తామ్రకుట్టకః॥ పు॥ ౨-రాగిపని చేయువాని పేళ్లు, A copper-smith, ठठार.

తక్షా (తు) వర్ధకి స్త్వష్టా రథకారశ్చ కాష్ఠతట్॥ ౬౯॥

తక్షా॥ న్॥ వర్ధకిః-త్వష్టా॥ ఋ॥ రథకారః-కాష్ఠతట్॥ ష్, పు॥ ౫-వడ్లవాని పేళ్లు, A carpenter, बढ़ई.

(గ్రామాధీనో) గ్రామతక్షః

గ్రామతక్షః॥ పు॥ ౧-గ్రామాధీనః=గ్రామమునకు నధీనుఁడయిన కాణాచివడ్లవాని పేరు, A carpenter working for the village, बढ़ई.

కౌటతక్షో (౽నధీనకః)।

కౌటతక్షః॥ పు॥ ౧-అనధీనకః=ఒకరికి నధీనుఁడు గాక కూలికి పనిచేయు వడ్లవాని పేళ్లు, An independent carpenter, स्वतंत्र बढ़ई.

క్షురీ ముణ్డీ దివాకీర్తి ర్నాపితాన్తావసాయినః॥ ౭౦॥

క్షురీ॥ న్॥ ముణ్డీ॥ న్॥ దివాకీర్తిః-నాపితః-అన్తావసాయీ॥ న్, పు॥ ౫-మంగలివాని పేళ్లు, A barber, नाई.

నిర్ణేజక (స్స్యా)ద్రజకః

నిర్ణేజకః-రజకః॥ పు॥ ౨-చాకలివాని పేళ్లు, Washerman, धोबी.

శౌణ్డికో మణ్డహారకః।

శౌణ్డికః-మణ్డహారకః॥ పు॥ ౨-కల్లమ్మువాని పేళ్లు, A distiller and seller of spirituous liquors, A vintner, कलार.

జాబాల (స్స్యా)దజాజీవీ

జాబాలః-అజాజీవీ॥ న్॥ (పా) అజాజీవః॥ పు॥ ౨-మేఁకలను గాచువాని పేళ్లు, A goat-herd, चारवाह.

దేవాజీవ (స్తు) దే

దేవాజీవః (పా) దేవాజీవీ॥ న్॥ దేవలః॥

వలః॥ ౧౯౮॥	పు॥ ౧-కూలిః దేవరను పూజించువాని పేళ్లు, पुजारी
(స్యా) న్మాయా శామ్బరీ	మాయా-శామ్బరీ॥ సీ॥ ౧-ఇంద్రజాలము మొదలయిన మాయ పేళ్లు, Jugglery, जादूगरी.
మాయాకార (స్తు) ప్రాతిహారకః।	మాయాకారః (మాయావీ - మాయీ) - ప్రాతిహారకః (పా) ప్రతిహారికః (పా) ప్రతిహారకః॥ పు॥ ౨ - మాయచేయువాని పేళ్లు, A juggler, जादूगर.
శైలాలిన (స్తు) శైలూషా జాయాజీవాః కృశాశ్వినః॥ ౧౯౯॥ భరతా (ఇత్యపి) నటాః	శైలాలీ॥ న్॥ శైలూషః - జాయాజీవః - కృశాశ్వీ॥ న్॥ భరతః-నటః॥ పు॥ ౬ - నట్టువవాని పేళ్లు, Dancers and tumblers, नट.
చారణా (స్తు) కుశీలవాః।	చారణః-కుశీలవః॥ పు॥ ౨-దిక్కులయందు సంచరించు బట్టువానికిఁగాని నట్టువవానికిఁగాని పేళ్లు, A wandering actor or singer, चारण.
మార్దఙ్గికా మౌరజికాః	మార్దఙ్గికః - మౌరజికః॥ పు॥ ౨ - మద్దెల గొట్టువాని పేళ్లు, A drummer, तबला बजानेवाला.
పాణివాదా (స్తు) పాణిఘాః॥ ౨౦౦॥	పాణివాదః - పాణిఘః॥ పు॥ ౨ - చేతుల తాళము గొట్టువాని పేళ్లు, Those who clap their hands to keep time in music.
వేణుధ్మాః (స్యు) ర్వైణవికా	వేణుధ్మాః॥ ఆ॥ వైణవికః॥ పు॥ ౨-పిల్లనగ్రోవి నూదువారి పేళ్లు, Players on the flute, बाँसुरीवाला.
వీణావాదా (స్తు)	వీణావాదః-వైణికః॥ పు॥ ౨-వీణవాయించు

వైణికాః।	వారి పేళ్లు, Players on the lute; Lutanists.
జీవాన్తకశ్శాకుని కో	జీవాన్తః - శాకునికః॥ పు॥ ౨ - పక్షుల వేఁటాడువాని పేళ్లు, A fowler; A bird catcher, बहेलिया.
(ద్వౌ) వాగురిక జాలికౌ॥ ౭౦౧॥	వాగురికః-జాలికః॥ పు॥ ౨-వలవేఁటకాని పేళ్లు, A hunter using nets, बहेलिया.
వైతంసికః కౌటిక (శ్చ) మాంసిక (శ్చ స మంత్రయమ్।	వైతంసికః-కౌటికః-మాంసికః॥ పు॥ ౩ - మాంసము విక్రయించువాని పేళ్లు, A vender of fleshmeat, कटिक.
భృతకో భృతిభు క్కర్మకరో వైతనిక (శ్చ సః॥) ౭౦౨॥	భృతకః-భృతిభుక్॥ జ్॥ కర్మకరః-వైతనికః॥ పు॥ ౪-కూలివాని పేళ్లు, A hireling, labourer, कुली.
వార్తావహో వైవధికో	వార్తావహః - వైవధికః॥ పు॥ ౨ - కావడి మోయువాని పేళ్లు A chandler; A carrier of loads on a pole, कुली.
భారవాహస్తు భారికః।	భారవాహః - భారికః॥ పు॥ ౨ - మోపు మోయువాని పేళ్లు, A porter, कुली.
వివర్ణః పామరో నీచః ప్రాకృత (శ్చ) పృథగ్జనః॥ ౭౦౩॥ నిహీనో ఽపశదో జాల్మః క్షుల్లక (శ్చే)తర (శ్చ) సః।	వివర్ణః - పామరః - నీచః-ప్రాకృతః-పృథగ్జనః-నిహీనః-అపశదః (పా) అపసదః-జాల్మః-క్షుల్లకః (పా) ఖుల్లకః - ఇతరః॥ పు॥ ౧౦ - అల్పుని పేళ్లు, A low man following a degrading profession, अल्प.
భృత్యే దాసేర దాసేయ దాసగోప్యక చే	భృత్యః - దాసేరః - దాసేయః - దాసః - గోప్యకః-చేటకః-నియోజ్యః-కింకరః-ప్రేష్యః

టకాః॥ ౭౦౪॥ నియో జ్యకింకర ప్రైష్య భుజి ష్యపరిచారకాః।	(పా) ప్రైష్యః - భుజిష్యః - పరిచారకః। ౧౧-బంటుపేళ్లు, చాకిరివాఁడు, A serv or slave, नौकर.
పరాచిత పరిస్కన్ద పరజాత పరైధితాః॥ ౭౦౫॥	పరాచితః-పరిస్కన్దః-పరజాతః-పరైధి పు॥ ౪ - పెంపుడుబంటు పేళ్లు, A foste slave, गुलाम.
మన్ద స్తున్ద పరిమృ జ ఆలస్యః శీతకో ఽ లసో ఽనుష్ణః।	మన్దః - తున్దపరిమృజః - ఆలస్యః - శీత అలసః - అనుష్ణః॥ పు॥ ౬ - అలసుని పే A lazyman, सुस्त.
దక్షే (తు) చతుర పేశల పటవ స్సూత్థా న (ఉష్ణశ్చ)॥ ౭౦౬॥	దక్షః-చతురః-పేశలః-పటుః-సూత్థాన ఉష్ణః॥ పు॥ ౬-నేర్పరి పేళ్లు, A dexter person, दक्ष.
చణ్డాల ప్లవ మా తఙ్గ దివాకీర్తి జనంగ మాః। నిషాద శ్వప చా వన్తే వాసి చా ణ్డాల పుల్కసాః॥ ౭౦౭॥	చణ్డాలః-ప్లవః-మాతఙ్గః-దివాకీర్తిః - జ గమః - నిషాదః - శ్వపచః - అన్తేవాసీ॥ చాణ్డాలః-పుల్కసః॥ పు॥ ౧౦-మాలవాని పే A man of the lowest and most d pised of the mixed castes, चाण्डाल.
(భేదాః) కిరాత శబర పులిన్దా (మ్లేచ్ఛ జాతయః)।	కిరాతః॥ పు॥ ౧ - నెమిలిపింఛము వె లైనవి కట్టుకొనువాండ్ర పేరు. శబరః॥ ౧-ఆకులుగట్టుకొనువాండ్ర పేరు. పులిన్దః॥ ౧-తమభాషయే కాని యొకరిభాష నెఱు వాండ్ర పేరు. ఈ 3 ను, భేదాః = చండ భేదములయిన, మ్లేచ్ఛజాతయః = మ్లే జాతులు, Barbarians, किरात.
వ్యాధో మృగవ ధాజీవో మృగయు ర్లు బ్ధక (శ్చసః)॥ ౭౦౮॥	వ్యాధః-మృగవధాజీవః-మృగయుః-ల కః॥ పు॥ ౪ - బోయవాని పేళ్లు, A hunt A deer-killer, शिकारी.

కౌలేయక స్సారమేయః కుక్కురో మృగదంశకః। శునకో భషక శ్శ్వా (స్యాత్)

కౌలేయకః-సారమేయః-కుక్కురః-మృగదంశకః-శునకః-భషకః-శ్వా॥ న్॥ ౭-కుక్క పేళ్లు, A dog, कुत्ता.

అలర్క (స్తు సయోగితః)॥ ౭౦౯॥

అలర్కః॥ పు॥ ౧-సయోగితః = ఔషధప్రయోగమువలన వెఱ్ఱిపట్టిన కుక్క పేరు, A mad dog, पागल कुत्ता.

(శ్వా) విశ్వకద్రు (ర్మృగయాకుశలః)

విశ్వకద్రుః॥ పు॥ ౧-మృగయాకుశలః = వేటయందు నేర్పుగల, శ్వా = కుక్క పేళ్లు, A hound, शिकारी कुत्ता.

సరమా శునీ।

సరమా-శునీ॥ స్త్రీ॥ ౨-ఆడుకుక్క పేళ్లు, A bitch, कुत्ती.

విట్చర (స్సూకరో గ్రామ్యో)

విట్చరః॥ పు॥ ౧-గ్రామ్యః సూకరః = ఊరపంది పేరు, A village hog, गाँव का सुअर.

బర్కర (స్తరుణః పశుః)॥ ౭౧౦॥

బర్కరః॥ పు॥ ౧-తరుణః = ప్రాయపువయస్సుగల, పశుః = పశుమాత్రమునకు పేరు, Any young animal, पशु.

ఆచ్ఛోదనం మృగవ్యం (స్యా) దాఖేటో మృగయా (స్త్రియామ్)।

ఆచ్ఛోదనమ్ - మృగవ్యమ్॥ న॥ ఆఖేటః॥ పు॥ మృగయా॥ స్త్రీ॥ ౪-వేట పేళ్లు, Chase; hunting, शिकार.

(దక్షిణారు ర్లుబ్ధయోగా) ద్దక్షిణేర్మా (కురఙ్గకః)॥ ౭౧౧॥

దక్షిణేర్మా॥ న్, పు॥ ౧-లుబ్ధయోగాత్ = వేటకాని బాణము తగులుటవలన, దక్షిణారుః = కుడిదిక్కున గాయముగల, కురఙ్గకః = మృగము పేరు, A deer wounded on its right side, दाईंओर घायल हरिण.

చోరైకాగారిక స్తేన దస్యు తస్కర మోషకాః। ప్రతిరోధిపరాస్కన్ది పాటచ్చర మలిమ్లుచాః॥ ౭౧౨॥

చోరః (పా) చౌరః-ఐకాగారికః-స్తేన దస్యుః-తస్కరః-మోషకః-ప్రతిరోధీ॥ పరాస్కన్దీ॥ న్॥ పాటచ్చరః-మలిమ్లుచః॥ ౧౦-దొంగపేళ్లు, A thief or robber, చ

చౌరికా స్తైన్య చౌర్యే (చ) స్తేయం

చౌరికా॥ స్త్రీ॥ స్తైన్యమ్-చౌర్యమ్-స్తేయ న॥ ౪-దొంగతనము పేళ్లు, Theft.

లోప్త్రం (తుతద్ధనమ్)।

లోప్త్రమ్॥ న॥ ౧-తద్ధనమ్=దొంగిలిం సొమ్ము పేరు, Booty, चोरी का धन.

వితంస (స్తూపకరణం బన్ధనే మృగపక్షిణామ్)॥ ౭౧౩॥

వితంసః (పా) వీతంసః॥ మ్॥ ౧-మృగప ణామ్=మృగములను పక్షులను, బన్ధనే=ప టయందు, ఉపకరణమ్=సాధనమైన యురు మొదలైనవాని పేరు, A net, chain, cage, जाल.

ఉన్మాథః కూటయన్త్రం (స్యా)

ఉన్మాథః॥ పు॥ కూటయన్త్రమ్॥ న॥ బోనుపేళ్లు, గాలమని కొందఱు, A sna or trap, जाल.

వాగురా మృగబన్ధనీ।

వాగురా-మృగబన్ధనీ॥ స్త్రీ॥ ౨-మృగః లనుబట్టు వలపేళ్లు, A net, जाल.

శుల్బం వరాటకః (స్త్రీతు) రజ్జు (స్త్రిషు) వటీగుణాః॥ ౭౧౪॥

శుల్బమ్॥ న॥ వరాటకః॥ పు॥ రజ్జుః॥ వటీ॥ స్త్రీ॥ గుణః॥ పు॥ ౫-త్రాడు పే A cord, rope, or string. रस्सी.

ఉద్ఘాటనం ఘటీయన్త్రం (సలిలోద్వాహనం ప్రహేః)।

ఉద్ఘాటనమ్-ఘటీయన్త్రమ్॥ న॥ ఈ ౨ న ప్రహేః=నూతివలన, సలిలోద్వాహనమ్ నీళ్లెత్తు రాట్నము పేళ్లు, A contrivan for raising water.

(పుంసి) వేమా వాయదణ్డః	వేమా॥ న్, పు॥ (పా) న॥ వాయదణ్డః॥ పు॥ ౨ - కోకలునేయు తాఁకుపలక పేళ్లు, A loom, करघा.
సూత్రాణి (నరి) తన్తవః॥ ౭౧౫॥	సూత్రమ్॥ న॥ తన్తుః॥ పు॥ ౨-నూలుపేళ్లు, Thread, सूत.
వాణిర్వ్యూతిః (స్త్రియాం తుల్యే)	వాణిః - వ్యూతిః॥ సీః ౨ - నేయుటపేళ్లు, Weaving, बुनना.
పుస్తం (లేప్యాది కర్మణి)।	పుస్తమ్॥ న॥ ౧-లేప్యాదికర్మణి= లెప్పపు పని మొదలైనదానిపేరు, Plastering modelling.
పాఞ్చాలికాపుత్రికా (స్యాద్వస్త్రదన్తాదిభిః కృతా)॥ ౭౧౬॥	పాఞ్చాలికా-పుత్రికా॥ సీ॥ ౨-వస్త్రదన్తాదిభిః = వస్త్రదంతకాష్ఠాదులచేత, కృతా = చేయఁబడిన బొమ్మపేళ్లు, A doll or puppet, गुड़िया.
పిటకః పేటకః	పిటకః - పేటకః॥ పు॥ ౨ - బుట్ట పేళ్లు, A basket, टोकरा.
పేటామఞ్జూషా (౨-థ)	పేటా (పా) పేడా - మఞ్జూషా॥ సీ॥ ౨ - మందసముపేళ్లు, A box, सन्दूक, ఈ ౪ ను పర్యాయములని కొందఱు.
విహఙ్గికా। భారయష్టి	విహఙ్గికా (పా) విహఙ్గమా - భారయష్టిః॥ సీ॥ ౨-కావడికఱ్ఱపేళ్లు, A pole for carrying burdens, बोझ ढोना.
(తదాలమ్బి)శిక్యం కాచో (౨-థ)	శిక్యమ్॥ న॥ కాచః॥ పు॥ ౨-తదాలమ్బి= ఆ కావడిబద్దయందు వ్రేలెడి యుట్టిపేళ్లు, Its slings, उसकी रस्सी.
పాదుకా॥ ౭౧౭॥ పాదూరుపానత్ (స్త్రీ)	పాదుకా - పాదూః - ఉపానత్॥ హా, సీ॥ ౩-చెప్పుపేళ్లు, A shoe, चप्पल.

(సైవా) నుపదీనాౘ (పదాయతా)।	అనుపదీనా॥ సీ॥ ౧-అపదాయతా = కా కొద్దిదైన, సైవ = ఆ చెప్పు పేరు, A bo जूता.
నద్ధ్రీ వధ్రీ వరత్రా	నద్ధ్రీ-వధ్రీ-వరత్రా॥ సీ॥ 3-...రు పే A thong, चमडेकी पट्टी, तसमा.
(స్యాదశ్వాదేస్తాడనీ) కశా॥ ౭౧౮॥	కశా॥ సీ॥ ౧ - అశ్వాదేః = గుఱ్ఱము మొ లయినవానిని, తాడనీ = కొట్టు చబుకు పే A whip, चाबुक.
చాణ్డాలికా (తు) కణ్డోలవీణా చణ్డాలవల్లకీ।	చాణ్డాలికా - కణ్డోలవీణా (పా) కట వీణా-చణ్డాలవల్లకీ॥ సీ॥ 3 - మాలవా ని పే పేళ్లు, A vulgar lute, वीणा विशेष.
నారాచీ (స్యా) దేషణికా	నారాచీ-ఏషణికా॥ సీ॥ ౨-త్రాసు పే Goldsmith's scales, नाराची, सुनार का काटा.
శాణ (స్తు) నికషః కషః॥ ౭౧౯॥	శాణః - నికషః - కషః॥ పు॥ 3 - ఒరగ పేళ్లు, సానయు, A touchstone, कसौटी.
వ్రశ్చనః పత్త్రపరశు	వ్రశ్చనః-పత్త్రపరశుః॥ పు॥ ౨ - చిన్న పేళ్లు, A small saw, करोती.
ఈషికా తూలికా (సమే)।	ఈషికా - తూలికా॥ సీ॥ ౨ - చిత్తరు వ్రాయు కణిక పేళ్లు, A pencil or brusl तूलिका.
తైజసావర్తనీ మూషా	తైజసావర్తనీ-మూషా॥ సీ॥ ౨ - బంగా మొదలైనవి కరఁగు మూస పేళ్లు, A cru cible, मूषा.
భస్త్రా చర్మప్రసేవికా॥ ౭౨౦॥	భస్త్రా-చర్మప్రసేవికా॥ సీ॥ ౨ - కొలిమి పేళ్లు, Bellows, धौंकनी.

ఆస్ఫోటనీ వేధనికా

ఆస్ఫోటనీ (పా) లాస్ఫోటనీ-వేధనికా॥ స్త్రీ॥ ౨-రత్నాదులు తొలలు వేయు పిడిసాన పేళ్లు, A gimler, or auger.

కృపాణీ కర్తరీ సమే)।

కృపాణీ - కర్తరీ॥ స్త్రీ॥ ౨ - కత్తెర పేళ్లు, Scissors, कैंची.

వృక్షాదనో వృక్ష భేదీ

వృక్షాదనః - వృక్షభేదీ॥ న్. పు॥ ౨ - మ్రాకుల నఱకు గొడ్డలి, కత్తి, ఉలి మొదలైనవాని పేళ్లు, A hatchet; A chisel.

టఙ్కః పాషాణ దారణః॥ ౭౨౧॥

టఙ్కః-పాషాణదారణః॥ పు॥ ౨-రాయి నఱకెడు ఉలి పేళ్లు, A stone-cutter's chisel, टाँका.

క్రకచో (ఽస్త్రీ) కరపత్త్రం

క్రకచః॥పు॥ కరపత్త్రమ్॥న॥ ౨-అంపము పేళ్లు, A saw, करौता.

(స్యా) దారాచర్మ ప్రభేదికా।

ఆరా - చర్మప్రభేదికా॥ స్త్రీ॥ ౨ - ఆరె పేళ్లు, ఇచట 'క్రకచః కరపత్త్రం స్యా దారాచర్మప్రభేదికా' అనియుఁ బాఠము గలదు, A shoe maker's knife, आरा.

సూర్మిః స్థూణాఽయః ప్రతిమా

సూర్మిః (పా) సూర్మీ - స్థూణా - అయః ప్రతిమా॥ స్త్రీ॥ 3 - దాగలి పేళ్లు, ఇనుప ప్రతిమయు, An anvil; an image of iron, निहाई.

శిల్పం (కర్మకలాదికమ్)॥ ౭౨౨॥

కలాదికమ్ = వాత్స్యాయనుఁడు చెప్పిన నృత్తగీతాది బాహ్యక్రియలు ౬౪ ను, ఆలింగన చుంబనాద్యాంతరక్రియలు ౬౪ ను కళలనఁబడును. అవి మొదలైన కర్మ అనఁగా స్వర్ణకారాదిక్రియలును, శిల్పమ్॥ న॥ శిల్పమనంబడును, An art.

ప్రతిమానం ప్రతి
బిమ్బం ప్రతిమా ప్రతి
యాతనా ప్రతిచ్ఛా
యా। ప్రతికృతి రర్చా
(పుంసి) ప్రతినిధి

ప్రతిమానమ్-ప్రతిబిమ్బమ్॥ న॥ ప్రతిః
ప్రతియాతనా - ప్రతిచ్ఛాయా - ప్రతికృ
అర్చా॥ సీ॥ ప్రతినిధిః॥ పు॥ ౬ - విష్ణువు
లయినవారి మూర్తులకు సమముగా శిల
చేతఁ జేసిన ప్రతిమ పేళ్లు, An imag
statue or picture, प्रतिबिंब.

రుపమోపమానం
(స్యాత్)॥ ౭౨౩॥

ఉపమా॥ సీ॥ ఉపమానమ్॥ న॥ ౨
పోల్పఁబడు వస్తువులకును సరిపోల్చుట
పేళ్లు, Resemblance, उपमा.

(వాచ్యలిఙ్గా)స్సమ
స్తుల్య స్సదృక్ష స్సదృ
శస్సదృక్। సాధారణ
స్సమాన (శ్చ)

సమః-తుల్యః-సదృక్షః-సదృశః - సదృ
శ్॥ సాధారణః-సమానః॥ ౭-సమానవ
పేళ్లు, ఇవి విశేష్యములయొక్క లింగము
Like, similar, समान.

(స్యురుత్తరపదేత్వ
మీ)॥ ౭౨౪॥ నిభసం
కాశ నీకాశ ప్రతీకా
శోపమాదయః।

నిభః - సంకాశః-నీకాశః-ప్రతీకాశః
ఉపమా॥ సీ॥ ౫ - ఆదిశబ్దముచే, కల్ప-దే
రూప శబ్దములును, అమీ = ఈ ౬
ఉత్తరపదేస్యుః = సమాసమునందు తుదక
లయి సమానవస్తువు పేళ్లగును. ఉదా
ణము:—చన్ద్రనిభః-లక్ష్మీసంకాశా -
కాశమ్-సూర్యప్రతీకాశః మొదలయినవి

కర్మణ్యా (తు) వి
ధాభృత్యా భృతయో
భర్మ వేతనమ్॥ ౭౨౫॥
భరణ్యం భరణం మూ
ల్యం నిర్వేశః పణ
(ఇత్యపి)।

కర్మణ్యా - విధా - భృత్యా - భృతి
భర్మ॥ న॥ వేతనమ్ - భరణ్యమ్ - భరణ
మూల్యమ్॥ న॥ నిర్వేశః - పణః॥ పు॥
కూలిపేళ్లు, Wages or hire, मजूरी.

సురా హలిప్రియా
హాలా పరిస్రుద్వరుణా

సురా-హలిప్రియా-హాలా - పరిస్రుత్
వరుణాత్మజా - గన్ధోత్తమా - ప్రసన్నా -

స్రజా॥ ౭౨౬॥ గన్ధోత్త మాప్రసన్నేరా కాద మ్బర్యః పరిస్రుతా । మదిరా కశ్య మద్యే చా)

కాదమ్బరీ — పరిస్రుతా — మదిరా॥ స్త్రీ॥ కశ్యమ్- మద్యమ్॥ న॥ ౧౩ — కల్లుపేళ్లు, Spirituous liquor, मद्यः शराब.

(స్యా) దవదంశ (స్తు భక్షణమ్)॥ ౭౨౭॥

అవదంశః (పా) ఉపదంశః॥ పు॥ ౧—మద్య పానము సేయునపుడు నంజుకొను మాంసము మొదలయినదాని పేరు, భోజనమునందు నంజు కొరగాయ మొదలయినదియు, A relish; A condiment.

శుణ్డాపానం మద స్థానం

శుణ్డా॥ స్త్రీ॥ పానమ్ — మదస్థానమ్॥ న॥ ౩- కల్లుత్రాగునింటిపేళ్లు, A tavern, शराबखाना.

మధువారా మధు క్రమాః ।

మధువారః-మధుక్రమః॥ పు॥ ౨ — పెక్కు మార్లు కల్లుత్రాగు వరుసపేళ్లు, Tippling, घूंट लेना

మధ్వాసవో మా ధవకో మధు మాధ్వీ క (మద్యభేదాః)॥ ౭౨౮॥

మధ్వాసవః — మాధవకః॥ పు॥ మధు॥ న॥ ౩ — ఇప్పపువ్వుల కల్లుపేళ్లు, మార్ద్వీకమ్॥ న॥ ౧- ద్రాక్షపండ్ల కల్లుపేరు ఇచట మార్ద్వీక మను పాఠమున నాలుగును ఇప్పపువ్వుల కల్లు పేళ్లు, Spirit distilled from the blossoms of bassialatifolia, विविध शराब.

మైరేయమాసవశ్శీ ధు

మైరేయమ్॥ న॥ ౧ — ఆరెపువ్వు బెల్లము కడుగునీళ్లచేతఁ జేసిన కల్లు. ఆసవః॥ పు॥ ౧-పక్వముగాని చెఱకురసమునఁ జేసిన కల్లు. శీధుః॥ పు॥ ౧ — పక్వమయిన చెఱకురసమునఁ జేసిన కల్లు, Rum, आसव.

మేదకో జగల (స్స)

మేదకః — జగలః॥ పు॥ ౨-మద్యమును సేయు

మశా) ।	టకు నానాద్రవ్యములు గూర్చిన ముద్దకే
సంధానం (స్యా) దభిషవః	సంధానమ్॥ న॥ అభిషవః॥ పు॥ ౨ - సేయుట పేళ్లు, Distillation, चुआव.
కిణ్వం (పుంసితు) నగ్నహూః॥ ౭ ౨౯॥	కిణ్వమ్॥ న॥ నగ్నహూః (హ) నగ్న పు॥ ౨ - మద్యముసేయు మొలక పేళ్లు, ద్రవ్యకృత సురాబీజము, Ferment, ख
కారోత్తర స్సురా మణ్డ	కారోత్తరః॥ పు॥ సురామణ్డమ్॥ న॥ కల్లు తేట పేళ్లు, Yeast, froth, झाग.
మాపానం పానగోష్ఠికా।	ఆపానమ్॥ న॥ పానగోష్ఠికా॥ స్త్రీ॥ అనే కూడి మద్యపానముసేయు చోటి పే A place where people drink toget शराब खाना.
చషకో (ఽస్త్రీ) పానపాత్రం సరకో (ఽప్య)నుతర్షణమ్॥ ౭౩౦॥	చషకః॥ పు॥ పానపాత్రమ్॥ న॥ సర (ఇది అపిశబ్దముచేత) పు॥ అనుతర్షణమ్। ౪ - కల్లుద్రాగు గిన్నె పేళ్లు, A drink vessel, कुज्जी. సరకానుతర్షణశబ్దములు మద్యము వడ్డించు పేళ్లని కొందఱు, Dis bution of liquor.
ధూర్తోఽక్షదేవీకితవోఽక్షధూర్తో ద్యూతకృ(త్సమాః)। (స్స్యు)	ధూర్తః - అక్షదేవీ॥ స్త్రీ॥ కితవః - ధూర్తః - ద్యూతకృత్॥ త్, పు॥ ౫ - మాడువాని పేళ్లు, A gamester, जुआखो
ర్లగ్నకాః ప్రతిభువః	లగ్నకః - ప్రతిభూః॥ పు॥ ౨ - పూట వాని పేళ్లు, Surety, जमानत.

సభికాద్యూతకార కాః॥ ౨౩౧॥	సభికః - ద్యూతకారకః॥ పు॥ ౨ - జూదమాడించువాని పేర్లు, Keeper of a gaming house.
ద్యూతో (౭-స్త్రీ రూం) మక్షవతీ కైతవం పణ (ఇత్యపి)।	ద్యూతః॥ పు॥ అక్షవతీ॥ స్త్రీ॥ కైతవమ్॥ న॥ పణః॥ పు॥ ౪ - జూదము పేర్లు, Gaming, जुआ.
పణో (౭-క్షేషు) గ్లహో	పణః-గ్లహః॥ పు॥ ౨-అక్షేషు = జూదముల యందలి, పణః = పందెముపేరు, A stake, wager, दांव.
౭-క్షా (స్తు) దేవ నాః పాశకా (శ్చతే)॥ ౨౩౨॥	అక్షః- దేవనః (పా) దేవకః-పాశకః॥ పు॥ ౩-పాచికలపేర్లు, Dice, पांसा.
పరిణాయ (స్తు శారీ ణాం సమన్తాన్నయనే)	పరిణాయః॥ పు॥ ౧ - శారీణామ్ = సారెల యొక్క, సమన్తాత్ = అంతట, నయనే = నడుపుటయందు వర్తించును, Moving a piece at play.
(౭-స్త్రీయామ్)। అ ష్టాపదం శారిఫలం	అష్టాపదమ్ - శారిఫలమ్॥ పు॥ ౨ - జూదమాడు పలక పేర్లు, A checkered board or cloth, बिसात.
ప్రాణిద్యూతం సమా హ్వయః॥ ౨౩౩॥	ప్రాణిద్యూతమ్॥ న॥ సమాహ్వయః॥ పు॥ ౨ - కోడిపందెము మొదలయినదాని పేర్లు, A match of cocks &c.

మూ॥ ఉక్తా భూరి ప్రయోగత్వా దేకస్మి న్యేఽత్ర యౌగికాః
తాద్ధర్మ్యా దన్యతో వృత్తా స్తూహ్యా లిఙ్గాన్తరేఽపితే॥ ౨౩౪

టీక. అత్ర = ఈ శూద్రవర్గయందు, యౌగికాః = యౌగికము లైన, యే = ఏ పాఠాలాలాం ముఖ్యలింగ ప్రాణివాచకశబ్దములు, భూరి ప్రయోగత్వాత్ = ప్రయోగబాహుళ్యమువలన, ఏకస్మిన్ = ఒక

పుంలింగమునందు, ఉక్తాః = చెప్పఁబడినవో, తే = ఆ శబ్దా
తాద్ధర్మ్యాత్ = ఆయా ధర్మములు గలుగుటవలన, అన్యతః =
లింగాదులయందు, వృత్తాస్స్తు = వర్తించుచున్నవి, లిఙ్గాస్తు రే
స్త్రీలింగ నపుంసకలింగముల యందును వర్తించుచున్నవి
ఊహ్యాః = తెలియఁదగినవి.

యౌగికములయి జాతివాచకములైన కుంభకారాది శబ్ద
శూద్రాదిశబ్దములవలె పుంలింగ స్త్రీలింగముల యందును వ
చున్నవని భావము. ఉదాహరణము :—మాలాకారః పుం
మాలాకారీ స్త్రీ—మాలాకారం బృన్దమ్ ఇత్యాదులు.

ఇతి శూద్రవర్గః = శూద్రులతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసె

ము॥ ఇత్యమరసింహకృతౌ నామలిఙ్గానుశాసనే
భూమ్యాదికాణ్డో ద్వితీయః సాఙ్గఏవ సమర్థితః ॥

టీక. ఇతి = ఈ పూర్వోక్తమయిన, నామలింగానుశాస
నామలింగానుశాసన మనెడి, అమరసింహకృతౌ = అమరసిం
గ్రంథమునందు, ద్వితీయః = రెండవదయిన, భూమ్యాదికాణ్డః =
మొదలైన వానిని తెలియఁజెప్పు భాగము, సాఙ్గఏవ = సమ
గానే, సమర్థితః = సమర్థింపఁబడినది.

సటీకామరకోశము – ద్వితీయ కాండము

సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

అమరకోశము, సటీకము

తృతీయకాండము

గ్రంథకర్తయగు అమరసింహ కవిసార్వభౌముఁడు చదువు వారికి విషయము సులభముగాఁ దెలియుటకై సామాన్యకాండమునఁ జెప్పగల వర్గలను దీనికిఁ బూర్వకాండములఁ జెప్పఁబడిన వర్గలతోఁ గల సంబంధమును దెలుపుచున్నాఁడు.

మూ॥ విశేష్యనిఘ్నైస్సంకీర్ణై ర్నానార్థైరవ్యయైరపి
లిఙ్గాదిసంగ్రహై ర్వర్గా స్సామాన్యే వర్గసంశ్రయాః॥ ౧

టీక. సామాన్యే = పూర్వకాండములకు సాధారణమైన యీ సామాన్యకాండమునందు, విశేష్యనిఘ్నైః = పూర్వోక్త స్త్రీదారాది విశేష్యములకు అధీనమైన లింగాదులుగల పదములచేతను, సంకీర్ణైః = పరస్పరవిరుద్ధములైన కర్మపారాయణ పరస్పర ప్రభృతిశబ్దముల చేతను, నానార్థైః = అనేకార్థములుగల నాకాదిపదములచేతను, అవ్యయైరపి = ఆఙ్ మొదలైన అవ్యయపదములచేతను, లిఙ్గాదిసంగ్రహైః = లింగసంగ్రహ నామసంగ్రహములచేతను, వర్గాః = విశేష్యనిఘ్న సంకీర్ణ నానార్థ అవ్యయ లింగాదిసంగ్రహము లను నైదువర్గములు, (ఉచ్యన్తే = చెప్పఁబడుచున్నవి.) (తే=ఆవర్గలు) వర్గసంశ్రయాః = ప్రథమ ద్వితీయకాండవర్గలనే యాశ్రయించినవి. తఱుచుగాఁ దమలో నవాంతరవర్గలు గలవియని కాని యర్థము.

ఈకాండమునందు విశేష్యనిఘ్నవర్గయందుఁ జెప్ప
సుకృత్యాదులు పూర్వకాండములలోని స్వర్గాదులకు విశేషణ
గను, సంకీర్ణవర్గయందుఁ జెప్పఁగల కర్మాదులు అస్వర్గ
వ్యాపారములుగను, ఇట్లే యిందలి కడమవర్గలయందుఁ జెప్ప
నాకాదిశబ్దములు వానికి వాచకాదులుగను నుండుట తెలియవచ
కావున నీకాండము సామాన్యకాండ మనిపించుకొనును.
పక్షము నానార్థవర్గయందు కాంతాదివర్గలును అవ్యయవ
దవ్యయవర్గ నానార్థవర్గలును నిట్లే లింగాదిసంగ్రహవర్గయందు
వని తెలియవలయును.

ఈశాస్త్రమున "ప్రాయశో రూపభేదేన" అను సంకే
చేత తలుచుగా రూపభేదముచేత లింగ మెఱుఁగఁదగినదిగ
నీవిశేష్య నిఘ్నవర్గయందు నట్టిసంకేతము లేదని చెప్పుచున్నాఁ

మూ॥ స్త్రీదారాద్యైర్యద్విశేష్యం యాదృశైః ప్రస్తుతం పదై
గుణద్రవ్యక్రియాశబ్దా స్తథాస్యు స్తస్యభేదకాః॥

టీక. యద్విశేష్యమ్ = ఏవిశేష్యమైనయర్థము, యాదృ
వీలింగాదులుగల, స్త్రీదారాద్యైః పదైః = స్త్రీదార మొ
స్త్రీలింగ పుల్లింగ నపుంసకలింగపదములచేతను, ప్రస్తుతమ్ =
భింపఁబడునో, తస్య = ఆవిశేష్యమునకు, భేదకాః = విశేష
లయిన, గుణద్రవ్యక్రియాశబ్దాః = గుణద్రవ్యక్రియావాచకశబ్దవ
తథాస్యుః = ఆ విశేష్యలింగాదులు గలవియే యగును.

అనఁగా, విశేష్యము ఏలింగమై యారంభింపఁబడునో
ద్రవ్యక్రియావాచకములయిన సుకృత్యాదివిశేషణములును అ
ములు గలవే యగునని తాత్పర్యము. ప్రవీణా స్త్రీ – ప్ర
దారాః – ప్రవీణం కళత్రమ్, అని గుణవాచక విశేషణముల
ధనినీ స్త్రీ–ధనినో దారాః–ధని కళత్రమ్ అని ద్రవ్యవాచకవి
ములకును, క్షేమంకరా స్త్రీ – క్షేమంకరా దారాః – క్షేమం
కళత్రం అని క్రియావాచకవిశేషణములకు నుదాహరణములు.

(క్షేమంకరోఽరిష్టతాతిశ్శివతాతిశ్శివంకరః।	క్షేమంకరః-అరిష్టతాతిః-శివతాతిః-శివంకరః॥ ౪-శుభమును జేయువాని పేళ్లు. ఈయర్ధశ్లోకము ప్రక్షిప్తమని కొందఱు, Propitious, शुभकर.
సుకృతీ పుణ్యవాన్ధన్యో	సుకృతీ॥ ౯॥ పుణ్యవాన్ ॥త్॥ధన్యః॥౩-పుణ్యముగలవాని పేళ్లు, Well-fated, Fortunate. सुकृती.
మహేచ్ఛ (స్తు) మహాశయః॥ ౩॥	మహేచ్ఛః - మహాశయః॥ ౨-ఘనమైన మనస్సుగలవాని పేళ్లు. విరివియైన మనస్సుగలవాఁడు, Magnanimous, महाशय.
హృదయాలుస్సుహృదయో	హృదయాలుః - సుహృదయః॥ ౨-మంచి మనస్సుగలవాని పేళ్లు, Good-hearted, सुहृद.
మహోత్సాహో మహోద్యమః।	మహోత్సాహః - మహోద్యమః॥ ౨-దుష్కర ప్రయోజనములయం దుద్యోగముగలవాని పేళ్లు, Persevering; diligent; persistent, उत्साही.
ప్రవీణే నిపుణాభిజ్ఞవిజ్ఞ నిష్ణాతశిక్షితాః॥ వైజ్ఞానికః కృతముఖః కృతీ కుశల (ఇత్యపి)।	ప్రవీణః-నిపుణః - అభిజ్ఞః - విజ్ఞః -నిష్ణాతః-శిక్షితః- వైజ్ఞానికః (పా) విజ్ఞానికః-కృతముఖః - కృతీ॥ న్ ॥ కుశలః॥ ౧౦-నేర్పరి పేళ్లు, Skilful; conversant, कुशल.
పూజ్యః ప్రతీక్ష్య	పూజ్యః - ప్రతీక్ష్యః॥ ౨ - పూజ్యుఁడు, Venerable, पूज्य.
స్సాంశయికస్సంశయాపన్న మానసః॥ ౫॥	సాంశయికః - సంశయాపన్న మానసః॥ ౨ - సందేహించువాని పేళ్లు. Irresolute, संदेह करने वाला. సంశయించిన వస్తువని కొందఱు, Uncertain; dubious.

దక్షిణీయో దక్షి ణార్హా (స్తత్ర) దాక్షి ణ్య (ఇత్యపి)।	దక్షిణీయః - దక్షిణార్హః- దాక్షిణ్యః(దక్షిణ్యః॥ 3 - దక్షిణకు యోగ్యమయినవా పేళ్లు, Meriting a fee or rewa दाक्षिण्य के लायक.
(స్యు) ర్వదాన్య స్థూల లక్షదానశౌణ్డా బహుప్రదే॥ ౬॥	వదాన్యః (పా) వదన్యః - స్థూలల (పా) స్థూలలక్ష్యః-దానశౌణ్డః - బహుప్ర ర-మిగులనిచ్చునట్టివాని పేళ్లు, Munifice उदार दानी.
జైవాతృక(స్స్యా) దాయుష్మా	జైవాతృకః - ఆయుష్మాన్॥ త్॥ ౨-దీ యుష్మంతుని పేళ్లు, Long-lived, दीर्घायु
నన్తర్వాణి (స్తు) శాస్త్రవిత్।	అన్తర్వాణిః - శాస్త్రవిత్॥ ద్॥ . శాస్త్రము నెఱింగినవాఁడు, Skilled sacred sciences- शास्त्रज्ञ.
పరీక్షకః కారణికో	పరీక్షకః - కారణికః॥ ౨- ప్రమాణమ చేత నర్థమును నిశ్చయించువాని పే Investigating, परीक्षक.
వరద (స్తు) సమ ర్థకః॥ ౭॥	వరదః - సమర్థకః॥ ౨-అడిగినవస్తు నిచ్చు దేవతాదుల పేళ్లు, Granting prayer.
హర్షమాణో వికు ర్వాణః ప్రమనా హృ ష్టమానసః।	హర్షమాణః - వికుర్వాణః - ప్రమనా స్॥ హృష్టమానసః॥ ౪ - సంతోషముతో గూడిన మనస్సుగలవాని పేళ్లు, Joyfu cheerful, जिन्दा दिल.
దుర్మనా విమనా అన్తర్మనా (స్స్యా)	దుర్మనాః॥ స్॥ విమనాః॥ స్॥ అన్త నాః॥ స్॥ ౩ - దుఃఖముతోఁగూడిన మనస గలవాని పేళ్లు, Sad; perplexed.

దుత్కఉన్మనాః॥ ౫॥	ఉత్కః - ఉన్మనాః॥ న్॥ ౨-ప్రియమయిన వస్తువెప్పుడుదొరకునాయనిత్వరగలవానిపేళ్లు, Anxiously wishing for.
దక్షిణే సరలోదారా	దక్షిణః - సరలః - ఉదారః॥ ౩ - కుటిలముగాక చక్కనైనమనస్సుగలవాని పేళ్లు, Sincere, candid, सरल.
సుకలో (దాతృభోక్తరి)।	సుకలః॥ ౧-దాతృభోక్తరి = త్యాగభోగములు గలవానిపేరు, Liberal in giving and using.
తత్పరే ప్రసితాఽసక్తా	తత్పరః - ప్రసితః - ఆసక్తః॥ ౩-ఒక పదార్థమునందుఁ దగిలినమనస్సుగలవాని పేళ్లు, Attentive, Closely intent on.
విష్టార్థోద్యుక్త ఉత్సుకః॥ ౯॥	ఇష్టార్థోద్యుక్తః - ఉత్సుకః॥ ౨-ఇష్టమైన ప్రయోజనమునం దుద్యోగము గలవానిపేరు, Zealously active, Anxiously striving for, उत्सुक.
ప్రతీతే ప్రథిత ఖ్యాత విత్తవిజ్ఞాతవిశ్రుతాః।	ప్రతీతః - ప్రథితః - ఖ్యాతః - విత్తః - విజ్ఞాతః - విశ్రుతః॥ ౬ - ధనాదులచేఁ బ్రసిద్ధుఁడయినవాని పేళ్లు, Celebrated, famous, प्रख्यात.
(గుణైః ప్రతీతేతు) కృతలక్షణాఽఽహతలక్షణౌ॥ ౧౦॥	కృతలక్షణః-ఆహతలక్షణః॥ ౨-గుణైః= త్యాగశౌర్యాదిగుణములచేత, ప్రతీతే=ప్రసిద్ధుఁడయినవానిపేళ్లు, Noted for good qualities, प्रख्यात.
ఇభ్య ఆఢ్యో ధనీ	ఇభ్యః-ఆఢ్యః-ధనీ॥ న్॥ ౩-ధనికుని పేళ్లు, Opulent, wealthy, धनी.
స్వామీ (త్వీ) శ్వ	స్వామీ॥ న్॥ ఈశ్వరః - పతిః - ఈశితా॥

రః పతిరీశితా। అధిభూ ర్నాయకో నేతా ప్రభుః పరివృఢోఽధిపః॥ ౧౧॥

ఋ॥ అధిభూః-నాయకః-నేతా॥ ఋ॥ ప్ర పరివృఢః - అధిపః॥ ౧౦ - ఏలువాని ? An owner or master, मालिक.

అధికర్ధిస్సమృద్ధ (స్స్యాత్)

అధికర్ధిః - సమృద్ధః (పా) సమృద్ధిః॥ అధిక సంపదగలవాని పేళ్లు, Every v happy, समृद्ध.

కుటుమ్బవ్యాపృత (స్తుయః। స్స్యా) దభ్యాగారిక (స్తస్మి)న్ను పాధి (శ్చ) పుమానయమ్॥ ౧౨॥

కుటుంబవ్యాపృతః-అభ్యాగారికః-ఉపా ౩-కుటుంబపోషణమునం దాసక్తుఁడై యుం వానిపేళ్లు, Attentive to support family, अभ्यागारिक. ఉపాధిశబ్దము నిత పుల్లింగము.

(వరాఙ్గరూపోపేతో య) స్సింహసంహననో (హి సః)।

సింహసంహననః॥ ౧-వరాఙ్గరూపోపేత శ్రేష్ఠమయిన యంగముతోను రూపముతో గూడుకొన్నవాని పేరు, Handsome a well shaped, सुन्दर.

నిర్ధార్యః (కార్య కర్తాయ స్సమ్పన్న స్సత్త్వసమ్పదా)॥ ౧౩॥

నిర్ధార్యః (పా) నిర్వార్యః॥ ౧ - స సమ్పదా=ఆపదలందును కలఁతనొందని ధై సంపదతో, సమ్పన్నః = కూడుకొన్నవాఁ యః = ఎవఁడు, కార్యకర్తా = కార్యము జేయునో, సః=వాని పేరు.

అవాచి మూకో(ఽథ)

అవాక్ - మూకః॥ ౨ - మూఁగవాని పేళ్లు Dumb, मूक.

మనోజవసః (పితృసన్నిభః)।

మనోజవసః (పా) మనోజవః-పితృసన్నిభ ౨ - తండ్రినిబోలినవాని పేళ్లు, Fatherl पितृसम.

(సత్కృత్యాలంకృతాం కన్యాం యో ద

కూకుదః॥ ౧-యః=ఎవఁడు, సత్కృత్య సత్కరించి, అలంకృతామ్=అలంకరింపఁబడిన

దాతిస) కూకుదః॥౧౪॥

కన్యామ్=కన్యకను, దదాతి=దానము చేయుచున్నాఁడో, సః = వానిపేరు, One who gives a girl in marriage, decorating her with ornaments, कन्यादाता.

లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణః (శ్రీ)లః (శ్రీ)మాన్

లక్ష్మీవాన్॥ త్॥ లక్ష్మణః-(శ్రీ)లః (పా) శ్లీలః-(శ్రీ)మాన్॥ త్॥ ౪-సంపదగలవానికిని ఒప్పిదముగలవానికిని పేళ్లు, Prosperous, happy, श्रीमान.

స్నిగ్ధ (స్తు) వత్సలః। (స్యా)

స్నిగ్ధః - వత్సలః॥ ౨ - స్నేహముగలవాని పేళ్లు, Affectionate.

దయాలుః కారుణికః కృపాలుస్సూరతః (సమాః)॥ ౧౫॥

దయాలుః - కారుణికః-కృపాలుః-సురతః (పా) సూరతః॥ ౪ - దయగలవాని పేళ్లు, Compassionate, दयालु.

స్వతన్త్రో౽పావృత స్వైరీ స్వచ్ఛన్దో నిరవగ్రహః।

స్వతన్త్రః-అపావృతః-స్వైరీ। న్॥ (పా) స్వైరః-స్వచ్ఛన్దః-నిరవగ్రహః॥ ౫ - స్వతంత్రుని పేళ్లు, Un-restrained, Independent, स्वतंत्र.

పరతన్త్రః పరాధీనః పరవాన్నాథవా (నపి)॥ ౧౬॥ అధీనో నిఘ్న ఆయత్తో౽స్వచ్ఛన్దో గృహ్యకో (౽ప్యసౌ)।

పరతన్త్రః-పరాధీనః-పరవాన్॥ త్॥ నాథవాన్॥ త్॥ ౪ - పరాధీనుని పేళ్లు, Dependent, परतंत्र. అధీనః - నిఘ్నః - ఆయత్తః- అస్వచ్ఛన్దః - గృహ్యకః॥ ౫ - అధీనుని పేళ్లు, Docile, अधीन. ఈ ౯ యు పర్యాయములని కొందఱు.

ఖలపూః (స్స్యా)ద్బహుకరో

ఖలపూః-బహుకరః॥ ౨-కళ్లము నూడ్చువానిపేళ్లు, A sweeper, चाकर.

దీర్ఘసూత్రశ్చిరక్రి

దీర్ఘసూత్రః - చిరక్రియః॥ ౨ - విచారించి

యః॥ ౧౭॥	మెల్లగా కార్యముం జేయువాని పే Dilatory, slow, दीर्घसूत्री.
జాల్మో ఽసమీక్ష్యకారీ (స్యాత్)	జాల్మః-అసమీక్ష్యకారీ॥ ౬॥ ౨-విచా పక కార్యముం జేయువాని పేళ్లు, Acting i considerately.
కుణ్ఠో (మన్దః క్రియాసు యః)।	కుణ్ఠః॥౧-కార్యములందు అలసుఁడైనవా పేరు, Indolent, आलसी.
కర్మక్షమో ఽలంకర్మీణః	కర్మక్షమః-అలంకర్మీణః॥ ౨-కార్యము చేయ సమర్థుడైనవాని పేళ్లు, Competer to act, कर्मठ.
క్రియావాన్ (కర్మసూద్యతః)॥ ౧౮॥	క్రియావాన్॥ త్॥ ౧-కార్యమును సత నుద్యోగించినవానిపేరు, Engaged in business.
(స) కార్మః కర్మశీలో (యః)	కార్మః-కర్మశీలః॥ ౨-ఫలముగలిగినన లేకున్నను కార్యముంజేయు స్వభావముగ వాని పేళ్లు, Laborious, कर्मशील.
కర్మశూర (స్తు) కర్మఠః।	కర్మశూరః-కర్మఠః॥ ౨-ఫలము గలుగ వలెనను కార్యముం జేయు తెగువ గల పేళ్లు, Finishing carefully, कर्मशूर.
కర్మణ్యాభు క్కర్మకరః	కర్మణ్యాభుక్ (పా) భరణ్యాభుక్॥ ౩॥ కర్మ కరః॥ ౨-కూలిపుచ్చుకొని పనిచేయువాని పేళ్లు, Working for hire, मजदूर.
కర్మకార (స్తు) త్క్రియః॥ ౧౯॥	కర్మకారః-తత్క్రియః॥ ౨-కూలి లేక పనిచేయువాని పేళ్లు, Working without wages.
అపస్నాతో మృతస్నాతః	అపస్నాతః-మృతస్నాతః॥ ౨-బంధువుచ్చా దాది మరణ నిమిత్తమయి స్నానము చేసిన

...నివేళ్లు, Bathing after mourning, मृतस्नान.

ఆమిషాశీ (తు) శౌష్కులః।

ఆమిషాశీ॥ ౯॥ శౌష్కులః॥ ౨ - మత్స్యమాంసములఁ దినువాని పేళ్లు, Eating fish and flesh, मांसाहारी.

బుభుక్షిత (స్స్యా) త్క్షుధితో జిఘత్సు రశనాయితః॥ ౨౦॥

బుభుక్షితః - క్షుధితః - జిఘత్సుః - అశనాయితః॥ ౪-ఆఁకలిగొన్నవాని పేళ్లు, Hungry, भूखा.

పరాన్నః పరపిండాదో

పరాన్నః - పరపిండాదః॥ ౨ - పరాన్నమే భుజించువాని పేళ్లు, Feeding at another's cost, पराम्न.

భక్షకో ఘస్మరో ఽద్మరః।

భక్షకః-ఘస్మరః-అద్మరః॥ 3-తిండిపోతు పేళ్లు, Glutionous, पेटू.

ఆద్యూన (స్స్యా) దౌదరికో (విజిగీషావివర్జితే)॥ ౨౧॥

ఆద్యూనః-ఔదరికః॥ ౨-విజిగీషావివర్జితే = వేఱేఉద్యోగము లేక పొట్టపోసికొనువాని పేళ్లు, Shamelessly voracious, पेटू.

(ఉభౌ) త్వాత్మంభరిః కుక్షిమ్భరిః (స్వోదరపూరకే)।

ఆత్మంభరిః - కుక్షిమ్భరిః॥ ౨ - పోష్యవర్గమును విడిచి, స్వోదరపూరకే = తనకడుపునే నింపించుకొనువాని పేళ్లు, Selfishly voracious, कुक्षिम्भर.

సర్వాన్నీన (స్తు) సర్వాన్నభోజీ

సర్వాన్నీనః-సర్వాన్నభోజీ॥ న॥ ౨-నియమములేక యన్నితావుల భుజించువాని పేళ్లు, Eating all manner of food, सर्वान्नभोजी.

గృధ్ను (స్తు) గర్ధనః॥ ౨౨॥ లుబ్ధో ఽభిలాషుక స్తృష్ణక

గృధ్నుః - గర్ధనః - లుబ్ధః - అభిలాషుకః - తృష్ణక॥ ౯॥ ౫ - ఆశగలవాని పేళ్లు, Covetous, greedy, लोभी.

(సమౌ) లోలుప

లోలుపః-లోలుభః॥ ౨-మిక్కిలియు నాశ

లుభా।	గలవాని పేళ్లు, Very covetous, लोलुप.
సోన్మాద (స్తూ) న్మ ష్టు (స్స్యా)	సోన్మాదః-ఉన్మదిష్ణుః॥ ౨-భూతావేశాదులచే నోడలెఱుంగనివాని పేళ్లు, Mad, insane, Fanatic, पागल.
దవినీత స్సముద్ధతః॥ ౨౩॥	అవినీతః-సముద్ధతః॥ ౨ - వినయములేని వాని పేళ్లు, Misbehaving, अविनीत.
మత్తే శౌణ్డోత్క-క్షీబాః	మత్తః-శౌణ్డః-ఉత్కటః-క్షీబః॥ ౪-మద్యపానాదులచేత నోడలెఱుంగనివాని పేళ్లు, Drunk, मत्त.
కాముకే కమితాఽ-కః। కమ్రః కామయి ఽభీకః కమనః కా నోఽభికః॥ ౨౪॥	కాముకః - కమితా॥ ఋ॥ అనుకః-కమ్రః-కామయితా॥ ఋ॥ అభీకః-కమనః-కామనః-అభికః॥ ౯-కాముకుని పేళ్లు, కోరికగలవాఁడు, Lustful, कामुक.
విధేయో వినయ హీ వచనేస్థిత ఆ వః।	విధేయః-వినయగ్రాహీ॥ న్॥ వచనేస్థితః-ఆశ్రవః॥ ౪ - చెప్పినట్లు చేయువాని పేళ్లు, Complaint, बात का पक्का.
వశ్యః ప్రణేయో	వశ్యః - ప్రణేయః॥ ౨ - ఔషధాదులచేత వశ్యమయినవాని పేళ్లు, Governable; Under influence, वश्य.
నిభృత వినీతప్రి తా (స్సమాః)॥ ౨౫॥	నిభృతః-వినీతః-ప్రశ్రితః (పా) ప్రసృతః॥ ౩ - శిక్షింపఁబడినవాని పేళ్లు, Well trained, विनीत.
ధృష్టే ధృష్ణుర్వి ాత (శ్చ)	ధృష్టః-ధృష్ణుః (పా) ధృష్ణక్॥ జ్॥ వియాతః॥ ౩ - దిట్టతనముగలవాని పేళ్లు, Impudent; Shameless, धृष्ट.
ప్రగల్భః ప్రతిభా తే।	ప్రగల్భః- ప్రతిభాన్వితః॥ ౨-అప్పటప్పటికి క్రొత్తగా ప్రకాశించు ప్రజ్ఞగలవాని పేళ్లు, Endowed with genius; bold, प्रगल्भ.

(స్యా) దధృష్టే(తు) శాలీనో	అధృష్టః-శాలీనః। ౨-దిట్టతనములేనివాని పేళ్లు, Modest; retiring, शालीन.
విలక్షో విస్మయా న్వితే॥ ౨౬॥	విలక్షః-విస్మయాన్వితః॥ ౨-ఆశ్చర్యముచే ప్రకృతార్థజ్ఞానములేనివాని పేళ్లు, వెఅఁగు పడినవాఁడు, Astonished, आश्चर्य चकित.
అధీరే కాతర	అధీరః - కాతరః॥ ౨ - వ్యసనాదులచేత వ్యాకులపడినవాని పేళ్లు, Confused, कातर.
(స్త్ర)స్నౌ భీరు భీరుక భీలుకాః।	త్రస్నుః (పా) త్రస్తః - భీరుః - భీరుకః - భీలుకః॥ ౪ - వెఱచుస్వభావముగలవాని పేళ్లు, Timid, डरपोक.
ఆశంసు రాశంసితరి	ఆశంసుః-ఆశంసితా॥ ఋ॥ ౨-ప్రియవస్తువు కోరువాని పేళ్లు, Desirous, इच्छुक.
గృహయాలు ర్గ్రహీతరి॥ ౨౭॥	గృహయాలుః-గ్రహీతా॥ ఋ॥ ౨-పుచ్చుకొను స్వభావము గలవాని పేళ్లు, Disposed to take.
శ్రద్ధాలుః (శ్రద్ధ యా యుక్తే)	శ్రద్ధాలుః॥ ౧ - శ్రద్ధయా = నమ్మికతో, యుక్తః = కూడియున్నవాని పేరు, Believing, faithful, श्रद्धालु.
పతయాలు (స్తు) పాతుకే।	పతయాలుః-పాతుకః॥ ౨-పడుస్వభావము గలవాని పేళ్లు, Habitually falling, गिरने वाला.
లజ్జాశీలేఽపత్రపిష్ణు	లజ్జాశీలః-అపత్రపిష్ణుః॥ ౨-సిగ్గుపడు స్వభావముగలవాని పేళ్లు, Bashful, लज्जाशील.
(ర్వ)న్దారు రభివాదకే॥ ౨౮॥	వన్దారుః-అభివాదకః॥ ౨-మ్రొక్కుస్వభావముగలవాని పేళ్లు, Polite; respectful, शीलवान.

శరారుర్ఘాతుకో హింస్రః	శరారుః - ఘాతుకః - హింస్రః॥ 3-చం స్వభావముగలవాని పేళ్లు, Destructiv mischievous, नटखट.
(స్యా) ద్వర్ధిష్ణు (స్తు) వర్ధనః।	వర్ధిష్ణుః-వర్ధనః॥ ౨-వృద్ధిఁబొందు స్వభా వముగలవాని పేళ్లు, Thriving, growin वर्धन.
ఉత్పతిష్ణు (స్తూ) త్పతితాఽ	ఉత్పతిష్ణుః-ఉత్పతితా॥ ఋ॥ ౨-ఎగురు స్వభావముగలవాని పేళ్లు, Jumping u उछलने वाला.
లంకరిష్ణు (స్తు) మణ్డనః॥ ౨౯॥	అలంకరిష్ణుః - మణ్డనః॥ ౨-శృంగారించు కొను స్వభావముగలవాని పేళ్లు, Fond ornaments, अलंकार की इच्छा रखनेवाल
భూష్ణుర్భవిష్ణుర్భవితా	భూష్ణుః-భవిష్ణుః-భవితా॥ ఋ॥ 3 - క గలవాని పేళ్లు, About to become, हो वाला, పలుమాఱును మొలచు స్వభావమ గల కేశనఖాదులపేళ్లని కొందఱు.
వర్తిష్ణుర్వర్తన స్సమాః।	వర్తిష్ణుః-వర్తనః॥ ౨-వర్తించు స్వభా వముగలవాని పేళ్లు, Revolving; static nary; abinding.
నిరాకరిష్ణుః క్షిప్నుః (స్యాత్)	నిరాకరిష్ణుః-క్షిప్నుః॥ ౨-తిరస్కరించు స్వభావము గలవాని పేళ్లు, Disdaining obstructive, निराकरण करनेवाला.
(సాన్ద్ర) స్నిగ్ధ(స్తు) మేదురః॥ ౩౦॥	మేదురః॥ ౧-సాన్ద్ర=దట్టమయి, స్నిగ్ధః= సిగ్గుగలిగిన మేఘపటలాదుల పేరు, Thicl with.
జ్ఞాతా (తు) విదు	జ్ఞాతా॥ ఋ॥ విదురః-విన్దుః॥ 3-ఎఱుఁగ

...విద్వః	స్వభావము గలవాని పేళ్లు, Intelligent; knowing, ज्ञाता.
వికాసీ (తు) వికస్వరః।	వికాసీ॥ ౯॥ వికస్వరః॥ ౨ - వికసించు స్వభావము గలవాని పేళ్లు, Expanding, विकास शील
విసృత్వరో విసృమరః ప్రసారీ చ విసారిణీ॥ ౩౧॥	విసృత్వరః-విసృమరః-ప్రసారీ॥ ౯॥ విసారీ॥ న్॥ ౪ - నెఱయు స్వభావముగల నీళ్లమీఁది ...లబిందువులు మొదలైనవాని పేళ్లు, Spreading creeping, प्रसारी.
సహిష్ణుః సహనః క్షన్తా తితిక్షుః క్షమితా క్షమీ।	సహిష్ణుః-సహనః-క్షన్తా॥ ఋ॥ తితిక్షుః-క్షమితా॥ ఋ॥ క్షమీ॥ ౬ - స్వభావముచేత నోర్పుగలవాని పేళ్లు, Patient; content, सहन शील.
క్రోధనో...మర్షణః క్రోధీ	క్రోధనః-అమర్షణః-క్రోధీ॥ న్॥ ౩ - స్వభావముచేత గోపముగలవాని పేళ్లు, Passionate; wrathful, क्रोधी.
చణ్డస్త్వత్యన్తకోపనః। ౩౨॥	చణ్డః - అత్యన్తకోపనః॥ ౨ - మిక్కిలి కోపించుకొనువాని పేళ్లు, Very passionate, अतिकोपी
జాగరూకో జాగరితా	జాగరూకః-జాగరితా॥ఋ॥ ౨-మేలుకొని యుండువాని పేళ్లు, Wakeful, जागरुक.
ఘూర్ణితః ప్రచలాయితః।	ఘూర్ణితః-ప్రచలాయితః॥ ౨ - కూరుకు పాటుపడువాని పేళ్లు, కూర్చుండి నిద్రపోవు ...డు, Reeling, ऊँघने वाला.
స్వప్నక్ శయాలు ర్నిద్రాలు	స్వప్నక్॥ జ్॥ శయాలుః-నిద్రాలుః॥ ౩ - నిద్రపోతు పేళ్లు, తూఁగుపోతు, Sleepy, sluggish, निद्रालु.

ర్నిద్రాణశ్శయితౌ (సమౌ)॥ 33॥

నిద్రాణః (పు) నిద్రితః-శయితః॥ 3-పోవువాని పేళ్లు, Asleep, निद्रित.

పరాఙ్ముఖః పరాచీన (స్స్యాత్)

పరాఙ్ముఖః - పరాచీనః॥ 2 - పెడ ముగా నున్నవాని పేళ్లు, Averting face, परा.

దవాఙప్యధోముఖః।

అవాఙ్॥చ్॥ (అపిశబ్దముచేత) అవాఙ్ అధోముఖః॥ 3 - తలవంచుకొన్నవాని Down-looked, अधोमुख.

(దేవానఞ్చతి) దేవద్ర్యఙ్

దేవద్ర్యఙ్॥ చ్॥ 1 - దేవాన్ అఞ్చ దేవతలనుగూర్చి పోవువానికిఁగాని దేవత బూజించువానికిఁగాని పేరు, Adoring ties, Approaching deities, देव-पूजा वाला.

విష్వద్ర్యఙ్ (విష్వగఞ్చతి)॥ 34॥

విష్వద్ర్యఙ్॥ చ్॥ 1 - విష్వక్ అఞ్చ అంతట నడచువాని పేరు, Going ev where.

(యస్సహాఞ్చతి)సధ్ర్యఙ్ (స)

సధ్ర్యఙ్॥ చ్॥ 1 - సహ అఞ్చతి = తోడఁ బోవువాని పేరు, Accompany अनुचर.

(స) తిర్యఙ్ (యస్తిరో ఽఞ్చతి)।

తిర్యఙ్॥ చ్॥ 1-తిరః అఞ్చతి=అడ్డమ నడచువాని పేరు, Moving tortuou तिरछा.

వదో వదావదో వక్తా

వదః - వదావదః - వక్తా॥ ఋ॥ 3-ప నేర్చినవాని పేళ్లు, Knowing how speak, वक्ता.

వాగీశో వాక్పతి (స్సమౌ)॥ 35॥

వాగీశః - వాక్పతిః॥ 2 - నిర్దోషము బలుకనేర్చినవాని పేళ్లు, Eloquent, वाग

వాచోయుక్తి పటు ర్వాగ్మీ	వాచోయుక్తిపటుః-వాగ్మీ॥ న్॥ ౧-తాను పలుక నిశ్చయించిన యర్థమును తెన్నగా నిర్వహించి పలుకువాని పేళ్లు, Speaking sensibly.
వావదూకోఽతివ క్తరి।	వావదూకః - అతివక్తా॥ ఋ॥ ౧ - అధికముగా మాటలాడువాని పేళ్లు, Talkative, loquacious, अतिवक्ता.
(స్యా)జ్జల్పాక(స్తు) వాచాలో వాచాటో బహుగర్హ్యవాక్॥ ౩౬॥	జల్పాకః - వాచాలః - వాచాటః - బహుగర్హ్యవాక్॥ చ్॥ ౪ - దోషయుక్తముగా పెక్కుమాటలాడువాని పేళ్లు, Talking nonsense, वाचाल.
దుర్ముఖే ముఖరాబద్ధముఖౌ	దుర్ముఖః - ముఖరః - అబద్ధముఖః॥ ౩ - అప్రియముగాఁ బలుకువాని పేళ్లు, Scurrilous, दुर्मुख.
శక్లః ప్రియంవదే।	శక్లః (పా) శక్నః-ప్రియంవదః॥ ౧-ప్రియముగాఁ బలుకువాని పేళ్లు, Speaking civilly, प्रियंवद.
లోహల (స్స్యా) దస్ఫుటవాక్	లోహలః-అస్ఫుటవాక్॥ చ్॥ ౧-వ్యక్తముగాకుండ మాటలాడువాని పేళ్లు, Lisping, तुतुलीबोली बोलने वाला.
గర్హ్యవాదీ (తు) కద్వదః॥ ౩౭॥	గర్హ్యవాదీ॥ న్॥ కద్వదః॥ ౧ - నిందింపఁదగిన మాటలాడువాని పేళ్లు, కొఱగాని మాటలాడువాఁడు, Speaking ill, कुभाषी.
(సమౌ) కువాదకుచరౌ	కువాదః (పా) కుపాదః-కుచరః॥ ౧-పరుల దోషమును బలుకువాని పేళ్లు, Censorious, निन्दा करने वाला.
(స్యా దసౌమ్యస్వ	అస్వరః॥ ౧ - అసౌమ్యస్వరః = చెవులకు

రో) ఉస్వరః।	నింపుగాని స్వరముగలవాని పేరు, Havi bad voice, अस्वर.
రవణ శ్శబ్దనో	రవణః-శబ్దనః॥ ౨-మ్రోయు స్వభా గలవాని పేళ్లు, Sonorous.
నాన్దీవాదీ నాన్దీకర (స్సమౌ)॥ ౩౭॥	నాన్దీవాదీ॥ న్॥ నాన్దీకరః॥ ౨ - ఆశీ ముతోఁ గూడిన దేవతాదులయొక్క ము సు జేయు మంగళపాఠకుని పేళ్లు, Spe of a prologue, नान्दीवाद.
జడో ఽజ్ఞే	జడః-అజ్ఞః॥ ౨-ఇష్టానిష్ట సుఖదుఃఖ నెఱుఁగక పరవశుఁడై యూరకయున్న పేళ్లు, Idiot; stupid, जड.
ఽనేడమూక (స్తు వక్తుం శ్రోతు మశిక్షి తే)।	అనేడమూకః॥ ౧-వక్తుమ్ = పలుకుటకు శ్రోతుమ్ = వినుటకును, అశిక్షితే = శిక్షి బడనివాని పేరు. అనఁగా చెవిటివా మూగవానికిని సరియైనవాఁడు. ఏడమ యను పాఠమున చెవుడును మూఁగతనవ గలవానికి పేరని కొందఱు, Deaf dumb.
తూష్ణీంశీల (స్తు) తూష్ణీకో	తూష్ణీంశీలః - తూష్ణీకః॥ ౨-మాటలా యూరకుండు స్వభావముగలవాని పే Silent, मौनी.
నగ్నోఽవాసా దిగ మ్బరే॥ ౩౮॥	నగ్నః-అవాసాః॥ స్॥ దిగమ్బరః॥ ౩- మొలవాని పేళ్లు, Naked, नग्न.
నిష్కాసితోఽవ కృష్ట (స్స్యా)	నిష్కాసితః-అవకృష్టః॥ ౨ - వెళ్లఁగొ బడినవాని పేళ్లు, Expelled, निर्वासित.
దపధ్వస్త స్తు ధిక్కృ తః।	అపధ్వస్తః - ధిక్కృతః॥ ౨-తిరస్కరి బడినవాని పేళ్లు, Cursed, तिरस्कृत.

ఆత్తగన్ధోఽభిభూత (స్త్రీ)	ఆత్తగన్ధః (పు) ఆత్తగర్వః - అభిభూతః॥ ౨-రాజుచేతఁగాని శత్రువుచేఁగాని పోగొట్టఁబడిన గర్వముగలవానిపేళ్లు, Humbled, subdued, अभिभूत
దాపిత స్సాధిత (స్సమౌ)॥ ౮౦॥	దాపితః - సాధితః॥ ౨ - రాజుచే దండుగగొనఁబడినవాని పేళ్లు, Condemned; or adjudged, साधित.
ప్రత్యాదిష్టో నిరస్త (స్స్యా) త్ప్రత్యాఖ్యాతో నిరాకృతః।	ప్రత్యాదిష్టః - నిరస్తః - ప్రత్యాఖ్యాతః-నిరాకృతః॥ ౪ - న్యాయముచేత పరిహరింపఁబడినవానిపేళ్లు, Removed; set aside, अनादर किया हुआ.
నికృత (స్స్యా)ద్విప్రకృతో	నికృతః-విప్రకృతః॥ ౨-పీడింపఁబడినవాని పేళ్లు, Humiliated; Insulted, पीडित.
విప్రలబ్ధ (స్తు) వఞ్చితః॥ ౮౧॥	విప్రలబ్ధః - వఞ్చితః॥ ౨ - మోసపుచ్చఁబడినవానిపేళ్లు, Deceived; Duped, वंचित.
మనోహతః ప్రతిహతః ప్రతిబద్ధో హత (శ్చ సః)।	మనోహతః-ప్రతిహతః-ప్రతిబద్ధః-హతః॥ ౪-మనస్సున నుత్సాహము చెడినవానిపేళ్లు, Disappointed, मनमारा.
అధిక్షిప్త ప్రతిక్షిప్తౌ	అధిక్షిప్తః-ప్రతిక్షిప్తః॥ ౨-నిందింపఁబడినవానిపేళ్లు, Censured, निन्दित.
బద్ధే కీలిత సంయతౌ॥ ౮౨॥	బద్ధః-కీలితః-సంయతః॥ 3-బొండకొయ్య మొదలయిన వానిచేత కట్టఁబడిన వానిపేళ్లు, Confined in stocks, Fettered, बद्ध.
ఆపన్న ఆపత్ప్రాప్త (స్స్యాత్)	ఆపన్నః-ఆపత్ప్రాప్తః॥ ౨-ఆపదఁబొందిన వానిపేళ్లు, Overtaken by calamity, Distressed, आपन्न.

ాన్దిశీకో భయద్రు | కాన్దిశీకః-భయద్రుతః॥ ౨ - వెఱచి ... పోవువానిపేళ్లు, Put to flight, भय से भा... वाला.

...ాభిశస్తే | ఆక్షారితః-క్షారితః-అభిశస్తః॥ ౩-పర... గమన బ్రహ్మహత్యాదులవలన నింది... బడినవానిపేళ్లు, Calumniated, Accus... of adultery, अभिशस्त.

...ంకసుకోఽస్థిరే॥ ౪౩॥ | సంకసుకః-అస్థిరః॥ ౨-దేనియందును ని... కడలేనివానిపేళ్లు, Unsteady, Uncerta... अस्थिर.

...సనార్తోపరక్తౌ | వ్యసనార్తః - ఉపరక్తః॥ ౨ - దైవకృ... మనుష్యకృతములయిన శరీరపీడలు గలవా... పేళ్లు. జూదము మొదలైన వ్యసనములు గ... వానిపేళ్లని కొందఱు. Afflicted, Sufferi... pain from a cause human or divin... उपरक्त.

...హస్తవ్యాకులౌ | విహస్తః - వ్యాకులః॥ ౨ - శోకాదులచే... వెనుకముందెఱుఁగనివానిపేళ్లు, Confoun... ded, Perplexed, व्याकुल.

...బో విహ్వలః | విక్లబః - విహ్వలః॥ ౨ - భయాదులచేత... దనయవయవములను ధరింప శక్తిలేనివానిపేళ్లు... Unable to contain one's self, Over... come by fear, विह्वल.

...త్తు) వివ శో ...ష్టధీః॥ ౪౪॥ | వివశః - అరిష్టదుష్టధీః॥ ౨ - ఆసన్నమ... ణముచేత దూషితమైన బుద్ధిగలవానిపేళ్లు... Apprehensive of death, विवश.

కశ్యార్హే | కశ్యః - కశార్హః॥ ౨ - అపరాధమువలన...

చబుకు పెట్లకుఁ దగినవాని పేళ్లు, Deserving a whipping, कोडे मारने लायक.

(సన్నద్ధే) త్వాతతాయీ (వధోద్యతే)।

ఆతతాయీ॥ న్॥ ౧ - వధోద్యతే=చంపు యత్నముగల, సన్నద్ధే = సన్నద్ధుని పేరు, Murderous, आततायी.

ద్వేష్యే త్వక్షిగతో

ద్వేష్యః - అక్షిగతః॥ ౨ - ద్వేషింపఁదగినవాని పేళ్లు, Hateful; detestable, द्वेष करने योग्य.

వధ్య శ్శీర్షచ్ఛేద్య (ఇమౌ సమౌ)॥ ౪౫॥

వధ్యః - శీర్షచ్ఛేద్యః॥ ౨-చంపఁదగినవాని పేళ్లు, Meriting; beheading, वध्य.

విష్యో (విషేణ యో వధ్యో)

విష్యః॥ ౧ - విషేణ=విషముచేత, యః= ఎవఁడు, వధ్యః = చంపఁదగినవాఁడో వాని పేరు, Meriting, death by poison, वध्य.

ముసల్యో (ముసలేన యః)।

ముసల్యః॥ ౧ - ముసలేన=రోఁకటిచేతఁ జంపఁదగినవాని పేరు, By knocks of a pestle.

శిశ్విదానో౽కృష్ణకర్మా

శిశ్విదానః - అకృష్ణకర్మా॥ ౨ - మంచి యాచారముగలవాని పేళ్లు, Innocent. కొందఱు, శిశ్విదానః-కృష్ణకర్మా॥ ౨-దురాచారముగలవాని పేళ్లనిరి, Sinful or criminal, पाप कर्मी.

చపల శ్చికుర (స్సమౌ)॥ ౪౬॥

చపలః-చికురః॥ ౨-దోషము విచారింపక వధబంధనాదులను జేయువాని పేళ్లు, Committing a crime without considering the guilt, Inconsiderate, चपल.

దోషైకదృక్పురో

దోషైకదృక్॥ శ్॥ పురోభాగీ॥ న్॥ ౨-

భాగీ

దోషమునే వెదకువాని పేళ్లు, Malevolent

నికృప స్త్వనృజు శ్శఠః।

నికృపః-అనృజుః-శఠః॥ ౩-కుత్సితుని పేళ్లు Wicked; perverse, कुत्सित.

కర్ణేజప స్సూచక

కర్ణేజపః-సూచకః-పిశునః॥ ౩-కొండెము జెప్పువాని పేళ్లు, Informer, पिशुन.

(స్స్యా) త్పిశునో దుర్జనః ఖలః॥ ౪౭॥

దుర్జనః - ఖలః॥ ౨ - దుష్టాత్ముని పేళ్లు Mischief-maker, दुर्जन.

నృశంసో ఘాతుకః క్రూరః పాపో

నృశంసః - ఘాతుకః - క్రూరః - పాపః॥ ౪ పరులకు బాధచేయు స్వభావముగలవాని పేళ్లు Destructive mischievous, पापी, क्रूर.

ధూర్త (స్తు) వఞ్చకః।

ధూర్తః-వఞ్చకః॥ ౨-మోసపుచ్చువాని పేళ్లు, धूर्त.

అజ్ఞో మూఢ యథాజాత మూర్ఖ వైధేయ బాలిశాః॥ ౪౮॥

అజ్ఞః - మూఢః - యథాజాతః-మూర్ఖః - వైధేయః-బాలిశః॥ ౬-ఎఱుకలేనివాని పేళ్లు, Idiot, मूढ.

కదర్యే కృపణ క్షుద్ర కింపచాన మితంపచాః।

కదర్యః - కృపణః - క్షుద్రః-కింపచానః - మితంపచః॥ ౫-లోభి పేళ్లు, Miser; avaricious, लोभी.

నిస్స్వ స్తు దుర్విధో దీనో దరిద్రో దుర్గతో౽ (పిసః)॥ ౪౯॥

నిస్స్వః- దుర్విధః - దీనః-దరిద్రః-దుర్గతః॥ ౫-దరిద్రుని పేళ్లు, Poor, indigent, दीन.

వనీపకో యాచనకో మార్గణో యాచకార్థినౌ।

వనీపకః (పా) వనీయకః - యాచనకః - మార్గణః-యాచకః-అర్థీ॥ న్॥ ౫-అడుగువాని పేళ్లు, Beggar; mendicant, याचक.

అహంయు (స్స్యా) దహంకారీ

అహంయుః - అహంకారీ॥ న్॥ ౨-అహంకారముగలవాని పేళ్లు, Proud, अहंकारि.

శుభంయు (స్తు) శుభాన్వితః॥ ౫౦॥	శుభంయుః-శుభాన్వితః॥ ౨-శుభముగలవాని పేళ్లు, Happy, सुखी.
దివ్యోపపాదుకా (దేవాః)	దివ్యోపపాదుకాః॥ ౧ - దేవాః=స్వర్గమునందుండు మాతృపితృసంబంధములేక పుట్టిన దేవతలపేరు, Divine origin.
(నృగవాద్యా) జరాయుజాః।	జరాయుజః॥ ౧ - నృగవాద్యాః = మావియందుఁ బుట్టిన మనుష్యులు, పశువులు మొదలైనవానిపేరు, Viviparous.
స్వేదజాః (క్రిమిదంశాద్యాః)	స్వేదజః॥ ౧ - క్రిమిదంశాద్యాః = చెమటవలన బుట్టిన పురుగులు, ఈగలు మొదలయినవానిపేరు, Engendered by damp; as worms and insects.
(పక్షిసర్పాదయో ఽ)ణ్డజాః॥ ౫౧॥	అణ్డజః॥ ౧-పక్షిసర్పాదయః = గ్రుడ్డువలనఁ బుట్టిన పక్షులు, పాములు మొదలయినవానిపేరు, Oviparous, अण्डज.
ఇతి ప్రాణివర్గః	ప్రాణివర్గము ముగిసెను.
ఉద్భిద (స్తరుగుల్మాద్యా)	ఉద్భిత్॥ ద్॥ ౧ - తరుగుల్మాద్యాః = నేలను ప్రక్కలించుకొని పుట్టు వృక్షములు, పొదలు, కసవు మొదలయినవానిపేరు, Vegetables, वनस्पति.
ఉద్భి దుద్భిజ్జ ముద్భిదమ్।	ఉద్భిత్॥ ద్॥ ఉద్భిజ్జమ్ - ఉద్భిదమ్॥ ౩ - ఆ తరుగుల్మాదులకే పేళ్లు, Sprouting; germinating, पेड़ पौधे.
సున్దరం రుచిరం చారుసుషమం సాధు	సున్దరమ్ - రుచిరమ్ - చారు - సుషమమ్-సాధు-శోభనమ్-కాన్తమ్-మనోహరమ్ (పా)

శోభనమ్॥ ౫౨॥ కాన్తం మనోహరం రుచ్యం మనోజ్ఞం మఞ్జు మఞ్జులమ్।

మనోరమమ్ - రుచ్యమ్ - మనోజ్ఞమ్-మఞ్జు మఞ్జులమ్॥ ౧౨ - చక్కని వస్తువు పే Beautiful or pleasing, सुन्दर.

(త) దాసేచనకం (తృప్తేర్నాస్త్యన్తో యస్య దర్శనాత్)॥ ౫౩॥

ఆసేచనకమ్॥౧-యస్య = ఏ వస్తువుయొక్క దర్శనాత్ = చూచుటవలన, తృప్తేః = తని అన్తః = తుద, నాస్తి = లేదో, తత్ = ఆ వస్తు పేరు, Charming.

అభీష్టే ఽభీప్సితం హృద్యం దయితం వల్లభం ప్రియమ్।

అభీష్టమ్-అభీప్సితమ్-హృద్యమ్-దయితమ్ వల్లభమ్-ప్రియమ్॥ ౬ - మనస్సునకు ప్రి మయిన వస్తువుపేళ్లు, Beloved, desire प्रिय.

నికృష్ట ప్రతికృష్టార్వ రేఫ యాప్యావమాధమాః॥ ౫౪॥ కుపూయకుత్సితావద్య ఖేట గర్హ్యాణకాః (స్సమాః)।

నికృష్టః - ప్రతికృష్టః - అర్వా॥ న్॥ రేః (పా) రేపః॥ న్॥ యాప్యః-అవమః-అధమ కుపూయః-కుత్సితః-అవద్యః-ఖేటః-గర్హ్యః అణకః॥ ౧౩-జాత్యాచారాదులచేత నిందిత మైనవానిపేళ్లు, Inferior; low, अधम.

మలీమసం (తు) మలినం కచ్చరం మలదూషితం॥ ౫౫॥

మలీమసమ్ - మలినమ్ - కచ్చరమ్ - మ దూషితమ్॥ ౪-మాసినవస్తువుపేళ్లు, Fou dirty, गंदा.

పూతం పవిత్రం మేధ్యం (చ)

పూతమ్-పవిత్రమ్-మేధ్యమ్॥ ౩ - పవిత్ర మయినవస్తువుపేళ్లు, Purified, पाक, पवित्र

వీధ్రం (తు విమలార్థకమ్)।

వీధ్రమ్॥ ౧ - విమలార్థకమ్ = (స్వభావమ చేత) నిర్మలమయిన స్ఫటికాదివస్తువులపేరు Clean, निर्मल.

నిర్ణిక్తం శోధితం మృష్టం నిశ్శోధ్య మన

నిర్ణిక్తమ్-శోధితమ్-మృష్టమ్-నిశ్శోధ్యమ్ అనవస్కరమ్॥ ౫-కల్మషము లేనట్లు శోధింప

వస్కరమ్॥ ౫౬॥	బడిన వస్తువు పేళ్లు, Cleansed.
అసారం ఫల్గు	అసారమ్-ఫల్గు॥ ౨ - సారములేని దూది మొదలయిన వస్తువుల పేళ్లు, Pithless, असार चीज.
శూన్యం (తు) వశికం తుచ్ఛరిక్తకే।	శూన్యమ్ - వశికమ్ - తుచ్ఛమ్-రిక్తకమ్॥ ४-రిక్తమైన యిల్లు మొదలయినవాని పేళ్లు, Void, empty, खाली.
(క్లీబే) ప్రధానం ప్రముఖ ప్రవేకానుత్తమోత్తమాః॥ ౫౭॥ ముఖ్యవర్యవరేణ్యాశ్చ ప్రబర్హోనవరార్ధ్య (వత్)। పరార్ధ్యాగ్ర్యప్రాగ్ర్యహరప్రాగ్ర్యాగ్ర్యాగ్రీయమగ్రియమ్॥ ౫౮॥	ప్రధానమ్॥ నిత్యనపుంసకలింగము॥ ప్రముఖః - ప్రవేకః - అనుత్తమః - ఉత్తమః- ముఖ్యః - వర్యః - వరేణ్యః - ప్రబర్హః-అనవరార్ధ్యః - పరార్ధ్యః - అగ్ర్యః-ప్రాగ్రహరః- ప్రాగ్ర్యః-అగ్ర్యః-అగ్రీయః-అగ్రియః॥ ౧౭- ప్రధానవస్తువు పేళ్లు, Chief; principal, प्रधान.
శ్రేయాన్ శ్రేష్ఠః పుష్కల (స్స్యాత్) సత్తమ శ్చాతిశోభనే। (స్యురుత్తరపదే)	శ్రేయాన్॥ న్॥ శ్రేష్ఠః-పుష్కలః-సత్తమః- అతిశోభనః॥ ౫ - మిక్కిలి శ్రేష్ఠుని పేళ్లు, Excellent, श्रेष्ठ. ప్రధానశబ్దము మొదలు ౨౨ను శ్రేష్ఠుని పేళ్లని కొందఱు.
వ్యాఘ్ర పుఙ్గవర్షభ కుఞ్జరాః। ౫౯॥ సింహశార్దూల నాగాద్యాః (పుంసి శ్రేష్ఠార్థగోచరాః)।	వ్యాఘ్రః - పుఙ్గవః - ఋషభః - కుఞ్జరః - సింహః-శార్దూలః-నాగః॥ ఈ ౭ ను ఆదిశబ్దముచేత ముఖచంద్రశబ్దములును, ఉత్తరపదే= సమాసమునందుత్తరపదములును, శ్రేష్ఠార్థగోచరాః = పూర్వపదార్థ శ్రేష్ఠత్వమును జెప్పుచు, అప్పుడు, పుంసిస్యుః = పుంలింగము లౌను, Pre-eminent, श्रेष्ठवाचक.
అప్రాగ్ర్యం(ద్వయ	అప్రాగ్ర్యమ్ - అప్రధానమ్-ఉపసర్జనమ్॥

హీనే ద్వే) అప్రధానో పసర్జనే॥ ౬౦॥

౩ – ప్రధానము కానిదాని పేళ్లు, Seconda subordinate, अप्रधान. అప్రధానోపస శబ్దములు నియత॥ న॥

విశఙ్కటం పృథు బృహద్విశాలం పృథులం మహత్। రుంద్రో రువిపులం

విశఙ్కటమ్-పృథు-బృహత్॥ ద॥ విలమ్-పృథులం-మహత్-రుంద్రం (వద్రం-ఉరు-విపులమ్॥ ౯-విరివియైనదాని పే Spucious; Copious, विशाल.

పీనపీవ్నీ (తు) స్థూలపీవరే॥ ౬౧॥

పీనమ్-పీవ॥ న్॥ స్థూలమ్ – పీవరమ్॥ ర బలిసినదాని పేళ్లు, Fat; large, स्थूल.

స్తోకాల్ప క్షుల్లకాస్సూక్ష్మం శ్లక్ష్ణం దభ్రం కృశం తను। (స్త్రియాం) మాత్రా త్రుటిః (పుంసి) లవలేశ కణాణవః॥ ౬౨॥

స్తోకః-అల్పః-క్షుల్లకః-సూక్ష్మమ్-శ్లక్ష్ణమ్ దభ్రం-కృశం-తను-మాత్రా-త్రుటిః॥ నియ స్త్రీ॥ లవః – లేశః – కణః-అణుః॥ నియతప ౧౪-కొంచెమయినదాని పేళ్లు, సన్నమైనదియు Minute; little; small, सूक्ष्म.

అత్యల్పేఽల్పిష్ఠమల్పీయః కనీయోఽణీయ (ఇత్యపి)।

అల్పిష్ఠం-అల్పీయః॥ న్॥ కనీయః॥ న్ అణీయః॥ న్॥ ర – అపిశబ్దమువలన, కనిష్ఠః అణిష్ఠం, ఈ ౨ను మిక్కిలి కొంచెమయిన దానిపేళ్లు, Very small, थोडा.

ప్రభూతం ప్రచురం ప్రాజ్య మదభ్రం బహులం బహు॥ ౬౩॥ పురుహం పురుభూయిష్ఠం స్ఫిరం భూయ(శ్చ) భూరి (చ)।

ప్రభూతం – ప్రచురం – ప్రాజ్యం-అదభ్రం-బహులః-బహు-పురుహం (పా) పురుహూః-పురు – భూయిష్ఠం – స్ఫిరం (పా) స్ఫారం – భూయః॥ న్॥ భూరి॥ ౧౨-అధికమయినదాని పేళ్లు, Much, many, प्रचुर.

పరశ్శతా (ద్యాస్తే)యేషాం పరా సం

యేషాం=ఏ వస్తువులకు, శతాదికాత్ = నూఱు మొదలయిన సంఖ్యకంటె, పరా=

ఖ్యాశ్శతాదికాత్)॥
౬౪॥

అధికమైన, సంఖ్యా = సంఖ్యగలదో, తే = ఆ వస్తువులు, పరశ్శతాద్యాః = పరశ్శతము మొదలయిన పేళ్లుగలవియగును. ఇవి సంఖ్యామాత్రవాచకములయినపుడు॥ న॥ More than a hundred, etc.

గణనీయే గాణేయం

గణనీయం - గాణేయం (పా) గణేయం॥ ౨-లెక్కపెట్టదగినదాని పేళ్లు, Numerable, calculable, गणनीय.

సంఖ్యాతే గణిత

సంఖ్యాతం-గణితం॥ ౨- లెక్కపెట్టఁబడిన దాని పేళ్లు, Numbered, counted, गिने हुए.

(మధ) సమం సర్వమ్। విశ్వమశేషం కృత్స్నం సమస్తనిఖిలాఖిలాని నిశ్శేషమ్॥
౬౫॥ సమగ్రం సకలం పూర్ణమఖణ్డం (స్యా) దనూనకే।

సమం-సర్వం-విశ్వం-అశేషం-కృత్స్నం - సమస్తం-నిఖిలం-అఖిలం-నిశ్శేషం-సమగ్రం-సకలం-పూర్ణం-అఖణ్డం-అనూనకం॥ ఈ ౧౪ ను ఆదిపదముచేత, సంపూర్ణం - పుష్కలం - అవికలం-అభిన్నం, ఇవి మొదలగునవియు అంతయు ననునర్థముపేళ్లు, All; entire, समस्त.

ఘనం నిరన్తరం సాన్ద్రం

ఘనం-నిరన్తరం-సాన్ద్రం॥ ౩-దట్టమయిన దానిపేళ్లు, Dense, clustered together, without interstices, घना.

పేలవం విరలం తను। ౬౬॥

పేలవం-విరలం-తను॥ ౩ - పలుచనిదాని పేళ్లు, Delicate, fine, पतला.

సమీపే నికటాఽఽసన్న సన్నికృష్ట సనీడ (వత్)। సదేశాభ్యాశ సవిధ సమర్యాద సవే

సమీపం - నికటం-ఆసన్నం-సన్నికృష్టం-సనీడం - సదేశం-అభ్యాశం (పా) అభ్యాసం - సవిధం-సమర్యాదం-సవేశం-ఉపకణ్ఠః-అన్తికః-అభ్యర్ణః-అభ్యగ్రః-అభితః॥ ౧౫-దాపు పేళ్లు,

శ(వత్)॥ ౬౭॥ ఉపక	అభితః అనునది యవ్యయము, Ne
ణ్ఠాన్తికా భ్యర్ణాభ్యగ్రా	proximate, नज़दीक, समीप.
(అప్య) భితో (౽వ్య	
యమ్)।	
సంసక్తే (త్వ) వ్య	సంసక్తం - అవ్యవహితం - అపదాన్తర
వహిత మపదాన్తర	3 - కదిసినదానిపేళ్లు, Adjoining, Con
(మిత్యపి)॥ ౬౮॥	guous, पड़ोस.
నేదిష్ఠ మన్తికతమం	నేదిష్ఠం-అన్తికతమం॥ ౨ - మిక్కిలి ద
	యినదానిపేళ్లు, Very near, बहुत नज़दी
(స్యా) ద్దూరం వి	దూరం-విప్రకృష్టకం॥ ౨-దవ్వయినదా
ప్రకృష్టకమ్।	పేళ్లు, Distant, दूर.
దవీయ (శ్చ) దవి	దవీయః॥ ౬॥ దవిష్ఠమ్ - సుదూరమ్॥ 3
ష్ఠం (చ) సుదూరం	మిక్కిలి దవ్వయినదానిపేళ్లు, Very remot
	सुदूर.
దీర్ఘ మాయతమ్॥	దీర్ఘమ్ - ఆయతమ్॥ ౨ - నిడుపయినదా
౬౯॥	పేళ్లు, Long, लंबा.
వర్తులం నిస్తలం	వర్తులమ్ - నిస్తలమ్ - వృత్తమ్॥ 3-వ
వృత్తం	వైనదానిపేళ్లు, Round, circular, globu
	lar, गोल.
బన్ధురం (తూన్న	బన్ధురమ్॥ ౧-ఉన్నతానతమ్ = స్వభావమ
తానతమ్)।	చేత పొడవై యుపాధివశమున నించు
	వంగినదాని పేరు, Naturally high bu
	factitiously bent, बन्धुर.
ఉచ్చప్రాంశూన్న	ఉచ్చః-ప్రాంశుః-ఉన్నతః-ఉదగ్రః-ఉచ్ఛ్రి
తోదగ్రోచ్ఛ్రితా స్తు	తః - తుఙ్గః॥ ౬ - పొడుగయినదాని పేళ్లు
ఙ్గేఽథ	High, tall, ऊँचा.

వామనే॥ ౭౦॥ న్యక్షే చ ఖర్వహ్రస్వౌ స్సృశః)

వామనః-న్యక్ ॥చ॥ నీచః-ఖర్వః-హ్రస్వః-౫-కురుచైనదాని పేళ్లు, Short, नीचा.

అవాగ్రే నవనతా నతమ్।

అవాగ్రమ్-అవనతమ్-ఆనతమ్॥ 3-వంగిన దాని పేళ్లు, Bent down, झुका हुआ.

అరాలం వృజినం జిహ్మ మూర్మిమత్కుఞ్చితం నతమ్॥ ౭౧॥ ఆవిద్ధం కుటిలం భుగ్నం వేల్లితం వక్ర (మిత్యపి)।

అరాలమ్-వృజినమ్-జిహ్మమ్-ఊర్మిమత్॥ త్॥ కుఞ్చితమ్-నతమ్-ఆవిద్ధమ్-కుటిలమ్-భుగ్నమ్-వేల్లితమ్-వక్రమ్॥ ౧౧-వంకరయైన దాని పేళ్లు, Crooked, टेढा.

ఋజా వజిహ్మ ప్రగుణౌ

ఋజుః-అజిహ్మః-ప్రగుణః॥ 3-చక్కనై యుండు దాని పేళ్లు, Straight, सीधा.

వ్యస్తే (స్త్వ) ప్రగుణాకులౌ॥ ౭౨॥

వ్యస్తః-అప్రగుణః-ఆకులః॥ 3-చెదరిన దాని పేళ్లు, Confounded, आकुल.

శాశ్వత (స్తు) ధ్రువో నిత్య సదాతన సనాతనాః।

శాశ్వతః-ధ్రువః-నిత్యః-సదాతనః-సనాతనః॥ ౫-ఎన్నటికిని నాశములేకయుండుదాని పేళ్లు, Eternal, ध्रुव.

స్థాస్నుః స్థిరతరః స్థేయా

స్థాస్నుః-స్థిరతరః-స్థేయాన్॥ న్॥ 3-పెక్కుకాలముండుదాని పేళ్లు, Permanent, firm, स्थिरतर.

(నేకరూపతయా తు యః। ౭౩॥ కాలవ్యాపీ స) కూటస్థః

కూటస్థః॥ పు॥ ౧-ఏకరూపతయా=వికారములేక యొకలాగుననే, యః కాలవ్యాపీ=ఏది నిరవధికకాలముండునదో యట్టి యాత్మాదుల పేరు, Uniform; Perpetually the same.

స్థావరో జఙ్గమేతరః।	స్థావరః - జఙ్గమేతరః॥ ౧ - కదలకయు గిరివృక్షాదులపేళ్లు, Immovable, स्थाः
చరిష్ణు జఙ్గమచరం త్రస మిఙ్గం చరాచరమ్॥ ౭౪॥	చరిష్ణు-జఙ్గమమ్-చరమ్-త్రసమ్-ఇఙ్గ చరాచరమ్॥ ౬ - తిరుగులాడు మనుష్యా పేళ్లు, Movable, जंगम.
చలనం కమ్పనం కమ్ప్రం	చలనమ్-కమ్పనమ్-కమ్ప్రమ్॥ ౩-క స్వభావము గల యశ్వత్థదళాదులపే Tremulous, चलन.
చలం లోలం చలాచలమ్। చఞ్చలం తరలం చైవ పారిప్లవ పరిప్లవే॥ ౭౫॥	చలమ్ - లోలమ్-చలాచలమ్- చఞ్చలః తరలమ్ - పారిప్లవమ్ - పరిప్లవమ్॥ ౭ - కద దానిపేళ్లు, Quaking, moving, चंचल.
అతిరిక్త స్సమధికో	అతిరిక్తః-సమధికః॥ ౨ - మిక్కిలి యు మైనదానిపేళ్లు, Exceeding, अधिक.
దృఢసన్ధి (స్తు) సంహతః।	దృఢసన్ధిః - సంహతః॥ ౨ - దృఢమం కీలుగల యవయవాదులపేళ్లు, లెస్సగా న నది, Strong knit.
కర్కశం కఠినం క్రూరం కఠోరం నిష్ఠురం దృఢమ్॥ ౭౬॥ జరఠం	కర్కశమ్ (పా) కక్ఖటమ్ - కఠినమ్ క్రూరమ్ - కఠోరమ్ - నిష్ఠురమ్ - దృఢమ్-జ ఠమ్॥ ౭-బిరుసైనదానిపేళ్లు, గట్టిది, Har solid, कडा.
మూర్తిమ న్మూర్తం	మూర్తిమత్॥ త్॥ మూర్తమ్॥ ౨ ఆకారము దాల్చినదానిపేళ్లు, Materia corporal. मूर्तिवत.
ప్రవృద్ధం ప్రౌఢ మేధితమ్।	ప్రవృద్ధమ్-ప్రౌఢమ్-ఏధితమ్॥ ౩ - పెరిగి దానిపేళ్లు, Full grown, प्रौढ.

పురాణప్రతన ప్రత్న పురాతన చిరంతనాః॥ ౭౭॥

పురాణః-ప్రతనః-ప్రత్నః-పురాతనః-చిరంతనః॥ ౫-ప్రాఁతదాని పేళ్లు, Old, ancient, पुराना.

ప్రత్యగ్రోఽభినవో నవ్యో నవీనో నూతనో నవః। నూత్న(శ్చ)

ప్రత్యగ్రః-అభినవః-నవ్యః-నవీనః-నూతనః-నవః-నూత్నః॥ ౭-క్రొత్తదాని పేళ్లు, New, नया.

సుకుమారం (తు) కోమలం మృదులం మృదు॥ ౭౮॥

సుకుమారమ్-కోమలమ్-మృదులమ్-మృదు॥ ౪-మెత్తనిదాని పేళ్లు, Soft, कोमल.

అన్వగన్వక్షమనుగేఽనుపదం (క్లీబమవ్యయమ్)।

అన్వక్॥ చ్॥ అన్వక్షమ్-అనుగమ్-అనుపదమ్॥ ౪-వెనుకపోవువాని పేళ్లు, అనుపదమ్॥ న, అవ్య॥ Following, अनुगामी.

ప్రత్యక్షం (స్యా) దైన్ద్రియికం

ప్రత్యక్షమ్-ఐన్ద్రియికమ్। ౨-పంచేంద్రియములచేత నెఱుఁగఁబడుదాని పేళ్లు, Visible, perceptible; प्रत्यक्ष.

అప్రత్యక్షమతీన్ద్రియమ్॥ ౭౯॥

అప్రత్యక్షమ్ (పా) అనధ్యక్షమ్-అతీన్ద్రియమ్॥ ౨-నేత్రాది పంచేంద్రియములచేత నెఱుఁగఁబడని రూపరసాదుల పేళ్లు, Unperceived; absent; beyond the reach of the senses, अप्रत्यक्ष.

ఏకతానోఽనన్యవృత్తి రేకాగ్ర్యైకాయనా (వపి)। (అ)ప్యేకసర్గ ఏకాగ్ర్యోఽప్యేకాయనగతో (ఽపిచ)॥ ౮౦॥

ఏకతానః-అనన్యవృత్తిః-ఏకాగ్రః-ఏకాయనః-ఏకసర్గః-ఏకాగ్ర్యః-ఏకాయనగతః॥ ౭-ఏకాగ్రచిత్తుని పేళ్లు, Closely attentive, एकाग्र.

(పుం) స్యాదిః పూర్వపౌరస్త్య ప్రథ

ఆదిః॥ నియతపుంలింగము॥ పూర్వః-పౌరస్త్యః-ప్రథమః-ఆద్యః॥ ౫-మొదటిదాని

మాద్యా	పేళ్లు, Prior; first; initial, प्रथम.
(అథా౽స్త్రియామ్)। అన్తో జఘన్యం చరమ మన్త్య పాశ్చాత్య పశ్చిమాః॥ ౮౧॥	అన్తః॥ పు॥ జఘన్యం-చరమం-అన్త్యం-పాశ్చాత్యం-పశ్చిమం॥ ౬-తుదయైనదాని పేళ్లు, Last; ultimate, अंत.
మోఘం నిరర్థకం	మోఘం-నిరర్థకం॥ ౨-ప్రయోజనము లే దాని పేళ్లు, Vain, useless, निरर्थक.
స్పష్టం స్ఫుటం ప్రవ్యక్త ముల్బణమ్।	స్పష్టం - స్ఫుటం - ప్రవ్యక్తం - ఉల్బణం ౪ - ప్రకటమయినదాని పేళ్లు, Apparent, evident, स्पष्ट.
సాధారణం (తు) సామాన్య	సాధారణం - సామాన్యం॥ ౨-అనేకుల పొత్తయినదాని పేళ్లు, Common, सामान्य
మేకాకీ త్వేక ఏకకః॥ ౮౨॥	ఏకాకీ॥ ౯॥ ఏకః-ఏకకః॥ ౩-సహాయము లేక యొక్కటియైనదాని పేళ్లు, Alone, Solitary, एकाकी.
(భిన్నార్థకా) అన్యతర ఏకత్వో న్యేతరా (అపి)।	అన్యతరః - ఏకః - త్వః - అన్యః - ఇతరః ౫-భిన్నార్థకాః=ప్రకృతార్థముకంటె వేఱైనదాని పేళ్లు, ఇవిసర్వనామశబ్దములు, Other, different, भिन्न.
ఉచ్చావచం నైకభేద	ఉచ్చావచం-నైకభేదం॥ ౨ - అనేకప్రకారములయిన చిత్రాదుల పేళ్లు, Variegated, high and low, रंग विरंग.
ముచ్చణ్డ మవిలమ్బితమ్॥ ౮౩॥	ఉచ్చణ్డం-అవిలమ్బితం॥ ౨-త్వరగలదాని పేళ్లు, Quick, expeditious, शीघ्र.
అరున్తుద (స్తు) మ	అరుంతుదః-మర్మస్పృక్॥ శ॥ ౨-మర్మ

స్పృశౌ

మును నొప్పించు మాటలు మొదలైనవాని పేళ్లు, Sharp, painful, मर्मस्पृश.

అబాధం (తు) నిరర్గలమ్।

అబాధం-నిరర్గలం॥ ౨- అడ్డపాటులేనిదాని పేళ్లు, Unobstructed, बे-रोक टोक.

ప్రసవ్యం ప్రతికూలం (స్యా) దపసవ్యమపష్ఠు (చ)॥ ౮౮॥

ప్రసవ్యం-ప్రతికూలం-అపసవ్యం-అపష్ఠు॥ ౪- ప్రతికూలమయినదాని పేళ్లు, Contrary. प्रतिकूल.

వామం (శరీరే) సవ్యం (స్యాత్)

వామం - సవ్యం॥ ౨ - శరీరే = శరీరమున నెడమపార్శ్వము పేళ్లు, Left, वाम, बायाँ.

అపసవ్యం (తు) దక్షిణమ్।

అపసవ్యం - దక్షిణం॥ ౧-శరీరమునఁ గుడిదిక్కు పేళ్లు, Right, दक्षिण, दायाँ.

సంకటం (నాతు) సంబాధః

సంకటం-సంబాధః॥ ౨-ఇరకటపు చోటి పేళ్లు, సంబాధశబ్దము నియతపుంలింగము, Narrow, तंग जगह.

కలిలం గహనం (స) మే)। ౮౯॥

కలిలం-గహనం॥ ౨ - చొరరానిదానికిని, తెలియరానిదానికిని పేళ్లు, Hard to understand, Impervious, अभेद्य.

సంకీర్ణం సంకులాకీర్ణే

సంకీర్ణం - సంకులం - ఆకీర్ణం॥ 3-ఒకటి నొకటి కలిసినదాని పేళ్లు, Crowded, confused, संकीर्ण.

ముణ్డితం పరివాపితమ్।

ముణ్డితం-పరివాపితం॥ ౨ - గొరుగఁబడినదాని పేళ్లు, Shaved, मुण्डित.

గ్రన్థితం సన్దితం దృబ్ధం

గ్రథితం (పా) గ్రన్థితం, గుమ్భితం-సన్దితం-దృబ్ధం॥ 3 - కూర్పఁబడిన పుష్పమాలికాదుల

పేర్లు, Strung; tied, गूँथा हुआ.

విసృతం విస్తృతం తతమ్॥ ౮౬॥

విసృతం-విస్తృతం-తతం॥ ౩-వ్యాపి దాని పేర్లు, విరివిగలది, Spread, diff विस्तृत.

అన్తర్గతం విస్మృతం (స్యాత్)

అన్తర్గతం - విస్మృతం॥ ౨-మఱువఁ దాని పేర్లు, Forgotten, विस्मृत.

ప్రాప్తప్రణిహితే (సమే)।

ప్రాప్తమ్-ప్రణిహితమ్॥ ౨ - పొందఁ దాని పేర్లు, Placed; obtained, प्राप्त.

వేల్లిత ప్రేఙ్ఖితాధూత చలితాకమ్పితా ధుతే॥ ౮౭॥

వేల్లితః - ప్రేఙ్ఖితః - ఆధూతః - చలితః - కమ్పితః - ధుతః॥ ౬ - కదలింపఁబడిన దాని పే Shaken, चलित.

నుత్త నున్నాస్త నిష్ఠ్యూతా విద్ధక్షిప్తేరితా (స్సమాః)।

నుత్తః-నున్నః-అస్తః-నిష్ఠ్యూతః-ఆవిద్ధః-క్షిప్తః-ఈరితః॥ ౭-త్రోయఁబడినదాని పే Thrown, cast, sent, गिराया हुआ.

పరిక్షిప్తం (తు) నివృతం

పరిక్షిప్తమ్ - నివృతమ్। ౨ - కోట వె లయినదాని చేతఁ జుట్టఁబడినదాని పే Intrenched, परिक्षिप्त.

మూషితం ముషితా (ర్థకం)॥ ౮౮॥

మూషితమ్ - ముషితమ్॥ ౨-దొంగిలిం బడినదాని పేర్లు, Stolen, चुराया हुआ.

ప్రవృద్ధ ప్రసృతే

ప్రవృద్ధమ్ - ప్రసృతమ్॥ ౨ - కొనసా పెరుఁగుదాని పేర్లు, Expanded; disperse प्रवृद्ध.

న్యస్తనిసృష్టే

న్యస్తమ్-నిసృష్టమ్॥ ౨-ఉంపఁబడినదా పేర్లు, Deposited, रखा हुआ.

గుణితాహతే।

గుణితమ్ - ఆహతమ్॥ ౨ - గుణింపఁబడి సంఖ్య పేర్లు, Multiplied, गुणित.

నిదిగ్ధోపచితే

నిదిగ్ధః-ఉపచితః॥ 2-లేపాదులచేత చేరిన దానిపేళ్లు, Plastered, निदिग्ध.

గూఢగుప్తే

గూఢమ్-గుప్తమ్॥ 2 - దాపఁబడినదాని పేళ్లు, Hidden, गूढ.

గుణ్ఠితరూషితే॥ ౮౫॥

గుణ్ఠితమ్ (పా) గుణ్డితమ్ - రూషితమ్॥ 2 - ధూళ్యాదులచేతఁ గప్పఁబడినదానిపేళ్లు, Overspread, ढका हुआ.

ద్రుతావదీర్ణే

ద్రుతమ్-అవదీర్ణమ్॥ 2-కరఁగించినదాని పేళ్లు, Melted, गलाया हुआ.

ఉద్గూర్ణోద్యతే

ఉద్గూర్ణమ్-ఉద్యతమ్॥ 2-పొడవుగా నెత్తఁబడినదానిపేళ్లు, Raised, held up, ऊपर उठाया हुआ.

కాచితశిక్యితే।

కాచితమ్ - శిక్యితమ్॥ 2 - ఉట్టియందుఁ బెట్టఁబడినదానిపేళ్లు, "కాశితశిక్యితే" అను పాఠమున లౌకికవైదికకర్మములయందు కృతాభ్యాసుని పేళ్లు, Suspended in a swing.

ఘ్రాణఘ్రాతే

ఘ్రాణమ్-ఘ్రాతమ్॥ 2-మూర్కొనఁబడిన దానిపేళ్లు, Smelt, सूंघा हुआ.

దిగ్ధలిప్తే

దిగ్ధమ్ - లిప్తమ్॥ 2 - పూయఁబడినదాని పేళ్లు, Smeared, annointed, लिप्त.

సముదక్తోద్ధృతే (సమే)॥ ౮౬॥

సముదక్తమ్ - ఉద్ధృతమ్॥ 2-చేదఁబడిన దానిపేళ్లు, Drawn; raised from a deep place, उद्धृत.

వేష్టితం (స్యా) ద్వ

వేష్టితమ్-వలయితమ్-సంవీతమ్-రుద్ధమ్ -

లయితం సంవీతం రుద్ధ మావృతం।	ఆవృతమ్॥ ౫ - నద్యాదులచేతఁ జుట్టఁబడిన పట్టణాదుల పేళ్లు, Encompassed; secured from access, surrounded, घिरा हुआ.
రుగ్ణ భుగ్నే౽(థ)	రుగ్ణమ్-భుగ్నమ్॥ ౨ - విఱువఁబడినదాని పేళ్లు, Bent, crooked, मोड़ा हुआ.
నిశిత క్ష్ణుత శాతాని తేజితే॥ ౮౧॥	నిశితమ్-క్ష్ణుతమ్-శాతమ్ - తేజితమ్॥ ౪- వాఁడిగాఁ జేయఁబడినదాని పేళ్లు, Sharpened, whetted, तेज किया हुआ.
(స్యా ద్వినాశో న్ముఖం) పక్వం	పక్వమ్॥ ౧ - వినాశోన్ముఖమ్ = నశింపనాయత్తమయినదాని పేరు, పండినది, Mature, पका हुआ.
హ్రీణ హ్రీతౌ (తు) లజ్జితే।	హ్రీణః-హ్రీతః-లజ్జితః॥ 3-సిగ్గుపడినదాని పేళ్లు, Ashamed, लज्जित.
వృతే (తు) వృత్త వావృత్తౌ	వృతః-వావృత్తః - వృత్తః॥ 3 - కన్యాదులచే వరింపఁబడిన వరుఁడు మొదలయినవాని పేళ్లు, Chosen, वर.
సంయోజిత ఉపాహితః॥ ౮౨॥	సంయోజితః - ఉపాహితః॥ ౨-మఱియొక పదార్థముతోఁ గూర్పఁబడినదాని పేళ్లు, Annexed, संयोजित.
ప్రాప్యం గమ్యం సమాసాద్యం	ప్రాప్యమ్ - గమ్యమ్ - సమాసాద్యమ్॥ 3- పొందఁదగిన వస్తువు పేళ్లు, Attainable, प्राप्य.
స్యన్నం రీణం స్రుతం స్నుతం।	స్యన్నమ్ - రీణమ్ - స్రుతమ్-స్నుతమ్॥ ౪- కాఱిననీళ్లు మొదలయినవాని పేళ్లు, Flowing, dropping, dripping, चूना.
సంగూఢ (స్స్యా)	సంగూఢః - సంకలితః॥ ౨ - కూర్పఁబడిన

త్సంకలితోఽ	సంఖ్యాపేళ్లు, Arranged; heaped; added, संकलित.
వగీతః ఖ్యాతగర్హణః॥ ౯౩॥	అవగీతః-ఖ్యాతగర్హణః॥ ౨-నిందింపఁబడిన దానిపేళ్లు, Detested, निन्दनीय.
వివిధ (స్స్యా) ద్బహువిధో నానారూపః పృథగ్విధః।	వివిధః - బహువిధః - నానారూపః - పృథగ్విధః॥ ౪-పెక్కువిధములయిన వస్తువుపేళ్లు, Various, multiform, विविध.
అవరీణో ధిక్కృత (స్స్యా)	అవరీణః-ధిక్కృతః॥ ౨-ధిక్కరింపఁబడిన దానిపేళ్లు, Censured, blamed, धिक्कारित.
దపధ్వస్తో ఽవచూర్ణితః॥ ౯౪॥	అపధ్వస్తః - అవచూర్ణితః॥ ౨-పొడిగాఁగొట్టఁబడినదానిపేళ్లు, Coarsely pounded, कूटा हुआ.
(అనాయాసకృతం) ఫాణ్టం	ఫాణ్టమ్॥ ౧ - అనాయాసకృతమ్ = ఆయాసములేక చేయఁబడిన కషాయాదుల పేరు, Easily prepared.
స్వనితం ధ్వనితం (సమే)।	స్వనితమ్ - ధ్వనితమ్॥ ౨ - మ్రోయుదాని పేళ్లు, Making a noise, ध्वनि करने वाला.
బద్ధే సన్దానితం మూతముద్దితం సన్దితం సితం॥ ౯౫॥	బద్ధమ్ - సన్దానితమ్ - మూతమ్-ఉద్దితమ్-సన్దితమ్ - సితమ్॥ ౬ - కట్టఁబడినదానిపేళ్లు, Bound, बंधा हुआ.
నిష్పక్వం క్వథితం	నిష్పక్వమ్-క్వథితమ్॥ ౨-ఎనిమిదవపాలు మిగులునట్లు కాచఁబడిన కషాయాదులపేళ్లు, Decocted, well-cooked, क्वथित.
(పాకే క్షీరాఽఽజ్యహవిషాం) శృతం।	శృతం॥ ౧ - పాలు, నెయ్యి, హవిస్సుల యొక్క పాకముపేరు, Boiled (milk etc.)

నిర్వాణో (మునివహ్న్యాదౌ)	నిర్వాణః॥ ౧-మునివహ్న్యాదౌ=శాంతుఁడైన ముని, అగ్ని మొదలయినవి, Attained, beatitude (as saint), put out (as a fire) शान्त मुनि, या बुझी आग.
నిర్వాత (స్తుగతే౽నిలే)॥ ౯౭॥	నిర్వాతః॥ ౧-గతే అనిలే=సంచారముడిగిన వాయువుపేరు, Wind no longer blowing, become calm, निश्चल समीर.
పక్వం పరిణతే	పక్వమ్-పరిణతమ్॥ ౨-కాలవశమునఁ బరిపాకమును బొందిన బుద్ధి మొదలయినదాని పేళ్లు, Ripe, पक्का.
గూనం హన్నే	గూనం - హన్నం॥ ౨-విడువఁబడిన విష్ఠ పేళ్లు, Passed (as ordure).
మీఢం (తు) మూత్రితే।	మీఢం - మూత్రితం॥ ౨ - విడువఁబడిన మూత్రము పేళ్లు, Passed (as urine).
పుష్టే (తు) పుషితం	పుష్టం-పుషితం॥ ౨ - పోషింపఁబడిన పక్షిమృగాదుల పేళ్లు, Nourished, पोषित.
సోఢే క్షాన్త	సోఢం - క్షాన్తం॥ ౨ - ఓర్వఁబడిన తిట్టు కొట్టు మొదలయినవాని పేళ్లు, Borne, endured, क्षान्त.
ముద్వాన్తముద్గతే॥ ౯౮॥	ఉద్వాన్తమ్ - ఉద్గతమ్॥ ౨-క్రక్కఁబడినదాని పేళ్లు, Vomited, वमन.
దాన్త (స్తు) దమితే	దాన్తః - దమితః॥ ౨ - ఆచార్యులచేత శిక్షింపఁబడిన శిష్యాదుల పేళ్లు. భారక్లేశాదులను సహించినదాని పేళ్లని కొందఱు, Trained, endured.

శాన్త శ్శమితే	శాన్తః-శమితః॥ ౨ - అడఁపఁబడిన రా దులపేళ్లు, Pacified, Cured, Allaye शान्त.
ప్రార్థితేఽర్థితః।	ప్రార్థితః-అర్థితః॥ ౨-అడుగఁబడిన వస్తు పేళ్లు, Asked, प्रार्थित.
జ్ఞప్త (స్తు) జ్ఞాపితే	జ్ఞప్తః-జ్ఞాపితః॥ ౨-గురూపదేశాదులచే నెఱిఁగింపఁబడినదాని పేళ్లు, Made know ज्ञप्त.
ఛన్న శ్ఛాదితే	ఛన్నః-ఛాదితః॥ ౨-కప్పఁబడినదాని పే Covered, ढका हुआ.
పూజితేఽఞ్చితః॥ ౯౨॥	పూజితః - అఞ్చితః (పా) అర్చితః॥ ౨ పూజింపఁబడినదాని పేళ్లు, Worshippe revered, पूजित.
పూర్ణ (స్తు) పూరితే	పూర్ణః-పూరితః॥ ౨-జలాదులచే నిం పఁబడిన కలశాదులపేళ్లు, Filled; full, पू
క్లిష్టః క్లిశితే	క్లిష్టః-క్లిశితః॥ ౨-పీడింపఁబడిన మనుష దులపేళ్లు, Tired; fatigued, क्लिष्ट.
ఽవసితే సితః।	అవసితః - సితః॥ ౨ - ముగిసినదాని పే Finished, समाप्त किया हुआ.
ప్రుష్టప్లుష్టోషితా దగ్ధే	ప్రుష్టః-ప్లుష్టః-ఉషితః-దగ్ధః॥ ౪ - కా బడినదాని పేళ్లు, Burnt, दग्ध.
తష్ట త్వష్టౌ తనూకృతే॥ ౯౩॥	తష్టః-త్వష్టః-తనూకృతః॥ 3-చెక్కఁబ కాష్ఠాదులపేళ్లు, Pared, छिला हुआ.
వేధిత చ్ఛిద్రితౌ విద్ధే	వేధితః-ఛిద్రితః-విద్ధః॥ 3-బెజ్జము వే బడిన రత్నాదులపేళ్లు, Pierced, विद्ध.

విన్నవిత్తౌ విచారి తే।

విన్నః - విత్తః - విచారితః॥ 3-విచారిం బడిన కార్యాదుల పేళ్లు, Judged; di cussed, विचार किया हुआ.

నిష్ప్రభే విగతా రోకౌ

నిష్ప్రభః-విగతః (పా) విరతః - ఆరోక 3 - కాంతిలేని దివాచంద్రాదుల పేళ్లు Gloomy; obscured, कान्ति हीन.

విలీనే విద్రుతద్రుతౌ॥ ౧౦౦॥

విలీనః-విద్రుతః-ద్రుతః॥ 3-కరఁగిన ఘృత దుల పేళ్లు, Liquified; melted, पिघ हुआ.

సిద్ధే నిర్వృత్త ని ష్పన్నౌ

సిద్ధః-నిర్వృత్తః-నిష్పన్నః॥ 3 - సిద్ధించి దాని పేళ్లు, Accomplished, सिद्ध.

దారితే భిన్నభేది తౌ।

దారితః-భిన్నః-భేదితః॥ 3 - వ్రక్కలిం బడినదాని పేళ్లు, Split, भेदित.

ఊతం స్యూత ము తం (చేతి త్రితయం తన్తుసన్తతే)॥ ౧౦౧॥

ఊతమ్-స్యూతమ్-ఉతమ్॥ 3-తన్తుసన్తతే పోగులచే నేయఁబడిన వస్త్రాదుల పేళ్లు Woven, बुना हुआ.

(స్యా) దర్హితే న మస్యిత నమసిత మప చాయితార్చి తాపచి తం।

అర్హితమ్-నమస్యితమ్-నమసితమ్ - అపచ యితమ్-అర్చితమ్-అపచితమ్॥ ౬ - నమస్క రింపఁబడిన దేవతాదుల పేళ్లు, Honoure saluted, अर्चित.

వరివసితే వరివస్యి తముపాసితం చోపచరి తం (చ)॥ ౧౦౨॥

వరివసితమ్-వరివస్యితమ్-ఉపాసితమ్ - ఉ చరితమ్॥ ౪ - సేవింపఁబడిన యుపాధ్యాయు పేళ్లు, Served; adored, उपासित.

సన్తాపిత సన్తప్తౌ ధూపిత ధూపాయితౌ (చ) దూన (శ్చ)।

సన్తాపితః - సన్తప్తః - ధూపితః - ధూపా యితః-దూనః॥ ౫ - తపింపఁబడినదాని పేళ్లు Suffering pain, सन्तप्त.

హృష్టో మత్త స్తృప్తః ప్రహ్లన్నః ప్రముదితః ప్రీతః॥ ౧౦౩॥	హృష్టః-మత్తః-తృప్తః-ప్రహ్లన్నః-ప్రముదితః - ప్రీతః॥ ౬ - సంతోషించినవాని పేళ్లు, Pleased; content, तृप्त.
ఛిన్నం ఛాతం లూనం కృత్తం దాతం దితం ఛితం వృక్ణం।	ఛిన్నమ్ - ఛాతమ్ - లూనమ్-కృత్తమ్ - దాతమ్-దితమ్-ఛితమ్-వృక్ణమ్॥ ౮ - కోయఁబడిన తృణాదుల పేళ్లు, Cut, छात.
స్రస్తం ధ్వస్తం భ్రష్టం స్కన్నం పన్నం చ్యుతం గలితం॥ ౧౦౪॥	స్రస్తమ్ - ధ్వస్తమ్ - భ్రష్టమ్-స్కన్నమ్-పన్నమ్ - చ్యుతమ్ - గలితమ్॥ ౭-జాఱిపడినదాని పేళ్లు, Fallen, गलित.
లబ్ధం ప్రాప్తం విన్నం భావిత మాసాదితం (చ) భూతం (చ)।	లబ్ధమ్-ప్రాప్తమ్-విన్నమ్-భావితమ్-ఆసాదితమ్-భూతమ్। ౬ - పొందఁబడినదాని పేళ్లు, Obtained, प्राप्त.
అన్వేషితం గవేషిత మన్విష్టం మార్గితం మృగితం॥ ౧౦౫॥	అన్వేషితమ్-గవేషితమ్-అన్విష్టమ్-మార్గితమ్-మృగితమ్॥ ౫ - వెదకఁబడినదాని పేళ్లు, Sought, अन्वेषित.
ఆర్ద్రం సార్ద్రం క్లిన్నం తిమితం స్తిమితం సమున్న ముత్తం చ।	ఆర్ద్రమ్-సార్ద్రమ్-క్లిన్నం-తిమితం-స్తిమితం-సమున్నం-ఉత్తం॥ ౭-తడిసినవస్తువు పేళ్లు, Wet, moistened, गीला.
త్రాతం త్రాణం రక్షిత మవితం గోపాయితం (చ) గుప్తం (చ)॥ ౧౦౬॥	త్రాతం-త్రాణం-రక్షితం-అవితం - గోపాయితం-గుప్తం॥ ౬ - రక్షింపఁబడినదాని పేళ్లు, Preserved; saved; guarded, रक्षित.
అవగణిత మవమతా వజ్ఞాతే అవమానితం (చ) పరిభూతే।	అవగణితం - అవమతం - అవజ్ఞాతం-అవమానితం-పరిభూతం॥ ౫ - తిరస్కరింపఁబడినదాని పేళ్లు, Disregarded, despised, तिरस्कृत.

త్యక్తం హీనం విధుతం సముజ్ఝితం ధూత ముత్సృష్టం॥ ౧౦౭॥

త్యక్తం - హీనం - విధుతం-సముజ్ఝితం-ధూతం - ఉత్సృష్టం॥ ౮ - విడువఁబడినదాని పేళ్లు, Abandoned; left, त्यक्त.

ఉక్తం భాషిత ముదితం జల్పిత మాఖ్యాత మభిహితం లపితం।

ఉక్తం-భాషితం-ఉదితం-జల్పితం - ఆఖ్యాతం-అభిహితం-లపితం॥ ౯ - పలుకఁబడినదాని పేళ్లు, Spoken; said, उक्त.

బుద్ధం బుధితం మనితం విదితంప్రతిపన్న మవసి తావగతే॥ ౧౦౮॥

బుద్ధం - బుధితం - మనితం - విదితం-ప్రతిపన్నం-అవసితం-అవగతం॥ ౧౦-ఎఱుఁగఁబడిన దాని పేళ్లు, Known; understood, विदित

ఊరీకృత మురరీకృత మజ్గీకృత మాశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం। సంగీర్ణ విదిత సంశ్రుత సమాహిత ముపశ్రు తోపగతం। ౧౦౯॥

ఊరీకృతం (పా) ఉరీకృతం - ఉరరీకృతం-అజ్గీకృతం - ఆశ్రుతం - ప్రతిజ్ఞాతం - సంగీర్ణం-విదితం - సంశ్రుతం - సమాహితం-ఉపశ్రుతం-ఉపగతం॥ ౧౧ - అంగీకరింపఁబడినదాని పేళ్లు, Accepted; promised, माना गया.

ఈడిత శస్త పణాయిత పనాయితప్రణుత పణిత పనితాని। అవగీర్ణ వర్ణితాభిష్టు తేలితాని స్తుతా (ర్థాని)॥

ఈడితం-శస్తం-పణాయితం-పనాయితం - ప్రణుతం - పణితం - పనితం - అవగీర్ణం (పా) గీర్ణం - వర్ణితం - అభిష్టుతం - ఈలితం-స్తుతం॥ ౧౨ - పొగడఁబడిన దేవతాదుల పేళ్లు, Praised, वर्णित.

భక్షిత చర్విత లిప్త ప్రత్యవసిత గిలిత ఖాదిత ప్సాతం। అభ్యవహృతాన్న జగ్ధ గ్రస్త గ్లస్తాశితం భుక్తే॥ ౧౧౧॥

భక్షితం - చర్వితం - లిప్తం (పా) లీఢం-ప్రత్యవసితం-గిలితం-ఖాదితం-ప్సాతం - అభ్యవహృతం - అన్నం - జగ్ధం - గ్రస్తం-గ్లస్తం-అశితం-భుక్తం॥ ౧౩-భుజింపఁబడిన యన్నాదుల పేళ్లు, Eaten, खाया हुआ.

క్షేపిష్ఠ క్షోదిష్ఠ ప్రేష్ఠ వరిష్ఠ స్థవిష్ఠ బంహిష్ఠాః। (క్షిప్రక్షుద్రాభీప్సిత పృథుపీవర బహుప్రకర్షార్థాః)॥ ౧౧౨॥

క్షేపిష్ఠం = మిక్కిలి వేగముగలది, Most quick, तेज. క్షోదిష్ఠం=మిక్కిలి క్షుద్రమయినది, Most small, बहुत छोटा. ప్రేష్ఠం = మిక్కిలి ప్రియమయినది, Most dear, बहुत महंगा, వరిష్ఠం=మిక్కిలి విరివియైనది, Most large, बहुत बडा. స్థవిష్ఠం=మిక్కిలి బలిసినది, Most corpulent, बहुत मोटा. బంహిష్ఠం = మిక్కిలి తఱచైనది, Most numerous, बहुत ज्यादा.

సాధిష్ఠ ద్రాఘిష్ఠ స్ఫేష్ఠ గరిష్ఠ హ్రసిష్ఠ బృన్దిష్ఠాః।(బాఢ వ్యాయత బహు గురు వామన బృన్దారకాతిశయే)॥ ౧౧౩॥

సాధిష్ఠం=మిక్కిలి పదిలమయినది, Most hard, बहुत कडा. ద్రాఘిష్ఠం=మిక్కిలి నిడుపయినది, Most long, बहुत लंबा. స్ఫేష్ఠం= మిక్కిలియధికమయినది, Most abundant, largest, बहुत अधिक. గరిష్ఠం = మిక్కిలి భారమయినది, Most heavy, बहुत भारी, హ్రసిష్ఠం = మిక్కిలి కుఱుచైనది, Most short, बहुत छोटा. బృన్దిష్ఠం=మిక్కిలి మనోహరమయినది, Most handsome, बहुत मनोहर.

ఇతి విశేష్యనిఘ్న వర్గః

విశేషణములగు పదముల సమూహము ముగిసెను.

గ్రంథకర్త తానింతకుముందుఁ జెప్పిన రూపభేదములచేతను, ప్రకృతి ప్రత్యయార్థములచేతను నీ సంకీర్ణ వర్గయందు లింగము నెఱుఁగవలయునని చెప్పుచున్నాఁడు.

మూ॥ ప్రకృతిప్రత్యయార్థాద్యైః సంకీర్ణే లిఙ్గమున్నయేత్ ॥

టీక. సంకీర్ణే = ఈ సంకీర్ణ వర్గయందు, ప్రకృతిప్రత్యయార్థాద్యైః = నామార్థ ప్రత్యయార్థ రూపభేద సాహచర్యములచేతను,

లిఙ్గమ్ = స్త్రీపున్నపుంసకలింగములను, ఉన్నయేత్ = ఊహింపవలెను. నామార్థముచే నెట్లనఁగా "అపరస్పరాః పురుషాః, అపరస్పరాః - స్త్రియః, అపరస్పరాణికులాని"; ప్రత్యయార్థముచేత నెట్లనిన 'శాన్తిః - దాన్తిః' ఇవి 'స్త్రియాం క్తిన్' అను సూత్రముచేత స్త్రీలింగ బోధకమయిన తిప్రత్యయాంతములు గనుక స్త్రీలింగములని యెఱుఁగవలయును. రూపభేదసాహచర్యములచే మునుపటిరీతిగా నెఱుఁగవలయు.

కర్మక్రియా	కర్మన్॥ న॥ (పా) పు॥ క్రియా॥ స్త్రీ॥ ౨-చేయుట పేళ్లు, Action, act, कर्म.
(తత్సాతత్యే గ మ్యేస్యు) రపరస్పరాః॥ ౧౧౪॥	అపరస్పరః॥ త్రి॥ ౧-తత్సాతత్యే గమ్యే= ఎడ తెగని గమనాదిక్రియ గల సార్థాదుల పేరు, Continual (in respect of action)
(సాకల్యాసఙ్గవచనే) పారాయణపరాయణే)।	పారాయణం॥ న॥ పరాయణం (పా) తురాయణం॥ త్రి॥ ౨-సాకల్యాసఙ్గవచనే = వరుసగా అంతయు నను నర్థమునకును (Totality, पूर्ण), ఒకవస్తువునం దాసక్తికిని (Adherence, attachment) పేళ్లు.
యదృచ్ఛా స్వైరితా	యదృచ్ఛా-స్వైరితా॥ స్త్రీ॥ ౨-విచ్చలవిడి వర్తించుట పేళ్లు, Wilfulness, independence, स्वेच्छाचार.
(హేతుశూన్యా త్వాస్యా) విలక్షణం॥ ౧౧౫॥	విలక్షణం॥ న॥ ౧-హేతుశూన్యా = నిష్కారణమయిన, ఆస్యా = ఉనికి పేరు, Causeless state, विलक्षण.
శమథ (స్తు) శమశ్శాన్తిః।	శమథః-శమః॥ పు॥ శాన్తిః॥ స్త్రీ॥ 3-కామక్రోధాదులులేకయుండుట పేళ్లు, Absence of passion, शम.

దాన్తి (స్తు) దమథోదమః।	దాన్తిః॥ సీ॥ దమథః - దమః॥ పు॥ ౩ - బ్రహ్మచర్యాది క్లేశమును సహించుటపేళ్లు, Endurance of the pain of austerities, Self-command.
అపదానం కర్మ వృత్తం)	అపదానం॥ న॥ ౧ - వృత్తం=పూర్వము నడిచిన, కర్మ = పరిశుద్ధ వ్యాపారము పేరు, An act accomplished, an approved occupation, पूरा किया हुआ शुद्ध व्यापार.
(కామ్యదానం) ప్రవారణం॥ ౧౧౬॥	ప్రవారణం (పా) ప్రహారణం॥ న॥ ౧- కామ్యదానం = కోరినవస్తువును తానొక్క- ఫలము నపేక్షించి యిచ్చుట పేరు, A gift made with an object, प्रवारण, कामना सहित दान.
(వశక్రియా) సంవననం	సంవననమ్ (పా) సంవదనమ్॥ న॥ ౧-మణి మంత్రౌషధాదులచే వశముగాఁ జేసికొనుట, Subduing by charms, drugs or incantations, वशीभूत करना.
మూలకర్మ (తు) కార్మణమ్।	మూలకర్మ॥ న్॥ కార్మణం॥ న॥ ౨- మూలికలచేతనైన స్తంభన వశీకరణాదుల పేళ్లు, Magic, witch-craft, वशीकरण.
విధూననం విధువనం	విధూననం-విధువనం॥ న॥ ౨-విదిలించుట పేళ్లు, Tremour, झटकना.
తర్పణం ప్రీణనావనే॥ ౧౧౭॥	తర్పణం-ప్రీణనం-అవనం॥ న॥ ౩-తృప్తిఁ బొందించుట పేళ్లు, Satisfaction, तृप्तिकरना.
పర్యాప్తి (స్స్యా) త్పరిత్రాణం హస్తధా	పర్యాప్తిః॥ సీ॥ పరిత్రాణం-హస్తధారణం (పా) హస్తవారణం॥ న॥ ౩ - చంపెదనని

రణ (మిత్యపి)।	వచ్చినవాని నడ్డగించుట పేళ్లు, Warning off a blow, हाथ से रक्षा करना.
సేవనం సీవనం స్యూతి	సేవనం - సీవనం॥ న॥ స్యూతిః॥ స్త్రీ॥ 3 - కోకలు మొదలైనవి కుట్టుట పేళ్లు, Sewing, सीना.
ర్విదరః స్ఫుటనం భిదా॥ ౧౧౮॥	విదరః॥ పు॥ స్ఫుటనం॥ న॥ భిదా॥ స్త్రీ॥ 3- వ్రక్కలౌటకును వ్రక్కలించుటకును పేళ్లు, Tearing, rending, फाड़ना.
ఆక్రోశన మభీషఙ్గః	ఆక్రోశనం॥ న॥ అభీషఙ్గః॥ పు॥ ౨-తిట్టుట పేళ్లు, Curse; imprecation, कोसना.
సంవేదో వేదనా (నవా)।	సంవేదః॥ పు॥ వేదనా॥ స్త్రీ॥ ౨-సుఖదుఃఖాద్యనుభవము పేళ్లు, Sensation; perception, संवेद.
సమ్మార్చ్ఛన మభివ్యాప్తిః	సమ్మార్చ్ఛనం॥ న॥ అభివ్యాప్తిః॥ స్త్రీ॥ అంతట వ్యాపించుట పేళ్లు, Pervading, सर्वत्र व्याप्ति.
యాఞ్చా భిక్షా ఽర్థనాఽర్దనా॥ ౧౧౯॥	యాఞ్చా - భిక్షా - అర్థనా - అర్దనా॥ స్త్రీ॥ ౪-అడుగుట పేళ్లు, Begging, भिक्षा.
వర్ధనం ఛేదనేఽ	వర్ధనమ్-ఛేదనమ్॥ న॥ ౨-నఱకుట పేళ్లు, Cutting, छेदना.
(థ ద్వే) ఆనన్దన సభాజనే। ఆపృచ్ఛన	ఆనన్దనమ్ (పా) ఆమన్త్రణమ్ - సభాజనమ్ - ఆపృచ్ఛనమ్॥ న॥ 3 - బాంధవాదుల నాలింగనస్వాగతాదులచేత సంతోషపెట్టుట పేళ్లు, Courtesy, civility, welcome, आनंदन.

(మథా) మ్నాయ స్సమ్ప్రదాయః	ఆమ్నాయః - సమ్ప్రదాయః॥ పు॥ ౨- శిష్యపరంపరాగతమైన యుపదేశము పేళ్లు, Traditional doctrine, संप्रदाय.
క్షయే క్షియా॥ ౧౨౦॥	క్షయః॥ పు॥ క్షియా॥ స్త్రీ॥ ౨-చెడుట పేళ్లు, Loss, क्षय.
గ్రహో గ్రాహో	గ్రహః - గ్రాహః॥ పు॥ ౨-పుచ్చుకొనుట పేళ్లు, Seizure, acceptance, ग्रहण करना.
వశః కాన్తౌ	వశః॥ పు॥ కాన్తిః॥ స్త్రీ॥ ౨ - ఇచ్ఛగించుట పేళ్లు, Wish, चाहना.
రక్ష్ణస్త్రాణే	రక్ష్ణః- త్రాణః॥ పు॥ ౨ - రక్షించుట పేళ్లు, Protection, defence, रक्षा करना.
రణః క్వణే।	రణః - క్వణః॥ పు॥ ౨ - మ్రోగుట పేళ్లు, Sound, noise, ध्वनि.
వ్యధో వేధే	వ్యధః- వేధః॥ పు॥ ౨-బెజ్జము వేయుట పేళ్లు, Perforation, छेद करना.
పచా పాకే	పచా॥ స్త్రీ॥ పాకః॥ పు॥ ౨ - వండుట పేళ్లు, Cooking, पकाना.
హవో హూతౌ	హవః॥ పు॥ హూతిః॥ స్త్రీ॥ ౨-పిలుచుట పేళ్లు, Calling, बुलाना.
వరో వృతౌ॥ ౧౨౧॥	వరః॥ పు॥ వృతిః। స్త్రీ॥ ౨-వరించుట పేళ్లు, Engaging, वरण करना.
ఓషః ప్లోషే.	ఓషః-ప్లోషః (పా) ప్రోషః॥ పు॥ ౨-కాల్చుటకును, కాలుటకును పేళ్లు, Combustion, burning, जलना.
నయో నాయే	నయః - నాయః॥ పు॥ ౨ - పొందించుట

	పేళ్లు, నీతియు, Guiding, policy, course of conduct, नीति.
జ్యాని ర్జీర్ణా	జ్యానిః - జీర్ణిః॥ సీ॥ ౨ - ముదిమి పేళ్లు, Wearing out, growing old, बूढाहोना.
భ్రిమో భ్రిమా।	భ్రమః॥ పు॥ భ్రమిః (పా) భ్రమీ॥ సీ॥ ౨- తిరుగుట పేళ్లు, Whirling, going round, भ्रम.
స్ఫాతి ర్వృద్ధా	స్ఫాతిః - వృద్ధిః॥ సీ॥ ౨ - పెరుఁగుట పేళ్లు, Growth, वृद्धि.
ప్రిథా ఖ్యాతౌ	ప్రథా - ఖ్యాతిః॥ సీ॥ ౨ - ప్రసిద్ధి పేళ్లు, Fame, ख्याति.
స్పృష్టిః పృక్తౌ	స్పృష్టిః-పృక్తిః॥ సీ॥ ౨ - ముట్టుట పేళ్లు, Touch, छूना.
స్నవ స్ప్రివే॥౧౨౨॥	స్నవః - స్రవః॥ పు॥ ౨-కరియుట పేళ్లు, Dripping, चूना.
విధా సమృద్ధౌ	విధా (పా) ఏధా-సమృద్ధిః॥ సీ॥ ౨-సమృద్ధి పేళ్లు, Thriving, समृद्धि.
స్ఫురణం స్ఫురణే	స్ఫురణమ్-స్ఫురణమ్॥న॥ ౨-అదురుట పేళ్లు, Throbbing, फडकना.
ప్రిమితౌ ప్రిమా।	ప్రమితిః-ప్రమా॥ సీ॥ ౨-నిజముగా నెఱుఁగుట పేళ్లు, True knowledge, सच्चा ज्ञान पाना.
ప్రిసూతిః ప్రిసవే	ప్రసూతిః॥ సీ॥ ప్రసవః॥ పు॥ ౨ - బిడ్డను గనుట పేళ్లు, Bringing forth, प्रसव.
శ్చోతే ప్రాఘారః	శ్చోతః-ప్రాఘారః॥పు॥ ౨-కాఱుట పేళ్లు, Pouring forth, बहना.

క్లమథః క్లమే॥ ౧౨౩॥	క్లమథః-క్లమః। పు॥ ౨ - బడలుట పేళ్లు, Fatigue, थकान.
ఉత్కర్షోఽతిశయే	ఉత్కర్షః-అతిశయః॥ పు॥ ౨-దొడ్డతనము పేళ్లు, Excellence, अतिशय.
సన్ధిః శ్లేషే	సన్ధిః - శ్లేషః॥ పు॥ ౨ - కదియుట పేళ్లు, Union, Junction, संधि.
విషయ ఆశ్రయే।	విషయః - ఆశ్రయః (పా) ఆశయః॥ పు॥ ౨-నిత్యముగానుండు తావు పేళ్లు, Refuge, Asylum, आश्रय.
క్షిపాయాం క్షేపణం	క్షిపా-క్షేపణమ్॥ న॥ ౨-ప్రేరేచుట పేళ్లు, Throwing, Directing, फेंकना.
గీర్ణి ర్గిరా	గీర్ణిః - గిరిః॥ స్త్రీ॥ ౨ - మ్రింగుట పేళ్లు, Swallowing, निगलना.
గురణ ముద్యమే॥ ౧౨౪॥	గురణమ్ (పా) గూరణమ్॥ న॥ ఉద్యమః॥ పు॥ ౨ - యత్నము పేళ్లు, Effort, exertion, उद्यम.
ఉన్నాయ ఉన్నయే	ఉన్నాయః - ఉన్నయః॥ పు॥ ౨-మీఁదికి నెత్తుటకుఁగాని యూహించుటకుఁగాని పేళ్లు, Raising, Inference, ऊपर उठाना.
శ్రాయ శ్శ్రయణే	శ్రాయః॥ పు॥ శ్రయణమ్॥ న॥ ౨ - ఆశ్రయించుట పేళ్లు, Reliance, Taking refuge, आश्रय लेना.
జయనే జయః।	జయనమ్॥న॥జయః॥పు॥౨-గెలుచుట పేళ్లు, Conquest, victory, जीतना.
నిగాదో నిగదే	నిగాదః - నిగదః॥ పు॥ ౨ - స్పష్టముగాఁ బలుకుట పేళ్లు, Discourse, speech, चर्चा.

మాందో మద	మాదః - మదః॥ పు॥ ౨ - గర్వము పేళ్లు, Pride, Joy, मद.
ఉద్వేగ ఉద్భ్రమే॥ ౧౨౫॥	ఉద్వేగః-ఉద్భ్రమః॥ పు॥ ౨ - అవ్యవస్థిత చిత్తత్వము పేళ్లు, Agitation; regret, उद्वेग.
విమర్దనం పరిమలో	విమర్దనమ్॥ న॥ పరిమలః॥ పు॥ ౨ - కుంకుమాదుల మెదుపుట పేళ్లు, Trituration of perfumes, परिमल से शरीर मर्दन.
ఽభ్యుపపత్తి రనుగ్రహః।	అభ్యుపపత్తిః॥ సీ॥ అనుగ్రహః॥ పు॥ ౨- దానాద్యనుగ్రహము పేళ్లు, Conferring a benefit, अनुग्रह करना.
నిగ్రహ (స్తద్విరుద్ధస్స్యాత్)	నిగ్రహః॥ పు॥ ౧ - తద్విరుద్ధః = ఆయనుగ్రహమునకు విరుద్ధమయిన యపకారము పేరు, Disfavour, तिरस्कार करना.
	"నిగ్రహస్తు నిరోధస్స్యాత్" అను పాఠమున ౨ ను నిగ్రహించుట పేళ్లు, Restraint, निग्रह.
అభియోగ (స్త్వభిగ్రహః॥ ౧౨౬॥	అభియోగః-అభిగ్రహః॥ పు॥ ౨ - యుద్ధాదులయం దెదురుగా నుద్యోగించుట పేళ్లు, Attack, కలహామునకు పిలుచుటయునియు, Challenge to fight, ललकारना.
ముష్టిబన్ధ (స్తు)సంగ్రాహో	ముష్టిబన్ధః-సంగ్రాహః॥ ౨ - గట్టిగా పిడికిలించుట పేళ్లు, పిడికిలి పేళ్లని కొందఱందురు, Clinching of the fist, मुष्टी बांधना.
డిమ్బే డమర విప్లవౌ।	డిమ్బః - డమరః - విప్లవః॥ పు॥ 3 - కొల్ల మొదలయిన దేశోపద్రవము పేళ్లు, Devastation, Assault, Irregular war, विप्लव.

బన్ధనం ప్రసితిశ్చారః	బన్ధనమ్॥ న॥ ప్రసితిః॥ స్త్రీ॥ చారః॥ పు॥ 3-కట్టుసాధనములకు పేళ్లు, Fetters, Ligaments, बन्धन.
స్పర్శః స్ప్రష్టోపతప్తరి॥ ౧౨౭॥	స్పర్శః-స్ప్రష్టా॥ ఋ॥ ఉపతప్తా॥ ఋ, పు॥ 3-తపింపఁజేయు రోగాదుల పేళ్లు, Morbid heat, तप.
నికారో విప్రకారః (స్యాత్)	నికారః - విప్రకారః॥ పు॥ ౨ - చెడుపనిఁజేసెనని యొకని దుర్జనునిగాఁజేయుట పేళ్లు, Malice, అపకారమాత్రము పేళ్లని కొందఱు, Injury, अपकार.
ఆకార స్త్విఙ్గ ఇఙ్గితమ్।	ఆకారః-ఇఙ్గః॥ పు॥ ఇఙ్గితమ్॥ న॥ 3-అభిప్రాయమును ప్రకటించు చేష్ట పేళ్లు, Indication of sentiment, Hint, हावभाव.
పరిణామో వికారో	పరిణామః-వికారః॥ పు॥ ౨ - పాలు పెరుఁగాటవలె వేరురూపమునుబొందు వికార విశేషము పేళ్లు, Change of form, विकार.
(ద్వే సమే) వికృతి విక్రియే॥ ౧౨౮॥	వికృతిః-విక్రియా॥ స్త్రీ॥ ౨ - పరిణామరూపమైనట్టికాని వేఱైనట్టికాని వికారము పేళ్లు, Temporary change, विकृति.
అపహార స్త్వపచయ	అపహారః-అపచయః॥ పు॥ ౨-హాని పేళ్లు, Stealing, Removing, हानि.
స్సమాహార స్సముచ్చయః।	సమాహారః - సముచ్చయః॥ పు॥ ౨-చెదరిన వస్తువులను ప్రోగు చేయుట పేళ్లు, Gathering together, इकट्ठा करना.
ప్రత్యాహార ఉపాదానం।	ప్రత్యాహారః॥ పు॥ ఉపాదానమ్॥ న॥ ౨-విషయములవలన నింద్రియములను మరలిం

	చుట పేళ్లు, Restraining the organs of sense, प्रत्याहार.
విహార (స్తు) పరిక్రమః॥ ౧౨౯॥	విహారః - పరిక్రమః॥ పు॥ ౨ - ఉద్యానాదులయందుఁ గ్రీడార్థమై తిరుగుట పేళ్లు, A pleasure walk, विहार.
అభిహారోఽభిగ్రహణం	అభిహారః॥ పు॥ అభిగ్రహణమ్॥ న॥ ౨ - ఎదురుగా దొంగిలించుట పేళ్లు, Seizure in one's presence, Robbery, छीनना.
నిర్హారోఽభ్యవకర్షణమ్।	నిర్హారః॥ పు॥ అభ్యవకర్షణమ్॥ న॥ ౨ - నాటినముల్లు మొదలయినవి తీయుట పేళ్లు, Extraction, खींचना.
అనుహారోఽనుకార	అనుహారః-అనుకారః॥ పు॥ ౨-సరిపోవుట పేళ్లు, Imitation, अनुकरण.
(స్స్యాదర్థ స్యాపగమే) వ్యయః॥ ౧౩౦॥	వ్యయః॥ పు॥ ౧-అర్థస్య=అర్థముయొక్క- అపగమే = వ్యయముపేరు, Expenditure व्यय.
ప్రవాహ (స్తు) ప్రవృత్తి (స్స్యాత్)	ప్రవాహః॥ పు॥ ప్రవృత్తిః॥ స్త్రీ॥ ౨ - ఎడతెగకవచ్చు జలాదిపరంపర పేళ్లు, Continuous flow, प्रवाह.
ప్రవహో (గమనం బహిః)।	ప్రవహః॥ పు॥ ౧ - బహిర్గమనమ్=గృహదులనుండి వెలుపలికి నడచుటపేరు, Going forth, Issuing, गमन.
వియామో వియమో యామో యమ స్సంయామ సంయమౌ॥ ౧౩౧॥	వియామః-వియమః॥ పు॥ ౨ - పరపీడాదలను చాలించుటపేళ్లు, యామః-యమః॥ పు ౨-చాలించుటమాత్రమునకు పేళ్లు, సంయామః-సంయమః॥ పు॥ ౨ - అన్నియు లెస్సగ చాలించుటపేళ్లు, ఈ ౬ ను పర్యాయముల

	కొందరందురు, Restraint, Forbearance, संयम.
హింసా కర్మాభిచార (స్స్యాత్)	హింసాకర్మ॥ న॥ అభిచారః॥ పు॥ ౨ - చంపుటకుఁ జేసిన హోమాదిక్రియ పేళ్లు, Incarnation to destroy, हिंसा.
జాగర్యా జాగరా (ద్వయోః)।	జాగర్యా॥ స్త్రీ॥ జాగరా॥ పు॥ ౨ - మేలుకొనియుండుట పేళ్లు, Waking, Watching, जागना.
విఘ్నోఽన్తరాయః ప్రత్యూహః	విఘ్నః - అన్తరాయః - ప్రత్యూహః॥ పు॥ ౩ - విఘ్నము పేళ్లు, Obstacle; impediment, विघ्न.
(స్స్యా) దుపఘ్నోఽన్తికాశ్రయే॥ ౧౩౨॥	ఉపఘ్నః-అన్తికాశ్రయః॥ పు॥ ౨-సమీపమునందుండు నాధారము పేళ్లు, Contiguous support, आधार.
నిర్వేశ ఉపభోగ (స్స్యాత్)	నిర్వేశః - ఉపభోగః॥ పు॥ ౨-భోగించుట పేళ్లు, Enjoyment, उपभोग.
పరిసర్పః పరిక్రియా।	పరిసర్పః॥ పు॥ పరిక్రియా॥ స్త్రీ॥ ౨- ముట్టువాఱుట పేళ్లు. Surrounding; encompassing.
విధురం (తు) ప్రవిశ్లేషో	విధురమ్॥ న॥ ప్రవిశ్లేషః॥ పు॥ ౨ - ఎడఁబాయుట పేళ్లు, Separation, वियोग.
ఽభిప్రాయ శ్ఛన్ద ఆశయః॥ ౧౩౩॥	అభిప్రాయః-ఛన్దః॥ (పా) ఛన్దః॥ న॥ ఆశయః॥ పు॥ ౩-అభిప్రాయము పేళ్లు, Meaning; intention, आशय.
సంక్షేపణం సమసనం	సంక్షేపణమ్-సమసనమ్॥ న॥ ౨-గొప్పను కొంచెము సేయుట పేళ్లు, Abridgment, संक्षेपण.

పర్యవస్థా విరోధనమ్।	పర్యవస్థా॥ స్త్రీ॥ విరోధనమ్॥ న॥ ౨-విరోధించుట పేళ్లు, Contradiction, विरोध करना.
పరిసర్యా పరీసారః	పరిసర్యా॥ స్త్రీ॥ పరీసారః॥ పు॥ ౨-అంతట తిరుగుట పేళ్లు, Moving about, घूमना.
(స్యా) దాస్యా త్వాసనా స్థితిః॥ ౧౩౮॥	ఆస్యా-ఆసనా-స్థితిః॥ స్త్రీ॥ ౩ - ఉనికిపేళ్లు, Stay, स्थिति.
విస్తారో విగ్రహో వ్యాసః	విస్తారః-విగ్రహః-వ్యాసః॥ పు॥ ౩ - విరివి పేళ్లు, Diffusion, expansion, विस्तार.
(సతుశబ్దస్య) విస్తరః।	విస్తరః॥పు॥ ౧-శబ్దస్య=శబ్దసంబంధియైన, సతు = ఆ విరివిపేరు, Lengthy discourse, Prolixity.
సంవాహనం మర్దనం (స్యాత్)	సంవాహనమ్-మర్దనమ్॥ ౨-ఒడలు పిసుకుటపేళ్లు, Shampooing, मर्दन.
వినాశ (స్స్యా)దదర్శనమ్॥ ౧౩౯॥	వినాశః॥ పు॥ అదర్శనమ్॥ న॥ ౨-అగపడకుండుటపేళ్లు, Disappearance, गायबहोना.
సంస్తవ (స్స్యా)త్పరిచయః	సంస్తవః-పరిచయః॥ పు॥ ౨ - చిరకాలమొకవస్తువుతోఁ గూడియుండుట పేళ్లు, Acquaintance, परिचय.
ప్రసర (స్తు) విసర్పణమ్।	ప్రసరః॥ పు॥ విసర్పణమ్॥ న॥ ౨ - తైలబింద్వాదులు జలాదులయందు నెరయుటపేళ్లు, Spreading, फैलाव.
నీవాక (స్తు) ప్రయామ (స్స్యాత్)	నీవాకః-ప్రయామః॥ పు॥ ౨-ధాన్యాదులయందలి యాదరాతిశయముపేళ్లు, Increased demand for grain in times of scarcity, अनाज की माँग.

సన్నిధి స్సన్నికర్షణమ్॥ ౧౩౬॥

సన్నిధిః॥ పు॥ సన్నికర్షణమ్॥ న॥ ౨-సమీపమౌట పేళ్లు, Proximity, समीप होना.

లవోఽభిలావో లవనే

లవః - అభిలావః॥ పు॥ లవనమ్॥ న॥ 3 - పైరు మొదలైనవి కోయుట పేళ్లు, Reaping, खेत काटना.

నిష్పావః పవనే పవః।

నిష్పావః॥ పు॥ పవనం॥ న॥ పవః॥ పు॥ 3 - ధాన్యాదులను తూర్పెత్తుట పేళ్లు, Winnowing; cleaning, पछोरना.

ప్రస్తావ (స్స్యా) దవసరః

ప్రస్తావః-అవసరః॥ పు॥ ౨-అవసరము పేళ్లు, Occasion; opportunity, अवसर, मौका.

త్రసర స్సూత్రవేష్టనమ్॥ ౧౩౭॥

త్రసరః (పా) తసరః॥ పు॥ సూత్రవేష్టనం॥ న॥ ౨-సాలెవాఁడు నూలుచుట్టు పంటెపెండె పేళ్లు, A shuttle, त्रसर.

ప్రజన (స్స్యా) దుపసరః

ప్రజనః-ఉపసరః॥ పు॥ ౨-ఆఁబోతు పసులను చూలుచేయఁ బ్రవర్తించుట పేళ్లు, The impregnation of a cow by the bull, చూలగుకాలమును, The season of impregnation, उपसर.

ప్రసర ప్రణయా (సమౌ)।

ప్రసరః (పా) ప్రశ్రయః - ప్రణయః॥ పు॥ ౨-ప్రీతిచేతఁ బ్రార్థించుట పేళ్లు, Affectionate solicitation, प्रणय.

ధీశక్తిర్నిష్క్రమో

ధీశక్తిః - నిష్క్రమః॥ పు॥ ౨-శుశ్రూషా శ్రవణములు మొదలైన బుద్ధిసామర్థ్యము పేళ్లు, Intellectual faculty, धी शक्ति.

(ఽస్త్రీ తు) సంక్రమో దుర్గసఞ్చరః॥

సంక్రమః॥ పు॥ దుర్గసఞ్చరః॥ పు॥ ౨- పోరాని జలప్రవాహములయందుఁ బోవుటకుఁ

గట్టిన కట్ట మొదలయినవాని పేళ్లు, A difficult passage, दुर्गम.

ప్రత్యుత్క్రమః ప్రయోగార్థః

ప్రత్యుత్క్రమః (పా) ప్రత్యుత్క్రాన్తిః- ప్రయోగార్థః (పా) ప్రయుద్ధార్థః॥ పు॥ ౨ - యుద్ధమునకొఱకు భటులయొక్క యుద్యోగము పేళ్లు, Preparations for war.

ప్రక్రమ (స్స్యా) దుపక్రమః।

ప్రక్రమః - ఉపక్రమః। పు॥ ౨- ప్రథమారంభమునకు పేళ్లు, A first beginning, उपक्रम.

(స్యా) దభ్యాదాన ముద్ఘాత ఆరమ్భ

అభ్యాదానం॥ న॥ ఉద్ఘాతః-ఆరమ్భః॥ పు॥ 3 - ఆరంభమాత్రమునకు పేళ్లు, Commencement, आरंभ.

స్సమ్భ్రమ స్త్వరా॥ ౧౩౯॥

సమ్భ్రమః॥ పు॥ త్వరా॥ స్త్రీ॥ ౨ - వేగిరపడుట పేళ్లు, Haste, hurry, जल्दी.

ప్రతిబన్ధః ప్రతిష్టమ్భో

ప్రతిబన్ధః - ప్రతిష్టమ్భః॥ పు॥ ౨ - కార్యవిఘాతము పేళ్లు, Impediment, रुकावट.

ఉవనాయ (స్తు) నియాతనమ్।

అవనాయః॥ పు॥ నియాతనమ్ (పా) నిపాతనమ్॥ న॥ ౨ - దిగువ ద్రోయుట పేళ్లు, Causing to descend, गिराना.

ఉపలమ్భ స్త్వనుభవ

ఉపలమ్భః - అనుభవః॥ పు॥ ౨ - సాక్షాత్కారము పేళ్లు. Direct perception, साक्षात्कार.

స్సమాలమ్భో విలేపనమ్॥ ౧౪౦॥

సమాలమ్భః॥ పు॥ విలేపనమ్॥ న॥ ౨-నలుగిడుట పేళ్లు, Smearing with sandal-wood, &c. विलेपन.

విప్రలమ్భో విప్ర

విప్రలమ్భః - విప్రయోగః॥ పు॥ ౨-ఎడం

యోగో	బాసిన స్త్రీ పురుషుల శృంగారము పేళ్లు, Separation of lovers, वियोग.
విలమ్భ స్త్వతిసర్జనమ్।	విలమ్భః॥ పు॥ అతిసర్జనమ్॥ న॥ ౨-ఇచ్చుట పేళ్లు, Liberality, भेंट.
విశ్రావ(స్తు) ప్రవిఖ్యాతి	విశ్రావః॥ పు॥ ప్రవిఖ్యాతిః (పా) ప్రతిఖ్యాతిః॥ సీ॥ ౨ - మిక్కిలి ప్రసిద్ధి పేళ్లు, Celebrity, ख्याति.
రవేక్షా ప్రతిజాగరః॥ ౧౮౧॥	అవేక్షా॥ సీ॥ ప్రతిజాగరః॥ పు॥ ౨-ఎచ్చరిక పేళ్లు, Attention, जगरूकता.
నిపాఠ నిపఠౌ పాఠే	నిపాఠః-నిపఠః-పాఠః॥ పు॥ ౩ - చదువుట పేళ్లు, Reading, पठन.
తేమ స్తేమౌ సమున్దనే।	తేమః - స్తేమః॥ పు॥ సమున్దనమ్॥ న॥ ౩-తడియుట పేళ్లు, Wetness, तर.
ఆదీనవాస్రవౌ క్లేశే	ఆదీనవః-ఆస్రవః-క్లేశః॥ పు॥ ౩-క్లేశము పేళ్లు, Distress, क्लेश.
మేలకే సఙ్గసఙ్గమౌ॥	మేలకః-సఙ్గః-సఙ్గమః॥ పు॥ ౩-కూడుట పేళ్లు, Union, संगम.
అన్వేషణా విచయనం మార్గణం మృగణా మృగః।	అన్వేషణమ్ (పా) అన్వేషణం, గవేషణమ్-విచయనమ్ - మార్గణం॥ న॥ మృగణా॥ సీ॥ మృగః॥ పు॥ ౫-వెదకుట పేళ్లు, Searching; research, अन्वेषण.
పరిరమ్భః పరిష్వఙ్గ స్సంశ్లేష ఉపగూహనమ్॥ ౧౮౩॥	పరిరమ్భః-పరిష్వఙ్గః-సంశ్లేషః॥ పు॥ ఉపగూహనమ్॥ న॥ ౪ - కౌఁగిలించుట పేళ్లు, Embrace, आलिंगन.
నిర్వర్ణనం తు నిధ్యానం దర్శనాలోకనేక్షణమ్।	నిర్వర్ణనమ్ - నిధ్యానమ్-దర్శనమ్-ఆలోకనమ్ - ఈక్షణం॥ న॥ ౫ - చూచుట పేళ్లు, Sight; seeing, दर्शन.

ప్రత్యాఖ్యానం నిరసనం ప్రత్యాదేశో నిరాకృతిః॥ ౧౪౪॥

ప్రత్యాఖ్యానం-నిరసనం॥న॥ ప్రత్యాదేశః॥ పు॥ నిరాకృతిః॥ స్త్రీ॥ ౪-తిరస్కరించుట పేళ్లు. Rejection; disallowance, तिरस्कार.

ఉపశాయో విశాయశ్చ(పర్యాయ శయనార్థకౌ)।

ఉపశాయః - విశాయః॥ పు॥ ౨-పర్యాయశయనార్థకౌ = ప్రహరిదిరుగువాండ్రు వరుస పెట్టుకొని నిద్రపోవుట పేళ్లు, Watching alternately, विशाय.

అర్తనం (చ) ఋతీయా (చ) హృణీయా (చ) ఘృణా (ర్థకా)॥ ౧౪౫॥

అర్తనమ్॥ న॥ ఋతీయా - హృణీయా - ఘృణా॥ ౪ - రోయుట పేళ్లు, Censure; reproach, घृणा.

(స్యా) ద్వ్యత్యాసో విపర్యాసో వ్యత్యయ (శ్చ) విపర్యయే।

వ్యత్యాసః - విపర్యాసః - వ్యత్యయః-విపర్యయః॥ పు॥ ౪-తడఁబడుట పేళ్లు, Contrariety; opposition, विपर्यय.

పర్యయోఽతిక్రమ (స్తస్మి) న్నతిపాత ఉపాత్యయః। ౧౪౬॥

పర్యయః - అతిక్రమః - అతిపాతః - ఉపాత్యయః॥ పు॥ ౪ - క్రమముదప్పిపోవుట పేళ్లు, Transgression, अतिक्रमण.

(ప్రే)షణం యత్స మాహూయ తత్ర (స్యాత్) ప్రతిశాసనమ్।

ప్రతిశాసనమ్॥ ౧ - భృత్యులను బిలిచి పనులకుఁ బంపుట పేరు, Sending of a servant on an errand after calling him, प्रतिशासन.

(స) సంస్తావః (క్రతుషు యా స్తుతిభూమిర్ద్విజన్మనామ్)॥ ౧౪౭॥

సంస్తావః॥ పు॥ ౧ - క్రతుషు=యజ్ఞముల యందు, ద్విజన్మనామ్=ఉద్గాత మొదలయిన బ్రాహ్మణులయొక్క, స్తుతిభూమిః = స్తోత్రముచేయు భూమి పేరు, A place where the priests stand reciting hymns and prayers, संस्ताव. ఆస్తోత్రము పేరని కొందఱందురు.

నిధాయ (తక్ష్యతే
యత్ర) కాష్ఠే కాష్ఠం
స) ఉద్ఘనః।

ఉద్ఘనః॥ పు॥ ౧-యత్ర కాష్ఠే=ఏ కొయ్య మీఁద, కాష్ఠమ్ = మఱొక కొయ్యను, నిధాయ = పెట్టి, తక్ష్యతే = చెక్కఁబడునో, సః = ఆ మ్రాని పేరు, A carpenter's work-bench, उद्घन.

స్తమ్బఘ్న (స్తు)
స్తమ్బఘనః (స్తమ్బో
యేన నిహన్యతే)॥
౧౪౮॥

స్తమ్బఘ్నః-స్తమ్బఘనః॥ పు॥ ౨-యేన = దేనిచేత, స్తమ్బః = కసవుగంటలు, నిహన్యతే = పెల్లగింపఁబడునో, సః = ఆ గుద్దలి పేళ్లు, A sickle for cutting grass, A hoe, हँसिया.

ఆవిధో (విధ్యతే
యేన తత్ర)

ఆవిధః॥ పు॥ ౧-యేన = దేనిచేత, విధ్యతే = రత్నాదులు బెజ్జము వేయబడుచున్నవో, తత్ర = బెజ్జము వేయు వజ్రముపోగరు మొదలయినదాని పేరు, An auger.

(విష్వక్సమే) నిఘః।

నిఘః॥ పు॥ ౧ - విష్వక్సమే = వెడల్పు నిడుపు సరియయిన వేదికాదుల పేరు, Circular round.

ఉత్కార (శ్చ) ని
కార (శ్చ ద్వౌ ధా
న్యోత్క్షేపణార్థకౌ)॥
౧౪౯॥

ఉత్కారః-నికారః॥ పు॥ ౨ - ధాన్యోత్క్షేపణార్థకౌ=ధాన్యము పొడవుగాఁ గుప్ప చేయుటకుఁగాని తూర్పెత్తుటకుఁగాని పేళ్లు, Piling up corn or winnowing, पछोरना.

నిగారోద్గార విక్షా
వోద్గ్రాహా (స్తు గర
ణాదిషు)।

నిగారః, Swallowing, निगलना; ఉద్గారః, Vomiting, उगलना; విక్షావః, Cough, a sound, खाँसी; ఉద్గ్రాహః, Talking up, replying in argument. పు॥ ४-గరణాదిషు = వరుసగా మ్రింగుటకును, క్రక్కుటకును, క్రాయుటకును, ఎగుర వేసిపట్టుటకును

పేళ్లు, ఉద్గారశబ్దము స్త్రీపుంసకం బేరని కొందఱు.

ఆరత్యవరతి విరత య ఉపరామే

ఆరతిః - అవరతిః - విరతిః॥ సీ॥ ఉపరామః (పా) ఉపరమః॥ పు॥ ౪-చాలించుటకు పేళ్లు, Ceasing, विराम.

(వాస్త్రియాంతు) నిష్ఠేవః ॥ ౧౫౦॥ నిష్ఠ్యూతి ర్నిష్ఠీవనని ష్ఠేవన (మిత్యభిన్నాని)।

నిష్ఠేవః॥ పు॥ నిష్ఠ్యూతిః॥ సీ॥ నిష్ఠీవనమ్- నిష్ఠేవనమ్। న॥ ౪ - ఉమియుట పేళ్లు, Spitting, थूकना.

జవనే జూతిః

జవనం-జూతిః॥ సీ॥ ౨-వేగముగఁ బోవుట పేళ్లు, Speed, तेजी.

సాతి స్త్వవసానే (స్యా)

సాతిః॥ సీ॥ అవసానమ్। న॥ ౨-క్రియాంతము పేళ్లు, Conclusion, End of action, अवसान.

(దథ) జ్వరే జూర్తిః॥ ౧౫౧॥

జ్వరః॥ పు॥ జూర్తిః ॥సీ॥ ౨-జ్వరము పేళ్లు, Fever, बुखार.

ఉదజ (స్తు పశుప్రేరణ)

ఉదజః॥ పు॥ ౧ - పశుప్రేరణమ్ = పసులఁ దోలుట పేళ్లు, Driving of cattle, पशुओं का हाँकना.

మకరణి (రిత్యాద యశ్శాపే)।

అకరణిః - అజననిః। సీ॥ అవగ్రాహః-ఇవి మొదలయినవి శపించుటయందు వర్తించును, Curse, शाप.

గోత్రాన్తేభ్య స్తస్య బృన్ద మి) త్యౌపగవకా (దికమ్)॥ ౧౫౨॥

గోత్రాన్తేభ్యః=అపత్య ప్రత్యయాంతము లయిన ఔపగవగార్గ్య దాక్ష్యాది శబ్దముల మీఁదను, తస్యబృన్ద మితి=వాని సమూహ మను నర్థమునందు, ఔపగవకాదికమ్=ఔప

గవకమ్, గార్గకమ్, దాక్షకమ్॥ న॥ అనునవి మొదలైన శబ్దరూపములు పుట్టుచున్నవి. ఉపగుయొక్క అపత్యములు ఔపగవములు; ఔపగవములయొక్క సమూహము ఔపగవకము. ఇట్లన్యంబు లూహ్యములు. A multitude of descendants of Upagu.

ఆపూపికం శాష్కులిక (మేవ మాద్య మచేతసామ్)।

అచేతసామ్ = ప్రాణివ్యతిరిక్తములయిన యపూపములు శష్కులులు మొదలయినవాని సమూహములయందు వరుసగా "ఆపూపికమ్, శాష్కులికమ్" ఇవి మొదలయినవి వర్తించును. అవి॥ న॥ A multitude of loaves and pies.

(మాణవానాంతు) మాణవ్యం

మాణవ్యమ్॥ న॥ ౧ - మాణవానామ్ = పిన్నవాండ్రసమూహముపేరు, A multitude of boys, लड़कों का समूह.

(సహాయానాం) సహాయతా॥ ౧౫౩॥

సహాయతా॥ స్త్రీ॥ ౧ - సహాయానామ్ = తోడువచ్చినవారి సమూహముపేరు,—of coadjutors, सहायकों का समूह.

హల్యా (హలానాం)

హల్యా॥ స్త్రీ॥ ౧ - హలానామ్ = నాఁగేళ్ల గుంపుపేరు,—of ploughs, हलों का समूह.

బ్రాహ్మణ్య బాడబ్యే (తు ద్విజన్మనామ్)।

బ్రాహ్మణ్యమ్-బాడబ్యమ్॥ న॥ ౨-బ్రాహ్మణుల సమూహము పేళ్లు,—of priests, ब्राह्मणों का समूह.

(ద్వే పర్శుకానాం పృష్ఠానాం) పార్శ్వం పృష్ఠ్య (మనుక్రమాత్)॥ ౧౫౪॥

పార్శ్వమ్ - పృష్ఠ్యమ్॥ న॥ ఈ ౨ ను, అనుక్రమాత్ = వరుసగా, పర్శుకానామ్ = ప్రక్కయెముకల సమూహమునకును, A multitude of ribs, पसलियों का समूह.

పృష్ఠములనెడి యజ్ఞసంబంధులయిన స్తోత్ర విశేషముల సమూహమునకును పేళ్లు A collection of hymns, श्लोक समूह.

(ఖలానాం) ఖలినీ ఖల్యా (పృథ)

ఖలినీ-ఖల్యా॥ సీ॥ ౨ - ఖలానామ్=కళ్లాల సమూహము పేళ్లు, A multitude of threshing floors, खलिहालों का समूह.

మానుష్యకం (నృణామ్)।

మానుష్యకమ్॥ న॥ ౧ - నృణామ్=మనుష్యుల సమూహము పేళ్లు,—of men, मनुष्यों का समूह.

గ్రామతా జనతా ధూమ్యా పాశ్యా గళ్యా (పృథక్పృథక్॥) ౧౫౫॥

గ్రామతా, – of villages, गावों का समूह ; జనతా, —of people, लोगों का समूह ; ధూమ్యా, Accumulation of smoke, धुआँ ; పాశ్యా, Abundance of fetters ; గళ్యా, —of reeds. ఈ ౫ న పృథక్పృథక్=వేఱువేఱుగా, గ్రామములు, జనులు, ధూమములు, పాశములు, తెల్లుకసవులు ఈ యైదింటి గుంపులపేళ్లు, గళ్యా అనునది కంఠముల సమూహమని కొందఱు,—of throats.

(అపి) సాహస్రకారీష వార్మణాథర్వణాదికమ్।

సాహస్రమ్, A multitude of thousands, हजारों; కారీషమ్, —of pieces of dry cow-dung, गोवर; వార్మణమ్, Abundance of armour; అథర్వణమ్, Collection of incantations. ఈ ౪ ను, ఆదిశబ్దముచేత, అఙ్గారమ్, —of burning coals; చార్మణమ్, —of shields, ढालों का समूह; మొదలయిన శబ్దములును వేఱు

వేలుగా సహస్రములు, పిడకలు, కవచములు, అథర్వమంత్రములు, అంగారములు, కేడెములు మొదలైనవాని సమూహముల పేళ్లు.

ఇతి సంకీర్ణ వర్గః

ప్రకృతి ప్రత్యయార్థాదులచేత లింగభేదము నొందియుండు నానావిధ శబ్దముల సమూహము ముగిసెను.

గ్రంథకర్త యనేకపర్యాయములకు నొకయర్థము గలుగునట్లుగ నన్నివర్గములను జెప్పి యిపు డొకపదమునకు ననేకార్థంబులు గలుగునట్లుగా నానార్థవర్గమును జెప్ప నారంభించి యీశబ్దములు పూర్వవర్గలయందుఁ జెప్పినవో చెప్పనివో యను శంక రాగా దానిని నివర్తించుచున్నాఁడు.

మూ॥ నానార్థాః కేఽపి కాన్తాదివర్గే ష్వేవాత్రకీర్తితాః॥
భూరిప్రయోగా యే యేషు పర్యాయే ష్వపి తేషు తే।

టీక. అత్ర = ఈకోశమందు, నానార్థాః = అనేకార్థములుగల, కేఽపి = ఏయర్థమునందును ప్రసిద్ధప్రయోగములేని కొన్ని శబ్దములు, కాన్తాది వర్గేష్వేవ = కాంతగాంతాదివర్గలయందే, కీర్తితాః = చెప్పఁబడినవి. అనఁగాఁ బర్యాయపదములయందుఁ జెప్పఁబడలేదనుట. యే = ఏ శబ్దములు, యేషుపర్యాయేషు = ఏ పర్యాయార్థములయందు, భూరిప్రయోగాః = ప్రచురప్రయోగముగలవో, తే = ఆ శబ్దములు, తేష్వపి = ఆ పర్యాయార్థములయందును, (అపిశబ్దముచే) ప్రసిద్ధముగాని యర్థమును జెప్పుటకొఱకు కాంతాదివర్గములయందును, కీర్తితాః = చెప్పఁబడినవి. అనఁగా నీవర్గయందుఁ జెప్పఁగలశబ్దములలోఁ గొన్ని పర్యాయములయందుఁ జెప్పనివియుఁ, గొన్ని చెప్పినవియు నుండునని తాత్పర్యము.

(ఆకాశే త్రిదివే) నాకో	నాకః॥ పు॥ ఆకాశే = ఆకాశమునకును, Sky, आकाश; త్రిదివే=స్వర్గమునకును పేరు, Ether; Heaven, स्वर्ग.
లోకస్తు (భువనే జనే)॥ ౧౫౭॥	లోకః॥ పు॥ భువనే = స్వర్గాదిలోకముల కును, World, दुनियाँ; జనే = జనులకును, (పా) జనసమూహమునకును పేరు, People, लोग.
(పద్యే యశసి చ) శ్లోకః	శ్లోకః॥ పు॥ పద్యే = నాలుగు పాదములు గల పదసమూహమునకును, Verse, पद्य; యశసిచ=కీర్తికిని పేరు, Glory, यश.
(శరే ఖడ్గే చ) సాయకః।	సాయకః॥ పు॥ శరే = బాణమునకును, Arrow, शर; ఖడ్గే=ఖడ్గమునకును పేరు, Sword, तलवार.
జమ్బుకౌ (క్రోష్టు వరుణౌ)	జమ్బుకః॥ పు॥ క్రోష్టు = నక్కకును, Jackal, लोमड़ी; వరుణౌ=వరుణదేవునికిని పేరు, God of water, वरुण.
పృథుకౌ (చిపిటా ర్భకౌ)॥ ౧౫౮॥	పృథుకః॥ పు॥ చిపిట = అటుకులకును, Fried paddy flattened, चिऊरा; అర్భకౌ = పిన్నవానికిని పేరు, Infant, बच्चा.
ఆలోకౌ (దర్శనో ద్యోతౌ)	ఆలోకః॥ పు॥ దర్శన = చూచుటకును, Sight, नज़र; ఉద్యోతౌ = ప్రకాశమునకును పేరు, Light, रोशनी.
(భేరీపటహౌ) మానకౌ।	ఆనకః॥ పు॥ భేరీ = భేరికిని, A double drum, भेरी; పటహమ్=తప్పెటకును పేరు, A drum, पटह.
(ఉత్సఙ్గచిహ్నయోః) రఙ్కః	అఙ్కః॥ పు॥ ఉత్సఙ్గ = తొడకును, Flank, जांघ; చిహ్నయోః=గుఱుతునకును

పేరు, Mark, चिह्न.

కలఙ్కో (ఽఙ్కా-పవాదయోః)॥ ౧౫౯॥

కలఙ్కః॥ పు॥ అఙ్కే = గుఱుతునకును, Sign, निशान; అపవాదయోః = నిందకును పేరు, Slur, निन्दा.

తక్షకో (నాగవర్ధక్యోః)

తక్షకః॥ పు॥ నాగే = తక్షకుఁడను సర్పమునకును, Chiet of snakes, एक साँप; వర్ధక్యోః = వడ్లవానికిని పేరు, Carpenter, बढ़ई.

అర్కః (స్ఫటికసూర్యయోః)।

అర్కః॥ పు॥ స్ఫటికమునకును, Crystal, स्फटिक; సూర్యయోః = సూర్యునికిని పేరు, The sun, सूरज.

(మారుతే వేధసి బ్రధ్నే పుంసి)కః కం (శిరోఽమ్బునోః)॥ ౧౬౦॥

కః॥ పు॥ మారుతే = వాయువు, Wind, हवा; వేధసి = బ్రహ్మ, Brahina, ब्रह्मा; బ్రధ్నే = సూర్యుఁడు, The sun, सूर्य; ఆత్మ, Soul, आत्म.

కమ్॥ న॥ శిరః = శిరస్సు, Head, सिर; అమ్బునోః = ఉదకమునకును పేరు, Water, पानी.

(స్యా) త్పులాక (స్తుచ్ఛధాన్యే సంక్షేపే భక్తసిక్థకే)।

పులాకః॥ పు॥ తుచ్ఛధాన్యే = క్షుద్రధాన్యమునకును (పా) పొల్లువడ్లకును, Shrivelled grain, नीवार; సంక్షేపే=సంక్షేపమునకును, Brevity, संक्षेप; భక్తసిక్థకే= మెతుకునకును పేరు, Boiled rice, चावल का कण.

(ఉలూకే కరిణః పుచ్ఛమూలోపాన్తే చ) పేచకః॥ ౧౬౧॥

పేచకః॥ పు॥ ఉలూకే = గుడ్లగూబకును, Owl, उल्लू; కరిణః పుచ్ఛమూలోపాన్తే = ఏనుఁగుయొక్క తోఁక మొదటనుండు మాంస

విశేషమునకును (పా) తోకమొదటికిని పేరు, Root of an elephant's tail, हाथी की पूंछ का एक भाग.

(కమణ్డలౌ చ) కరకః

కరకః॥ పు॥ కమణ్డలౌ = కమండలువు, Water pot, कमंडलु; చకారమువలన పక్షివిశేషము, Curlew; వడగండ్లు, Hail, ओले; దానిమ్మ, Pomegranate, अनार.

(సుగతే చ) వినాయకః।

వినాయకః॥ పు॥ సుగతే = బుద్ధదేవర, చకారమువలన విఘ్నేశ్వరుఁడు Ganesh, गणेश; గరుత్మంతుఁడు, Garuda; గురువు, A spiritual teacher, गुरु.

కిష్కుః (ర్హస్తే వితస్తౌ చ)

కిష్కుః॥ పు॥ హస్తే = మూర, Cubit, हाथ; వితస్తౌ = జేన, Span, चौडाई; (చ) ముంజేయి, Fore arm, हाथ; కుత్సితుఁడు, Vile man, कुत्सित.

(శూకకీటే చ) వృశ్చికః॥ ౧౬౭॥

వృశ్చికః॥ పు॥ శూకకీటే = కణుఁదురు, Wasp, a caterpillar, ततैय; (చ) తేలు, Scorpion, बिच्छू; తేలుకొండి, Vangueria Spinosa; వృశ్చికరాశి, The sign Scorpion of the Zodiac, वृश्चिक राशि.

(ప్రతికూలే) ప్రతీక (స్త్రి ష్వేకదేశే తు పుంస్యయం)।

ప్రతీకః॥ ప్రతికూలే = ప్రతికూలమునకు పేరయినపుడు॥ త్రి॥ Contrary, प्रतिकूल; ఏకదేశే = అవయవమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥ A limb, एक अंग.

(స్యా) ద్భూతికం

భూతికమ్॥ న॥ భూనిమ్బే = నేలవేము

(తుభూనిమ్బే కత్తృణే భూస్తృణేఽపి చ)॥ ౧౬౩॥

కును, Gentian, కత్తృణే = కామంచికసవునకును, భూస్తృణే = నిప్పకసవునకును పేరు, Fragrant grass, घास.

(జ్యోత్స్నికాయాం చ ఘోషే చ) కోశాతక్యౌ

కోశాతకీ॥ స్త్రీ॥ జ్యోత్స్నికాయామ్ = పొట్ల చెట్టునకును, चचींडा; ఘోషే = ఆవడ చెట్టునకును పేరు, घोषक.

(అథ కట్ఫలే। సితేచ ఖదిరే) సోమవల్కౌ (ద్వౌ)

సోమవల్కః॥ పు॥ కట్ఫలే = గుమ్ముడు చెట్టునకును, कह; సితేఖదిరేచ = తెల్లచండ్ర చెట్టునకును పేరు.

(అథ సిల్హకే॥ ౧౬౪॥ తిలకల్కే చ) పిణ్యాకౌ

పిణ్యాకః॥ పు॥ సిల్హకే = అందుగుబంక మొదలయిన సుగంధ ద్రవ్యములచేతఁ జేసిన ధూపము, Incense, धूप; తిలకల్కే = గానుగ పిండి, Oil-cake, खली.

బాహ్లీకం (రామఠే ఽపిచ)।

బాహ్లికమ్ (పా) బాహ్లీకమ్॥ న॥ రామఠే = ఇంగువకును, Asafoetida, हींग; (అపి) బాహ్లీకదేశమునఁ బుట్టిన గుఱ్ఱమునకును, A horse bred in Bahlik, एक घोड़ा विशेष; కుంకుమపువ్వునకును పేరు, Saffron, केशरी.

(మహేన్ద్రే గుగ్గులూలూక వ్యాలగ్రాహిషు) కౌశికః॥ ౧౬౫॥

కౌశికః॥ పు॥ మహేంద్రే = దేవేంద్రునికిని, Indra, इन्द्र; గుగ్గులు = గుగ్గిలపు చెట్టునకును, Bdellium, गुग्गुल; ఉలూకే = గుడ్లగూబకును, Owl, उल्लू; వ్యాలగ్రాహిషు = పాములవానికిని పేరు, Snake catcher, सँपेरा.

(రుక్తాప శఙ్కా-స్వా) తఙ్కః

ఆతఙ్కః॥ పు॥ రుక్ = రోగమునకును, Disease, रोग; తాప = తాపమునకును, Pain, दर्द; శఙ్కాసు = భయమునకును, Fear, डर; మద్దెల మ్రోంతకును పేరు, Sound of a drum, ठनक.

(స్వల్పేఽపి) క్షుల్లక (త్రిషు)।

క్షుల్లకః॥ త్రి॥ స్వల్పే = కొంచెమయిన దానికిని, Small, स्वल्प; అపిశబ్దముచేత చులుకనయినదానికిని, క్షుద్రునికిని పేరు, Low, poor, अनवाचक.

జైవాతృక (శశాఙ్కేఽపి)

జైవాతృకః॥ పు॥ శశాఙ్కేఽపి = చంద్రునికిని, The moon, चन्द्र; ఆయుష్మంతునికిని పేరు, Long-lived, चिरायु

(ఖురేఽప్యశ్వస్య) వర్తకః॥ ౧౬౬॥

వర్తకః॥ పు॥ అశ్వస్యఖురే = గుఱ్ఱపు గొరిజకును, A horse's hoof, टाप; అపిశబ్దముచేత వెలిచెపిట్టకును పేరు, A quail, लवा.

(వ్యాఘ్రేఽపి) పుణ్డరీకో (నా)

పుణ్డరీకః॥ పు॥ వ్యాఘ్రే = పులి, A tiger, वाघ; (అపి) దిగ్గజము, The elephant posted in the S. E, हाथी; తెల్లదామర, A white lotus, सफेद कमल; పుణ్డరీకమ్॥ న॥ తెల్లగొడుగు, A white parasol, एक सफेद छतरी.

(యవాన్యా మపి) దీపకః।

దీపకః॥ పు॥ యవాన్యామపి = ఓమమునకును, జీలకఱ్ఱకును, An aromatic seed, जीरा; దీపమునకును, A lamp, चिराग; అలంకారవిశేషమునకును పేరు, A certain elegance of construction.

శాలావృకాః (కపి క్రోష్టుశ్వానః)	శాలావృకః॥ పు॥ కపి = కోఁతి, Ape, बन्दर; క్రోష్టు = నక్క, Jackal, लोमड़ी; శ్వానః=కుక్కకును పేరు, Dog, कुत्ता.
(స్వర్ణేఽపి) గైరికమ్॥ ౧౬౭॥	గైరికమ్॥ న॥ స్వర్ణే = బంగారమునకును, Gold, सोना; (అపి) జేగురునకును పేరు, Red chalk, गेरू.
(పీడార్థేఽపి) వ్యలీకం (స్యాత్)	వ్యలీకమ్॥ న॥ పీడార్థే = దుఃఖమునకును, Pain, दर्द; (అపి) అప్రియమునకును, Displeasing, अप्रिय; అకార్యమునకును పేరు, An improper act, अप्रिय काम.
అలీకం (త్వప్రియే నృతే)।	అలీకమ్॥ న॥ అప్రియే = అప్రియమునకును, Displeasing, अप्रिय; అనృతే = అసత్యమునకును, Falsehood, झूठ; లలాటమునకును పేరు, Forehead, ललाट.
(శీలాన్వయా) వనూకే (ద్వే)	అనూకమ్॥ న॥ శీల = స్వభావమునకు, Disposition, शील; అన్వయా = వంశమునకును, Race, वंश; పూర్వజన్మమునకును పేరు, A former state of existence, पूर्वजन्म.
శల్కే (శకలవల్కలే)॥ ౧౬౮॥	శల్కమ్॥ న॥ శకల = తునకకును, Part, भाग; వల్కలే = నారకును, Bark, वल्कल; మత్స్యకవచమునకును పేరు, Scale of a fish.
(సాష్టేశతే సువర్ణానాం హేమ్న్యురో భూషణే పలే। దీనా	నిష్కః॥ పు॥ సువర్ణానామ్ = సువర్ణములయొక్క, సాష్టే శతే = ౧౦౮ కిని, హేమ్ని=బంగారు సూత్రమునకును, Gold,

రే౽ పి చ) ని ష్కో౽ (౽స్త్రీ)

सोना; ఉరోభూషణే=ఱొమ్మున వ్రేలుభూషణమునకును, Ornament worn on the breast, आभूषण; పలే = పలమునకును, A weight, पलम; పైఁడి టంకమునకును పేరు. సువర్ణమనఁగా ౧౦ గురిగింజలయెత్తు బంగారము, పలమనగా ౩౨౦ గురిగింజల యెత్తు.

కల్కో౽ (౽స్త్రీ శమలైనసోః ॥ ౧౬౯॥ దమ్భే) (౽పృథ)

కల్కః॥ పు॥ శమల = విష్ఠ, Ordure, विष्ठा; ఏనసోః=పాపము, Sin, पाप; దమ్భే = దంభము, Fraud, दंभ.

పినాకో(౽స్త్రీ)శూల శఙ్కరధన్వనోః)।

పినాకః॥ పు॥ శూల = శూలమునకును, Trident, शूल; శఙ్కరధన్వనోః=శివుని వింటికిని, Siva's bow, शिव का धनु.

ధేనుకా (తు కరేణ్వాంచ)

ధేనుకా॥ స్త్రీ॥ కరేణ్వామ్ చ = ఆఁడు ఏనుఁగునకును, A female elephant, हथिनी; లేగటావునకును పేరు, Milch cow, छोटी गाय.

(మేఘజాలే చ) కాలికా॥ ౧౭౦॥

కాలికా॥ స్త్రీ॥ మేఘజాలే = మేఘసమూహమునకును, A succession of clouds, बादलों का समूह; (చ) పార్వతీదేవికిని, నలుపునకును, Blackness, कालापन; స్వర్ణాదిధాతు దోషమునకును పేరు, Flaw in gold, सोने का दोष.

కారికా (యాతనా కృత్యోః)

కారికా॥ స్త్రీ॥ యాతనా = తీవ్రవేదనకును, Agony, यातना; కృత్యోః = చేయుటకును పేరు, Action. "యాతనా వృత్త్యోః" అను

పాఠమున వృత్తి యనగా సూత్రార్థము నేర్పడఁ జెప్పు వాక్యము, Explanatory verse, टीका.

కర్ణికా (కర్ణభూషణే। కరిహస్తాఙ్గులౌ పద్మబీజకోశ్యాం) (త్రిషూత్తరే)॥ ౧౭౧॥

కర్ణికా॥ సీ॥ కర్ణభూషణే = కర్ణభూషణమునకును, An ear-ring, बालियाँ; కరిహస్తాఙ్గులౌ = ఏనుఁగు తొండముకొనకును, The tip of an elephant's trunk, सूँड का सिरा; పద్మబీజకోశ్యామ్ = తామరపువ్వులోని దుద్దునకును పేరు, The pericarb of a lotus, कमल नाभि. ముందుఁ జెప్పఁగల బృందారకశబ్దము మొదలు కాంతశబ్దములు ముగియునటఁకు నన్నియు॥ త్రి॥

బృన్దారకౌ (రూపిముఖ్యౌ)

బృన్దారకః॥ త్రి॥ రూపి = చక్కని దానికిని, Handsome, सुन्दर; ముఖ్యౌ = గుంపులో ముఖ్యుఁడయిన వానికిని, Chief, मुखिया.

ఏకే (ముఖ్యాన్యకేవలాః)।

ఏకః॥ త్రి॥ ముఖ్య = ప్రధానునికిని, Chief, प्रधान; అన్య = ప్రకృతముకంటె వేఱయినవానికిని, Another; కేవలాః = తోడు లేనివానికిని పేరు, Alone, one, एकाकी.

(స్యాద్దామ్భికః) కౌక్కుటికో (యశ్చాదూరేరితేక్షణః)॥ ౧౭౨॥

కౌక్కుటికః॥ త్రి॥ దామ్భికః = డంబము గలవానికిని, యశ్చ = ఎవఁడు, అదూరే = సమీపప్రదేశమునందు, ఈరితేక్షణః = ప్రేరేపఁబడిన చూపుకలిగినవాఁడో అట్టి భిక్షువునకును పేరు, A mendicant who walks always fixing his eyes on the ground

for fear of treading upon worms; (hence) a hypocrite, अड्डर दर्शी.

లాలాటికః (ప్రభోర్భావదర్శీ కార్యాక్షమశ్చ యః)।

లాలాటికః॥ త్రి॥ యః = ఎవఁడు, ప్రభోః = ప్రభువుయొక్క, భావ = భావమును, దర్శీ = తెలిసికొనువాఁడో వానికిని, Watchful of his master's look, वफादार; కార్యే = కార్యమునందు, అక్షమః = అసమర్థుఁడైనవానికిని పేరు, Incapable of work, असमर्थ.

(భూభృన్నితమ్బవలయచక్రేషు) కటకో (ఽస్త్రియామ్)॥ ౧౭౩॥

కటకః॥ పు॥ భూభృన్నితమ్బే = కొండనడిమికిని, Side of a hill, तराई; వలయ = కడియమునకును, Bracelet, कड़ा; చక్రేషు = రాష్ట్రమునకును, Metropolis, राष्ट्र; (చ) మూఁకకును పేరు, An army, सेना.

(సూచ్యగ్రే క్షుద్రశత్రౌ చ లోమహర్షే చ) కణ్టకః।

కణ్టకః॥ పు॥ సూచ్యగ్రే = సూదికొన, The point of a needle, सूई की नाक; క్షుద్రశత్రౌ = అల్పశత్రువు, A paltry foe, कमजोर शत्रु; లోమహర్షే = రోమాంచము, Horripilation, रोमांच; (చ) ముల్లు, A thorn, काँटा. ఇచట 'భూభృన్నితమ్బ' యనునది మొదలు ప్రక్షిప్తము.

ఇతి కాన్తాః

కాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

మయూఖ (స్త్విట్కర జ్వాలా)

మయూఖః॥ పు॥ త్విట్ = కాంతికిని, Brightness, कान्ति; కర = కిరణమునకును, Ray of light, किरण; జ్వాలాసు = మంటకును పేరు, Flame, ज्वाला.

ష్వలిబాణౌ) శిలీ ॥ ౧౭౪॥

శిలీముఖః॥ పు॥ అలి = తుమ్మెదకును, A bee, भ्रमर; బాణౌ = బాణమునకును పేరు, An arrow, शर.

ఙ్ఖో (నిధౌ లలా ౨కమ్బౌ న(స్త్రీ)

శఙ్ఖః॥ పు॥ నిధౌ = నిధివిశేషమునకును, A hundred billions, शंख; లలాటాస్థ్ని = నొసటి యెముకకును, The bone on the fore-head, ललाट की हड्डी; కమ్బౌ = శంఖమునకును పేరు, The conch-shell, शंख.

న్ద్రియేఽపి)ఖమ్।

ఖమ్॥ న॥ ఇన్ద్రియే = ఇంద్రియము, Organ of sense, इन्द्रिय; (అపి) ఆకాశము, Sky, आसमान.

ఘృణిజ్వాలే అపి)

శిఖా॥ స్త్రీ॥ ఘృణి = కిరణమునకును, Ray of light, किरण; జ్వాలే = మంటకును, Flame, ज्वाल; (అపి) సిగకును పేరు, Lock of hair on the head, चोटी.

ఇతి ఖాన్తాః

ఖాన్త నానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

శైలవృక్షౌ)నగా ౧౭౫॥

నగః-అగః॥ పు॥ ఈ ౨ ను, శైల=పర్వతమునకును, A mountain, पहाड़; వృక్షౌ= చెట్టునకును పేళ్లు, A tree, पेड़.

శుగౌ (వాయువి

ఆశుగః॥ పు॥ వాయు = వాయువునకును, Wind, वायु; విశిఖౌ = బాణమునకును పేరు, An arrow, शर.

రార్క విహగాః)

ఖగః॥ పు॥ శర = బాణము, An arrow, शर; అర్క=సూర్యుఁడు, The sun, सूर्य; విహగః=పక్షిపేరు, A bird, पक्षी.

పతఙ్గౌ (పక్షిసూర్యౌచ)	పతఙ్గః॥ పు॥ పక్షి = పక్షికిని, సూర్యౌ= సూర్యునికిని, (చ) మిడుతకును పేరు A grasshopper, पतंग.
పూగః (క్రముక బృన్దయోః)॥ ౧౭౬॥	పూగః॥ పు॥ క్రముక = పోకచెట్టు Areca, सुपारी; బృన్దయోః = సమూహము Multitude, समूह.
(పశవోఽపి) మృగా	మృగః॥ పు॥ పశవః = పశువులకును Cattle, पशु; (అపి) లేళ్లకును, Deer, हिरण మృగశీర్ష నక్షత్రమునకును, A constellation, मृगशीर; ఏనుఁగుజాతి విశేషము కును, A kind of elephant, एक हाथी వెదకుటకును పేరు, Search, खोज.
వేగః (ప్రవాహజవయో రపి)।	వేగః॥ పు॥ ప్రవాహ = ప్రవాహము కును, Stream, प्रवाह; జవయోః= వేగము కును, Speed, चाल; (అపి) మలమూత్రా ప్రవృత్తికిని పేరు, Call of nature, मल मूत्र.
పరాగః (కౌసుమే రేణౌ స్నానీయాదౌ రజస్యపి)॥ ౧౭౭॥	పరాగః॥ పు॥ కౌసుమే రేణౌ = పుష్పా కిని, Pollen of flowers, पराग; స్నా యాదౌ = స్నానసాధనమయిన పిండి మొ లయినవానికిని, Fragrant powder, लेपन రజస్యపి=ధూళికిని పేరు, Dust, धूल.
(గజేఽపి) నాగ మాతఙ్గౌ	నాగః॥ పు॥ గజే = ఏనుఁగునకును Elephant, हाथी; (అపి) సర్పమునకును Snake, साँप; సీసమునకును, Lead, सीस

మాతఙ్గః॥ పు॥ గజే = ఏనుఁగునకును, Elephant, हाथी; (అపి) చండాలునికిని పేరు, A race of mountaineers, पहाड़ी जाति.

అపాఙ్గ (స్త్రీలకేఽపిచ)। — అపాఙ్గః॥ పు॥ తిలకే = బొట్టు, A circlet on the forehead, तिलक; (అపి) కడకన్ను, Corner of the eye, आँख का कोना.

సర్గ (స్వభావనిర్మోక్ష నిశ్చయాధ్యాయ సృష్టిషు)॥ ౧౭౮॥ — సర్గః॥ పు॥ స్వభావ = స్వభావము, Nature, प्रकृति; నిర్మోక్ష = విడచుట, Relinquishment, त्याग; నిశ్చయ = నిశ్చయము, Certainty, निश्चय; అధ్యాయ = కావ్యపరిచ్ఛేదము, Chapter, अध्याय; సృష్టిషు = నిర్మాణము, Creation, सृष्टि.

యోగ (సన్నహనోపాయ ధ్యాన సంగతి యుక్తిషు)। — యోగః॥ పు॥ సన్నహన = కవచాదులు, Armour, कवच; ఉపాయ = సామాద్యుపాయములు, Means, उपाय; ధ్యాన = ధ్యానము, Meditation, ध्यान; సంగతి = కూటమి, Junction, संधि; యుక్తిషు = కూర్పుట, Union, ऐक्य.

భోగ (సుఖే స్త్ర్యాదిభృతా వహేశ్చ ఫణకాయయోః)॥ ౧౭౯॥ — భోగః॥ పు॥ సుఖే = సుఖము, Enjoyment, सुख; స్త్ర్యాదిభృతౌ = స్త్రీలు ఏనుఁగులు మొదలయినవాని పోషణము, Hire; అహేఃఫణకాయయోః = పాముపడగ, Expanded hood of a serpent, फण; పాము

శరీరము, Body of a serpent, साँप का शरीर; భోజనము, Eating, भोजन.

(చాతకే హరిణే పుంసి) సారఙ్గ (శ్శబలే త్రిషు)।

సారఙ్గః॥ పు॥ చాతకే = వానకోయిల, A sort of bird, चातक; హరిణే = ఇఱ్ఱి, Deer, हिरण; శబలే = నానావర్ణములుగల వస్తువు॥ త్రి॥ Variegated, नानारंग की चीज.

(కపౌ చ) ప్లవగ

ప్లవగః॥ పు॥ కపౌ = కోతి, An ape, वन्दर; (చ) కప్ప, A frog, मेंढक; అనూరుఁడు, The dawn, प्रभात.

(శ్శాపే)త్వభిషఙ్గః (పరాభవే)॥ ౧౮౦॥

అభిషఙ్గః॥ పు॥ శాపే = శాపము, Curse, शाप; పరాభవే = తిరస్కారము, Defeat, तिरस्कार; లేనియపవాదము, Grcundless imputation, अव्याजनिन्दा; ఆలింగనం, Embrace, आलिंगन.

(యానాద్యఙ్గే) యుగః (పుంసి) యుగం (యుగ్మే కృతాదిషు)।

యుగః॥ యానాద్యఙ్గే = కాఁడికి పేరైనవుడు॥ పు॥ A yoke, जूआ; యుగ్మే = రెంటికిని, A pair, जोडी; కృతాదిషు = నాలుగు యుగములకు పేరైనవుడు॥ న॥ An age, युग.

(స్వర్గేషు పశు వాగ్వజ్రదిఙ్నేత్ర ఘృణి భూ జలే॥ ౧౮౧॥ లక్ష్య దృష్ట్యా స్త్రియాం పుంసి) గౌ

గౌః॥ పు॥ ఓ॥ స్వర్గే = స్వర్గము, Heaven, स्वर्ग; ఇషు = బాణము, An arrow, वाण; పశు = పసువు, A bull, बैल; వాక్ = వాక్కు; Speech, वाणी; వజ్ర = వజ్రాయుధము, The

A region, दिशा; నేత్ర=కన్ను, An eye, आँख; ఘృణి = కిరణము, A ray of light, किरण; భూ = భూమి, The earth, जमीन; జలే=నీళ్లు, Water, पानी. ఈ శబ్దము "స్వర్గే వజ్రేచ రశ్మౌచ బలీవర్దేచ గాః పుమాన్। స్త్రీ బాణ రోహిణీ దృగ్దిగ్వాగ్భూమి ష్వప్సు భూమ్నిచ" అని త్రికాండశేషమునందుఁ జెప్పినట్లు, లక్ష్యదృష్ట్యా = ప్రయోగానుసారముచే, స్త్రియాం పుంసి= స్త్రీలింగ పుల్లింగములం దూహింపవలెను.

లిఙ్గం (చిహ్న శేఫసోః)। లిఙ్గమ్॥ న॥ చిహ్న = గుఱుతు, Mark, चिह्न; శేఫసోః = శిశ్నమునకును పేరు, Membrum virile, शिश्न.

శృఙ్గం (ప్రాధాన్య సాన్వోశ్చ) శృఙ్గమ్॥ న॥ ప్రాధాన్య = ప్రభుత్వము, Sovereignty, प्रभुत्व; సాన్వోః=పర్వతశిఖరము, Summit of a mountain, शिखर; (చ) కొమ్ము, A horn, सींग; జీవకమను గంధద్రవ్యము, A sort of plant, सुगंधी पोधा.

వరాఙ్గం (మూర్ధ గుహ్యయోః)। ౧౮ ౨॥ వరాఙ్గమ్॥ న॥ మూర్ధ = శిరస్సు, The head, सिर; గుహ్యయోః= యోని, Pudendum muliebre, योनि; ఏనుఁగు, Elephant, हाथी.

భగం (శ్రీ కామ మాహాత్మ్య వీర్య యత్న ... భగమ్। న॥ (ప) పు॥ శ్రీ = ఐశ్వర్యము, Prosperity, ऐश्वर्य; కామ=కోరిక, Love;

త్నార్క కీర్తిషు)।

మాహాత్మ్యే = దొడ్డతనము, Excellence, महत्ता; వీర్యే=శక్తి, Strength, शक्ति; యత్నే= ప్రయత్నము, Attempt, प्रयत्न; అర్కే = సూర్యుఁడు, One of the twelve suns, सूर्य; కీర్తిషు=కీర్తి, Glory, कीर्ति.

ఇతి గాన్తాః

గాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

పరిఘః (పరిఘాతేఽస్త్రేఽప్యోగ్యే)

పరిఘః॥ పు॥ పరిఘాతే = హింస, Destruction, हिंसा; అస్త్రే = ఇనుపకట్లగుదియ, An iron club, गदा; (అపి) పరిఘయోగము, One of the Yogas in astrology, योग.

ఘో (బృన్దేఽమ్భసాంరయే)॥ ౧౮౩॥

ఓఘః॥ పు॥ బృన్దే = సమూహము, Multitude, समूह; అమ్భసాంరయే = నీటివేగము, A current of water, प्रवाह.

(మూల్యే పూజా విధా) వర్ఘో

అర్ఘః॥ పు॥ మూల్యే = వెల, Price, मूल्य; పూజా విధౌ=పూజసేయుట, Mode of adoration, पूजा विधान.

(అంహో దుఃఖ వ్యసనే) ష్వఘమ్।

అఘమ్॥ న॥ అంహః = పాపము, Sin, पाप; దుఃఖ=దుఃఖము, Pain, दुःख; వ్యసనేషు = జూదము మొదలైన వ్యసనము, Passion, व्यसन.

(త్రిష్విష్టేఽల్పే) లఘుః

లఘుః॥ త్రి॥ ఇష్టే = ఇష్టమయినది, Pleasing, प्रिय; అల్పే = చులుకనయినది, Small, light, अल्प.

ఇతి ఘాన్తాః

ఘాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

కాచా(శ్శిక్యమృద్భేదదృగ్రుజః)॥ ౧౮౪॥

కాచః॥ పు॥ శిక్యే = ఉట్టి, A swing for suspending a load, छीक; మృద్భేదే = గాజు, Glass, काच; దృగ్రుజః = కంటిరోగము, A disease of the eye, नेत्र रोग.

(విపర్యాసే విస్తరే చ) ప్రపఞ్చః

ప్రపఞ్చః॥ పు॥ విపర్యాసే = వైపరీత్యము, Reverse, विपरीत, విస్తరేచ = విస్తారము, Copiousness, विस्तार.

(పావకే) శుచిః (మాస్యమాత్యే చాత్యుపధే పుంసి మేధ్యే సితే త్రిషు)॥ ౧౮౫॥

శుచిః॥ పు॥ పావకే = అగ్నికిని, Fire, अग्नि; మాసి = ఆషాఢమాసమునకును, Name of a month, असाढ; అత్యుపధే = ధర్మాది పరీక్షలచేతఁ బరిశుద్ధుఁడయిన, అమాత్యే = మంత్రికిని, A tried minister, मंत्री; శుచిః॥ త్రి॥ మేధ్యే = పవిత్రమయిన వస్తువునకును, Pure, पवित्र; సితే = తెల్లని వస్తువునకును పేరు, White, सफेद.

(అభిష్వఙ్గే స్పృహాయాం చ గభస్తౌ చ) రుచిః (స్త్రియామ్)।

రుచిః॥ స్త్రీ॥ అభిష్వఙ్గే = అత్యాసక్తికిని, Passion, रुचि; స్పృహాయాంచ = ఇచ్ఛకును, Desire, इच्छा; గభస్తౌచ = కాంతికిని పేరు, Splendour, कान्ती.

ఇతి చాన్తాః

చాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

[(ప్రసన్నే భల్లుకేఽ)ప్యచ్ఛో

అచ్ఛః॥ పు॥ ప్రసన్నే = నిర్మలమయినదానికిని, Clear, निर्मल; భల్లుకే = ఎలుఁగుగొడ్డునకును పేరు, A bear, भालू.

గుచ్ఛః స్తబకహారయోః।

గుచ్ఛః॥ పు॥ స్తబక = గుత్తికిని, A cluster, गुच्छा; హారయోః = ముత్యాలహారమునకును పేరు, A sort of necklace, हार.

పరిధానాఞ్చ లేక

చ్ఛో జలప్రాన్తే త్రిలి	కచ్ఛః॥ వస్త్రము చెఱఁగునకు పేరైనపుడు॥ పు॥
ఙ్గకః)॥] అధికపాఠము॥	Hem of a garment, कछ; కస్సెము నకు
	పేరైనపుడు॥ త్రి॥ Bank or shore, किनारा
ఇతి ఛాన్తాః	ఛాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
(కేకి తార్క్ష్యౌ) వ	అహింభుక్॥ జ్, పు॥ ఇది, కేకి=నెమిలికిని
హింభుజౌ	A peacock, मोर; తార్క్ష్యౌ=గరుత్మంతునకు
	కిని పేరు, Garuda, गरुड.
(దన్తవిప్రాణ్డజాః)	ద్విజః॥ పు॥ దన్త = నోటిపల్లు, A tooth
ద్విజాః॥ ౧౮౬॥	दाँत; విప్ర = బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులు
	A regenerate man of the first three
	tribes, ब्राह्मण वैश्य क्षत्रिय; అణ్డజాః=పక్షులు
	సర్పములు మొదలైన యండజములు, An
	oviparous animal, a bird &c. जो प्राणी
	अंडासे निकलते हैं.
అజా (విష్ణుహర	అజః॥ పు॥ విష్ణు=విష్ణువునకును, Vishnu
చ్ఛాగాః)	विष्णु; హర=శివునికిని, Siva, शिव; ఛాగాః=
	మేఁకకును, A goat, बकरा; బ్రహ్మకును
	Brahma, ब्रह्मा; మన్మథునికిని పేరు
	Cupid, मन्मथ.
(గోష్ఠాధ్వ నివహాః)	వ్రజః॥పు॥ గోష్ఠ=పసులదొడ్డికిని, A cow-
వ్రజాః।	pen, व्रज; అధ్వ = త్రోవకును, A road
	सडक; నివహాః = సమూహమునకును
	A multitude, समूह.
ధర్మరాజౌ (జిన	ధర్మరాజః॥ పు॥ జిన = బుద్ధదేవరకును
యమౌ)	Buddha, बुद्ध; యమౌ = యమునికిని పేరు
	The god of death, यम.

కుఞ్జో (దన్తేఽపిన స్త్రియామ్)॥ ౧౨౭॥	కుఞ్జః॥ పు॥ దన్తే=ఏనుఁగుదంతమునకును, An elephant's tooth, हाथी का दांत; పొదరింటికిని పేరు, An arbour, झाड़ी.
వలజే (క్షేత్రపూర్ద్వారే) వలజా (వల్గుదర్శనా।	వలజమ్॥ న॥ క్షేత్ర = చేను, A field, खेत; పూర్ద్వారే = పట్టణపు వాకిలి, City Gate, शहर का मुखद्वार; వలజా॥ స్త్రీ॥ వల్గుదర్శనా = మంచిరూపుగల స్త్రీ, A pretty woman, सुन्दर स्त्री.
(సమే క్ష్మాంశేరణే) ప్యాజిః	ఆజిః॥ స్త్రీ॥ సమే క్ష్మాంశే = చదరమయిన నేలకును, Even ground race-course, समतल जमीन; యుద్ధమునకును, War, युद्ध; (అపి) క్షణకాలమునకును, An instant, क्षण.
ప్రజా (స్యాత్సం తతౌ జనే)॥ ౧౨౮॥	ప్రజా॥ స్త్రీ॥ సంతతౌ = సంతానమునకును, Progeny, संतान; జనే = జనులకును పేరు, People, प्रजा.
అబ్జో (శఙ్ఖశశాఙ్కౌ)	అబ్జః॥ పు॥ శఙ్ఖ = శంఖము, A conch, शंख; శశాఙ్కే = చంద్రుఁడు, The moon, चन्द्र; (చ) తామర, The lotus, कमल; ధన్వంతరి, Physician of the gods, धन्वंतरी.
(స్వకే నిత్యే)నిజం త్రిషు)।	నిజమ్॥ త్రి॥ స్వకే = తనవస్తువునకును, Own, अपना; నిత్యే = నిత్యమయినదానికిని పేరు, Perpetual, नित्य.
ఇతి జాన్తాః	జాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
(పుంస్యాత్మని ప్రా	క్షేత్రజ్ఞః॥ ఆత్మని=ఆత్మకు పేరయినపుడు॥

వీణేతు) క్షేత్రజ్ఞో(వాచ్యలిఙ్గకః)॥ ౧౮౯॥

పు॥ Soul, आत्मा; ప్రవీణే=నేర్పరికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥ Skilful, चतुर.

సంజ్ఞా (స్యాచ్చేతనా నామ హస్తాద్యైశ్చార్థసూచనా)।

సంజ్ఞా॥ సీ॥ చేతనా=బుద్ధికిని, Thought, बुद्धि; నామ = పేరునకు, Name, नाम; హస్తాద్యైః=హస్తాదులచేత, అర్థసూచనా=అర్థము సూచనచేయుటకును, Hint, सूचना

[దోషజ్ఞో (వైద్యవిద్వాంసౌ)

దోషజ్ఞః॥ పు॥ వైద్యునికిని, A physician, वैद्य; విద్వాంసునికిని పేరు, A wise man, विद्वान.

జ్ఞో (విద్వాన్సోమజో౽పిచ)]

జ్ఞః॥ పు॥ విద్వాంసునికిని, A wise man विद्वान; బుధునికిని పేరు, The first of the lunar race, बुध.

ఇతి ఞాన్తాః

ఞాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(కాకేభగణ్డౌ) కరటౌ

కరటః॥ పు॥ కాక = కాకికిని, A crow कौआ; ఇభగణ్డౌ=ఏనుఁగు గండస్థలమునకు, An elephant's cheek, हाथी की कनपटी

(గజగణ్డకటీ) కటౌ॥ ౧౯౦॥

కటః॥ పు॥ గజగణ్డ=ఏనుఁగు చెక్కిలికిని An elephant's cheek, हाथी की गाल కటీ=మొలకును, The hip, कटी.

శిపివిష్ట (స్తు ఖలతౌ దుశ్చర్మణి మహేశ్వరే)।

శిపివిష్టః॥ పు॥ ఖలతౌ = బట్టతలవాడు Bald, गंजा; దుశ్చర్మణి=కుష్ఠురోగి, Leper, कोढी; మహేశ్వరే=శివుడు, शिव.

(దేవశిల్పిన్యపి) త్వష్టా

త్వష్టా॥ ఋ॥ దేవశిల్పిని = విశ్వకర్మకును Divine artist, देवशिल्पि; (అపి) వడ్లవానికిని, A carpenter, बढ़ई.

దిష్టం (దైవేఽపి న ద్వయోః)॥ ౧౯౧॥

దిష్టమ్॥ న॥ దైవే = పురాకృతకర్మము, Destiny, भाग्य; దిష్టః॥ పు॥ కాలము, Time, समय.

(రసే) కటుః (కట్వకార్యే త్రిషు మత్సర తీక్ష్ణయోః)।

కటుః॥ రసే = కారమునకు పేరైనపుడు॥ పు॥ Pungency, तीक्ष्णता; అకార్యే = చేయఁదగనిదానికి పేరయినపుడు॥ న॥ Improper act, बुरा काम; మత్సర = మచ్చరముగలవానికిని, Envious, ईर्ष्या; తీక్ష్ణయోః = తీక్ష్ణమయిన వస్తువునకును పేరైనపుడు॥ త్రి॥ Fierce, भयंकर.

రిష్టం(క్షేమాశుభాభావే)

రిష్టమ్॥ న॥ క్షేమ = క్షేమమునకును, Happiness, क्षेम; అశుభ = అశుభమునకును, Ill-luck, अशुभ; అభావేషు = నాశమునకును పేరు, Destruction, नाश.

ష్వరిష్టే (తు శుభాశుభే)॥ ౧౯౨॥

అరిష్టమ్॥ న॥ శుభ = శుభమునకు, Happiness, शुभ; అశుభే = అశుభమునకును పేరు, Misery, अशुभ.

(మాయా నిశ్చల యన్త్రేషు కైతవానృత రాశిషు। అయోఘనే శైలశృఙ్గే సీరాఙ్గే) కూట (మస్త్రియామ్) ॥ ౧౯౩॥

కూటమ్॥ ప్న॥ మాయా = ఇంద్రజాలము మొదలయిన మాయ, Illusion, माया; నిశ్చల = కదలని యాకాశాదులు, Uniform substance, (as the etherial element), निश्चल वस्तु; యన్త్రేషు = మృగాదులను హింసించు నురులు మొదలయినవి, Trap, जाल; కైతవ = కపటము, Fraud, छल; అనృత = బొంకు, A lie, झूठ; రాశిషు = రాశి, Assemblage, राशि; అయోఘనే = సమ్మెట, Hammer, हथौड़ा; శైలశృఙ్గే = పర్వతశిఖ

రము, Summit of a hill, चोटी; సీరాఙ్గే= నాఁగేటికఱ్ఱు, Ploughshare, पाल.

(సూక్ష్మైలాయాం) త్రుటిః (స్త్రీ) స్యాత్కాలేఽల్పే సంశయేఽపి చ)।

త్రుటిః॥ సీ॥ సూక్ష్మైలాయామ్=సన్నయేలకులు, Small cardamom, इलायची; అల్పే కాలే = అల్పకాలము, An instant, क्षण (అపి) అల్పే = లేశము, An atom, अणु సంశయే=మరణసంశయము, Doubt, संशय

(ఆర్త్ర్యుత్కర్షాశ్రయః) కోట్యో

కోటిః॥ సీ॥ ఆర్త్రి = వింటికొప్పునకును, End of a bow, धनुकी नोक; ఉత్కర్షే=అతిశయమునకును, Eminence, उत्कर्ष; అశ్రిః= అంచునకును పేరు, Edge, corner, किनारा

(మూలే లగ్నకచే) జటా॥ ౧౯౮॥

జటా॥ సీ॥ మూలే=ఊడకును, A root जड; లగ్నకచే = జడకును పేరు, Clotted hair, चोटी, जटा.

వ్యుష్టిః (ఫలే సమృద్ధౌ చ)

వ్యుష్టిః॥ సీ॥ ఫలే=ప్రయోజనమునకును, Consequence, फल; సమృద్ధౌ=సమృద్ధికిని, Opulence, समृद्धि.

దృష్టి (ర్జ్ఞానేఽక్ష్ణి దర్శనే)।

దృష్టిః॥ సీ॥ జ్ఞానే = జ్ఞానము, Knowledge, ज्ञान; అక్ష్ణి=కన్ను, The eye, आंख; దర్శనే=చూపు, Sight, दर्शन.

ఇష్టి (ర్యాగేచ్ఛయో)

ఇష్టిః॥ సీ॥ యాగే = యాగమునకును, A sacrifice, यज्ञ; ఇచ్ఛయోః = ఇచ్ఛకును పేరు, Desire, इच्छा.

సృష్టం (నిశ్చితే బహులేత్రిషుః)॥

సృష్టమ్॥ త్రి॥ నిశ్చితే=నిశ్చయింపఁబడినదానికిని, The subject of ascertainment,

	निस्चित विषय; బహులే=బహుళమైనదానికిని, Much, बहुलता.
కష్టేతు (కృచ్ఛ్రే గహనే)	కష్టమ్॥ కృచ్ఛ్రే=దుఃఖమునకును, Painful, दुख; గహనే=చొరరానిదానికిని, Not easily attainable, अगम.
(దక్షామన్దాగదేషు చ) । పటు (ద్వౌ వాచ్య లిఙ్గౌ చ)	పటుః॥ దక్ష=సమర్థునికిని, Skilful, समर्थ; అమన్ద = మందుఁడుగానివానికిని, Deligent, अक्रमंद; అగదేషు=రోగములేనివానికిని పేరు, Healthy, तन्दुरुस्त. ఈ ౨ను త్రి॥
ఇతి టాన్తాః	టాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
నీలకణ్ఠ (శ్శివేఽపి వ)॥ ౧౯౬॥	నీలకణ్ఠః॥ పు॥ శివే=శివునికిని, Siva, शिव; అపిశబ్దమువలన నెమిలికిని పేరు, A peacock, मोर.
(పుంసి) కోష్ఠో ఽన్తర్జఠరం కుసూలోఽన్తర్గృహం త (థా) ।	కోష్ఠః॥ పు॥ అన్తర్జఠరమ్=లోనికడుపునకును, Stomach, पेट; కుసూలః=గాదెకును, Granary, खत्ती; అన్తర్గృహమ్ = లోపలియింటికిని, An apartment, घर के अंदर का भाग.
నిష్ఠా (నిష్పత్తినాశాన్తాః)	నిష్ఠా॥ స్త్రీ॥ నిష్పత్తి=కార్యముకొనసాగుట, Consummation, पूर्णता; నాశ = కానరాము, Disappearance, गायब; అన్తః = చెడుట, Destruction, नाश.
కాష్ఠో (త్కర్షే స్థితౌ దిశి)॥ ౧౯౭॥	కాష్ఠా॥ స్త్రీ॥ ఉత్కర్షే = ఉత్కర్ష, Excellence, उत्कर्ष; స్థితౌ=మర్యాద, Limit, मर्यादा; దిశి=దిక్కు, Region, दिशा

(త్రిషు) జ్యేష్ఠో (ఽతిశ స్తేఽపి)	జ్యేష్ఠః॥ త్రి॥ అతిశ స్తే = మిక్కిలి శ్రేష్ఠుడయినవానికిని, Pre-eminent, श्रेष्ठ; (అ తోడఁబుట్టిన యన్నకును, Eldest; వృద్ధుకిని పేరు, Very old.
కనిష్ఠో(ఽతియు వా ఽల్పయోః)।	కనిష్ఠః॥ త్రి॥ అతియువా=మిక్కిలి కొం మైన వయస్సుగలవాఁడు, Very youn అల్పయో=అల్పమైనది, Small.
ఇతి తాన్తాః	తాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
దణ్డోఽ(స్త్రీ లగు డేఽపి స్యాత్)	దణ్డః॥ పు॥ లగుడే=దుడ్డుకోల, A stal లర; (అపి) సూర్యపార్శ్వవర్తి, Comp nion of the sun, सूर्य का अनुचर; చతు పాయము, Punishment, सजा; కప్పమ कर.
గుడో (గో లేక్షు పాకయోః) ॥ ౧౯౦॥	గుడః॥ పు॥ గోల = మృత్తికాదులచే జేయఁబడిన యుంటకును, A globe or bal ఇక్షుపాకయోః = బెల్లమునకు పేరు, Ra Sugar, गुड़.
(సర్ప మాంసాత్ప శూ) వ్యాడౌ	వ్యాడః॥ పు॥ సర్ప = సర్పమునకును A serpent, साँप; మాంసాత్పశూ=మాం మును దిను క్రూరమృగమునకును పే A carnivorous beast, मांसाहारी मृग.
(భూ గో వాచ) స్త్విడా ఇలాః।	ఇడా-ఇళా॥ స్త్రీ॥ ఈ ౩ ను, భూ=భూ The earth, पृथ्वी; గో = ఆవు, A co गाय; వాచః=వాక్కు, Speech, बोली.
క్ష్వేడా (వంశశలా కాఽపి)	క్ష్వేడా॥ స్త్రీ॥ వంశశలాకా=వెదురుచిప A bamboo rod, बाँस ; సింహనాదవ War whoop, सिंहनाद.

నాడీ (కాలేఽపి షట్క్షణే)॥ ౧౯౯॥

నాడీ॥ స్త్రీ॥ షట్క్షణేకాలే = ఆఱుక్షణముల కాలము, A measure of time equal to 24 minutes, घड़ी; (అపి) స్రోవిసరము, An artery, धमनी; కూరకాడలు మొద॥ Hollow stalk.

కాణ్డో (ఽస్త్రీ దణ్డబాణార్వ వర్గావసరవారిషు)।

కాణ్డః॥ పు॥ దణ్డ=కోల, A stem, कांड. బాణ=బాణము, An arrow, शर; అర్వ= కుత్సితుఁడు, Bad, बुरा; వర్గ = కావ్యాదులయందు పరిచ్ఛేదము, A chapter, अध्याय; (ప) సమూహము, Multitude, समूह; అవసర=అవసరము, Opportunity, मौका; వారిషు=నీళ్లు, Water, पानी.

(స్యా) ద్భాణ్డ(మశ్వాభరణేఽమత్రే మూలవణిగ్ధనే)॥ ౨౦౦॥

భాణ్డమ్॥ న॥ అశ్వాభరణే=గుఱ్ఱాలసొమ్ము, Tappings of a horse, घोड़े के आभरण; అమత్రే=మృణ్మయాదిపాత్రము, A vessel, मिट्टी के पात्र; మూలవణిగ్ధనే = వర్తకునిచేత లాభముకొఱకు నుంపఁబడిన మూలధనము, Stock or capital.

ఇతి డాన్తాః

డాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(భృశ ప్రతిజ్ఞయో) ర్బాఢం

బాఢమ్॥ త్రి॥ భృశ = మిక్కిలి, Much, बहुत; ప్రతిజ్ఞయోః = అంగీకారము, Promise, प्रतिज्ञा.

ప్రగాఢం (భృశకృచ్ఛ్రయోః।

ప్రగాఢమ్॥ త్రి॥ భృశ =మిక్కిలి, Much, बहुत; కృచ్ఛ్రయోః = దుఃఖము, Pain, दुख; (ప) చొరరాని, Difficult, अगम.

(శక్తస్థూలౌ త్రిషు) దృఢౌ

దృఢమ్॥ త్రి॥ శక్త = లావుగల, Able, दृढ; స్థూలౌ=బలిసిన, Bulky, स्थूल.

వ్యూఢౌ (విన్యస్త సంహతౌ)॥ ౨౦౦॥

వ్యూఢః॥ త్రి॥ విన్యస్తే = ఒద్దుతీర్పఁబడిన సేనకును, Arranged as an army, सेना की एक रचना ; సంహతౌ=దట్టమైనదానికిని పేరు, Compact, घना.

ఇతి ఢాన్తాః

ఢాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

భ్రూణో (ఽర్భకే స్త్రైణగర్భే)

భ్రూణః॥ పు॥ అర్భకే = పిన్నవానికిని, Child, बच्चा; స్త్రైణగర్భే=స్త్రీలగర్భమునకును, Human foetus, गर्भ.

బాణో (బలిసుతే శరే)।

బాణః॥ పు॥ బలిసుతే = బలిచక్రవర్తికుమారునికిని, राजा बलि का पुत्र; శరే = అమ్మునకును పేరు, An arrow, शर.

కణో (ఽతిసూక్ష్మే ధాన్యాంశే)

కణః॥ పు॥ అతిసూక్ష్మే = మిక్కిలి కొంచెమైనదానికి, A particle, कण; ధాన్యాంశే= నూకలకును, A grain, कनका.

(సంఘాతే ప్రమథే) గణః॥ ౨౦౧॥

గణః॥ పు॥ సంఘాతే = సమూహము, Multitude, समूह; ప్రమథే= ప్రమథగణము, Siva's attendants, शिव के सेवक.

పణో (ద్యూతాదిషూత్సృష్టే భృతౌ మూల్యే ధనేఽపి చ)।

పణః॥ పు॥ ద్యూతాదిషు=జూదము కోడిపందెము మొదలయినవానియందు, ఉత్సృష్టే= ఒడ్డునట్టి, భృతౌ = పందెము, A stake at play, दाँव ; మూల్యే = కూలి, Wages, मजदूरी; వెల, Price, कीमत; ధనే=ధనము, Wealth, धन; (అపి) 3 గురిగింజలయెత్తు రాగిముద్ర, A weight, तोल.

(మౌర్వ్యాం ద్రవ్యాశ్రితే సత్త్వశు

గుణః॥ పు॥ మౌర్వ్యామ్ = వింటినారి, A bow-string, नारि; ద్రవ్యాశ్రితే=ద్రవ్యా

క్లసన్ధ్యాదికే) గుణః॥ ౨౦౩॥	శ్రితములయిన రూపరసాదులు, An object of sense, वस्तु; త్యాగశౌర్యాదులు, Virtue, गुण; సత్త్వ=సత్త్వరజస్తమస్సులు, An ingredient of nature, सत्व, रज और तमो गुण; శుక్ల = శుక్లనీలపీతాదులు, Property, संपति; సన్ధ్యాదికే = సంధి విగ్రహాదులు, An expedient, संधि विग्रह आदि.
(నిర్వ్యాపారస్థితౌ కాలవిశేషోత్సవయోః) క్షణః।	క్షణః॥ పు॥ నిర్వ్యాపారస్థితౌ = వ్యాపారములేక యూరకుండుట, State of being unemployed, बेकार रहने का समय; కాలవిశేష = గడియలో నాలవభాగము, A moment, क्षण; ఉత్సవయోః=ఉత్సవము, Festival, उत्सव.
వర్ణో (ద్విజాదౌశుక్లాదౌస్తుతౌ) వర్ణంతు (వాఽక్షరే)॥ ౨౦౪॥	వర్ణః॥ పు॥ ద్విజాదౌ = బ్రాహ్మణాదిజాతి, Tribe, जाति; శుక్లాదౌ = తెలుపు మొదలయినవన్నె, Colour, रंग; స్తుతౌ = స్తోత్రము, Praise, स्तोत्र; న॥ అక్షరము, A letter, अक्षर.
అరుణో (భాస్కరేఽపిస్యాద్వర్ణభేదేపి చత్రిషు)।	అరుణః॥ పు॥ భాస్కరే = సూర్యునికిని, The sun, सूर्य; (అపి) అనూరునికిని, The dawn, प्रभात; వర్ణభేదే = ఎఱుపునస్తువునకును॥ త్రి॥ Dark red, लाल.
స్థాణు (శ్శర్వే)	స్థాణుః॥ పు॥ శర్వే = శివునికిని, Siva, शिव; (అపి) మోటుచెట్టునకును పేరు, A pollard.
(ఽప్యథ) ద్రోణః	ద్రోణః॥ పు॥ కాకే=కాకికిని, A raven,

(కాకే)	कौआ; (అపి) నలుతుమునకును పేరు, A measure, एक माप.
(ఉప్యాజౌ రవే) రణః ॥ ౨౦౫॥	రణః॥ పు॥ ఆజౌ=యుద్ధమునకును, War, युद्ध; రవే=ధ్వనికిని పేరు, Sound, ध्वनि.
గ్రామణీ (ర్నాపితే పుంసి శ్రేష్ఠే గ్రామాధిపే (త్రిషు)।	గ్రామణీః॥ పు॥ నాపితే = మంగలవాఁడు, A barber, नाई; త్రి॥ శ్రేష్ఠే = శ్రేష్ఠుఁడు, Excellent; గ్రామాధిపే = గ్రామాధిపతి, Superintendent of village, ग्रामाधिपति.
ఊర్ణా (మేషాదిలోమ్ని స్యా దావర్తే చాన్తరా భ్రువోః)॥ ౨౦౬॥	ఊర్ణా॥స్త్రీ॥ మేషాదిలోమ్ని = గొఱ్ఱెకుందేలు మొదలయినవాని రోమమునకును, Wool, felt, भेड़ों के बाल; భ్రువోః = కనుబొమల యొక్క, అన్తరా=నడుమనుండు, ఆవర్తే= సుడికిని, A circle of hair between the eye-brows, भौंहा.
హరిణీ (స్యాన్మృగీ హేమప్రతిమా హరితా చయా)।	హరిణీ॥ స్త్రీ॥ మృగీ=లేడి, A doe, हिरणी; హేమప్రతిమా=బంగారు ప్రతిమ, A golden image, सोने की मूर्ति; యాహరితా= పచ్చనివన్నెగలది, Green, हरा.
(త్రిషు పాణ్డౌ చ) హరిణః	హరిణః॥ పాణ్డు=తెలుపు పసుపు వన్నెలు గూడిన వస్తువునకు పేరయినపుడు॥ త్రి॥ Yellowish white, पीला; (చ) ఇట్టిదికి పేరయినపుడు॥ పు॥ A deer, हिरण.
స్థూణా (స్తమ్భేఽపి వేశ్మనః)॥ ౨౦౭॥	స్థూణా॥స్త్రీ॥ వేశ్మనః స్తమ్భే=ఇంటికంబము, A house post, स्तंभ; (అపి) ఇనుప ప్రతిమ, An iron image, एक लोहे की मूर्ति.
తృష్ణే (స్పృహా	తృష్ణా॥ స్త్రీ॥ స్పృహా=ఆశకును, Desire,

పిపాసే ద్వే)	आशा; పిపాసే=దప్పికిని పేరు, Thirst, प्यास.
(జుగుప్సా కరుణే) ఘృణే।	ఘృణా॥ సీ॥ జుగుప్సా=రోఁతకును, Blame, घृणा; కరుణే=దయకును పేరు, Pity, दया.
(వణిక్పథే చ) విపణిః	విపణిః॥ సీ॥ వణిక్పథే = అంగడివీథి, A market, बाजार; (చ) అంగడి, A stall or shop, दूकान.
(సురా ప్రత్యక్చ) వారుణీ॥ ౨౦౮	వారుణీ॥ సీ॥ సురా=కల్లు, Spirituous liquor, सुरा; ప్రత్యక్ = పడమటిదిక్కు, West, पश्चिम.
కరేణు (రిభ్యాం స్త్రీ నేభే)	కరేణుః॥ ఇభే=మగఏనుఁగునకును, हाथी; కరేణూ॥ సీ॥ ఇభ్యామ్=ఆఁడేనుగునకును పేరు, हथिनी.
ద్రవిణం (తు బలే ధనే)।	ద్రవిణమ్॥ న॥ బలే = బలమునకును, Strength, बल; ధనే = ధనమునకును పేరు, Wealth, धन.
శరణం (గృహరక్షిత్రోః)	శరణమ్॥ న॥ ఇది, గృహ = ఇంటికిని, A house, घर; రక్షిత్రోః=రక్షించువానికిని పేరు, Preserver, रक्षक.
శ్రీపర్ణం (కమలే ఽపిచ)॥ ౨౦౯॥	శ్రీపర్ణమ్॥ న॥ కమలే = తామరపువ్వునకును, A lotus, कमल; (అపి) నెల్లిచెట్టు, Nelumbiam.
(విషాభిమరలోహేషు) తీక్ష్ణం (క్లీబే ఖరే త్రిషు)।	తీక్ష్ణమ్॥ న॥ విష=విషము, Poison, विष; అభిమర=యుద్ధము, War, युद्ध; లోహే=ఇనుము, Iron, लोहा; ఖరే=వాడియైనది॥ త్రి॥ Sharp, तेज़.
ప్రమాణం (హేతు మర్యాదా శాస్త్ర	ప్రమాణమ్॥ న॥ హేతు=ప్రత్యక్షాదిజ్ఞాన కారణము, Proof, authority, प्रमाण;

యత్తాప్రమాతృషు)॥ ౨౧౦

మర్యాదా = మర్యాద, Limit, मर्यादा; శాస్త్ర = శాస్త్రము, Sacred ordinance, शास्त्र; యత్తా=కొలఁత తూనిక మొదలైన మానము, Measure, extent, नाप; ప్రమాతృషు=ఎఱుఁగునది, Having a right notion; మఱియు ఏకత్వమునకును పేరని రభసుఁడు, Unity, एकता.

కరణం (సాధకతమం క్షేత్రగాత్రేన్ద్రియే ష్వపి)।

కరణమ్॥ న॥ సాధకతమమ్ = ఛేదనాది క్రియలయందుపయోగించు ఖడ్గాదులు, Instrument, हथियार; క్షేత్ర = క్షేత్రము, Field, क्षेत्र; గాత్ర=శరీరము, Body, शरीर; ఇన్ద్రియేషు=చక్షురాదీంద్రియము, Organ of sense, इन्द्रिय; (అపి) కారణము, A cause, कारण; క్రియ, Performance, क्रिया; గణికుఁడు, A scribe, पटेल; నాట్యగీతభేదము, A kind of rythmical pause, एक राग.

(ప్రాణ్యుత్పాదే) సంసరణ (మసంబాధే చమూగతౌ॥ ౨౧౧॥ ఘణ్టాపథే)

సంసరణమ్॥ న॥ ప్రాణి=ప్రాణులయొక్క, ఉత్పాదే=ఉత్పత్తిరూపమయిన సంసారము, Birth and re-birth, जन्म और पुनर्जन्म; అసంబాధే చమూగతౌ = ఇఱుకటములేని సేన నడచుట, Unresisted march of troops, सेना की चाल; ఘణ్టాపథే=పెద్దవీథి, A high way, एक राज वाटा.

(ఉద్వాన్తాన్నే) సముద్ధరణ (మున్నయే)।

సముద్ధరణమ్॥ న॥ వాన్త = క్రక్కిన, అన్నే = అన్నమునకును, Food vomitted, वमन किया हुआ भोजन; ఉన్నయే = ఎత్తుటకును పేరు, Raising, उठाना.

(అథ త్రిషు)	ఇఁకముందుఁ జెప్పఁగల ణాన్తశబ్దములు త్రి॥
విషాణం (స్యాత్పశుశృఙ్గేభదన్తయోః)॥ ౨౧౨॥	విషాణమ్॥ త్రి॥ పశుశృఙ్గ=పసరపుకొమ్ముకును, A horn, सींग; ఇభదన్తయోః = ఏనుగుదంతమునకును పేరు, An elephant's tooth, a tusk, हाथी का दांत.
ప్రవణః (క్రమనిమ్నోర్వ్యాం ప్రహ్వే నా తు చతుష్పథే)।	ప్రవణః॥ క్రమ = వాటముగా, నిమ్నోర్వ్యామ్=పల్లమయిన నేలకును, Declivity, अटपटी जगह; ప్రహ్వే = నమ్రుఁడైనవానికిని పేరైనపుడు॥ త్రి॥ Humble, नम्र; చతుష్పథే=నాలుగు తెరువులు గూడిన చోటికి పేరయినపుడు॥ పు॥ A place where four roads meet, चौक.
సంకీర్ణౌ (నిచితాశుద్ధౌ)	సంకీర్ణః॥ త్రి॥ నిచిత = మ్లేచ్ఛసంకీర్ణము దేశమన్నట్టు నెరసినదానికిని, Miscellaneous; అశుద్ధౌ = సంకీర్ణముజాతి యన్నట్టు మఱొకదానితోఁ గలసినదానికిని పేరు, Impure, mixed, अशुद्ध.
ఇరిణం (శూన్యమూషరమ్)॥ ౨౧౩॥	ఇరిణమ్ (పా) ఈరిణమ్॥ త్రి॥ శూన్యమ్ = పాడైనదానికిని, Desert, रेगिस्तान; ఊషరమ్=చౌటినేలకును పేరు, Salt and barren soil, ऊसर जमीन.
ఇతి ణాన్తాః	ణాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
(దేవసూర్యౌ) వివస్వన్తౌ	వివస్వాన్॥ త్రి॥ దేవ = దేవతలకును, A god, भगवान; సూర్యౌ=సూర్యునికిని పేరు,

సరస్వాన్నదార్ణవౌ ।	సరస్వాన్॥ త్॥ నద=సరస్వంతమను పేరుగల నదమునకును, A river, एक नदी; అర్ణవౌ=సముద్రమునకును పేరు, The sea, समुद्र; నదమనఁగాఁ బ్రత్యక్ప్రవాహముగల యేఱు.
(పక్షితార్క్ష్యౌ) గరుత్మాన్)	గరుత్మాన్॥ త్, పు॥ పక్షి = పక్షికిని, A bird, पक्षी; తార్క్ష్యే=గరుడునికిని పేరు, Vishnu's vehicle, गरुड.
శకున్తః (భాస పక్షిణౌ) ॥ ౨౧౮॥	శకున్తః॥ పు॥ భాస = చమురుకాకికిని, Vulture, गीध; పక్షిణౌ=పక్షిమాత్రమునకును పేరు, A bird, पक्षी.
(అగ్న్యుత్పాతౌ) ధూమకేతూ	ధూమకేతుః॥ పు॥ అగ్ని=అగ్నికిని, Fire, अग्नि; ఉత్పాతౌ = ఉత్పాతమునకును పేరు, A comet, धूमकेतु.
జీమూతౌ (మేఘ పర్వతౌ) ।	జీమూతః॥ పు॥ మేఘ = మేఘమునకును, Cloud, बादल; పర్వతౌ = పర్వతమునకును పేరు, Mountain, एक पहाड़.
హస్తౌ (తు పాణి నక్షత్రే)	హస్తః॥ పు॥ పాణి = చేయి, A hand, हाथ; నక్షత్రే = నక్షత్రవిశేషము, The asterism corvus; మూర, A cubit.
మరుతౌ (పవనామరౌ) ॥ ౨౧౯॥	మరుత్॥ పు॥ పవన = వాయువునకును, Wind, हवा; అమరౌ = దేవతలకును పేరు, A deity, देवता.
యన్తా (హస్తిపకే సూతే)	యన్తా॥ ఋ, పు॥ హస్తిపకే = ఏనుఁగుమావటివాఁడు, An elephant driver, महावत; సూతే = సారథి, A charioteer, सारथी.

భర్తా (ధాతరి పోష్టరి)।

భర్తా॥ పు, ఋ॥ ౧ - ధాతరి = మోయువాఁడు, A bearer, भर्ता; పోష్టరి = పోషించువాడు, Support; మగఁడు, Husband.

(యానపాత్రే శిశౌ) పోతః

పోతః॥ పు॥ ౧-యానపాత్రే = ఏఱు దాఁటించునట్టి యోడకును, A boat, नाव; శిశౌ = శిశువునకును పేరు, A young animal, शिशु.

ప్రేతః (ప్రాణ్యన్తరే మృతే) ॥ ౨౧౬॥

ప్రేతః॥ పు॥ ౧ - ప్రాణ్యన్తరే = నరకమునందుండు జంతువునకును, Evil spirit, प्रेत; మృతే = చచ్చినవానికిని పేరు, Departed soul, dead, मृत शरीर.

(గ్రహభేదే ధ్వజే) కేతుః

కేతుః॥పు॥ ౧-గ్రహభేదే = కేతుగ్రహము, The ninth planet, केतु; ధ్వజే = టెక్కెము, A flag, झंडा; (పా) కాంతి, Brightness, कान्ति; ఉత్పాతము, Comet, धूमकेतु; చిహ్నము, Mark, चिह्न.

(పార్థివే తనయే) సుతః।

సుతః॥ పు॥ ౧ - పార్థివే = రాజునకును, King, राजा; తనయే = కొడుకునకును పేరు, A son, पुत्र.

స్థపతిః (కారుభేదేఽపి)

స్థపతిః॥ పు॥ ౧ - కారుభేదే = శిల్పి, An architect, शिल्पि; (అపి) బృహస్పతియాగము చేసినవాఁడు, A person performing a sacrifice to the planet Jupiter, बृहस्पति का यज्ञ किया हुआ व्यक्ति.

భూభృ (ద్భూమిధరే నృపే)॥ ౨౧౭॥

భూభృత్॥ పు॥ ౧-భూమిధరే = పర్వతమునకును, Mountain, पर्वत; నృపే = రాజునకును పేరు, King, राजा.

మూర్ధాభిషిక్తో (భూపేఽపి)

మూర్ధాభిషిక్తః॥ పు॥ ౧-భూపే = రా మాత్రుఁడు, One of the Kshatriya cast (అపి) పట్టాభిషిక్తుఁడు, A crowned kin अभिषिक्त राजा.

ఋతుః (స్త్రీ కుసుమేఽపిచ)।

ఋతుః॥ పు॥ ౧-స్త్రీకుసుమేఽపిచ= స్త్రీ రజస్సునకును, A woman's courses, रजस (అపి) వసంతాది ఋతువులకును పేరు. season, ऋतु.

(విష్ణావప్య) జితావ్యక్తౌ

అజితః॥ పు॥ ౧-విష్ణౌ=విష్ణువు, Vishnu विष्णु; (అపి) గెలువఁబడనిది॥ త్రి॥ Un conquered, अजित; అవ్యక్తః॥ పు॥ విష్ణౌ విష్ణువు॥పు॥ (అపి) స్ఫుటముగా నేర్పడనిది॥ త్రి Indistinct, Any invisible principle अस्पुट.

సూత (స్త్వష్టరి సారథౌ)॥ ౨౧౮॥

సూతః॥ పు॥ ౧-త్వష్టరి = వడ్లవానికిని A cart wright; సారథౌ=సారథికిని పేరు Charioteer, सारथी.

వ్యక్తః (ప్రాజ్ఞేఽపి)

వ్యక్తః॥ పు॥ ౧-ప్రాజ్ఞే= ప్రాజ్ఞునికిని, Wise प्राज्ञ; (అపి) స్పష్టమయినదానికిని॥ త్రి Evident.

దృష్టాన్తౌ (వుభే శాస్త్రనిదర్శనే)।

దృష్టాన్తః॥ పు॥ ౧-శాస్త్రే=శాస్త్రము కును, A science, विज्ञान; నిదర్శనే=ప్రకృ తార్థమునకు ప్రతిగాచూచి చెప్పుటకును పేరు An example, निदर्शन.

క్షత్తా (స్యాత్సారథౌ ద్వాస్థే క్షత్రియాయాం చ శూద్రజే)

క్షత్తా॥ పు, ఋ॥ ౧-సారథౌ = సారథి Charioteer, सारथी; ద్వాస్థే = వాకి గాచువాఁడు, Porter, दरवान; క్షత్రియా

జే)॥ ౨౧౯॥

యామ్ = క్షత్త్రియస్త్రీయందు, శూద్రజే=శూద్రునివలనఁ బుట్టినవాడు, A man of the mixed tribe.

వృత్తాన్త (స్స్యాత్ప్రకరణే ప్రకారే కార్త్స్న్యవార్తయోః)

వృత్తాన్తః॥ పు॥ ౧-ప్రకరణే=ప్రస్తావము నకును, Topic, प्रकरण; ప్రకారే=విధమున కును, Mode, प्रकार; కార్త్స్న్యే=అంతయు నను నర్థమునకును, Whole, पूरा; వార్త యోః=వార్తకును పేరు, Rumour, वार्ता.

ఆనర్త (స్సమరే నృత్యస్థాన నీవృద్విశేష యోః)॥ ౨౨౦॥

ఆనర్తః॥ ౧ - సమరే = యుద్ధమునకును, War, युद्ध; నృత్యస్థాన = నాట్యమాడు స్థల మునకును, A stage, रंगमंच; నీవృద్విశేష యోః = పశ్చిమసముద్రమునందుండు దేశ విశేషమునకును పేరు, Name of a country, एक देश का नाम.

కృతాన్తో (యమసి ద్ధాన్తదైవా కుశలకర్మ సు)।

కృతాన్తః॥ పు॥ ౧ - యమ=యమునికిని, సిద్ధాన్త=సిద్ధాంతమునకును, Demonstrated doctrine, सिद्धान्त; దైవ=పురాకృత శుభా శుభమునకును, Destiny, कर्मफल; అకుశల కర్మసు = పాపకర్మమునకును, Sinful act, पाप.

(శ్లేష్మాది రసరక్తా దిమహాభూతాని తద్గు ణాః॥ ౨౨౧॥ ఇన్ద్రియాణ్యశ్మవికృతి శ్శబ్దయో నిశ్చ) ధాతవః।

ధాతుః॥ పు॥ ౧-శ్లేష్మాది=శ్లేష్మవాతపిత్త ములకును, Phlegm wind and bile, धातु; రసరక్తాది = రసాసృఙ్మాంసమేదోఽస్థిమజ్జా శుక్లములకును, Blood, flesh, marrow &c.; మహాభూతాని=పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశ ములకును, The primary elements &c.;

తద్గుణాః = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములకున Their qualities; ఇన్ద్రియాణి = త్వక్చక్షుః శ్రోత్ర జిహ్వాఘ్రాణములకును, The fiv organs, इन्द्रिय; అశ్మవికృతి = జేగురు మొ లయిన శిలావికారములకును, Fossil, मांस मज्जा आदि; శబ్దయోనిః = శబ్దములక గారణమయిన భూవాఽదిక్రియలకును పేరు Crude-verb, शब्द.

(కక్ష్యాన్తరేఽపి)శుద్ధాన్తో (నృపస్యాసర్వగోచరే)॥ ౨౨౨॥

శుద్ధాన్తః॥ పు॥ ౧ – అసర్వగోచరే = సక జనులు చూడగూడని, నృపస్య = రాజుయొక్క కక్ష్యాన్తరే = లోకట్టునకు అనఁగా నంతఃపు మునకును, The king's private palac अंतःपुर; అపిశబ్దమువలన నంతఃపురస్త్రీకి పేరు, The king's wife, राणी.

(కాసూ సామర్థ్యయోః) శ్శక్తిః

శక్తిః॥ స్త్రీ॥ ౧ – కాసూ = భల్లమను నాయు విశేషమునకును, An iron spear, भाला సామర్థ్యయోః = ప్రభుత్వాది శక్తులకున Power; (ప) కారణవస్తువులందలి ఒకాని ధర్మమునకును పేరు, The producti power inherent in causes, सामर्थ्य.

మూర్తిః (కాఠిన్యకాయయోః)।

మూర్తిః॥ స్త్రీ॥ ౧ – కాఠిన్య = కఠినత్వమ Matter, मूर्ति ; కాయయోః = శరీరమ Body, a definite form, शरीर.

(విస్తారవల్ల్యోః)ర్వ్రతతిః

వ్రతతిః॥ స్త్రీ॥ ౧ – విస్తార = విరివికి Expansion, विस्तार ; వల్ల్యోః = తీగకు పేరు, A creeping plant, लता.

వసతీ (రాత్రి) వేశ్మనోః॥ ౨౨౩॥

వసతిః॥ సీ॥ ౧-రాత్రి=రాత్రికిని, Night, रात; వేశ్మనోః=ఇంటికిని పేరు, A house, घर.

(క్షయార్చయో) రపచితిః

అపచితిః॥ సీ॥ ౧-క్షయ=హానికిని, Loss; हानि; అర్చయోః = పూజకును పేరు, Worship, पूजा.

సాతి (ర్దానావసానయోః)

సాతిః॥ సీ॥ ౧ - దాన = దానమునకును, Gift, दान; అవసానయోః=ముగియుటకును పేరు, Destruction.

ఆర్తిః (పీడాధనుష్కోట్యోః)

ఆర్తిః॥ సీ॥ ౧ - పీడా = పీడకును, Pain, पीडा; ధనుష్కోట్యోః = వింటికొప్పునకును, End of a bow, धनु का अग्र भाग.

జాతి (స్సామాన్యజన్మనోః) ॥ ౨౨౪॥

జాతిః॥ సీ॥ ౧-సామాన్య=గోత్వ బ్రాహ్మణత్వాదిజాతులకును, Caste, kind or sort, जाति; జన్మనోః=పుట్టుటకును పేరు, A birth lineage, जन्म.

(ప్రచార స్యన్దయోః) రీతిః

రీతిః॥సీ॥ ౧-ప్రచార=వ్యవహారమునకును, Usage, रीति; స్యన్దయోః = జాఱుటకును, Oozing, फिसलना; చిట్టెమునకును, Scoria of metals; ఇత్తడికిని, Brass, पीतल; పేరని రుద్రుఁడు. "ప్రకారస్యన్దయోః" అని పాఠము గలదు.

ఈతి (ర్డిమ్బ ప్రవాసయోః)।

ఈతిః॥ సీ॥ ౧ - డిమ్బ = అతివృష్టి మొదలయిన యీతిబాధ లాటింటికిని, Calamity of season, ईति; ప్రవాసయోః = ప్రవాసమునకును పేరు, Travelling abroad, प्रवास.

(ఉదయేఽధిగమే) ప్రాప్తిః

ప్రాప్తిః॥ సీ॥ ౧-ఉదయే=లాభమునకును Gain, rise, लाभ; అధిగమే = పొందుటకును పేరు, Obtaining, उन्नति.

త్రేతా (త్వగ్నిత్రయే యుగే)॥ ౨౨౫॥

త్రేతా॥ సీ॥ ౧-అగ్నిత్రయే=గార్హపత్యాదులగు మూఁడగ్నులకును, Three sacrificial fires, त्रेताग्नि; యుగే = త్రేతాయుగమునకును పేరు, Second age of the world, त्रेतायुग.

(వీణాభేదేఽపి) మహతీ

మహతీ॥ సీ॥ ౧ – వీణాభేదేఽపి=నారదు వీణకును, Narada's harp, नारद की वीणा అధికమయినదానికిని పేరు, Greatness महती.

భూతి (ర్భస్మని సంపది)।

భూతిః॥ సీ॥ ౧-భస్మని=భస్మము, Ashes राख; సంపది = సంపద, Success, superhuman power, संपत्ति.

(నదీ నగర్యో ర్నాగానాం)భోగవ(త్యథ)

భోగవతీ॥ సీ॥ ౧ – నాగానామ్=సర్పముయొక్క, నదీనగర్యోః = నదికిని, పట్టణమునకును పేరు, River of snakes, City of serpents, नाग नदी, नागपट्टण.

(సంగరే॥ ౨౨౬॥ సఙ్గే సభాయాం)సమితిః

సమితిః॥ సీ॥ ౧-సంగరే=యుద్ధమునకును Combat, युद्ध; సఙ్గే = కూటమికిని, Company, संघ; సభాయామ్ = సభకును పేరు Assembly, सभा.

(క్షయవాసావపి) క్షితిః।

క్షితిః॥ సీ॥ ౧ – క్షయ = నాశమునకును Loss, नाश; వాసౌ = ఉనికికిని, Abode निवासस्थान; అపిశబ్దమువలన భూమికిని Earth, भूमि.

(రవే రర్చి శ్చ శ
ంచ వహ్ని జ్వాలా
హేతయః॥ ౨౨౭॥

హేతిః॥ సీ॥ ౧ - రవేః అర్చిశ్చ = సూర్యుని కిరణమునకును, Sun-beam, सूर्य किरण; శస్త్రంచ = ఆయుధమునకును, Weapon, शस्त्र; వహ్నిజ్వాలాచ = అగ్నిజ్వాలకును, Flame, ज्वाला; ఆయుధమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥

జగతీ (జగతిచ్ఛన్దో
శేషేఽపి క్షితావపి)।

జగతీ॥ సీ॥ ౧ - జగతి = లోకమునకును, World, दुनियाँ; ఛన్దోవిశేషేపి = పండ్రెండక్షరముల పాదముగల ఛందస్సునకును, A sort of metre, छंद; క్షితావపి = భూమికిని, Earth, भूमि.

పఙ్క్తి (శ్ఛన్దోఽపి
మం)

పఙ్క్తిః॥ సీ॥ ౧ - దశమమ్ = పది అక్షరముల పాదముగల, ఛన్దోఽపి = ఛందస్సునకును, A metre, छन्द; అపిశబ్దమువలన శ్రేణికిని, A row, कतार; పదింటికిని, Ten, दस.

(స్యాత్ప్ర)భావేఽ
చాయతిః॥ ౨౨౮॥

ఆయతిః॥ సీ॥ ౧ - ప్రభావేఽపి = ప్రభావమునకును, Majesty, प्रभाव; అపి శబ్దమువలన భవిష్యత్కాలమునకును, Future time, भविष्य; నిడుపునకును పేరు, Length, लंबाई.

పత్తి (ర్గతౌ చ)

పత్తిః॥ సీ॥ ౧ - గతౌ = నడపునకును, Motion, चाल; కాలిబంటునకును, A foot soldier, पादचर; సేనాభేదమునకును, A platoon, एक सेना.

(మూలే తు) పక్ష
(పక్షభేదయోః)।

పక్షతిః॥ సీ॥ ౧ - పక్షభేదయోః మూలే = శుక్ల కృష్ణపక్షముల మూలమనఁగా పాడ్యమి

కిని, First day of a lunar month, श्र
प्रतिपच्चि; పక్షిఱెక్క మొదలునకును, Ro
of a wing, पख की जड.

ప్రకృతి (యోని లిఙ్గేచ) — ప్రకృతిః॥ సీ॥ ౧ - యోనిలిఙ్గే=ఉపాద కారణములకును, Material cause, कार స్త్రీపున్నపుంసకలింగములకును, Sex; (- రాజ్యాంగము లేడింటికిని, The constitue elements of the state, राज्य के अं पౌరశ్రేణులకును, The subjects of a kin प्रजा; స్వభావమునకును, Natural d position, स्वभाव; భగమునకును, Vagir भग; సత్త్వాదిగుణములయొక్క సామ్యా కును పేరు.

(కైశిక్యాద్యాశ్చ) వృత్తయః॥ ౨౧॥ — వృత్తిః॥ సీ॥ ౧-కైశిక్యాద్యాః=అలంక శాస్త్రప్రసిద్ధములయిన కైశిక్యాదివృత్తు కును, Style of composition, वृत्ति; (- జీవికకును, Profession, पेशा; సూత్ర వివరణగ్రంథములకును, Glossary, विव ग्रन्थ.

సికతా (స్యుర్వాలుకాఽపి) — సికతాః॥ సీ॥ నిత్యబహువచన॥ ౧-వా కా=ఇసుకకును, Sand, रेत; ఇసుక నేలకు Sandy ground, रेतीली जमीन.

(వేదే శ్రవసి చ) శ్రుతిః। — శ్రుతిః॥ సీ॥ ౧ - వేదే = వేదమునకు Holy scripture, वेद; శ్రవసి = చెవికి Ear; వినుటకును, Listening, सुनन వార్తకును, Rumour, अफवाह,

వనితా (జనితాత్యర్థానురాగాయాం చ యోషితి)॥ ౨౩౦॥

వనితా॥ స్త్రీ॥ ౧ - జనిత = పుట్టింపబడిన, అత్యర్థ = మిక్కిలియు, అనురాగాయామ్ = ప్రేమగల, యోషితి = స్త్రీకిని, A beloved woman, प्रेयसी; (చ) స్త్రీమాత్రమునకును పేరు, A woman, स्त्री.

గుప్తిః (క్షితివ్యుదాసేఽపి)

గుప్తిః॥ స్త్రీ॥ ౧-క్షితివ్యుదాసే = నేలగుంటకును, A hole in the ground, छेद; (అపి) రక్షించుటకును, Concealment, छिपाव; చెఱసాలకును పేరు, Prison, कैद.

ధృతి (ర్ధారణ ధైర్యయోః)।

ధృతిః॥ స్త్రీ॥ ౧ - ధారణ = ధరించుటకును, Holding, धरना; ధైర్యయోః = ధైర్యమునకును పేరు, Steadiness, धैर्य.

బృహతీ (క్షుద్రవార్తాకీ ఛన్దోభేదే మహత్యపి)॥ ౨౩౧॥

బృహతీ॥ స్త్రీ॥ ౧ - క్షుద్రవార్తాకీ = ములకచెట్టు, An egg-plant, बृहती; (వ) వాకుడుచెట్టు, ఛన్దోభేదే = తొమ్మిది యక్షరముల పాదముగల ఛందస్సు, A metre, छन्द; మహతీ = అధికమైనది, Greatness, महत्ता; (అపి) ఉత్తరీయము, Mantle, उत्तरीय.

వాసితా (స్త్రీకరిణ్యోశ్చ)

వాసితా (వ) వాశితా॥ స్త్రీ॥ ౧ - స్త్రీ, Woman, स्त्री; కరిణ్యోశ్చ = ఆఁడుఏనుఁగు, Female elephant, हाथिन.

వార్తా (వృత్తౌ జనశ్రుతౌ)।

వార్తా॥ స్త్రీ॥ ౧-వృత్తౌ = జీవనోపాయమునకును, Livelihood, जीवनी; జనశ్రుతౌ = లోకవార్తకును, Rumour, अफवाह.

వార్తం (ఫల్గున్య

వార్తం॥ న॥ ౧ - ఫల్గుని = తుచ్ఛము,

రోగేచ త్రి)

Chaff, तुच्छ; త్రి॥ అరోగే = రోగము లేని, Healthy, तन्दुरुस्त.

(ప్వప్సు చ) ఘృతా మృతే॥ ౨౩౨॥

ఘృతమ్-అమృతమ్॥ న॥ ౨-అప్సు = నీళ్లు, Water, पानी; (చ) ఘృత = నేయి, Ghee, घी; అమృతే = అమృతము, Nectar, अमृत; యజ్ఞశేషము, Residue of a sacrifice, यज्ञ शेष; అయాచితము, Unsolicited alms, अयाचित; మోక్షము, Exemption from transmigration, मोक्ष.

కలధౌతం (రూప్య హేమ్నోః)

కలధౌతమ్॥ న॥ ౧-రూప్య = వెండికిని, Silver, चाँदी; హేమ్నోః = బంగారమునకును, Gold, सोना.

నిమిత్తం (హేతుల క్ష్మణోః)।

నిమిత్తమ్॥ న॥ ౧-హేతు = కారణమునకును, Cause, कारण; లక్ష్మణోః = చిహ్నమునకును, Token, चिह्न.

శ్రుతం (శాస్త్రావ ధృతయోః)

శ్రుతమ్॥ న॥ ౧-శాస్త్ర = శాస్త్రము, Science, शास्त्र; త్రి॥ అవధృతయోః = వినం బడినది, Heard, श्रुत.

(యుగ పర్యాప్త యోః) కృతమ్॥౨౩౩॥

కృతమ్॥ న॥ ౧-యుగ = కృతయుగమునకును, The golden age, कृतयुग; పర్యాప్తయోః = నివారణమునకును పేరు, Enough, पर्याप्त.

అత్యాహితం (మహాభీతిః కర్మజీవానపే క్షిచ)।

అత్యాహితమ్॥ న॥ ౧-మహాభీతిః = మహాభయము, Great dread, महा भय; జీవానపేక్షి = ప్రాణము నపేక్షింపని, కర్మ = సాహసకర్మము, Valiant act, साहसीकाम.

(యుక్తే క్ష్మాదా వృతే) భూతం (ప్రాణ్య తీతే సమే త్రిషు) ॥ ౨౩౮॥	భూతమ్॥ న॥ ౧-యుక్తే=యోగ్యమయినది, Right; క్ష్మాదా = పంచభూతములు, An element, पंच भूत; ఋతే = సత్యము, Truth, सत्य ; ప్రాణి = ప్రాణిమాత్రము, A living being, प्राणी; అతీతే = భూతకాలము, Past, भूतकाल; త్రి॥ సమాసమునందు ఉత్తరపదమై సదృశవస్తువునకు పేరు, Like word, समान पद.
వృత్తం (పద్యే చరిత్రే త్రి ష్వతీతే దృఢ నిస్తలే)।	వృత్తమ్॥ న॥ ౧ - పద్యే = పద్యము, Verse, पद्य; చరిత్రే = చరిత్రము, Conduct, चरित्र ; త్రి॥ అతీతే = గడచిన, Past, भूत ; దృఢ = పటువైనది, Firm, दृढ; నిస్తలే = వట్రువయయినది, Round, गोल.
మహ (ద్రాజ్యం చా)	మహత్॥ న॥ ౧ - రాజ్యమ్ = రాజ్యము, Realm, राज्य; (చ) దొడ్డవానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥ Great, महान.
వగీతం (జన్యే స్యా ద్గర్హితే త్రిషు)॥ ౨౩౯॥	అవగీతమ్॥ న॥ ౧-జన్యే=జనాపవాదము, Calumny, अवगीत; త్రి॥ గర్హితే=నిందింపఁబడినది, Blamed, निंदित.
శ్వేతం (రూప్యేఽపి)	శ్వేతమ్॥ న॥ ౧-రూప్యే=వెండి, Silver, चाँदी ; (అపి) త్రి॥ తెల్లనివస్తువు, White, सफेद.
రజతం(హేమ్ని రూప్యే సితే త్రిషు)।	రజతమ్॥ న॥ ౧ - హేమ్ని = బంగారము, Gold, सोना ; రూప్యే = వెండి, Silver, चान्दी; త్రి॥ సితే= తెల్లని వస్తువు, White, सफेद.

(త్రివ్యతో)

ఇది మొదలు తాంతశబ్దము లన్నియు త్రి

జగ (దిజ్గేఒపి)

జగత్॥ త్రి॥ ౧-ఇజ్గే=సంచరించువస్తువు Movable, चलने फिरने वाले ; (అపి) న లోకము, The world, दुनियाँ ; పు వాయువు, Air, हवा.

రక్తం (నీల్యాది రాగిచ)॥ ౭౩౬॥

రక్తమ్॥ త్రి॥ ౧ - నీల్యాది = నీలి మొ లయినదానిచేత, రాగి = చాయవేయఁబడి వస్త్రాదులు, Tinged, रंगीन कपडा; (చ) అ రక్తుఁడు, Fond, अनुरक्त; ఎఱుపైనది Red, लाल ; న॥ కుంకుమము, Saffron केशरी; నెత్తురు, Blood, रक्त.

అవదాత (స్సితే పీతే శుద్ధే)

అవదాతః॥ త్రి॥ ౧-సితే= తెల్లనివస్తువు White, सफेद ; పీతే = పచ్చనివస్తువు Yellow, पीला; శుద్ధే = పరిశుద్ధమైనవస్తువు Clean, साफ; నా= తెలనివస్తువు, White सफेद.

(బద్ధార్జునౌ)సితౌ।

సితః॥ త్రి॥ ౧-బద్ధ=కట్టబడినది, Bound बधाहुआ ; అర్జునౌ=

(యుక్తేతి సంస్కృతేమర్షి) ణ్యభినీతో

అభినీతః॥ త్రి॥ ౧-యుక్తే= యోగ్యమైన Fit, योग्य; అతిసంస్కృతే= లెస్సగాఁ జేయ బడినది, Excellent, बढिया; మర్షిణి = కో ములేనివాఁడు, Patient, सहन शील, (అమర్షిణి = కోపముగలవాఁడు, Impatient क्रोधी.

(ఉత) సంస్కృతమ్॥ ౨౩౭॥ (కృత్రిమే లక్షణోపేతేఽప్య)	సంస్కృతమ్॥ త్రి॥ ౧ - కృత్రిమే = చేయఁబడిన ఘటాదులు, Wrought or finished, कृत्रिम; लक्षणोपेते = వ్యాకరణయుక్తమయిన శబ్దము, Grammatically correct, व्याकरण सम्मत; (అపి) తెన్నగాఁ జేయఁబడిన వస్తువు, Excellent, adored, बढ़िया चीज.
నన్తోఽ (నవధావపి)।	అనన్తః॥ త్రి॥ ౧ - అనవధౌ = అవధిలేనిది, Infinite, endless, अनन्त; (అపి) పు॥ ఆదిశేషుఁడు, విష్ణువు, विष्णु; న॥ ఆకాశము, The sky, आकाश; స్త్రీ॥ భూమి, Earth, भूमि.
(ఖ్యాతే హృష్టే) ప్రతీతో	ప్రతీతః॥ త్రి॥ ౧ - ఖ్యాతే = పేరువడసినవాఁడు, Famous, प्रख्यात; హృష్టే = సంతోషించినవాఁడు, Glad, खुश.
ఽభిజాతస్తు (కులజే బుధే)॥ ౨౩౮॥	అభిజాతః॥ త్రి॥ ౧ - కులజే = కులముగల వాఁడు, Noble, कुलीन; బుధే = పండితుఁడు Learned, पंडित.
వివిక్తౌ (పూతవిజనౌ)	వివిక్తః॥ త్రి॥ ౧ - పూతే = పవిత్రమైనది Pure, पवित्र; విజనే = ఏకాంతస్థలము Desert or lonely, एकांत.
మూర్ఛితౌ (మూఢసోచ్ఛ్రయౌ)।	మూర్ఛితః॥ త్రి॥ ౧-మూఢే = మూర్ఛపోయినది, Insensible, मूर्छित; సోచ్ఛ్రయే = వృద్ధిగలది, High, tall, लंबा.
(ద్వౌ చామ్లపరుషౌ) శుక్తౌ	శుక్తమ్॥ త్రి॥ ౧ - ఆమ్లే = ఆమ్లవిశేషము Sour, vinegar, खट्टा; పరుషే = నిష్ఠురమం

నది, Harsh, परुष. ఆమ్లవిశేషము నంగ మంటికుండ మొదలయిన దానియందు తే బెల్లము కలిపి ఈ 3 ను గూర్చి ధాన్యరా యందు మూడురాత్రులు పెట్టిన పులుసు.

శితీ (ధవలమేచకౌ) ॥ ౨౩౯॥

శితి॥ త్రి॥ ౧ - ధవల = తెల్లనిదానికిని White, सफेद; మేచకౌ = నల్లనిదానికిని పేరు Black, काला.

(సత్యే సాధౌ విద్యమానే ప్రశస్తేఽభ్యర్హితేచ) సత్ ।

సత్॥ త్రి॥ ౧ - సత్యే = సత్యము, True सच्चा; సాధౌ = సాధువు, Right, साधु విద్యమానే = కలిగియున్నది, Existing विद्यमान; ప్రశస్తే = శ్రేష్ఠమయినది, Excellent, प्रशस्त; అభ్యర్హితే = పూజ్యమయినది, Respected, पूज्य.

పురస్కృతః (పూజితేఽరాత్యభియుక్తేఽగ్రతఃకృతే) ॥ ౨౪౦॥

పురస్కృతః॥ త్రి॥ ౧-పూజితే = పూజ్యుఁడు, Revered, पूज्य; అరాతి = శత్రువుచేత, అభియుక్తే = ఆక్రమింపఁబడ్డవాఁడు, Distressed by foes, शत्रु से आक्रांत; అగ్రతః = ముందుగా, కృతే = చేయఁబడినది, Placed in front, आगे किया हुआ.

నివాతః (వాశ్రయోఽవాతే శస్త్రాభేద్యంచ వర్మయత్)।

నివాతః॥ త్రి॥ ౧-ఆశ్రయ = ఉండుస్థలము, An abode, आश्रय; అవాతే = గాలిలేనిచోటు, Free from wind, हवा से खाली जगह; శస్త్ర = శస్త్రములచేత, అభేద్యము = భేదింపరాని, వర్మ = జోడు, యత్ = ఏదో, Safe, as strong as armour, अभेद्य.

(జాతోన్నత ప్ర

ఉచ్ఛ్రితః॥ త్రి॥ ౧ - జాత = పుట్టినది,

వృద్ధాప్య) రుచ్ఛ్రి) తా

Produced, जात; ఉన్నత = పొడవైనది, High, tall, उन्नत; ప్రవృద్ధాః = బహుళ మయినది, Grown large, प्रवृद्ध.

ఉత్థితా (స్వమీ॥ ౨౮౧॥ వృద్ధిమతో్ప్రోద్యతోత్పన్నా)

ఉత్థితః॥ త్రి॥ ౧ - వృద్ధిమత్ = వృద్ధిఁబొందిన, Increased, उत्थित; ప్రోద్యత = ఉద్యోగముగల, Endeavouring, उद्योगी; ఉత్పన్న = పుట్టిన, Born, उत्पन्न.

ఆదృతౌ (సాదరార్చితౌ।)

ఆదృతః॥ త్రి॥ ౧ - సాదర = ఆదరించు, Respectful, आदर किया हुआ; అర్చితౌ = పూజింపఁబడిన, Respected, अर्चित.

ఇతి తాన్తాః

తాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

అర్థో (ఽభిధేయ రైవస్తు ప్రయోజన నివృత్తిషు)॥ ౨౮౨॥

అర్థః॥ పు॥ ౧ - అభిధేయ = శబ్దమునకు వాచ్యమయినది, Meaning, अर्थ; రై = ధనము, Wealth, धन; వస్తు = వస్తువు, Thing, वस्तु; ప్రయోజన = ప్రయోజనము, Purpose, प्रयोजन; నివృత్తిషు = నివర్తించుట, Prohibition, निषेध; కోరఁబడునది, Request, प्रार्थना.

(నిపానాఽఽగమయో) స్తీర్థ (మృషిజుష్టజలే గురౌ)।

తీర్థమ్॥ న॥ ౧ - నిపాన = నూతియొద్ది నీళ్ల తొట్టి, A trough of water, एक पानी की बाल्टी; ఆగమయోః = శాస్త్రము, Sacred science, शास्त्र; ఋషిజుష్టజలే = ఋషుల చేత సేవింపఁబడిన జలాశయము, Sacred water, पवित्र जलाशय; గురౌ = గురువు, Holy instructor, गुरु; "నిదానాగమయోః" అని పాఠాంతరము, Ford.

నది, Harsh, परुष. ఆమ్లవిశేషమనఁగా మంటికుండ మొదలయిన దానియందు తేనె బెల్లము కలిపి ఈ 3 ను గూర్చి ధాన్యరాశి యందు మూఁడురాత్రులు పెట్టిన పులుసు.

శితీ (ధవలమేచకౌ) ॥ ౨౩౯॥

శితి॥ త్రి॥ ౧ - ధవల = తెల్లనిదానికిని, White, सफेद; మేచకౌ=నల్లనిదానికిని పేరు, Black, काला.

(సత్యే సాధౌ విద్యమానే ప్రశస్తేఽభ్యర్హితేచ) సత్ ।

సత్॥ త్రి॥ ౧ - సత్యే=సత్యము, True, सच्चा; సాధౌ = సాధువు, Right, साधु; విద్యమానే = కలిగియున్నది, Existing, विद्यमान; ప్రశస్తే = శ్రేష్ఠమయినది, Excellent, प्रशस्त; అభ్యర్హితే = పూజ్యమయినది, Respected, पूज्य.

పురస్కృతః (పూజితేఽరాత్యభియుక్తేఽగ్రతఃకృతే) ॥ ౨౪౦॥

పురస్కృతః॥ త్రి॥ ౧-పూజితే=పూజ్యుఁడు, Revered, पूज्य; అరాతి=శత్రువుచేత, అభియుక్తే=ఆక్రమింపఁబడ్డవాఁడు, Distressed by foes, शत्रु से आक्रांत; అగ్రతః = ముందుగా, కృతే = చేయఁబడినది, Placed in front, आगे किया हुआ.

నివాతౌ (వాశ్రయావాతౌ శస్త్రాభేద్యంచ వర్మయత్)।

నివాతః॥ త్రి॥ ౧-ఆశ్రయ=ఉండుస్థలము, An abode, आश्रय; అవాతే = గాలిలేని చోటు, Free from wind, हवा से खाली जगह; శస్త్ర=శస్త్రములచేత, అభేద్యము=భేదింపరాని, వర్మ = జోడు, యత్ = ఏదో, Safe, as strong as armour, अभेद्य.

(జాతోన్నత ప్ర

ఉచ్ఛ్రితః॥ త్రి॥ ౧ - జాత = పుట్టినది,

ప్రవృద్ధాప్యు) రుచ్ఛ్రితా

Produced, जात ; ఉన్నత = పొడవైనది, High, tall, उन्नत ; ప్రవృద్ధాః = బహుళమయినది, Grown large, प्रवृद्ध.

ఉత్థితా (స్వామి॥ ౨౮౧॥ వృద్ధిమత్ప్రోద్యతోత్పన్నా)

ఉత్థితః॥ త్రి॥ ౧ - వృద్ధిమత్ = వృద్ధిఁబొందిన, Increased, उत्थित; ప్రోద్యత = ఉద్యోగముగల, Endeavouring, उद्योगी ; ఉత్పన్న = పుట్టిన, Born, उत्पन्न.

ఆదృతౌ (సాదరార్చితౌ।)

ఆదృతః॥ త్రి॥ ౧ - సాదర = ఆదరించు, Respectful, आदर किया हुआ ; అర్చితౌ = పూజింపఁబడిన, Respected, अर्चित.

ఇతి తాన్తాః

తాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

అర్థో (ఽభిధేయరైవస్తుప్రయోజననివృత్తిషు)॥ ౨౮౨॥

అర్థః॥ పు॥ ౧ - అభిధేయ = శబ్దమునకు వాచ్యమయినది, Meaning, अर्थ ; రై = ధనము, Wealth, धन ; వస్తు = వస్తువు, Thing, वस्तु; ప్రయోజన = ప్రయోజనము, Purpose, प्रयोजन; నివృత్తిషు = నివర్తించుట, Prohibition, निषेध ; కోరఁబడునది Request, प्रार्थना.

(నిపానాఽఽగమయో) స్తీర్థ (మృషిజుష్టజలే గురౌ)।

తీర్థమ్॥ న॥ ౧ - నిపాన = నూతియొద్ది నీళ్లతొట్టి, A trough of water, एक पानी की बाल्टी; ఆగమయోః = శాస్త్రము, Sacred science, शास्त्र ; ఋషిజుష్టజలే = ఋషులచేత సేవింపఁబడిన జలాశయము, Sacred water, पवित्र जलाशय; గురౌ = గురువు Holy instructor, गुरु ; "నిదానాగమయోః" అని పాఠాంతరము, Ford.

నైర్మల్యము, Clearness, propitiatc offering, निर्मलता; ప్రీతికిని, Favo प्रीति; కార్యగుణవిశేషమునకును పేరు.

సూద (స్స్యాద్వ్యఞ్జనేఽపిచ)॥ ౨౪౭॥

సూదః॥ పు॥ ౧-వ్యఞ్జనే=పప్పు మొదలై వ్యంజనము, Condiment, दाल; (అ వండెడువాఁడు, A cook, रसोइया.

(గోష్ఠాధ్యక్షేఽపి) గోవిన్దో

గోవిన్దః॥ పు॥ ౧ - గోష్ఠాధ్యక్షే = ఆ నేలువాఁడు, A cow-herd, चारवाह; (అ విష్ణువు, బృహస్పతి.

(హర్షేఽ)ప్యామోద వన్మదః।

ఆమోదః - మదః॥ పు॥ ౨-హర్షే=సం షము, Joy, हर्ष; (అపి) ఆమోదశబ్దము మళమునకును, Fragrancy, परिमल; శబ్దము గర్వమునకు పేరు, Pride, गर्व.

(ప్రాధాన్యే రాజలిఙ్గే చ వృషాఙ్గే) కకుదో (ఽ స్త్రియామ్)॥ ౨౪౮॥

కకుదః॥ పు॥ (పా) కకుత్॥ ద్, సీ॥ ప్రాధాన్యే=ప్రధానమయినది, Chief, प्रधा రాజలిఙ్గే=రాజచిహ్నము, Royal insign राज चिह्न; వృషాఙ్గే=ఎద్దుమూఁపురము పే Hump of a bull, ककुद.

(స్త్రీ) సంవిత్ (జ్ఞాన సంభాషా క్రియాకారాఽఽజినామసు)।

సంవిత్॥ ద్, సీ॥ ౧ - జ్ఞాన = జ్ఞానవ Knowledge, ज्ञान; సంభాషా=సంకేతవ Watchword, संकेत; (ప) సంభాషణవ Discourse, संभाषण; క్రియాకార = ని యము, Agreement, निश्चय; ఆజి= యు ము, War, युद्ध; నామసు = నామధేయవ Name, नाम.

(ధర్మే రహ)స్యుపనిషత్	ఉపనిషత్॥ ద్, స్త్రీ॥ ౧ - ధర్మే=ధర్మము, Religious and moral merit, धर्म; రహసి = రహస్యము, Privacy, Sacred lore, रहस्य.
(స్యాదృతౌ వత్సరే) శరత్॥ ౨౮౯॥	శరత్॥ ద్, స్త్రీ॥ ౧ - ఋతౌ=శరదృతువు, Sultry season, शरत काल; వత్సరే=సంవత్సరము, A year, साल.
పదం (వ్యవసితి త్రాణ స్థానలక్ష్మాఙ్ఘ్రి వస్తుషు)	పదమ్॥ న॥ ౧ - వ్యవసితి = ఉద్యోగము, Industry, उद्योग; త్రాణ = రక్షించుట, Defence, रक्षण; స్థాన = స్థానము, Place, स्थान; లక్ష్మ=అడియాలము, Mark, चिह्न; అఙ్ఘ్రి=అడుగు, Foot, कदम; వస్తుషు = వస్తువు, Thing. वस्तु.
గోష్పదం (సేవితే మానే)	గోష్పదమ్॥ న॥ ౧-సేవితే=ఆవులు తిరుగు ప్రదేశము, Spot frequented by kine; మానే=ఆవుల గొరిజ దిగఁబడిన గుంట పేరు, As much as a cow's footstep will hold, गाय के पैर के समान जगह.
(ప్రతిష్ఠా కృత్య)మాస్పదమ్॥ ౨౯౦॥	ఆస్పదమ్॥ న॥ ౧ - ప్రతిష్ఠా = స్థానము, Place, स्थल; కృత్యమ్ = చేయఁ దగినది, Business, करने लायक.
(త్రిష్విష్ట మధురౌ) స్వాదూ	స్వాదు॥ త్రి॥ ౧ - ఇష్ట = ఇష్టమయినది, Desired, इच्छित; మధురౌ = మధురమయినది, Sweet, मधुर.
మృదూ (చాతీక్ష్ణ కోమలౌ)।	మృదుః॥ త్రి॥ ౧ - అతీక్ష్ణ = క్రూరము కానిది, Gentle, blunt, मृदु; కోమలౌ=

నైర్మల్యము, Clearness, propitiator offering, निर्मलता ; ప్రీతికిని, Favou: प्रीति; కార్యగుణవిశేషమునకును పేరు.

సూద (స్యాదుద్య్వ జ్ఞనేఽపిచ)॥ ౨౪౭॥

సూదః॥ పు॥ ౧–వ్యఞ్జనే=పప్పు మొదలై వ్యంజనము, Condiment, दाल ; (అ: వండెడువాఁడు, A cook, रसोइया.

(గోష్ఠాధ్యక్షేఽపి) గోవిన్దో

గోవిన్దః॥ పు॥ ౧ – గోష్ఠాధ్యక్షే = ఆవ ఏలువాఁడు, A cow-herd, चारवाह; (అ: విష్ణువు, బృహస్పతి.

(హర్షే) ప్యామోద వన్మదః।

ఆమోదః – మదః॥ పు॥ ౨–హర్షే=సంత పము, Joy, हर्ष; (అపి) ఆమోదశబ్దము : మళమునకును, Fragrancy, परिमल; వ శబ్దము గర్వమునకు పేరు, Pride, गर्व.

(ప్రాధాన్యే రాజ లిఙ్గే చ వృషాఙ్గే) కకు ద్మో (ఽస్త్రియామ్)॥ ౨౪౮॥

కకుదః॥ పు॥ (పా) కకుత్॥ ద్, స్త్రీ॥ (ప్రాధాన్యే=ప్రధానమయినది, Chief, प्रधा రాజలిఙ్గే=రాజచిహ్నము, Royal insign: राज चिह्न; వృషాఙ్గే=ఎద్దుమూఁపురము పే: Hump of a bull, ककुद.

(స్త్రీ) సంవిత్ (జ్ఞాన సంభాషా క్రియాకా రాఽఽజినామసు)।

సంవిత్॥ ద్, స్త్రీ॥ ౧ – జ్ఞాన = జ్ఞానవ Knowledge, ज्ञान; సంభాషా=సంకేతప Watchword, संकेत ; (ప) సంభాషణః Discourse, संभाषण ; క్రియాకార = ని యము, Agreement, निश्चय; ఆజి = య ము, War, युद्ध ; నామసు = నామధేయః

(ధర్మే రహ)స్యుప నిషత్	ఉపనిషత్॥ ద్, సీ॥ ౧ - ధర్మే=ధర్మము, Religious and moral merit, धर्म; రహసి = రహస్యము, Privacy, Sacred lore, रहस्य.
(స్యా దృతౌ వత్సరే) శరత్॥　　౨౮౯॥	శరత్॥ ద్, సీ॥ ౧ - ఋతౌ =శరదృతువు, Sultry season, शरत काल; వత్సరే=సంవత్సరము, A year, साल.
పదం (వ్యవసితి త్రాణ స్థానలక్ష్మాఙ్ఘ్రి వస్తుషు)	పదమ్॥ న॥ ౧ - వ్యవసితి = ఉద్యోగము, Industry, उद्योग; త్రాణ = రక్షించుట, Defence, रक्षण; స్థాన = స్థానము, Place, स्थान; లక్ష్మ=అడియాలము, Mark, चिह्न; అఙ్ఘ్రి=అడుగు, Foot, कदम; వస్తుషు = వస్తువు, Thing. वस्तु.
గోష్పదం (సేవితే మానే)	గోష్పదమ్॥ న॥ ౧-సేవితే=ఆవులు తిరుగు ప్రదేశము, Spot frequented by kine; మానే=ఆవుల గొరిజ దిగఁబడిన గుంట పేరు, As much as a cow's footstep will hold, गाय के पैर के समान जगह.
(ప్రతిష్ఠా కృత్య) మాస్పదమ్॥　　౨౯౦॥	ఆస్పదమ్॥ న॥ ౧ - ప్రతిష్ఠా = స్థానము, Place, स्थल; కృత్యమ్ = చేయఁ దగినది, Business, करने लायक.
(త్రిష్విష్ట మధురౌ) స్వాదూ	స్వాదు॥ త్రి॥ ౧ - ఇష్ట = ఇష్టమయినది, Desired, इच्छित; మధురౌ = మధురమయినది, Sweet, मधुर.
మృదూ (చాతీక్ష్ణ కోమలౌ)।	మృదుః॥ త్రి॥ ౧ - అతీక్ష్ణ = క్రూరము కానిది, Gentle, blunt, मृदु; కోమలౌ=

మెత్తనిది, Soft, कोमल.

(మూఢాల్పా పటు నిర్భాగ్యా) మన్దా (స్స్యు) — మన్దః॥ త్రి॥ ౧ - మూఢ - మూఢుఁడు అల్ప=అల్పమైనది, Little, अल्प ; అపటు= సమర్థుఁడు కానివాఁడు, Foolish, dull बेवक्कूफ ; నిర్భాగ్యః = నిర్భాగ్యుఁడు, Unlucky, निर्भाग्य.

(న్దా వ్రతు) శారదా॥ (ప్రత్యగ్రా ప్రతిభా) (విద్వత్సు ప్రగల్భా) విశారదా॥ — శారదః॥ త్రి॥ ౧-ప్రత్యగ్ర=నూతనమయినది, New, नया ; అప్రతిభా=సమర్థుఁడు కానివాఁడు, Deffident, असमर्थ; విశారదః॥ త్రి విద్వత్ =విద్వాంసుఁడు, Learned, विद्वान सुప్రగల్భ=ప్రౌఢుఁడు, Confident, प्रगल्भ

ఇతి దాన్తాః — దాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(వ్యామోవటశ్చ) న్యగ్రోధా — న్యగ్రోధః॥ పు॥ ౧ - వ్యామ = బార A Fathom, వటశ్చ=మఱ్ఱిచెట్టు, Banian tree.

ఉత్సేధః (కాయ ఉన్నతిః)॥ ౨౫౨॥ — ఉత్సేధః॥ పు॥ ౧ - కాయే = శరీరము Body, शरीर ; ఉన్నతిః=పొడవు, Height ऊँचाई;

(పర్యాహారశ్చ మార్గశ్చ) వివధా వీవధా (చతౌ)। — వివధః - వీవధః॥ పు॥ ౨-పర్యాహారశ్చ: వర్తకుఁడు దేశాంతరమునుండి తెచ్చి విక్రయస్థానమందుంచిన వస్తువులు, Storing of corn, अनाज ; (వ) కావడి, A yoke for burdens; మార్గశ్చ = మార్గము, A high way, सडक.

పరిధి (ర్యజ్ఞియత రోః శాఖాయా ముప — పరిధిః॥ పు॥ ౧-యజ్ఞియతరోః=యజ్ఞార్హమైన మేడిచెట్టు మొదలైనదానియొక్క

మార్క్యకే)॥ ౨౫౩॥

శాఖాయామ్ = కొమ్మ, Branch of a tree at a sacrifice, यज्ञका एक ईंधन; ఉపసూర్యకే=పరివేషము, A misty halo round the sun.

(బన్ధకం వ్యసనం చేతః పీడాఽధిష్ఠాన) మాధయః।

ఆధిః॥ పు॥ ౧ - బన్ధకమ్ = క్షేత్రాదులు కుదువపెట్టుట, Pledge, गिरवी; వ్యసనమ్= జూదము మొదలయిన వ్యసనము, Calamity, व्यसन; చేతఃపీడా=మనోదుఃఖము, Anxiety, मनोदुःख; అధిష్ఠానం=ఆశ్రయించుట, Residence, अधिष्ठान.

(స్యు స్సమర్థన నీవాక నియమా శ్చ) సమాధయః॥ ౨౫౪॥

సమాధిః॥ పు॥ ౧ - సమర్థన = శంకాపరిహారము, Reconciling of differences, समर्थन; నీవాక =మాటాడకుండుట, Silence, मौन; (వ) అగ్గువైన ధాన్యములయందు జనుల యాదరము, Collecting grain in scarcity, अनाज को एकत्रित करना; నియమ = వ్రతోపవాసాదులు, Vow, नियम; (వ) అంగీకారము, Promise, अंगीकार; (చ) చిత్తైకాగ్ర్యము, Deep meditation, ध्यान.

(దోషోత్పాదే)ఽనుబన్ధ (స్స్యా త్ప్రకృత్యాది వినశ్వరే। ముఖ్యానుయాయిని శిశౌ ప్రకృతస్యానువర్తనే॥) ౨౫౫॥

అనుబన్ధః॥ పు॥ ౧ - దోషోత్పాదే=దోషోత్పాదనము, Offence, अनुबंध; ప్రకృత్యాది వినశ్వరే = ప్రకృతి ప్రత్యయాదులయందు నశించిపోవు నక్షరము, An indicatory letter not sounded; ముఖ్యానుయాయిని= ముఖ్యులయిన తండ్రి మొదలైనవారి ననుసరించిపోవు, శిశౌ=శిశువు, A child following

an example, शिशु; ప్రకృతస్య అనువర్తనే ప్రకృతమయినది యెడతెగక యనువర్తించుట, Continued devotion, अनुवर्तन ముఖ్యులయినవారి ననుసరించినవారికిని, శిశువునకును పేరని కొందఱు.

విధు (ర్విష్ణౌ చన్ద్రమసి)

విధుః॥ పు॥ ౧ - విష్ణౌ = విష్ణువు, विष्णु చన్ద్రమసి = చంద్రుఁడు, चन्द्र.

(పరిచ్ఛేదే బిలే) ఉవధిః।

అవధిః॥ పు॥ ౧ - పరిచ్ఛేదే = మర్యాద Limit, मर्यादा; బిల = బిలము, A hol बिल.

విధి (ర్విధానే దైవే ఽపి)

విధిః॥ పు॥ ౧-విధానే = చేయుట, Performing, विधि; దైవే = దైవము, Fat भाग्य; (అపి) బ్రహ్మ, ప్రకారము, Forr प्रकार; విధాయకవాక్యము, Comman आज्ञा.

ప్రణిధిః (ప్రార్థనే చరే)॥ ౩౫౬॥

ప్రణిధిః॥ పు॥ ౧ - ప్రార్థన = ప్రార్థ Request, प्रार्थना; చరే = వేగులవాఁడ A spy, भेदिया.

బుధ వృద్ధౌ (పణ్డితేఽపి)

బుధః॥ పు॥ వృద్ధః॥ త్రి॥ ౩-పణ్డితే = విద్వాంసుఁడు, Learned, विद्वान; (అపి) వరుసగ బుధునికిని, Planet mercury, बुध ग्रह ముసలివానికి, Old, बूढा; పేళ్లు.

స్కన్ధ (స్సముదయే ఽపిచ।)

స్కన్ధః॥ పు॥ ౧ - సముదయే = అధ్యాయ సమూహము, Multitude chapter, अध्या (అపి) మూఁపు, Shoulder, कंधा; చె మొదలు, The trunk of a tree, तन

సైన్యము A troop, सेना; బౌద్ధశాస్త్రోక్తమైన రూపవేదనా విజ్ఞాన సంజ్ఞా సంస్కారములనెడి పంచ స్కంధములు, The five forms of mundane consciousness, बौद्धों के पाँच संस्कार.

(దేశే నదవిశేషే-ఽబ్ధౌ) సిన్ధు (ర్నా సరితి స్త్రియామ్)॥ ౨౫౭॥

సిన్ధుః॥ పు॥ ౧ - దేశే = దేశవిశేషము, सिंधु देश; నదవిశేషే = నదవిశేషము सिन्धु नदी; అబ్ధౌ = సముద్రము, The sea, समुद्र; ॥స్త్రీ॥ సరితి = నది, A river, नदी.

విధా (విధౌ ప్రకారే చ)

విధా॥ స్త్రీ॥ (పా) పు॥ ౧ - విధా = చేయుట, Action, विधि; ప్రకారే = ప్రకారము, Manner, form or rule, प्रकार; (చ) గజాన్నము, Food, भोजन; కూలి, Hire, मजदूरी.

సాధూ (రమ్యేఽపి చ త్రిషు)।

సాధుః॥ త్రి॥ ౧ - రమ్యే = ఒప్పిదమైన వస్తువు, Handsome, रम्य; (అపి) సజ్జనుండు, Right, virtuous, साधु.

వధూ (ర్జాయా స్నుషా స్త్రీ చ)

వధూః॥ స్త్రీ॥ ౧ - జాయా = పెండ్లాము, Wife, स्त्री; స్నుషా = కోడలు, Daughter-in law, बहू; స్త్రీ = స్త్రీమాత్రము, Woman, स्त्री.

సుధా (లేపోఽమృతం స్నుహీ)॥ ౨౫౮॥

సుధా॥ స్త్రీ॥ ౧ - లేపః = సున్నముపూయుట, Plaster, लीपना; అమృతమ్ = అమృతము, Nectar, अमृत; స్నుహీ = జెముడుచెట్టు, Euphorbia tirucalli.

సన్ధా (ప్రతిజ్ఞా మ

సన్ధా॥ స్త్రీ॥ ౧-ప్రతిజ్ఞా = ప్రతిజ్ఞ, Promise,

ర్యాదా)

प्रतिज्ञा; మర్యాదా=మేర, Limit, मर्यादा.

శ్రద్ధా (సంప్రత్యయః స్పృహా)।

శ్రద్ధా॥ స్త్రీ॥ ౧ - సంప్రత్యయః = భక్త్యతిశయము, Fondness, श्रद्धा; స్పృహా = ఇచ్ఛ, Belief, इच्छा.

మధు (మద్యే పుష్పరసే క్షౌద్రే)

మధు॥ న॥ ౧ - మద్యే = మద్యము Ardent spirit, मद्य; పుష్పరసే=పూఁదేనె Nectar of flowers, फूलों का रस; క్షౌద్రే = తేనె, Honey, शहद; (అపి) చైత్రమాసము, మధువను రాక్షసుఁడు, A demon एक राक्षस; పు॥ ఇప్పచెట్టు, Bassia latifolia.

ప్యన్ధం (తమస్యపి)॥ ౨౫౯॥

అన్ధమ్॥ న॥ ౧ - తమసి=చీఁకటి, Darkness, अंधेरा; (అపి) గ్రుడ్డివానికి పేరైనపుడు త్రి॥ Blind, अंधा.

(అథ త్రిషు)

ముందుఁ జెప్పఁగల ధాంతశబ్దములు॥ త్రి

సమున్నద్ధా (పణ్డితంమన్య గర్వితౌ)।

సమున్నద్ధః॥ త్రి॥ ౧-పణ్డితంమన్య=పండితుఁడు గాకయే తాను పండితుఁ డనుకొను వాఁడు, Conceited of learning, पंडित का गर्व करने वाला; గర్వితే = గర్వముగ వాఁడు, Proud, गर्वी.

బ్రహ్మబన్ధు (రధిక్షేపే నిర్దేశే)

బ్రహ్మబన్ధుః॥ త్రి॥ ౧-అధిక్షేపే=బ్రాహ్మకర్మహీనుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు, A nominal Brahmana, कर्महीन ब्राह्मण; నిర్దేశే = ద్వేషముచేత పేర్కొనఁబడినవాఁడు, A unworthy Brahmana, अयोग्य ब्राह्मण.

(థావలమ్బితః॥ ౨౬౦॥ అవిదూరో) ప్యవష్టబ్ధః	అవష్టబ్ధః॥ త్రి॥ ౧ - అవలమ్బితః = అవలంబింపఁబడినవాఁడు, Relied on, अवलंबित; అవిదూరః = దగ్గఱనున్నది, Near, समीप; (అపి) కట్టఁబడినవాఁడు, Bound, बधा हुआ.
ప్రసిద్ధౌ (ఖ్యాతభూషితౌ)।	ప్రసిద్ధః॥ త్రి॥ ౧-ఖ్యాత = ఖ్యాతిగలవాఁడు, Celebrated, प्रसिद्ध; భూషితౌ = అలంకరింపఁబడినది, Adorned, अलंकृत.
ఇతి థాన్తాః	థాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
(సూర్యవహ్నీ) చిత్రభానూ	చిత్రభానుః॥ పు॥ ౧ - సూర్య = సూర్యునికిని, The sun, सूरज; వహ్నీ = అగ్నికిని పేరు, Fire, अग्नि.
భానూ (రశ్మిదివాకరౌ)॥ ౨౬౧॥	భానుః॥ పు॥ ౧ - రశ్మి = కిరణమునకును, Ray of light, किरण; దివాకరౌ = సూర్యునికిని పేరు, The sun, सूर्य.
భూతాత్మానౌ (ధాతృదేహౌ)	భూతాత్మా॥ న్, పు॥ ౧ - ధాతృ = బ్రహ్మకును, Brahma, ब्रह्मा; దేహౌ = దేహమునకు పేరు, Body, शरीर.
(మూర్ఖనీచౌ) పృథగ్జనౌ।	పృథగ్జనః॥ పు॥ ౧ - మూర్ఖ = మూర్ఖుఁడు, An ignorant man, मूर्ख; నీచౌ = హీనజాతివాఁడు, One of low tribe, नीच जाति वाला.
గ్రావాణౌ (శైలపాషాణౌ)	గ్రావా॥ న్, పు॥ ౧ - శైల = పర్వతము, Mountain, पर्वत; పాషాణౌ = రాయి, Stone, पत्थर.
పత్త్రిణౌ (శరపక్షిణౌ)॥ ౨౬౨॥	పత్త్రీ॥ న్, పు॥ ౧ - శర = బాణము, An arrow, शर; పక్షిణౌ = పక్షి, A bird, पक्षी.

(తరు శైలౌ) శిఖరిణౌ

శిఖరీ॥ న్, పు॥ ౧-తరు=వృక్షము, Tree, पेड; శైలౌ=పర్వతము, Mountain, पहाड.

శిఖినౌ (వహ్ని బర్హిణౌ)।

శిఖి॥ న్, పు॥ ౧ - వహ్ని=అగ్ని, Fire, अग्नि; బర్హిణౌ=నెమలి, A peacock, मोर.

ప్రతియత్నౌ (వుభౌ లిప్సోపగ్రహౌ)

ప్రతియత్నః॥ పు॥ ౧ - లిప్సా = అభిలాష, Desire, अभिलाष; ఉపగ్రహౌ=చెఱపట్టుట, Making prisoner, कैद करना; ప్రతీకారము, Retaliation, प्रतीकार.

(వథ) సాదినౌ॥ (ద్వౌ సారథి హయారోహౌ)

సాదీ॥ న్, పు॥ ౧ - సారథి = సారథి, Charioteer, सारथी; హయారోహౌ=గుఱ్ఱపురౌతు, Horseman, घुड़ सवार.

వాజినో (ఽశ్వేషు పక్షిణః)।

వాజీ॥ న్, పు॥ ౧ - అశ్వ = గుఱ్ఱము, Horse, घोड़ा; ఇషు = బాణము, Arrow बाण; పక్షిణః=పక్షి, Bird, पक्षी.

(కులేఽ)ప్యభిజనో (జన్మభూమ్యామ)

అభిజనః॥ పు॥ ౧-కులే=కులము, Family noble, birth or descent, कुलीन; జన్మభూమ్యాం=జన్మభూమి, Native country जन्मभूमि; (అపి) కీర్తి, Fame, कीर्ति; కులగతమయిన ధ్వజాదులు, Retinue, कुल क ध्वजा.

(వ్యథ) హాయనాః॥ ౨౬౮॥ (వర్షార్చిర్వ్రీహిభేదాస్స్యుః)

హాయనః॥ పు॥ ౧ - వర్ష = సంవత్సరము, A year, वर्ष; అర్చిః = కిరణము, A ray of light, किरण; వ్రీహిభేదాః=ధాన్యవిశేషము, Red rice, एक धान्य.

(చన్ద్రాగ్న్యర్కాః) విరోచనాః।

విరోచనః॥ పు॥ ౧ - చన్ద్ర = చంద్రుఁడు, Moon, चन्द्र; అగ్ని = అగ్ని, Fire, अग्नि; అర్కః = సూర్యుఁడు, Sun, सूर्य.

(కేశేఽపి) వృజినో

వృజినః॥ త్రి॥ కేశే = వెండ్రుకలకును, Hair, केश; (అపి) న॥ పాపమునకును, Sin; పు॥ క్లేశమునకును, Distress, क्लेश.

విశ్వకర్మా (ర్కసురశిల్పినోః)॥ ౨౬౫॥

విశ్వకర్మా॥ న్, పు॥ అర్క = సూర్యునికిని, The sun, सूर्य; సురశిల్పినోః = దేవశిల్పికిని, Architect of the gods, देवशिल्पि.

ఆత్మా (యత్నో ధృతి ర్బుద్ధి స్స్వభావో బ్రహ్మ వర్ష్మ చ)।

ఆత్మా॥ న్, పు॥ ౧ - యత్నః = యత్నము, Care, यत्न; ధృతిః = ధైర్యము, Firmness, धैर्य; బుద్ధి = బుద్ధి, Intellect बुद्धि; స్వభావః = స్వభావము, Natural, disposition, स्वभाव; బ్రహ్మ = పరమాత్మ, The supreme Brahma, ब्रह्मा; వర్ష్మ = దేహము, Body, देह; (చ) జీవుఁడు, Sentient soul, जीव.

(శక్ర ఘాతుక మత్తేభ వర్షుకాబ్దా) ఘనాఘనాః॥ ౨౬౬॥

ఘనాఘనః॥ పు॥ ౧-శక్ర = దేవేంద్రునికిని, Indra, इन्द्र; ఘాతుక మత్తేభ = చంపు స్వభావముగల మదపుటేనుఁగునకు, A vicious elephant, खूँख्वार हाथी; వర్షుకాబ్దాః = వర్షించు మేఘమునకును పేరు, A rainy cloud, बादल.

అభిమానోఽ(ర్థాదిదర్పే ఽజ్ఞానే ప్రణయహింసయోః)।

అభిమానః॥ పు॥ ౧ - అర్థాదిదర్పే = ధనాదులచేత వచ్చిన గర్వము, Pride of wealth &c., धनगर्व; అజ్ఞానే = అజ్ఞానము, Igno-

rance; ప్రణయ = ప్రార్థన, Request, प्रार्थना; హింసయోః = హింస, Killing, हिंसा.

ర్లో (మేఘే గుణే త్రిషు నిరన్తరే)॥ ౨౬౭॥

ఘనః॥ పు॥ ౧ - మేఘే = మేఘము, A cloud, मेघ; మూర్తిగుణే = కాఠిన్యము, Solidity, काठिन्य; ఘనమ్॥ త్రి॥ మూర్తే = కఠినమైన, Solid, कड़ा; నిరన్తరే = దట్టమైన, Uniformly extended, घना; ఇది లోహముద్గర, (Anvil, मुद्गर) ము స్తా కాంస్య తాళాదులకును పేరు, Cymbal.

ర్యా సూర్యే ప్రభౌ)

ఇనః॥ పు॥ ౧ - సూర్యే = సూర్యునికిని, The sun, सूर्य; ప్రభౌ = ప్రభువునకును పేరు, A king, राजा.

(మృగాఙ్కే ... మే నృపే)।

రాజా॥ న్, పు॥ ౧-మృగాఙ్కే = చంద్రునికిని, चन्द्र; క్షత్రియే = క్షత్రియజాతివానికిని, क्षत्रिय; నృపే = భూమినేలువానికిని, ప్రభువునకును పేరు, A king, राजा.

న్యౌ (నర్తకీ)

వాణినీ॥స్త్రీ॥ ౧-నర్తకీ = నాట్యమాడు స్త్రీ, A dancing girl, वेश्या; దూత్యౌ = దూతికా స్త్రీ, Intriguing woman, दूतिका; మత్తా, A drunken woman, मदमत्त स्त्री; విదగ్ధే వాణిన్యౌ అని పాఠము.

వన్త్యౌ మపి) ॥ ౨౬౮॥

వాహినీ॥స్త్రీ॥ ౧-స్రవన్త్యామ్ = నది, River, नदी; (అపి) సేనావిశేషము, An army, सेना.

దిన్యౌ (వజ్ర

హ్లాదినీ॥ స్త్రీ॥ ౧ - వజ్ర = వజ్రాయుధము, The thunderbolt, वज्र; తటితో = మెఱుపు,

Lightning, बिजली.

(వన్ద్యాయామపి) కామినీ।

కామినీ॥ స్త్రీ॥ ౧ - వన్ద్యాయామ్ = బదనిక, A climbing plant, लता; (అపి) విలాసినియైన స్త్రీ, A loving woman, विलासिनी.

(త్వగ్దేహయోరపి) తనుః

తనుః॥ స్త్రీ॥ ౧-త్వక్ = తోలు, The skin, चमडा; దేహయోః = దేహము, Body, देह; త్రి॥ అల్పమైన, Small, छोटा; సన్నమైన, Thin, पतला.

సూనా (ఽధోజిహ్వికాఽపిచ)॥ ౨౬౯॥

సూనా॥ స్త్రీ॥ ౧ - అధోజిహ్వికా = కొండనాలుక, The uvula, तालु; (అపి) వధస్థానము, Place of execution, वध्य भूमि.

(క్రతు విస్తారయోరస్త్రీ) వితానం (త్రిషు తుచ్ఛకే। మన్దేఽథ)

వితానమ్॥ ప్న॥ ౧ - క్రతు = యజ్ఞము, Sacrifice, यज्ञ; విస్తారయోః = విస్తారము, Expansion, विस्तार; త్రి॥ తుచ్ఛకే = రిత్తమైన, Empty, खाली; మన్దే = మందుఁడు, Dull, मन्द.

కేతనం (కృత్యే కేతావుపనిమన్త్రణే॥ ౨౭౦॥

కేతనమ్॥ న॥ ౧ - కృత్యే = చేయఁదగినది, An indispensable act, करने योग्य; కేతౌ = టెక్కెము, A standard or symbol, झंडा; ఉపనిమన్త్రణే = బ్రాహ్మణుల నిమంత్రణము చేయుట, An invitation, निमन्त्रण.

(వేద స్తత్త్వం తపో) బ్రహ్మ బ్రహ్మా (విప్రః ప్రజాపతిః)।

బ్రహ్మ॥ న్, న॥ ౧-వేదము, Holy writ; తత్త్వమ్ = పరమాత్మ, The supreme being, परमात्मा; తపః = తపస్సు, Devotion, तप; బ్రహ్మా॥ పు॥ విప్రః = బ్రాహ్మ

ణుడు, ब्राह्मण; ప్రజాపతిః = బ్రహ్మదేవుడు.

(ఉత్సాహనేచ హింసాయాం సూచనే చాపి) గర్ధనమ్॥ ౨౬౧॥

గర్ధనమ్॥ న॥ ౧ - ఉత్సాహనే = ఉత్సాహము, Perseverance, उत्साह; హింసాయామ్ = హింసించుట, Destruction, हिंसा; సూచనే = ఎఱిఁగించుట, Hint, सूचना; (అపి) ప్రకాశము, Manifestation.

ఆతఞ్చనం (ప్రతీవాప జవ నాప్యాయనార్థకమ్)।

ఆతఞ్చనమ్॥ న॥ ౧ - ప్రతీవాప = ప్రతివాపము, Calcining; జవన = వేగము, Speed, वेग; ఆప్యాయనార్థకమ్ = తృప్తిచేయుట, Gratifying तृप्त करना; ప్రతీవాపము నఁగఱఁగిన బంగారు మొదలైన దానిని ద్రవ్యాంతరముతోఁ గూర్చి పొడిచేయుట, పాలు తోడుపెట్టుట, Causing to curdle, जामन.

వ్యఞ్జనం (లాఞ్ఛనే శ్మశ్రు నిష్ఠానావయవే ష్వపి)॥ ౨౬౨॥

వ్యఞ్జనమ్॥ న॥ ౧ - లాఞ్ఛనే = గుఱుతు, A mark, निशान, శ్మశ్రునిష్ఠానావయవేషు = గడ్డము, మీసాలు, Beard, दाढी; తిమ్మనము, Condiment; స్త్రీపురుషుల గుహ్యావయవములు, Private part of male or female, मर्मेन्द्रिय; (అపి) కకారాదివర్ణములు, A consonant, व्यजन.

(స్యా) త్కౌలీనం (లోకవాదే యుద్ధే పశ్వహి పక్షిణామ్)।

కౌలీనమ్॥ న॥ ౧ - లోకవాదే = లోకాపవాదము, Rumour, अपवाद; పశ్వహి పక్షిణామ్ యుద్ధే = పశు సర్ప పక్షులయొక్క యుద్ధము, Combat of animals, पशुओं का युद्ध.

(స్యా) దుద్యానం (నిస్సరణే వనభేదే ప్రయోజనే)॥ ౨౭౩॥

ఉద్యానమ్॥ న॥ ౧-నిస్సరణే=గృహాదులనుండి వెడలుట, Going forth, घर से प्रस्थान; వనభేదే=శృంగారపుతోట, A garden, बाग; ప్రయోజనే = ప్రయోజనము, Purpose, प्रयोजन.

(అవకాశే స్థితౌ) స్థానం

స్థానమ్॥న॥ ౧-అవకాశే=తావు, Place, स्थान; తెఱపి, Leisure, फुरसत; స్థితౌ = ఉనికి, Stay, स्थिति.

(క్రీడాదా వపి) దేవనమ్।

దేవనమ్॥ న॥ ౧ - క్రీడాదౌ = క్రీడ, Sport or play, खेल; (అపి) విజిగీష, Emulation, जयेच्छा; వ్యవహారము, Business, व्यवहार; ద్యుతి, Splendour, द्युति; స్తుతి, Praise, स्तुति; కాంతి, Beauty, कांति; గతి, Motion, गति; (అపి) లీలోద్యాన, Pleasure ground, उद्यान; విలాపము, Grief, विलाप; జూదము, Gambling, जूआ.

ఉత్థానం (పౌరుషే తన్త్రే సన్నివిష్టోద్గమే ఽపిచ)॥ ౨౭౪॥

ఉత్థానమ్॥ న॥ ౧ - పౌరుషే = పురుషప్రయత్నము, Manly exertion, पुरुष प्रयत्न; తన్త్రే=సైన్యము, An army, सेना; సన్నివిష్టోద్గమే = కూర్చున్నవాఁడు లేచుట, Getting up, उठना; (అపి) మలోత్సర్గము, Evacuating (by stool &c), शौच क्रिया; హర్షము, Joy, हर्ष.

వ్యుత్థానం (ప్రతిరోధే చ విరోధాచర

వ్యుత్థానమ్॥ న॥ ౧ - ప్రతిరోధే = అడ్డుపెట్టుట, Obstruction, प्रतिरोध; విరోధా

ణేఽపిచ)।

చరణే=ప్రతికూలముచేయుట, Opposition, विरोध; (అపి) స్వాతంత్ర్యకృత్యము, Independent action, स्वतंत्र कार्य; సమాధి మానుట, Ceasing meditation, ध्यान छोडना.

(మారణే మృతసంస్కారే గతౌ ద్రవ్యే ఽర్థదాపనే॥ ౨౭౫॥ నిర్వర్తనోపకరణానువ్రజ్యాసు చ) సాధనమ్।

సాధనమ్॥ న॥ ౧ - మారణే = చంపుట, Killing, मारना; మృతసంస్కారే=మృతుని సంస్కరించుట, Obsequies, दाह क्रिया; గతౌ=గమనము, Motion, गमन; ద్రవ్యే=వస్తువు, Substance, wealth, द्रव्य; అర్థదాపనే = అప్పుపుచ్చుకొన్న యర్థము నిప్పించుట, Enforcement of the payment of debt, ऋण चुकाना; నిర్వర్తన = సాధించుట, Accomplishing, प्राप्तकरना; ఉపకరణ=ఉపాయము, Means, उपकरण; అనువ్రజ్యాసు = వెంటఁ బోవుట, Following, पीछे चलना; (చ) సైన్యము, An army, सेना; మేఢ్రము, The penis, शिश्न.

నిర్యాతనం (వైరశుద్ధౌ దానే న్యాసార్పణేఽపిచ)॥ ౨౭౬॥

నిర్యాతనమ్॥ న॥ ౧ - వైరశుద్ధౌ = పగసాధించుట, Revenge, बदला; దానే = దానము, Gift, दान; న్యాసార్పణే=దాఁచఁబెట్టినది తిరుగ నిచ్చుట, Delivery of a deposit, अमानत लौटाना; (అపి) అప్పుతీర్చుట, Payment of a debt, ऋण चुकाना

వ్యసనమ్॥ న॥ విపది = ఆపద, Calamity, विपत्ति; భ్రంశే=పడుట, Fall, पतन; కామజకోపజేదోషే=కామక్రోధములవలనఁ బుట్టిన స్త్రీద్యూతాదిసప్తవ్యసనము, Vice, व्यसन

వ్యసనం (విపది భ్రంశే దోషే. కామజ కోపజే)।
పక్ష్మ (క్షిలోమ్ని కిఞ్జల్కే తన్త్వాద్యంశే ఉప్యణీయసి)॥ ౨౭౭॥

పక్ష్మ॥ న్, న॥ అక్షిలోమ్ని = ఱెప్ప వెండ్రుకలు, Eye lashes, बरौनी; కిఞ్జల్కే = ఆకరువు, Filament of a flower, किंजल्क; తన్త్వాద్యంశే = సూక్ష్మమైన నూలు మొదలైన దాని తునుకలు, A short thread, महीन धागा; (అపి) పక్షుల తుప్పోడు, A wing, पंख.

(తిథి భేదే క్షణే) పర్వ

పర్వ॥ న్, న॥ తిథిభేదే = పున్నమ మొదలైన పర్వతిథులు, The full and change of the moon, पर्वदिन; క్షణే = ఉత్సవము, Festival, उत्सव; పున్నమ పాడ్యమి సంధికిని; కణుపు, A knot or joint, संधि; ప్రస్తావము, A chapter, एक अध्याय.

వర్త్మ (నేత్రచ్ఛదే౽ధ్వని)।

వర్త్మ॥ న్, న॥ నేత్రచ్ఛదే = ఱెప్ప, Eye lid, पलक; అధ్వని = తెరువు, A road, सड़क.

(అకార్య గుహ్యే) కౌపీనే

కౌపీనమ్॥ న॥ అకార్యే = చేయరానిపని, An unfit act, अकार्य; గుహ్యే = గుహ్యము, Privy part, मर्म स्थल; (వ) గోచి, Covering of privy part, अंगोछा.

మైథునం (సఙ్గతౌ రతౌ)॥ ౨౭౮॥

మైథునమ్॥ న॥ సంగతౌ = సంబంధము, Union, संबंध; రతౌ = సురతము, Copulation, रति.

ప్రధానం (పరమాత్మాధీః)

ప్రధానమ్॥ న॥ పరమాత్మా = పరమాత్మ, The supreme soul, परमात्मा; ధీః = బుద్ధి, Intellect, बुद्धि; ప్రకృతి, Nature, प्रकृति; ప్రధాని, Minister, मंत्री; ముఖ్యుడు,

Chief, मुखिया.

ప్రజ్ఞానం (బుద్ధిచిహ్నయోః)।

ప్రజ్ఞానమ్॥ న॥ బుద్ధి=బుద్ధి, Knowledge, बुद्धि; చిహ్నయోః=గుఱుతు, Token, चिह्न.

ప్రసూనం (పుష్పఫలయోః)

ప్రసూనమ్॥ న॥ పుష్ప = పుష్పము, A blossom, फूल ; ఫలయోః = ఫలము, A fruit, फल.

నిధనం (కులనాశయోః)॥ ౨౭౯॥

నిధనమ్॥ న॥ కుల=కులము, A family, कुल; నాశయోః=నాశనము, Death, नाश.

క్రన్దనే (రోదనాఽఽహ్వానే)

క్రన్దనమ్॥ న॥ రోదన=ఏడ్పు, Weeping, रोदन ; ఆహ్వానే = పిలుచుట, A calling, आह्वान.

వర్ష్మ (దేహప్రమాణయోః)।

వర్ష్మ॥ న్, న॥ దేహ = దేహమునకును, Body, देह; ప్రమాణయోః=కొలతకును పేరు, Measure, माप.

(గృహదేహత్విట్ప్రభావా) ధామ

ధామ॥ న్, న॥ గృహ = గృహము, A house, गृह; దేహ = దేహము, Body, देह; త్విట్ = కాంతి, Light, कांति; ప్రభావాః = ప్రభావము, Dignity or majesty, प्रभाव.

(న్యథ చతుష్పథే॥ ౨౮౦॥ సన్నివేశే చ) సంస్థానం

సంస్థానమ్॥ న॥ చతుష్పథే = నాలుగు తెరువులు గూడిన దిక్కు, Meeting of four roads, चौक; సన్నివేశే=సన్నివేశము, An open place near a town, सन्निवेश ; (చ) ఆకృతి, Form, आकृति ; మరణము, Death, मृत्यु ; సన్నివేశ మనగా అవయవ

రచనా విశేష మని కొండము, Configuration; ఊరిముట్టునుండు బయలని కొండము.

లక్ష్మ (చిహ్న ప్రధానయోః)।

లక్ష్మ॥ న్, న॥ చిహ్న=గురుతు, Token, चिह्न; ప్రధానయోః = ప్రధానము, Chief, मुख्य.

ఆచ్ఛాదనే (సంపిధాన మపవారణ మిత్యుభే)॥ ౨౮౧॥

ఆచ్ఛాదనమ్॥ న॥ సంపిధానమ్=వస్త్రము, Clothing, वस्त्र; అపవారణమ్ = కప్పుట, Covering, ढकना.

ఆరాధనం (సాధనే స్యా దవాప్తౌ తోషణే ఒపిచ)।

ఆరాధనమ్॥ న॥ సాధనే = సిద్ధించుట, Accomplishment, सिद्धि; అవాప్తౌ=ప్రాప్తి, Attainment, प्राप्ति; తోషణే = సంతోషించుట, Gratifying, खुशी.

అధిష్ఠానం (చక్రపురప్రభావాధ్యాసనే ష్వపి)॥ ౨౮౨॥

అధిష్ఠానమ్॥ న॥ చక్ర = బండికన్ను, Wheel, चक्र; పుర = పట్టణము, A town, शहर; ప్రభావ = ప్రభావము, Dignity, प्रभाव; అధ్యాసనేష్వపి = ఆక్రమించుట, Approach, आक्रमण.

రత్నం (స్వజాతి శ్రేష్ఠేఒపి)

రత్నమ్॥ న॥ స్వజాతిశ్రేష్ఠే = స్వజాతిలో శ్రేష్ఠమైనది, Excellent of its kind, रत्न; (అపి) వజ్రములు మొ॥ మణులు, A gem, मणि.

వనే (సలిలకాననే)।

వనమ్॥ న॥ సలిల = ఉదకమునకును, Water, पानी; కాననే=అడవికిని, Forest, जंगल.

తలినం (విరలే స్తోకే)

తలినమ్॥ త్రి॥ విరలే=పలుచనిది, Thin, महीन; (ప) నిర్మలమైనది, Clear, निर्मल;

	స్తోకే=ఇంచుకంత, Small, छोटा.
(వాచ్యలిఙ్గా స్తథో త్తరే)॥ ౨౮౩॥	ఉత్తరే = ముందుఁ జెప్పఁగల నాంతశబ్దములు, తథా = ఆ తలినశబ్దమువలె, వాచ్యలిఙ్గాః=విశేష్యలింగము గలవి.
సమానా (స్సత్స్వైకే స్యుః)	సమానః॥ త్రి॥ సత్ = సజ్జనునికిని, Virtuous, सज्जन; సమ = సదృశమయిన దానికిని, Similar, सदृश्य; ఏకే=ఒక్కటైన వస్తువునకును పేరు, Same, वही.
పిశునౌ (ఖలసూచకౌ)।	పిశునః॥ త్రి॥ ఖల=దుర్జనునికిని, Wicked, दुर्जन; సూచకౌ=కొండెగానికిని పేరు, Tale-bearer, चुगलखोर.
హీన న్యూనా (వూనగర్హ్యే)	హీనః-న్యూనః॥ త్రి॥ ౨ - ఊన = తక్కువైన, Deficient, हीन; గర్హ్యే = నిందింపఁదగిన, Blamable, निंदनीय.
(వేగిశూరౌ) తరస్వినౌ। ౨౮౪॥	తరస్వీ॥ న్, త్రి॥ వేగి = వేగముగల, Swift, वेग; శూరౌ = బలవంతమైన, Valiant, बलवान.
అభిపన్నో (ఽపరాద్ధోఽరిగ్రస్త వ్యాపద్గతా వపి)।	అభిపన్నః॥ త్రి॥ అపరాద్ధః = అపరాధము చేసిన, Guilty, अपराधी; అరిగ్రస్త = శత్రువులచేతఁ బట్టువడిన, Fugitive, subdued, कैदी; వ్యాపద్గతావపి = ఆపదఁ బొందిన, Involved in calamity, आपन्न.
ఇతి నాన్తాః	నాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
కలాపో (భూషణే బర్హే తూణీరే సంహ	కలాపః॥ పు॥ భూషణే = తొడవు, An ornament, भूषण; బర్హే = నెమలిపురి,

తావపి)॥ ౨౦౫॥

Peacock's tail, मोर पिछ; తూణీరే=
లపొది, A quiver; సంహతావపి = ...
హము, Multitude, समूह.

(పరిచ్ఛదే) పరీవాపః (పర్యుప్తౌ సలిల స్థితౌ)।

పరీవాపః॥ పు॥ పరిచ్ఛదే=గుడారము
తైనది, Furniture, सामान तंबू ;
పర్యుప్తౌ = వెదజల్లుట, Sowing ar
बोना; సలిలస్థితౌ=నీళ్లు నిలుచుట, Sta
water, इकट्ठा हुआ पानी; (ప) నీళ్ల
పట్టు, A place of water, पानी का
పరిచ్ఛద మనఁగా పరివారమని కొ
Retinue, परिवार.

(గోధుగ్గోష్ఠపతీ) గోపౌ

గోపః॥ పు॥ గోధుక్ = గొల్ల
A herdsman, चरवाह ; గోష్ఠపతీ
నేలువాఁడు, The head of a co
गायों का मालिक; (ప) రాజు, A
राजा; అనేక గ్రామాధికారి, Super
dent of a District, ग्रामाधिकारी.

(హరవిష్ణూ) వృషాకపీ॥ ౨౦౬॥

వృషాకపిః॥ పు॥ హర = శివునికి
విష్ణూ=విష్ణువునకును, विष्णु; (ప) ...
अग्नि; ఇంద్రునికిని పేరు, इन्द्र.

బాష్పం (ఊష్మాశ్రు)

బాష్పః॥ పు॥ ఊష్మ=ఆవిరికి, V
भाँप ; అశ్రు = కన్నీళ్లకును పేరు, ...
आँसू.

కశిపు (స్త్వన్నమాచ్ఛాదనం ద్వయమ్)।

కశిపుః॥ పు॥ అన్నమ్ = అన్నము
Food, अन्न; ఆచ్ఛాదనమ్=వస్త్రము
Clothing, वस्त्र ; ద్వయం= ఈ రెంటి

Food and clothing, अन्न वस्त्र.

తల్పం (శయ్యాట్ట దారేషు)

తల్పమ్॥ న॥ (పా) పు॥ శయ్యా=పాన్పుకును, A bed, शय्या ; అట్ట = అట్టళ్లకును An upper story, मंजिल ; దారేషు = పెండ్లామునకును పేరు, A wife, स्त्री.

(స్తమ్బేఽపి) విటపో (ఽస్త్రియామ్)॥ ౧౮౭॥

విటపః॥ పు॥ స్తమ్బే = కసవుగంట, A cluster ; (అపి) చిగురు, A sprout, कोंपला; కొమ్మ, A branch, डाली.

ప్రాప్తరూప సురూపాభిరూపా (బుధమనోజ్ఞయోః। భేద్యలిఙ్గా అమీ)

ప్రాప్తరూపః - సురూపః - అభిరూపః॥ త్రి॥ 3-బుధ=విద్వాంసునికిని, Learned, विद्वान; మనోజ్ఞయోః = ఒప్పెడివానికిని పేరు, Pleasing, मनोज्ञ.

(కూర్మ్యాం వీణాభేదే ఽపి) కచ్ఛపీ॥ ౧౮౮॥

కచ్ఛపీ॥ స్త్రీ॥ కూర్మ్యాం = ఆఁడు తాఁబేలు, A female turtle, मादा कछुआ; వీణాభేదే= సరస్వతి వీణ, A lute, वीणा.

ఇతి పాన్తాః

పాన్త నానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

[(రవర్ణే పుంసి) రేఫ (స్స్యాత్ కుత్సితే వాచ్యలిఙ్గకః)]

రేఫః॥ రవర్ణే=రవర్ణమునకు పేరైనపుడు, పు॥ 'र' वर्ण; కుత్సితే=కుత్సితునికి పేరైనపుడు॥ త్రి॥ Vile, कुत्सित.

ఇతి ఫాన్తాః

ఫాన్త నానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(అన్తరా భవసత్త్వే ఽశ్వే) గన్ధర్వో (దివ్యగాయనే)।

గన్ధర్వః॥ పు॥ అన్తరాభవసత్త్వే=అంతర పిశాచము, The soul after death and previous to its being born again, प्रेत; అశ్వే=గుఱ్ఱము, A horse, घोड़ा ; దివ్యగాయనే = దేవలోకమునందు పాడునట్టి విశ్వా

	వసువు మొదలయినవారు, A celest musician, देवलोक का गायक.
కమ్బు (ర్నావలయే శఙ్ఖే)	కమ్బుః॥ పు॥ వలయే = కడియమునకు A ring, कड़ा ; శఙ్ఖే = శంఖమునకు A conch or shell, शंख.
ద్విజిహ్వా (సర్ప సూచకౌ)॥ త్రిపా॥	ద్విజిహ్వః॥ పు॥ సర్ప = సర్పము, A ser pent, साँप; సూచకౌ = కొండెగాడు, informer, चुगलखोर.
పూర్వో (ఽన్య లిఙ్గః ప్రాగాహ పుం బహుత్వేఽపి పూర్వ జాన్)।	పూర్వః॥ త్రి॥ ప్రాక్ = పూర్వదిక్కు నుండునది, Eastern, पूर्व ; పూర్వకాల నందలిది, Prior, पहिला ; పూర్వాః॥ బ॥ పూర్వజాన్ ఆహ = పూర్వులైన పి పితామహాదులు, Forefathers, पूर्वज; బహుత్వేఽపి = పుంలింగ బహువచనములం వర్తించును. గంధర్వ ద్విజిహ్వ పూర్వ ములు 'వబయోరభేదః' అనుటచేత బాంతములయందుఁ జెప్పఁబడియెను.
ఇతి బాన్తాః	బాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
కుమ్భౌ (ఘటేభ మూర్ధాంశౌ)	కుమ్భః॥ పు॥ ఘట = కడవకును, A j कुंभ; ఇభమూర్ధాంశౌ = ఏనుఁగు కుంభస్థల నకును పేరు, Frontal globe of an e phant's head, हाथी का कुंभस्थल.
డిమ్భౌ తు (శిశు బాలిశౌ)॥ త్రిపా॥	డిమ్భః॥ పు॥ శిశు = శిశువునకును, A ch शिशु ; బాలిశౌ = మూర్ఖునికిని పేరు, ignorant man, मूर्ख.
స్తమ్భౌ (స్థూణా	స్తమ్భః॥ పు॥ స్థూణా = కంబము, Pill

జడీభావా)	स्तम्भ ; జడీభావా = మ్రాన్పడియుండుట, Insensibility, जड़ीभाव.
శమ్భూ (బ్రహ్మ త్రిలోచనా)।	శమ్భుః॥ పు॥ బ్రహ్మ = బ్రహ్మకును, Brahma, ब्रह्मा ; త్రిలోచనా=శివునికిని పేరు, Siva, शिव.
(కుక్షి భ్రూణార్భకా) గర్భాః	గర్భః॥ పు॥ కుక్షీ = కడుపునకును, The belly, पेट ; భ్రూణ=కడుపులోని శిశువునకును, A foetus, गर्भ; అర్భక = బాలునికిని పేరు, A child, शिशु.
విస్రమ్భః (ప్రణయే ఽపిచ)॥ ౨౯౧॥	విస్రమ్భః॥ పు॥ ప్రణయే = పరిచయము, Acquaintance, परिचय ; (అపి) క్రీడాకలహము, Playful dispute, खेल का झगड़ा; విశ్వాసము, Confidence, विश्वास.
(స్యాద్భేర్యాం) దున్దుభిః (పుంసి స్యాదక్షే) దున్దుభిః (స్త్రియామ్)।	దున్దుభిః॥ భేర్యామ్=భేరికి పేరయినపుడు॥ పు॥ A large drum, भेरी; అక్షే=పాచికలయందుండు ఇత్తిగకు పేరైనపుడు॥ స్త్రీ॥ A die, पासा ; అక్షమనఁగా పాచికలని కొందఱు.
(స్యాన్మహారజనే క్లీబం) కుసుమ్భం (కరకే పుమాన్)॥ ౨౯౨॥	కుసుమ్భమ్॥ న॥ మహారజనే = కుసుమపువ్వు, Safflower, कुसुम ; పు॥ కరకే= కమండలము, A water pot, कमंडल.
(క్షత్రియేఽపి చ) నాభి (ర్నా)	నాభిః॥పు॥క్షత్రియే=క్షత్రియుఁడు, क्षत्रिय; (అపి) విజిగీషుఁడయిన రాజు, An emperor, चक्रवर्ती ; ప్న॥ బొడ్డు, Navel, नाभि ; స్త్రీ॥ బండికంటినడుము, Nave of a wheel,

	ధురా; ప్రధానము, Chief point, मुख्यबात; కస్తూరి, Musk, कस्तूरी.
సురభి (ర్గవి చ స్త్రియామ్)।	సురభిః॥ స్త్రీ॥ గవి=ఆవు, A cow, गाय; (చ) పు॥ వసంతఋతువు, Spring, वसंत ऋतु; త్రి॥ మంచిపరిమళముగల, Fragrant, परिमल; మనోహరమైన, Pleasing, मनोहर.
సభా (సంసది సభ్యే చ)	సభా॥ స్త్రీ॥ సంసది=ఆస్థానము, A hall, सभा; సభ్యే = సామాజికుఁడు, One of a company, सभासद; (చ) సమూహము, An assembly, समूह; ద్యూతమందిరము, A gambling house, जुआ खाना.
(త్రిష్వధ్యక్షే ఽపి) వల్లభః॥ ౨౯౩॥	వల్లభః॥ త్రి॥ అధ్యక్షే = అధ్యక్షుఁడు, A superintendent, अध्यक्ष; (అపి) ప్రియమయినది, Beloved, प्रिय.
ఇతి భాన్తాః	భాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
(కిరణ ప్రగ్రహౌ) రశ్మీ .	రశ్మిః॥ పు॥ కిరణ = కిరణము, A ray of light, किरण; ప్రగ్రహౌ=పగ్గము, A rein, बागडोर.
(కపి భేకౌ) ప్లవఙ్గమౌ।	ప్లవఙ్గమః॥ పు॥ కపి = కోతి, An ape, वन्दर; భేకౌ=కప్ప, A frog, मेंढक
(ఇచ్ఛా మనోభవౌ) కామౌ	కామః॥ పు॥ ఇచ్ఛా = ఇచ్ఛ, Desire, इच्छा; మనోభవౌ = మన్మథుఁడు, Cupid, मन्मथ; కామమ్॥ న॥ = మిక్కిలి, Much, बहुत.

(శౌర్యోద్యోగా) పరాక్రమా॥ ౨ ౮౯౮॥	పరాక్రమః॥ పు॥ శౌర్య=సామర్థ్యమునకును, Power, valour, शौर्य ; ఉద్యోగా=చేయవలయు పనులం బ్రారంభించుటకును Exertion, उद्योग.
ధర్మాః (పుణ్యయమన్యాయ స్వభావాఽచార సోమపాః)।	ధర్మః॥ పు॥ పుణ్య = పుణ్యము, Moral and religious merit, पुण्य ; యమ = యముడు; న్యాయ = నీతి, Justice, न्याय; స్వభావ = స్వభావము, Nature, स्वभाव ; ఆచార = ఆచారము, Usage, आचार ; సోమపాః = సోమయాజి, सोमयाजी ; (ప) యజ్ఞము, A sacrifice, यज्ञ.
(ఉపాయ పూర్వ ఆరమ్భ ఉపధా చా) ప్యుపక్రమః॥ ౨౯౦॥	ఉపక్రమః॥పు॥ ఉపాయపూర్వ ఆరమ్భః= ఉపాయము నెఱిఁగి యారంభించుట, Deliberate undertaking with knowledge of means, उपक्रम; ఉపధా చ=అమాత్యాదులను పరీక్షించుట, Test of honesty; (అపి) ఇది మొదలని చెప్పుట, Commencement.
(వణిక్పథః పురం వేదో) నిగమో	నిగమః॥ పు॥ వణిక్పథః = అంగడివీథికిని, A market, बाजार ; పురమ్ = పట్టణమునకును, A town, शहर; వేదః=వేదమునకును పేరు, Holy writ, वेद.
(నాగరో వణిక్)। నైగమౌ (ద్వౌ)	నైగమః॥ పు॥ నాగరః=పట్టణమందున్నవాఁడు, A citizen, नागरिक; వణిక్=వర్తకుడు, A trader, व्यापारी.
(బలే) రామో (నీల చారు సితే త్రిషు)॥	రామః॥ పు॥ బలే=బలభద్రుఁడు, बलराम; త్రి॥ నీల=నల్లనిది, Black, काला ; చారు=

ఒప్పెడిది, Pleasing, चारु; సితే= తెల్లనిది, White, सफेद.

(శబ్దాది పూర్వో బృన్దేఽపి) గ్రామః

గ్రామః॥ పు॥ శబ్ద=శబ్దము, ఆది= మొదలయిన శబ్దములు, పూర్వః = పూర్వమందుండినపుడు, బృన్దే = సమూహమునకు పేరు. శబ్దగ్రామః, గుణగ్రామః అని, A multitude, समूह ; (అపి) ఊరికిని, A village, गाँव ; స్వరసమూహమునకును పేరు, An octave in music, सप्तस्वर.

(క్రాన్తౌ చ) విక్రమః।

విక్రమః॥ పు॥ క్రాన్తౌ=ఆక్రమించుటకును, A stride overcoming, विक्रम; (చ) పరాక్రమమునకును పేరు, Valour, पराक्रम.

స్తోమః (స్తోత్రేఽధ్వరే బృన్దే)

స్తోమః॥ పు॥ స్తోత్రే = స్తోత్రము, Praise, स्तोत्र ; అధ్వరే = యాగము, A sacrifice, यज्ञ ; బృన్దే=సమూహము, An assembly, समूह.

జిహ్మ (స్తు కుటిలేఽలసే)॥ ౨౯౭॥

జిహ్మః॥ పు॥ కుటిలే = వంకరమైనది, Crooked, कुटिल; అలసే=మందమయినది, Slow, lazy, आलस्य.

గుల్మా (రుక్ స్తమ్బ సేనాశ్చ)

గుల్మః॥ పు॥ రుక్ = గుల్మరోగము, A disease of the spleen, गुल्मरोग ; స్తమ్బ=పొద, A bush, एक झाडी; సేనాః= సేనావిశేషము, Body of troops consisting of 9 platoons, सेना.

జామిః (స్వసృకులస్త్రియోః)।

జామిః (పా) యామిః॥ స్త్రీ॥ స్వసృ = తోడబుట్టినది, A sister, बहन ; కుల

స్త్రియోః=కులస్త్రీ, A chaste woman, कुलवधू; జామి॥ అవ్య॥ = ఆలస్యము, देरी.

(క్షితి క్షాన్త్యోః) క్షమా (యుక్తే) క్షమం (శక్తే హితే త్రిషు)॥ ౨౯౦॥

క్షమా॥సీ॥ క్షితి=భూమికిని, The earth, पृथ्वी; క్షాన్త్యోః = ఓర్పునకును, Patience, क्षमा; న॥ యుక్తే=ఉచితమైనదానికిని, Fit, योग्य; త్రి॥ శక్తే=సమర్థునికిని, Able, समर्थ; హితే = హితునికిని పేరు, Benevolent, हितैषी.

(త్రిషు) శ్యామా (హరిత్కృష్ణౌ) శ్యామా (స్యాచ్ఛారిబా నిశా)।

శ్యామః॥ త్రి॥ హరిత్ = పచ్చనిదానికిని, Green, हरा; కృష్ణౌ=నల్లనిదానికిని, Black, काला; శ్యామా॥ సీ॥ శారిబా=సుగంధపాలకను, Convolvulus argenteus; నిశా = రాత్రికిని పేరు, Night, रात.

లలామం (పుచ్ఛపుణ్డ్రాశ్వభూషా ప్రాధాన్య కేతుషు)॥ ౨౯౧॥

లలామమ్ (పా) లలామ, న్, న॥ పుచ్ఛ = తోఁక, A tail, पूछ; పుణ్డ్ర = తిలకము, A mark on the forehead, तिलक; అశ్వ=గుఱ్ఱము, A horse, घोड़ा; భూషా = ఆభరణము, An ornament, आभरण; ప్రాధాన్య=ప్రధానమయినది, Chief, प्रधान; కేతు=టెక్కెము, Flag, झंडा.

సూక్ష్మ (మధ్యాత్మమ

సూక్ష్మమ్॥ త్రి॥ అధ్యాత్మమ్=పరమాత్మ, The supreme soul, परमात्मा; (అపి) స్వల్పమైనది, An atom, अणु.

ప్యాదా ప్రధానే) ప్రథమం (త్రిషు)।

ప్రథమమ్॥ త్రి॥ ఆదౌ = మొదటిది, First, पहला, ప్రధానే = ముఖ్యమయినది, Chief, मुख्य.

వామౌ (వల్గు ప్రతీపౌ ద్వౌ)	వామః॥ త్రి॥ వల్గు=మనోహరమయినది, Pleasing, मनोहर; ప్రతీపౌ=ప్రతికూలమయినది, Reverse, प्रतिकूल.
అధమౌ (న్యూన కుత్సితౌ)॥ 300॥	అధమః॥ త్రి॥ న్యూన = కొదువ వైనది, Low, न्यून; కుత్సితౌ = నిందింపఁబడినది, Vile, कुत्सित.
(జీర్ణం చ పరిభుక్తం చ) యాతయామ (మిదం ద్వయమ్)।	యాతయామమ్॥ త్రి॥ జీర్ణంచ=చివికినది, Old, पुराना; పరిభుక్తంచ = అనుభవింపఁబడినది, Used, उपयोग किया हुआ.
ఇతి మాన్తాః	మాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
(తురఙ్గ గరుడౌ) తార్క్ష్యౌ	తార్క్ష్యః॥ పు॥ తురంగ=గుఱ్ఱమునకును, A horse, घोडा; గరుడౌ=గరుడునికిని పేరు, Garuda, गरुड.
(నిలయాపచయౌ) క్షయౌ॥ 301॥	క్షయః॥పు॥ నిలయ=ఇంటికిని, A house, घर; అపచయౌ = నాశనమునకును పేరు, Destruction, नाश.
శ్వశుర్యౌ (దేవర శ్యాలౌ)	శ్వశుర్యః॥ పు॥ దేవర = మగనితోడఁబుట్టినవాఁడు, Husband's brother, देवर; శ్యాలౌ = ఆలితోడఁ బుట్టినవాఁడు, Wife's brother, साला.
భ్రాతృవ్యౌ భ్రాతృజద్విషౌ।	భ్రాతృవ్యః॥ పు॥ భ్రాతృజ=తోడఁబుట్టినవాని కొడుకు, Brother's son, भतीजा; ద్విషౌ=పగవాఁడు, An enemy, शत्रु.
పర్జన్యౌ (రసదబ్దేన్ద్రౌ)	పర్జన్యః॥ పు॥ రసత్ = ఉఱుముచున్న, అబ్ద=మేఘము, A thunder cloud, गरजने-

वाला मेघ; ఇన్ద్రే = ఇంద్రుఁడు, Indra, इन्द्र.

(స్యా) దర్యః (స్వామి వైశ్యయోః)॥ — అర్యః॥ పు॥ స్వామి = ప్రభువు, Master, स्वामि; వైశ్యయోః = వైశ్యుఁడు, Vysia, वैश्य.

తిష్యః (పుష్యే కలియుగే) — తిష్యః॥ పు॥ పుష్యే = పుష్యనక్షత్రమునకును, पुण्य नक्षत्र; కలియుగే = కలియుగమునకును పేరు, कलियुग.

పర్యాయో (ఽవసరే క్రమే)। — పర్యాయః॥ పు॥ అవసరే = అవసరము, Opportunity, अवसर; క్రమే = వరుస, Succession, क्रम.

ప్రత్యయో (ఽధీన శపథ జ్ఞాన విశ్వాస హేతుషు॥ రన్ధ్రే శబ్దే॥) — ప్రత్యయః॥ పు॥ అధీన = అధీనము, Subjection, अधीन; శపథ = శపథము, Oath, कसम; జ్ఞాన = తెలివి, Knowledge, ज्ञान; విశ్వాస = విశ్వాసము, Trust, विश्वास; హేతుషు = హేతువు, Cause, कारण; రన్ధ్రే = అవకాశము, A hole, छेद; శబ్దే = కృత్తద్ధితములు మొదలగు ప్రత్యయము, An affix, प्रत्यय.

ఽనుశయో (దీర్ఘ ద్వేషానుతాపయోః)। — అనుశయః॥ పు॥ దీర్ఘ ద్వేష = దీర్ఘ ద్వేషము, An old enmity, पुराना वैर; అనుతాపయోః = పశ్చాత్తాపము, Repentance, पश्चात्ताप.

స్థూలోచ్చయ (స్త్వసాకల్యే గజానాం మధ్యమే గతే)॥ ౩౦౪॥ — స్థూలోచ్చయః॥ పు॥ అసాకల్యే = సంపూర్ణముగాకుండుట, Incompleteness, अपूर्ण; గజానామ్ = ఏనుఁగులయొక్క, మధ్యమే = నడితరమైన, గతే = (తీవ్రమును మందమును

కాని) గమనము, An elephant's middle pace, हाथी की मझली चाल.

సమయ (శ్శపథా
ాచార కాలసిద్ధాన్త
ంవిదః)।

సమయః॥ పు॥ శపథ = శపథము, An oath, कसम; ఆచార=ఆచారము, Usage, आचार; కాల = కాలము, Time, काल; సిద్ధాన్త = సిద్ధాన్తము, Demonstrated conclusion, सिद्धान्त; సంవిదః=జ్ఞానము, ज्ञान; సంకేతము, Convention, परिपाटी; మొదలయినది.

(వ్యసనాన్యశుభం
దైవం విపది) త్యనయా
(స్త్రయః)॥ ౩౦౫॥

అనయః॥ పు॥ వ్యసనాని=జూదము మొదలైన సప్తవ్యసనములు, Vice, व्यसन; అశుభం దైవమ్=పూర్వమునం జేసిన యశుభకర్మము, Ill fortune, दुर्भाग्य; విపత్ = ఆపద, Calamity, आपत.

అత్యయో (ఽతి
క్రమే కృచ్ఛ్రే దోషే
దణ్డేఽప్య)

అత్యయః॥ పు॥ అతిక్రమే = అతిక్రమించుట, Transgression, अतिक्रम; కృచ్ఛ్రే= దుఃఖము, Distress, दुख; దోషే=దోషము, Fault, दोष; దణ్డే=దండము, Punishment, दंड; (అపి) నాశము, Destruction, नाश.

(థా ఽపది యుద్ధా
యత్యోః) స్సంపరా
యః

సంపరాయః॥ పు॥ ఆపది = ఆపద, Calamity, आपत; యుద్ధ=యుద్ధము, War, युद्ध; ఆయత్యోః=భవిష్యత్కాలము, Futurity, भविष्य.

పూజ్య (స్తు శ్వశు
రేఽపిచ)॥ ౩౦౬॥

పూజ్యః॥పు॥ శ్వశురేచ=మామ, Father-in-law, ससुर; (అపి) పూజార్హుఁడు, Respectable, पूज्य.

(పశ్చా దవస్థాయి బలం సమవాయశ్చ) సన్నయౌ।	సన్నయః॥ పు॥ పశ్చాత్ అవస్థాయి బలమ్ = సేనకు వెనుకనుండు దుముదారిపౌజు, Rear guard, अंग रक्षक ; సమవాయః = సమూహము, Multitude, समूह.
(సఙ్ఘాతే సన్నివేశే చ) సంస్త్యాయః	సంస్త్యాయః॥ పు॥ సఙ్ఘాతే = సమూహము, Assemblage, समूह; సన్నివేశే = ఊరిచుట్టు నుండు బయలు, Vicinity, खुलीजगह; (చ) గృహము, A house, घर.
ప్రణయాః (స్త్వమీ॥ విస్రమ్భ యాచ్ఞా ప్రేమాణః)	ప్రణయః॥ పు॥ విస్రమ్భ = పరిచయము, Acquaintance, परिचय ; యాచ్ఞా = అడుగుట, Solicitation, याचना; ప్రేమాణః = ప్రేమ, Affection, प्रेम.
(విరోధేఽపి) సముచ్ఛ్రియః।	సముచ్ఛ్రియః॥ పు॥ విరోధే = వైరము, Enmity, वैर; (అపి) పొడవు, Elevation, लंवाई.
విషయో (యస్య యో జ్ఞాత స్తత్ర శబ్దాదికే ష్వపి)॥ ౩౦౮॥	విషయః॥ పు॥ యస్య = ఎవనికి, యః = ఏది, జ్ఞాత = పరిచయము చేయఁబడునో, తత్ర = అది, Subject matter, विषय; శబ్దాదికేషు = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు, Object of sense, विषय वासना ; (అపి) దేశము, Country, देश.
(నిర్యాసేఽపి) కషాయో (ఽస్త్రీ)	కషాయః॥ పు॥ నిర్యాసే = కషాయము, Infusion, कषाय ; (అపి) ఒకరు, Astringent ; మైపూఁత, Smearing, perfume, लेपन.
(సభాయాం చ) ప్రతిశ్రయః।	ప్రతిశ్రయః॥ పు॥ సభాయామ్ = సభ, Assembly, सभा; (చ) ఉనికిపట్టు, Refuge,

शरण; గృహము, House, घर.

ప్రాయో (భూమ్న్యన్తగమనే)

ప్రాయః॥ పు॥ భూమ్ని = బాహుళ్యము, Frequency, बहुलता; అన్తగమనే = మరణార్థమై యాహారము లేక యుండుట, Starving oneself to death, मरने के लिये भूखा रहना; ఇదికాక సమాసమునం దుత్తరపదమయిన సదృశార్థమగును, Similar, इसी तरह का.

మన్యు (ర్దైన్యే క్రతౌ క్రుధి)॥ ౩౦౯॥

మన్యుః॥ పు॥ దైన్యే = దైన్యము, Distress, दीनता; క్రతౌ = యజ్ఞము, Sacrifice, यज्ञ; క్రుధి = కోపము, Anger, क्रोध.

(రహస్యోపస్థయో) ర్గుహ్యం

గుహ్యమ్॥ త్రి॥ రహస్య = దాచఁదగినది, A secret, रहस्य; ॥న॥ ఉపస్థయోః = స్త్రీపురుష గుహ్యావయవము, Privy part, मर्मस्थल; ॥పు॥ తాఁబేలు, Tortoise, कच्छ.

సత్యం (శపథతథ్యయోః)।

సత్యమ్॥ న॥ శపథ = ఆన, An oath, ॥త్రి॥ తథ్యయోః = నిజము, Truth, सत्य; యుగభేద లోకభేదములకును పేరని కొందఱు.

వీర్యం (బలే ప్రభావే చ)

వీర్యమ్॥ న॥ బలే = సత్తువ, Animal strength, बल; ప్రభావే = ద్రవ్యశక్తి, Dignity, प्रभाव; (చ) రేతస్సు, Semen-virile, वीर्य; తేజస్సు, Splendour, तेज.

ద్రవ్యం (భవ్యే గుణాశ్రయే)॥ ౩౧౦॥

ద్రవ్యమ్॥ న॥ భవ్యే = మంచిపదార్థము, Substance, वस्तु, द्रव्य; గుణాశ్రయే = గుణా

శ్రయమైన వస్తువు, The substratum of qualities, गुणवान वस्तु; భవ్యుఁడనఁగా భాగ్యసంపన్నుఁడనియు యోగ్యుఁడనియు కొందఱు, Wealthy, right, भाग्य संपन्न.

ధిష్ణ్యం (స్థానే గృహేభేఽగ్నౌ)

ధిష్ణ్యమ్॥ న॥ స్థానే = తావునకును A place; గృహే=ఇంటికిని, House, घर भे=నక్షత్రమునకును, An asterism, नक्षत्र పు॥ అగ్నౌ=అగ్నికిని పేరు, अग्नि.

భాగ్యం (కర్మ శుభాశుభమ్)।

భాగ్యమ్॥ న॥ శుభాశుభమ్ = శుభమున అశుభమునైన, కర్మ = కర్మమునకు పేరు Destiny, good luck, ill fate, भाग्य.

(కశేరుహేమ్నోః) గాఙ్గేయం

గాఙ్గేయమ్॥ న॥ కశేరు=తామర కలుఁ మొదలయినదాని దుంపకును, A pignut कमल का मूल; హేమ్నః = బంగారమునకు పేరు, Gold, सोना.

విశల్యా (దన్తికాఽపిచ)॥ ౩౦౦॥

విశల్యా॥ స్త్రీ॥ దన్తికా చ=దంతిచెట్టునకును (పా) పాపరచెట్టునకును, తఱిగొట్టుచెట్టు కును, నాఁగేటిచాలికూరకును పేరు.

వృషాకపాయీ (శ్రీగౌర్యోః)

వృషాకపాయీ॥ స్త్రీ॥ (శ్రీ) = లక్ష్మికిని लक्ष्मी; గౌర్యోః=పార్వతికిని పేరు, पार्वती.

రభిఖ్యా (నామశోభయోః)।

అభిఖ్యా॥ స్త్రీ॥ నామ = నామధేయము కును, Name, नाम; శోభయోః = కాంతికి పేరు, Beauty, शोभा.

క్రియా (ఆరమ్భే నిష్కృతి శ్శిక్షాపూజనం సం

క్రియా॥ స్త్రీ॥ ఆరమ్భః = ఉద్యోగము Beginning, आरंभ; నిష్కృతిః = ప్రాయ

ధారణమ్॥ ఉపాయః
కర్మచేష్టాం చ చికిత్సా
నవ) క్రియాః।

శ్చిత్తము, Atonement, प्रायश्चित्त; శిక్షా = శిక్ష, Instruction, शिक्षा ; పూజనమ్ = పూజనము, Worship, पूजा ; సంప్రధారణమ్ = వ్యవహారమునందు నిశ్చయమును బుట్టించు లిఖిత సాక్ష్యాదులు, Judicial investigation, दरियाफ्त; ఉపాయః=ఉపాయము, Expedient, उपाय; కర్మ=వ్యాపారము, Act, काम ; చేష్టా = బుద్ధిపూర్వక వ్యాపారము, Practice, चेष्टा ; చికిత్సా = చికిత్స, Remedy, चिकित्सा; నవ = ఈ తొమ్మిదింటికిని పేరు, (చ) ధాత్వర్థము మొ॥ A verb, क्रिया.

ఛాయా (సూర్య
ప్రియాకాన్తిః ప్రతి
బిమ్బ మనాతపః)॥

ఛాయా॥ స్త్రీ॥ సూర్యప్రియా = సూర్యుని భార్య, सूर्य की स्त्री ; కాన్తిః = కాంతి, Beauty, कान्ति ; ప్రతిబిమ్బమ్ = ప్రతిబిమ్బము, Reflected image, प्रतिबिंब ; అనాతపః=నీడ, Shade, छाया.

కక్ష్యా (ప్రకోష్ఠే
హర్మ్యాదేః కాఞ్చ్యాం
మధ్యేభబన్ధనే)।

కక్ష్యా॥ స్త్రీ॥ హర్మ్యాదేః=మేడలు మొదలయిన రాజగృహములయొక్క, ప్రకోష్ఠే= అంతరువులు, Enclosure of an edifice, कक्ष्या; కాఞ్చ్యమ్=మొలనూలు, A string of bells, करधनी ; మధ్యేభబన్ధనే=ఏనుఁగు నడుమునఁ గట్టు మోకు, A rope round an elephant's body.

కృత్యా (క్రియా
దేవతయోః స్త్రీషు

కృత్యా॥స్త్రీ॥ క్రియా=చేయుట, An act, काम ; దేవతయోః = దేవతావిశేషము,

భేద్యా ధనాదిభిః)॥ ౩౧౮॥	A certain diety, एक देवता; త్రి॥ ధనాదిభిః= ధనాదులచేత, భేద్యా=లోఁబఱచుకొనందగిన పరరాష్ట్రరాజులు మొదలయినవారు, Seduced from an alliance.
జన్యం (స్యాజ్జన వాదే౽పి)	జన్యమ్॥ త్రి॥ జనవాదే=లోకాపవాదము A rumour, अपवाद; (అపి) యుద్ధము॥ పు పెండ్లికొడుకు చెలికాండ్రు, Bridegroom's attendants, दूल्हे के मित्र ; పెండ్లికొమారిత భృత్యాదులు, Bride's companions, दूल्हे के सेवक ; తండ్రి, Father पिता.
జఘన్యో (న్త్యే ౽ధమే౽పిచ)।	జఘన్యః॥ త్రి॥ అన్త్యే = వెనుకఁబుట్టిన వాఁడు, Last, आखिर ; అధమేచ = అధముఁడు, Worst, lowest, अधम ; (అపి) శిశ్నము, The penis, शिश्न.
(గర్హ్యాధీనౌ చ వక్తవ్యౌ	వక్తవ్యః॥ త్రి॥ గర్హ్యే = కుత్సితుఁడు Reprehensible, कुत्सित; అధీనే = చెప్పినట్టు చేయువాఁడు, Dependent, अधीन (చ) పలుకఁదగిన శబ్దము, Fit to be said कहने योग्य.
కల్యౌ (సజ్జనిరా మయౌ)॥ ౩౧౯॥	కల్యః॥ త్రి॥ సజ్జ = సంపాదింపఁబడినది Ready, तैयार; నిరామయో = రోగము లేనిది, Healthy, तन्दुरुस्त.
(ఆత్మవాననపేతో ౽ర్థా) దర్థ్యౌ	అర్థ్యః॥ త్రి॥ ఆత్మవాన్ =ఎఱుకగలవాఁడని, Intelligent, ज्ञानी; అర్థాత్ =అర్థము వలన, అనపేతః = ఎడఁబాయనివానికిని పేరు Wealthy, धनवान.

పుణ్యం (తు చా ప్యపి)।	పుణ్యమ్॥ న॥ చారు = ఒప్పెడిదానికిని, Pleasing, मनोहर; (అపి) సుకృతమునకు పేరు, A good action, अच्छा काम.
రూప్యం (ప్రశస్త రూపేఽపి)	రూప్యమ్॥ త్రి॥ ప్రశస్తరూపే = సౌందర్యముగలదానికిని, Beautiful, सुंदर; న॥ ముద్రవేసిన బంగారునకును వెండికిని పేరు, Gold or silver coin, सोना या चांदी का सिक्का.
వదాన్యో (వల్గు వాగపి)॥ 3౧౬॥	వదాన్యః॥ త్రి॥ వల్గువాక్ = లెస్సగామాటలాడువాఁడు, Eloquent, अच्छा वक्ता; (అపి) దాత, Generous, दाता.
(న్యాయ్యేఽపి) మధ్యః	మధ్యః॥ త్రి॥ న్యాయ్యే = ఉచితమయినది, Just, reasonable, उचित ; (అపి) పు॥ నడుము, Middle, मध्य.
సౌమ్యం (తు సుందరే సోమదైవతే।	సౌమ్యమ్॥ త్రి॥ సుందరే = ఒప్పెడునది, Handsome, सुंदर; సోమదైవతే=సోముఁడు దేవతగాఁగల హావిస్సూక్తములు, Sacred to the moon, चन्द्र आदि देवता ओंके सूक्त.
ఇతి యాన్తాః	యాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
(నివహావసరౌ) వారౌ	వారః॥ పు॥ నివహా = సమూహము, Multitude, समूह; అవసరా = అవసరము, Occasion, अवसर.
సంస్తరౌ (ప్రస్తరాధ్వరౌ)॥ 3౧౭॥	సంస్తరః॥ పు॥ ప్రస్తర = దర్భాదులచేతఁ జేయఁబడిన పాన్పు, A bed of grass or

bark, कुशासन; అధ్వరం = యజ్ఞము A sacrifice, यज्ञ.

గురూ (గీష్పతి పిత్రాద్యా)

గురుః॥ పు॥ గీష్పతి = బృహస్పతి, Jupite[r] बृहस्पति ; పిత్రాద్యా = తండ్రి మొదలై[న] పూజ్యులు, A parent or other vene-rable relative, पूज्य ; భారవస్తు Heavy, great, भारी वस्तु.

ద్వాపరౌ (యుగ సంశయౌ)।

ద్వాపరః॥ పు॥ యుగ = మూడవయుగము The third age, द्वापरयुग ; సంశయౌ సంశయము, Doubt, संशय.

ప్రకారౌ (భేదసాదృశ్యే)

ప్రకారః॥ పు॥ భేద = భేదమునకున Difference, भेद ; సాదృశ్యే = పోలికకున్ పేరు, Similitude, सादृश्य.

ఆకారౌ (ఇఙ్గితాకృతీ)॥ ౩౧౮॥

ఆకారః॥ పు॥ ఇఙ్గిత = అభిప్రాయసూచకమైన చేష్ట, Hint, इंगित; ఆకృతీ = అభిప్రాయసూచకమైన ముఖరాగాది వికారము Expression of the face, form, मुखाकृति.

కింశారూ (ధాన్యశూకేషూ)

కింశారుః॥ పు॥ ధాన్యశూక = వరిముల్లు Beard of corn, जौका अग्रभाग ; ఇషూ = బాణము, An arrow, वाण.

మరూ (ధన్వధరాధరౌ)।

మరుః॥ పు॥ ధన్వ = నిర్జలభూమి A country void of water, निर्जल भूमि ; ధరాధరౌ = పర్వతము, A mountain पहाड.

అద్రయో (ద్రుమ

అద్రిః॥ పు॥ ద్రుమ = వృక్షము, A tree

శైలార్కాః)	पेड़; శైల=పర్వతము, A mountain, पर्वत; అర్కః=సూర్యుఁడు, The sun, सूर्य.
(స్త్రీస్తనాబ్దా) పయోధరాః॥ ౩౧౯॥	పయోధరః॥ పు॥ స్త్రీస్తన=స్త్రీస్తనము, A woman's breast, स्तन; అబ్దా=మేఘము, A cloud, मेघ.
(ధ్వాన్తారి దానవా) వృత్రా	వృత్రః॥ పు॥ ధ్వాన్త = చీఁకటి, Darkness, अंधेरा; అరి = శత్రువు, A foe, शत्रु; దానవాః=వృత్రాసురుఁడు, वृत्रासुर.
(బలి హస్తాంశవః) కరాః।	కరః॥ పు॥ బలి=అప్పనము, Tax, कर; హస్త=చేయి, Hand, हाथ; అంశవః = కిరణము, Ray of light, किरण.
ప్రదరా (భఙ్గ నారీ రుగ్బాణా)	ప్రదరః॥ పు॥ భఙ్గః = విఱుచుట, Splitting, भंग; నారీరుక్ = స్త్రీలయొక్క రక్తస్రావ వ్యాధి, Excess of menstruation, प्रदर रोग; బాణాః = అమ్ము, An arrow, बाण.
అస్రాః (కచాఅపి)॥ ౩౨౦॥	అస్రః (పా) ఆస్రః॥ పు॥ కచాః = వెండ్రుకలు, Hair, केश; (అపి) న॥ నెత్తురు, Blood, रक्त; కన్నీళ్లు, A tear, आँसू.
(అజాతశృఙ్గ గాః కాలేఽప్యశ్మశ్రుర్నా చ) తూబరః।	తూబరః॥ పు॥ కాలే = కాలమునందు, అజాతశృఙ్గః = కొమ్ములురాని, గాః = ఎద్దునకును, A hornless bull, बैल; అశ్మశ్రు = గడ్డము మీసము రాని పురుషునికిని పేరు, A beardless man, किशोर आदमी.
(స్వర్ణేఽపి) రాః	రాః॥ ఐ, పు॥ స్వర్ణే = బంగారు, Gold

wealth, सोना ; (అపి) పదార్థము, Property, पदार्थ.

పరికరః (పర్యఙ్క- పరివారయోః)॥3 ౭౧॥ పరికరః॥ పు॥ పర్యఙ్కే = మంచము A bed, बिछावन ; పరివారయోః = పరివారము, A dependent, परिवार.

(ముక్తాశుద్ధౌ చ) తారః (స్యాత్) తారః॥ పు॥ ముక్తాశుద్ధౌ = ముత్యపుశుద్ధి, Elegance of a pearl, मोती की आभा ; (చ) స్త్రీ॥ నక్షత్రము, A star, नक्षत्र కనుగ్రుడ్డు, The pupil of the eye, आँख का तारा ; త్రి॥ గొప్పధ్వని, A high note ऊँची आवाज.

శారో వాయౌ స తు త్రిషు। (కర్బురే ఽ) శారః॥ పు॥ వాయౌ = వాయువునకు పేరయినపుడు॥ పు॥ Air, हवा; కర్బురే = నానావర్ణములుగలదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥ Variegated, रंगविरंगी.

(థ ప్రతిజ్ఞాఽఽజి సంవిదాపత్సు) సఙ్గరః॥ 3 ౭౨॥ సఙ్గరః॥ పు॥ ప్రతిజ్ఞా = ప్రతిజ్ఞ, Promise, प्रतिज्ञा ; ఆజి = యుద్ధము, युद्ध ; సంవిత్ = క్రియానిశ్చయము, Bargain, निश्चय ; ఆపత్సు = ఆపద, Calamity, आफत.

(వేదభేదే గుప్తవాదే) మన్త్రో మన్త్రః॥ పు॥ వేదభేదే = గాయత్ర్యాది వేదమంత్రములు, Prayers of the Vedas, वेदमंत्र; గుప్తవాదే = రహస్యాలోచనము, Secret consultation, रहस्य मंत्रणा.

మిత్రో (రవా వపి)। మిత్రః॥ పు॥ రవౌ = సూర్యునికిని, The sun, सूर्य ; (అపి) న॥ చెలికానికిని పేరు, A friend, दोस्त.

(మఖేషు యూపఖణ్డేఽపి) స్వరు

స్వరుః॥ పు॥ మఖ = యజ్ఞము, A sacrifice, यज्ञ; ఇషు = బాణము, An arrow, बाण; యూపఖణ్డే=యూపస్తంభముయొక్క తునక, A piece of sacrificial post, यूपकाष्ठ; (అపి) వజ్రాయుధము, Thunderbolt, वज्र.

(గుహ్యే) ప్యవస్కరః॥ ౩౨౩॥

అవస్కరః॥ పు॥ గుహ్యే=స్త్రీ పురుషుల గుహ్యప్రదేశము, Privy part, मर्मस्थल; (అపి) మలము, Excrement, मल; కడవ యడుగు అంట్లు, Sweepings.

ఆడమ్బర (స్తూర్యరవే గజేన్ద్రాణాం చ గర్జితే)।

ఆడమ్బరః॥ పు॥ తూర్యరవే=వాద్యధ్వని, Noise of trumpets, वाद्य ध्वनि; గజేన్ద్రాణామ్=ఏనుఁగులయొక్క, గర్జితే=గర్జనము, Roaring of large elephants, हाथी का गर्जन; (చ) సంరంభము, Making a show, संरंभ.

అభిహారో (ఽభియోగే చ చౌర్యే సన్నహనేఽపి చ)॥ ౩౨౪॥

అభిహారః॥ పు॥ అభియోగే=అపకారము చేయుట కొఱకు నెదిరించి యాక్రమించుట, A brisk assault, आक्रमण; చౌర్యే=దొంగిలించుట, Robbery, चोरी; సన్నహనే = ఆయత్తపడుట, Preparation, तैयारी.

(స్యాజ్జనే) పరీవారః (ఖడ్గకోశే పరిచ్ఛదే)।

పరీవారః॥ పు॥ జనే = పరిజనము, An attendant, परिवार; ఖడ్గకోశే=కత్తియొఱ, A scabbard, म्यान; పరిచ్ఛదే=ఛత్రచామరాద్యుపకరణము, The insignia of dignity, छत्र चामर.

కపిలే త్రిషు)।	చిణ్ణు; సింహ=సింహమునకును, सिंह; అంశు=కిరణమునకును, किरण; వాజిషు = గుఱ్ఱమునకును, घोडा; శుక=చిలుకకును, शुक; అహి=పామునకును, सॉप; కపి=కోఁతికిని, बंदर; భేకేషు = కప్పకును, मेंढक; త్రి॥ కపిలే = బంగారుచాయగలదానికిని పేరు, Tawny, कपिल वर्ण.
శర్కరా (కర్పరాంశేఽపి)	శర్కరా॥ స్త్రీ॥ కర్పరాంశే = పెంచు, Potsherd; (అపి) మొరపనేల, Soil abounding in stony nodules, बालू; పంచదార, sugar, शक्कर.
యాత్రా (స్యాద్యాపనే గతౌ)॥ ౩౩౦॥	యాత్రా॥ స్త్రీ॥ యాపనే=భోజనము మొదలైనవర్తనము, Livelihood, धंधा; గతౌ=గమనము, Travelling, यात्रा.
ఇరా (భూవాక్సురాఽప్సు స్యాత్)	ఇరా॥ స్త్రీ॥ భూ = భూమి, The earth, भूमि; వాక్ = వాక్కు, Speech, वाक; సురా = మద్యము, Ardent spirit, मद्य; అప్సు=నీళ్లు, Water, पानी.
తన్ద్రీ (నిద్రా ప్రమీలయోః)।	తన్ద్రీ (పా) తన్ద్రా॥ స్త్రీ॥ నిద్రా = నిద్ర, Drousiness, निद्रा; ప్రమీలయోః = ఒడలెఱుంగకుండుట, Lassitude, बेहोशी.
ధాత్రీ (స్యాదుపమాతాఽపి క్షితిరప్యామలక్యపి)॥ ౩౩౧॥	ధాత్రీ॥ స్త్రీ॥ ఉపమాతా=దాది, A nurse, दाई; క్షితిః = భూమి, The earth, भूमि; ఆమలకీ=ఉసిరికచెట్టు, An emblic myrobalan, अमलकी.
క్షుద్రా (వ్యఙ్గానటీ	క్షుద్రా॥ స్త్రీ॥ వ్యఙ్గా = అంగహీనురాలు,

వేశ్యా సరఘా కణ్టకారికా। త్రిషు క్రూరే ఽధమే ఽల్పేఽపి) క్షుద్రం	A crippled woman, अंगहीन स्त्री ; నటీ= నాట్యమాడు స్త్రీ, Dancing girl, नाचनेवाली ; వేశ్యా = వేశ్య, A whore, वेश्या ; సరఘా = తేనెటీగ, A bee, मधुमक्खी ; కణ్టకారికా = వాకుడుచెట్టు, An egg plant ; త్రి॥ క్రూరే = క్రూరుఁడు, Cruel, क्रूर ; అధమే=అధముఁడు, Low, अधम ; అల్పే= కొంచెమైనది, Trifling, अल्प; (అపి) కృపణుఁడు, Miserly, कृपण.
మాత్రా (పరిచ్ఛదే। అల్పే చ పరిమాణే చ) మాత్రం (కార్త్స్న్యేఽవధారణే)।	మాత్రా॥ స్త్రీ॥ పరిచ్ఛదే = పరివారము, Requisites, परिवार ; అల్పే = కొంచెము, A little, अल्प; పరిమాణే=కొలఁది, Quantity, परिमाण; (చ) అర్ధహ్రస్వావయవము॥ న॥ Half a short syllable; కార్త్స్న్యే=సకలము, The whole, पूरा; అవధారణే=నిశ్చయము, Only, मात्र.
(ఆలేఖ్యాఽశ్చర్యయోః) శ్చిత్రం	చిత్రమ్॥ న॥ ఆలేఖ్య=చిత్తరువు, Painting, चित्र ; ఆశ్చర్యయోః = అద్భుతము, Wonder, अद्भुत.
కలత్రం (శ్రోణిభార్యయోః)॥ 33౪॥	కలత్రమ్॥ న॥ శ్రోణి=పిఱుదు, The hip and loins, कमर और जघन ; భార్యయోః= పెండ్లము, A wife, स्त्री.
(యోగ్యభాజనయోః) పాత్రం	పాత్రమ్॥ న॥ యోగ్య = యోగ్యుఁడు, Capable, योग्य ; భాజనయోః = భోజనపాత్రము, A vessel, भाजन ; నద్యాదుల

	రెండుదరులనడుము, The channel of a river, नाला.
పత్త్రం (వాహన పక్షయోః)।	పత్త్రమ్॥ న॥ వాహన = వాహనము, A vehicle, वाहन; పక్షయోః = ఱెక్క, A wing, पंख.
(నిదేశ గ్రన్థయోః) శ్శాస్త్రం	శాస్త్రమ్॥ న॥ నిదేశ = ఆజ్ఞ, Command, आज्ञा; గ్రన్థయోః = వ్యాకరణాది గ్రంథములు, Institutes of a science, व्याकरण ग्रन्थ.
శస్త్ర (మాయుధ లోహయోః)॥ 33౫॥	శస్త్రమ్॥ న॥ ఆయుధ = ఆయుధము, A weapon, शस्त्र; లోహయోః = లోహము, Iron, लोहा.
(స్యా జ్జటాంశుకయోః) ర్నేత్రం	నేత్రమ్॥ న॥ జటా = చెట్టువేరు, Root of a tree, जड; అంశుకయోః = వెలిపట్టుచీర, Woven silk bleached, रेशमी साडी, ఇదిగాక కంటికిని పేరు, An eye, आँख. The rope of a churn,
క్షేత్రం (పత్నీశరీరయోః)।	క్షేత్రమ్॥ న॥ పత్నీ = పెండ్లము, A wife, स्त्री; శరీరయోః = దేహము, Body, शरीर; మడి, A field, खेत; సిద్ధస్థానము, A holy spot, पवित्र जगह.
(ముఖాగ్రే క్రోడహలయోః) పోత్రం	పోత్రమ్॥ న॥ క్రోడహలయోఃముఖాగ్రే = పందిమూతి, Snout of a hog, सुअर के मुख का अग्र भाग; నాఁగేటి కొన, Fore-part of a plough, हल का अग्र भाग.
గోత్రం (తు నామ్ని చ)॥ 33౬॥	గోత్రమ్॥ న॥ నామ్ని = నామధేయము, Name, नाम; (చ) కులము, Family, race,

కుల; ద్రవ్యము, Wealth, धन; పు॥ పర్వతము, Mountain, पर्वत; స్త్రీ॥ భూమి, The earth, भूमि; గోసమూహము, A herd of kine, गायों का समूह.

సత్త్ర (మాచ్ఛాదనే యజ్ఞే సదాదానే వనే ఽపిచ)। సత్త్రమ్॥ న॥ ఆచ్ఛాదనే = గృహము, A house covering, घर आच्छादन; యజ్ఞే = యజ్ఞవిశేషము, Sacrifice, यज्ञ; సదాదానే = ఎడతెగని యీవి, Liberality, महतदान; వనే చ = వనము, A forest, जंगल; (అపి) దంభము, Fraud, दंभ.

అజిరం (విషయే కాయే) అజిరమ్॥ న॥ విషయే = శబ్దాదివిషయము, Object of perception, शब्दादि के विषय; కాయే = శరీరము, Body, शरीर; (అపి) ముంగిలి, A court-yard, अंगन; వాయువు, Wind, वायु.

అమ్బరం (వ్యోమ్ని వాససి)॥ 332॥ అమ్బరమ్॥ న॥ వ్యోమ్ని = ఆకాశము, The sky, आकाश; వాససి = వస్త్రము, Apparel, वस्त्र.

చక్రం (రాష్ట్రే) చక్రమ్॥ న॥ రాష్ట్రే = దేశము, Realm, राष्ट्र; (అపి) సైన్యము, An army, सेना; బండికన్ను, Wheel, चक्र; సుడిగుండము, Whirlpool, भँवर; కమ్మరసాన, A potter's wheel, कुम्हार का पहिया; ఆయుధవిశేషము, A sharp discus, एक शस्त्र; పు॥ చక్రవాకపక్షి, A ruddy goose, चक्रवाह; సమూహము, Multitude, समूह.

ఉప్యక్షరం (తు మోక్షేఽపి)	అక్షరమ్॥ న॥ మోక్షే=మోక్షము, The final beatitude, मोक्ष ; (అపి) అకారాది వర్ణము, A letter, एक अक्षर ; పరబ్రహ్మము, The supreme soul, आत्मा.
క్షీర (మప్సు చ)।	క్షీరమ్॥ న॥ అప్సు=నీళ్లు, Water, पानी; (చ) పాలు, Milk, दूध.
(స్వర్ణేఽపి) భూరి (చన్ద్రౌ ద్వౌ)	భూరి॥ న॥ స్వర్ణే = బంగారము, Gold, सोना ; (అపి) త్రి॥ బహుళము, Numerous, बहुत; చన్ద్రిః॥ పు॥ బంగారము, सोना ; (అపి) చంద్రుఁడు, కర్పూరము, Camphor, कर्पूर ; జలము, Water, पानी.
(ద్వారమాత్రేఽపి) గోపురమ్॥ 33౮॥	గోపురమ్॥ న॥ ద్వారమాత్రే = వాకిలి మాత్రము, Door, दर्वाजा; (అపి) పట్టణపు వాకిలి, A town gate, शहर का मुखद्वार ; తుంగముస్తలు, Cyperus grass, एक तरह का घास.
(గుహా దమ్భౌ) గహ్వరే (ద్వే)	గహ్వరమ్॥ న॥ గుహా=గుహ, A cavern, गुहा; దమ్భః = కపటము, Pride, fraud, दंभ.
(రహోఽన్తిక) ముప హ్వరే।	ఉపహ్వరమ్॥ న॥ రహః = ఏకాంతము, Solitude, एकांत ; అన్తికమ్ = సమీపము, Near, समीप.
(పురోఽధిక ముప) ర్యగ్రౌ	అగ్రిమ్॥ పురః = ముందర, Front, आगे ; అధికమ్ =అధికము, Much, अधिक ; ఉపరి=మీఁద, Top, ऊपर ; త్రి॥ ప్రధానము,

Chief, प्रधान; ॥న॥ గ్రాసచతుష్టయప్రమాణ మయిన భిక్ష, Four mouthfuls, चार कौर; కొన, Extremity, सिरा.

(ణ్యగారే నగరే) పురమ్। మన్దిరం (చాథ)

పురమ్, మన్దిరమ్॥ న॥ అగారే=ఇంటికిని, A house, घर; పట్టణమునకు, A town, शहर.

రాష్ట్రో (ఽస్త్రీవిషయే స్యాదుపద్రవే)॥ ౩౩౯॥

రాష్ట్రః॥ ప్న॥ విషయే = దేశమునకును, Country, राष्ट्र; ఉపద్రవే = ఉపద్రవమునకును, Calamity, उपद्रव.

దరో (ఽస్త్రియాం భయే శ్వభ్రే)

దరః॥ ప్న॥ భయే = భయమునకును, Fear, भय; శ్వభ్రే = గుంటకును, A hole in the ground, गढा; ఇంచుకంత యను నర్థమునందు॥ అవ్య॥ A little, थोडा.

వజ్రో (ఽస్త్రీ హీరకే పవౌ)।

వజ్రః॥ ప్న॥ హీరకే=వజ్రమను రత్నము, Diamond, रत्न; పవౌ = వజ్రాయుధము, Thunderbolt, वज्र.

తన్త్రం (ప్రధానే సిద్ధాన్తే సూత్రవాయే పరిచ్ఛదే)॥ ౩౪౦॥

తన్త్రమ్॥ న॥ ప్రధానే = ప్రధానుఁడు, Chief, प्रधान; సిద్ధాన్తే=సిద్ధాన్తము, Right conclusion, सिद्धान्त; సూత్రవాయే = నూలిపడుగు, A weaver's batten; పరిచ్ఛదే=పరివారము, Dependants, परिवार.

ఔశీర (శ్చామరే దణ్డే) ఽప్యౌశీరం (శయనాసనే)।

ఔశీరః॥ పు॥ చామరే = చామరము, A fan, चामर; దణ్డే=యష్టి, The handle of a fan, चामर की मूठ; ఔశీరమ్॥ న॥ శయన=శయనము, A bed, शय्या; ఆసనే=

పీఠము, A stool, पीठ; శయనమనఁగా నిద్ర యని కొందఱు. (అపి) ॥త్రి॥ వట్టివేళ్ల సంబంధమైనది, Fragrant root of grass, एक घास विशेष.

పుష్కరం (కరిహస్తాగ్రే వాద్యభాణ్డముఖే జలే॥ ౩౮౧॥ వ్యోమ్ని ఖడ్గఫలే పద్మే తీర్థౌషధి విశేషయోః)।

పుష్కరమ్॥ న॥ కరిహస్తాగ్రే = ఏనుగు తొండము కొన, Tip of an elephant's trunk, सूँड का सिरा; వాద్యభాణ్డముఖే = మద్దెల మొదలైన వాద్యముల ముఖము, Head of a drum, भेरी आदि का मुख; జలే=నీళ్లు, Water, पानी; వ్యోమ్ని=ఆకాశము, Sky, आसमान; ఖడ్గఫలే=కత్తివాదర, Edge of a scimitar, तलवार की धार; పద్మే=కమలము, A lotus, कमल; తీర్థ=తీర్థవిశేషము, Name of a contirent, एक तीर्थस्थान; ఓషధి విశేషయోః=ఓషధి విశేషము, A drug, औषधि.

అన్తర (మవకాశావధిపరిధానాన్తర్ధి భేద తాదర్థ్యే॥ ౩౮౨॥ ఛిద్రాఽఽత్మీయ వినా బహిరవసర మధ్యేఽన్తరాత్మనిచ)।

అన్తరమ్॥ న॥ అవకాశ=ఎడము, Intermediate time or space, अन्तर; అవధి=మర్యాద, Period, अवधि; పరిధాన=కట్టుకోక, Clothing, कपड़ा; అన్తర్ధి=మఱుఁగు Concealment, छिपाव; భేద = విశేషము Difference, भेद; తాదర్థ్యే=దానికొఱకు Sake, केलिये; ఛిద్ర = రంధ్రము, Hole छिद्र; ఆత్మీయ=తనసంబంధమైనది, Own अपना; వినా = అది వెలిగా, Other than केबिना; బహిః=వెలుపటు, Outside, बाह्य

	అవసర = అవసరము, Opportune time, अवसर; మధ్యే = మధ్యప్రదేశము, Inside, अन्दर; అన్తరాత్మని=పరమాత్మ, Supreme soul, परमात्मा; (చ) అన్యమైనది, Another, दूसरा.
(ముస్తేఽపి) పిఠరం	పిఠరమ్॥ న॥ ముస్తే = తుంగముస్తలు, Cyperus rotundus; (అపి) కుండ, A vessel, घट; కవ్వపుకోల, A churning stick, मथनी.
(రాజకశేరుణ్యపి) నాగరమ్॥ ౩౮౩॥	నాగరమ్॥న॥ రాజకశేరుణీ= భద్రముస్తలు, Cyperus pertenuis, नागर; (అపి) సొంటి, Ginger, सोंट; ॥త్రి॥ నగరసంబంధమైనది, Belonging to a city, नगर संबंधी.
శార్వరం (త్వన్ధతమసే ఘాతుకే భేద్యలిఙ్గకమ్)।	శార్వరమ్॥ న॥ అన్ధతమసే = ఘనమయిన చీకటి, Very dark, घना अंधकार; ॥త్రి॥ ఘాతుకే= చంపుస్వభావముగలది, Destructive, घातक.
గౌరో౽(రుణే సితే పీతే)	గౌరః॥ త్రి॥ అరుణే=ఎఱుపువస్తువునకును, Pale red, गौर; సితే= తెలుపువస్తువునకును, White, सफेद; పీతే = పచ్చనివస్తువునకును పేరు, Yellow, पीला.
(వ్రణకార్యప్య)రుష్కరః॥ ౩౮౪॥	అరుష్కరః॥ త్రి॥ వ్రణకారి = వ్రణమును చేయునది, Corosive, घाव करने वाला; (అపి) పు॥ జీడిచెట్టు, Semiearpus anacardium, भिलावा.
జఠరః(కఠినే౽పిస్యా)	జఠరః॥ త్రి॥ ఇది, కఠినే = కఠినమయిన

వస్తువు, Hard, कड़ी चीज़; (అపి) న॥ కడుపు, The belly, पेट.

(దధస్తాదపి) చాధరః। అధరః॥ అధస్తాత్ = దిగువనుండువస్తువు, Low, निचली वस्तु; (అపి) త్రి॥ హీనుఁడు, Inferior, नीच; పు॥ పెదవి, The lip, ओंठ.

(అనాకులేఽపి) చైకాగ్రో ఏకాగ్రః॥ త్రి॥ అనాకులేచ = కలఁకఁబాఱని, Unperplexed, एकाग्र; (అపి) సావధానుఁడైన, Attentive, सावधान.

వ్యగ్రో (వ్యాసక్త ఆకులే)॥ ౩౮౫॥ వ్యగ్రః॥ త్రి॥ వ్యాసక్తే = ఒకదానియందు మనస్సు తగిలిన, Eagerly occupied, लगन; ఆకులే = కలఁతపడిన, Distracted, perplexed, आकुल.

(ఉపర్యుదీచ్యశ్రేష్ఠే ష్వ) ప్యుత్తర (స్స్యాత్) ఉత్తరః॥ త్రి॥ ఉపరి = మీఁదికిని, Superior, high, ऊँची; ఉదీచ్య = ఉత్తరపుదిక్కునందుండుదానికిని, Northern, उत्तर का; శ్రేష్ఠేషు = శ్రేష్ఠునికి, Excellent, श्रेष्ठ; (అపి) ప్రత్యుత్తరమునకును, An answer, जवाब.

దనుత్తరః। (ఏషాం విపర్యయే శ్రేష్ఠే) అనుత్తరః॥ త్రి॥ ఏషామ్ = వీనియొక్క, విపర్యయే = వ్యత్యాసమునందు, అనఁగా మీఁదుగానిదానికిని, Low, नीचा; ఉత్తరపు దిక్కునందుండనిదానికిని, Southern, दक्षिणी; శ్రేష్ఠముగానిదానికిని, Worse, हीन; శ్రేష్ఠే = శ్రేష్ఠునికిని, Excellent, श्रेष्ठ; ప్రత్యు

	త్తరములేనిదానికిని పేరు, Silent, unable to answer, ला जवाब.
(దూరానాత్మో త్తమాః) పరాః॥ ౩౮౬॥	పరః॥ త్రి॥ దూర=దవ్వయినది, Distant, दूर; అనాత్మ = తనకంటె నవ్యయమయినది, Other, दूसरा; ఉత్తమాః = శ్రేష్ఠమయినది, Pre-eminent, उत्तम.
(స్వాదుప్రియా తు) మధురా	మధురః॥ త్రి॥ స్వాదు = తియ్యనైనది, Sweet, मीठा; ప్రియా = ఇష్టమయినది, Pleasing, प्रिय.
క్రూరా (కఠిన నిర్దయా)।	క్రూరః॥ త్రి॥ కఠిన = కఠినమయినది, Hard, कड़ा; నిర్దయా = దయలేనివాఁడు, Cruel, pitiless, निर्दय.
ఉదారో (దాతృ మహాత్మోః)	ఉదారః॥ త్రి॥ దాతృ = దానముచేయువాఁడు, Generous, उदार; మహాత్మోః = దొడ్డవాఁడు, Great, महान.
ఇతర (స్త్వన్యనీచయోః)॥ ౩౮౭॥	ఇతరః॥ త్రి॥ అన్య = పరుఁడు, Other, दूसरा; నీచయోః=నీచుడు, Low, vile, नीच.
(మన్దస్వచ్ఛన్దయోః) స్వైర	స్వైరః॥ త్రి॥ మన్ద = అలసుఁడు, Indolent, आलसी; స్వచ్ఛన్దయోః=స్వతంత్రుఁడు, Independent, uncontrolled, स्वतंत्र.
శ్శుభ్రి (ముద్దీప్త శుక్లయోః)।	శుభ్రిమ్॥ త్రి॥ ఉద్దీప్త=మిక్కిలి ప్రకాశించు, Splendid, प्रकाशमान; శుక్లయోః= తెల్లని, White, सफेद.
ఇతి రాన్తాః.	రాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(చూడా కిరీటం కేశాశ్చ సంయతా) మౌలయః (త్రయః)॥ ౩౭౮॥

మౌలిః॥ పు॥ చూడా = శిఖ, Lock of hair on the head, शिखा; కిరీటమ్ = కిరీటము, A diadem, मुकुट; సంయతాః కేశాశ్చ=ముడిచిన వెండ్రుకలు, Hair tied on the head, वेणी.

(ద్రుమప్రభేద మాతఙ్గ కాణ్డ పుష్పాణి) పీలవః।

పీలుః॥ పు॥ ద్రుమప్రభేద = గోగుచెట్టు, మాతఙ్గ = ఏనుఁగు, An elephant, हाथी; కాణ్డ=బాణము, Arrow, बाण; పుష్పాణి = పుష్పము, Flower, फूल.

(కృతాన్తానేహసోః) కాలః

కాలః॥పు॥ కృతాన్త=యముఁడు, Yama, यम; అనేహసోః=కాలము, Time, समय.

(చతుర్థేఽపియుగే) కలిః॥ ౩౭౯॥

కలిః॥ పు॥ చతుర్థయుగే=నాలవయుగము, The fourth age, कलियुग; (అపి) కలహము, Quarrel, कलह.

(స్యాత్కురఙ్గేఽపి) కమలః

కమలః॥ పు॥ కురఙ్గే=ఇఱ్ఱి, Deer, हिरण; (అపి) న॥ తామరపువ్వు, Lotus, कमल; నీళ్లు, Water, पानी; ॥సీ॥ లక్ష్మి.

(ప్రావారేఽపిచ) కమ్బలః।

కమ్బలః॥ పు॥ ప్రావారే = ఉత్తరీయము, (అపి) కంబళి, A blanket, दुपट्टा; గంగడోలు, Dewlap; సర్పవిశేషము, Chief of serpents, एक साँप.

(కరోపహారయోః పుంసి) బలిః (ప్రాణ్యఙ్గజే స్త్రియామ్)॥ ౩౮౦॥

బలిః॥ పు॥ కర=అప్పనము, Tax, कर; ఉపహారయోః = పూజోపకరణము, An oblation, पुजापा, ॥సీ॥ ప్రాణ్యఙ్గజే=జంతువుల యవయవములవలనఁ బుట్టినది, అనగా

ముడత తోలుకు, A Wrinkle, झुर्री ; బలి చక్రవర్తి, A giant, बलि चक्रवर्ती.

(స్థౌల్య సామర్థ్య సైన్యేషు) బలం (నా కాకే సీరిణోః)

బలమ్॥ న॥ స్థౌల్య=బలుపు, Bulkiness, स्थूलता ; సామర్థ్య = సత్తువ, Strength, शक्ति; సైన్యము=సేన, Army, सेना; ॥పు॥ కాక కాకి, A crow, कौआ; సీరిణోః=బల భద్రుడు.

వాతూలః (పుంసి వాత్యాయా మపివాతాసహే త్రిషు)॥ ३४७।

వాతూలః॥ పు। వాత్యాయామ్ = వాయు మూతనము, Whirl-wind, वातूल; ॥త్రి॥ వాతాసహే=గాలి సహింపనివాడు, Gouty; ఉన్మత్తుడు, Insane, पागल.

(శఠేద్వ్యాలి శ్వాపదే) వ్యాలః (పుంసి శ్వాపద సర్పయోః)।

వ్యాలః॥ త్రి॥ శఠే=దుర్జనుడు, Wicked, दुर्जन; ॥పు॥ శ్వాపద=పులి, A tiger, बाघ; సర్పయోః=పాము, A serpent, साँप.

మలో (ఽస్త్రీ) పాపవిట్కిట్టాని)

మలః॥ పు॥ పాప=పాపము, Sin, पाप; విట్=విష్ఠ, Excretion, मल; కిట్టాని=వసా శుక్రాది ద్వాదశవిధములయిన దేహ మలములు, Drugs, मल; చిట్టము, Rust, ज़ंग.

(స్య్వస్త్రీ) శూలం (రుగాయుధమ్)॥ ३४८॥

శూలమ్॥ పు॥ రుక్ = శూలరోగము, Colic, शूल रोग ; ఆయుధమ్ = ఆయుధము, A weapon, हथियार.

(శఙ్కావపి ద్వయోః) కీలః

కీలః॥ పు॥ శఙ్కౌ = మేకు, A wedge, कील ; (అపి) అగ్నిజ్వాల, A flame, ज्वाला; ॥స్త్రీ॥ మోచేతిపోటు, A blow with the elbow.

పాలిః (స్త్ర్యశ్ర్యఙ్క)

పాలిః॥ స్త్రీ॥ అశ్రి=అంచు, Edge, किनारा;

జ్కా ప జ్క్తిషు)।	అ జ్కా = చి హ్న ము, A mark, चिह्न ప జ్క్తిషు=పం క్తి, A row, पंक्ति; ఇదిగా మీసాలు గల స్త్రీ, A woman with beard, मूँछे वाली स्त्री; ప్రస్థము, A me sure of capacity; The hip, कटि.
కలా (శిల్పే కాలభే దే౽)	కలా॥ సీ॥ శిల్పే = చి త్తరువు మొదలై పనులయందలి నేర్పు, A mechanical ar कला; కాలభే దే = ౫౦౦ రెప్పపాట్లుగ కాలము, A measure of time, ౪౮౦ प का समय; (అపి) చంద్రునిలో పదియాఱ పాలు, A digit of the moon, चन्द्र सोलहवा भाग; విద్య, Skill, विद्या; వ Interest on capital, ब्याज;అవ్య క్తమధు ధ్వని, A low and inarticulate ton अव्यक्त मधुर ध्वनि.
పాల్యాలి (స్నఖ్యావలీ అపి)॥ ౩౫౩॥	ఆలిః (పా) ఆలీ॥ సీ॥ సఖి = చెలికె A companion, सखी; ఆవలీ = పం A row, पंक्ति; (అపి) కట్ట, A bridg बाघ.
(అబ్ధ్యమ్బువికృతౌ) వేలా (కాలమర్యాద యోరపి)।	వేలా॥ సీ॥ అబ్ధ్యమ్బువికృతౌ =సముద్ర వికారము అనఁగా సముద్రము పొంగుట Tide, लहर; కాల = కార్యోచితకాలమ Time, काल; మర్యాదయోః = మర్యా Limit, मर्यादा; (అపి) చెల్లెలికట్ట, S shore, समुद्र किनारा; అనాయాస మర ములకును పేరు, Easy and sudden deat आसान और अकस्मात मृत्यु.

బహులాః (కృత్తికా గావో బహులేఽగ్నౌ సితే త్రిషు)॥ ౩౫౮॥

బహులాః॥ స్త్రీ, బ॥ కృత్తికాః = కృత్తికా నక్షత్రము, The pleiades, कृत्तिका नक्षत्र ; స్త్రీ॥ గావః = గోవులు, (చ) ఏలకులు, త్రి॥ నల్లని వస్తువు, పు॥ అగ్ని, కృష్ణపక్షము, The dark fortnight, कृष्ण पक्ष.

లీలా (విలాసక్రియయోః)

లీలా॥ స్త్రీ॥ విలాస=స్త్రీల శృంగార చేష్ట, Gesture, विलास; క్రియయోః = క్రియ, Sport, क्रिया.

ఉపలా (శర్కరాఽపి చ)।

ఉపలా॥ స్త్రీ॥ శర్కరా = మొరపమన్ను, Stony nodule, बालू ; చక్కెర, Sugar, शक्कर ; (అపి) పు॥ రత్నము, A gem, रत्न; రాయి, A stone, पत्थर.

(శోణితేఽమ్భసి) కీలాలం

కీలాలమ్॥ న॥ శోణితే= నెత్తురు, Blood, रक्त; అమ్భసి= నీళ్లు, Water, पानी.

మూల (మాద్యేశిఫాభయోః)॥ ౩౫౯॥

మూలమ్॥న॥ ఆద్యే= మొదలు, Origin, मूल; శిఫా=ఊడ, Root, जड ; భయోః = మూలానక్షత్రము, An asterism, मूला नक्षत्र.

జాలం (సమూహ ఆనాయో గవాక్ష క్షారకావపి)।

జాలమ్॥ న॥ సమూహః = సమూహము, A multitude, समूह ; ఆనాయః = వల, A net, जाल; గవాక్ష=కిటికీ, A window, खिडकी; క్షారకా = పసరుమొగ్గ, An unblown flower, कली ; (అపి) గారడివిద్య, Magic, जादू ; డంభము, Pride, दर्प ; జాలీ॥ స్త్రీ॥ పొట్లచెట్టు, Trichosanthes dioica, चचींडा.

శీలం (స్వభావే సద్వృత్తే)	శీలమ్॥ న॥ స్వభావే=స్వభావము, Disposition, स्वभाव ; సద్వృత్తే=మంచినడత, Good conduct, सद् व्यवहार.
(సస్యే హేతుకృతే) ఫలమ్॥ ౩౫౬॥	ఫలమ్॥ న॥ సస్యే = పైరు, Produce, fruit, फसल; హేతుకృతే=ప్రయోజనము, Consequence, प्रयोजन; బాణాగ్రము, Edge of a weapon, तलवार की धार ; డాలు, Shield, ढाल.
(ఛదిర్నేత్రరుజోః క్లీబం సమూహే) పటలం (వనా)।	పటలమ్॥ న॥ ఛదిః = ఇంటికప్పు, Roof, छत ; నేత్రరుజోః = నేత్రరోగము, Film over the eye, नेत्र रोग; స్త్రీ॥ సమూహే= సమూహము, Multitude, समूह.
(అధస్స్వరూపయోరస్త్రీ) తలం	తలమ్॥ పుం॥ అధః = క్రిందు, Bottom, तल; స్వరూపయోః=స్వరూపము, Essential character, स्वरूप ; హస్తకవచము, Leathern fence for the arm, हाथ का मोज़ा ; అఱచేతికొట్టు, A slap with the hand, तमाचा.
(స్యాచ్ఛామిషే) పలమ్॥ ౩౫౭॥	పలమ్॥ న॥ ఆమిషే=మాంసము, Flesh, मांस ; (చ) ౩౨౦ గురిగింజల యెత్తు, A weight, एक तोल.
(ఔర్వానలేఽపి) పాతాలం	పాతాలమ్॥ న॥ ఔర్వానలే=బడబాగ్ని, Submarine fire, बड़वानल ; (అపి) నాగలోకము, Internal regions, नाग लोक.
చేలం (వస్త్రేఽధమే త్రిషు)।	చేలమ్॥ న॥ వస్త్రే=వస్త్రము, Clothes, वस्त्र; త్రి॥ అధమే = అధమమైన, Inferior, अधम.

కుకూలం (శఙ్కుభిః కీర్ణే శ్వభ్రే) నా తుషానలే)॥ ౩౫౮॥

కుకూలమ్॥ న॥ శఙ్కుభిః = మేకులచేత, కీర్ణే=నాటఁబడిన, శ్వభ్రే=పల్లము, అనఁగా మేకులు నాటిన గుంట, A ditch filled with stakes, एक गढा ; పు॥ తుషానలే= కుమ్ము, A fire made of chaff, तुषानल.

(నిర్ణీతే) కేవల (మితి త్రిలిఙ్గం త్వేక కృత్స్నయోః)।

కేవలమ్॥ న॥ నిర్ణీతే=నిర్ణయింపఁబడినది, Absolute, केवल; (ఇతి) మాంతమగు నవ్యయమని కొందఱు, పు॥ ఏక=ఒకటి, Alone, एक ; కృత్స్నయోః = అంతయు, Entire, all, सभी.

(పర్యాప్తిక్షేమ పుణ్యేషు) కుశలం (శిక్షితే త్రిషు)॥ ౩౫౯॥

కుశలమ్॥ న॥ పర్యాప్తి = సామర్థ్యము, Adequacy, पर्याप्ति ; క్షేమ = శుభము, Welfare, शुभ ; పుణ్యేషు = పుణ్యము, Virtue, पुण्य ; త్రి॥ శిక్షితే=శిక్షింపఁబడిన; Well-versed, शिक्षित.

ప్రవాల (మఙ్కురే ఽప్యస్త్రీ)

ప్రవాలమ్॥ ప్న॥ అఙ్కురే = మొలక, A shoot, अंकुर; (అపి) చిగురు, Tender leaf, कोपल ; వీణాదండము, Neck of a lute, वीणादंड ; పగడము, Coral, प्रवाल.

(త్రిషు) స్థూలం (జడేఽపి చ)।

స్థూలమ్॥ త్రి॥ జడేచ = మందబుద్ధిగల, Stupid, मूर्ख ; (అపి) బలిసిన, Bulky, बलिष्ठ.

కరాలో (దన్తురే తుఙ్గే)

కరాలః॥ త్రి॥ దన్తురే = ఒడ్డుమిట్ట, Uneven, दंतुला ; (ప) మిట్టపండ్లవాఁడు, Having projecting teeth ; తుఙ్గే=పొడ

	వైనది, High, ऊँचा; వెఱపుఁ బుట్టించునది, Terrible.
(చారౌ దక్షేచ) పేశలః॥ 3౬౦॥	పేశలః॥ త్రి॥ చారౌ=మనోహరమయినది, Beautiful, मनोहर; దక్షే=నేర్పరి, Expert, दक्ष.
(మూర్ఖేఽర్భకేఽపి) బాల (స్స్యాత్)	బాలః॥ త్రి॥ మూర్ఖే=మూర్ఖుఁడు, Ignorant, मूर्ख; అర్భకే=పిన్నవాఁడు, Young, बच्चा; (అపి) న॥ కురువేరు, Andropogon schoenanthoeus; పు॥ పుచ్ఛము, Tail; కేశము, Hair.
లోల(శ్చల సతృష్ణయోః)।	లోలః॥ త్రి॥ చల = కదలునది, Tremulous, चंचल; సతృష్ణయోః = ఆశగలది, Eager for, सतृष्ण.
ఇతి లాన్తాః	లాన్త నానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
దవదావౌ (వనారణ్యవహ్నీ)	దవః, దావః॥ పు॥ వన=అడవి, Forest, वन; అరణ్యవహ్నౌ = కారుచిచ్చు, Forest conflagration, दावानल.
(జన్మహరౌ) భవౌ॥ 3౬౧॥	భవః॥ పు॥ జన్మ=పుట్టుక, Birth, जन्म; హరౌ=శివుఁడు, शिव; మరియు సంసారము, Worldly life, दुनियाँदारी जीवन.
(మన్త్రీ సహాయః) స్సచివౌ	సచివః॥ పు॥ మన్త్రి=మంత్రి, A counsellor, मंत्री; సహాయః = తోడైయుండు వాఁడు, A companion, सहायक.
(పతి శాఖి నరాః) ధవాః।	ధవః॥ పు॥ పతి=పెనిమిటి, A husband, पति; (వ) ఏలువాఁడు, A master, मालिक; శాఖి=చండ్రచెట్టు, Lythrum fruticosum,

	शाखी; నరాః = మనుష్యుఁడు, A man, आदमी.
అవయః (శైలమేషార్కాః)	అవిః॥ పు॥ శైల=పర్వతము, A mountain, पहाड़; మేష=గొఱ్ఱె, A sheep, भेड़; అర్కాః=సూర్యుడు, सूर्य.
(ఆజ్ఞాఽఽహ్వానాధ్వరా) హావాః॥ 3౬౨॥	హావః॥ పు॥ ఆజ్ఞా = ఆజ్ఞ, Command, आज्ञा; ఆహ్వాన=పిలుచుట, Call, आह्वान; అధ్వరాః=యజ్ఞము, Sacrifice, यज्ञ.
భావ (స్సత్తా స్వభావాభిప్రాయ చేష్టాఽఽత్మజన్మసు)।	భావః॥ పు॥ సత్తా = ద్రవ్యాదుల కలిమి, State of being, सत्ता; స్వభావ = స్వభావము, Disposition, स्वभाव; అభిప్రాయ= అభిప్రాయము, Intention, अभिप्राय; చేష్టా=ధాతువాచ్యక్రియ, Gesture, चेष्टा; ఆత్మ, Soul, आत्मा; జన్మ=పుట్టుక, Birth, जन्म; మరియు మనోవికారము, Abstract idea, मनोविकार; శబ్దప్రవృత్తి నిమిత్తము, Purport, निमित्त.
(స్యాదుత్పాదే ఫలే పుష్పే) ప్రసవో (గర్భమోచనే)॥ 3౬3॥	ప్రసవః॥ పు॥ ఉత్పాదే=పుట్టుక, Production, उत्पादन; ఫలే=ఫలము, Fruit, फल; పుష్పే=పుష్పము, Blossom, फूल; గర్భమోచనే=ప్రసూతి, Bringing forth, प्रसव.
(అవిశ్వాసే ఽపహ్నవేఽపినికృతావపి) నిహ్నవః।	నిహ్నవః॥ పు॥ అవిశ్వాసే=అవిశ్వాసము, Distrust, अविश्वास; అపహ్నవే=దాఁచుట, Concealment, छिपाना; నికృతౌ=తిరస్కరించుట, Denial, तिरस्कार; (అపి) కపటము, Wickedness, कपट.

(ఉత్సేకామర్షయో రిచ్ఛా ప్రసవే మహః) ఉత్సవః॥ ౩౬౮॥

ఉత్సవః॥ పు॥ ఉత్సేక = ఉప్పొంగుట, Elevation, उत्सव; అమర్షయోః=కోపము, Impatience, कोप; ఇచ్ఛాప్రసవే = ఇచ్ఛ పుట్టుట, Rising of a wish, इच्छा का जन्म; మహః=పండుగ, Festival, त्योहार.

అనుభావః (ప్రభావేచ సతాంచ మతి నిశ్చయే)।

అనుభావః॥ పు॥ ప్రభావే = ప్రభావము, Dignity, प्रभाव ; సతామ్=పెద్దలయొక్క, మతినిశ్చయే=బుద్ధినిశ్చయము, Firm opinion, निश्चय; (చ) సాత్త్వికాదిభావమును గుఱించిన భ్రూవిక్షేపాదులు, Indication of a feeling, भ्रूविक्षेप.

(స్యాజ్జన్మహేతుః) ప్రభవః (స్థానంచాద్యోపలబ్ధయే॥ ౩౬౯॥

ప్రభవః॥ పు॥ జన్మహేతు=జననమునకు కారణమయినది, Generative cause, origin, जन्महेतु ; ఆద్యోపలబ్ధయే=మొదట ఎఱుంగుటకు, స్థానంచ=స్థానమైనది, Place where a thing is first perceived, source, जन्मस्थान ; (చ) పరాక్రమము, Strength, पराक्रम.

(శూద్రాయాం విప్రతనయే శస్త్రే) పారశవః (పుమాన్)।

పారశవః॥ పు॥ శూద్రాయాం విప్రతనయే= శూద్రస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునివలనఁ బుట్టిన కుమారుఁడు, One born of a brahmin in a sudra woman, पारशव; శస్త్రే = ఆయుధము, Battle-axe, एक हथियार.

ధ్రువో (భభేదే క్లీబే తు నిశ్చితే శాశ్వతే త్రిషు)॥ ౩౭౦॥

ధ్రువః॥ పు॥ భభేదే = ధ్రువనక్షత్రము, The polar star, ध्रुव नक्षत्र ; న॥ నిశ్చితే= నిశ్చయింపఁబడినది, Certainty, निश्चित ;

	త్రి॥ శాశ్వతే=నిత్యమయినది, Perpetual, immovable, शाश्वत.
స్వో (జ్ఞాతావాత్మ నిస్వం త్రి ష్వాత్మీయే స్వో౽స్త్రియాం ధనే)॥	స్వః॥ పు॥ జ్ఞాతౌ = జ్ఞాతి, A kinsman, ज्ञाति; న॥ ఆత్మని=ఆత్మ, The soul, आत्मा; త్రి॥ ఆత్మీయే = తన సంబంధమైనది, Own, आत्मीय; ష్న॥ ధనము, Wealth, धन.
(స్త్రీకటీ వస్త్రబన్ధే ౽పి) నీవీ (పరిపణే౽ పిచ)॥ ౩౬౭॥	నీవీ॥ స్త్రీ॥ స్త్రీ కటీవస్త్రబన్ధే=స్త్రీల కటి ప్రదేశమందలి పోకముడి, The knot of a woman's wearing garment, नीवी; పరిపణేచ = మొదటి సొమ్ము, Principal, मूलधन; (అపి) పందెముగట్టిన ద్రవ్యము, A stake at play, दाँव.
శివా (గౌరీ ఫేరవ యోః)	శివా॥ స్త్రీ॥ గౌరీ = గౌరీదేవి, गौरी; ఫేరవయోః=నక్క, A jackal, लोमड़ी; కరక చెట్టు=ఉసిరిక చెట్టు, Myrobalan, आँवला; పు॥ శివుడు, शिव; న॥ శుభము, Auspiciousness, शुभ.
ద్వన్ద్వం (కలహ యుగ్మయోః)॥	ద్వన్ద్వమ్॥ న॥ కలహే = యుద్ధము, Quarrel, युद्ध; యుగ్మయోః = రెండు, A pair, जोड़ी; మిథునము, Union of the sexes, मिथुन.
(ద్రవ్యాసు వ్యవ సాయేషు) సత్త్వ (మ స్త్రీతు జన్తుషు)॥ ౩౬౮॥	సత్త్వమ్॥ న॥ ద్రవ్య = పృథివ్యాది ద్రవ్యములు, Substance; అసు=ప్రాణము, Vitality, प्राण; వ్యవసాయేషు = ఉద్యోగము, Vigour, उद्योग; ష్న॥ జన్తుషు = జంతువు, An animal, जानवर.

క్లీబం (నపుంసకం షణ్డేవాచ్యలిఙ్గ మవిక్రమే)।	క్లీబమ్॥ న॥ షణ్డే = నపుంసకుఁడు, A eunuch, हिजड़ा ; త్రి॥ అవిక్రమే = పరాక్రమహీనుఁడు, Weak, कमज़ोर; నపుంసకమ్, Neuter gender, नपुंसकलिंग.
ఇతి వాన్తాః	వాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
(ద్వౌ) విశౌ (వైశ్య మనుజౌ)	విట్॥ శ్, పు॥ వైశ్య = వైశ్యుడు, A man of the commercial tribe, वैश्य; మనుజౌ=మనుష్యుడు, A man, मनुष्य,
ద్వౌ (చారాభిమరౌ) స్పశౌ॥ ३८८॥	స్పశః॥ పు॥ చార = వేగులవాఁడు, A spy, गुप्तचर ; అభిమరౌ=యుద్ధము, War, युद्ध ; (వ) క్రూరమృగములతో పోట్లాట, Conflict with a dangerous animal.
(ద్వౌ) రాశీ (పుఞ్జ మేషాద్యౌ)	రాశిః॥ పు॥ పుఞ్జ=ప్రోగు, A heap, राशि; మేషాద్యౌ = మేషాదిరాసులు, A sign of the zodiac, ग्रहों की राशि.
(ద్వౌ) వంశౌ (కుల మస్కరౌ)।	వంశః॥ పు॥ కుల=కులము, Family, वंश; మస్కరౌ= వెదురు, A bamboo, बाँस.
(రహః ప్రకాశౌ) వీకాశౌ	వీకాశః॥ పు॥ రహః = ఏకాంతస్థలము, Solitude, एकांत ; ప్రకాశౌ=స్ఫుటమైనది, Display, प्रकाश.
నిర్వేశో (భృతిభోగయోః)॥ ३९०।	నిర్వేశః॥ పు॥ భృతి = కూలి, Wages, मज़दूरी; భోగయోః=భోగము, Enjoyment, भोग.
(కృతాన్తే పుంసి) కీనాశః (క్షుద్ర కర్షక	కీనాశః॥ పు॥ కృతాన్తే=యముఁడు, यम; త్రి॥ క్షుద్ర=దరిద్రుఁడు, Niggardly, दरिद्र ;

యో (స్త్రీషు)।

కర్షకయోః = దున్నువాఁడు, Cultivator, किसान.

(పదే లక్ష్యే నిమిత్తే) ఽపదేశ

అపదేశః॥ పు॥ పదే=స్థానము, A place, स्थान; లక్ష్యే=వ్యాజము, Pretext, बहाना; (ప)గురి, A butt, निशान; నిమిత్తే=నిమిత్తము, A cause, कारण; ప్రసిద్ధి, Fame, प्रसिद्धि.

(స్యా) త్కుశ (మప్సుచ)॥ ౩౭౦॥

కుశమ్॥ న॥ అప్సు=నీళ్లు, Water, पानी; (చ) దర్భ, Sacrificial grass, दाभ.

దశా(ఽవస్థాఽనేకవిధాఽ)

దశా॥ స్త్రీ॥ అనేకవిధ=అనేకవిధములయిన, అవస్థా = బాల్యము మొదలయిన యవస్థలు, Age, अवस्थ; (అపి) వత్తి, Wick, दीपक की वत्ती; కోకబద్దె, Edge of cloth, कपडे की छोर.

ప్యాశా (తృష్ణాఽపిచాయతా)।

ఆశా॥ స్త్రీ॥ ఆయతా = అధికమయిన, తృష్ణా = అపేక్ష, Desire, तृष्णा, (అపి) దిక్కు, Quarter, दिशा.

వశా (స్త్రీ కరిణీ వన్ధ్యా)

వశా॥ స్త్రీ॥ స్త్రీ, A woman, स्त्री; కరిణీ= ఆఁడు ఏనుఁగు, A female elephant, हथिनी; వన్ధ్యా = గొడ్డుటావు, A barren cow, एक वाँझ गाय; త్రి॥ అధీనమైనది, Dependent, अधीन.

దృగ్ (జ్ఞానే జ్ఞాతరి త్రిషు)॥ ౩౭౧॥

దృక్॥ శ్, స్త్రీ॥ జ్ఞానే=జ్ఞానము, Knowledge, ज्ञान; త్రి॥ జ్ఞాతరి = ఎఱుఁగువాఁడు, One who knows or sees, जाननार; నేత్రము, An eye, आँख; స్త్రీ॥ చూపు,

	Sight, नज़र; చూచువానికి పేరైనపుడు॥ త్రి॥
(స్యా) త్కర్కశ (స్సాహసికః కఠోరా మసృణావపి)।	కర్కశః॥ త్రి॥ సాహసికః=సాహసముగల వాఁడు, Violent, साहसी; కఠోర=కఠినమైనది, Hard, कठोर; అమసృణౌ=పరుసనిది, Intangible; (అపి) దయలేనివాఁడు, Unmerciful, दयाहीन.
ప్రకాశో (ఽతిప్రసిద్ధేఽపి)	ప్రకాశః॥ త్రి॥ అతిప్రసిద్ధే = మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయినది, Famous, प्रसिद्ध; (అపి) పు॥ ఎండ, Light, धूप.
(శిశా వజ్ఞేఽపి) బాలిశః॥ 323॥	బాలిశః॥ త్రి॥ శిశౌ=పిన్నవాఁడు, Young, शिशु; అజ్ఞే=ఎఱుకలేనివాఁడు, Ignorant; (అపి) మూర్ఖుఁడు मूर्ख.
(నృశంసఖడ్గౌ) నిస్త్రింశౌ	నిస్త్రింశః॥ త్రి॥ నృశంస = హింసించువాఁడు, Cruel, हिंसक; పు॥ ఖడ్గౌ = కత్తి, A sword, खड्ग.
పాశో (బన్ధనశస్త్రయోః)।	పాశః॥ పు॥ బంధన = త్రాడు, A rope, रस्सी; శస్త్రయోః=ఆయుధము, A weapon, हथियार.
కోశో(ఽస్త్రీకుడ్మలే ఖడ్గపిధానే ఽర్థౌఘదివ్యయోః)॥ 324॥	కోశః॥ పు॥ కుడ్మలే = మొగ్గ, A bud, कली; ఖడ్గపిధానే=కత్తియొఱ, Scabbard, म्यान; అర్థౌఘ=ధనసమూహము, Treasure, धनकोष; దివ్యయోః=దివ్యప్రమాణభేదము, An oath, एक प्रतिज्ञा.
ఇతి శాన్తాః	శాన్తనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(సురమత్స్య) వని
ంషౌ

అనిమిషః॥ పు॥ సుర = దేవత, A god, देवता; మత్స్య = మత్స్యము, A fish, मछली.

పురుషౌ (వాత్మ
ానవౌ)।

పురుషః॥ పు॥ ఆత్మ=ఆత్మ, The soul, आत्मा; మానవౌ=మనుష్యుఁడు, मनुष्य.

(కాక మత్స్యత్ఖ
ౌ) ధ్వాంక్షౌ

ధ్వాంక్షః॥ పు॥ కాక = కాకి, A crow, कौआ; మత్స్యత్ = మత్స్యములను దిను, ఖగౌ = కొంక్కొరపక్షి, Any bird which preys on fish, एक पक्षि विशेष.

కక్షౌ (చ తృణవీ
ంధౌ)॥ 32॥

కక్షః॥ పు॥ తృణ=కసవు, Grass, घास; వీరుధౌ = తీఁగపొద, A climbing plant, लता; (చ) చంక, The arm-pit, काँख; ఎండిన యడవి, A forest of dead trees, सूखा जंगल; న॥ పాపము, Sin, पाप.

అభీషుః (ప్రగ్రహౌ
శ్మౌ)

అభీషుః॥ పు॥ ప్రగ్రహౌ=పగ్గము, A rein, बागडोर; రశ్మౌ=కిరణము, A ray of light, किरण.

పైప్రిషః (ప్రేషణ
ర్దనే)।

పైప్రిషః॥ పు॥ ప్రేషణ = అంపుటకును, Despatch, भेजना; మర్దనే=పీడించుటకును, Paining, Fatigue, पीडित करना.

పక్షః (స్సహాయే)

పక్షః॥ పు॥ సహాయే = సహాయము, Partisan, तरफ; (అపి) శుక్ల కృష్ణపక్షములు, Fortnight, शुक्ल पक्ष, कृष्ण पक्ष; తెక్క, Wing, पंख; పార్శ్వము, Side, दिशा.

ఉష్ణీషః (శిరో

ఉష్ణీషః॥ పు॥ శిరోవేష్ట = తలకు చుట్టెడు

వేష్ట కిరీటయోః)॥ ౩౭౬॥

పాగా మొదలయినవానికిని, A turban, पगड़ी ; కిరీటయోః = కిరీటమునకును పేరు, A diadem, मुकुट.

(శుక్రలే మూషికే శ్రేష్ఠే సుకృతే వృషభే) వృషః।

వృషః॥ పు॥ శుక్రలే=వీర్యవృద్ధిగలవాఁడు, Lustful, तेजस्वी; మూషికే=ఎలుక, A rat, चूहा ; శ్రేష్ఠే = శ్రేష్ఠుఁడు, Pre-eminent, श्रेष्ठ ; సుకృతే=పుణ్యము, Virtue, पुण्य ; వృషభే=వృషభము, A bull, बैल.

(ద్యూతేఽక్షే శారిఫలకేఽ) ప్యాకర్షో

ఆకర్షః॥పు॥ ద్యూతే=జూదము, Gaming with dice, जुआ ; అక్షే=పాచికలు, A die, पासा ; శారిఫలకే = జూదమాడు పలక, A board for playing ; (అపి) ఆకర్షించుట, Attraction, आकर्षण.

ఽథాక్ష(మిన్ద్రియే॥ ౩౭౭॥ నా ద్యూతాఙ్గే కర్షచక్రే వ్యవహారే కలిద్రుమే)।

అక్షమ్॥ న॥ ఇన్ద్రియే=ఇన్ద్రియము, An organ of sense, इन्द्रिय; పు॥ ద్యూతాఙ్గే= పాచికలు, A die, पासा; కర్షే=ఎనుబది గురిగింజల యెత్తుగలది, A measure, एक तोल; చక్రే=బండికన్ను, A wheel, వ్యవహారే=వ్యవహారము, A law suit, मुकद्दमा; కలిద్రుమే = తాండ్రచెట్టు, The belleric myrobalan, बहेड़ा.

కర్షూ (ర్వార్తాకరీషాగ్నిః) కర్షూః(కుల్యాభిధాయినీ)॥ ౩౭౮॥

కర్షూః॥పు॥ వార్తా=కృషి, Agriculture कृषि ; కరీషాగ్నిః = పిడకనిప్పు, Fire with cowdung, करीषाग्नि ; స్త్రీ॥ కుల్యాభిధాయినీ= నది, A river, नदी.

(పుంభావే తత్క్రియాయాం చ)పౌరుషం

పౌరుషమ్॥ న॥ పుంభావే = మగతనము, Virility, पौरुष; తత్క్రియాయామ్ = పురుషుడు చేయుపని, Manly act, पुरुष का काम; (చ) మానిసి చేయెత్తు పొడవు, The height of a man's stature, आदमी की लंबाई.

విషం (మప్సు చ)।

విషమ్॥ న॥ అప్సు = నీళ్లు, Water, पानी; (చ) విషము, Poison, विष.

(ఉపదానే) ఽప్యామిషం (స్యాత్)

ఆమిషమ్॥ పు॥ ఉపదానే = కానుక, A bribe, an offering, रिश्वत, चढ़ावा; (అపి) మాంసము, Flesh, माँस.

(అపరాధేఽపి) కిల్బిషమ్॥ ౩౨౯॥

కిల్బిషమ్॥ న॥ అపరాధే = అపరాధమునకును, An offence, अपराध; (అపి) పాపమునకును పేరు, Sin, पाप.

(స్యాద్వృష్టౌ లోకధాత్వంశే వత్సరే) వర్ష (మస్త్రియామ్)।

వర్షమ్॥ పు॥ వృష్టౌ = వాన, Rain, वर्षा; లోకధాత్వంశే = భారతవర్షము మొదలయిన భూఖండము, A continent, एक भूखंड; వత్సరే = సంవత్సరము, A year, एक साल; 'లోకధాత్ర్యంశే' అని పాఠాంతరము.

ప్రేక్షా (నృత్తేక్షణం ప్రజ్ఞా)

ప్రేక్షా॥ స్త్రీ॥ నృత్త = నాట్యము, Dancing, नाटय; ఈక్షణ = చూచుట, View, देखना; ప్రజ్ఞా = బుద్ధి, Intellect, बुद्धि.

భిక్షా (సేవార్థనాభృతిః)॥ ౩౩౦॥

భిక్షా॥ స్త్రీ॥ సేవా = సేవించుట, Service, सेवा; అర్థనా = అడుగుట, Begging, भिक्षा; భృతిః = కూలి, Wages, मजदूरी.

త్విడ్ (ట్శోభాఽపి)	త్విట్॥ ష్, స్త్రీ॥ శోభా = కాంతి, Splendour, शोभा; (అపి) దీప్తి, A ray of light, किरण.
(త్రిషు పరే)	తక్కిన షాంతము లన్నియు॥ త్రి॥
న్యక్షం (కార్త్స్న్యనికృష్టయోః)।	న్యక్షమ్॥ త్రి॥ కార్త్స్న్యే = అంతయు ననుటకును, Entire, पूरा; నికృష్టయో అధమునకును, Inferior, नीच.
(ప్రత్యక్షేఽధికృతే) ధ్యక్షో	అధ్యక్షః॥ త్రి॥ ప్రత్యక్షే = సాక్షాత్తెలియఁగంబడునది, Perceptible, प्रत्य; అధికృతే = గ్రామాదులకు నధికారియైనవాఁ Superintendent, ग्रामाधिकारी.
రూక్ష (స్త్వప్రేమ్ణ్యపి చిక్కణే)॥ ౩౮౧॥	రూక్షః॥ త్రి॥ అప్రేమ్ణి = ప్రేమలేని Unfriendly, रूक्ष; అచిక్కణే = పరుసైన Rough, खुरद्‌रा.
ఇతి షాన్తాః	షాన్త నానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
(రవి శ్వేతచ్ఛదౌ) హంసౌ	హంసః॥ పు॥ రవి = సూర్యుఁడు, శ్వేతచ్ఛదా = హంస, Swan, हंस; మతి లోభములేని రాజు, An unambitious king, लोभ हीन राजा; విష్ణువు, అంతరాత్మ The soul, आत्मा; మత్సరము లేనివాఁ ఉత్తమ సన్న్యాసి, An ascetic, सन्यासी ఉత్తరపదమయినపుడు శ్రేష్ఠుఁడు.
(సూర్య వహ్నీ) విభావసూ।	విభావసుః॥ పు॥ సూర్య = సూర్యుని The sun, सूर्य; వహ్నౌ = అగ్నికిని పే

వత్సౌ (తర్ణకవర్షౌ ద్వౌ)

వత్సః॥ పు॥ తర్ణక=దూడకును, A calf, बछड़ा; వత్సౌ = సంవత్సరమునకును పేరు, A year, एक साल.

(సారఙ్గాశ్చ) దివౌకసః॥ 3౮౨॥

దివౌకాః॥ స, పు॥ దేవతలు, A god, देवता ; సారఙ్గాః=చాతకపక్షులు, Cuculus, चातक; (చ) పక్షి, A bird, पक्षी.

(శృఙ్గారాదౌ విషే వీర్యే గుణే రాగే ద్రవే) రసః।

రసః॥ పు॥ శృఙ్గారాదౌ = శృంగారాది రసము, Sentiment, शृंगार रस; విషే = విషము, Poison, विष; నీళ్లు, Water, पानी; వీర్యే=బలము, Virility, बल; పాదరసము, Quick silver, पारा; గుణే = మధురాది షడ్రసములు, Taste, षट् रस; రాగే=అనురాగము, Zeal, अनुराग; ద్రవే = ఆర్ద్రమైనది, Liquid, द्रवपदार्थ ; పుల్లనీళ్లు.

(పుం) స్యుత్తంసావతంసౌ (ద్వౌ కర్ణపూరేఽపి శేఖరే)॥ 3౮3॥

ఉత్తంసః-అవతంసః॥ పు॥ ౨-కర్ణపూరే= చెవులఁ బెట్టు పువ్వులు సొమ్ములు మొదలైనవి, An ear-ring, बालिया ; శేఖరే=కిరీటాది శిరోభూషణములు, A crest, मुकुट आदि.

(దేవభేదే ఽనలే రశ్మౌ) వసూ (రత్నే ధనే) వసుః।

వసుః॥ పు॥ దేవభేదే = అష్టవసువులు, A class of deities, देवता ; అనలే=అగ్ని, Fire, अग्नि; రశ్మౌ = కిరణము, A ray of light, किरण; న॥ రత్నే=రత్నము, A gem, रत्न; ధనే=ధనము, Wealth, धन.

(విష్ణౌ చ) వేధాః

వేధాః॥ స, పు॥ విష్ణౌ = విష్ణువునకును,

विष्णु; (च) బ్రహ్మకును, ब्रह्मा; విద్వాంసునికి పేరు, विद्वान.

(స్త్రీ) త్వాశీః (హితాఽఽశంసా ఽహిదంష్ట్రయోః)॥ ౩౧౮॥

ఆశీః॥ స్, స్త్రీ॥ హితాఽఽశంసా = హితమయిన వస్తువు కావలెననుట, Benediction, चाह; అహిదంష్ట్రయోః = పాముకోఱ, Pang of a serpent, साँप के दाँत.

లాలసే (ప్రార్థనౌత్సుక్యే) ః

లాలసః॥ పు॥ ప్రార్థన = వేడుకోలు, Request, प्रार्थना; ఔత్సుక్యే = ఇష్టవస్తువెప్పుడు కలుగునను రాగవిశేషము, Eagerness, उत्सुकता; త్రి॥ విషయాసక్తుఁడు, Taking pleasure in, विषयासक्त.

హింసా (చౌర్యాదికర్మ చ)।

హింసా॥ స్త్రీ॥ చౌర్యాదికర్మ = దొంగతనము కొట్టుట కట్టుట మొదలయినవి, Mischief as robbery &c., चोरी आदि; (చ) చంపుట, Slaughter, हिंसा.

ప్రసూ (రశ్వాపి)

ప్రసూః॥ స్త్రీ॥ అశ్వా = ఆడుగుఱ్ఱము, A mare, घोडी; (అపి) తల్లి, A mother, माँ.

(భూద్యావా) రోదస్యౌ)

రోదసీ॥ స్త్రీ॥ భూ = భూమి, The earth, भूमि; ద్యావా = ఆకాశము, The sky, आकाश.

రోదసీ (చ తే)॥ ౩౧౯॥

రోదః॥ స్, న॥ తే = ఆ భూమికిని ఆ యాకాశమునకును పేరు, The earth and sky, भूमि और आकाश.

(జ్వాలా భాసో ర్న

అర్చిః॥ స్, న॥ జ్వాలా = మంటకును,

పుం) స్యర్చిః	Flame, ज्वाला; భాసోః = కాంతికిని పేరు, Light, कान्ति.
జ్యోతి (ర్భ ద్యోత దృష్టిషు)।	జ్యోతిః॥ స్, న॥ భ = నక్షత్రము, A star, नक्षत्र ; ద్యోత = తేజస్సు, Light, तेज; దృష్టిషు = దృష్టి, Pupil of the eye, तारा; పు॥ సూర్యుడు, सूर्य; అగ్ని, अग्नि.
(పాపాపరాధయో) రాగః	ఆగః॥ స్, న॥ పాప = పాపము, Sin, पाप; అపరాధయోః = అపరాధము, An offence, अपराध.
(ఖగ బాల్యాదినోః) ర్వయః॥ 　3౮౬॥	వయః॥ స్, న॥ ఖగ = పక్షి, A bird, पक्षी ; బాల్యాదినోః = బాల్య యౌవనాది వయస్సు, Age, उम्र.
(తేజః పురీషయో) ర్వర్చః	వర్చః॥ స్, న॥ తేజః = తేజస్సు, Splendour, तेज; పురీషయోః = విష్ఠ, Ordure, मल.
మహ (స్తూత్సవ తేజసోః)।	మహః॥ స్, న॥ ఉత్సవ = పండుగ, Festival, उत्सव; తేజసోః = తేజస్సు, Light, तेज.
రజో (గుణేఽపి స్త్రీ పుష్పే)	రజః॥ స్, న॥ గుణే = రజోగుణము, Quality of passion, रजोगुण; స్త్రీపుష్పే = స్త్రీల ముట్టురక్తము, Woman's menses, स्त्री का रज ; (అపి) ధూళి, Dust, धूली ; పుష్పాడి, Pollen, पुष्प रज.
(రాహౌ ధ్వాన్తే గుణే) తమః॥ 　3౮౭॥	తమః॥ స్, న॥ రాహౌ = రాహువు, Moon's ascending node, राहु; ధ్వాన్తే=

చీఁకటి, Darkness, अंधेरा; గుణే = తమో గుణము, Illusion, तमोगुण.

ఛన్దః (పద్యేఽభిలాషే.చ) — ఛన్దః॥ స్, న॥ పద్యే = గాయత్రి మొదలైన ఛందస్సు, Poetical metre, छन्द; అభిలాషే = ఇచ్ఛ, Desire, uncontrolled conduct, अभिलाषा; (చ) వేదము. ఇచ్ఛకు పేరైనపుడు అకారాంత పుంలింగము.

తపః (కృచ్ఛ్రాదికర్మ చ)। — తపః॥ స్, న॥ కృచ్ఛ్రాదికర్మ = కృచ్ఛ్రము, చాంద్రాయణము మొదలయిన తపస్సులు, Austerity, एक तरह की तपस्या; (చ) ధర్మము, Virtue, धर्म; పు॥ శిశిరఋతువు, మాఘమాసము, शिशिर ऋतु.

సహో (బలం) సహో (మార్గో) — సహః॥ స్, న॥ బలమ్ = బలిమి, Strength, बल; పు॥ మార్గః = మార్గశీర్షమాసము, Winter, मृगशीर.

నభః (ఖం శ్రావణో) నభాః॥ 30॥ — నభః॥ స్, న॥ ఖమ్ = ఆకాశము, The sky, आसमान; పు॥ శ్రావణః = శ్రావణమాసము, A month, श्रावण.

ఓక (స్సద్మాఽఽశ్రయశ్చ) కః — ఓకః॥ స్, న॥ (ప) అ, పు॥ సద్మ = ఇల్లు, A house, घर; ఆశ్రయః = తావు, An asylum, आश्रय; (చ) పక్షి, A bird, पक्षी.

పయః (క్షీరం పయోఽమ్బు చ)। — పయః॥ స్, న॥ క్షీరమ్ = పాలు, Milk, दूध; అమ్బుచ = నీళ్లు, Water, पानी.

ఓజో (దీప్తౌ బలే) — ఓజః॥ స్, న॥ దీప్తౌ = తేజస్సు, Splendour, तेज; బలే = బలిమి, Strength, बल

(స్రోత) ఇన్ద్రియే నిమ్నగారయే)॥ ౩౮౯॥

స్రోతః॥ స, న॥ ఇన్ద్రియే=శ్రోత్రాదీంద్రియములు, Organ of sense, इन्द्रिय; నిమ్నగారయే=నదీవేగము, Stream of a river, नदी प्रवाह.

తేజః (ప్రభావే దీప్తౌచ బలే శుక్రే)

తేజః॥ స, న॥ ప్రభావే = ప్రభావము, Dignity, प्रभाव; దీప్తౌచ=కాంతి, Splendour, कान्ति; బలే = బలిమి, Strength, बल ; శుక్రే=రేతస్సు, Semen virile, शुक्र ; (అపి) తిరస్కారము నోర్వకుండుట, Strength of character not bearing insult with impunity.

(ఉప్యత స్త్రీషు)।

ఇది మొదలు సాంతము లన్నియు ॥త్రి॥ స్త్రీలింగవివక్షయందు బీభత్సము తప్ప కడమ శబ్దములు ఈకారాంతము లౌను.

విద్వా (న్విదంశ్చ)

విద్వాన్॥ స, త్రి॥ విదః=ఎఱుకగలవానికిని, Intelligent, विद्वान; (చ) ఆత్మజ్ఞునికిని, Having a true knowledge of the soul, ज्ञानी; విద్వాంసునికిని, Learned.

బీభత్సో (హింస్రో)

బీభత్సః॥ త్రి॥ హింస్రః = చంపు స్వభావముగలవాఁడు, Cruel, क्रूर; (అపి) రోఁతగలది, Envious, बीभत्स; అర్జునుఁడు, Arjuna, अर्जुन.

(ఉప్యతిశయే త్వమీ)॥ ౩౯౦॥

ముందఱఁ జెప్పంబడు జ్యాయశ్శబ్దము మొదలైనవి ౮ ను స్వార్థాతిశయమునందు వర్తించును.

(వృద్ధ ప్రశస్యయో)

జ్యాయాన్॥ స, త్రి॥ వృద్ధ = మిక్కిల

ర్జ్యాయాన్	వృద్ధుఁడు, Very old, वृद्ध ; ప్రశస్యయోః = మిక్కిలి శ్రేష్ఠుఁడు, Very excellent, श्रेष्ठ.
కనీయాం (స్తు యువాల్పయోః)।	కనీయాన్॥ స్, త్రి॥ యువా = మిక్కిలి ప్రాయపువాఁడు, Very young, युवक; అల్పయోః = మిక్కిలి యల్పుఁడు, Very small, अल्प.
వరీయాం (స్తూరువరయోః)	వరీయాన్॥ స్, త్రి॥ ఉరు = మిక్కిలి ఘనుఁడు, Very great, महान; వరయోః = మిక్కిలి శ్రేష్ఠుఁడు, Very excellent, श्रेष्ठ.
సాధీయాన్ (సాధుబాఢయోః)॥ ౩౯౧॥	సాధీయాన్॥ స్, త్రి॥ సాధు = మిక్కిలి మంచివాఁడు, Very right, साधु; బాఢయోః = మిక్కిలి దృఢమైనవాఁడు, Very firm, दृढ.
ఇతి సాన్తాః	సాన్త నానార్థశబ్దములు ముగిసెను.
(దలేఽపి) బర్హం	బర్హమ్॥ న్పు॥ దలే = ఆకు, A leaf, पत्ता; (అపి) పరివారము, Retinue, परिवार; నెమిలిపురి, A peacock's tail, मोर पिच्छ.
(నిర్బన్ధోపరాగార్కాదయో) గ్రహాః।	గ్రహః॥ పు॥ నిర్బన్ధ = గ్రహణము, Seizure, छीनना; ఉపరాగ = చంద్ర సూర్య గ్రహణము, An eclipse, सूर्य चन्द्र के ग्रहण; అర్కాదయః = సూర్యుఁడు మొదలుగాఁగల నవగ్రహములు, A planet, सूर्य आदि ग्रह.
(ద్వార్యాపీడే క్వాథరసే) నిర్యూహో	నిర్యూహః॥ పు॥ ద్వారి = వాకిలి, A door, दरवाजा; ఆపీడే = సిగను జుట్టిన పూలదండ,

(నాగదన్తకే)॥ ౩౯౨॥ A chaplet, माला; నాగదన్తకే = గోడకు నాధారముగా గోడను నాటిన కొయ్య, Wood jutting out of a hall, खूंटा; కాష్ఠరసే=కషాయము, Extracted juice, कषाय.

(తులాసూత్రేఽశ్వాదిరశ్మౌ) ప్రగ్రాహః ప్రగ్రహో(ఽపిచ)। ప్రగ్రాహః-ప్రగ్రహః॥ పు॥ తులాసూత్రే = త్రాసుకోల మొదలైనవాని త్రాటికిని, The string suspending a balance, तुलासूत्र; అశ్వాదిరశ్మౌ = గుఱ్ఱము మొదలుగాఁగల వానిని గట్టు పగ్గము మొదలైనవానికిని పేళ్లు, Halter for horses, बागडोर.

(పత్నీ పరిజనాఽఽదాన మూల శాపాః) పరిగ్రహః॥ ౩౯౩॥ పరిగ్రహః॥ పు॥ పత్నీ = పెండ్లము, A wife, Family, पत्नी; పరిజన = పరివారము, Dependent, परिवार; ఆదాన = పుచ్చుకొనుట, Acceptance, आदान; మూల = మొదలు, Origin, root, मूल; శాపాః = శపథము, Oath, शपथ.

(దారేష్వపి) గృహాః గృహాః॥ పు, నిత్యబ॥ దారేషు = పెండ్లము, Wife, स्त्री; (అపి) న॥ ఇల్లు, A house, घर.

(శ్రోణ్యామ) ప్యారోహో (వరస్త్రియాః)। ఆరోహః॥ పు॥ వరస్త్రియాః=ఉత్తమస్త్రీయొక్క, उत्तम स्त्री; శ్రోణ్యామ్ = పిఱుఁదు, A woman's waist, स्त्री का जघन; (అపి) ఏనుఁగు మావటివాఁడు, Rider of an elephant, महावत; ఎక్కుట, Ascent, चढाव; నిడుపు, Length, लंबाई; పొడవు, Height, ऊँचाई.

వ్యూహో (బృన్దే) — వ్యూహః॥ పు॥ బృన్దే = సమూహము, Multitude, वृन्द; (అపి) ఫౌజు బారు తీర్చుట, Array of troops, व्यूह; మిక్కిలి యూహ, Reasoning, कल्पना; రచన, Fabrication, रचना.

వ్యహి (ర్వృత్రే౽) — అహిః॥ పు॥ వృత్రే = వృత్రాసురుఁడు, A demon, वृत्रासुर; (అపి) పాము, A serpent, एक साँप.

(వ్యగ్నీన్ద్వర్కా-)స్తమో౽పహః॥ 3౯౮॥ — తమో౽పహః॥ పు॥ అగ్ని=అగ్ని, Fire, अग्नि; ఇన్దు=చంద్రుఁడు, The moon, चन्द्र; అర్కః=సూర్యుఁడు, The sun, सूर्य.

(పరిచ్ఛదే నృపార్హే ౽ర్థే) పరిబర్హో — పరిబర్హః॥ పు॥ పరిచ్ఛదే = పరివారము, Retinue, परिवार; నృపార్హే = రాజునకు యోగ్యమయిన, అర్థే = ఛత్త్రచామరాది వస్తువు, Insignia of royalty, छत्र चामर आदि.

ఇతి హాన్తాః

హాన్త నానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(౽వ్యయాః పరే)। — ఇది మొదలు లింగాది సంగ్రహవర్గము దనుకఁ జెప్పఁగల శబ్దము లవ్యయంబులు. అందులో నానార్థావ్యయంబులు ముందుఁ జెప్పి వెనుక నేకార్థకావ్యయంబులు చెప్పం బడుచున్నవి.

ఇతి నానార్థవర్గః.

The following are Indeclinable.

అనేకములైన యర్థములుగల పదసమూహము ముగిసెను.

ఆజ్ (ఈషదర్థేఽభివ్యాప్తౌ సీమార్థే ధాతుయోగజే)॥ ౩౯౫॥

టీ. ఆజ్ ॥అ॥ ఇది, ఈషదర్థే=ఇంచుక యను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ ఆపాణ్డురీభూతముఖచ్ఛవీనామ్, A little, थोडा; అభివ్యాప్తౌ= ఒక క్రియకు మేరను జెప్పునపుడు దానితోడ నను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ ఆకుమారం యశఃపాణినేః, Including; సీమార్థే=ఒక క్రియకు మేరను జెప్పునపుడు అందాఁక యను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ ఓదకాన్తం ప్రియం పాన్థమనువ్రజేత్, Up to; ధాతుయోగజే= క్రియయొక్క సంబంధమువలనఁ బుట్టుదానియందు, అనఁగాఁ క్రియాయోగమువలనఁ బుట్టు క్రియార్థ ద్యోతకత్వమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ఆహరతి.

మా॥ ఆ (ప్రగృహ్యః స్మృతౌ వాక్యేఽపి)

టీ. ఆ ॥అ॥ ఇది, స్మృతౌ=తలంపునందును, Oh (remembering); ॥ఉ॥ ఆ ఏవంకిలతత్, వాక్యే = వాక్యపూరణమునందును వర్తించును, Expletive; ॥ఉ॥ ఏవంను మన్యసే, ఆ అద్యస్వాద్విష్టం భోజనం లబ్ధమితి, ప్రగృహ్యః = దీనికి ప్రగృహ్య మున్నందున సంధిలేదు.

ఆః (కోపే తాపపీడయోః)

టీ. ఆః ॥అ॥ ఇది, కోప=కోపమునందును, ॥ఉ॥ ఆః రక్షస్తిష్ఠ, తాప=తాపమునందును, ॥ఉ॥ ఆః క్వాసి ప్రియే, పీడయోః = పీడయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ విద్యాం మాతర మాః ప్రదర్శ్య నృపశూర్పభక్షస్వ, ఆః కష్టంవర్తన్తే, Alas (sorrowfully angrily painfully), हाय.

(పాప కుత్సేషదర్థే) కు

టీ. కు ॥అ॥ ఇది, పాప = పాపమునందును, ॥ఉ॥ త్యజేత్కుజనసంగతిమ్, Sinful; కుత్సా=నిందయందును, ॥ఉ॥ కుభోజనమ్, Bad; ఈషదర్థే = ఇంచుక యను నర్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ కవోష్ణమ్, కోష్ణమ్, A little, कु.

ధిఙ్ (నిర్భర్త్సన నిన్దయోః)॥ ౩౯౬

టీ. ధిక్ ॥అ॥ ఇది, నిర్భర్త్సన=అదలించుటయందును, ॥ఉ॥ ధిక్ గ్రామం నిష్ఠురాలాపమ్, నిన్దయోః=నిందయందును వర్తించును ॥ఉ॥ ధిగిమాం దేహభృతా మసారతామ్, Fy! (menacingly, reproachfully), धिक्.

మూ॥ చా (న్వాచయ సమాహా రేతరేతర సముచ్చయే)।

టీ. చ ॥అ॥ ఇది, అన్వాచయ = రెండు క్రియలలో నొకటి ప్రధానమై, యొకటి యప్రధానమై యుండుట యను నన్వాచయమందును, More over; ॥ఉ॥ భిక్షా మట గాం చానయ, సమాహార=ఒక క్రియలో నవయవవస్తువులకు ప్రాధాన్యములేక సముదాయమే ప్రధానమయియుండుట యను సమాహారమునందును And; ॥ఉ॥ ఛత్త్రోపానహమ్, అశ్వబలీవర్దమ్, ఇతరేతర=పరస్పరసాపేక్షములయిన యవయవవస్తువులకు నొక క్రియతో సంబంధము గలుగుట యను నితరేతరయోగమునందును, Mutually; ॥ఉ॥ దేవదత్తయజ్ఞదత్తాభ్యా మిదంకార్యమ్, సముచ్చయే = పరస్పరనిరపేక్షములైన యవయవవస్తువులకు నొక క్రియతో సంబంధము గలుగుట యను సముచ్చయమునందును, Also; ॥ఉ॥ రాజ్ఞోగారశ్వః పురుషశ్చ, పాదపూరణ పక్షాంతర హేతునిశ్చయములయందును వర్తించును, च.

స్వ (స్త్యాశీః క్షేమపుణ్యాదౌ)

టీ. స్వస్తి ॥అ॥ ఇది, ఆశీర్వాదమునందును, Well (a benediction); ॥ఉ॥ స్వస్తి తేఽస్తు లతయా సహ వృక్ష, క్షేమ=నిరుపద్రవమందును, Safety; ॥ఉ॥ స్వస్తిప్రజాభ్యః, భూతానుకమ్పా తవ చే దియం గౌరేకా భవే త్స్వస్తిమతీ త్వదన్తే, పుణ్య=పుణ్యమునందును, Virtue; ॥ఉ॥ స్వస్తిమాన్ స్వర్గ మశ్నుతే, ఆదిశబ్దమువలన శుభాదులయందును వర్తించును, Auspicious &c. ॥ఉ॥ ప్రాస్థానికం స్వస్త్యయనం ప్రయుజ్య.

(ప్రకర్షే లఙ్ఘనే) ప్యతి॥ 3౼౭॥

టీ. అతి ॥అ॥ ఇది, ప్రకర్షే = మిక్కిలి యను నర్థమునందును, Very; ఉ॥ అతివృద్ధః, అతిశేతే, లఙ్ఘనే = దాఁటె ననుటయందును, Past, surpassing, excellent; ॥ఉ॥ అతీతకాల స్త్వహ మభ్యు పేతః, అపిశబ్దమువలన పూజయందును వర్తించును, अति.

స్వి (త్ప్రశ్నే చ వితర్కే చ)

టీ. స్విత్ ॥అ॥ ఇది, ప్రశ్నయందును, What (interrogative); ఉ॥ కస్స్విద్దేశాకీ చరతి, వితర్కే-చ=వితర్కమునందును వర్తించును, What (doubtingly); ॥ఉ॥ అథ స్స్విదాసీ దుపరిస్వి దాసీత్, क्या.

తు (స్యాద్భేదేఽవధారణే)।

టీ. తు ॥అ॥ ఇది, భేదే=భేదమునందును, But (indicating difference); ఉ॥ పూజ్యా గాః కపిలా తు పూజ్యతరా, అవధా రణే = నిశ్చయమందును వర్తించును, Indeed; ॥ఉ॥ వేదాస్తు ప్రమాణమ్, भी.

సకృ (త్సహైకవారే స్యాత్)

టీ. సకృత్ ॥అ॥ ఇది, సహ = తోడ నను నర్థమునందును, Together; ఉ॥ దేవదత్త యజ్ఞదత్తౌ సకృ ద్భుఞ్జాతే, ఏకవారే= ఒకసారి యను నర్థమునందును వర్తించును, Once; ఉ॥ సకృ త్ప్రదీయతే కన్యా, एक बार.

ఆరా (ద్దూర సమీపయోః)॥ 3౼౮॥

టీ. ఆరాత్ ॥అ॥ ఇది, దూర = దూరమునందును, Far; ఉ॥ ఆరా ద్గతో దృష్టిపథం వ్యతీతః, సమీపయోః = సమీపము నందును వర్తించును, Near; ఉ॥ త మర్చ్యే మారా దభి వర్త మానమ్.

(ప్రతీచ్యాం చరమే) పశ్చాత్

టీ. పశ్చాత్ ॥అ॥ ఇది, ప్రతీచ్యామ్=పడమటిదిక్కునందును, Westward; ఉ॥ పశ్చాదస్తంగతో రవిః, చరమే = వెనుకదిక్కునందును వర్తించును, Afterwards, lastly, behind; ఉ॥ పశ్చాద్యాతి, శ్రోత్రియేభ్యః పూర్వం దీయతాం పశ్చాదితరేభ్యః, पश्चात.

ఉతా (ప్యర్థ వికల్పయోః)॥

టీ. ఉత ॥అ॥ ఇది, అప్యర్థ=అప్యర్థమునందును, Also; ఉ॥ ఉతభిన్ద్యాచ్ఛిరసా శిలోచ్చయమ్, ఉత దణ్డః పతిష్యతి, వికల్పయోః= ఇటో అటో అను వికల్పార్థమునందును వర్తించును, What (doubtingly), either; ఉ॥ ఉత పర్వతో భిద్యేత, ఉత తృప్యేద్వజ్రీ, అప్యర్థ మనఁగా దృఢార్థమును ప్రశ్నయును.

(పున స్సదార్థయో) శ్శశ్వత్

టీ. శశ్వత్ ॥అ॥ ఇది, పునః=మఱియు నను నర్థమునందును, Again; ఉ॥ శశ్వత్పశ్యత శబ్దవార్ధిలహరీ విద్యోల్బణమ్, సదార్థయోః=ఎల్లపుడు నను నర్థమునందును వర్తించును, Constantly, for ever; ఉ॥ శాశ్వతం వైరమ్, शाश्वत.

సాక్షా (త్ప్రత్యక్ష తుల్యయోః)॥ 3నా॥

టీ. సాక్షాత్ ॥అ॥ ఇది, ప్రత్యక్ష = ప్రత్యక్షమునందును, Actually; ॥ఉ॥ సాక్షా ద్దృష్టోఽపి, తుల్యయోః=సమానమునందును వర్తించును, Like, in person; ఉ॥ ఏషా సాక్షాల్లక్ష్మీః, साक्षात.

(ఖే దానుకమ్పా సన్తోష విస్మయామన్త్రణే) బత।

టీ. బత ॥అ॥ ఇది, ఖేద=ఖేదమునందును, Alas (expressing sorrow); ఉ॥ అహో బత మహత్కష్టమ్, అనుకమ్పా = దయయందును (pity); ఉ॥ మాహోదీ ర్బత పుత్రిత్వమ్, సన్తోష=

ంతోషమునందును (joy); ఉ॥ బత ముక్తాస్మి కిల్బిషాత్, స్మయ=ఆశ్చర్యమునందును (surprise); ॥ఉ॥ అహో బతాసి ృహణీయవీర్యః, ఆమన్త్రణే = పిలుచుటయందును వర్తించును, ॥ ఏహి బత, Oh ! (calling), ओह.

హన్త (హర్షేఽనుకమ్పాయాం వాక్యారమ్భ విషాదయోః)॥

టీ. హన్త ॥అ॥ ఇది, హర్షే = సంతోషమునందును, Oh ! xpressing joy); ఉ॥ హన్త జీవితాస్మః, అనుకమ్పాయామ్= యయందును (compassion); ఉ॥ మారోదీ ర్హన్త పుత్రక, ాక్యారమ్భ = వాక్యారమ్భమునందును, ఉ॥ హన్త తే కథయి ్యామః, విషాదయోః = దుఃఖించుటయందును (grief) వర్తిం ను; ఉ॥ హన్త హతాః పథికగేహిన్యః.

ప్రతి (ప్రతినిధౌ వీప్సా లక్షణాదౌ ప్రయోగతః)।

టీ. ప్రతి ॥అ॥ ఇది, ప్రతినిధౌ = సదృశార్థమునందును, ıstead; ఉ॥ అభిమన్యు రర్జునా త్ప్రతి, వీప్సా = గుణక్రియచేత ్నవస్తువులను ప్రత్యేకముగా వ్యాపింప నిచ్ఛగించుట యను వీప్స ందును, Each; ఉ॥ వృక్షం వృక్షం ప్రతి సిఞ్చతి, లక్షణ = ఱించి, Towards for ; ఉ॥ వృక్షం వృక్షం ప్రతి విద్యోతతే ద్యుత్, ఆదౌ=మొదలయినదానియందును, ఆదిపదముచేత నొక ాకారమును బొందినవానిఁగాఁ జెప్పుట యను నిత్థంభూతాఖ్యానము దును, As to; ఉ॥ సాధు ర్మాంతరం ప్రతి, ప్రయోగతః=ఒకటి చ్చి మరియొకటి పుచ్చుకొనుట యను ప్రతిదానమునందును, In change; ఉ॥ తిలేభ్యో మాషాన్ ప్రతియచ్ఛతి, భాగమునందును ర్తించును, Belonging to (as a portion); ఉ॥ యదత్ర మాం తి స్యాత్త ద్దీయతామ్, प्रति.

ఇతి (హేతు ప్రకరణ ప్రకాశాది సమాప్తిషు॥ ౪౦౧॥

టీ. ఇతి ॥అ॥ ఇది, హేతు=కారణమునందును, Therefore;

ఉ॥ హ స్తీతిపలాయతే, ప్రకరణ=ప్రకాశమునందును, Thus; ఉ గౌరశ్వోహస్తీతిజాతిః, ప్రకాశ=ప్రకాశమునందును, Well know as such; ఉ॥ ఇతి ప్రాణినః, ఆది = మొదలగు నర్థమునందున Etcoetera; ఉ॥ హేలా లీలే త్యమీ హావాః, సమాప్తిషు=ము యుటయందును వర్తించును, Finis; ఉ॥ ఇతి ప్రథమ స్సర్గః, इति वगैरह.

(ప్రాచ్యాం) పురస్తా (త్ప్ర)థమే పురార్థేఽగ్రత ఇత్యపి)॥

టీ. పురస్తాత్ ॥అవ్య॥ ఇది, ప్రాచ్యామ్ = తూర్పుదిక్కు దును, Eastward; ఉ॥ పురస్తా దుదేతి సూర్యః, ప్రథమే=మొ లను నర్థమునందును, First; ఉ॥ పురస్తా త్క్రియతే కర్మ ప త్సిద్ధ్యతి తత్ఫలమ్, పురార్థే = తొల్లి యను నర్థమునందు Formerly; ఉ॥ పురస్తా ద్రామోఽభూత్, అగ్రతఇత్యపి=ముం అను నర్థమునందును వర్తించును, In front; ఉ॥ పురస్తా తే నిర్యాతి.

యావ త్తావ (చ్చ సాకల్యేఽవధౌ మానేఽవధారణే)॥

టీ. యావత్-తావత్ ॥అవ్య॥ ఈ ౨ ను, సాకల్యే=అంత నను నర్థమునందును, As much as (the whole); ఉ॥ య త్కార్యం తావత్కురు, అవధౌ=మేరయందును, Until; యావ త్ససస్యం క్షేత్రం తావ త్కణ్టకివృక్షైః పరివృతమ్, మా పరిమాణమునందును, As many as (number); ఉ॥ యావద్ద తావద్భుక్తమ్, అవధారణే = పరిమాణ నిశ్చయమునందును వ చును, So much (affirmative); ఉ॥ యావ దమత్రం బ్రాహ్మణా నామన్త్రయస్వ, यावत्.

(మఙ్గలానన్తరారమ్భప్రశ్న కార్త్స్న్యే ష్వథో అథ।

టీ. అథో-అథ ॥అవ్య॥ ఈ ౨ ను, మఙ్గళే = మంగళార్థ దును, Auspicious particle; ఉ॥ అథ వర్ణసమామ్నా అనన్తర=తర్వాత నను నర్థమునందును, After; ఉ॥ అథ ప్ర

మధిపః ప్రభాతే, ఆరమ్భ = దొరకొనుటయందును, Now; ఉ॥ అథేదానీ మేత న్నిరూప్యతే, ప్రశ్న = అడుగుటయందును, What? ఉ॥ అథైకధేనో రపరాధచణ్డా ద్గురోః కృశానుప్రతిమా ద్బిభేషి, కార్త్స్న్యేషు = అంతయు నను నర్థమునందును వర్తించును, All (comprehensively); ఉ॥ అథ చురాదయః కథ్యన్తే.

వృథా (నిరర్థ కావిధ్యోః)

టీ. వృథా ॥అవ్య॥ ఇది, నిరర్థక = వ్యర్థమనుటయందును, In vain; ఉ॥ ప్రాసాదశృఙ్గాణి వృథా ఽధ్యరుక్షన్, అవిధ్యోః=విధి లేక చేయుటయందును, వర్తించును, Improperly; ఉ॥ ప్రపచ్యతే స నరకే యో వృథా లభతే పశుమ్, **वृथा.**

నానా (ఽనేకోభయార్థయోః)॥ ౪౦౩॥

టీ. నానా ॥అ॥ ఇది, అనేక = బహుప్రకారమునందును, Many, ఉ॥ నానాచేష్టై ర్జలద లలితై ర్నిర్జితం తం నగేన్ద్రమ్, ఉభయార్థయోః = రెంటియందును వర్తించును, Both; ఉ॥ నానా గ్రామం సమిధం త్యజేత్, **नाना.**

ను (పృచ్ఛాయాం వికల్పే చ)

టీ. ను ॥అవ్య॥ ఇది, పృచ్ఛాయామ్ = ప్రశ్నయందును, What? ఉ॥ కోనుధావతి, వికల్పేచ = వికల్పమునందును వర్తించును, Or; ఉ॥ భీమో ను ఫల్గునో ను యోద్ధా.

(పశ్చా త్సాదృశ్యయో) రను।

టీ. అను ॥అ॥ ఇది, పశ్చాత్ = వెనుక అను నర్థమునందును, After; ఉ॥ త మనుధావతి, సాదృశ్యయోః = సాదృశ్యమునందును వర్తించును, Like; ఉ॥ మాతర మనుకరోతి, మఱియు లక్షణా, (Indication); ఇత్థంభూతాఖ్యాన (In particular relation); భాగ (A share); వీప్సా (Repetition); సమీప (Near) ముల యందును వర్తించును, **अनु.**

(ప్రశ్నాఽవధారణాఽనుజ్ఞాఽనునయాఽమన్త్రణే) నను॥ ౨౦౨

టీ. నను ॥అ॥ ఇది, ప్రశ్న=ప్రశ్నయందును, What? ఉ॥ నను భోజి, అవధారణా=నిశ్చయమునందును, Certainly; ఉ॥ న నన్వే గచ్ఛామః, అనుజ్ఞా = అనుమతియందును, Indicating assent ఉ॥ న న్వాదిశ, అనునయ = ఊరడించుటయందును, A consolatory and kind expression; ఉ॥ నను చణ్డి ప్రసీద మే, ఆమన్త్రణే = సంబోధనమునందును వర్తించును, Vocative particle; ఉ॥ నను దేవదత్త.

(గర్హాసముచ్చయ ప్రశ్న శఙ్కా సమ్భావనా) స్వపి।

టీ. అపి ॥అ॥ ఇది, గర్హా = నిందయందును, Reprehensive particle; ఉ॥ అపి సిఞ్చే త్పలాణ్డుమ్, సముచ్చయ=సముచ్చయమునందును, And; ఉ॥ భీమోఽర్జునోఽపి, ప్రశ్న=ప్రశ్నయందును Earnest inquiry; ఉ॥ అపి క్రియార్థం సులభం సమిత్కుశమ్ శఙ్కా = అనిష్టము నూహించుటయందును, Doubt or suspicion ఉ॥ అప్యాగచ్ఛే ద్వ్యాఘ్రః, సమ్భావనాసు = యిది యిటువలె సంభవించు నను సంభావనయందును వర్తించును, Possibility and likelihood, even; ఉ॥ సముద్ర మపి లఙ్ఘయేత్, अपि.

(ఉపమాయాం వికల్పే) వా

టీ. వా ॥అ॥ ఇది, ఉపమాయామ్ = పోలికయందును, Like ఉ॥ ఆశీవిషో వా సంక్రుద్ధః, వికల్పే = వికల్పమునందును వర్తించును Or, either; ఉ॥ యష్టై ర్వ్రీహిభి ర్వా యజేత, वा.

(సామి త్వర్ధే జుగుప్సనే)॥ ౨౦౩

టీ. సామి ॥అ॥ ఇది, అర్ధే=సగమను నర్థమునందును, Half ఉ॥ సామి నిమీలితాక్షి, జుగుప్సనే = నిందయందును వర్తించును Blamably; ఉ॥ సా మ్యధ్యయన మనధ్యాయే.

అమా (సహ సమీపేచ)

టీ. అమా ॥అ॥ ఇది, సహ = కూడ ననునర్థమునందును, With; ఉ॥ అమావాస్యా, సమీపేచ = సమీపమునందును వర్తించును, Near; ఉ॥ అమాత్యః.

కం (వారిణి చ మూర్ధ్నిచ)।

టీ. కమ్ ॥అ॥ ఇది, వారిణి = నీళ్ళయందును, Water; ఉ॥ కంజం పద్మమ్, మూర్ధ్నిచ = శిరస్సునందును, Head; ఉ॥ కన్ధరా, చకారమువలన సుఖమునందును వర్తించును, Pleasure, ease; ఉ॥ కన్దర్పః.

(ఇవేత్థమర్థయో) రేవం

టీ. ఏవమ్ ॥అ॥ ఇది, ఇవ = పోలికయందును, Like, as; ఉ॥ భానురేవం మునిర్భాతి, ఇత్థమర్థయోః = ఈ ప్రకార మనుటయందును వర్తించును. Thus; ఉ॥ ఏవంవాదిని దేవర్షౌ, ఇత్.

నూనం (తర్కేఽర్థనిశ్చయే)॥ ౪౦౬॥

టీ. నూనమ్ ॥అ॥ ఇది, తర్కే = ఊహయందును, Perhaps; ఉ॥ నూన మున్నమతి యజ్వనాం పతిః, అర్థనిశ్చయే = అర్థనిశ్చయమునందును వర్తించును, Certainly; ఉ॥ క్షుద్రేఽపి నూనం శరణాప్రపన్నే, ఉత్ప్రేక్షకు, Indicating, recollection; ఉ॥ మదనస్యైషవో నూనం యువతీనాం దృశశ్శితాః.

(తూష్ణీమర్థే సుఖే) జోషం

టీ. జోషమ్ ॥అ॥ ఇది, తూష్ణీమర్థే = మౌనమునందును, Silently; ఉ॥ ఇతి జోష మవస్థితే మునౌ, సుఖే = సుఖమునందును, వర్తించును, At ease; ఉ॥ జోష మాసీత వర్షాసు.

కిం (పృచ్ఛాయాం జుగుప్సనే)।

టీ. కిమ్ ॥అ॥ ఇది, పృచ్ఛాయామ్ = ప్రశ్నమందును, That; ఉ॥ కింగతోఽసి, జుగుప్సనే = నిందయందును వర్తించును, Bad; ఉ॥ కిం రాజా యో నరక్షతి.

నామ (ప్రాకాశ్యసంభావ్య క్రోధోపగమ కుత్సనే॥ ౪౦౭

టీ. నామ ॥అ॥ ఇది, ప్రాకాశ్య = ఎఱిగింపఁదగిన యర్థమునం దును, Evidently; ఉ॥ హిమాలయో నామ నగాధిరాజః, సంభా వ్య=ఇట్టువలె సంభవించునను నర్థమునందును, Possibly; ఉ॥ అపీహ సీతానామ సంభవిష్యతి, క్రోధ = కోపమునందును, Wrath; ఉ॥ అ కంసస్యభయం నామ గోపా న్నాపి సురద్విషః, ఉపగమ = అంగీ కారమునందును, Indignant consent. ఉ॥ అస్తు నామ ధనీ కించి దదాతి, (ప) కోపముచేత నంగీకరించుటయందును, Reproach కుత్సనే=నిందయందును వర్తించును, ఉ॥ కోనా మాయం ప్రలపతి విభో ర్నిర్వ్యాజం సభాయామ్.

అలం (భూషణ పర్యాప్తి శక్తి వారణవాచకమ్)।

టీ. అలమ్ ॥అ॥ ఇది, భూషణ=భూషణమునందును, Orna ment; ఉ॥ అలంచకా రాస్య వధూ రహస్కరః, పర్యాప్తి=పూర్ణ మను నర్థమునందును, Enough; ఉ॥ తస్యాల మేషా క్షుధితస తృప్త్యై, శక్తి=సమర్థుఁడను నర్థమునందును, Able; ఉ॥ అలం దశ స్యస్యవధాయ రాఘవః, వారణవాచకమ్ = చాలింపుమను నర్థవ నందును వర్తించును, Prohibition; ఉ॥ అలం వివాదేన యథా శ్రుతం త్వయా, ఇత్యాది.

హుం (వితర్కే పరిప్రశ్నే)

టీ. హుమ్ ॥అ॥ ఇది, వితర్కే=ఊహయందును, Indicati of doubt and reflection; ఉ॥ హుం జలం మృగతృష్ణా, ప ప్రశ్నే=ప్రశ్నయందును, ఉ॥ హుం దేవదత్తోఽయమ్, కోపమున దును, ఉ॥ హుం నిహన్మి సహసా యుధి శత్రూన్; భర్త్సించు యందును వర్తించును, ఉ॥ హుం నిర్లజ్జమ్, what (indicatir anger, fear, dislike or reproach).

సమయా (అన్తిక మధ్యయోః)॥ ౪౦౮

టీ. సమయా ॥అ॥ ఇది, అన్తిక=సమీపమునందును, Nea

ఉ॥ గఙ్గా సమయా వారాణసీ, మధ్యయోః=నడిమియందును వర్తించును, within, midst; ఉ॥ సమయా శైలయో ర్నదీ.

పున (ర ప్రథమే భేదే)

టీ. పునర్ ॥అ॥ ఇది, అప్రథమే = మఱియు అనునర్థమునందును, Again; ఉ॥ పున ర్బభాషే తురగస్య రక్షితా, భేదే=విశేషమునందును వర్తించును, ఉ॥ భాృత్రేషు పున ర్దీర్ఘోభవాన్, But on the contrary, पुनः.

ని (ర్నిశ్చయ నిషేధయోః)।

టీ. నిర్ ॥అ॥ ఇది, నిశ్చయ=నిశ్చయమునందును, Certainly, ఉ॥ నిర్ణయః, నిషేధయోః=నిషేధమునందును వర్తించును, Negation, निः; ఉ॥ నిర్ధనః.

(స్యాత్ప్రబన్ధే చిరాతీతే నికటాఽఽగామికే) పురా॥ ౪౧॥

టీ. పురా ॥అ॥ ఇది, ప్రబన్ధే=వాక్యరచనయందును, Text; ఉ॥ పురాణమ్, చిర=దీర్ఘకాలమునందును, Long since; ఉ॥ పురాతనమ్, అతీతే=పోయినకాలమునందును, Old, past; ఉ॥ పురాగతః, నికట = సమీపమునందును, Near; ఉ॥ పురాగచ్ఛతి, ఆగామికే = రాఁగలదానియందును, Future, వర్తించును, ఉ॥ ఆలోకే తే నిపతతి పురా సా బలివ్యాకులా వా, మఱియు నెడతెగనిపాఠమునందును, Ceaseless study; ఉ॥ ఉపాధ్యాయేన పురాఽధీయతేస్మ, పూర్వమనేకకాలముపోయిన దానియందును, Long in the past; ఉ॥ పురాతనం త్వాం పురుషం పురావిదః, ఆసన్నభవిష్యదర్థమందును, Proximate future; ఉ॥ గచ్ఛ శీఘ్రం పురా దేవో వర్షతి.

ఊరర్యురీచోరరీ (చ విస్తారేఽఙ్గీకృతౌ త్రయమ్)।

టీ. ఊరరీ=ఉరీ (పా) ఊరీ = ఉరరీ ॥అ॥ ఈ 3 ను, విస్తారే=విస్తారమునందును, Expansion; ఉ॥ అర్థిషు స్వయ మురీకృత

కామ్యః, అఙ్గీకృతౌ=ఈయకొనుటయందును వర్తించును. Assent; ఉ॥ ఆజ్ఞా మురరీకృత్య యాతి.

(స్వర్గేచ పరలోకే) స్వర్

టీ. స్వర్ ॥అ॥ ఇది, స్వర్గే=స్వర్గమునందును, Heaven; ఉ॥ స్వర్ణద్యాం స్నాతి నారదః, పరలోకే = పరలోకమునందు, The Next world; చకారమువలన జన్మాంతమునందును, ఉ॥ స్వర్గతస్య క్రియాః కుర్యాత్పుత్రః పరమభక్తితః, స్వర్యాతస్యహ్యపుత్రస్య పత్నీతద్భాగ మర్హతి, సుఖమునందును Happiness: ఆకాశము నందును, The sky, వర్తించును.

(వార్తాసంభావ్యయోః) కిల ॥ ౪౧౦॥

టీ. కిల ॥అ॥ ఇది, వార్తా = లోకవాడుకయందును, News; ఉ॥ జఘాన కంసం కిల వాసుదేవః, సంభావ్యయోః=ఇది సంభవించునను నర్థమునందును, Probably; ఉ॥ అర్జునః కిల విజేష్యతే కురూన్, మఱియు, అసత్యమందును వర్తించును, Falsely; ఉ॥ గోత్రస్ఖలితం కిలాఽశ్రితమ్, Indicating displeasure.

(నిషేధ వాక్యాలంకార జిజ్ఞాసాఽనునయే) ఖలు।

టీ. ఖలు ॥అ॥ ఇది, నిషేధ = ప్రతిషేధమునందును, Prohibition; ఉ॥ నిర్ధారితేఽర్థే లేఖ్యే నఖలూక్త్వా ఖలు వాచికమ్, వాక్యాలంకార=వాక్యాలంకారమునందును, Expletive; ఉ॥ అథ ఖలు భగవాన్, జిజ్ఞాసా = ఎఱుఁగ నిచ్ఛగించుటయందును, Indicating enquiry; ఉ॥ కింఖల్వధీతేపుత్రః, అనునయే=ఊఱడించుటయందును వర్తించును, A conciliatory expression; ఉ॥ నఖలు నఖలు ముగ్ధే సాహసం కార్య మేతత్.

(సమీపోభయతశ్శీఘ్ర సాకల్యాభిముఖే) ఽభితః॥ ౪౧౧।

టీ. అభితః ॥అ॥ ఇది, సమీప=సమీపమునందును, Near; ఉ॥ వారాణసీ మభితో భాగీరథీ, ఉభయతః = ఇరుపార్శ్వములయం

దును, On both sides; ఉ॥ భేజేఽభితః పాతుకసిద్ధసిన్ధోః, శీఘ్రము నందును, Quickly; ఉ॥ అభితశ్శత్రు రాయాతి, సాకల్యా=అంతయు నను నర్థమునందును, Entirely; ఉ॥ భుక్త్వాఽన్నమభితోఽతిథిః, అభిముఖే=ఎదురుగా ననునర్థమునందును వర్తించును, In front; ఉ॥ అభితో హింసకో దస్తి మా మేవ పరిధావతి.

(నామప్రాకాశ్యయోః) ప్రాదుః

టీ. ప్రాదుః ॥ఉ॥ ఇది, నామ=నామధేయమునందును, Name; ఉ॥ విష్ణో ర్దశ ప్రాదుర్భావాః, (ప) సంభావనయందును, ప్రాకాశ్యయోః = ప్రకాశించుదానియందును వర్తించును, Appearance; ఉ॥ ప్రాదురాసీ ద్వసుంధరా, "జన్మప్రాకాశ్యయోః ప్రాదుః" అని పాఠముగలదు.

మిథో (ఽన్యోన్యం రహస్యపి)।

టీ. మిథః ॥అ॥ ఇది, అన్యోన్యమ్=తమలోఁదాను నర్థమునందును, Mutually; ఉ॥ వాసిష్ఠకౌణ్డిన్యమైత్రావరుణాః మిథో న వివాహ్యాః, రహస్యపి = ఏకాంతమునందును వర్తించును, In private; ఉ॥ మిథస్త్వదాభాషణలోలుపం మనః, మిథఃకృతే మన్మథ ఏవ సాక్షీ.

తిరో (ఽన్తర్ధా తిర్యగర్థే)

టీ. తిరస్ ॥అ॥ ఇది, అన్తర్ధా=కప్పుటయందును, Concealment; ఉ॥ కృష్ణమేఘ స్తిరోదధే, తిర్యగర్థే = అడ్డముగా నను నర్థమునందును వర్తించును, Awry; ఉ॥ గతం తిరశ్చీన మనూరు సారథేః.

హా (విషాద శు గార్తిషు)॥ ౪౧౨॥

టీ. హా ॥అ॥ ఇది, విషాద = వ్యథపడుటయందును, Alas! ఉ॥ పుణ్యాన్తఃపుర మేవ హా ప్రవిశతి క్రుద్ధో ముని ర్భార్గవః, శుక్ = శోకమునందును, Regret; ఉ॥ హా ప్రియే జనకరాజపుత్రి

ఆర్తిషు = పీడయందును వర్తించును, Alas; ఉ॥ హా హంతో౽
हाय.

అహం (హే త్యద్భుతే ఖేదే)

టీ. అహాహ (ప) అహాహా ॥అ॥ ఇది, అద్భుతే = ఆశ్చర
నందును, Indication of wonder; ఉ॥ అహాహ మహాత్మాం
మహానశ్చరిత్రవిభూతయః, ఖేదే=వ్యసనపడుటయందును వర్తించి
Of pain fatigue; ఉ। అహాహ కష్టపణ్డితతా విధేః, ఉ॥ అః
భిక్షమాణో౽పి క్షుధా సంపీడ్యతే జనః.

హి (హేతా వవధారణే)।

టీ. హి ॥అ॥ ఇది, హేతౌ = కారణమునందును, Bec
ఉ॥ జానా మ్యగ్ని రిహా స్తీతి మహాన్ ధూమో హి దృ
అవధారణే = నిశ్చయమునందును వర్తించును, Indeed; ఉ॥
హి శీతః, పరుషో క్తిః కథం తస్మిన్ బ్రూహి త్వంహి తపోధన

ఇతి నానార్థావ్యయవర్గః = అనేకార్థములుగల
అవ్యయసమూహము ముగిసెను.

చిరాయ చిరరాత్రాయ చిరస్యా౽ (ద్యాశ్చిరార్థకాః

టీ. చిరాయ-చిరరాత్రాయ-చిరస్య ॥అ॥ ఈ 3 ను,
శబ్దముచేత, చిరమ్-చిరేణ-చిరాత్ అను నవ్యయములును,
బహుకాలమను, అర్థకాః = అర్థమునందు వర్తించును. తడ
ఉ॥ చిరాయ సంతర్ప్య సమిద్భి రగ్నిమ్, చిరరాత్రాయ సం
చిరస్య దృష్టేవ మృతోత్థి తేవ, చిరం నసహతే స్థాతుం
భేదశఙ్కయా, చిరేణ నాభిం ప్రథమోదబిన్దవః, చిరా త్సు
రసజ్ఞతాం యయౌ, Long time.

ముహుః పునః పునః శశ్వ దభీక్ష్ణ మసకృ (త్సమాః)।

టీ. ముహుః - పునః పునః - శశ్వత్ -అభీక్ష్ణమ్-అసకృ

ఈ ౫ ను సమాః=సమానార్థకములు, అనఁగా మాటిమాటికి అను నర్థమునందు వర్తించును. ఉ॥ అవేక్షమాణాం మహతీం ముహుర్ముహుః పునఃపునస్సూతనిషిద్ధచాపలమ్, వన్యవృత్తి రిమాం శశ్వత్, అభీక్ష్ణ మాస్ఫాలయతీవ కుమ్భమ్, అసకృ దనవగీతం గీత మాకర్ణయన్తః, Again and again, frequently.

ప్రాగ్ఝటిత్యఞ్జసాఽహ్నాయ ద్రాఙ్మఙ్క్షు సపది (ద్రుతే)॥ ౪౧౪॥

టీ. ప్రాక్-ఝడితి (ప్రా) ఝటితి-అఞ్జసా-అహ్నాయ-ద్రాక్-మఙ్క్షు-సపది ॥అ॥ ఈ ౭ ను, ద్రుతే = శీఘ్రమను నర్థమునందు వర్తించును. ఉ॥ ప్రాగ్వయో యాతి దేహినామ్, సుతశత మత్యన్త దుర్భరం ఝడితి, అఞ్జసా యాతి తురగః, అహ్నాయ తావ దరుణేన తమో నిరస్తమ్, ద్రాగ్భవిష్యతి సుఖం తవ ప్రియే, మఙ్క్షూదపాది పరితః పటలై రలీనామ్, వచస స్తస్య సపది క్రియా కేవల ముత్తరమ్, Soon, instantly.

బలవత్సుష్ఠు కిముత స్వత్యతీవ (చ నిర్భరే)।

టీ. బలవత్ - సుష్ఠు - కిముత-సు-అతి=అతీవ ॥అ॥ ఈ ౬ ను, నిర్భరే=మిక్కిలి యను నర్థమునందు వర్తించును. ఉ॥పునర్వశిత్వాత్ బలవన్నిగృహ్య, సుష్ఠు పీతం మయా ఘృతమ్, కిము తాదృక్కృతం కార్యమ్, సువృష్టి స్సస్యవర్ధనీ, అతివృష్టి రనావృష్టిః, అతీవ శోభతే రాజా, Much, very.

పృథగ్వినాఽన్తరేణర్తే హిరుఙ్నానా (చ వర్జనే)॥ ౪౧౫॥

టీ. పృథక్ - వినా - అన్తరేణ - ఋతే - హిరుక్ - నానా ॥అ॥ ఈ ౬ ను, వర్జనే = అది తప్పించి యనుటయందు వర్తించును. ఉ॥ కించి ద్దత్వా పృథక్క్రియామ్, క్షణ మప్యుత్సహతే న మాం వినా, అన్తరేణ మతం నాస్తి సుఖం సంసారిణాం భువి, ఋతే రవేః క్షాళయితుం క్షమేత కః, హిరుక్కర్మ న మోక్షః స్యాత్, నానా విష్ణుం మోక్షదో నాస్తి దేవః, Without, except.

యత్త ద్యత స్తతో (హేతౌ)

టీ. యత్-తత్-యతః-తతః ॥అ॥ ఈ ౪ ను, కారణమునందు వర్తించును. ఉ॥ యద్విద్యాసు ప్రగల్భోఽసి తత్సర్వై రపి పూజ్యసే, యతో గఙ్గాఽమ్భసి స్నాత స్తతో నిష్కల్మషో నరః, Because, therefore.

(అసాకల్యేతు) చి చ్చన।

టీ. చిత్-చన ॥అ॥ ఈ ౨ ను, అసాకల్యే = కొంత యను నర్థమునందు వర్తించును. ఉ। కరోతి కించి దభ్యాసాత్, అపాత్రే కుశలై ర్దేయం న కించన ధనం సదా, కించిత్=Some; కశ్చన= Some body.

కదాచి జ్జాతు

టీ. కదాచిత్-జాతు ॥అ॥ ఈ ౨ ను, ఒకానొకప్పుడు అను నర్థమునందు వర్తించును. ఉ॥ కదాచి దాసన్నసఖీముఖేన సా, న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి, Sometimes.

సార్థం (తు) సాకం సత్రాసమం సహ॥ ౪౧౬॥

టీ. సార్థమ్-సాకమ్-సత్రా-సమమ్-సహ ॥అ॥ ఈ ౫ ను, తోడ నను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ సార్థ ముద్ధవసీరిభ్యామ్, సాకం శక్తిధరేణ తత్రభవతో దేవా ద్భవానీపతేః, సత్రాకలత్రేణ సుఖం సమశ్నుతే, సమంవధూభి ర్వలభీర్యువానః, నిఃశ్వాసధూమం సహరత్నభాభిః, Together with.

(ఆనుకూల్యార్థకం) ప్రాధ్వం

టీ. ప్రాధ్వమ్ ॥అ॥ ౧, ఆనుకూల్యే = అనుకూలతయను, అర్థకమ్=అర్థముగలది, అనఁగా బంధనహేతుకమైన యానుకూల్యము నందు వర్తించును. ఉ॥ సవ్యేతరం ప్రాధ్వమితః ప్రయుఙ్క్తే, Conformity.

(వ్యర్థకేతు) వృథా ముధా

టీ. వృథా-ముధా॥ ఈ ౨ ను, వ్యర్థకే = వ్యర్థమను నర్థ

మందు వర్తించును, ఉ॥ ప్రయుక్త మప్యస్త్ర మితో వృథా స్యాత్, తత్ర భ్రమ త్యేవ ముధా పడక్షిః, In vain; वृथा.

ఆహో ఉతాహో కిముత (వికల్పే) కిం కి ముత చ॥ ౪౧౭॥

టీ. ఆహో (పా) అహో-ఉతాహో-కిముత-కిమ్-కిము-ఉత ॥అ॥ ఈ ౬ ను, వికల్పే=వికల్పమునందు వర్తించును, ఉ॥ స్థాణురయ మాహోపురుషః, ఉతాహో స్విద్భవో రాజా నలః పరపురఞ్జయః, కిముత త్వం శివో బ్రహ్మా, స్థాణు రయం కిం పురుషః, కిము తే కార్యము తాన్యదీయ కార్యమ్, Either, or (indicating deliberation) अहो.

తు హి చ స్మ హ వై (పాదపూరణే)

టీ. తు-హి-చ-స్మ-హ-వై ॥అ॥ ఈ ౬ ను, పాదపూరణే = పాదపూరణమునందు వర్తించును, ఉ॥ రామస్తు లక్ష్మణం ప్రాహ, అహం హి యాస్యే నగరమ్, స చ ప్రాహ చ రాజానమ్, మయా స్మ భుక్తం సహసా, రామం హ ప్రాహ లక్ష్మణః, తేన వై రాక్షసో హతః, Expletives.

(పూజనే) స్వతి।

టీ. సు-అతి ॥అ॥ ఈ ౨ ను, పూజనే=పూజార్థమందు వర్తించును, ఉ॥ సుహన్తా అహన్తాశ్చ, Particles of praise and reverence.

దివాఽ (హ్ని)

టీ. దివా ॥అ॥ ౧ అహ్నీతి = పగటియందు దనునర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ కేచి ద్దివా తథా రాత్రౌ ప్రాణిన స్తుల్యదృష్టయః, By day.

(త్వథ) దోషా (చ) నక్తం (చ రజనావితి)॥ ౪౧౮॥

టీ. దోషా-నక్తమ్ ॥అ॥ ఈ ౨ ను, రజనౌ ఇతి = రాత్రియం దను నర్థమునందు వర్తించును. ఉ॥ చోరా దోషా యయుః పథి, నక్తమాపానభూమిషు, By night.

(తిర్యగర్థే) సాచి తిరో (౨)

టీ. సాచి - తిరః ॥అ॥ ఈ ౨ ను, తిర్యక్ = అడ్డముగానను, అర్థే=అర్థమునందు వర్తించును. ఉ॥ సాచి లోచనయుగం నమయన్తీ, తిరోఽఙ్చతి, Crooked, bent, awry.

(పృథక్ సంబోధనార్థకాః।
స్యుః) ప్యాట్ప్వాడఙ్గ హే హై భోః

టీ. ప్యాట్-పాట్ (పా) ఫాట్-అఙ్గ-హే-హై-భోః (పా) భో ॥అ॥ ఈ ౬ ను, సంబోధనార్థకాః=సంబోధనార్థమునందు వర్తించును. ఉ॥ ప్యాట్ పుత్ర పఠ సర్వదా, పాట్ప్రియే హ్యేహి మన్దిరమ్, ఫాట్సఖే ఫలితశ్చూతః, శ్రూయతా మఙ్గ వా మపి, హేవటో భైక్ష మాహర, హైవృషకింకమ్పసే, భోస్సన్తద్వీపవర్తినో రాజాన శ్శ్రేత యధ్వమ్, భోరావణో తిష్ఠ మమాగ్రతోయుధి, Vocative particles.

సమయా నికషా హిరుక్॥ ౭౧౯॥

టీ. సమయా-నికషా-హిరుక్ ॥అ॥ ఈ 3 ను, సమీపార్థము నందు వర్తించును. ఉ॥ సమయా పర్వతం నదీ, విలఙ్ఘ్య లఙ్కాం నికషా హనిష్యతి, పర్వతస్య హిరు ఙ్నదీ, సమయా-నికషా ఈ ౨ ను, మధ్యమునందు వర్తించునని కొందఱు, Near, midst.

(అతర్కితే తు) సహసా

టీ. సహసా ॥అ॥ అతర్కితే=విచారింపక యను నర్థమునందు వర్తించును. ఉ॥ సహసా విదధీత న క్రియామ్, Inconsiderately suddenly, सहसा.

(స్యాత్) పురః పురతోఽగ్రతః

టీ. పురః-పురతః-అగ్రతః ॥అ॥ ఈ 3 ను, ముందర నను నర్థమునందు వర్తించును. ఉ॥ పుర స్సఖీనా మనునీత లోచనే వాసీరధూలి ధవలాః పురతః ప్రయాన్తి, ప్రత్యర్థినోఽగ్రతో లేఖ్యమ్ Before, in front.

స్వాహా (దేవ హావిర్దానే) శ్రౌషడ్వౌషడ్వషట్స్వధా।

టీ. స్వాహా-శ్రౌషట్-వౌషట్-వషట్-స్వధా ॥అ॥ ఈ ౫ ను, దేవ=దేవతలకు, హవిః=హవిస్సుయొక్క, దానే=ఇచ్చుటయందు వర్తించును. ఉ॥ అగ్నయే స్వాహా, అస్తు శ్రౌషట్, శిఖాయై వౌషట్, వషట్కరోతి, స్వధా పితృభ్యః, Invocations with the offerings made to the gods or manes.

కించి దీష న్మనా (గల్పే)

టీ. కించిత్-ఈషత్-మనాక్ ॥అ॥ ఈ 3 ను, అల్పే = ఇంచు కంత యనుటయందు వర్తించును, కొంచెమనుట, ఉ॥ కించి త్కుఞ్చిత మూర్ధజః, ఈష దుష్ణం పయః పిబ, మనాక్ విహస్య సన్తుష్టః, A little, किञ्चित.

ప్రేత్యాముత్ర (భవాన్తరే)।

టీ. ప్రేత్య-అముత్ర ॥అ॥ ఈ ౨ ను, భవాన్తరే=జన్మాంతర మునందు వర్తించును. ఉ॥ ప్రేత్య స్వర్గే మహీయతే, ఇహ చాముత్ర చ ఫలం, In the next life.

వ ద్వా యథా తథే నైవం (సామ్యే)

టీ. వత్-వా-యథా-తథా-ఇవ-ఏవమ్ ॥అ॥ ఈ ౬ ను, సామ్యే = పోలికయందు వర్తించును. ఉ॥ సోమవ త్ప్రియదర్శనః, పుష్పేషు న్నై ర్లక్ష్మ్యతలోచనై ర్వా, తస్యార్థస్య యథాపథమ్, యథా చైత్ర స్తథా మైత్రః, ఇన్దుః క్షీరనిధావివ, అగ్ని రేవం ద్విజో భస్మసాత్కుర్యాదవమానితః, As, like, इव.

అహో హీ (చ విస్మయే)। ౪.౨౧॥

టీ. అహో-హీ ॥అ॥ ఈ ౨ ను, విస్మయే = ఆశ్చర్యమునందు వర్తించును. ఉ॥ అహో మే సౌభాగ్యం మమచ భవభూతేశ్చ ఫణితౌ, హతవిధిలసితానాం హీ విచిత్రోవిపాకః, Ah! (indicating surprise), अहो.

(మౌనే తు) తూష్ణీం తూష్ణీకాం

టీ. తూష్ణీమ్-తూష్ణీకామ్ ॥అ॥ ఈ ౨ ను, మౌనే=మౌనవ నంబు వర్తించును. ఉ॥ మునిస్తూష్ణీమాస్తే, జపన్నాస్తే మునిర్దేశీ తూష్ణీకాం జలమధ్యగః, Silently.

సద్య స్సపది (తత్క్షణే)।

టీ. సద్యః-సపది ॥అ॥ ఈ ౨ ను, తత్క్షణే = అప్పుడే యను నర్థమున వర్తించును, ఉ॥ సద్యః పతతి మాం సేవ, సపది ప్రదః త్యపేక్షితోఽగ్నిః, Instantly, सद्य.

దిష్ట్యా సముపజోషం (చే త్యానన్దే)

టీ. దిష్ట్యా-సముపజోషమ్ ॥అ॥ ఈ ౨ ను, ఆనన్దే = సంతో షమునందు వర్తించును, ఉ॥ దిష్ట్యా త్వమసి మేధావీ, సముపజోష భవాఞ్ జయతి. కొందఱు, దిష్ట్యా-శమ్-ఉపజోషమ్ అని మూండు శబ్దములుగాఁ జెప్పిరి. ఉ॥ శఙ్కర శ్శం కరోతు నః, ఉపజోష మిః స్మ ..., Indication of joy.

ఽథాన్తరేఽన్తరా॥ ౪౨.

అన్తరేణ (చ మధ్యే స్యుః)

టీ. అన్తరే-అన్తరా-అన్తరేణ ॥అ॥ ఈ 3 ను, మధ్యే నడుమ ననుటయందు, స్యుః = వర్తించును, ఉ॥ ఆవయోరన్తర జాతాః, అన్తరా త్వాం చ మాం చ కమణ్డలుః, మృణాలసూత్ర మల మన్తరేణ స్థితి శ్చల చ్చామరయో ర్ద్వయం సః, Betwee amidst.

ప్రసహ్య (తు హఠార్థకమ్)।

టీ. ప్రసహ్య ॥అ॥ హఠార్థకమ్=బలాత్కారమునందు వ చును, ఉ॥ ప్రసహ్య విత్తాని హరన్తి చోరాః, Forcibly, vi lently.

(యుక్తే ద్వే) సాంప్రతం స్థానే

టీ. సాంప్రతమ్-స్థానే ॥అ॥ ద్వే = ఈ రెండును, **యుక్తే** = **యు**క్తమను నర్థమునందు వర్తించును. తగుననుట, ఉ॥ స్వయం ఛేత్తు మసాంప్రతమ్, సంప్రత్యసాంప్రతం వక్తు ముక్తే ముసలపాణినా, స్థానే భవా నేకనరాధిప స్సన్, Properly.

ఽభీక్ష్ణం శశ్వ (దనారతే)॥ ౪౨౩॥

టీ. అభీక్ష్ణమ్-శశ్వత్ ॥అ॥ ఈ ౨ ను, అనారతే=ఎల్లప్పుడు నను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ అభీక్ష్ణ ముష్ణై రపి తస్య సోష్మణః, శశ్వ ద్యాతి, Continually, perpetually.

(అభావే) న హ్యనో నా (ఽపి)

టీ. నహి-అ-నో-న॥ ఈ ౪ అవ్యయములును, అపిశబ్దము వలన, అన=అనునదియు, అభావే=లేదనుటయందును, కాదనుట యందును వర్తించును, ఉ॥ నహి స్వాత్మారామం విషయమృగ తృష్ణా భ్రమయతి, అవిప్ర ఇవ భాషసే, నో చక్రీ కిం కులాలః, న **మే** కించన దహ్యతే, No, not, नहीं.

మాస్మ మాఽలం (చ వారణే)।

టీ. మాస్మ-మా-అలమ్ ॥అ॥ ఈ ౩ ను, వారణే = వద్దనుట యందు వర్తించును, ఉ॥ సాధోత్సృజ్యప్రణయవిముఖో మాస్మభూ రుజ్జయిన్యాః, మాభూ దాశ్రమపీడేతి, అలం మహీపాల తవశ్రమేణ, Negative and prohibitive.

(పక్షాన్తరే) చే ద్యది (చ)

టీ. చేత్-యది ॥అ॥ ఈ ౨ ను, పక్షాన్తరే=పక్షాంతరము నందు వర్తించును. ఇటువలెనైన ననుట, ఉ॥ సత్యం చే త్తపసా చ కిమ్, శుచి మనో యద్యస్తి తీర్థేన కిమ్, If.

(తత్త్వే) త్వద్ధాఽఞ్జసా (ద్వయమ్)॥ ౨౨౪॥

టీ. అద్ధా-అఞ్జసా ॥అ॥ ద్వయమ్=ఈ ౨ ను, తత్త్వే=సత్యమను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ ఆరాధితోఽద్ధా మనురప్సరోభిః, అఞ్జసేతి రురుదుః కచగ్రహైః, Truly.

(ప్రకాశే) ప్రాదు రావి (స్స్యాత్)

టీ. ప్రాదుః-ఆవిః ॥అ॥ ఈ ౨ ను, ప్రకాశే=అగపడుటయందు వర్తించును, ఉ॥ ప్రాదురాసీ ద్వసుంధరా, ఆవిర్బభూవ కుశగర్భముఖం మృగాణాం యూథమ్, Apparent.

ఓ మేవం పరమం (మతే)।

టీ. ఓమ్-ఏవమ్-పరమమ్ ॥అ॥ ఈ ౩ ను, మతే=అంగీకరించుటయందు వర్తించును, ఉ॥ ఓ మిత్యుక్తవతోఽథ శార్ఙ్గిణ ఇతి, ఏవం యథాత్థ భగవన్, తతః పరమ మిత్యుక్త్వా, Yes, ఔను.

సమన్తత (స్తు) పరిత స్సర్వతో విష్వ (గిత్యపి)॥ ౨౨౫॥

టీ. సమన్తతః-పరితః-సర్వతః-విష్వక్ ॥అ॥ ఈ ౪ ను, ఇత్యపి అన్నందున విశ్వతః-సమంతాత్ అనునవియు అంతటను అను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ సమన్తతో వర్షతి మేఘసఙ్ఘః, ఆయాన్తి పరితః శ్రియః, త్వం సర్వతోగామి చ సాధకం చ, విష్వక్తటేషు పతతి స్ఫుట మన్తరిక్షమ్, All around, Every way.

(అకామానుమతౌ) కామమ్.

టీ. కామమ్ ॥అ॥ అకామ=మనసు రాక, అనుమతౌ=అంగీకరించుటయందు వర్తించును, ఉ॥ కామం నృపా స్సన్తు సహస్రశోఽన్యే, Acquiescing with reluctance. కొందఱు 'అకామానుమతౌ' అను పాఠము నంగీకరించి మిక్కిలి యంగీకరించుటయందు వర్తించుననిరి, Willing compliance.

(అసూయోపగమే) ఉస్తు (చ)

టీ. అస్తు-చకారమువలనభవతు ॥అ॥ ఈ ౨ను, అసూయా= ఓర్వమిచేత, ఉపగమే=పొందుటయందు, అనఁగాఁ గోపముచే నంగీకరించుటయందు వర్తించును. ఉ॥ ధావ న్నేవ దశాననః ప్రహరతే మత్ప్రేయసీ మస్తు వా, భవతు భవ త్వసుహృజ్జన స్సకామః, Be it so (implying regret in the acquiescence).

ననుచ (స్యాద్విరోధోక్తౌ)

టీ. ననుచ ॥అ॥ విరోధ=ఒకఁడు పలికినందులకు విరుద్ధముగా, ఉక్తౌ=పలుకుటయందు వర్తించును, ఉ॥ ననుచాత్ర తుగాగమః కథం భవతి, Indicating contradiction.

కచ్చి (త్కామప్రవేదనే)॥ ౭౨౬॥

టీ. కచ్చిత్ ॥అ॥ కామ=ఇష్టార్థమును, ప్రవేదనే= తెలియఁజేయుటయందు, అనఁగా నిష్టార్థప్రశ్నయందు వర్తించును, ఉ॥ కచ్చిజ్జీవతి మే మాతా, I hope.

నిష్షమం దుష్షమం (గర్హ్యే)

టీ. నిష్షమమ్-దుష్షమమ్ ॥అ॥ ఈ ౨ను, గర్హ్యే=నిందింపఁదగినదానియందు వర్తించును, ఉ॥ నిష్షమం వక్తి మూర్ఖః, దుష్షమం వర్తతే వధూః, Improperly, unseasonably.

యథాస్వం (తు) యథాయథమ్।

టీ. యథాస్వమ్-యథాయథమ్ ॥అ॥ ఈ ౨ను, తమతమ వస్తువులను నర్థమునందును, తాముతామను నర్థమునందును వర్తించును, ఉ॥ యథాస్వ మాశ్రమై శ్చక్రే, యథాయథం పలాయన్త, As thereto appertaining.

మృషా మిథ్యా (చ వితథే)

టీ. మృషా-మిథ్యా ॥అ॥ ఈ ౨ను, వితథే=అసత్యమునందు

వర్తించును, ఉ॥ ఉచ్చ్ఛ్రియసౌన్దర్యగుణా మృషోద్యాః, మిథ్యావాదిని దూతి బాన్ధవజన స్యాజ్ఞాతపీడాగమే, Falsely, मिथ्या.

యథార్థం (తు) యథాతథమ్॥ ౪౨౭॥

టీ. యథార్థమ్-యథాతథమ్ ॥అ॥ ఈ ౨ ను సత్యమునందు వర్తించును, ఉ॥ యథార్థ ముక్త్వా న్నాన్యత్, గురు ర్వక్తి యథాతథమ్, Properly, suitably.

(స్యు) రేవం తు పునర్వై వే (త్యవధారణవాచకాః)।

టీ. ఏవం-తు-పునః-వా-ఏవ ॥అ॥ ఈ ౫ ను, అవధారణవాచకాః=ఇదియె యను నియమార్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ ఏవమేత ద్యథా ప్రాహ విష్ణు స్తు జగతాంపతిః, రావణంతు దురాత్మానమ్, భవభి ర్రాఘవః పునః, వ్యాసో వా సర్వధర్మజ్ఞః, త్వమేవ సాక్షా త్కరణీయ ఇత్యతః, ఇచట "స్యు రేవంతు పునర్వై వే త్యవధారణవాచకాః" అను పాఠము గలదు, Indeed.

ప్రా (గతీతార్థకం)

టీ. ప్రాక్ ॥అ॥ అతీత=జరిగినకార్యముయొక్క, అర్థకమ్=అర్థముగలది, అనఁగా పోయినకాలమందు వర్తించును, ఉ॥ ప్రపేదిరే ప్రాక్తనజన్మవిద్యాః, Before, anterior.

నూన మవశ్యం (నిశ్చయే ద్వయమ్)॥ ౪౨౮॥

టీ. నూనమ్-అవశ్యమ్ ॥అ॥ ద్వయమ్=ఈ ౨ ను, నిశ్చయే=నిశ్చయార్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ నూనం హ న్నాస్మి రావణమ్, అవశ్యం యాతార శ్చిరతరముషిత్వాపి విషయాః, Certainly, necessarily.

సంవ (ద్వర్షే)

టీ. సంవత్ ॥అ॥ వర్షే = సంవత్సరమందు వర్తించును, ఉ॥ రామః పఞ్చదశే సంవ దయోధ్యాం ప్రవివేశ హ, A year, संवत.

(ఉపరే) త్వర్వాక్

టీ. అర్వాక్ ॥అ॥ అవరే=మేరగాఁజెప్పు వస్తువునకుఁ గ్రిందటిదైనకాలమునందును, దేశమునందును వర్తించును, ఉ॥ యామా దర్వా జ్ఞభుఞ్జీత, గ్రామా దర్వా జ్నదీ, Former, prior,

ఆ మేవం

టీ. ఆమ్-ఏవమ్ ॥అ॥ ఈ ౨ ను, ఒకఁడు చెప్పినదాని నంగీకరించుటయందు వర్తించును, ఉ॥ ఆం కరోమి తవ ప్రియమ్, ఏవం కుర్మః, Assent, consent, promise,

స్వయ (మాత్మనా)।

టీ. స్వయమ్ ॥అ॥ ఆత్మనా=తనంత నను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ స్వయం కృత ప్రసాదస్య, Self, of himselt, स्वयम्.

(అల్పే) నీచై

టీ. నీచైః ॥అ॥ అల్పే=కొంచెమందు వర్తించును, ఉ॥ తథాపి నీచై ర్వినయా దదృశ్యత, Little, low.

(మ్మహ) త్యుచ్చైః

టీ. ఉచ్చైః ॥సీ॥ మహతి=అధికమందు వర్తించును, ఉ॥ శృఙ్గముచ్చై ర్గిరే రిదమ్, Great, high, उच्च.

ప్రాయో (భూ)

టీ. ప్రాయః ॥అ॥ భూమ్ని = తఱచుగా నను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ ప్రాయో నవవధూః కాన్తమ్, Frequently, generally, प्राय.

(మ్న్యద్రుతే) శనైః॥　　　　　　　　　　　　　　　౨౫॥

టీ. శనైః ॥అ॥ అద్రుతే=మెల్లఁగా నను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ ఆలిఙ్గతి శనై శ్శనైః, Slowly.

సనా (నిత్యే)

టీ. సనా ॥అ॥ నిత్యే=నిత్యమునందు వర్తించును, ఉ॥ సనాతనః, Perpetually, ever.

బహి (ర్బాహ్యే)

టీ. బహిః ॥అ॥ బాహ్యే=వెలుపల నను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ దాసీకుమ్భం బహి ర్గ్రామాత్, External, out.

స్మా (తీతే)

టీ. స్మ ॥అ॥ అతీతే = కడచె నను నర్థమునందు వర్తించును, సేవతేస్మ శయనం పరాఙ్ముఖీ, Formerly.

ఒస్త (మదర్శనే)।

టీ. అస్తమ్ ॥అ॥ అదర్శనే = కానరాకుండుటయందు వర్తించును, ఉ॥ అస్తంగతో రావణః, అస్తంగతో భాస్కర ఇతి, Disappearance.

అస్తి (సత్త్వే)

టీ. అస్తి ॥అ॥ సత్త్వే = కలదనుటయందు వర్తించును, ఉ॥ అస్తి క్షీరా గౌః, Present, now.

(రుషోక్తా) వు

టీ. ఉ ॥అ॥ రుషా = కోపముచేత, ఉక్తౌ = పలుకుటయందు వర్తించును, ఉ॥ ఉ ఆగత శ్శత్రుః, రుషోక్తౌ హుమ్ అనియు పాఠము, ఉ॥ వృద్ధా స్తేన విచారణీయచరితా స్తిష్ఠన్తు హుం వర్తతామ్, Interjection expressing wrath.

ఊం (ప్రశ్నే)

టీ. ఊమ్ ॥అ॥ ప్రశ్నమందు వర్తించును, ఉ॥ ఆగత శ్శత్రురూమ్.

(ఒనునయే) త్వయి॥ ౪౩౦॥

టీ. అయి ॥అ॥ అనునయే=ఊఱడించుటయందు వర్తించును, ఉ॥ అయి ముగ్ధే, Encouraging vocative.

(తర్కే) ను (స్యాత్)

టీ. ను ॥అ॥ తర్కే=ఊహయందు వర్తించును, ఉ॥ అస్తశైలగహనం ను వివస్వా నావివేశ జలధిం ను మహీం ను, తర్కేతు స్యాత్ అను పాఠమునందు స్యాత్ అనునది యూహ యందు వర్తించునని యర్థము, ఉ॥ స్యాత్కిఞ్చి న్నోపపద్యతే, Indicating reflection.

ఉషా (రాత్రేరవసానే)

టీ. ఉషా ॥అ॥ రాత్రేః=రాత్రియొక్క, అవసానే=అంతమునందు, అనఁగా ప్రాతఃకాలమునందు వర్తించును, ఉ॥ ఉషా జనాః ప్రబుధ్యన్తే, ఉషా తనో వాయు రుపైతి మన్దం, Close of the night, morning, break of day, ऊषा

నమో (నతౌ)।

టీ. నమః ॥అ॥ నతౌ = నమస్కారమునందు వర్తించును, ఉ॥ నమో విష్ణవే, Hail, salutation, bow.

(పునరర్థే) ఽఙ్గ

టీ. అఙ్గ ॥అ॥ పునః=మఱియునను, అర్థే=అర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ మూర్ఖస్తు నావమన్తవ్యః కి మఙ్గ విద్వాన్, Again, rather.

(నిన్దాయాం) దుష్ఠు

టీ. దుష్ఠు ॥అ॥ నిన్దాయామ్ = చెడ్డది యను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ దుష్ఠువృత్తి ర్దుర్జనస్స్యాత్, Ill.

సుష్ఠు (ప్రశంసనే)॥ ౪౩౧॥

టీ. సుష్ఠు ॥అ॥ ప్రశంసనే = మంచిది యనుటయందు వర్తించును, ఉ॥ సుష్ఠు భుక్తం మయా గృహే, Well.

ఆమా (ఉనుగుణ్యే)

టీ. ఆమ్ ॥అ॥ ఆనుగుణ్యే=అనుకూలార్థమునందు వ
చును ఉ॥ ఆమ్ జ్ఞాతమ్, Oh; I see it now, Oh; yes.

(స్మరణే) ఉయే

టీ. అయే ॥అ॥ స్మరణే = స్మరణమునందు వ ర్తించు
ఉ॥ అయే పూర్వం కృతం మయా, Ah (showing recollectic

ఫ (డ్విఘ్ననిరాకృతౌ)।

టీ. ఫట్ ॥అ॥ విఘ్న = విఘ్నముయొక్క, నిరాకృతౌ
పోఁగొట్టుటయందు వ ర్తించును, ఉ॥ అస్త్రాయ ఫట్, A w
used in uttering spells to ward off evil.

(అఙ్గీకృతౌ స్యా) దథకిం

టీ. అథకిమ్ ॥అ॥ అఙ్గీకృతౌ = అంగీకారమునం
స్యాత్ = వ ర్తించును, ఉ॥ దేవద త్త కిం భోక్ష్యసి; అథకిమ్, Y
quite so.

(హీనసంబోధనేతు) రే॥ ర

టీ. రే ॥అ॥ హీన = హీనునియొక్క, సంబోధనే =
చుటయందు వ ర్తించును, ఉ॥ రే రే పాప మమా న్తికా దప
(Used in addressing menials). 'ఆమానుగుణ్యే' అన్నది వె
లిదివఁటకుఁ బ్రక్షి ప్తమని కొందఱు.

సాయం (సాయే)

టీ. సాయమ్ ॥అ॥ సాయే = సాయంకాలమునందు వ
చును, ఉ॥ సాయంతన మల్లికాసు, Evening.

ప్రగే ప్రాతః (ప్రభాతే)

టీ. ప్రగే-ప్రాతః ॥అ॥ ఈ ౨ ను, ప్రభాతే = ప్రాతఃకాల
నందు వ ర్తించును, ఉ॥ ప్రగే నృపాణా మథ తోరణా ద్బహిః,
సన్ధ్యాముపాసీత, Morning.

నికషా (ఽన్తికే)।

టీ. నికషా ॥అ॥ అన్తికే = సమీపమునందు వర్తించును, ఉ॥ విలఙ్ఘ్య లఙ్కాం నికషా హనిష్యతి, Near.

పరుత్పరార్య్యైషమో (ఽబ్దే పూర్వే పూర్వతరే యతి)॥

టీ. పరుత్-పరారి-ఐషమః ॥అ॥ ఈ 3 ను వరుసగా, పూర్వే అబ్దే=పోయినయేఁటియందును, Last year; పూర్వతరే అబ్దే = అంతకు మున్నేటియందును, Year before the last ; యతి = నడచుచున్న యేటియందును వర్తించును, Current year ; ఉ॥ పరారిసఞ్చితం విత్తం పరున్నష్ట మభోగతః, ఐషమశ్చేయతే యత్నా త్తతః కింవా భవిష్యతి.

అద్య (త్రాహ్ని)

టీ. అద్య ॥అ॥ అత్రఅహ్ని=నడచుచున్న పగటియందు వర్తించును, ఉ॥ నరలోకేఽద్య దుర్లభః, Today.

(థపూర్వేఽహ్నీత్యాదా) పూర్వోత్తరాపరాత్।

తథాఽధరాన్యాన్యతరేతరా త్పూర్వేద్యురాదయః॥

టీ. పూర్వోత్తరాపరాత్-అధరాన్యాన్యతరేతరాత్-పూర్వ ఉత్తర అపర అధర అన్య అన్యతర ఇతర అను శబ్దములవలనఁ బుట్టిన, పూర్వేద్యురాదయః, పూర్వేద్యుః = నిన్న, Yesterday, कल; ఉత్తరేద్యుః= రేపు, To-morrow, कल; అపరేద్యుః=ఎల్లుండి, The day after to-morrow, परसों ; అధరేద్యుః = మొన్న, The day before yesterday, परसों ; అన్యేద్యుః - ఇతరేద్యుః = మఱియొకనాఁడు, Another day, दूसरे दिन ; అన్యతరేద్యుః=రెండు దినములలో నొకనాఁడు, One of two days అను నర్థములయందు వర్తించును, ఉ॥ నిమన్త్రయత పూర్వేద్యుః, నాన్దీముఖా దుత్తరేద్యు ర్వివాహః పరికీర్తితః, ఆగతా నపరేద్యు స్తాన్, అధరేద్యు స్సమాగతాః, అన్యేద్యు రాత్మానుచరస్య భావమ్, పఞ్చమీషష్ఠ్యో

రన్యతరేద్యుః పితరం ద్రక్ష్యసి, కష్టదినా దితరేద్యుః ప్రియో ద్రష్టవ్యః.

ఉభయద్యు శ్చోభయేద్యుః

టీ. ఉభయద్యుః-ఉభయేద్యుః ॥అ॥ ఈ ౨ ను, రెండుదినములను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ ఉభయద్యు రుత్సవః, Both days, दोनो दिन.

(పరేత్వహ్ని) పరేద్యవి।

టీ. పరేద్యవి ॥అ॥ పరేత్వహ్ని = మఱునాటియందు వర్తించును, ఉ॥ ద్రష్టాస్మి పరేద్యవి సఖాయమ్, Next day, दूसरे दिन.

హ్యో (గతే)

టీ. హ్యః ॥అ॥ గతే = పోయిన దినమందు, అనఁగా నిన్నయను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ హ్యస్సర్వ మభవ త్కార్యమ్, Yesterday, कल.

(అనాగతేఽహ్ని) శ్వః

టీ. శ్వః ॥అ॥ అనాగతే=రానట్టి, అహ్ని=దినమందు, అనఁగా తేపను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ శ్వః కార్య మద్య కుర్వీత, To-morrow, कल.

పరశ్వ (స్తత్పరేఽహని)॥ ౮౩౫॥

టీ. పరశ్వః ॥అ॥ తత్పరే = అవతలి, అహని = దినమందు, అనఁగా నెల్లుండి యను నర్థమందు వర్తించును, ఉ॥ పరశ్వో వా భవిష్యతి, The day after to-morrow, परसों.

తదా తదానీం

టీ. తదా-తదానీమ్ ॥అ॥ ఈ ౨ ను, అప్పుడను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ తదా చక్షుష్మతాం ప్రీతిః, యదా స్యాత్ప్రియ యా సజ్గః తదానీ మేవ మే సుఖమ్, Then, at that time, तब.

యుగప దేకదా

టీ. యుగపత్-ఏకదా ॥అ॥ ఈ ౨ ను, ఒక్కకాలమం దను నర్థమందు వర్తించును, ఉ॥ యుగప ద్వ్యాఖ్యన శేదిశః, ఏకదా మిళితా ద్విజాః, At once, at the same time, तत्क्षण.

సర్వదా సదా।

టీ. సర్వదా-సదా ॥అ॥ ఈ ౨ ను, ఎల్లప్పు డను నర్థమందు వర్తించును, ఉ॥ సర్వదా సర్వదోఽసీతి, యాచతే యాచక స్సదా, Always, At all times, सर्वदा, सदा.

ఏతర్హి సమ్ప్రతీదానీ మధునా సామ్ప్రతం (తథా)॥ ౪౩౭॥

టీ. ఏతర్హి-సమ్ప్రతి-ఇదానీమ్ - అధునా - సామ్ప్రతమ్ ॥అ॥ ఈ ౫ ను, ఇప్పుడను నర్థమునందు వర్తించును, ఉ॥ భవన్త మేతర్హి మనస్వి గర్హితే, సమ్ప్రతి త్యసామ్ప్రతం వక్తుమ్, ఇదానీ మస్మి సంవృత్తః, బలావలేపా దధునాఽపి పూర్వవత్, కో న్వస్మిన్ సామ్ప్రతం లోకే, Now, at this time, अभी.

(దిగ్దేశకాలే పూర్వాదౌ) ప్రాగుద క్ప్రత్యగాదయః।

టీ. ప్రాగుద క్ప్రత్యగాదయః= ప్రాగుద క్ప్రత్య గాద్యవ్యయములు, పూర్వాదౌ= పూర్వాదులయిన, దిగ్దేశకాలే= దిగ్దేశకాలముల యందు వర్తించును, ప్రాక్ ॥అ॥ ఇది పూర్వదిక్కునకును, East, पूर्व; పూర్వదేశమునకును, Eastern, पूर्वी; పూర్వకాలమునకును, Prior time, పేరు. ఉ॥ ప్రాఙ్ముఖోఽన్నాని భుఞ్జీత, ప్రాగ్భాగతః పతతి హేమ ముఃత్యకాసు, ప్రాక్సృష్టేః కేవలాత్మనే. ఉదక్ ॥అ॥ ఇది ఉత్తరదిక్కునకు, North, उत्तर; ఉత్తరదేశమునకును, Northern, उत्तरी; ఉత్తరకాలమునకును, Subsequent, పేరు. ప్రత్యక్ ॥అ॥ ఇది పడమటిదిక్కునకును, West, पश्चिम; పడమటి దేశమునకును, Western, पश्चिमी; పేరు. ఆదిశబ్దముచేత, అవాక్ =

South, दक्षिण; Southern, दक्षिणी; or former; దక్షిణాత్-దక్షిణతః-దక్షిణేన = Southward, दक्षिण की तरफ; ఉత్తరాత్-ఉత్తరతః-ఉత్తరేణ=Northward, उत्तर की तरफ; అధరాత్-అధరతః-అధరేణ-అధరస్తాత్ = Underneath, नीचे; పురస్తాత్ = Before, पहले; ఉపరి-ఉపరిష్టాత్ = Above, ऊपर; అధస్తాత్ = Behind, पीछे; మొదలయినవి గ్రహింపఁబడును.

ఇత్యవ్యయవర్గః = అవ్యయములయొక్క పదసమూహము ముగిసెను.

గ్రంథకర్త తాను గ్రంథాదియందుఁ జేసిన 'సంపూర్ణముచ్యతే వర్గై ర్నామలిఙ్గానుశాసనమ్' అను ప్రతిజ్ఞ చొప్పున లింగములతోడ నామముల కనుశాసనముకొఱకు వర్గాంతరమును బ్రారంభించుచున్నాడు.

సలిఙ్గశాస్త్రై స్సన్నాదికృత్తద్ధితసమాసజైః॥ ౪౩౭॥
అనుక్తై స్సఙ్గ్రహే లిఙ్గం సంకీర్ణవ దిహోన్నయేత్।

టీ. ఇహసఙ్గ్రహే = ఈ లింగాది సంగ్రహవర్గయందు, సలిఙ్గశాస్త్రైః = పాణిని వరరుచి మొదలైనవారిచేతఁ జెప్పఁబడిన లింగలక్షణములుగల, 'స్త్రియా మీ దూ ద్విరా మైకాచ్' అనునది మొదలయిన వాక్యములతోఁ గూడినట్టి, సన్నాదికృత్తద్ధితసమాసజైః=సనాద్యంత ధాతువులమీఁది అప్రత్యయము మొదలయిన కృత్ప్రత్యయములవలనను, కేవలధాతువులమీఁది కృత్ప్రత్యయముల వలనను, తద్ధితప్రత్యయములవలనను, సమాసములవలనను బుట్టిన అనుక్తైః=పూర్వవర్గలయందుఁ జెప్పఁబడని, 'స్త్రీభావాదా వనిక్తిః' మొదలయిన కృత్ప్రత్యయములతోఁ గూడిన వాక్యములచేతను 'తల్బృన్దే యేని కద్యచ్త్రా' ఇవి మొదలయిన తద్ధితప్రత్యయములతోఁ గూడిన వాక్యములచేతను, 'అదన్తై ర్ద్విగు రేకార్థః' ఇ

మొదలయిన సమాసములతోఁ గూడిన వాక్యములచేతను, లిఙ్గమ్= స్త్రీపుం నపుంసకలింగములను, ఉన్నయేత్ = తెలిసికోవలయును. మరియు దృష్టాంతముచేతను లింగము నెఱుగు నుపాయమును జెప్పు చున్నాఁడు. సంకీర్ణవత్ =సంకీర్ణవర్గయందువలెఁ బ్రకృతి ప్రత్యయార్థా దులచేతను లింగమును తెలిసికొనవలెను.

ఈ వర్గయందుఁ జెప్పునట్టి లింగలక్షణములకుఁ బూర్వవర్గల యందుఁ జెప్పిన విశేషవిధులతో విరోధము వచ్చినప్పు డేలక్షణము వర్తించు నను సందేహమును పరిహరించుచున్నాఁడు.

లిఙ్గశేషవిధి ర్వ్యాపీ విశేషైర్య ద్యబాధితః॥ ౭౩౮॥

టీ. లిఙ్గశేషవిధిః = ఈ వర్గయందుఁ జెప్పఁబడు సామాన్య మయిన లింగలక్షణము, విశేషైః=ఈ శాస్త్రమున నక్కడక్కడఁ జెప్పఁబడిన విశేషవిధులచేత, అబాధితోయది = బాధింపఁబడని దైనచో, వ్యాపీ=తాను ప్రవర్తించునది యగును. అనఁగా నీవర్గ యందుఁ జెప్పు లింగలక్షణము పూర్వవర్గయందుఁ జెప్పిన విశేష విధిని విడిచిపెట్టి కడమదిక్కుననే ప్రవర్తించునని తాత్పర్యము. అది యెట్లన, నీవర్గయందు స్వర్గపర్యాయములు పుంలింగములౌను అను విధి "ద్యోదివౌద్వే స్త్రియామ్" అను విశేషవిధిచోట ప్రవ ర్తింపదు.

స్త్రియామ్

టీ. స్త్రియాం అను పదము 'పుంస్త్వేనభేదానుచరాః' అను పుంలింగాధికారపర్యంత మనువర్తించి వచ్చును. కావున నదివఱకుఁ జెప్పు శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

ఈ దూ ద్విరా మైకాచ్

టీ. ఏకాచ్ =ఒకయచ్చు గలిగిన, ఈదూద్విరామాం=ఈకా రాంత ఊకారాంత శబ్దములు సీ॥, శ్రీః, ధీః, భూః, భ్రూః.

సయోని ప్రాణి నామచ।

టీ. యోని కలిగిన ప్రాణులకుఁ బేరయిన శబ్దములు స్త్రీలింగమునందు వర్తించును, ఉ॥ మాతా, యోషిత్, సురభిః, కరేణుః.

నామ విద్యు న్నిశా వల్లీ వీణా దిగ్భూ నదీహ్రియామ్॥

టీ. విద్యుత్ = మెఱపు, నిశా = రాత్రి, వల్లీ = తీఁగె, వీణా = వీణె, దిక్ = దిక్కు, భూ = భూమి, నదీ = నది, హ్రీ = సిగ్గు, ఈ ౘ వస్తువులయొక్క, నామ = పేళ్లు, విశేషవిధిబాధ లేనివి స్త్రీ॥, ఇచట వీణా పర్యాయములకును, హ్రీ పర్యాయములకును, 'జ్యాబూజన్తమ్-ఈదూద్విరామైకాచ్' అను విధులచేత స్త్రీలింగము సిద్ధించినను విస్పష్టార్థముగాఁ జెప్పినాఁడు. కొందఱు వాణీదిగ్భూనదీధియామ్ అని పాఠము గలదనిరి. మొదటి పక్షమునందు హ్రీ పర్యాయములయిన మందాక్షవ్రీడశబ్దములు విశేషవిధిబాధ కలవి గనుక నక్కడ స్త్రీ విధి లేదు.

అదన్తై ర్ద్విగు రేకార్థో

టీ. అదన్తైః = అకారాంతము లయిన యుత్తరపదములతోఁ గూడుకొనియున్న, ఏకార్థో ద్విగుః = సమాహారమునందలి ద్విగుసమాసము స్త్రీ, ద్విగుసమాస మన సంఖ్యాపూర్వపదమైన సమాసము, ఉ॥ పఞ్చానాం మూలానాం సమాహారః = పఞ్చమూలీ, దశమూలీ, త్రిలోకీ.

న స పాత్రయుగాదిభిః।

టీ. పాత్రయుగాదిభిః = ఉత్తరపదము లయిన పాత్రయుగాది శబ్దములతోఁ గూడియున్న, సః = ఆ ద్విగుసమాసము, న = స్త్రీలింగము కాదు, ఉ॥ పఞ్చపాత్రమ్, చతుర్యుగమ్, త్రిభువనమ్.

తల్

టీ. భావార్థమునందును, సమూహార్థమునందును, స్వార్థమునందును విధింపఁబడిన తల్ ప్రత్యయ మంతముగాఁ గల శబ్దములు

, ఉ॥ భావార్థమున, పురుషస్య భావః పురుషతా, అశ్వతా; సమూహార్థమున, గ్రామాణాం సమూహః గ్రామతా; జనతా; ...తా; సహాయతా; స్వార్థమున, దేవఏవ దేవతా.

బృన్దే యేనికడ్యచ్ త్రా

టీ. బృన్దే = సమూహార్థమునందు విధింపఁబడిన య, ఇని, ...డ్యచ్ (పా) కట్యచ్, త్ర అను ప్రత్యయము లంతముగాఁగల ...ములు స్త్రీ॥, ఉ॥ యప్రత్యయాంతమునకు, పాశానాం సమూహః పాశ్యా, ఈలాగే ఇని ప్రత్యయాంతమునకు ఖలినీ, కడ్యచ్ ప్రత్య...ంతమునకు రథకడ్యా (పా) రథకట్యా, త్ర ప్రత్యయాంతమునకు ...త్రా.

వైర మైథుని కాది వున్॥ ౪౪౦॥

టీ. వైర = విరోధమునందును, మైథునిక = వివాహమునందును, ...శబ్దముచేత వీప్సయందును దండమునందును దానమునందును ...ంపఁబడిన వున్ అను ప్రత్యయ మంతముగాఁగల శబ్దములు స్త్రీ॥, విరోధమున, అశ్వమహిషయోర్విరోధః అశ్వమహిషికా; కాకో...కికా; వివాహమున, అత్రిభరద్వాజయోర్వివాహః; అత్రిభర...ద్వాజికా, వసిష్ఠకుశికికా; వీప్సయందు, ద్వౌ ద్వౌపాదౌ దదాతి ద్విప...ం దదాతి; ద్విశతికాం దదాతి; దండమునందు, ద్వౌపాదౌ ...తః ద్విపదికాం దణ్డితః, ద్విశతికాం దణ్డితః; దానమునందు, ...పాదౌ వ్యవసృజతి ద్విపదికాం వ్యవసృజతి, ద్విశతికాం వ్యవ...తి, వున్ ప్రత్యయము వుఞ్ ప్రత్యయమునకు నుపలక్షణము ...క వుఞ్ ప్రత్యయాంతములకును కొన్నియెడల స్త్రీలింగము ...ు, ఉ॥ శిష్యోపాధ్యాయయో ర్భావః శైష్యోపాధ్యాయికా, ...్యాదులు.

స్త్రీభావాదావని క్తిన్ణ్వల్ణచ్ణ్వచ్ క్యబ్యుజ జే ఇన్శాః।

టీ. స్త్రీభావాదౌ = స్త్ర్యధికారమందలి భావాద్యర్థముల ...ందు విధింపఁబడిన అని-క్తిన్-ణ్వల్-ణచ్-ణ్వచ్-క్యప్-యుచ్-

అజ్-అ-ఇఞ్-ని-శ అను ప్రత్యయము లంతముగాఁగల శబ్దములు స్త్రీ॥, ఉ॥ అజననిః, అకరణిః - ఇచట నాక్రోశమునం దనిప్రత్యయము. కృతిః, భృతిః - భావార్థమునందు క్తిన్ ప్రత్యయము. ప్రవాహికా, ప్రచ్ఛర్దికా - ఇచట రోగాఖ్యయందు ణ్వుల్. కారికా, జీవికా-ఇచట ధాత్వర్థమునందు ణ్వుల్. వ్యావక్రోశీ - ఒకరినొకరు తిట్టుకొనుట, వ్యాత్యుక్షీ - ఒకరిపై నొకరు నీళ్లు చల్లుకొనుట - ఇచట కర్మ వ్యతిహారమునందు ణచ్. భవతః శాయికా, భవతః ఆసికా - ఇచట పర్యాయార్థమునందు ణ్వుచ్. భవానర్హతి ఇక్షుభక్షికామ్, పయః పాయికామ్ - ఇచట అర్హార్థమునందు ణ్వుచ్. ఇక్షుభక్షికాం మే ధారయసి, ఓదనభక్షికామ్ - ఇచట ఋణార్థమునందు ణ్వుచ్. ఇక్షుభక్షికా మే ఉదపాది ఓదనభక్షికా - ఇచట నుత్పత్తియందు ణ్వుచ్. వ్రజ్యా, ఇజ్యా-ఇచట భావార్థమునందు క్యప్. సమజ్యా, నిషద్యా-ఇచట సంజ్ఞయందు క్యప్. మణ్డనా, ఆసనా-ఇచట భావార్థమునందు యుచ్. పచా, ఛిదా, మృజా - ఇచట భావార్థమునందు అజ్. చికీర్షా, జిహీర్షా - ఇచట సన్ ప్రత్యయముమీఁద భావార్థమునందు అప్రత్యయము. కాంకారిమకార్షీః, ఇమాంకారిమకార్షమ్ - ఇచట ప్రశ్నాఖ్యానములయందు ఇఞ్. జ్యానిః, గ్లానిః - ఇచట భావార్థమునందు నిప్రత్యయము. శప్రత్యయాంతమునకు క్రియా, ఇచ్ఛా ఇత్యాదులు.

ఉణాదిషు నిరూరీశ్చ

టీ. ఉణాదులయందలి నిః ఊః ఈః అను నీమూఁడు ప్రత్యయములు నంతముగాఁగల శబ్దములు స్త్రీలింగమునందు వర్తించును. ఉ॥ ని ప్రత్యయమునకు శ్రేణిః, శ్రోణిః. ఊ ప్రత్యయమునకు ఖర్జూః, కణ్డూః, చమూః. ఈ ప్రత్యయమునకు తన్త్రీః, లక్ష్మీః ఇత్యాదులు. అగ్ని వహ్ని యోని పార్ష్ణిశబ్దములు నిప్రత్యయాంతములయినను పుంలింగములను విశేషవిధి యున్నది.

జ్యాబూఙన్తం చలం స్థిరమ్॥ ౪౪౧॥

టీ. జీ-అనఁగా జీప్-జీష్-జీన్ అను ప్రత్యయములు. ఆప్-

అనఁగా టాప్-డాప్-చాప్ అను ప్రత్యయములు. ఈ యారును, ఊఙ్
అను ప్రత్యయమును నంతముగాఁగల శబ్దములు, చలమ్ = విశేష్య
నిఘ్నములు అయినవియు, స్థిరమ్=నియతలింగము లయినవియు స్త్రీ॥,
ఉ॥ విశేష్యనిఘ్నములయిన జ్యంతములకు పుంసః ఇయమ్ పౌంస్నీ,
ఉపగో రియమ్ ఔపగవీ. నియతలింగములయిన జ్యంతములకు కరిణీ,
స్త్రీ-ఇచట జీప్. దాక్షాయణీ, గౌరీ- ఇచట జీష్. శార్ఙ్గరవీ, బైదీ-
ఇచట జీన్. అజా, ఏడకా, రమా - ఇచట టాప్. సురాజా, బహు
రాజా - ఇచట డాప్. కారీషగన్ధ్యా, వారాహ్యా - ఇచట చాప్.
వామోరూః, కరభోరూః - ఇచట ఊఙ్ ఇత్యాదులు.

తత్క్రీడాయాం ప్రహరణంచేన్మౌష్టా పాల్లవా ణదిక్।

టీ. తత్ = ఆముష్టిపల్లవాదులు, క్రీడాయామ్ = ఈ క్రీడ
యందు, ప్రహరణంచేత్ = ఆయుధమాఁయెనేని, ఆ యర్థమునందు
విధింపఁబడిన ణ ప్రత్యయాంతశబ్దములు స్త్రీలింగమునందు వర్తిం
చును, ఉ॥ ముష్టిః ప్రహరణ మస్యాం క్రీడాయామ్ మౌష్టా,
ఈలాగున పాల్లవా. ణదిక్ అన్నందున దాండాదులును తెలియ
వలెను.

ఘఙో ఞః సాక్రియాఽస్యాం చే ద్దాణ్డపాతా హి ఫాల్గునీ॥
శ్యైనంపాతాహి మృగయా తైలంపాతా స్వధేతి దిక్।

టీ. సాక్రియా = ఆదండపాతాదిక్రియ, అస్యాంచేత్ = ఈ
ఫాల్గున్యాదులయందు కలిగినయెడ, ఆ యర్థమునందు, ఘఞః=ఘఞం
ముమీఁద విధింపఁబడిన, ఞః = ఞ ప్రత్యయాంతము స్త్రీ॥, ఉ॥ దణ్డ
పాతోఽస్యాంఫాల్గున్యా మితి దాణ్డపాతా ఫాల్గునీ, శ్యేనపాతోఽ
స్యాం మృగయాయా మితి శ్యైనంపాతా మృగయా, తిలపాతోఽ
స్యాం స్వధాయా మితి తైలంపాతా స్వధా, దిక్ఛబ్దమువలన
మౌసలపాతాదులు నీలాగున తెలియవలెను.

స్త్రీ స్యా త్కాచి న్మృణాళ్యాది ర్వివక్షాఽపచయే యది॥

టీ. అల్పార్థమునందు వివక్ష కలిగినయెడ మృణాళీ మొదలయిన కొన్నిశబ్దములు స్త్రీలింగములౌను. ఉ॥ అల్పం శమ్ మృణాళీ, అల్పోఘటః ఘటీ; ఇట్లే శస్త్రీ, విషాణీ ఖర్జూరీ అనునివి మొదలయినవి తెలియవలయు. కొన్ని యన్న అల్పోవృక్షః వృక్షకః ఇత్యాదులు స్త్రీలింగములు కావు. గొందఱు స్త్రీత్వమని చెప్పి స్త్రీత్వ వివక్షయందు మృణ శబ్దములు స్త్రీలింగము లందురు.

ఈ ప్రకారముగా లక్షణముచేత లింగనిర్ణయమును యింకను కకారాంతాదిక్రమమున లింగనిర్ణయమును జెప్పుచున

లఙ్కా శేఫాలికా టీకా ధాతకీ పఞ్జికాఽఽఢకీ।
సిధ్రకా శారికా హిక్కా ప్రాచి కోల్కా పిపీలికా॥
తిన్దుకీ కణికా భఙ్గిః సురఙ్గా సూచి మాఢయః।
పిచ్ఛా వితణ్డా కాకిణ్యౌ చూర్ణి శ్శాణీ ద్రుణీ దరత్॥
సాతిః కన్థా కథాఽఽసన్ది నాభీ రాజసభాఽపిచ।
ఝల్లరీ చర్చ్చరీ పారీ హోరా లట్వాచ సిధ్మలా॥
లాక్షా లిక్షాచ గణ్డూషా గృధ్రసీ చమసీ మసీ।

టీ. లంకాశబ్దము మొదలు మసీశబ్దపర్యంతము ౫౩ శ స్త్రీలింగములు. ఈశబ్దముల కర్థము, లఙ్కా = రావణపట్ట శేఫాలికా=వావిలి, టీకా=విషమపదవ్యాఖ్యానము, ధాత మ్రాను, పఞ్జికా=నిశ్శేషపదవ్యాఖ్యానము, ఆఢకీ=తువరి సిధ్రకా=బిల్లుమ్రాను, శారికా=గోరువంకపిట్ట, హిక్కా = ె ప్రాచికా=అడవియీఁగ, ఉల్కా=కొఱవి, పిపీలికా=చీమ, తుమ్మికిచెట్టు, కణికా=పరమాణువు, వ్రీహిభేదమును, గోధ యని కొందఱు, భఙ్గీ = రచనాప్రకారము, సురఙ్గా = క సూచిః=సూది, మాఢిః=చిగురాకు, వీచి యని కొందఱు, గంజియు బూరుగబంకయు, వితణ్డా = స్వపక్షస్థాపనములేని శాకిణీ = కర్ష మెత్తులో నాలవపాలు, పలములో నాల

కొందఱు, చూర్ణిః=గద్యభేదము, శాణీ=సాన, ద్రుణీ=చెవిఁదూరుపాము, తాఁబేలని కొందఱు, దరత్=మ్లేచ్ఛజాతి, చఱియ యని కొందఱు, సాతిః = దానము, తీవ్రవేదన యని కొందఱు, కన్థా = బొంత, కథా=చరిత్ర, ఆసన్దీ=పెండ్లిపీఁట, శవవాహనమని కొందఱు, నాభిః=బొడ్డు, రాజసభా=రాజుకొలువుకూటము, ఝల్లరీ=వాద్యవిశేషము, చర్చరీ=నృత్తవిశేషము, పారీ=ఏనుఁగు కాలిగొలుసు, హోరా=లగ్నాంశము, లట్వా=ఊరఁబిచ్చుక, సిధ్మలా=పూతిమత్స్యక్షోదము, సిబ్బెముగలదియు, లాక్షా = లత్తుక, లిక్షా = పేనుగ్రుడ్డు, గణ్డూషా = పుక్కిలించుట, గృధ్రసీ = రొండిలోని వాతవ్యాధి, చమసీ=సోమపానపాత్రము, మసీ=మసి.

ఇతి స్త్రీలిఙ్గసఙ్గ్రహః.

పుంస్త్వే

టీ. ముందు నపుంసకే అనువఱకుఁ జెప్పఁబడు శబ్దములు పుంలింగమందు వర్తించుననుట.

సభేదానుచరా స్సపర్యాయా స్సురాసురాః॥ ౨౨౭॥

టీ. సపర్యాయాః = అమర నిర్జరాది పర్యాయములతోడను, దైత్యదైతేయాది పర్యాయములతోడను కూడుకొనియున్న, సురాసురాః = సురశబ్దమును, అసురశబ్దమును, సభేదానుచరాః = తమతమలో విశేషములయిన యింద్రాగ్న్యాది దేవతలపేళ్లతోను, నముచి శంబర రావణాది రాక్షసులపేళ్లతోను, తమతమ యనుచరులయిన హాహా హూహూ మాఠరపింగళాదులపేళ్లతోను, చండముండప్రహస్తాదులపేళ్లతోను పుంలింగములౌను. ఈశబ్దములలో విశేషవిధిగల శబ్దములం దీవిధి ప్రవర్తింపదు.

స్వర్గయాగాద్రి మేఘాబ్ధి ద్రు కాలాసి శ రారయః।
కర గణ్డోష్ఠ దోర్దన్త కణ్ఠ కేశ నఖ స్తనాః॥ ౨౨౮॥

టీ. స్వర్గ = స్వర్గము, యాగ = యజ్ఞము, అద్రి = పర్వతము, మేఘ = మేఘము, అబ్ధి = సముద్రము, ద్రు = వృక్షము, కాల = కాలము, అసి = ఖడ్గము, శర = బాణము, అరి = శత్రువు, కర = హస్తమును, అప్పనమును, కిరణమును, గణ్డ = కపోలము, ఓష్ఠ = అధరము, దోః = బాహువు, దన్త = దంతములు, కణ్ఠ = కంఠము, కేశ = కేశములు, నఖ = గోళ్లు, స్తన = స్తనములు, ఈ ౨౨ వస్తువుల పేళ్లు సంభవించిన దిక్కున వీని విశేషముల పేళ్లును పు॥ వీనిలో దేనికి విశేషవిధి యున్నదో యక్కడ నీ విధి ప్రవర్తింపదు. అది యేలాగన, స్వర్గ వాచకములయిన ద్యో దివ్ శబ్దములును, వృక్షవిశేషవాచకములయిన హరిచందన శింశుపాశబ్దములును, కాలవిశేషవాచకములయిన తిథిప్రతిపదాదులును, బాణవాచకమయిన ఇషుశబ్దమును, కిరణవాచకములయిన దీధిత్యాదులును, ఓష్ఠవాచకమయిన దశనవాసశ్శబ్దములును, బాహువాచకములయిన భుజబాహువులును, దంతవిశేషవాచకములయిన దంష్ట్రాశీర్విషాణశబ్దములును, కేశవిశేషవాచకములయిన జటాసటాశబ్దములును, నఖవాచకములయిన నఖనఖరశబ్దములును విశేషవిధి కలిగియున్నవి కనుక నక్కడ నీ విధి ప్రవర్తింపదు.

అహ్నౌ హాన్తాః

టీ. అహ్నాంతములయిన పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణాది శబ్దములును, అహాంతములయిన ద్వ్యహత్ర్యహాది శబ్దములును పు॥, అత్యహ్నో భోజనమ్, నిరహ్నో వేళా, అను దిక్కుల నన్యపదార్థము నపుంసకమయినను స్త్రీలింగమయినను అహ్నాంతశబ్దములు పుంలింగములే యని కొందఱు.

క్ష్వేడభేదాః

టీ. విషవిశేషవాచకములయిన సౌరాష్ట్రిక శౌక్లికేయాది శబ్దములు ॥పు॥, కాకోల కాలకూటాదిశబ్దములకు విశేషవిధి యున్నందున నచ్చట నీ విధి ప్రవర్తింపదు.

రాత్రాన్తాః ప్రాగసఙ్ఖ్యకాః।

టీ. ప్రాగసఙ్ఖ్యకాః=సంఖ్యాపూర్వపదములుగాని, రాత్రాన్తాః= త్రాంతములయిన పూర్వరాత్ర అపరరాత్ర అర్ధరాత్రాది శబ్ద ు ॥పు॥ రాత్రాంతమయినను సమాహారమునందు 'అహో త్రమ్' అని కలదు. అతిరాత్రః అను దిక్కున నన్యపదార్థము లింగమయినను ॥పు॥ అని కొందఱు. సఙ్ఖ్యాపూర్వపదమయి ను గణరాత్రమ్, పఞ్చరాత్రమ్ అని ॥న॥

(శ్రీ)వేష్టా (ద్యాశ్చ) నిర్యాసా

టీ. (శ్రీ)వేష్ట - (శ్రీ)వాస - సరళద్రవ అనునవి మొదలయినవి, ్యసాః=మ్రానిబంకపేళ్లు ॥పు॥

అసన్నన్తా అబాధితాః॥ ౪౪౯॥

టీ. అబాధితాః = విశేషవిధులచేత బాధింపఁబడని, అస న్తాః - అఙ్గిరస్, పురోధస్ మొదలయిన యసంతములును, సుప ్, ప్లీహన్ మొదలయిన యన్నంతములును ॥పు॥, అబాధితాః ందున 'యశస్, పయస్, నామన్' అను దిక్కుల నీవిధి ప్రవ పదు.

కశేరు జతు వస్తూని హిత్వా తు రు విరామకాః।

టీ. కశేరుజతువస్తూని=కశేరు జతు వస్తు అను శబ్దములను, త్వా=విడిచి, తురువిరామకాః=తు అను వర్ణము నంతముగాఁగల ు సేతు మొదలైన శబ్దములును, రు అను వర్ణము నంతము ఁల చరు గురు మొదలైన శబ్దములును ॥పు॥, కశేరుజతువస్తు ులు ॥న॥ ఇది యుపలక్షణము గనుక దారు శ్మశ్రు కుస్తుమ్బురు ్ శబ్దములును ॥న॥

కషణభమరోపాన్తా యద్య దన్తా అమీ అథ॥ ౪౫౦॥

పథనయసటోపాన్తా

టీ. క-ష-ణ-భ-మ-ర-ప-థ-న-య-స-ట ఈ ౧౨ వర్ణములు నుపాంతములుగాను అకారమంతముగాను గలిగిన శబ్దములు ॥పు॥, వరుసగా ఉ॥ అర్కః, స్ఫటికః, వృషః, నికషః, గణః, గుణః, కుమ్భః, కలభః, వ్యామః, గ్రామః, హారః, సారః, ధూపః, సూపః, అర్థః, శపథః, స్తనః, జనః, కులాయః, తన్తువాయః, రసః, దాసః, ఘటః, పటః ఇత్యాదులు.

గోత్రాఖ్యాశ్చరణాऽహ్వయాః।

టీ. గార్గ్యః, వాసిష్ఠః అనునవి మొదలైన గోత్రాపత్యమును జెప్పు పేళ్లును, కఠః, బహ్వృచః, ఛన్దోగః అనునవి మొదలయిన వేదశాఖాధ్యేతల పేళ్లును ॥పు॥

నామ్న్యకర్తరి భావేచ ఘఞజబ్నఙ్ణఘాథుచః॥ ౪౫౧॥

టీ. నామ్ని=సంజ్ఞయందును, అకర్తరి=కర్తృవ్యతిరిక్తకారకమునందును, భావేచ=ధాత్వర్థమాత్రమునందును, యథాసంభవముగా విధింపఁబడిన ఘఞ్ అచ్ అప్ నఙ్ ణ ఘ అథుచ్ అనునీ యేడు ప్రత్యయము లంతముగాఁగల శబ్దములు విశేషవిధిలేనిచోట ॥పు॥, ఉ॥ సంజ్ఞయందు ఘఞ్ఞునకు పాదః, రోగః, వేశః. కర్తృవ్యతిరిక్తకారకమునందు ఘఞ్ఞునకు ప్రక్రియత ఇతి ప్రాకారః, ప్రసీదన్త్యస్మిన్నితి ప్రాసాదః, రజ్యతే అనేనేతి రాగః. భావార్థమునందు ఘఞ్ఞునకు త్యాగః, భోగః. అచ్ప్రత్యయమునకు నయః, జయః, చయః. అప్ప్రత్యయమునకు కరః, గరః, లవః. నఙ్ ప్రత్యయమునకు యజ్ఞః, యత్నః. ణ ప్రత్యయమునకు న్యాదః. ఘ ప్రత్యయమునకు ఉరశ్ఛదః, దన్తచ్ఛదః. అథుచ్ప్రత్యయమునకు వమథుః, వేపథుః ఇత్యాదులు.

ల్యుః కర్తరి

టీ. కర్తరి=కర్త్రర్థమునందు విధింపఁబడిన, ల్యుః=ల్యు ప్రత్యయాంతములైన, నన్దనః-రమణః-దహనః అనునవి మొదలయిన శబ్దములు ॥పు॥

ఇమని జ్ఞ్వాభావే

టీ. భావే=భావార్థమునందు విధింపఁబడిన, ఇమనిచ్=ఇమని చ్ప్రత్యయాంతములయిన ప్రథిమన్ అనునివి మొదలయిన శబ్దములు ॥పు॥

ణో ఘో కిః ప్రాదితోఽన్యతః।

టీ. కః=భావార్థమునందు విధింపఁబడిన క ప్రత్యయాంతములయిన, ప్రస్థః-విఘ్నః-ఆఖూత్థః-శ్యేనోత్థః అనునవి మొదలయిన శబ్దములును, ప్రాదితః-ప్ర, పరా అనునవి మొదలయిన యుపసర్గలకంటె, అన్యతః = వేఱయిన సుబంతమును కర్మపదముగాఁగల, ఘోః = ఘు సంజ్ఞిక ధాతువుమీఁద నధికరణార్థమునందు విధింపఁబడిన, కిః = కి ప్రత్యయాంతములయిన అమ్బుధిః-ఇషుధిః అనునివి మొదలయిన శబ్దములు ॥పు॥

ద్వన్ద్వేఽశ్వబడబా వశ్వబడబానసమాహృతే॥	౨౧౨॥

టీ. సమాహారవ్యతిరిక్తమయిన అశ్వబడబా అను ద్వంద్వసమాసరూపమయిన శబ్దము ॥పు॥, ఇచట "పూర్వవదశ్వబడబౌ" అను సూత్రమునందు ద్వివచనము వివక్షితము గాదని తెలియఁజేయుటకై అశ్వబడబాః అని బహువచనమును ప్రయోగించినాఁడు. సమాహారమునందు ॥న॥

కాన్తస్సూర్యేన్దుపర్యాయ పూర్వోఽయః పూర్వకోఽపిచ।

టీ. సూర్యపర్యాయశబ్దములును చంద్రపర్యాయశబ్దములును అయశ్శబ్దమును పూర్వములుగాఁగల కాంతశబ్దము ॥పు॥, ఉ॥ సూర్యకాన్తః, రవికాన్తః, ఇన్దుకాన్తః, చన్ద్రకాన్తః, అయస్కాన్తః. అపిచ అన్నందున లోహకాన్తశబ్దమును ॥పు॥ అని కొందఱు.

వటక శ్చానువాకశ్చ రల్లకశ్చ కుడఙ్గకః॥	౨౧౩॥

పుఙ్ఖోన్యాఙ్ఖస్సముద్గశ్చ విటపట్టధటాః ఖటః।

కోట్టాఽరఘట్ట హట్టాశ్చ పిణ్డ గోణ్డ పిచణ్డవత్॥ ౨౫౪॥
గడుః కరణ్డో లగుడో వరణ్డ శ్చ కిణో ఘుణః।
దృతి సీమన్త హరితో రోమ న్థోద్గీథ బుద్బుదాః॥ ౨౫౫॥
కాసమర్దోఽర్బుదః కున్దః ఫేన స్తూపౌ సయూపకౌ।
ఆతపః క్షత్త్రియే నాభిః కణప క్షుర కేదరాః॥ ౨౫౬॥
పూర క్షురప్ర చుక్రాశ్చ గోల హిఙ్గుల పుద్గలాః।
వేతాళ మల్ల భల్లాశ్చ పురోడాశోఽపి పట్టిసః॥ ౨౫౭॥
కుల్మాషో రభస శ్చైవ సకటాహః పతద్గ్రహః।

టీ. పటకశబ్దము మొదలుకొని పతద్గ్రహశబ్దపర్యంతము లయిన శబ్దములన్నియు ॥పు॥, ఈ శబ్దములలోఁ గొన్నిటికి నర్థము— కుడఙ్గకః=పొద, న్యూఙ్ఖః=ఎడతెగక యుచ్చరించిన యాఱు ఓంకారములు, ధటః=తక్కెడ, ఖటః=తృణవిశేషము, కోట్టః=దుర్గవిశేషము, ఆరఘట్టః=దొడ్డబావి, హట్టః=అంగడివీథి, గోణ్డః=దేశవిశేషము, వరణ్డః=ముఖరోగము, దృతిః=తోలుతిత్తి, ఉద్గీథః=సామవేద ప్రణవము, కాసమర్దః=కసింద, స్తూపః=మన్ను మొదలయినవాని దిన్నె, కణపః=ఆయుధవిశేషము, కేదరః=వృక్షవిశేషము, పశువిశేషమును, పూరః=ప్రవాహము, క్షురప్రః=శరవిశేషము, చుక్రః=పుల్లప్రబ్బలి, గోళః = వర్తులాకారమైన మృత్పిండము మొదలగునవి, ఇంద్రియాధారావయవ విశేషమును, విధవాపుత్త్రుఁడును, హిఙ్గులః= ఇంగిలీకము, పుద్గలః=జీవుఁడు, పరమాణువును, కుల్మాషః=అర్ధపక్వములైన ముద్గగోధూమాదులు, రభసః = త్వర, కటాహః=బహుద్రవ్యాధారమైన మృణ్మయాది భాండవిశేషము, పతద్గ్రహః=తప్పడిగ. తక్కినవానియర్థంబు లూహ్యంబులు.

ఇతి పుంలిఙ్గశేషః.

నపుంసకేఽన్యత్

టీ. అన్యత్ = స్త్రీలింగ పుంలింగములకంటె వేఱయిన, ముందు స్ఫు శబ్దరూపమంతయు, నపుంసకే = నపుంసకమున వర్తించును, హీనేఽన్యచ్చ అను పాఠమున నిదియ యర్థము.

ఖారణ్య పర్ణశ్వభ్రహిమోదకమ్॥ ౪౫౮॥

శీతోష్ణ మాంస రుధిర ముఖాక్షి ద్రవిణం బలమ్।

ఫలహేమశుల్బలోహం సుఖదుఃఖ శుభాశుభమ్॥ ౪౫౯॥

జలపుష్పాణి లవణం వ్యఞ్జనా న్యనులేపనమ్।

టీ. ఖ = ఆకాశమును, ఇంద్రియమును. తక్కిన శబ్దముల ర్థము సుబోధ్యము. ఈ యాకాశాదివస్తువులపేళ్లును సంభవించిన ్క_న వీని విశేషముల పేళ్లును విశేషవిధి బాధితములు కానివి ॥న॥

[భయామృత శకృద్వస్త్ర చాపాభరణ లాఞ్ఛనమ్॥ ౪౬౦॥

దార్వౌషధమృధాపత్య హ్రద యోదర కౌతుకమ్।

పత్తనాజిర శృఙ్గార్మ ద్వారబర్హోడు మానసమ్॥ ౪౬౧॥

ధ్వాన్తంచా

టీ. ఈ ౨ శ్లోకము లధికములని కొందఱు చెప్పిరి. ఇందు ము-భయము మొదలైన ౨౩ వస్తువులపేళ్లు విశేషవిధిచే బాధిం ౦డనివి ॥న॥

ఽవ్యక్తలిఙ్గస్య భణితౌ యత్ప్రియుజ్యతే।]

టీ. అవ్యక్తలిఙ్గస్య=స్త్రీయనిగాని పురుషుఁడనిగాని యెఱుఁగఁ ని వస్తువుయొక్క, భణితౌ=చెప్పుటయందు, యత్ప్రియుజ్యతే= బ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్నదో అది ॥న॥ ఇందుకు "స్త్రీవా ంనాన్వాకింతస్య జాతం తదూ్ప్రిహిపణ్డిత" అని ॥ఉ॥

కోట్యా శ్శతాదిసఙ్ఖ్యాఽన్యా

టీ. కోట్యాః = కోటిశబ్దముకంటె, అన్యా = వేఱైన, శతాది సఙ్ఖ్యా=శతసహస్రాది సంఖ్యావాచకములు ॥న॥, కోటిశబ్దము ॥సీ॥

వా లక్షా నియుతం చ తత్ ॥ ౪౯౨॥

టీ. లక్షా=లక్షశబ్దము, వా=వికల్పముగా ॥న॥, పక్షమునందు సీ॥, తత్ =ఆ లక్షయే, నియుతమ్=నియుత మనిపించుకొనును.

ద్వ్యచ్కమసిసుసన్నన్తం

టీ. ద్వ్యచ్కమ్=రెండచ్చులుగలిగిన, అసిసుసన్నన్తమ్–అస్, ఇస్, ఉస్, అన్ అనునివి యంతముగాఁగల శబ్దములు ॥న॥, ఉ॥ అసంతమునకు యశః, పయః. ఇసంతమునకు సర్పిః, హవిః. ఉసంతమునకు వపుః, ధనుః. అన్నంతమునకు నామ, రోమ ఇత్యాదులు.

య దనాన్త మకర్తరి।

టీ. అకర్తరి = కర్త్రర్థ వ్యతిరిక్తము లయిన కరణాధికరణ భావాద్యర్థములయందు విధింపఁబడిన ల్యుట్ప్రత్యయము మొదలయిన ప్రత్యయములకు నాదేశమగు, అనాన్తంయత్ =అన అనునది యంతముగాఁగల శబ్దములు ॥న॥, కరణార్థమునందు, సాధ్యతే అనేనేతి సాధనమ్, అధికరణార్థమునందు, అధిక్రియతే అస్మిన్నితి అధికరణమ్, భావార్థమునందు, పచనమ్ ఇత్యాదులు.

త్రాన్తం సలోపధం శిష్టం

టీ. త్రాన్తమ్ = త్ర అను నక్షరము అంతముగాఁగల పత్ర గాత్రకళత్రాదిశబ్దములును, సలోపధమ్=లకారోపధములైన కుల ఫల జలాదిశబ్దములును, శిష్టమ్ = విశేషవిధిబాధితములు గానివి ॥న॥, కొందఱు సలోపధమను దానికి సకారోపధములును లకారోపధములును నని యర్థము చెప్పి యవస బిసాదులును ॥న॥ అందురు. కొందఱు 'త్రాన్తంసనోపధం' అని పాఠము చెప్పి కేవలత్రాంతములైన పాత్ర కళత్రాదులును సకారోపధములై త్రాంతములైన వస్త్రశస్త్రాదులును నకారోపధములై త్రాంతములైన ఆన్త్రతన్త్రాదులును ॥న॥ అందురు.

రాత్రం ప్రాక్సఙ్ఖ్యయాఽన్వితమ్॥ ౪౬౩॥

టీ॥ సఙ్ఖ్యయాప్రాక్ = సంఖ్యావాచక మయిన పూర్వపద ముతో, అన్వితమ్=కూడిన, రాత్రమ్ = రాత్రశబ్దము, ॥న॥ ఉ॥ గణ రాత్రమ్, త్రిరాత్రమ్ ఇత్యాదులు.

పాత్రాద్యదన్తై రేకార్థో ద్విగు ర్లక్ష్యానుసారతః।

టీ॥ పాత్రాద్యదన్తైః = పాత్రశబ్దము మొదలుగాఁగల అకారాంతములయిన యుత్తరపదములతోఁ గూడినదై, ఏకార్థః = సమాహారార్థమునందు వర్తించిన, ద్విగుః = ద్విగుసమాసము, లక్ష్యానుసారతః = ప్రయోగానుసారమువలన, ॥న॥ ఉ॥ పఞ్చపాత్రమ్, త్రిభువనమ్, చతుర్యుగమ్ ఇత్యాదులు.

ద్వన్ద్వైకత్వావ్యయీభావౌ

టీ. ద్వన్ద్వైకత్వ = సమాహారార్థమునందు వర్తించిన ద్వంద్వసమాసమును, అవ్యయీభావౌ = అవ్యయీభావసమాసమును, ॥న॥ ఉ॥ సమాహారద్వంద్వమునకు పాణిపాదమ్, అశ్వబలీవర్దమ్. అవ్యయీభావమునకు ఉపకుమ్భమ్, యథావిధి.

పథ స్సఙ్ఖ్యాఽవ్యయా త్పరః॥ ౪౬౪॥

టీ. సఙ్ఖ్యా=సంఖ్యనుజెప్పు శబ్దములు, అవ్యయాత్ =అవ్యయపదములు వీనికంటె, పరః = పరమై కృతసమాసాంతమయిన, పథః=పథశబ్దము విశేషవిధిబాధితము గానిది, ॥న॥ ఉ॥ సంఖ్యాపూర్వకమునకు త్రిపథమ్, చతుష్పథమ్. అవ్యయపూర్వకమునకు విపథమ్, సుపథమ్.

షష్ఠ్యా శ్ఛాయా బహూనాంచే ద్విచ్ఛాయం

టీ. షష్ఠ్యాః అను నీపదము 'కన్థోశీనరనామసు' అనుపర్యంతమనువర్తించును. షష్ఠ్యాః=షష్ఠ్యంతముకంటెఁ బరమైన, ఛాయా=ఛాయా శబ్దమంతముగాఁగల తత్పురుషసమాసము, బహూనాం

చేత్ = ఆఛాయ బహువస్తువుల సంబంధియైన ॥న॥, విచ్ఛాయమ్ అనునది యుదాహరణము. వీనాం పక్షిణాం ఛాయా విచ్ఛాయమ్ అని విగ్రహము.

సంహతౌ సభా ।

శాలార్థాఽపి పరా రాజాఽమనుష్యార్థా దరాజకాత్ ॥ ౨౬౫॥

దాసీసభం నృపసభం రక్షస్సభ మిమాదిశః ।

టీ. షష్ఠ్యంతముకంటెఁ బరమయిన, సంహతౌ = సమూహార్థమునందు వర్తించిన, సభా=సభాశబ్ద మంతముగాఁగల తత్పురుష సమాసము ॥న॥, షష్ఠ్యంతములయి, అరాజకాత్ = రాజశబ్దవ్యతిరిక్తములైన, రాజాఽమనుష్యార్థాత్ = రాజపర్యాయములకంటెను రక్షః పిశాచాది వాచకముల కంటెను, పరా=పరమై, శాలార్థాఽపి= శాలార్థకమునైన, సభా = సభా శబ్దమంతముగాఁగల తత్పురుష సమాసమును ॥న॥, దాసీసభ మనునది మొదలు 3 ను క్రమముగా నుదాహరణములు. ఇమాదిశః అన్నందున నీలాగే యుదాహరణాంతరములు తెలియవలెను.

ఉపజ్ఞోపక్రమాన్తశ్చ తదాదిత్వ ప్రకాశనే॥ ౨౬౬॥

కోపజ్ఞ కోపక్రమాఽది

టీ. ఉపజ్ఞోపక్రమాన్తః = ఒకరు చెప్పకయే తనచేత నెఱుఁగబడిన వస్తువు ఉపజ్ఞా అనఁబడును. ఒకరు చెప్పకయే తనచేత నారంభింపఁబడిన వస్తువు ఉపక్రమః అనఁబడును. ఇట్టి యుపజ్ఞోపక్రమ శబ్దము లంతములుగాఁగల షష్ఠీతత్పురుషసమాసములు, తదాదిత్వ ప్రకాశనే=ఆయుపజ్ఞోపక్రమములకు మొదలు తోఁచునపుడు ॥న॥, ఉ॥ కోపజ్ఞమ్, కోపక్రమమ్. ఇచట కస్య ఉపజ్ఞా కోపజ్ఞమ్, కస్య ఉపక్రమః కోపక్రమమ్ అని విగ్రహములు. ఇందుకు క అనఁగా బ్రహ్మ – అతనిచేత నొకరు చెప్పకయే మొదట నెఱుఁగఁబడినది యనియు, నతనిచేతనే యొకరు చెప్పకయే మొదట నారంభింపఁబడినది యనియు నర్థము. ఆ రెంటికిని వరుసగా వేదమును సర్గమును

)శేష్యములు. ఆదిశబ్దముచేత ప్రాచేతసోపజ్ఞం రామాయణమ్
)త్యాదులు తెలియవలెను.

కన్థోశీనర నామసు।

టీ. ఉశీనర = ఉశీనరదేశమునందలి, నామసు = సంజ్ఞవిషయ
ేయినపుడు, కన్థా=కన్థాశబ్ద మంతముగాఁగల షష్ఠీతత్పురుషసమా
ము ॥న॥, సౌశమీనాం కన్థా సౌశమికన్థమ్, ఆహ్వరకన్థమ్ ఇత్యా
) లుదాహరణములు.

భావే న ణ క చిద్భ్యోఽన్యే సమూహే భావకర్మణోః॥
అదన్తప్రత్యయాః

టీ. నణకచిద్భ్యః = నప్రత్యయ ణప్రత్యయ కప్రత్యయ
కారేత్ప్రత్యయములకంటె, అన్యే=ఇతరములైన, భావే=ధాత్వ
ునందు విధింపఁబడిన కృత్ప్రత్యయములు, సమూహే = సమూ
ర్థమునందును, భావ కర్మణోః = భావకర్మార్థములయందును విధిం
బడిన, అదన్తప్రత్యయాః = అకారాంత తద్ధితప్రత్యయములును
తముగాఁగల శబ్దములు ॥న॥, ఉ॥ కృత్ప్రత్యయములకు భావా
ునందు వస్తవ్యమ్, ఇచట తవ్యప్రత్యయము. జేయమ్, ఇచట
త్. బ్రహ్మభూయమ్, ఇచట క్యప్. సాంరావిణంవర్తతే, ఇచట
ిణ్, అకారాంత తద్ధితములకు సమూహార్థమునందు, భిక్షూణాం
ూహో భైక్షమ్. గార్భిణమ్, యౌవతమ్, ఇచట అణ్. భావ
ర్మార్థములయందు శుక్లస్యభావః కర్మవాశౌక్ల్యమ్, బ్రాహ్మణ్యమ్,
ట ష్యఞ్, యత్నః, నాద్యః, ఆఖూత్థః, జయః, ఇవి మొదలయిన
కచిత్ప్రత్యయాంతములు ॥పు॥

పుణ్యసుదినాభ్యాం త్వహః పరః।

టీ. పుణ్యసుదినాభ్యామ్=పుణ్యసుదినశబ్దములకంటె, పరః=
మైయుండు కృతసమాసాంతమైన, అహః = అహశ్శబ్దము ॥న॥,
పుణ్యాహమ్, సుదినాహమ్. ఇచట సుదినశబ్దము శోభనమాత్ర
రకము.

క్రియాఽవ్యయానాం భేదకా న్యేకత్వే

టీ. క్రియాఽవ్యయానామ్=క్రియలకును అవ్యయములకును, భేదకాని=విశేషములయిన శబ్దములు ॥న॥, అవి ఏకత్వేఽపి అన్నందున నేకవచనాంతములును, ఉ॥ క్రియావిశేషణములకు మన్దం పచతి, మృదుపచతి. అవ్యయవిశేషణములకు శ్వశ్శోభనం, శ్వో్రమణీయమ్.

ఇకను గొన్ని నపుంసకములను స్వరూపముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

ఉక్థతోటకే॥ ४६७॥
చోచం బర్హం గృహస్థూణం తిరీటం మర్మయోజనమ్।
రాజసూయం వాజపేయం గద్యపద్యే కవేః కృతౌ॥ ४६८॥
మాణిక్య భాష్య సిన్దూర చీర చీవర పఞ్జరమ్।
లోకాయతం హరితాలం విదలం స్థాల బాహ్లికమ్॥ ४९०॥

టీ. ఉక్థశబ్దము **మొదలు** బాహ్లికశబ్దపర్యంతమైన శబ్దములు ॥న॥, వీనిలోఁ గొన్నిటి కర్థములు—ఉక్థమ్=సామవిశేషము, తోటకమ్=వృత్తవిశేషము, చోచమ్=తాటిపండు, తిరీటమ్=చుట్టుట, లోకాయతమ్ = చార్వాకశాస్త్రము, విదలమ్ = దాడిమవిత్తులు, పెసలు మొదలైనవాని బేడలని కొందఱు, స్థాలమ్=భోజనపాత్రము.

ఇతి నపుంసకలిఙ్గశేషః.

పున్నపుంసకయోః శేషోఽ

టీ. ఇది స్త్రీపుంసాధికారమువఱ కనువర్తించును, శేషః=పున్నపుంసక వివరణములయందుఁ జెప్పబడు అర్ధర్చాదిశబ్దములు॥పు్న॥

ఽర్ధర్చ పిణ్యాక కణ్టకాః।
మోదక స్తణ్డక ష్టఙ్క శ్శాటకః ఖర్వటోఽర్బుదః॥ ४९१॥
పాతకోద్యోగచరక తమాలామలకా నడః।

కుష్ఠం ముణ్డం శీధు పుస్తం క్ష్వేడితం క్షేమ కుట్టిమమ్॥౪౭౨॥
సఙ్గమం శతమానార్మ శమ్బలావ్యయ తాణ్డవమ్।
కవికం కన్దకార్పాసం పారావారం యుగన్ధరమ్॥ ౪౭౩॥
పూయం ప్రగ్రీవ పాత్రీవే యూషం చమస చిక్కసే।

టీ. ఇందులోఁ గొన్నిటి కర్థము-అర్ధర్చః=ఋక్కులోసగము, ః=భూషణము (పా) దణ్డకః, శాటకః=అల్పవస్త్రము, ఖర్వటః=మశతమధ్యమునందుండు ప్రధానగ్రామము (ప) ఉపగ్రామము కంటకావృత గ్రామము (పా) కర్పటః = చిన్నపంచ, చరకః = గ్రంథము, పుస్తమ్ = పూయుట మొదలయినక్రియ, పుస్తక (పా) బుస్తమ్ = మాంసవిశేషము, శతమానమ్ = పలిమెడు, తూమెడు ధాన్యము మొదలయినవి యని కొందఱు, అర్మ = రోగము, నకారాంతము, అకారాంతమని కొందఱు, శమ్బలమ్= ము, అవ్యయమ్=అవ్యయశబ్దములు, కవికమ్ (పా) కవియమ్ కవీయమ్ = కళ్లెము, యుగన్ధరమ్ = రథము నొగలు, పర్వత మని కొందఱు, పూయమ్ = చీము, ప్రగ్రీవమ్ = కిటికి, మదన ని కొందఱు, పాత్రీవమ్=యజ్ఞోపకరణము, యూషమ్= పెసలు లయినదానికట్టు, చమసమ్ = యజ్ఞపాత్రము, చిక్కసమ్ = దుల పిష్టము.

అర్ధర్చాదౌ ఘృతాదీనాంపుంస్త్వం యద్వైదికం ధ్రువమ్॥
తన్నోక్త మిహ లోకేఽపి త చ్చేద స్త్యస్తు శేషవత్।

టీ. అర్ధర్చాదౌ = అర్ధర్చాదిగణమునందు, ఘృతాదీనామ్ = రాదిశబ్దములకు, యత్ పుంస్త్వమ్ = ఏ లింగము చెప్పఁ అది ధ్రువమ్=నిశ్చయముగా, వైదికమ్= వేదసిద్ధము, తత్ = ఇహ = ఇక్కడ, నోక్తమ్ = చెప్పఁబడలేదు, లోకేఽపి = నందును, తత్ =ఆ పుంలింగప్రయోగము, అస్తిచేత్ =కలిగిన శేషవదస్తు= శేషమువలె నగును. అనగా 'శేషం తు జ్ఞేయం యోగతః' అని ముందు జెప్పుచున్నాఁడు; అక్కడ శేష నీశాస్త్రమునందుఁ దాను జెప్పని నామలింగనిర్ణయములు

ఏలాగున శిష్టప్రయోగమువలనఁ దెలియఁదగినవో యాలాగున నిక్కడను తెలియవలెనని యర్థము.

ఇతి పున్నపుంసకలిఙ్గశేషః

స్త్రీపుంసయోః

టీ. ఇది స్త్రీనపుంసకాధికారమువర కనువర్తించును.

అపత్యాన్తాః

టీ. అపత్య=అపత్యార్థమునందు విధింపఁబడిన అణ్ ఇఞ్ యఞ్ మొదలయిన ప్రత్యయములు, అన్తాః = అంతముగాఁగల శబ్దములు ప్స॥ ఉ॥ ఔపగవః, ఔపగవీ; దాక్షిః, దాక్షీ; గార్గ్యః, గార్గీ.

ద్విచతుష్షట్పదోరగాః॥ ౪౭౩॥

జాతిభేదాః

టీ. ద్విచతుష్షట్పద = ద్విచతుష్షట్పదజాతులఁజెప్పు శబ్దములును, ఉరగాః = సర్పవాచకశబ్దములును ప్స॥ ఉ॥ ద్విపదజాతికి-పురుషః, పురుషీ; కుక్కుటః, కుక్కుటీ, చతుష్పదజాతికి-మృగః, మృగీ, షట్పదజాతికి-భ్రమరః, భ్రమరీ, సర్పవాచకములకు-ఉరగః, ఉరగీ, ద్విపదజాతు లుపలక్షణము కనుక, మత్స్యః, మత్సీ ఇత్యాదులును ప్స॥

పుమాఖ్యాశ్చ స్త్రీయోగైస్సహ

టీ. పుమాఖ్యాః=పురుషవాచకము లయిన ప్రష్ఠగోపాలగణకాది శబ్దములు, స్త్రీయోగైస్సహ=పురుషసంబంధమువలన స్త్రీలను జెప్పు ప్రష్ఠీ గోపాలీ గణకీ ఇత్యాదిశబ్దములతోడ ప్స॥ ఇచట మరియొక వ్యాఖ్యానము స్త్రీ=స్త్రీవ్యక్తి, యోగైః = పురుష సంబంధములచేత, పుమాఖ్యాః=ప్రష్ఠగోపాలాది పురుషనామములను పొందునని. ఈ ౨ వ్యాఖ్యానములయందును ప్రష్ఠగోపాలాది ప్రాతిపదికములు పురుషులను స్త్రీలను జెప్పి ద్విలింగము లౌననుట. రెండవ వ్యాఖ్యానమునందు 'సహ' అను పదము ముందటి మల్లకపథముతోఁ జేరుచున్నది.

మల్లకః।
యోని ర్వరాటక స్స్వతిర్వర్ణకో ఝూటలో మనుః॥
మూషా సృపాటీ కర్కన్ధూ ర్యష్టి శ్చాటిః కటీ కుటీ।

టీ. మల్లకశబ్దము మొదలు కుటీశబ్దము పర్యంతము లయిన
ములు ప్స॥ ఇందులోఁ గొన్నిటికి నర్థము - మల్లకః = ప్రమిద,
కః=నీలి మొదలయిన వన్నెలు. (పా) వల్లకః=వీణె, ఝూటలః=
ంక్కఫుచెట్టు, ఇయంమనుః = మనువు పెండ్లాము (పా) ఇయం
ఁః = తపస్విని, సృపాటీ = పరిమాణ విశేషము, నదీవిశేషమును,
= గుడిసె.

ఇతి స్త్రీపుంలిఙ్గశేషః

స్త్రీనపుంసకయోః

టీ. ఈపదము త్రిలింగాధికారమువరకనువర్తించును.

భావక్రియయోష్ష్యఞ్ క్వచిచ్చవుఞ్॥ ౪౭౭॥
ఔచిత్య మౌచితీ మైత్ర్యం మైత్రీ వుఞ్ ప్రాగుదాహృతః।

టీ. భావక్రియయోః = భావార్థకర్మార్థములయందు విధింపఁ
ష్యఞ్=ష్యఞ్ప్రత్యయాంతములును, వుఞ్=వుఞ్ప్రత్యయాం
ుును, క్వచిత్=ఒకానొకదిక్కున స్న॥. ష్యఞ్ప్రత్యయాంతము
ఉదాహరణములు. ఔచిత్యమ్, ఔచితీ; మైత్ర్యమ్, మైత్రీ,
ఇది దిక్ప్రదర్శనము కనుక వైదగ్ధ్యమ్, వైదగ్ధీ; ఆను
మ్, ఆనుపూర్వీ ఇవి మొదలయినవి తెలియవలెను. క్వచిచ్చ
నన బ్రాహ్మ్యమ్, దార్ఢ్యమ్, శౌక్ల్యమ్, మొదలయినవి నపుం
లేను. వుఞ్ = వుఞ్ప్రత్యయాంతములు, ప్రాక్=మునుపే,
మనుష్యవర్గాదులయందు, ఉదాహృతః=చెప్పఁబడియున్నవి.
ంట్లన, చోరికా ఆహోపురుషికా వార్ధకమ్ అని క్వచిచ్చ
ంన వుఞ్ ప్రత్యయాంతములు కొన్ని స్త్రీలింగములే కొన్ని
లింగములే కొన్ని రెండులింగములును కాఁబట్టి ప్రయోగ
న తెలిసికొనఁ దగినది.

షష్ఠ్యన్తప్రాక్పదా స్సేనా ఛాయా శాలా సురా నిశాః॥
స్యుర్వా నృసేనం శ్వనిశం గోశాల మిత రేచదిక్।

టీ. షష్ఠ్యంతపూర్వపదముగాఁ గల సేనా ఛాయా సురా నిశా శబ్దములు స్న॥, స్యుః = ఔను, నృసేనమిత్యాదు హరణములు. ఇత రేచ అన్నందున వృక్షచ్ఛాయమ్, యవ అనునవియుఁ దెలియవలెను. ఇచట వా అన్నందున నృసేనా, చ్ఛాయా, గోశాలా–యవసురా–శ్వనిశా అని స్త్రీలింగోదా ములును తెలియవలెను. శ్వనిశ మనఁగా కృష్ణచతుర్దశి.

ఆబన్నన్తోత్తరపదో ద్విగు శ్చాపుంసినశ్చ లుప్॥
త్రిఖట్వంచ త్రిఖట్వీచ త్రితక్షంచ త్రితక్ష్యపి।

టీ. ఆబన్నన్తం=ఆబంతమును అన్నంతమును, ఉత్తః ఉత్తరపదముగాఁగల, ద్విగుశ్చ=ద్విగుసమాసము, అపుంసినశ్చ అనఁగా అన్నంతనకారములకు లోపము వచ్చునని యర్థము త్రిఖట్వమ్, త్రిఖట్వీ మొదలయినవి.

ఇతి స్త్రీనపుంసక శేషః.

త్రిషు పాత్రీ పుటీ పేటీ వాటీ కువల దాడిమాః॥

టీ. పాత్రీశబ్దము మొద లాఋశబ్దములు మూఁడు లి యందు వర్తించును.

ఇతి త్రిలిఙ్గ శేషః.

పరలిఙ్గం స్వప్రధానే ద్వన్ద్వే తత్పురుషేఽపిచ।

టీ. స్వప్రధానే ద్వన్ద్వే=ఇత రేతర యోగద్వంద్వముః తత్పురుషేఽపిచ=తత్పురుష సమాసమునందును, పరలిఙ్గ పదముయొక్క లింగము వచ్చును, ॥ఉ॥ ఇత రేతర యోగద్వ నకు ఉ॥ కుక్కుటమయూర్యౌ, మయూరీకుక్కుటౌ; తత్పురుష అర్ధపిప్పలీ, కరకిసలయమ్.

ఇతి పరవల్లిఙ్గ శేషః.

అర్థాన్తాః ప్రాద్యలం ప్రాప్తాఽపన్న పూర్వాః పరోపగాః॥

టీ. అర్థాన్తాః = అర్థశబ్దమంతముగాఁగల సమాసములును, ప్రాద్యలంప్రాప్తాఽపన్నపూర్వాః = ప్రాద్యుపసర్గలును అలంశబ్దమును ప్రాప్తశబ్దమును ఆపన్నశబ్దమును పూర్వముగాఁగల సమాసములును, తత్పురుషము లయినను, పరోపగాః = విశేష్యలింగము గలవి, అర్థాంతములకు॥ఉ॥ బ్రాహ్మణాయాయమ్, బ్రాహ్మణార్థస్సూపః, బ్రాహ్మణార్థా యవాగూః, బ్రాహ్మణార్థం పయః. ప్రాదులకు ॥ఉ॥ అతిక్రాన్తః ఖట్వామ్=అతిఖట్వః పురుషః, అతిఖట్వా స్త్రీ, అతిఖట్వం కులమ్ ఇత్యాదులు. అలంపూర్వమునకు ॥ఉ॥ అలంజీవికాయై అలంజీవికః, అలంజీవికా, అలంజీవికమ్; ఈలాగున ప్రాప్తజీవికః, ఆపన్నజీవికః అనునవియు.

తద్ధితార్థే ద్విగుః

టీ. తద్ధితార్థే=తద్ధితార్థమునందు విధింపఁబడిన, ద్విగుః=ద్విగు సమాసము విశేష్యలింగముగలది. ॥ఉ॥ పఞ్చసు కపాలేషు సంస్కృతః పఞ్చకపాలః పురోడాశః, పఞ్చకపాలా యవాగూః, పఞ్చకపాలం హవిః.

సఙ్ఖ్యా సర్వనామ తదన్తకాః।

టీ. సఙ్ఖ్యా=సంఖ్యావాచకశబ్దములు, సర్వనామ=సర్వనామ శబ్దములును, తదన్తకాః=అవి యంతముగాఁగల శబ్దములును, విశేష విధిలేనివి విశేష్యలింగముగలవి, ॥ఉ॥ సంఖ్యావాచకములకు – ఏకః పురుషః, ఏకా స్త్రీ, ఏకం కులమ్ ఇత్యాదులు. సర్వనామములకు – సర్వః, సర్వా, సర్వమ్ ఇత్యాదులు. సంఖ్యాంతములకు – పరమైకః, పరమైకా, పరమైకమ్ ఇత్యాదులు. సర్వనామాంతములకు – పరమ సర్వః, పరమసర్వా, పరమసర్వమ్ ఇత్యాదులు.

బహువ్రీహి రదిఙ్నామ్నా మున్నేయం త దుదాహృతమ్॥

టీ. అదిఙ్నామ్నామ్ = దిగ్వాచకశబ్దములకంటె వేఱయినశబ్ద ములకు వచ్చిన, బహువ్రీహిః = బహువ్రీహిసమాసము విశేష్య

లింగము గలదియగును, తదుదాహృతమ్ = దానికి నుదాహరణః
ఉన్నేయమ్=ఊహింపఁదగినది. ఎట్లనఁగా, చిత్రా పటా యస్య చి
పటః పురుషః, చిత్రపటా స్త్రీ, చిత్రపటం కులమ్ ఇత్యాదులు.

గుణ ద్రవ్య క్రియా యోగోపాధయః పరగామినః।

టీ. గుణ=గుణమును, ద్రవ్య=ద్రవ్యమును, క్రియా=క్రి
యును, యోగోపాధయః = ప్రవృత్తినిమిత్తముగాఁగల శబ్దము
పరగామినః=విశేష్యలింగము గలవి, ॥ఉ॥ గుణోపాధులకు – శ
శాటిః, శుక్లః పటః, శుక్లం వస్త్రమ్; ద్రవ్యోపాధులకు–దణ్డీ పుర
దణ్డినీ స్త్రీ, దణ్డికులమ్. క్రియోపాధులకు–పాచకః పురుషః, పా
స్త్రీ, పాచకం కులమ్ ఇత్యాదులు.

కృతః కర్తర్యసంజ్ఞాయాం

టీ. అసంజ్ఞాయామ్=సంజ్ఞావ్యతిరిక్తమయిన, కర్తరి=కర్త్రర్
నందు విధింపఁబడిన, కృతః=కృత్ప్రత్యయాంతశబ్దములు విశేష్య
ములు గలవి. ఉ॥ కర్తా, కర్త్రీ, కర్తృ; కుమ్భకారః, కుమ్భకారీ, కు
కారమ్ ఇత్యాదులు. సంజ్ఞయందు సింహః, వ్యాఘ్రః అని ॥ఫ

కృత్యాః కర్తరి కర్మణి॥ ర

టీ. కర్తరి=కర్త్రర్థమునందును, కర్మణి = కర్మార్థమునం
విధింపఁబడిన, కృత్యాః=కృత్యప్రత్యయము లంతముగాఁగల శబ్ద
విశేష్యలింగములు గలవి, ॥ఉ॥ కర్త్రర్థమునందు – భవ్యస్తరుః, భ
లతా, భవ్యం ఫలమ్; కర్మార్థమునందు – వక్తవ్యః, వక్త
వక్తవ్యమ్; భావార్థమునందు – స్థాతవ్యమ్ అని ॥న॥

అణాద్యన్తాస్తేనరక్తాద్యర్థే నానార్థభేదకాః।

టీ. తేనరక్తాద్యర్థే=దానిచేత నిది చాయవేయఁబడినది
నది మొదలైన యర్థములయందు విధింపఁబడిన, అణాద్యన్తాః=అ
త్యయము మొదలైన తద్ధితప్రత్యయము లంతముగాఁగల శబ్దము
నానార్థభేదకాః=నానార్థములకు విశేషణములై విశేష్యలింగము
యగును. ఉ॥ కుసుమ్భేనరక్తః కౌసుమ్భః పటః, కౌసుమ్భా శ

కౌసుమ్భం వస్త్రమ్, ఇన్ద్రో దేవతాఽస్య ఐన్ద్రః పురోడాశః, ఐన్ద్రీ ఋక్, ఐన్ద్రం హవిః. కొందఱు "నానార్థభేదకాః" అనునది ప్రత్యేకము చేసి నానార్థవాచకములైన శబ్దములు విశేష్యలింగములు గలవి యౌనని యర్థముచెప్పి యందులకు నుదాహరణములుగ శివో రుద్రః, శివా గౌరీ, శివం భద్రమ్ అని చెప్పుదురు.

ఇతి వాచ్యలిఙ్గశేషః.

షట్సంజ్ఞకా స్త్రిషు సమా యుష్మ దస్మ త్తి ఙవ్యయమ్॥

టీ. షట్సంజ్ఞకాః = షట్సంజ్ఞ శబ్దములును, యుష్మత్ = యుష్మచ్ఛబ్దమును, అస్మత్ = అస్మచ్ఛబ్దమును, తిఙ్ = తిఙంతములును, అవ్యయమ్ = అవ్యయమును, త్రిషుసమాః = మూఁడులింగములయందు నేకరూపములై యుండును. షట్సంజ్ఞము లనఁగా షకారాంత నకారాంత సంఖ్యావాచకములును, కతిశబ్దములును. ॥ఉ॥ షకారాంతసంఖ్యకు - షడిమే, షడిమాః, షడిమాని; నకారాన్తసంఖ్యకు - పఞ్చప్రాణాః, పఞ్చస్త్రియః, పఞ్చఇన్ద్రియాణి; కతిశబ్దమునకు - కతిపురుషాః, కతిస్త్రియః, కతికులాని; యుష్మచ్ఛబ్దమునకు - త్వంపుమాన్, త్వంస్త్రీ, త్వంనపుంసకమ్; అస్మచ్ఛబ్దమునకు - అహంపుమాన్, అహంస్త్రీ, అహంనపుంసకమ్; తిఙన్తమునకు - పచతిపుమాన్, పచతిస్త్రీ, పచతి నపుంసకమ్; అవ్యయమునకు - ఉచ్చైర్గిరిః, ఉచ్చైశ్శాలా, ఉచ్చైర్గృహమ్.

ఇత్యలిఙ్గప్రకరణమ్.

పరం విరోధే

టీ. విరోధే = విరోధమనఁగా నన్యత్ర చరితార్థములైన రెండు లక్షణము లొక యుదాహరణమందు ప్రాప్తించుట. అట్టి విరోధ మీ లింగాదిసంగ్రహవర్గయందుఁ జెప్పిన లక్షణములకు సంభవించిన దిక్కున, పరమ్ = పరమైన లక్షణముచేత విధింపఁబడు లింగమే నిర్ణయింపఁదగినది. అది యెట్లన, అసురపర్యాయములు పుంలింగము

లని పుంలింగశేషమునందుఁ జెప్పిన లక్షణము రాక్షసాదిశబ్ద
యందుఁ జరితార్థము. అసంతములు నపుంసకము లని నపుంసక
శేషమందుఁ జెప్పిన లక్షణము యశశ్శబ్దాదులయందుఁ జరితార్థ
ఈ రెండులక్షణములును రక్షశ్శబ్దమందు ప్రాప్తములయ్యెను గ
నిచట పరమైద్వ్యచ్కమసిసున్నంత మను లక్షణముచే విధ
బడిన నపుంసకలింగమే నిర్ణయింపఁదగినది. ఈలాగున నక్కడక
నూహించునది.

శేషంతు జ్ఞేయం శిష్టప్రయోగతః।

టీ. శేషమ్=ఈ శాస్త్రమునందుఁ జెప్పబడని నామముఁ
లింగములును, శిష్టప్రయోగతః = మహాకవి ప్రయోగముమ
జ్ఞేయమ్=తెలియఁదగినది.

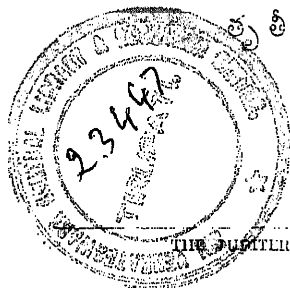
ఇతి లిఙ్గాదిసఙ్గ్రహవర్గః.

ఇ త్యమరసింహకృతౌ నామలిఙ్గానుశాసనే।
తృతీయకాణ్డ స్సామాన్య స్సాఙ్గఏవ సమర్థితః॥

టీ. ఇతి=పూర్వోక్తమైన, నామలిఙ్గానుశాసనే=నామలిం
శాసన మను, అమరసింహకృతౌ=అమరసింహునియొక్క గ్రం
నందు, తృతీయః = మూఁడవదయిన, సామాన్యకాణ్డః = సామ
కాండము, సాఙ్గఏవ = సమగ్రముగానే, సమర్థితః = నెఱ
బడియెను.

సటీకమగు నామలింగానుశాసనమునందు
తృతీయకాండము సంపూర్ణము.
శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

THE JUPITER PRESS, LTD., 16, SEMBUDOSS STREET, MADRAS—1.